ΓΕΝΙΚΟ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟ ΣΤΡΑΤΟΥ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΣΤΡΑΤΟΥ

Η ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ 1940-1941

ΕΚΔΟΣΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΩΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΣΤΡΑΤΟΥ
ΑΘΗΝΑ 1983

ΑΦΙΕΡΩΝΕΤΑΙ
ΣΤΟΥΣ
ΜΕΤΑΣΧΟΝΤΕΣ

ΠΡΟΣ : ΓΕΣ/ΔΙΣ
ΤΥΕΔ, ΓΑΓΥΕΚ

ΚΟΙΝ. : ΓΕΕΘΑ/7η ΜΕΟ
ΓΕΣ/3ο ΕΓ/3
ΓΕΣ/4ο ΕΓ—7ο ΕΓ
ΦΕΝ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΗΣ
ΓΕΝΙΚΟ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟ ΣΤΡΑΤΟΥ
3ο ΕΠΙΤΕΛΙΚΟ ΓΡΑΦΕΙΟ/3
Τηλέφ. (Ἐσωτ.) 2623
Φ. 205/6/411760
Σ. 1522
Ἀθήνα 4 Αὐγ. 82

ΘΕΜΑ : Στρατιωτική Ἱστορία (Κύρωση—Ἔκδοση Τόμου)

ΣΧΕΤ : α. ΠΔ 9–1/75 ΓΕΣ/3ο ΕΓ/3
β. ΠΔ 9–26/80/ΓΕΣ/3ο ΕΓ/3
γ. Φ.205.5/16/811060/Σ. 852/26–6–82/ΓΕΣ/ΔΙΣ/5

1. Λαβόντες ὑπ' ὄψη τά σχετικά ὡς καί τήν εἰσήγηση τοῦ 3ου ΕΓ/ΓΕΣ

Κ Υ Ρ Ο Υ Μ Ε

καί ἐντελλόμεθα τήν ἔκδοση τοῦ τόμου τῆς ΔΙΣ/ΓΕΣ ὑπό τόν τίτλο «Ἡ Ὑγειονομική Ὑπηρεσία τοῦ Στρατοῦ κατά τόν Πόλεμο 1940–41».

2. Τό ΤΥΕΔ νά προβεῖ στήν ἐκτύπωση 20.000 ἀντιτύπων τοῦ παρόντος τόμου.

3. Διανομή ἀπό τήν ΓΑΓΥΕΚ σύμφωνα μέ τίς ἰσχύουσες διαταγές.

4. Ἡ ἐπίβλεψη γιά τήν ἔκδοση καί διάθεση τοῦ τόμου νά γίνει ἀπό τή ΔΙΣ/ΓΕΣ.

Ἀνδρέας Παπανδρέου
Ὑπουργός

Ἀκριβές ἀντίγραφον
Ἰωάννης Μακρυδάκης

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΣΤΡΑΤΟΥ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ :	Ὑποστράτηγος ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΔΟΥΚΑΣ	(1968)
	Ὑποστράτηγος ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ	(1973)
	Ἀντιστράτηγος ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΕΤΑΞΑΚΗΣ	(1982)
ΥΠΟΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ :	Ταξίαρχος ΚΩΝ/ΝΟΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ	(1968)
	Ὑποστράτηγος ΗΡΑΚΛΗΣ ΖΑΦΕΙΡΗΣ	(1982)

ΠΡΟ·Ι·ΣΤΑΜΕΝΟΣ 5ου ΓΡΑΦΕΙΟΥ (Συγγραφομένης Ἱστορίας):

	Συνταγματάρχης ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΛΑ·Ι·ΤΖΗΣ	(1968)
	Ὑποστράτηγος ΗΡΑΚΛΗΣ ΖΑΦΕΙΡΗΣ	(1982)

ΣΥΝΤΑΚΤΕΣ ΤΟΥ ΤΟΜΟΥ :

	Ἀρχίατρος ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ	(1968)
	Ταξίαρχος ΑΓΑΘΟΚΛΗΣ ΚΥΜΟΥΡΤΖΗΣ	(1981)
	Ἀντισυνταγματάρχης ΚΩΝ/ΝΟΣ ΠΟΛΥΖΩΗΣ	(1982)

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ Ὑγειονομική Ὑπηρεσία τοῦ Στρατοῦ ἀποτελεῖ βασικό παράγοντα στόν τομέα τῆς διοικητικῆς μέριμνας σέ μία ἐκστρατεία. Κύρια ἀποστολή της εἶναι ἡ περισυλλογή τῶν τραυματιῶν καί τῶν ἀσθενῶν ἀπό τό πεδίο τῆς μάχης, ἡ παροχή τῶν πρώτων βοηθειῶν, ἡ διακομιδή, ἡ περίθαλψη καί ἡ νοσηλεία αὐτῶν.

Στόν παρόντα Τόμο ἐξιστορεῖται ἡ δράση τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Στρατοῦ κατά τόν πόλεμο 1940–1941, ἀπό τῆς ἐνάρξεώς του μέχρι καί τῆς μάχης τῆς Κρήτης. Σκοπός του εἶναι νά δώσει στόν ἀναγνώστη μία—κατά τό δυνατό—ὁλοκληρωμένη εἰκόνα τῆς μεγάλης προσπάθειας, πού καταβλήθηκε στόν ὑγειονομικό τομέα τοῦ στρατοῦ, γιά τήν ἀντιμετώπιση τῶν ἀπωλειῶν καί τήν ἐξασφάλιση τῆς ὑγείας τῶν μαχητῶν.

Τό ἔργο τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας ὑπῆρξε πολύ δυσχερές, ἐξαιτίας διαφόρων δυσμενῶν παραγόντων, οἱ σημαντικότεροι τῶν ὁποίων ἦταν :

—Ὁ ἀντίπαλος, ὁ ὁποῖος διέθετε τεράστια ὑπεροχή στόν ἀέρα καί στά μέσα πυρός, δέν τηροῦσε πολλές φορές τίς διεθνεῖς συμβάσεις διεξαγωγῆς τοῦ πολέμου καί βομβάρδιζε ὑγειονομικούς σχηματισμούς καί νοσοκομεῖα παρά τά ἐμφανῆ σήματα τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ. Ἀποτέλεσμα αὐτοῦ ἦταν ἡ διακομιδή νά γίνεται κυρίως τή νύκτα, μέ ὅλα τά δυσμενῆ ἐπακόλουθα στήν ὑγεία τῶν τραυματιῶν.

—Ὁ γεωγραφικός χῶρος, στόν ὁποῖο διεξάγονταν οἱ ἐπιχειρήσεις, εἶναι πολύ ὀρεινός μέ δύσκολα καί σέ πολλές περιοχές ἀνύπαρκτα τότε δρομολόγια ἀκόμη καί γιά πεζούς, μέ συνέπεια οἱ διακομιδές νά γίνονται μέ πολύ βραδύ ρυθμό. Ἄν προστεθοῦν καί οἱ ἰδιαίτερα σκληρές καιρικές συνθῆκες πού ἐπικράτησαν στό βορειοηπειρωτικό μέτωπο ἀπό τίς ἀρχές Δεκεμβρίου 1940 μέχρι τά μέσα Μαρτίου 1941, καθίσταται ἀντιληπτό τό μέγεθος τῶν προβλημάτων πού ἀντιμετώπισε τότε ὁ Στρατός καί εἰδικότερα ἡ Ὑγειονομική Ὑπηρεσία. Ἐπισημαίνεται σχετικά ὅτι σέ πολλές περιοχές τοῦ μετώπου τό ὕψος τοῦ χιονιοῦ 1–1½ μέτρο ἦταν συνηθισμένο καί τό ψύχος ὑπῆρξε σχεδόν πολικό, μέ θερμοκρασίες 15–20 βαθμούς κάτω ἀπό τό μηδέν.

Ἕνεκα τῶν παραπάνω καιρικῶν συνθηκῶν σημειώθηκε μεγάλος ἀριθμός κρυοπαγημάτων καί ὁρισμένες στρατιωτικές μονάδες ἀποδιοργανώθηκαν ἐξαιτίας τους, ἐνῶ οἱ ἀπώλειές τους ἀπό πολεμικές ἐνέργειες τοῦ ἀντιπάλου ἦταν περιορισμένες. Ἐπίσης ἡ ἐμφάνιση ἀρκετῶν περιστατικῶν δερματοπαθειῶν στούς μαχητές, ἀπό τή μακροχρόνια παραμονή τους στό μέτωπο καί τήν ἔλλειψη συστηματικῆς καθαριότητας, δημιούργησε πρόσθετα προβλήματα ὑγειονομικῆς περιθάλψεως.

Παρ' ὅλα αὐτά ἡ Ὑγειονομική Ὑπηρεσία δραστηριοποιήθηκε στό μέγιστο δυνατό ὅριο καί πάλεψε μέ πλῆθος ἀντιξοοτήτων χωρίς νά καταβληθεῖ ἀπό τόν ψυχικό καί σωματικό κάματο πού δημιουργεῖ ἡ παρόρμηση τοῦ καθήκοντος καί ἡ ἀδυναμία τῆς ἐκτελέσεώς του, ἐξαιτίας ἐλλείψεως ὁρισμένων μέσων καί ἀνυπέρβλητων σκληρῶν συνθηκῶν καί πέτυχε πολύ ἱκανοποιητικά ἀποτελέσματα. Οἱ μόνιμοι ὑγειονομικοί ἀξιωματικοί ὑπῆρξαν πολύ καλοί ἐπιστήμονες καί ἄρτια ἐκπαιδευμένοι στά πολεμικά τους καθήκοντα ἀπό τόν καιρό τῆς εἰρήνης καί ἀντιμετώπισαν ἀποτελεσματικά τά προαναφερόμενα προβλήματα. Ἐπίσης οἱ ἔφεδροι ὑγειονομικοί ἀξιωματικοί ἀπέδωσαν ἐξαιρετικό ἔργο καί ὁρισμένοι ἀπό αὐτούς διέθεταν μεγάλες ἐπιστημονικές ἱκανότητες στήν ἀντιμετώπιση πολύ δυσχερῶν περιστατικῶν ὑγείας. Τό κατώτερο ὑγειονομικό προσωπικό, τραυματιοφορεῖς, νοσοκόμοι κ.ἄ., ἐπέδειξε ὑψηλό πνεῦμα προσφορᾶς ὑπηρεσιῶν καί αὐτοθυσίας στή δια-

κομιδή καί περίθαλψη τῶν τραυματιῶν. Τέλος, ἡ ἐθελοντική προσφορά ἀνεκτίμητων ὑπηρεσιῶν τῶν 'Αδελφῶν Νοσοκόμων καί πολλῶν ἄλλων ἐπώνυμων καί ἀνώνυμων 'Ελληνίδων, οἱ ὁποῖες προσῆλθαν μέ αὐθόρμητο ἐνθουσιασμό καί παραστάθηκαν ἀκούραστες κάτω ἀπό σκληρές καί ἐπικίνδυνες συνθῆκες στό προσκέφαλο τῶν ἡρωικῶν τραυματιῶν, ἀλλά καί ἡ ἄμεση προσφορά τῶν κατοίκων τῶν παραμεθορίων περιοχῶν, ἀποδεἰχνουν τό θαῦμα τῆς ὁμοψυχίας τῶν 'Ελλήνων τοῦ «Σαράντα».

Παρατηρήθηκαν βεβαίως ἐλλείψεις, παραλείψεις καί σφάλματα σέ ὁρισμένους τομεῖς καί σέ ὁρισμένες περιπτώσεις. Αὐτά συμβαίνουν σέ ὅλους τούς πολέμους, ἀκόμη καί στούς στρατούς μεγάλων χωρῶν, πού ἔχουν ἄρτια προπαρασκευή ἀλλά καί ἄφθονα τά μέσα. Γενικά τό ὑγειονομικό μας προσωπικό στόν πόλεμο 1940-41 ἐργάστηκε μέ πίστη, αὐτοθυσία καί ἀξιοθαύμαστο πατριωτισμό.

'Η 'Υγειονομική 'Υπηρεσία τοῦ 'Ελληνικοῦ Στρατοῦ εἶναι ἀξιοθαύμαστη, γιατί ὀργανώθηκε πλήρως καί ἐφοδιάστηκε στό μέγιστο δυνατό ὅριο, κυρίως κατά τό σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα 1936—1940, μέ ἀποτέλεσμα ἀπό τίς πρῶτες ἡμέρες τοῦ πολέμου καί σταδιακά νά λειτουργήσει σάν ἕνας ἀποδοτικός ὑγειονομικός μηχανισμός σ' ὅλη της τήν ἔκταση. Περιέθαλψε καί νοσήλευσε 75.000 περίπου τραυματίες, ἀσθενεῖς καί παγόπληκτους κατά τόν πόλεμο 1940-1941, πλήρωσε καί αὐτή, ἀναλογικά, τό φόρο αἵματος μέ τούς νεκρούς καί τραυματίες της καί πρέπει, ὡς ζωτικός πάντοτε φορέας τοῦ στρατοῦ, νά εἶναι ὑπερήφανη, γιατί ἐπιτέλεσε τή μεγάλη ἀποστολή της μέ ἐπιτυχία στό πεδίο τῆς μάχης, στά μετόπισθεν καί στό ἐσωτερικό τῆς χώρας.

'Η Διεύθυνση 'Ιστορίας Στρατοῦ πιστεύει ὅτι μέ τό παρόν σύγγραμμα :

— Παρέχει στόν ἀναγνώστη μία πλήρη εἰκόνα τοῦ τεράστιου πράγματι ἔργου τῆς 'Υγειονομικῆς 'Υπηρεσίας τοῦ Στρατοῦ κατά τόν πόλεμο 1940-1941.

— Προσφέρει στούς ὑγειονομικούς ἀξιωματικούς—μόνιμους καί ἔφεδρους— καί στούς ἐπιτελεῖς ἀξιωματικούς τοῦ Στρατοῦ ἕνα πολύτιμο βοήθημα, γιά τήν ἐξαγωγή συμπερασμάτων ἐπάνω στά προβλήματα τοῦ 'Υγειονομικοῦ κατά τήν ἐκστρατεία καί τή βελτίωση γενικότερα τῆς ἐπαγγελματικῆς τους καταρτίσεως.

—'Αποτίει φόρο τιμῆς στούς νεκρούς, τραυματίες καί στούς συμμετασχόντες στόν πόλεμο 1940-1941 ὑγειονομικούς ἀξιωματικούς, ὁπλίτες καί ἀδελφές νοσοκόμες, καθώς καί σ' ὅλους τούς συνδραμόντες τό ὑγειονομικό ἔργο καί ἰδιαίτερα στούς πολλούς καί γενναίους ἀνώνυμους ἀγωνιστές πού ἔδωσαν καί τή ζωή τους ἀκόμη χωρίς ἀπαιτήσεις γιά ὑλικές ἤ ἠθικές παροχές.

Γιά τήν ἀρχική συγγραφή, συμπλήρωση καί βελτίωση τοῦ Τόμου καταβλήθηκε κάθε δυνατή προσπάθεια ἀπό ὅλους τούς ἐμπλακέντες στό Ἔργο τοῦτο 'Αξιωματικούς τῆς ΔΙΣ καί στούς ὁποίους ἀνήκουν πολλές εὐχαριστίες. 'Ιδιαίτερα ὅμως ἀνήκουν στόν ἀρχικό συντάκτη 'Αρχίατρο ἐ.ἀ. Παπαγεωργίου Γεώργιο, γιά τήν προσπάθεια συγκεντρώσεως τῶν βασικῶν ἱστορικῶν στοιχείων, τήν ὀρθή ταξινόμηση τῆς ὕλης καί τή σαφή ἐξιστόρηση τῶν γεγονότων, ὥστε ἡ μελέτη νά προκαλεῖ τό ἐνδιαφέρον στόν ἀναγνώστη καί νά εἶναι ἀπόλυτα τεκμηριωμένη.

Τέλος, ὁ Τόμος θεωρεῖται πλήρης καί τό ὅλο ἱστόρημα ἀντικειμενικό. Παρ' ὅλα αὐτά, ἄν ὁποιοσδήποτε ἀναγνώστης παρατηρήσει κάποια οὐσιώδη παράλειψη ἤ ἀτέλεια ἤ ἄν διαθέτει τεκμηριωμένα συμπληρωματικά ἱστορικά στοιχεῖα ἐπ' αὐτῶν ἡ Διεύθυνση 'Ιστορίας Στρατοῦ θά δεχτεῖ εὐχάριστα κάθε ἐποικοδομητική ὑπόδειξη ἤ πληροφορία, τήν ὁποία θά λάβει ὑπ' ὄψη της σέ μελλοντική ἐπανέκδοση τοῦ Ἔργου.

ΑΘΗΝΑ
ΜΑΪΟΣ 1982

ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΕΤΑΞΑΚΗΣ
ΑΝΤΙΣΤΡΑΤΗΓΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ὁ παρών Τόμος περιλαμβάνει τήν ἱστορία τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Στρατοῦ κατά τόν Ἑλληνοϊταλικό πόλεμο 1940–1941 καί τόν Ἑλληνογερμανικό πόλεμο 1941 μέχρι καί τῆς μάχης τῆς Κρήτης.

Ἡ ἐξιστόρηση τῆς δράσεως τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας βασίστηκε κατ' ἀρχήν στά ὑπάρχοντα ἐπίσημα ἱστορικά ἀρχεῖα τοῦ Στρατοῦ, πού τηροῦνται στή Διεύθυνση Ἱστορίας Στρατοῦ καί τά ὁποῖα εἶναι μερικῶς ἐλλειπή, γιατί τά ἀρχεῖα ὁρισμένων ὑγειονομικῶν μονάδων καί ὑπηρεσιῶν χάθηκαν ἤ καταστράφηκαν μετά τή συνθηκολόγηση μέ τούς Γερμανούς, ὅπως ἄλλωστε συνέβη καί σέ ἄλλες μονάδες τοῦ Στρατοῦ.

Ἐξαιτίας τῆς παραπάνω ἐλλείψεως καταβλήθηκε μεγάλη προσπάθεια ἐπισταμένης ἔρευνας διασωθέντων ἀρχείων ἄλλων μονάδων τοῦ Στρατοῦ καί εἰδικότερα διαταγῶν ἐπιχειρήσεων, σημάτων, πολεμικῶν ἡμερολογίων, ἐκθέσεων πεπραγμένων καί ἀναφορῶν ἤ ἐκθέσεων ὑγειονομικῶν ἀξιωματικῶν τῶν στρατηγείων μεγάλων μονάδων γιά τήν ἀνεύρεση συμπληρωματικῶν στοιχείων, τά ὁποῖα καί χρησιμοποιήθηκαν στή συγγραφή τοῦ Ἔργου. Ἀπό αὐτά σημαντικό βοήθημα ὑπῆρξε ἡ λεπτομερής Ἔκθεση τοῦ Γενικοῦ Ἀρχίατρου Γκινάκα Ἐπαμεινώνδα, ὁ ὁποῖος ἦταν πρίν ἀπό τόν πόλεμο καί κατά τίς ἀρχές αὐτοῦ Διευθυντής τῆς Διευθύνσεως Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν καί κατόπιν Διευθυντής Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Τμήματος Στρατιᾶς Ἠπείρου.

Παράλληλα, ἐκτός τῆς Διευθύνσεως Ἱστορίας Στρατοῦ, ἔγινε ἔρευνα καί στά ἀρχεῖα (διοικητικά βιβλία, ἔγγραφα κ.ἄ.) τῶν μονάδων, τά ὁποῖα διασώθηκαν καί βρίσκονται στήν Ὑπηρεσία Στρατιωτικῶν Ἀρχείων. Τά ἀρχεῖα αὐτά βοήθησαν πολύ στή σύνταξη τῶν πινάκων διοικήσεως τοῦ συγγράμματος. Τέλος γιά τήν ὁλοκλήρωση τῶν ἱστορικῶν στοιχείων τοῦ παρόντος Τόμου, χρησιμοποιήθηκαν οἱ ἐκδοθέντες κατά τό παρελθόν λοιποί τόμοι τῆς Διευθύνσεως Ἱστορίας Στρατοῦ ἐπί τοῦ πολέμου 1940–41 καί ἄλλες συναφεῖς βιβλιογραφίες πού ἀναφέρονται τόσο στίς σελίδες τοῦ Τόμου τούτου, ὅπου γίνεται παραπομπή σ' αὐτές, ὅσο καί στόν Πίνακα Βιβλιογραφίας του.

Ἀναφορικά μέ τή δομή καί διάρθρωση τῆς ὕλης τοῦ Τόμου, θεωρήθηκε σκόπιμο νά προηγηθεῖ ἡ ἐξιστόρηση στά δύο πρῶτα κεφάλαια (I καί II) τῶν ὑγειονομικῶν προπαρασκευῶν κατά τό χρονικό διάστημα 1923–1940 καί ἡ περιγραφή τῆς καταστάσεως καί τοῦ σχεδίου τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Στρατοῦ κατά τίς παραμονές τοῦ ἑλληνοϊταλικοῦ πολέμου.

Στά ἑπόμενα ἕξι κεφάλαια (III—VIII) περιγράφεται λεπτομερῶς ἡ δράση τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας στό μέτωπο, στά μετόπισθεν καί στό ἐσωτερικό τῆς Χώρας. Ἐπειδή ἡ δράση αὐτῆς ἐξαρτᾶται ἀπό τίς διεξαγόμενες ἐπιχειρήσεις, σέ κάθε κεφάλαιο—ἐκτός τοῦ V—γίνεται στήν ἀρχή συνοπτική περιγραφή τῆς στρατιωτικῆς καταστάσεως καί τῶν τακτικῶν ἐπιχειρήσεων, ὥστε ὁ ἀναγνώστης νά σχηματίσει μία ἰδέα τῆς μορφῆς τοῦ ἀγώνα καί νά ἀντιληφθεῖ τίς ἀνάγκες, τίς ὑποχρεώσεις, τίς δυνατότητες καί τά μέτρα πού ἔλαβε ἡ Ὑγειονομική Ὑπηρεσία γιά τήν ἀντιμετώπιση τῶν ἀπωλειῶν.

Τό V κεφάλαιο ἀφιερώθηκε ὁλόκληρο στήν περιγραφή τοῦ μεγάλου προβλήματος τῶν κρυοπαγημάτων καί τά μέτρα πού πάρθηκαν γιά τήν ἀντιμετώπισή του.

Τά κεφάλαια IX καί X ἀναφέρονται στίς ἐλλείψεις καί τίς δυσχέρειες τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας γενικῶς καί στή συμβολή τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, διαφόρων ὀργανώσεων καί ἀτόμων στό ἔργο τῆς ὑγειονομικῆς περιθάλψεως.

Τό κεφάλαιο XI περιλαβαίνει στατιστικούς πίνακες ἀπωλειῶν ὁρισμένων μονάδων, καθώς καί συνολικῶν ἀπωλειῶν κατά κατηγορίες καί ποσοστά. Τά στοιχεῖα αὐτά εἶναι μερικῶς ἐλλειπή, ἐξαιτίας τῆς ἀπώλειας ἤ καταστροφῆς ἀρχείων, ὡς προαναφέρθηκε.

Τό κεφάλαιο XII ἀναφέρεται στήν ὀργάνωση καί δράση τῆς Κτηνιατρικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Στρατοῦ κατά τόν ἴδιο πόλεμο. Ἄν καί ἡ Κτηνιατρική Ὑπηρεσία τοῦ Στρατοῦ ἀποτελοῦσε τότε χωριστή ὑπηρεσία ἀπό αὐτή τῆς Ὑγειονομικῆς, ὅμως κρίθηκε σκόπιμο, γιά λόγους συγγένειας τοῦ ἀντικειμένου, νά ἀναφερθεῖ στό παρόντα Τόμο συνοπτικά. Πάντως ἡ σκέψη αὐτή καθόλου δέν μειώνει τήν τεράστια συνεισφορά της στήν παρακολούθηση καί ὑγειονομική περίθαλψη τῶν 150.000 περίπου κτηνῶν τοῦ Στρατοῦ μας, τά ὁποῖα συνέβαλαν ἀποφασιστικά στήν ἐπιτυχή διεξαγωγή τοῦ πολέμου στό πεδίο τῆς μάχης.

Στό τέλος τοῦ κειμένου τοῦ Τόμου περιλαβαίνονται πίνακες διοικήσεων ὑγειονομικῶν μονάδων καί διευθύνσεων τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας, συντετμημένων λέξεων, συνθηματικῶν παραστάσεων καί βιβλιογραφίας, καθώς καί ἀλφαβητικό εὑρετήριο. Ἐκτός αὐτῶν, ἔγινε προσπάθεια ὁ Τόμος νά ἐμπλουτιστεῖ μέ τό ἀπαραίτητο φωτογραφικό ὑλικό (περισσότερες ἀπό 60 εἰκόνες) καί τά ἀναγκαῖα σχεδιαγράμματα, ὥστε τό ὅλο Ἱστόρημα νά εἶναι, κατά τό δυνατό, ὁλοκληρωμένο.

Γιά τή σύνταξη τῶν σχεδιαγραμμάτων χρησιμοποιήθηκαν οἱ χάρτες πού ἀναφέρονται στίς διαταγές ἐπιχειρήσεων τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ, κυρίως τῶν κλιμάκων 1:200.000, 1:400.0000 καί 1:1.000.000. Τέλος, ἡ τεκμηρίωση τῶν ἱστορούμενων γίνεται μέ παραπομπές, κατά τό ἀκόλουθο παράδειγμα: Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ.601/Α/1, σελ. 182. Αὐτό σημαίνει ὅτι τό σχετικό ἔγγραφο βρίσκεται στό φάκελλο 601 τοῦ ἀρχείου τῆς Διευθύνσεως Ἱστορίας Στρατοῦ (ΔΙΣ), στόν ὑποφάκελλο Α, μέ αὔξοντα ἀριθμό ἐγγράφου 1 καί στή σελίδα 182.

ΑΘΗΝΑ—ΜΑΙΟΣ 1982

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ
ΑΡΧΙΑΤΡΟΣ (ἐ. ἀ.)
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΛΥΖΩΗΣ
ΑΝΤΙΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑΡΧΗΣ

ΑΓΑΘΟΚΛΗΣ ΚΥΜΟΥΡΤΖΗΣ
ΤΑΞΙΑΡΧΟΣ (ἐ.ἀ.)

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Σελίδα

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ

'Αριθμός *Σελίδα*

ΕΙΚΟΝΕΣ

Σελίδα

ΟΥΣΙΩΔΗ ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελίς	Στίχος	Ἀντί	Στό ὀρθό
7	39	Ἱατρικά	Ἰατρικά
11	8	κοκοποιήσεως	κακοποιήσεως
11	24	1928	1938
40	8	επί	ἐπί
43	26	αὐτοτοκίνητα	αὐτοκίνητα
51	42 (σημείωση)	Εὐρετήριο	Εὑρετήριο
53	17	Τραυματιοφορέεων	Τραυματιοφορέων
56	41 (σημείωση)	... 33,33-34...	...31, 33-34 ...
83	38	Τελεπένι	Τεπελένι
95	37	Μ. Μακκᾶς Κ.,	Μ. Μακκᾶς, Κ.
97	12	χιονοῦ	χιονιοῦ
97	19	βελτίω η	βελτίωση
98	22	Ιετζγκοράνι	Μετζγκοράνι
106	33	κατέπλεανσ τήν	κατέπλεαν στήν
115	26	πρό...ό	προορισμό
116	26	μέριμνα ο Β'	μέριμνα τοῦ Β'
153	4	Λάρισσα	Λάρισα
159	17	Μουριές	Μουρνιές
177	18	Ὅλαι	Ὅλαι
182	24	στατικοί	στατιστικοί

Εἰκόνα 1.
Σταθμός Ἐπιδέσεως Τραυματιῶν στό μέτωπο Ἠπείρου.

Εἰκόνα 2.
Σταθμός Ἐπιδέσεως Τραυματιῶν στό μέτωπο Β.Δυτικῆς Μακεδονίας.

Εἰκόνα 3.
Μεταφορά τραυματία ἀπό τήν πρώτη γραμμή τοῦ Ἑλληνοϊταλικοῦ μετώπου.

Εἰκόνα 4.
Μεταφορά τραυματιῶν μέ πλωτό νοσοκομεῖο ἀπό τήν περιοχή Ἠπείρου σέ νοσοκομεῖα τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Χώρας.

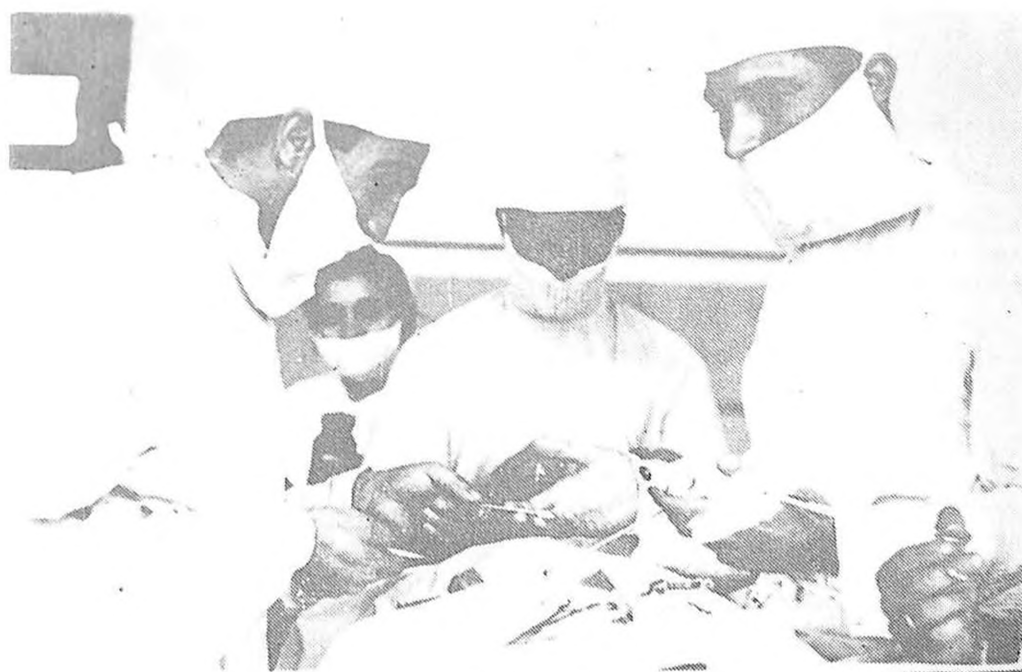
Εἰκόνα 5.
Παγόπληκτοι στό μέτωπο Ἠπείρου.

Εἰκόνα 6.
Ἐπίδεση τραυματία στήν πρώτη γραμμή τοῦ Ἑλληνοϊταλικοῦ μετώπου.

Εἰκόνα 7.
Ἀδελφὲς νοσοκόμες τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ στὴν ὑπηρεσία τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ.

Εἰκόνα 8.
Χειρουργικὴ ἐπέμβαση σὲ τραυματία τοῦ ΤΣΑΜ κατὰ τὴ γερμανικὴ ἐπίθεση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΟΙ ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΕΣ ΤΟΥ ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΟΥ
(1923–1940)

Γενικότητες

1. Ἡ ἐκκένωση τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀπό τόν Ἑλληνικό Στρατό στίς ἀρχές τοῦ Σεπτεμβρίου 1922, κάτω ἀπό πολύ ἀνώμαλες συνθῆκες, εἰδικά στά Α' καί Β' Σώματα Στρατοῦ, εἶχε ὡς ἐπακόλουθα :

— Τήν ἐκρίζωση 1.500.000 Ἑλλήνων ἀπό τήν πατρίδα τους (περιοχές Μικρᾶς Ἀσίας, Πόντου καί Ἀνατολικῆς Θράκης).

— Τήν ἀπώλεια σημαντικοῦ ἀριθμοῦ ἀξιωματικῶν καί ὁπλιτῶν, μεταξύ τῶν ὁποίων καί ὑγειονομικῶν, καί

— Τήν ἀπώλεια μεγάλης ποσότητας πολεμικοῦ ὑλικοῦ, μεταξύ τοῦ ὁποίου καί ὑγειονομικοῦ.

Ἡ Κυβέρνηση πού προῆλθε ἀπό τήν ἐπανάσταση τοῦ 1922 εἶχε νά ἀντιμετωπίσει πολλά προβλήματα, ἀπό τά ὁποῖα τά σοβαρώτερα καί πλέον ἐπείγοντα ἦταν ἡ ὀργάνωση τοῦ Στρατοῦ τοῦ Ἕβρου καί ἡ περίθαλψη τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν ἀδελφῶν προσφύγων.

2. Μετά τήν ὑπογραφή τῆς Συνθήκης τῆς Λωζάνης (24 Ἰουλίου 1923), ἡ Ἑλλάδα πίστευε ὅτι εἰσερχόταν πλέον σέ εἰρηνική περίοδο μεγάλης διάρκειας. Ἐμφορούμενες ἀπό τό πνεῦμα αὐτό οἱ μετέπειτα Κυβερνήσεις κατηύθυναν τήν κύρια προσπάθειά τους στήν ὀργάνωση καί ἀνόρθωση τῆς χώρας ἀπό τά ἀποτελέσματα τῆς συμφορᾶς. Ἡ προσοχή τους στράφηκε κυρίως στήν ἐπιτακτική ἀνάγκη τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν προσφύγων. Ἡ πολεμική ἀνασυγκρότηση τῆς χώρας, μέχρι τό ἔτος 1935, τέθηκε σέ δεύτερη μοίρα.

Ὁ πόλεμος μεταξύ Ἰταλίας καί Αἰθιοπίας τοῦ 1935, ὁ κλονισμός τοῦ κύρους τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν (ΚΤΕ), ἡ σύσταση τοῦ ἄξονα Βερολίνου—Ρώμης, ὁ ἐπανεξοπλισμός τῆς Γερμανίας καί τά γεγονότα πού ἐπακολούθησαν στή Μεσευρώπη, ἄρχισαν νά κλονίζουν τό βάθρο τῆς εἰρήνης. Διαγραφόταν ἤδη ἡ ἀπειλή νέου πολέμου, στόν ὁποῖο ἐνδεχομένως θά ἐμπλεκόταν καί ἡ Ἑλλάδα παρά τή θέλησή της. Ἐμπρός στήν ἐπικίνδυνη αὐτή κατάσταση, ἡ Ἑλληνική Κυβέρνηση ὑποχρεώθηκε νά δώσει τήν ἀνάλογη προσοχή στίς Ἔνοπλες Δυνάμεις της μέ τή λήψη διαδοχικῶν μέτρων ἐνισχύσεώς τους. Τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1939 ἐπακολούθησε ἡ κατάληψη τῆς Ἀλβανίας ἀπό τήν Ἰταλία καί ἡ συγκέντρωση ἰσχυρῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων στό ἀλβανικό ἔδαφος. Ἡ ἐνέργεια αὐτή ἔκανε πιό φανερή τήν ἀπειλή κατά τῆς Ἑλλάδας καί ἐπέβαλε τήν ἄμεση πολεμική προπαρασκευή τῆς Χώρας.

3. Στό πλαίσιο τῆς προπαρασκευῆς τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Στρατοῦ γιά τήν προμήθεια τῶν ἀναγκαίων ὑγειονομικῶν ὑλικῶν κάθε κατηγορίας, διατέθηκε ἀπό τό Ταμεῖο Ἐθνικῆς Ἀμύνης ἀπό τό 1936 μέχρι τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1940 τό ποσό τῶν 122.766.898 δραχμῶν. Τά σχετικά στοιχεῖα γιά τά εἴδη τῶν ὑλικῶν καί τά ἀντίστοιχα χρηματικά ποσά αὐτῶν ἐμφαίνονται στήν παράγραφο 18 (περί πολεμικοῦ ὑλικοῦ) τοῦ Τόμου (1).

---

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ.633/Γ/1,"Ἔκθεση Γενικοῦ Ἀρχιάτρου Γκινάκα Ἐπ., σελ. 1–6. Ἀντιστρατήγου Ἀλεξ. Παπάγου «Ὁ Ἑλληνικός Στρατός καί ἡ πρός Πόλεμον Προπαρασκευή του» σελ. 192–195. Τόμος ΔΙΣ/ΓΕΣ, «Ἡ Ἱστορία τῆς Ὀργανώσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ, 1821–1954», σελ. 141.

Κατάσταση καί 'Αξιοποίηση 'Υγειονομικοῦ Προσωπικοῦ

4. 'Υγειονομικοί 'Αξιωματικοί. 'Από τό ἔτος 1923 δόθηκε ἰδιαίτερη βαρύτητα στήν ἐκπαίδευση τῶν ὑγειονομικῶν ἀξιωματικῶν. Γιά τό σκοπό αὐτό ἀποστέλλονταν στό ἐξωτερικό οἱ ἀνώτεροι μέ δικές τους δαπάνες καί οἱ κατώτεροι μέ δαπάνες τοῦ Κράτους, γιά εἰδίκευση στούς διαφόρους κλάδους τῆς 'Ιατρικῆς.

5. Τό 1926, μέ τό Ν Δ τῆς 23-3-1926, ἄρχισε νά λειτουργεῖ τό Σχολεῖο 'Εφαρμογῆς 'Υγειονομικῆς 'Υπηρεσίας στήν 'Αθήνα. Αὐτό λειτούργησε κανονικά μέχρι τό 1939, ὁπότε καταργήθηκε μέ τόν ΑΝ 2005/1939. Σκοπός τοῦ σχολείου αὐτοῦ ἦταν ἡ συμπλήρωση τῆς μορφώσεως τῶν ὑγειονομικῶν ἀξιωματικῶν στά ἐπιστημονικά θέματα καί στά θέματα ὑγειονομικῆς τακτικῆς κατά τήν ἐκστρατεία. Στό σχολεῖο φοιτοῦσαν ἀρχίατροι, ἐπίατροι καί ἰατροί. 'Η διάρκεια σπουδῶν ἦταν 3 μῆνες τό μέγιστο. 'Ως καθηγητές χρησιμοποιήθηκαν ἐκτός τῶν 'Ελλήνων ἀξιωματικῶν, ὑγειονομικῶν καί μή, καί Γάλλοι ὑγειονομικοί ἀξιωματικοί, γιατί ἀπό τό 1925 εἶχε κληθεῖ ἀπό τήν 'Ελληνική Κυβέρνηση ἡ Γαλλική Στρατιωτική 'Αποστολή. Αὐτή παρέμεινε γιά 7 ἔτη καί προσέφερε μεγάλες ὑπηρεσίες στήν ἐκπαίδευση τῶν στελεχῶν. Σπουδαῖος Γάλλος ἐκπαιδευτής ὑπῆρξε ὁ εὐγενής Γαλάτης 'Αρχίατρος Λεόν Ρεγερχόν (Leon Reyerhon), καθηγητής τῆς ὑγειονομικῆς τακτικῆς καί τῆς χειρουργικῆς τοῦ πολέμου.

'Από τό ἔτος 1925, γιά τή βελτίωση τῆς ἐκπαιδεύσεως ἱδρύθηκαν Κέντρα ἐπιστημονικῶν συζητήσεων καί διαλέξεων τῶν ὑγειονομικῶν ἀξιωματικῶν στήν ἕδρα κάθε Σώματος Στρατοῦ.

6. 'Η ὑγειονομική ὑπηρεσία τοῦ Στρατεύματος προϋποθέτει τήν προσαρμογή τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης στίς ἀνάγκες τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, σέ γενικές βεβαίως γραμμές. 'Επιπλέον, ἡ ἐπιστημονική μόρφωση τοῦ προσωπικοῦ πρέπει νά συμπληρώνεται καί μέ τή στρατιωτική μόρφωση καί ἐκπαίδευση. Γιά τό λόγο αὐτό ἡ Στρατιωτική 'Υπηρεσία ἵδρυσε τό 1926 στήν 'Αθήνα τή Στρατιωτική 'Ιατρική Σχολή (ΣΙΣ), πού λειτούργησε μέ ὑπόδειγμα τήν ἀντίστοιχη Σχολή τῆς Λυών στή Γαλλία. Στή Σχολή εἰσέρχονταν κατόπιν διαγωνισμοῦ, ἀπόφοιτοι Γυμνασίου, πού παρακολουθοῦσαν τά ἐπιστημονικά μαθήματα τῆς 'Ιατρικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν καί τά στρατιωτικά μαθήματα στή Σχολή. Μετά ἀπό 6 ἔτη φοίτηση ἐξέρχονταν τῆς Σχολῆς μέ τό βαθμό τοῦ ἀνθυπιάτρου. 'Από τή Σχολή αὐτή προερχόταν τό ἕνα τρίτο περίπου τῶν μόνιμων ἀξιωματικῶν 'Υγειονομικοῦ, πού ἔλαβαν μέρος στόν πόλεμο 1940-41.

7. 'Από τήν πρώτη ἔξοδο 17 ἀνθυπιάτρων τό ἔτος 1931 καί τή δεύτερη 48 τό ἔτος 1932, καταδείχτηκαν τά εὐεργετικά ἀποτελέσματα ἀπό τήν ἵδρυση τῆς Σχολῆς καί δικαιώθηκαν οἱ προσδοκίες τῆς 'Υπηρεσίας. Μέ τήν ἔξοδο στή συνέχεια καί τῶν τάξεων 1934 καί 1935, τό 'Υγειονομικό Σῶμα ἐνισχύθηκε ἀριθμητικά καί ποιοτικά σέ στελέχη, πρός μεγάλη ὠφέλεια τοῦ στρατεύματος. Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι ἀπό τό 1931 ἡ Στρατιωτική 'Ιατρική Σχολή διέθετε ἀριθμό ὑγειονομικῶν ἀξιωματικῶν καί στά 'Υγειονομικά Σώματα τοῦ Ναυτικοῦ καί τῆς 'Αεροπορίας.

8. 'Η Στρατιωτική 'Ιατρική Σχολή λειτούργησε μέχρι τό 1935. 'Επανιδρύ-

θηκε τό 1937 ὑπό νέα μορφή, ὡς Ὑγειονομικό Τμῆμα τῆς Σχολῆς Ἀξιωματικῶν Στρατιωτικῶν Ὑπηρεσιῶν (ΣΑΣΥ). Τά ἔτη 1937, 1938 καί 1939 εἰσῆλθαν στή Σχολή, κατόπιν διαγωνισμοῦ, μαθητές πού εἶχαν τελειώσει τό δεύτερο ἔτος τῆς Ἰατρικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου, ἐνῶ τό 1940 ἀπόφοιτοι Γυμνασίων γιά κανονική φοίτηση 6 ἐτῶν. Τό ἴδιο ἔτος 1940 ἀποφασίστηκε ἡ ἀπόσπαση τοῦ Ὑγειονομικοῦ Τμήματος ἀπό τή ΣΑΣΥ καί ἡ ἵδρυση ξανά ἀνεξάρτητης ΣΙΣ, ἀλλά ἐξαιτίας τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου διακόπηκε ἡ λειτουργία της, ὅπως καί τῶν ἄλλων παραγωγικῶν σχολῶν.

9. Ἀπό τό ἔτος 1932 ἀνασυγκροτήθηκε στήν Ἀθήνα ἐντός τοῦ Α' Γενικοῦ Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου τό Σχολεῖο Ἐφαρμογῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας μέ Τμῆμα Ἀνθυπιάτρων. Στό Τμῆμα αὐτό φοιτοῦσαν γιά 6 μῆνες ὅλοι οἱ ἐξερχόμενοι ἀπό τή ΣΙΣ ἀνθυπίατροι, γιά τακτική ἐξάσκηση στά ζητήματα τοῦ Ὑγειονομικοῦ Σώματος.

10. Γιά τήν ἀνώτερη ἐπιτελική μόρφωση ἀποφασίστηκε νά φοιτᾶ σέ κάθε ἐκπαιδευτική σειρά τῆς Σχολῆς Πολέμου καί ἕνας ἀξιωματικός τοῦ Ὑγειονομικοῦ. Ἐπίσης στό διδακτικό προσωπικό τῆς ἴδιας Σχολῆς περιλαβαίνονταν καί ἀνώτεροι ἀξιωματικοί τοῦ Ὑγειονομικοῦ (1).

11. Σῶμα Ἀδελφῶν Νοσοκόμων. Οἱ μόνιμες ἀδελφές νοσοκόμες τοῦ στρατοῦ, μέχρι τοῦ πολέμου 1940–41 ἦταν γενικά ὀλιγάριθμες. Ὁ ἀπαιτούμενος ἀριθμός αὐτῶν καλυπτόταν μέ ἔκτακτες ἀδελφές νοσοκόμες καί μέ ὁπλίτες νοσοκόμους. Γιά τή βελτίωση τοῦ σώματος αὐτοῦ καί τήν κάλυψη τῶν ἀναγκῶν τῆς ἐπιστρατεύσεως, ἡ Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν ὑπέβαλε προτάσεις στό Γενικό Ἐπιτελεῖο Στρατοῦ πού προέβλεπαν τά ἑξῆς:

— Σημαντική αὔξηση τῶν ἀδελφῶν νοσοκόμων.

— Βελτίωση τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως αὐτῶν.

— Ἵδρυση Σχολῆς Νοσοκόμων.

— Καθορισμός τῶν προσόντων προσλήψεως ἀδελφῶν νοσοκόμων καί μέ τήν προϋπόθεση νά προέρχονται ἀπό ἐπαγγελματική σχολή νοσοκόμων, κατά προτίμηση ἐκείνης τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ.

— Μετεκπαίδευση ἀδελφῶν νοσοκόμων στό ἐσωτερικό καί ἐξωτερικό.

— Ἵδρυση Σώματος Ἐθελοντῶν Ἀδελφῶν Νοσοκόμων καί Ἐθελοντῶν Γυναικῶν Οἰκονόμων.

12. Μέ βάση τίς παραπάνω προτάσεις συντάχτηκε σχέδιο νόμου *«Περί Ἀδελφῶν Νοσοκόμων»*, πού ὅμως παρέμεινε στάσιμο, χωρίς νά γίνει νόμος μέχρι τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου. Σχετικά μέ τά Σώματα Ἐθελοντῶν Ἀδελφῶν Νοσοκόμων καί Ἐθελοντῶν Γυναικῶν Οἰκονόμων, ἀφοῦ ἐγκρίθηκε ἡ ἵδρυσή τους, ὁ

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ.633/Γ/1, Ἔκθεση Γενικοῦ Ἀρχίατρου Γκινάκα Ἐπ., σελ. 10–13. Φ. 331.72/2/21481/16–2–81 Στρατ. Σχολῆς Ἀξ/κῶν Σωμάτων. Τόμος ΔΙΣ/ΓΕΣ, «Ἡ πρός Πόλεμον Προπαρασκευή τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ, 1923–40» σελ. 31,35,153. Τόμος ΔΙΣ/ΓΕΣ «Ἱστορία τῆς Ὀργανώσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ, 1821–1954», σελ. 125 καί Ἀντγου Ἀλεξ. Παπάγου «Ὁ Ἑλληνικός Στρατός καί ἡ πρός Πόλεμον Προπαρασκευή του, 1923–40», σελ. 258.

Ἑλληνικός Ἐρυθρός Σταυρός ἀνέλαβε τήν κατάρτισή τους καί ἐκπαίδευσε στήν Ἀθήνα καί τίς ἐπαρχίες συνολικά 1.823 ἀδελφές νοσοκόμες καί 120 γυναῖκες οἰκονόμους. Τά ἀποτελέσματα τῆς ἐκπαιδεύσεως αὐτῆς ἦταν πολύ ἱκανοποιητικά, χάρις στίς ἱκανότητες καί τόν ἐνθουσιασμό τόσο τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Τμήματος νοσοκόμων καί τῶν διπλωματούχων ἐκπαιδευτῶν ἀδελφῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, ὅσο καί τῶν ἐθελοντῶν νοσοκόμων καί γυναικῶν οἰκονόμων πού ἐκπαιδεύτηκαν σ' αὐτόν (1).

13. Ἄντρες Νοσοκόμοι: Ὁ ἀριθμός τῶν μόνιμων ἀντρῶν νοσοκόμων τοῦ στρατοῦ πρίν ἀπό τόν πόλεμο 1940–41 ἦταν μικρός καί οἱ κληρωτοί νοσοκόμοι εἶχαν ἀνεπαρκή ἐκπαίδευση, μέ ἀποτέλεσμα νά δημιουργεῖται δυσχέρεια στό νοσηλευτικό τομέα τῶν νοσοκομείων. Γιά τή βελτίωση τῆς καταστάσεως αὐτῆς καί γιά τήν κάλυψη τῶν ἐκπαιδευτικῶν ἀναγκῶν, ἡ Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν ὑπέβαλε στό Γενικό Ἐπιτελεῖο Στρατοῦ τίς ἀκόλουθες προτάσεις:

— Νά καταργηθεῖ τό ἰσχύον σύστημα ἐκπαιδεύσεως κληρωτῶν νοσοκόμων, πού ἦταν μᾶλλον θεωρητικό. Νά καθιερωθεῖ σύστημα ὁλοκληρωτικά πρακτικό νοσηλευτικό, μέ ἐφαρμογή του στά νοσοκομεῖα, ὅπου καί θά στρατωνίζονταν οἱ στρατεύσιμοι ἀπό τίς ἀρχές τῆς κατατάξεώς τους. Παράλληλα οἱ νοσοκόμοι νά ἐκπαιδεύονται στά στρατιωτικά τους καθήκοντα καί στίς ἀσκήσεις πεζικοῦ.

— Νά ἱδρυθεῖ Σχολή Ἀντρῶν Νοσοκόμων.

— Νά προσληφθοῦν εἰδικοί ἐθελοντές τεχνίτες, ἁρμοδιότητας Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας (κλιβανεῖς, φωτογράφοι, ἠλεκτροτεχνίτες, προπαρασκευαστές μικροβιολογικοῦ ἐργαστηρίου, ἐμφανιστές ἀκτινογραφικῶν πλακῶν, ὀδοντοτεχνίτες κ.ἄ.).

Μέχρι τίς 28–10–1940, ὅταν κηρύχτηκε ὁ πόλεμος, καμιά πρόταση δέν πραγματοποιήθηκε, ἐξαιτίας ἐλλείψεως πιστώσεων καί τεχνικῶν δυσχερειῶν (2).

Ὑλικό Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας καί Πολιτική Ἐπιστράτευση

14. Ὑλικό Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας. Τήν ὅλη προπαρασκευαστική ἐργασία τῆς ἐπιστρατεύσεως κατά τήν προπολεμική περίοδο, τή σχετική μέ τήν ὑγειονομική προπαρασκευή γιά πόλεμο, εἶχε ἀναλάβει ἐξολοκλήρου τό Γενικό Ἐπιτελεῖο Στρατοῦ, πού χρησιμοποιοῦσε ὡς τεχνικό σύμβουλο τήν Ἐπιθεώρηση τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας Στρατοῦ. Ὁ ἀποκλειστικός ρόλος τῆς Διευθύνσεως Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν περιοριζόταν στήν προμήθεια ὑλικῶν (ὑγειονομικῶν, φαρμακευτικῶν, χειρουργικῶν κ. ἄ.), κατόπιν ἐντολῶν, καί στή συγκρότηση μέ αὐτά τῶν ὑγειονομικῶν σχηματισμῶν (μονάδων) καί τῶν ὑγειονομικῶν ἐφοδίων τῆς ἐπιστρατεύσεως, σύμφωνα μέ τό συναφές σχέδιο. Ὑλικό αὐτοῦ τοῦ εἴδους σχεδόν δέν ὑπῆρχε μέχρι τό τέλος 1935.

Κατά τό ἔτος 1935 εἶχε γίνει προμήθεια ὑλικοῦ, πού ἐπαρκοῦσε μόνο γιά τή συγκρότηση τῶν ὑγειονομικῶν σχηματισμῶν (μονάδων) μερικῶν μεραρχιῶν καί ἑνός σώματος στρατοῦ. Τό ὑλικό πού χρειαζόταν γιά τούς ὑγειονομι-

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ.633/Γ/1, Ἔκθεση Γενικοῦ Ἀρχίατρου Γκινάκα Ἐπ., σελ. 14-19.
(2) Ἀρχεῖο ΔΙΣ//Φ. 633/Γ/1, Ἔκθεση Γενικοῦ Ἀρχίατρου Γκινάκα Ἐπ., σελ. 20–21.

κούς σχηματισμούς τῶν ἄλλων μεραρχιῶν, τῶν σωμάτων στρατοῦ, τῆς στρατιᾶς, καθὼς καί τό προβλεπόμενο γιά τίς ἄλλες μάχιμες μονάδες τοῦ στρατοῦ, δέν ὑπῆρχε. Ἀτομικοί ἐπίδεσμοι καί ἄλλα ἐφόδια ἦταν ἐλλειπῆ κατά τά τέσσερα πέμπτα περίπου. Φαρμακευτικό ὑλικό σχεδόν δέν ὑπῆρχε. Ἐπί 350 τουλάχιστον ἀναγκαίων ὑγειονομικῶν αὐτοκινήτων, ὑπῆρχαν μόνο 50 καί αὐτά σχεδόν ἀκατάλληλα γιά ἐκστρατεία, ἐξαιτίας τῆς πολυετοῦς χρησιμοποιήσεώς τους ([1]).

15. Ὕστερα ἀπό εἰσήγηση τῆς Ἐπιθεωρήσεως τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας, τό Γενικό Ἐπιτελεῖο Στρατοῦ ἀπό τό ἔτος 1935 καί μετέπειτα, σταδιακά, μέ εἰδικές ἐντολές του πρός τή Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν, διέταξε τήν προμήθεια ὑλικοῦ γιά τή συγκρότηση τῶν ἑξῆς ὑγειονομικῶν σχηματισμῶν (μονάδων):

—Ὀρεινῶν Χειρουργείων	39
— Πεδινῶν Χειρουργείων	7
—Ὀρεινῶν Νοσηλευτικῶν Τμημάτων	25
— Πεδινῶν Νοσηλευτικῶν Τμημάτων	7
— Μοιρῶν Τραυματιοφορέων Μεραρχίας	16
— Μοιρῶν Τραυματιοφορέων Σώματος Στρατοῦ	4
—Ὑγειονομικῶν Ὄρχων	4
— Νοσοκομείων Διακομιδῆς	4
—Ἔφεδρων Χειρουργικῶν Συνεργείων	20
— Αὐτοκινήτων Χειρουργικῶν Συνεργείων	2
—Ἐπιδημιολογικῶν Τμημάτων μετ' ἀπολυμαντικῶν συνεργείων	4
—Ὀρεινῶν Ὑγειον. Ἀποσπασμάτων Ὑποδοχῆς Ἀεριόπληκτων	40
— Οὐλαμῶν Τραυματιοφορέων	3
— Ὑγειονομικῶν Συρμῶν	8
— Πλωτοῦ Νοσοκομείου	1

16. Τά ἀναγκαῖα ὑλικά γιά τούς παραπάνω σχηματισμούς, ἡ Ὑγειονομική Ὑπηρεσία ἐφοδιάστηκε κατόπιν δημόσιων μειοδοτικῶν διαγωνισμῶν, τά περισσότερα διά μέσου τῆς Ὑπηρεσίας Κρατικῶν Προμηθειῶν. Τά ὑλικά αὐτά ἀποθηκεύτηκαν στήν Α' Ὑγειονομική Ἀποθήκη ὅπου, σύμφωνα μέ τό Σχέδιο Ἐπιστρατεύσεως, ἔγινε καί ἡ συγκρότηση τῶν ὑγειονομικῶν σχηματισμῶν (μονάδων). Αὐτοί κατόπιν διατέθηκαν στά κατά τόπους Κέντρα Ἐπιστρατεύσεως ὡς ἑξῆς ([2]):

—Ὀρεινά Χειρουργεῖα

. Μεραρχίες	16 X 2 = 32
. Σώματα Στρατοῦ	4 X 1 = 4
. Τμήματα Στρατιᾶς	3 X 1 = 3
Σύνολο	39

—Πεδινά Χειρουργεῖα

. Σώματα Στρατοῦ	4 X 1 = 4
. Τμήματα Στρατιᾶς	3 X 1 = 3
Σύνολο	7

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 633/Γ/1, Ἔκθεση Γενικοῦ Ἀρχίατρου Γκινάκα Ἐπ., σελ. 17 καί Ἀντγου Ἀλεξ. Παπάγου «Ἡ πρός πόλεμον προπαρασκευή τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ, 1923-40», σελ. 15.
(2) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 633/Γ/1, σελ. 1-3.

—Ὀρεινά Νοσηλευτικά Τμήματα

. Μεραρχίες	16 X 1 = 16
. Σώματα Στρατοῦ	4 X 1 = 4
. Τμήματα Στρατιᾶς	3 X 1 = 3
Σύνολο	23

—Πεδινά Νοσηλευτικά Τμήματα

. Σώματα Στρατοῦ	4 X 1 = 4
. Τμήματα Στρατιᾶς	3 X 1 = 3
Σύνολο	7

—Μοῖρες Τραυματιοφορέων Σώματος Στρατοῦ

. Σώματα Στρατοῦ	4 X 1 = 4
Σύνολο	4

—Ὑγειονομικοί Ὄρχοι

. Σώματα Στρατοῦ	4 X 1 = 4
Σύνολο	4

—Νοσοκομεῖα Διακομιδῆς

. Σώματα Στρατοῦ	4 X 1 = 4
Σύνολο	4

—Ἔφεδρα Χειρουργικά Συνεργεῖα

. Α' Γενικό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο	1 X 16 = 16
. Γ' Γενικό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο	1 X 4 = 4
Σύνολο	20

—Αὐτοκίνητα Χειρουργικά Συνεργεῖα

. Μεραρχίες Ἱππικοῦ	1 X 2 = 2
Σύνολο	2

—Ἐπιδημιολογικά Τμήματα (μετ' ἀπολυμαντικῶν συνεργείων)

. Σώματα Στρατοῦ	4 X 1 = 4
Σύνολο	4

—Ὑγειονομικά Ἀποσπάσματα Ὑποδοχῆς Ἀεριόπληκτων

. Μεραρχίες	16 X 2 = 32
. Σώματα Στρατοῦ	5 X 1 = 5
. Τμήματα Στρατιᾶς	3 X 1 = 3
Σύνολο	40

—Οὐλαμοί Τραυματιοφορέων

. Β' Σῶμα Στρατοῦ	1 X 3 = 3
Σύνολο	3

—Ὑγειονομικοί Συρμοί

. Α' Σῶμα Στρατοῦ	1 X 4 = 4(τῶν 30 ὀχημάτων)
. Β' Σῶμα Στρατοῦ	1 X 1 = 1(τῶν 20 ὀχημάτων)
. Γ' Σῶμα Στρατοῦ	1 X 3 = 3(τῶν 30 ὀχημάτων)
Σύνολο	8

17. Γιά τή συγκρότηση τῶν σχηματισμῶν αὐτῶν ἔγινε προμήθεια ὅλων τῶν προβλεπόμενων ὑλικῶν ἀπό τίς σχετικές συνθέσεις, δηλαδή χειρουργικῶν, ἐπιδεσμικῶν, φαρμακευτικῶν, φαγητοῦ, ἱματισμοῦ, στρατοπεδείας, σκηνῶν κλπ. Γιά τήν καταλληλότητα κάθε εἴδους ὑλικοῦ εἶχαν καθοριστεῖ εἰδικοί ὅροι συμφωνιῶν, πού εἶχαν ἐγκριθεῖ ἀπό τήν 'Επιθεώρηση 'Υγειονομικῆς 'Υπηρεσίας Στρατοῦ. Κατά τή διενέργεια κάθε διαγωνισμοῦ, τά προσκομιζόμενα δείγματα ἀπό τούς μειοδότες ἀποστέλλονταν σέ εἰδική ἐπιτροπή ἐμπειρογνωμόνων, στήν ὁποία συμμετεῖχε καί ὁ 'Επιτελάρχης τῆς 'Επιθεωρήσεως 'Υγειονομικῆς 'Υπηρεσίας, πού ἀποφαινόταν σχετικά.

'Εκτός ἀπό τήν προμήθεια ὑγειονομικῶν ὑλικῶν γιά τούς παραπάνω σχηματισμούς ἐπιστρατεύσεως, κατά τόν ἴδιο τρόπο ἔγινε καί ἡ προμήθεια ὅλων τῶν ὑγειονομικῶν ἐφοδίων τῶν μονάδων, πού προωθήθηκαν ἐπίσης ἀπό τήν Α' 'Υγειονομική 'Αποθήκη στά κατά τόπους Κέντρα 'Επιστρατεύσεως. Τά ἐφόδια αὐτά ἦταν τά ἑξῆς [1]:

—'Οργανοθῆκες ἰατρῶν	1.136
— Ζεύγη ἱπποπηρῶν	150
— 'Απολυμαντικοί κάδοι (ρισάρ)	1.635
— Χειρουργικοί γυλιοί πεζικοῦ	652
— Φορεῖα μέ ἱμάντες	3.000
— 'Υδρίες ἀναψυκτικῶν ποτῶν	13.250
— Μηχανήματα λουτροῦ	128
— Φορειοφόρα δίκυκλα	308
— 'Ατομικοί ἐπίδεσμοι	490.000
— Ζεύγη κιβωτίων ὑγειονομικῶν ἐφοδίων	508
— Σακκίδια ὑγειονομικῶν ἐφοδίων	5.730
— Κιβώτια χημικῆς ἐξετάσεως ὕδατος	600
— Βραχιονιστῆρες	30.326
— 'Ιμάντες φορείων	11.151
— Κιβώτια ὀδοντιατρικῶν συλλογῶν	64
— Συλλογές ὀδοντιατρείου ἐκστρατείας	20
— Σακκίδια ἀεριόπληκτων	1.500

18. Γιά τήν ἀγορά τῶν ὑλικῶν αὐτῶν δαπανήθηκαν, κατά κατηγορία, τά παρακάτω χρηματικά ποσά:

— Χειρουργικά ὑλικά		22.000.000	δρχ.
—'Επιδεσμικά ὑλικά		3.708.000	»
— Εἴδη ἱματισμοῦ (ἐκτός κλινοσκεπασμάτων)		13.500.000	»
— Εἴδη ἑστιάσεως καί αἰθουσῶν ἑστιάσεως		1.850.000	»
— Εἴδη στρατοπεδείας		2.400.000	»
—'Ιατρικά βοηθήματα		1.650.000	»
—'Οργανοθῆκες	1.136	826.000	»
— Ζεύγη ἱπποπηρῶν	150	56.000	»
—'Απολυμαντικοί κάδοι (ρισάρ)	1.635	548.000	»
— Χειρουργικοί γυλιοί πεζικοῦ	652	100.000	»
—'Υδρίες ἀναψυκτικῶν ποτῶν	13.250	821.500	»
—Μηχανήματα λουτροῦ	128	1.166.800	»

(1) 'Αντιστράτηγου 'Αλεξ. **Παπάγου «'Ο 'Ελληνικός Στρατός καί ἡ πρός πόλεμον προπαρασκευή του», σελ. 198.**

—'Ατομικοί ἐπίδεσμοι	490.000	4.114.200 δρχ
— Φορειοφόρα δίκυκλα	308	910.000 »
— Ζεύγη κιβωτίων ὑγειονομικῶν ἐφοδίων	508	97.200 »
— Σακκίδια ὑγειονομικῶν ἐφοδίων	5.730	219.600 »
— Βραχιονιστῆρες	30.326	83.200 »
— Γιά ὕφασμα φορείων καί 11.151 ἱμάντες		1.068.800 »
— 'Αντιυπεριτικές ἐνδυμασίες	90	374.000 »
—'Αντιασφυξιογόνο ὑλικό (ἀποτελούμενο ἀπό 150 κιβώτια ὑλικῶν ἀντιασφυξιογόνου θεραπείας)		1.642.000 »
—'Υγειονομικοί κάλαθοι	3.820	3.880.000 »
— Κλίνες ἐκστρατείας πτυσσόμενες	5.100	3.880.000 »
— Συλλογές ὀδοντιατρείου ἐκστρατείας	20	1.292.000 »
— Φορειοφόρα συγκροτήματα ὑγειονομικῶν συρμῶν	750	1.170.000 »
— Φωριαμοί σιδηροί	48	652.000 »
— Σάκκοι συσκευασίας φόρτων καί σκηνῶν		2.608.000 »
— Κλινοσκεπάσματα	15.742	6.430.000 »
— Φορεῖα	3.000	1.765.000 »
—'Απολυμαντικοί κλίβανοι ἐπ' αὐτοκινήτων	4	2.765.000 »
— Σακκίδια ἀεριόπληκτων	1.500	248.000 »
— Φαρμακευτικό ὑλικό		10.000.000 »
—'Επισκευή ὑπάρχοντος μέχρι τό 1936 ὑγειονομικοῦ ὑλικοῦ		7.817.948 »
— Σκηνές διαφόρων κατηγοριῶν		23.123.650 »
Δηλαδή συνολικά διατέθηκαν (1)		122.766.898 »

19. 'Η δαπάνη γιά τίς σκηνές ἀναλύεται ὡς ἑξῆς (1):

— Κωνικές σκηνές	411	2.223.850 »
— Σκηνές ἐγχειρηστηρίου	116	1.586.200 »
— Σκηνές χειρουργείων	332	8.274.400 »
— Σκηνές νοσηλείας (τῶν 16 κλινῶν)	42	1.806.000 »
— Σκηνές νοσηλείας (τῶν 24 κλινῶν)	115	7.590.000 »
— Σκηνές λουτροῦ	79	1.643.200 »
	Σύνολο	23.123.650 »

(1) 'Αντιστράτηγου 'Αλεξ. Παπάγου «'Ο 'Ελληνικός Στρατός καί ἡ πρός πόλεμον προπαρασκευή του», σελ. 124.

Οἱ σκηνές αὐτές προορίζονταν γιά τούς πιό κάτω ὑγειονομικούς σχηματισμούς ἐπιστρατεύσεως :

Εἴδη Μονάδων	Ἀριθμός Μονάδων	ΣΚΗΝΕΣ: Κωνικές		Ἐγχειρηστηρίου		Χειρουργείου		Νοσηλείας 14 κλινῶν		Νοσηλείας 24 κλινῶν	
		Κατά Μονάδα	Σύνολο	Κατά Μονάδα	Σύνολο	Κατά Μονάδα	Σύνολο	Κατά Μονάδα	Σύνολο	Κατά Μονάδα	Σύνολο
α	β	γ	δ	ε	στ	ζ	η	θ	ι	ια	ιβ
— Χειρουργεῖα Ὀρεινά	39	Χ4=	156	39Χ2=	78	39Χ3=	117		—	—	—
— Χειρουργεῖα Πεδινά	7	Χ4=	28	7Χ2=	14	7Χ3=	21	—	—	—	—
— Νοσηλευτικά Τμήματα Ὀρεινά	23	Χ4=	92	—	—	23Χ3=	69	23Χ2	=46	—	—
— Νοσηλευτικά Τμήματα Πεδινά	7	Χ5=	35	—	—	7Χ6=	42	—	—	7Χ5	=35
— Μοῖρες Τραυματιοφορέων Μεραρχίας	16	Χ3=	48	—	—		—	—	—	—	—
— Μοῖρες Τραυματιοφορέων Σώματος Στρατοῦ	4	Χ3=	12	—	—		—	—		—	—
— Νοσοκομεῖα Διακομιδῆς	4	Χ6=	24	4Χ2=	8	4Χ10=	40	—	—	4Χ20	=80
— Ὑγειονομικοί Ὄρχοι	4	Χ6=	24		—	4Χ3=	12	—	—	—	—
— Αὐτοκίνητα Χειρουργικά	2	—	—	Χ2=	4	—	—	—	—	—	—
— Συνεργεῖα Μεραρχίας Ἱππικοῦ		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
— Ἐπιδημιολογικά Τμήματα	4	Χ2=	8		—	4Χ2=	8	—	—	—	—
— Ἔφεδρα Χειρουργικά Συνεργεῖα	20	—	—	20Χ1=	20	—	—	—	—	—	—
— Ὑγειονομικά ἀποσπάσματα ὑποδοχῆς ἀεριόπληκτων	40	Χ2= (Λουτροῦ)	80	—	—	—	—	—	—	—	—

20. Ἐκτός τῶν προαναφερομένων ἡ Ὑγειονομική Ὑπηρεσία προμηθεύτηκε καί τά ἀναγκαῖα φάρμακα γιά τίς μονάδες καί τούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς ἐπιστρατεύσεως. Τά ποσά πού διατέθηκαν γιά τά φάρμακα ἦταν πολύ μεγάλα. Οἱ πιστώσεις διατέθηκαν ἀπό τό Γενικό Ἐπιτελεῖο Στρατοῦ καί ἀπό τό Ταμεῖο Φαρμάκων. Γενικά στό χρονικό διάστημα 1936–1940 δαπανήθηκαν

ὅπως προαναφέρθηκε ἀπό τό Ταμεῖο 'Εθνικῆς 'Αμύνης συνολικά 122.766.898 δρχ. γιά ὑλικά ἁρμοδιότητας τῆς 'Υγειονομικῆς 'Υπηρεσίας.

'Η προμήθεια τῶν παραπάνω ὑλικῶν καί φαρμάκων ἔγινε κατά τό μεγαλύτερο μέρος ἀπό τό ἐξωτερικό. Οἱ τιμές αὐτῶν ἦταν μεγάλες, γιατί τά κράτη ἀπό τά ὁποῖα ἦταν δυνατή ἡ προμήθεια βρίσκονταν σέ ἐμπόλεμη κατάσταση. 'Η ἐπιτακτική ἀνάγκη προμήθειας τῶν προαναφερομένων ὑλικῶν καί φαρμάκων εἶχε σάν ἀποτέλεσμα τήν περικοπή ἀπό τό Γενικό 'Επιτελεῖο Στρατοῦ, τῶν ἀναγκαίων πιστώσεων γιά τήν εἰρηνική περίοδο, μέ συνέπεια νά σημειωθοῦν μεγάλες δυσχέρειες στήν κανονική λειτουργία τῶν 'Υπηρεσιῶν τοῦ Στρατοῦ.

21. 'Η προμήθεια τοῦ ὑλικοῦ τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας γινόταν γενικά μέ διαγωνισμούς. Αὐτό εἶχε σάν ἀποτέλεσμα ὄχι μόνο τήν διαρκή ἀπασχόληση τῆς 'Υπηρεσίας καί τήν ἀπώλεια χρόνου, ἀλλά καί σημαντική ἐπιβάρυνση τοῦ Δημοσίου. 'Επίσης ὑπῆρχε καί δυσχέρεια ἐφοδιασμοῦ ἀπό τό ἐξωτερικό, ἐξαιτίας τῆς ἀνώμαλης διεθνοῦς καταστάσεως. Γιά τήν ἀντιμετώπιση τῶν δυσχερειῶν αὐτῶν, ἡ Διεύθυνση 'Υγειονομικῆς 'Υπηρεσίας τοῦ 'Υπουργείου Στρατιωτικῶν ὑπέβαλε λεπτομερεῖς καί συγκεκριμένες προτάσεις γιά τή συμπλήρωση τῶν ἐγχώριων βιομηχανιῶν καί γιά τήν ἵδρυση στήν 'Ελλάδα καί ἄλλων νέων βιομηχανικῶν μονάδων, γιά τήν παραγωγή τοῦ ἀναγκαίου ὑγειονομικοῦ καί μερικῶς φαρμακευτικοῦ ὑλικοῦ. 'Αλλά οἱ προτάσεις αὐτές δέν πραγματοποιήθηκαν γιατί ὑπῆρχαν τεχνικές δυχέρειες καί ἔλλειψη πιστώσεων. Παρ' ὅλα αὐτά, στά ἔτη 1938–1940 ἔγινε προμήθεια διαφόρων μηχανημάτων καί ἱδρύθηκαν μερικά ἐργαστήρια, ὡς παρακάτω :

– 'Εργαστήριο ὑφάνσεως γάζας.
– Μηχάνημα συμπιέσεως γάζας γιά τήν παρασκευή βυσμάτων—σπληνίων.
– Ψαλίδα κοπῆς χάρτου (χειροκίνητη).
– Μηχάνημα κοπῆς καί ρολοποιήσεως.
– 'Εργαστήριο κατασκευῆς καί ἀποστειρώσεως βυσμάτων καί σπληνίων ἐφοδιασμένο μέ τέσσερις μεγάλους ἀποστειρωτικούς κλιβάνους.

'Εκτός τῶν παραπάνω ἐγκαταστάσεων, στήν Α' 'Υγειονομική 'Αποθήκη ἐγκαταστάθηκαν τά ἀκόλουθα μηχανήματα :

– Τό ἔτος 1934 :

. Ρακολύτης γιά τή βαμβακοποίηση ρακῶν γιά κατασκευή στρωμάτων.
. Μηχάνημα ρολοποιήσεως καί κοπῆς γάζας γιά ἐπίδεσμους.
. Συγκρότημα ἀπό δέκα ραπτομηχανές Γκρίντζερ γιά τή ραφή ἱματισμοῦ τῶν στρατιωτικῶν νοσοκομείων.

– Τό ἔτος 1935 :

. Μηχάνημα καθηλώσεως κομβίων.
. Μηχάνημα κατασκευῆς κομβιοδόχων.
. Μηχάνημα χοντρῶν ὑφασμάτων σκηνῶν.
. Μηχάνημα ραφῆς ἀζούρ σινδονιῶν, κελυφίων προσκεφαλαίων.
. Δύο ἠλεκτρικές ψαλίδες κοπῆς ὑφασμάτων καί γάζας.

– Τό ἔτος 1936 :

. Συγκρότημα ἀπό δέκα ραπτομηχανές Γκρίντζερ γιά τήν ἐπέκταση συνεργείου ραφῆς ἱματισμοῦ (1).

(1) 'Αρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 633/Γ/1, σελ. 23–26 καί σελ. 75–76 τῆς 'Εκθέσεως τοῦ Γενικοῦ 'Αρχιάτρου Γκινάκα 'Επαμ.

22. Γιά τήν Στρατιωτική Φαρμακαποθήκη, ή Διεύθυνση Ύγειονομικῆς Ὑπηρεσίας πρότεινε τά αὐτά μέτρα πού εἶχε προτείνει καί γιά τήν Α' Ύγειονομική Ἀποθήκη. Ὅμως, ή ἔλλειψη πιστώσεων καί οἱ τεχνικές δυσχέρειες δέν ἐπέτρεψαν τήν πραγματοποίηση καί αὐτῶν τῶν προτάσεων στό σύνολό τους. Παρ' ὅλα αὐτά ἔγινε ή προμήθεια καί ή ἐγκατάσταση τῶν ἀκόλουθων μηχανημάτων καί συσκευῶν, ὡς ἑξῆς:

— Τ ό ἔ τ ο ς 1935 ὑπῆρχαν στήν Α' Ύγειονομική Ἀποθήκη τά ἑξῆς:

. Ἀνά ἕνα ἠλεκτρικό μηχάνημα κοκοποιήσεως, κοσκινίσεως, ζυμώσεως, δισκοποιήσεως καί γομώσεως σωληναρίων.
. Ἀνά δύο ἠλεκτρικά μηχανήματα πιεταρίσματος καί κοπῆς φυσίγγων.
. Μόνιμη ἐγκατάσταση ξηραντηρίου κινίνης.
. Πέντε ὑάλινα χωνιά διηθήσεως μετά πορώδους γῆς, γιά ὑγρά καί ἀέρια.
. Ἠλεκτρική ἀεραντλία αὐτόματης πληρώσεως φυσίγγων.
. Ἐγκατάσταση ἀεριόφωτος συγκολλήσεως φυσίγγων.

— Τ ό ἔ τ ο ς 1936 προστέθηκε:

. Ἠλεκτρικό μηχάνημα δισκοποιήσεως FRITIC KILLIAM.

— Τ ά ἔ τ η 1937–38 προστέθηκαν:

. Ἀτμολέβητας πλήρης μέ ἀποθήκη πετρελαίου καί ἀποστείρωση κλιβάνων (μόνιμη ἐγκατάσταση).
. Ἐννέα ὑάλινα χωνιά διηθήσεως μετά πορώδους γῆς γιά ὑγρά καί ἀέρια.
. Ἠλεκτρικό ψυγεῖο χωρητικότητας 5 κυβικῶν μέτρων.

— Τ ά ἔ τ η 1928–1941 προστέθηκαν:

. Ἠλεκτρικό μηχάνημα σφραγίσεως καί ἐκτυπώσεως ἐπί φυσίγγων.
. Τυπογραφικό χειροπιεστήριο πλῆρες τῶν 0,15Χ0,20.
. Δύο ἠλεκτρικά ἴγδια.
. Ἠλεκτρικό μηχάνημα αὐτόματης πληρώσεως σωληναρίων.
. Δέκα συσκευές πληρώσεως φυσίγγων.
. Ψαλίδα χειροκίνητη ἐπιτραπέζια βιβλιοδετική.
. Δύο συσκευές ταχείας διηθήσεως πλήρεις.
. Ἠλεκτρικό ψυγεῖο χωρητικότητας 7 κυβικῶν μέτρων.
. Ἠλεκτρικό μηχάνημα αὐτόματης πληρώσεως φυσίγγων χλωρασβέστου.

Γιά τήν παραγωγή μικτοῦ ἀντιτυφοπαρατυφικοῦ, ἀντιτετανικοῦ καί ἀντιδιφθεριτικοῦ ἐμβολίου, ή Διεύθυνση Ύγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν, σύμφωνα μέ τή γνώμη τῆς Ἐπιθεωρήσεως Ύγειονομικῆς Ὑπηρεσίας Στρατοῦ, εἰσηγήθηκε στό Γενικό Ἐπιτελεῖο Στρατοῦ τήν ἵδρυση Κέντρου Ἐρευνῶν Ἐμβολιοπαρασκευῆς καί Ὀροπαρασκευῆς. Τό Κέντρο αὐτό, ή Ύγειονομική Ὑπηρεσία τό θεωροῦσε ἀπαραίτητο τόσο στήν εἰρηνική, ὅσο καί στήν πολεμική περίοδο γιά κάλυψη τῶν ἀναγκῶν τοῦ στρατεύματος σέ σημαντικές ποσότητες αὐτοῦ τοῦ ἐμβολίου πού ἦταν ἀπαραίτητο γιά τήν προφύλαξη τοῦ στρατοῦ ἀπό τίς λοιμώδεις νόσους τοῦ τύφου, τοῦ τετάνου καί τῆς διφθερίτιδος καί γιά ἐλάττωση τῆς δαπάνης τοῦ Δημοσίου.

Ἡ πρόταση αὐτή ἔγινε δεκτή καί ἄρχισε ή λειτουργία τοῦ Κέντρου, στά μέσα περίπου τοῦ 1940, προσωρινά στό Α' Ἐπιδημιολογικό Κέντρο (στό χῶρο

τοῦ Α' Γενικοῦ Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου). Τό Κέντρο ἐνισχύθηκε, στόν κλάδο τῆς ὀροπαρασκευῆς, ἀπό τήν Κτηνιατρική Ὑπηρεσία τοῦ Ὑπουργείου πού διέθεσε εἰδικούς κτηνίατρους (1).

23. Ἀπό τή Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν ὑποβλήθηκαν συμπληρωματικά οἱ ἀκόλουθες προτάσεις, γιά:

—Ἐφοδιασμό κάθε Σώματος Στρατοῦ μέ μηχάνημα ἀκτίνων Χ, μέ πρόχειρο μικροβιολογικό ἐργαστήριο, μέ χειρουργεῖο καί μέ μηχανήματα λουτροῦ, ὅλων αὐτῶν ἐπ' αὐτοκινήτων.

—Ἐφοδιασμό τῆς Ὑπηρεσίας μέ συμπληρωματικά ἐξαρτήματα τῶν μηχανημάτων ἀκτίνων ROENTGEN μέ τά ὁποῖα γίνεται ὄχι μόνο ταχεία λήψη ἀκτινογραφιῶν (2–3 σέ 1'), ἀλλά καί χρήση μικρῶν ἀκτινογραφικῶν πλακῶν πού προβάλλονται σέ μεγέθυνση γιά μελέτη καί εἶναι κατά εἴκοσι φορές οἰκονομικότερες τῶν συνηθισμένων ἀκτινογραφικῶν πλακῶν. Μέ τό μέτρο αὐτό ἡ ἐξέταση τῶν στρατεύσιμων θά γινόταν ταχύτερη καί οἰκονομικότερη.

—Ἐφοδιασμό τῆς Ὑπηρεσίας μέ ξύλινα παραπήγματα ἀπαραίτητα κατά τήν εἰρηνική καί πολεμική περίοδο γιά νοσηλεία ἀσθενῶν καί τραυματιῶν.

— Χρησιμοποίηση πρόχειρων μικρῶν σκηνῶν γιά τήν ἰατρική ἐξέταση τῶν ἀσθενῶν σέ καταυλισμό ἀπό τούς ἰατρούς τῶν συνταγμάτων, τῶν ταγμάτων καί τῶν σχηματισμῶν.

—Ἔκδοση περιοδικοῦ τῆς ἁρμοδιότητας τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας. Τό περιοδικό αὐτό θά ἀπέβλεπε στήν ἐνημέρωση τῆς ἐξελίξεως τῆς Στρατιωτικῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας στήν εἰρηνική καί πολεμική περίοδο καί στή δημοσίευση μελετῶν ἀπό τά ἰατρικά περιοδικά τῶν μεγάλων στρατῶν, πρωτότυπων ἐργασιῶν ὑγειονομικῶν ἀξιωματικῶν σέ ἐνέργεια ἤ ἐφεδρεία, καθώς καί ἰδιωτῶν ἐπιστημόνων καί τεχνικῶν.

Μέχρι τήν κήρυξη τοῦ πολέμου, ἀπό τίς παραπάνω συμπληρωματικές προτάσεις καμιά δέν πραγματοποιήθηκε. Ἄλλες ἀπ' αὐτές προσέκρουσαν στήν ἔλλειψη πιστώσεων καί ἄλλες παρέμειναν στό στάδιο τῆς μελέτης (2).

24. Ὁ Ὑποστράτηγος Σερμπέτης Ἀριστοτέλης, πού διατέλεσε πρίν ἀπό τόν πόλεμο Ἐπιθεωρητής τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας Στρατοῦ, εἶχε προτείνει τή λήψη τῶν ἀκόλουθων βασικῶν μέτρων, γιά τήν καλύτερη ὀργάνωση τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας κατά τήν εἰρηνική καί πολεμική περίοδο:

— Τήν ὀργάνωση καί λειτουργία γενικά τοῦ Κέντρου Ἐκπαιδεύσεως Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας.

— Τήν κοινοποίηση συμπληρωματικῶν ὁδηγιῶν γιά τήν ἐκπαίδευση στούς στρατιωτικούς κανονισμούς τῶν νεοκατατασσόμενων στό στράτευμα ἀξιωματικῶν ὑγειονομικοῦ.

— Τόν τρόπο μετεκπαιδεύσεως τῶν ὑγειονομικῶν ἀξιωματικῶν.

— Τήν κοινοποίηση θέματος τακτικῆς ἀσκήσεως μέ προβλήματα ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας στό πλαίσιο Σώματος Στρατοῦ καί Μεραρχίας, ἐπί χάρτου, γιά λύση ἀπ' ὅλους τούς ἀνώτερους ἀξιωματικούς ὑγειονομικοῦ καί ἰατρούς (λοχαγούς).

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 633/Γ/1 σελ. 27–30, σελ. 143–145 τῆς Ἐκθέσεως τοῦ Γενικοῦ Ἀρχιάτρου Γκινάκα Ἐπαμ. καί Ἀντιστρατήγου Ἀλεξ. Παπάγου, «Ὁ Ἑλληνικός Στρατός καί ἡ πρός πόλεμον προπαρασκευή του ἀπό τοῦ Αὐγούστου 1923 μέχρις Ὀκτωβρίου 1940», σελ. 193.

(2) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/ Φ. 633/Γ/1, σελ. 33–36.

— Τόν τρόπο ἐπιλογῆς καί ἐκπαιδεύσεως τῶν νοσοκόμων—ἀναισθησιολόγων.

— Τήν κατασκευή κωνωπείων κλίνης γιά τήν προφύλαξη ἀπό τήν ἑλονοσία.

— Τά συνθετικά ἀνθελονοσιακά φάρμακα γιά προληπτική καί θεραπευτική χρήση ἀπό τό στράτευμα.

— Τά μέτρα πού ἔπρεπε νά ληφθοῦν γιά τήν πρόληψη ἐμφανίσεως τυφοπαρατυφικῶν λοιμώξεων στίς μονάδες καί τούς κατοίκους τῶν χώρων συγκεντρώσεως ἤ διαβιώσεως αὐτῶν.

— Τήν ὀργάνωση Ὑπηρεσίας Αἱμοδοσίας γιά τίς ἀνάγκες τοῦ στρατοῦ κατά τήν εἰρηνική καί πολεμική περίοδο.

— Τό ἀναγκαῖο ὑγειονομικό ὑλικό γιά τή συγκρότηση φορητοῦ ἐπιδημιολογικοῦ ἐργαστηρίου, κινητοῦ ἀπολυμαντικοῦ συνεργείου καί σχηματισμῶν αἱματομεταγγίσεως.

— Τίς συσκευές αὐτόματης παροχῆς ὀξυγόνου τοῦ οἴκου *«CHARPIN»*,

— Τόν ἐφοδιασμό μέ σκηνές ἐγχειρηστηρίου τῶν ἐφεδρικῶν χειρουργικῶν συνεργείων.

— Τήν ὑποβολή πινάκων ἐλλείψεων ὑγειονομικοῦ ὑλικοῦ γενικά τῶν νοσοκομείων πού θά ἀναπτυχθοῦν στήν ἐπιστράτευση σέ ὁλόκληρη τή χώρα.

— Τήν κλιμάκωση καί ἐναποθήκευση φαρμάκων καί ἐπιδεσμικοῦ ὑλικοῦ γενικῆς ἐφεδρείας.

— Τή διάθεση τεσσάρων ἵππων κατάλληλων γιά τή συμπληρωματική παρασκευή τοῦ ὑπολειπόμενου ποσοῦ ἀντιτετανικῶν ὀρῶν.

— Τόν ἐφοδιασμό μέ ἀδιάβροχα καλύμματα γιά τά κιβώτια τῶν ὑγειονομικῶν ἐφοδίων.

— Τό προβλεπόμενο ἀνώτερο καί κατώτερο προσωπικό τῶν ὑγειονομικῶν μονάδων καί τῶν λοιπῶν μονάδων τοῦ στρατοῦ κατά τήν ἐπιστράτευση.

— Τήν ὑποβολή πίνακα τῶν νοσοκόμων καί τῶν ὑγειονομικῶν ἱδρυμάτων, πού ἔχουν ἐπιλεγεῖ γιά τίς ἀνάγκες τοῦ στρατοῦ μετά τήν ἐπιστράτευση, στό Ὑπουργεῖο Κρατικῆς Ὑγιεινῆς καί Ἀντιλήψεως.

— Τό σχηματισμό ἀποθεμάτων φαρμακευτικοῦ καί ἐπιδεσμικοῦ ὑλικοῦ στά στρατιωτικά νοσοκομεῖα προκαλύψεως.

— Τήν ὀργάνωση τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας γιά τήν περίθαλψη τῶν ἀεριόπληκτων στό στρατό ἐκστρατείας.

— Τήν ὑποβολή καταστάσεως τοῦ ὑλικοῦ γιά τή θεραπεία τῶν ἀεριόπληκτων.

— Τίς κατάλληλες διαστάσεις τῶν κυτίων χλωρασβέστου ἀτομικῆς προστασίας ἀπό τόν ὑπερίτη.

— Τήν ἵδρυση ἀπολυμαντικῶν κέντρων ἱματισμοῦ καί λοιπῶν ἀτομικῶν εἰδῶν ὑπεριτόπληκτων στή ζώνη τῶν μετόπισθεν.

— Τίς φανέλλες τῶν ὀρεινῶν ὑγειονομικῶν ἀποσπασμάτων ὑποδοχῆς ἀεριόπληκτων.

— Τούς πίνακες συνθέσεως ὑγειονομικοῦ ὑλικοῦ τῶν ἀποσπασμάτων παθητικῆς ἀεράμυνας.

— Τή συμπλήρωση μέ παντοειδές ὑλικό τοῦ πλωτοῦ νοσοκομείου, ἀπό τόν Ἰούνιο 1940.

— Τή χρησιμοποίηση ὑλικοῦ καί προσωπικοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ.

— Τόν τύπο ὑπόγειων σταθμῶν ἐπιδέσεως καί νοσηλείας ὀχυρῶν καί τόν τρόπο ἐφοδιασμοῦ τοῦ καθ' ἑνός ἀπό αὐτούς μέ τό ἀναγκαῖο ὑγειονομικό ὑλικό.

— Τά ὑποδείγματα ἐντύπων τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας.

Ἀπό τίς παραπάνω προτάσεις ἄλλες πραγματοποιήθηκαν καί ἄλλες δέν ὑλοποιήθηκαν μέχρι τήν κήρυξη τοῦ πολέμου, ἐξαιτίας τεχνικῶν δυσχερειῶν ἤ ἐλλείψεως πιστώσεων (1).

25. Πολιτική Ἐπιστράτευση. Μετά τήν ἀνάληψη τῆς ἀρχηγίας τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου Στρατοῦ ἀπό τόν Ἀντιστράτηγο Ἀλέξανδρο Παπάγο, τό VI Γραφεῖο τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου Στρατοῦ ὀργανώθηκε σέ νέα βάση καί ἄρχισε νά λειτουργεῖ μέ τή νέα του μορφή ἀπό τίς 20 Δεκεμβρίου 1936. Στίς 16 Σεπτεμβρίου 1937 δημοσιεύτηκε ὁ ὑπ' ἀριθ. 861/1937 Βασικός Νόμος *«Περί ὀργανώσεως τῆς πολιτικῆς καί οἰκονομικῆς ἐπιστρατεύσεως τῆς χώρας»*. Μέ τό Νόμο αὐτό ἡ πολιτική ἐπιστράτευση ὑπαγόταν στήν ἁρμοδιότητα τῶν πολεμικῶν καί πολιτικῶν ὑπουργείων καί κηρυσσόταν μερική ἤ γενική ἐπιστράτευση μέ ἀπόφαση τοῦ Προέδρου τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ἀνάλογα μέ τίς στρατιωτικές ἀνάγκες. Ἀπό τό τέλος τοῦ 1937, κάθε πολιτικό Ὑπουργεῖο ὀργάνωσε τμῆμα ἐπιστρατεύσεώς του. Τά τμήματα αὐτά συνεργάζονταν μέ τό VI Γραφεῖο τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου Στρατοῦ, πού ἦταν ἡ Γραμματεία τοῦ Συμβουλίου Πολιτικῆς Ἐπιστρατεύσεως, στό ὁποῖο προήδρευε ὁ ἴδιος ὁ Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως.

Μεταξύ τῶν πολλῶν ἀντικειμένων τῆς πολιτικῆς ἐπιστρατεύσεως ἦταν καί ἡ ὀργάνωση τῆς ὑγειονομικῆς περιθάλψεως τοῦ ἄμαχου πληθυσμοῦ, ἀντικείμενο πού ὑπαγόταν στήν ἁρμοδιότητα τοῦ Ὑπουργείου Κρατικῆς Ὑγιεινῆς καί Ἀντιλήψεως. Τό Ὑπουργεῖο αὐτό μέ τή συνεργασία τοῦ VI Γραφείου τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου Στρατοῦ καί τῆς Ἐπιθεωρήσεως Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας Στρατοῦ, συνέταξε σχέδιο τῆς ὑγειονομικῆς περιθάλψεως τοῦ ἄμαχου πληθυσμοῦ. Ἡ ὑγειονομική περίθαλψη περιλάβαινε τήν κλειστή καί τήν ἀνοικτή ὑγειονομική περίθαλψη. Εἰδικότερα :

Κλειστή Ὑγειονομική Περίθαλψη.

Ἡ περίθαλψη αὐτή περιλάβαινε τήν προπαρασκευή τῆς ὀργανώσεως τῶν ὑγειονομικῶν ἱδρυμάτων, ὥστε ὁ ἄμαχος πληθυσμός νά περιθάλπεται ἐντός αὐτῶν. Γιά τό σκοπό αὐτό καθορίστηκε ὁ ἀριθμός τῶν κλινῶν κατά Νομούς στόν καιρό τῆς ἐπιστρατεύσεως καί ἔγινε ἡ ὀργάνωση τῆς λειτουργίας τῶν ὑγειονομικῶν ἱδρυμάτων ἀπό ἀπόψεως προσωπικοῦ καί ὑλικοῦ. Σάν βάση γιά τόν καθορισμό τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κλινῶν πάρθηκε ὁ πληθυσμός κατά Νομούς καί ἡ σειρά κινδύνου ἀπό ἀεροπορικές προσβολές. Μέ αὐτό τόν τρόπο καθορίστηκε ὁ ἀριθμός τῶν κλινῶν πού θά ἀναπτύσσονταν κατά Νομό σέ κατάσταση ἐπιστρατεύσεως.

Κατά τή μελέτη τοῦ καθορισμοῦ τῶν κλινῶν, δέν ὑπολογίστηκε ἡ αὐξομείωση τοῦ πληθυσμοῦ σέ μερικούς ἀπ' αὐτούς ἀπό διάφορες αἰτίες, ὅπως ἡ ἐκκένωση περιοχῶν ἐξαιτίας τῶν διεξαγόμενων ἐπιχειρήσεων, ἡ ἀραίωση περιο-

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 780/Β/19, σελ. 1-3, Φ. 780/Β/20, σελ. 2, Φ. 780/Β/22, σελ. 1-2, Φ. 780/Β/53, σελ. 1-2, Φ.780/Β/54, σελ. 1-2, Φ. 780/Β/55, σελ. 2, Φ. 780/Β/56, σελ. 1-2, Φ. 780/Β/57, σελ. 1-4, Φ. 780/Β/58, σελ. 2-3, Φ. 780/Β/59, σελ. 2, Φ. 780/Β/60, σελ. 1-2 καί Ἀντιστράτηγου Ἀλεξ. Παπάγου «Ὁ Ἑλληνικός Στρατός καί ἡ πρός πόλεμον προπαρασκευή του», σελ. 217.

χῶν ἐξαιτίας ἀεροπορικῶν ἐπιδρομῶν κλπ. Παρ' ὅλα αὐτά κρίθηκε σκόπιμο ὅπως οἱ παραμεθόριοι Νομοί προβλέψουν ἀριθμό ἐφεδρικῶν κλινῶν, πού θά ἦταν διαθέσιμες νά χρησιμοποιηθοῦν γιά τή συγκρότηση κινητῶν νοσοκομείων σέ περίπτωση ἀνάγκης. Ὅσο γιά τήν ὀργάνωση τῆς λειτουργίας τῶν ὑγειονομικῶν ἱδρυμάτων, ἡ μελέτη περιλάβαινε πλῆρες σχέδιο πού προέβλεπε, κατ' ἀρχήν, τήν ἐξεύρεση τοῦ ἀναγκαίου ὑγειονομικοῦ προσωπικοῦ καί ὑλικοῦ ἀπό τόν ἴδιο τό Νομό.

—Ἀνοικτή Ὑγειονομική Περίθαλψη.

Ἡ περίθαλψη αὐτή περιλάβαινε τήν ὀργάνωση σταθμῶν πρώτων βοηθειῶν παθητικῆς ἀεράμυνας στά ἀστικά κέντρα καί ἰατρεῖα στήν ὕπαιθρο γιά παροχή ἰατροφαρμακευτικῆς περιθάλψεως, δηλαδή:

. Σταθμοί Πρώτων Βοηθειῶν Παθητικῆς Ἀεράμυνας: Αὐτοί διακρίνονταν σέ Α' καί Β' κατηγορίας. Στό σχετικό σχέδιο προβλεπόταν ἕνας σταθμός κατ' ἀστυνομικό τμῆμα. Κατ' ἀρχήν, ὁ σταθμός αὐτός θά ἦταν Β' κατηγορίας μέ ἀποστολή τήν ταχεία καί πρόχειρη ἰατροφαρμακευτική περίθαλψη καί τήν ἐπιλογή ἐκείνων πού εἶχαν ἀνάγκη διακομιδῆς στό νοσοκομεῖο. Στίς περιπτώσεις πού ἡ ἀπόσταση τῶν νοσοκομείων ἀπό τούς σταθμούς ἦταν μεγάλη ἤ ὑπῆρχαν δυσκολίες συγκοινωνιῶν, ὥστε οἱ ἐπείγουσες περιπτώσεις νά μή μποροῦν ν' ἀντιμετωπιστοῦν ἔγκαιρα, προβλεπόταν ἡ ἵδρυση σταθμοῦ πρώτων βοηθειῶν Α' κατηγορίας, πού θά διέθετε μικρό χειρουργεῖο καί μικρό ἀριθμό κλινῶν.

Ἡ ἐκλογή κτιρίων γιά τούς παραπάνω σταθμούς, τό ἀναγκαῖο ὑγειονομικό καί φαρμακευτικό ὑλικό, καθώς καί τό ὑγειονομικό προσωπικό περιλαβαινόταν στή σχετική μελέτη. Σχετικά μέ τήν ἐξεύρεση τοῦ προσωπικοῦ καί ὑλικοῦ ἐφαρμοζόταν ὅ,τι καί μέ τήν κλειστή περίθαλψη, δηλαδή τήν ἐξοικονόμηση αὐτῶν κατά Νομούς.

. Ἰατρεῖα: Ἡ ὀργάνωση τῶν ἰατρείων καί ἡ παροχή ἰατροφαρμακευτικῆς περιθάλψεως στήν ὕπαιθρο προβλεπόταν καθ' ὁμάδας κοινοτήτων ἤ χωριῶν. Τά καθήκοντα τοῦ ἰατροῦ τοῦ ἰατρείου θά ἀναλάβαινε ἕνας τῶν ἰατρῶν τῆς περιοχῆς, ἀπό τούς μή στρατευμένους. Ἡ φαρμακευτική βοήθεια θά παρεχόταν ἀπό τά κατά τόπους φαρμακεῖα.

Διοικητική περιφέρεια γιά ὀργάνωση τῆς χώρας γιά τήν πολιτική ἐπιστράτευση ὁρίστηκε ὁ Νομός ὑπό τή δικαιοδοσία τοῦ Νομάρχου. Τά Νομαρχιακά Συμβούλια Ἐπιστρατεύσεως συγκροτήθηκαν καί λειτούργησαν ἀπό τό 1937.

Γενικά ἡ ἐργασία πού ἔγινε μέχρι τόν Ὀκτώβριο 1940 στόν τομέα τῆς πολιτικῆς ἐπιστρατεύσεως τῆς χώρας, ὑπῆρξε τεράστια καί ἡ ἀπόδοσή της ἀναμφισβήτητη. Ἡ πολιτική ἐπιστράτευση, στόν κύκλο τῆς ἁρμοδιότητάς της, συνέδραμε τά μέγιστα στήν ἀντιμετώπιση τοῦ ἐπιδρομέα καί συνέβαλε στήν ἐπιτυχή διεξαγωγή τοῦ πολέμου (1).

(1) Ἀρχεῖον ΔΙΣ/Φ. 780/14, σελ. 90–98 καί Ἀντιστρατήγου Ἀλεξ. Παπάγου «Ὁ Ἑλληνικός Στρατός καί ἡ πρός πόλεμον προπαρασκευή του», σελ. 136 καί 344–348.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΤΗΣ ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΚΑΤΑ ΤΙΣ ΠΑΡΑΜΟΝΕΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΟ-ΙΤΑΛΙΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Γενικά Στοιχεῖα ἐπί τῆς Ὀργανώσεως τοῦ Στρατοῦ καί τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας του

(Σχεδιάγραμμα 1)

26. Ὁ Ὀργανισμός τοῦ Στρατοῦ Εἰρήνης, πού ἴσχυε τόν Ὀκτώβριο 1940, στηριζόταν στόν Ἀναγκαστικό Νόμο 2005/39. Μέ τό ἄρθρο 3 τοῦ Νόμου αὐτοῦ καθοριζόταν ἡ ὀργάνωση τῶν Γενικῶν Ὑπηρεσιῶν, τῶν Μεγάλων Μονάδων (Σχηματισμῶν) , τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας καί τῶν Μικρομονάδων της, καθώς καί λοιπές λεπτομέρειες κατά τά παραπάνω ἀναφερόμενα.

27. Γενικές Ὑπηρεσίες.

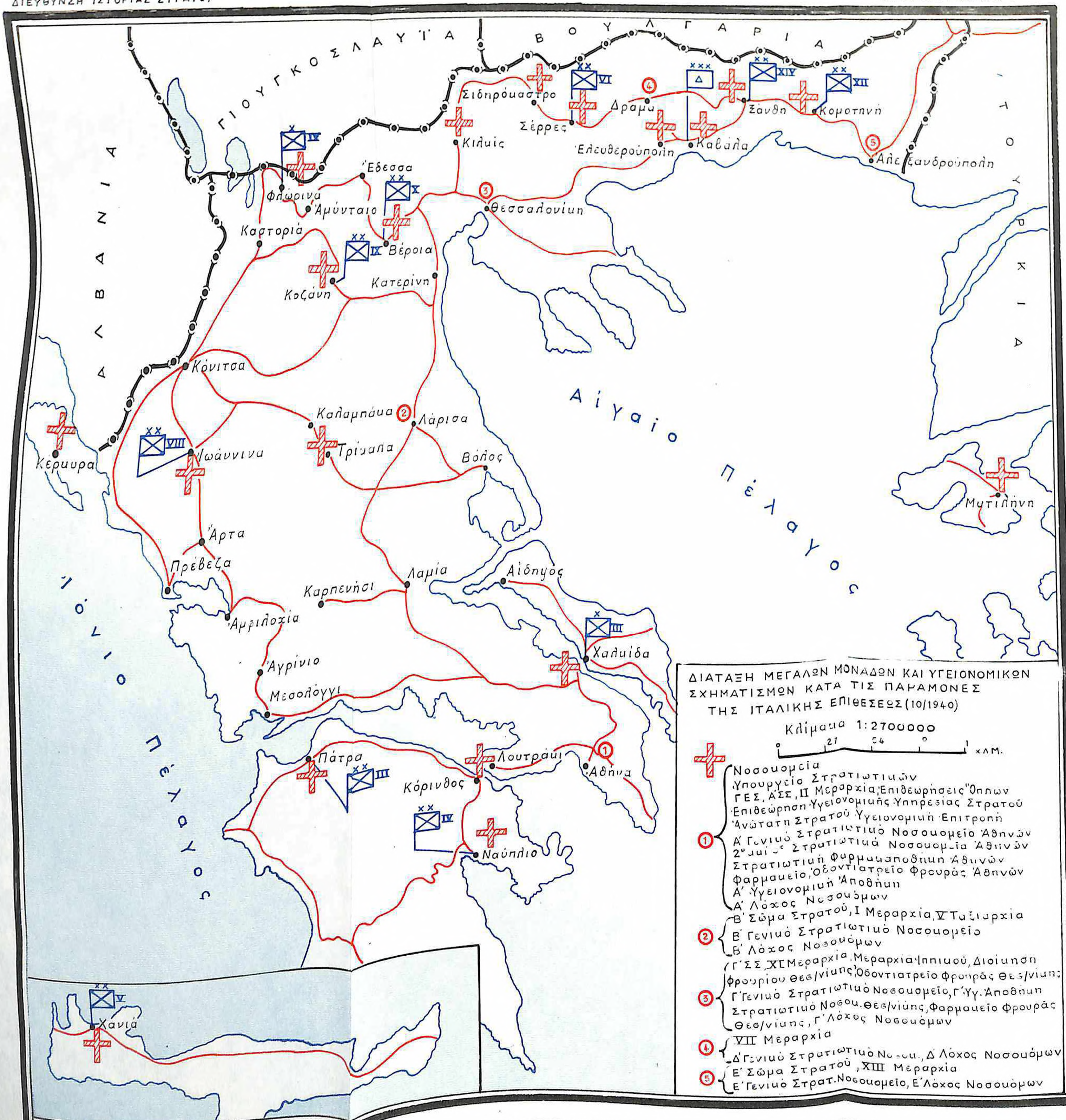
—Ὑπουργεῖο Στρατιωτικῶν.
— Γενικό Ἐπιτελεῖο Στρατοῦ.
— Γενικός Ἐπιθεωρητής Στρατοῦ.
—Ἀνώτατο Συμβούλιο Προαγωγῶν καί Τοποθετήσεων.
—Ἀνώτερη Διοίκηση Ἀντιαεροπορικῆς Ἀμύνης.
—Ἐπιθεώρηση Πεζικοῦ.
— Ἐπιθεώρηση Πυροβολικοῦ.
—Ἐπιθεώρηση Ὑλικοῦ καί Τεχνικῶν Ὑπηρεσιῶν Πυροβολικοῦ.
—Ἐπιθεώρηση Ἱππικοῦ.
—Ἐπιθεώρηση Μηχανικοῦ.
—Ἐπιθεώρηση Αὐτοκινήτων.
—Ἐπιθεώρηση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας.

Ὅλες οἱ προαναφερόμενες Ὑπηρεσίες εἶχαν τίς ἕδρες τους στήν Ἀθήνα. Καθήκοντα Ἐπιθεωρητῶν Κτηνιατρικοῦ καί Στρατολογίας ἀσκοῦσαν οἱ Διευθυντές τῶν ἀντίστοιχων Διευθύνσεων τοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν, ἐφόσον ἦταν τοποθετημένοι σ' αὐτές οἱ ἀρχαιότεροι τῶν Συνταγματαρχῶν τῶν Σωμάτων αὐτῶν.

28. Μεγάλες Μονάδες καί Στρατηγεῖα αὐτῶν.

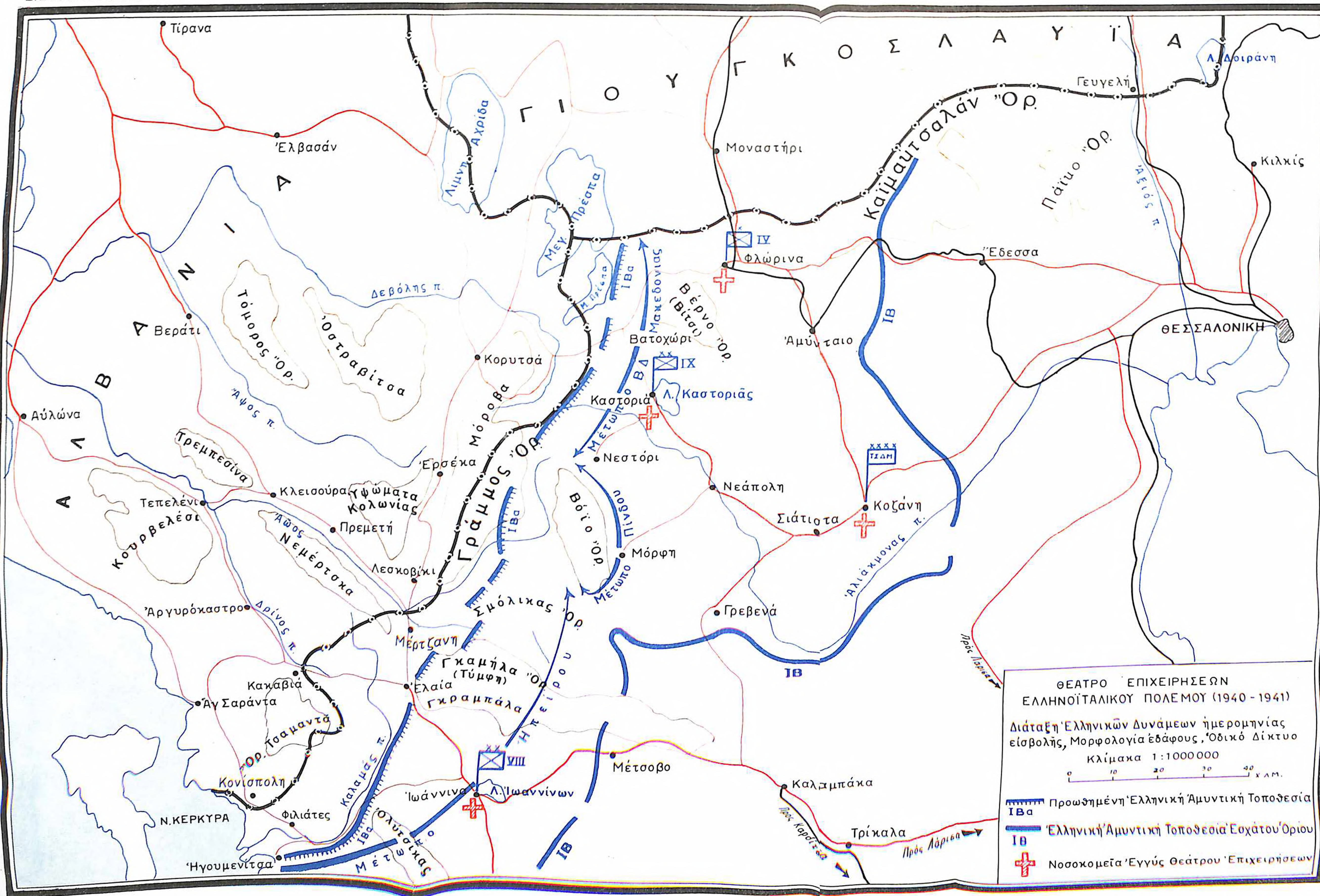
— Α' Σῶμα Στρατοῦ	μέ	ἕδρα	τήν	Ἀθήνα.
— Β' Σῶμα Στρατοῦ	»	»	»	Λάρισα
— Γ' Σῶμα Στρατοῦ	»	»	»	Θεσσαλονίκη.
— Δ' Σῶμα Στρατοῦ	»	»	»	Καβάλα.
— Ε' Σῶμα Στρατοῦ	»	»	»	Ἀλεξανδρούπολη.
— Ι Μεραρχία	»	»	»	Λάρισα.
— ΙΙ Μεραρχία	»	»	»	Ἀθήνα.
— ΙΙΙ Μεραρχία	»	»	»	Πάτρα
— IV Μεραρχία	»	»	τό	Ναύπλιο.

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1

ΓΕΝΙΚΟ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟ ΣΤΡΑΤΟΥ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΣΤΡΑΤΟΥ

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2

— V Μεραρχία	μέ	ἕδρα	τά	Χανιά.
— VI Μεραρχία	»	»	τίς	Σέρρες.
— VII Μεραρχία	»	»	τήν	Δράμα.
— VIII Μεραρχία	»	»	τά	Ἰωάννινα
— IX Μεραρχία	»	»	τήν	Κοζάνη.
— X Μεραρχία	»	»	»	Βέροια.
— XI Μεραρχία	»	»	»	Θεσσαλονίκη.
— XII Μεραρχία	»	»	»	Κομοτηνή.
— XIII Μεραρχία	»	»	»	Μυτιλήνη.
— XIV Μεραρχία	»	»	»	Ξάνθη.
— Μεραρχία Ἱππικοῦ	»	»	»	Θεσσαλονίκη.
— Διοίκηση καί Στρατηγεῖο Φρουρίου Θεσσαλονίκης	»	»	»	Θεσσαλονίκη.

29. Ὑ γ ε ι ο ν ο μ ι κ ή Ὑ π η ρ ε σ ί α.

—Ἀνώτατη Στρατιωτική Ὑγειονομική Ἐπιτροπή μέ ἕδρα τήν Ἀθήνα.

— Α' Γενικό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο	»	»	»	Ἀθήνα.
— Β' Γενικό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο	»	»	»	Λάρισα.
— Γ' Γενικό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο	»	»	»	Θεσσαλονίκη.
— Δ' Γενικό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο	»	»	»	Δράμα.
— Ε' Γενικό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο	»	»	»	Ἀλεξανδρούπολη.

— 2ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Ἀθηνῶν
— 3ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Ἀθηνῶν
— Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Βέροιας
— Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Ἐλευθερουπόλεως
— Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Θεσσαλονίκης
— Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Ἰωαννίνων
— Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Καβάλας
— Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Κομοτηνῆς
— Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Κιλκίς
— Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Κοζάνης
— Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Κέρκυρας
— Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Κορίνθου
— Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Μυτιλήνης
— Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Ναυπλίου
— Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Ξάνθης
— Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Πατρῶν
— Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Σερρῶν
— Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Σιδηροκάστρου
— Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Τρικάλων
— Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Χανίων
— Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Χαλκίδας
— Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Φλώρινας

Οἱ ἐπείγουσες νοσοκομειακές ἀνάγκες μερικῶν μονάδων ἤ στρατιωτικῶν σχολῶν, στίς ἕδρες τῶν ὁποίων δέν ὑπῆρχαν στρατιωτικά νοσοκομεῖα, ἐξυπηρετοῦνταν ἀπό τά θεραπευτήρια πού λειτουργοῦσαν σύμφωνα μέ εἰδικές διατάξεις τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν, ὁ ὁποῖος καί καθόριζε τίς μονάδες ἤ τίς σχολές αὐτές κατόπιν προτάσεως τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου. Ἡ διατροφή τῶν ἀσθενῶν στά θεραπευτήρια αὐτά γινόταν μέ τούς ἴδιους ὅρους, ὅπως καί στά στρατιωτικά νοσοκομεῖα.

30. Μικρομονάδες Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας

— Α' Λόχος Νοσοκόμων	μέ ἕδρα τήν Ἀθήνα
— Β' Λόχος Νοσοκόμων	» » » Λάρισα
— Γ' Λόχος Νοσοκόμων	» » » Θεσσαλονίκη
— Δ' Λόχος Νοσοκόμων	» » » Δράμα
— Ε' Λόχος Νοσοκόμων	» » » Ἀλεξανδρούπολη
— Α' Ὑγειονομική Ἀποθήκη	» » » Ἀθήνα
— Γ' Ὑγειονομική Ἀποθήκη	» » » Θεσσαλονίκη
— Στρατιωτική Φαρμακαποθήκη	» » » Ἀθήνα
— Φαρμακεῖο Φρουρᾶς Ἀθηνῶν	
— Φαρμακεῖο Φρουρᾶς Θεσσαλονίκης	
— Ὀδοντιατρεῖο Φρουρᾶς Ἀθηνῶν	
— Ὀδοντιατρεῖο Φρουρᾶς Θεσσαλονίκης	

31. Μέ τούς παραπάνω ὑγειονομικούς σχηματισμούς τῶν παραγράφων 29, καί 30, καλύπτονταν οἱ ἀνάγκες τοῦ Στρατοῦ Εἰρήνης τόσο ἀπό ἀπόψεως ἀριθμοῦ, ὅσο καί ἀπό ἀπόψεως διατάξεως αὐτῶν, καθώς καί οἱ ἀνάγκες τῶν Ὀχυρῶν στόν πόλεμο (1).

Γενικά Στοιχεῖα ἐπί τοῦ Στρατωνισμοῦ

32. Οἱ στρατωνισμοί πού ὑπῆρχαν μέχρι τό ἔτος 1936 δέν ἦταν μόνο ἀνεπαρκεῖς, ἀλλά καί παλαιοί. Ἐκτός ἀπό τούς στρατωνισμούς πού εἶχαν κατασκευαστεῖ στήν παλαιά Ἑλλάδα πρίν ἀπό τό 1912, δέν εἶχαν ἀναγερθεῖ ἄλλα κτιριακά συγκροτήματα στρατώνων. Μέ τίς πιστώσεις πού διαθέτονταν κατά καιρούς, ἀντιμετωπίστηκε ἡ ἀνέγερση μεμονωμένων κτιρίων, ἤ μίσθωση ἰδιωτικῶν κτιρίων καί ἡ συντήρηση τῶν παλαιῶν στρατώνων.

Τό θέμα τοῦ στρατωνισμοῦ ἄρχισε νά μελετᾶται συστηματικά ἀπό τό ἔτος 1936 καί διατέθηκαν ἀρκετές πιστώσεις γιά τό σκοπό αὐτό. Σύμφωνα μέ τό πρόγραμμα πού εἶχε καταρτιστεῖ οἱ βασικές ἀνάγκες στρατωνισμοῦ θά καλύπτονταν πλήρως μέ τή χρήση τοῦ προϋπολογισμοῦ 1942—43.

33. Στόν ὑγειονομικό τομέα ἀπό ἀπόψεως στρατωνισμοῦ ἔγιναν οἱ ἀκόλουθοι νέοι στρατωνισμοί :

— Στρατωνισμός Ε' Λόχου Νοσοκόμων στήν Ἀλεξανδρούπολη.

---

(1) Ἀντιστράτηγου Ἀλεξ. Παπάγου «Ὁ Ἑλληνικός Στρατός καί ἡ πρός πόλεμον προπαρασκευή του, », σελ. 247–253. Συνταγματάρχου Ἀθαν. Κορόζη «Οἱ Πόλεμοι 1940–41» τόμος Α', σελ. 686–692. ΔΙΣ/ΓΕΣ, «Ἱστορία τῆς Ὀργανώσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ 1821–1954», σελ. 131–136.

— Κατασκευή ἀναρρωτηρίου 8ου Συντάγματος Πεζικοῦ στό Ναύπλιο.
— Κατασκευή ἀναρρωτηρίου Α' Συντάγματος Ἱππικοῦ στήν Ἀθήνα.
— Κατασκευή ἀναρρωτηρίου στρατωνισμοῦ Λεμπέτ Θεσσαλονίκης.
— Κατασκευή κτιρίου γιά τή συμπλήρωση τοῦ Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου Βέροιας.
— Κατασκευή ἐγχειρηστηρίου καί θαλάμου νοσηλείας σέ ὅλα τά μόνιμα Ὀχυρά, πού κατασκευάστηκαν στά σύνορα πρός τή Βουλγαρία, τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας καί τῆς Δυτικῆς Θράκης.
—Ἔγινε ἔναρξη ἀνεγέρσεως Γενικοῦ Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου στήν Ἀθήνα 800 κλινῶν, πού προβλεπόταν νά ἐφοδιαστεῖ μέ τίς πιό σύγχρονες ἐγκαταστάσεις καί μηχανήματα. Τό κτίριο αὐτό ἀνακαινίστηκε καί τροποποιήθηκε μετά τόν πόλεμο καί τό ἔτος 1954 ἐγκαταστάθηκε τό Γενικό Ἐπιτελεῖο Στρατοῦ.

34. Παράλληλα, ἐκτός ἀπό τίς ἀποθῆκες ἐπιστρατεύσεως πού ὑπῆρχαν, κατασκευάστηκαν ἀπό τό 1936 καί μετά, δεκαοκτώ νέες ἀποθῆκες ἐπιστρατεύσεως σέ διάφορες περιοχές τῆς χώρας. Στίς περισσότερες ἀποθῆκες ἐπιστρατεύσεως ἦταν ἀποθηκευμένα καί τά ὑγειονομικά ὑλικά ἐπιστρατεύσεως, μέ τά ὁποῖα ἡ Ὑγειονομική Ὑπηρεσία τοῦ Στρατοῦ θά ἀνέπτυσσε τούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς της καί θά ἐφήρμοζε τό σχέδιο διακομιδῶν καί νοσηλείας τοῦ σχεδίου ἐκστρατείας ([1]).

Γενικά Στοιχεῖα ἐπί τῶν Σχεδίων Ἐκστρατείας τοῦ Στρατοῦ

35. Μέχρι τόν Ἀπρίλιο 1939 τό Γενικό Ἐπιτελεῖο Στρατοῦ δέν εἶχε καταρτίσει σχέδιο ἐπιχειρήσεων γιά ἀντιμετώπιση περιπτώσεως πολέμου μέ τήν Ἰταλία. Ὑπῆρχε μόνο σχέδιο ἐπιχειρήσεων γιά ἀντιμετώπιση ἐπιθέσεως ἀπό μέρους τῆς Βουλγαρίας καί γι' αὐτό τό λόγο τά μόνιμα ὀχυρωματικά ἔργα ἔγιναν πρός τή μεθόριο αὐτή. Ἀπό τίς δεκατέσσερες μεραρχίες τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ πέντε ἦταν προσανατολισμένες πρός τή Βουλγαρία καί μόνο δύο πρός τήν Ἀλβανία.

36. Ἀμέσως μετά τήν κατάληψη τῆς Ἀλβανίας ἀπό τούς Ἰταλούς ἄρχισε νά καταρτίζεται ἀπό τό Γενικό Ἐπιτελεῖο Στρατοῦ σχέδιο ἐπιχειρήσεων γιά τήν ἀντιμετώπιση πολέμου μεταξύ Ἑλλάδας καί Ἰταλίας. Τό σχέδιο αὐτό πού ὁλοκληρώθηκε τόν Ἰούνιο τοῦ 1939, ἀργότερα τροποποιήθηκε ἐπειδή μεταφέρθηκαν καί ἄλλες ἰταλικές δυνάμεις στήν Ἀλβανία καί περί τό τέλος τοῦ 1939 ἔλαβε τήν ὁριστική του μορφή καί τήν ὀνομασία *«Σχέδιο Ἐπιστρατεύσεως 1939β»*. Μέ βάση αὐτό ἐπιστρατεύτηκε ὁ Ἑλληνικός Στρατός στίς 28 Ὀκτωβρίου 1940.

Τό παραπάνω σχέδιο προέβλεπε τή συγκρότηση τοῦ ἐμπόλεμου στρατοῦ ὡς ἀκολούθως:
— Γενικό Στρατηγεῖο
— Δύο Διοικήσεις Τμημάτων Στρατιᾶς
— Μία Διοίκηση Ὁμάδας Μεραρχιῶν
— Πέντε Σώματα Στρατοῦ

(1) Ἀντιστράτηγου Ἀλεξ. Παπάγου «Ὁ Ἑλληνικός Στρατός καί ἡ πρός πόλεμον προπαρασκευή του», σελ. 263-267.

— Δεκαπέντε Μεραρχίες Πεζικοῦ
— Τέσσερες Ταξιαρχίες Πεζικοῦ
— Μία Μεραρχία Ἱππικοῦ
— Στοιχεῖα Στρατιᾶς

37. Οἱ Μεγάλες Μονάδες ἦταν συγκροτημένες ὡς ἑξῆς:

— Α' Σῶμα Στρατοῦ: ΙΙ Μεραρχία (Ἀθηνῶν), ΙΙΙ Μεραρχία (Πατρῶν), IV Μεραρχία (Ναυπλίου), ΙΙΙ Ταξιαρχία Πεζικοῦ (Χαλκίδας).

—Β' Σῶμα Στρατοῦ: Ι Μεραρχία (Λάρισας), IX Μεραρχία (Κοζάνης), IV Ταξιαρχία Πεζικοῦ (Φλώρινας), V Ταξιαρχία Πεζικοῦ (Τρικάλων), XVI Ταξιαρχία Πεζικοῦ (Λαμίας).

— Γ' Σῶμα Στρατοῦ: VI Μεραρχία (Σερρῶν), X Μεραρχία (Βέροιας), XI Μεραρχία (Θεσσαλονίκης), XVII Μεραρχία (Θεσσαλονίκης).

— Δ' Σῶμα Στρατοῦ: VII Μεραρχία (Δράμας), XIV Μεραρχία (Ξάνθης).

— Ε' Σῶμα Στρατοῦ: XII Μεραρχία (Κομοτηνῆς), XIII Μεραρχία (Ἀρχιπελάγους μέ ἕδρα στή Μυτιλήνη).

— Ἀνεξάρτητες Μεραρχίες: V Μεραρχία (Κρήτης), VIII Μεραρχία (Ἠπείρου).

— Μεραρχία Ἱππικοῦ: Ἕδρα στή Θεσσαλονίκη.

Στό στρατηγεῖο καθεμιᾶς τῶν παραπάνω Μεγάλων Μονάδων προβλεπόταν Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας πού ἐπέβλεπε, συντόνιζε καί κατηύθυνε τήν ὅλη ὑγειονομική ὑπηρεσία αὐτῆς καί τῶν ὑφισταμένων της ὑγειονομικῶν σχηματισμῶν (μονάδων).

38. Μέ βάση τό σχέδιο ἐπιστρατεύσεως 1939β καταρτίστηκαν τά εἰδικά μερικά σχέδια πού ἀντιμετώπιζαν τή μονομερή ἐφαρμογή διαφόρων ἀντικειμένων τοῦ σχεδίου ἐπιστρατεύσεως (1).

Ὑγειονομικό Σχέδιο τοῦ Στρατοῦ

(Σχεδιάγραμμα 1)

39. Μεταξύ τῶν εἰδικῶν μερικῶν σχεδίων ἐπιστρατεύσεως καί ἐπιχειρήσεων ἦταν καί τό ὑγειονομικό σχέδιο, πού ἀπαρτιζόταν ἀπό:

— Τό σχέδιο ἐπιτάξεων ὑγειονομικοῦ καί φαρμακευτικοῦ ὑλικοῦ.
— Τό σχέδιο ἀναπτύξεως νοσηλευτικῶν ἐγκαταστάσεων καί
— Τό σχέδιο νοσηλείας καί διακομιδῶν.

40. Σχέδιο Ἐπιτάξεων Ὑγειονομικοῦ καί Φαρμακευτικοῦ Ὑλικοῦ.

Προβλεπόταν ἡ δημιουργία ἀποθέματος τριῶν μηνῶν ὑγειονομικοῦ καί φαρμακευτικοῦ ὑλικοῦ στίς στρατιωτικές ἀποθῆκες. Τά τυχόν ἐλλείμματα θά συμπληρώνονταν ἐξ ἐπιτάξεως, σύμφωνα μέ τό σχέδιο, πού θά ἐφαρμοζόταν στίς πόλεις Ἀθηνῶν, Πειραιᾶ καί Θεσσαλονίκης.

---

(1) Ἀντιστράτηγου Ἀλεξ. Παπάγου «Ὁ Ἑλληνικός Στρατός καί ἡ πρός πόλεμον προπαρασκευή του», σελ. 270. Συνταγματάρχου Ἀθαν. Κορόζη «Οἱ Πόλεμοι 1940-41», τόμος Α', σελ. 676-686.

41. Σχέδιο Ἀναπτύξεως Νοσηλευτικῶν Ἐγκαταστάσεων.

Μέ τό σχέδιο ἐπιστρατεύσεως προβλεπόταν ἡ συγκρότηση, δι' ἐπιστρατεύσεως, τῶν ἀκόλουθων μόνιμων στρατιωτικῶν νοσοκομείων. Ἀνά ἕνα στό Ἀγρίνιο, Αἰδηψό, Ἀλεξανδρούπολη, Βέροια, Βόλο, Δράμα, Θεσσαλονίκη, Ἰωάννινα, Καβάλα, Κιλκίς, Κοζάνη, Κρήτη, Λαμία, Λάρισα, Μεσολόγγι, Μυτιλήνη, Ναύπλιο, Ξάνθη, Πάτρα, Πρέβεζα, Σέρρες, Σιδηρόκαστρο, Τρίκαλα καί Φλώρινα.

Γιά τήν Ἀθήνα προβλεπόταν ἡ συγκρότηση ὀκτώ μόνιμων στρατιωτικῶν νοσοκομείων. Ὁμοίως, ἡ ἐξεύρεση τῶν ἀπαιτούμενων κτιριακῶν ἐγκαταστάσεων, πλήρων κλινικῶν, μηχανημάτων, φαρμακευτικοῦ καί ὑγειονομικοῦ ὑλικοῦ. Τά περισσότερα ἀπό τά παραπάνω εἴδη θά ἐξασφαλίζονταν μέ ἐπίταξη ἀπό τούς ἐπιτόπιους πόρους καί γι' αὐτό εἶχαν γίνει ὅλες οἱ προκαταρκτικές ἐργασίες. Μέ τό σχέδιο αὐτό προβλεπόταν ἐπίσης ἡ ἄμεση ἀνάπτυξη 20.000 περίπου κλινῶν σέ πρώτη περίοδο καί ἄλλων 10.000 σέ δεύτερη περίοδο (1).

42. Σχέδιο Νοσηλείας καί Διακομιδῶν.

Κατά τή διάρκεια τῆς ἐπιστρατεύσεως ἡ νοσηλεία προβλεπόταν νά γίνεται στά κατά τόπους στρατιωτικά νοσοκομεῖα, ὅπως καί στήν περίοδο τῆς εἰρήνης. Τό σχέδιο νοσηλείας καί διακομιδῶν πού ἐφαρμόστηκε κατά τήν Ἑλληνο—Ἰταλική σύρραξη ἀνῆκε στό σχέδιο ἐπιχειρήσεων ΙΒα καί ἦταν τό ἑξῆς :

—Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Ἀλεξανδρουπόλεως: Ὑπαγόταν στό Ε' Σῶμα Στρατοῦ. Θά χρησιμοποιοῦνταν γιά τήν παροχή νοσηλείας τοῦ προσωπικοῦ τῶν Μονάδων Θράκης καί γιά τή διακομιδή του πρός τό ἐσωτερικό θαλασσίως, ὅταν αὐτό θά ἦταν ἀναγκαῖο καί δυνατό.

—Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Ξάνθης: Ὑπαγόταν στό Δ' Σῶμα Στρατοῦ. Θά συμπτυσσόταν καί θά συγχωνευόταν μέ τό στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Καβάλας, κατόπιν διαταγῆς τοῦ Δ' Σώματος Στρατοῦ, ὅταν ἡ τακτική κατάσταση θά τό ἐπέβαλε.

—Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Καβάλας: Ὑπαγόταν στή Δ' Ἀνώτερη Στρατιωτική Διοίκηση. Θά χρησιμοποιοῦνταν γιά τή νοσηλεία τοῦ προσωπικοῦ τῶν μονάδων τῆς περιοχῆς του καί ἐνδεχομένως γιά τή διακομιδή του θαλασσίως πρός τό ἐσωτερικό, ὅταν αὐτό θά ἦταν ἀναγκαῖο καί δυνατό.

—Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Δράμας: Ὑπαγόμενο στή Δ' Ἀνώτερη Στρατιωτική Διοίκηση, θά χρησιμοποιοῦνταν ὡς νοσοκομεῖο διακομιδῶν.

—Στρατιωτικά Νοσοκομεῖα Σερρῶν, Σιδηροκάστρου, Κιλκίς καί Βέροιας: Ὑπάγονταν στή Γ' Ἀνώτερη Στρατιωτική Διοίκηση. Θά χρησιμοποιοῦνταν ὡς νοσοκομεῖα διακομιδῆς.

—Στρατιωτικά Νοσοκομεῖα Θεσσαλονίκης: Ὑπάγονταν στή Γ' Ἀνώτερη Στρατιωτική Διοίκηση. Θά ἀποτελοῦσαν τό νοσηλευτικό κέντρο, στό ὁποῖο θά διακομίζονταν σιδηροδρομικῶς οἱ τραυματίες γιά νοσηλεία ἀπό τή Δυτική καί Ἀνατολική Μακεδονία.

---

(1) Ἀντιστρατήγου Ἀλεξ. Παπάγου, «Ὁ Ἑλληνικός Στρατός καί ἡ πρός πόλεμον προπαρασκευή του», σελ. 296–298.

— Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Φλώρινας: Διατηρούμενο ὡς νοσοκομεῖο διακομιδῆς ὑπό τό Γ' Σῶμα Στρατοῦ, θά συμπτυσσόταν καί θά συγχωνευόταν μέ τό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Βέροιας κατόπιν διαταγῆς τοῦ Τμήματος Στρατιᾶς Δυτικῆς Μακεδονίας, ὅταν ἡ τακτική κατάσταση θά τό ἐπέβαλε.

— Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Κοζάνης: Διατηρούμενο ὡς νοσοκομεῖο διακομιδῆς ὑπό τή Β' Ἀνώτερη Στρατιωτική Διοίκηση, θά μεταστάθμευε στή Λάρισα γιά τή συγκρότηση 3ου νοσοκομείου, κατόπιν διαταγῆς τοῦ Τμήματος Στρατιᾶς Δυτικῆς Μακεδονίας, ὅταν ἡ τακτική κατάσταση θά τό ἐπέβαλε.

— Στρατιωτικά Νοσοκομεῖα Λάρισας καί Βόλου: Ὑπαγόμενα στή Β' Ἀνώτερη Στρατιωτική Διοίκηση, θά ἀποτελοῦσαν νοσηλευτικό κέντρο.

— Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Ἰωαννίνων: Ὑπαγόμενο στή VIII Μεραρχία θά ἀναπτυσσόταν προοδευτικά κατά τήν κρίση τῆς Μεραρχίας, ἡ ὁποία εἶχε τή δυνατότητα νά διατάξει τή μεταστάθμευσή του στό Μεσολόγγι, ἀνάλογα μέ τήν τακτική κατάσταση.

— Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Πρέβεζας: Ἐπιστρατευόμενο στήν Πρέβεζα θά ἀναπτυσσόταν στό Ἀγρίνιο, ὑπαγόμενο στήν VIII Μεραρχία καί θά ἐγκαθιστοῦσε σταθμό διακομιδῆς στήν Ἄρτα.

— Τά λοιπά στρατιωτικά νοσοκομεῖα τῆς χώρας θά ἀναπτύσσονταν καί θά ὑπάγονταν στό Ὑπουργεῖο Στρατιωτικῶν ἤ στίς κατά τόπους στρατιωτικές Διοικήσεις καί θά χρησιμοποιοῦνταν γιά τήν νοσηλεία τῶν διακομιζόμενων ἀπό τά Νοσηλευτικά Κέντρα Θεσσαλονίκης καί Λάρισας.

43. Γιά τήν ἐνίσχυση τῶν παραπάνω νοσηλευτικῶν ἐγκαταστάσεων εἶχαν προβλεφτεῖ νά διατεθοῦν οἱ ἀκόλουθοι ὑγειονομικοί σχηματισμοί (μονάδες—μικρομονάδες) τῆς Στρατιᾶς:

— Νοσοκομεῖο διακομιδῆς ἐκστρατείας στήν περιοχή Λάρισας καί ἄλλο στήν περιοχή Θεσσαλονίκης, ὡς ἐφεδρικά τῆς Στρατιᾶς.

— Ὀρεινό χειρουργεῖο μετά νοσηλευτικοῦ τμήματος στή διάθεση τῆς VIII Μεραρχίας.

— Πεδινό χειρουργεῖο μετά νοσηλευτικοῦ τμήματος στή διάθεση τοῦ Γ' Ρυθμιστικοῦ Κέντρου στό Σιδηρόκαστρο.

— Ὀρεινό χειρουργεῖο μετά νοσηλευτικοῦ τμήματος στή διάθεση τοῦ Κέντρου Ἀνεφοδιασμοῦ Καλαμπάκας, πού θά ἐγκαθιστοῦσε σταθμούς διακομιδῆς στό Δεμερλή καί Μέτσοβο.

— Ὀρεινό χειρουργεῖο καί δύο πεδινά χειρουργεῖα, μέ τά ἀνάλογα νοσηλευτικά τμήματα, στή Λάρισα καί Θεσσαλονίκη στή διάθεση τῆς Στρατιᾶς.

Ἐπίσης ἀνάλογα εἶχαν διατεθεῖ τά ὑγειονομικά αὐτοκίνητα τῆς Στρατιᾶς καί τά ἐφεδρικά χειρουργικά συνεργεῖα.

44. Οἱ διακομιδές θά λειτουργοῦσαν ὡς ἑξῆς:

— Διακομιδές ἀπό τήν πρώτη γραμμή μέχρι τῶν σημείων ἐπαφῆς (καθοριζόμενων ἀπό κοινοῦ μεταξύ μεγάλων Μονάδων καί ἀνεφοδιαστικῶν ὀργάνων) μέ τή μέριμνα τῶν ἀνεφοδιαστικῶν ὀργάνων. Γιά τό σκοπό αὐτό, τά νοσοκομεῖα τῆς Μακεδονίας θά συμμορφώνονταν μέ τίς ὁδηγίες τῶν ἀνεφοδιαστικῶν ὀργάνων, ὡς πρός τίς διακομιδές. Γενικά οἱ διακομιδές ἀπό τήν Ἀνατολική καί Δυτική Μακεδονία πρός τή Θεσσαλονίκη θά γίνονταν σιδηροδρομικῶς, στίς ἀρχές μέ

τούς κενούς συρμούς πού ἐπέστρεφαν καί ἀργότερα μέ τούς εἰδικούς ὑγειονομικούς συρμούς.

Ἐκκένωση ἀπό τή Θεσσαλονίκη πρός τήν Ἀθήνα θά γινόταν κατόπιν συνεννοήσεως τῆς Γ' Ἀνώτερης Στρατιωτικῆς Διοικήσεως μέ τό Γενικό Στρατηγεῖο.

— Διακομιδές ἀπό τήν Ἤπειρο μέ τή μέριμνα τῆς VIII Μεραρχίας καί τῆς Βάσεως Μεσολογγίου πρός τό Μεσολόγγι καί ἀπό ἐκεῖ πρός τόν Πειραιά θαλασσίως. Σέ περίπτωση ἀδυναμίας τῆς ἐκκενώσεως αὐτῆς, οἱ διακομιδές θά γίνονταν πρός τό Σταθμό Διακομιδῶν Μετσόβου καί ἀπό ἐκεῖ μέ τήν μέριμνα τοῦ Κέντρου Ἀνεφοδιασμοῦ Καλαμπάκας πρός τή Λάρισα καί Ἀθήνα διά μέσου Δεμερλῆ.

Τό παραπάνω σχέδιο διακομιδῶν τέθηκε σέ ἐφαρμογή τήν πρώτη ἡμέρα τῆς ἐπιστρατεύσεως. Ἐντός τῆς πρώτης ἑβδομάδας ἀναπτύχθηκαν τά προβλεπόμενα ἀπό τό σχέδιο στρατιωτικά νοσοκομεῖα. Μέ τήν ἐξέλιξη τῶν ἐπιχειρήσεων, μερικά ἀνεφοδιαστικά ὄργανα μετακινήθηκαν ἀπό τίς ἀρχικές θέσεις καί προωθήθηκαν σέ νέες θέσεις γιά τήν καλύτερη ἐξυπηρέτηση τοῦ μαχόμενου στρατοῦ. Ἐπίσης στή διάρκεια τοῦ πολέμου ἐνισχύθηκαν τά στρατιωτικά νοσοκομεῖα μέ τήν ἀνάπτυξη νοσηλευτικῶν σχηματισμῶν ἐκστρατείας. Δημιουργήθηκαν δέ καί νέα νοσοκομεῖα, γιά τήν ἐξυπηρέτηση ἐπιτακτικῶν νοσηλευτικῶν ἀναγκῶν πού προέκυψαν στήν ἐξέλιξη τῶν ἐπιχειρήσεων (1).

(1) Ἀντιστράτηγου Ἀλεξ. Παπάγου, «Ὁ Ἑλληνικός Στρατός καί ἡ πρός πόλεμον προπαρασκευή του», σελ. 341–343.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

Η ΙΤΑΛΙΚΗ ΕΙΣΒΟΛΗ

(Χρονική Περίοδος ἀπό 28 'Οκτωβρίου μέχρι 15 Νοεμβρίου 1940)

Γενικότητες

45. 'Η 'Ιταλία μέ τήν αἰφνιδιαστική κατάληψη τῆς 'Αλβανίας στίς 7 'Απριλίου 1939, δημιούργησε προγεφύρωμα στά Βαλκάνια γιά τήν ἀνάληψη στό μέλλον παραπέρα ἐπιθετικῆς δράσεως στό ἐσωτερικό τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου. 'Επακολούθησαν ἐχθρικές ἐνέργειες κατά τῆς 'Ελλάδας, ἀπό τή πλευρά τῶν 'Ιταλῶν, ἀπό τίς ὁποῖες ἡ σοβαρότερη ἦταν ὁ τορπιλισμός τοῦ εὐδρόμου *«Έλλη»* στό λιμένα τῆς νήσου Τήνου στίς 15 Αὐγούστου 1940, ἡμέρα ἑορτασμοῦ τῆς Παναγίας.

46. Τήν 0300 ὥρα τῆς 28ης 'Οκτωβρίου 1940, ὁ τότε 'Ιταλός Πρεσβευτής στήν 'Αθήνα Γκράτσι ἐπισκέφθηκε, στήν κατοικία του στήν Κηφισιά, τόν Πρωθυπουργό τῆς χώρας 'Ιωάννη Μεταξᾶ καί τοῦ ἐπέδωσε τελεσιγραφική διακοίνωση. Μέ αὐτή τασσόταν τρίωρη προθεσμία γιά τήν ἐκχώρηση ἑλληνικῶν ἐδαφῶν. 'Η ἀπάντηση στήν ἰταμή ἰταλική διακοίνωση ὑπῆρξε τό γνωστό ὑπερήφανο *«ΟΧΙ»*.

Τό πρωί τῆς ἴδιας ἡμέρας, ὁ ἐλεύθερος κόσμος μάθαινε ὅτι ἡ 'Ελλάδα εἶχε ἀπορρίψει τό ἰταλικό τελεσίγραφο καί ἀποδυόταν μέ πατριωτικό ἐνθουσιασμό στόν ἄνισο ἀγώνα (1).

Διάταξη 'Ελληνικῶν Δυνάμεων

(Σχεδιάγραμμα 2)

47. Τό Βορειοηπειρωτικό θέατρο ἐπιχειρήσεων κατατμήθηκε ἀπό τό Γενικό 'Επιτελεῖο Στρατοῦ στό Τμῆμα Θεάτρου 'Επιχειρήσεων 'Ηπείρου καί στό Τμῆμα Θεάτρου 'Επιχειρήσεων Δυτικῆς Μακεδονίας. Τά δύο αὐτά τμήματα συνέδεε τό μέτωπο τοῦ τομέως Πίνδου.

48. 'Η ἀπό τό μήνα Αὔγουστο 1940 νέα ἔνταση τῶν σχέσεων μεταξύ 'Ιταλίας καί 'Ελλάδας καί ἡ προοδευτική λήψη μέτρων κατά τῆς 'Ελλάδας ἀπό τά ἰταλικά στρατεύματα στήν 'Αλβανία, προκάλεσαν τή λήψη ἀντίστοιχων μέτρων ἄμυνας τόσο στή Δυτική Μακεδονία, ὅσο καί στήν Ἤπειρο ἀπό τήν 'Ελληνική Στρατιωτική 'Ηγεσία.

Τό βράδυ τῆς 27ης 'Οκτωβρίου 1940, ἡ δύναμη καί ἡ γενική διάταξη τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων στήν ἑλληνοαλβανική μεθόριο ἦταν τέτοιες, ὥστε ὑπῆρχε ἐπί τόπου ἕνα ἀρκετά ἰσχυρό κλιμάκιο προκαλύψεως. Αὐτό τό κλιμάκιο μέ εὐνοϊκές συνθῆκες θά ἦταν σέ θέση νά προβάλει μιά πρώτη ἀντίσταση καί

---

(1) Τόμος ΔΙΣ/ΓΕΣ, «'Η 'Ιταλική Εἰσβολή», σελ. 33–41.

κατόπιν νά κερδίσει χρόνο, μέ ὑποχωρητικό ἑλιγμό στίς πίσω διαδοχικές ἀμυντικές τοποθεσίες, μέχρις ἀφίξεως τοῦ ὄγκου τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ.

Στήν Ἤπειρο ἡ VIII Μεραρχία εἶχε προεπιστρατευτεῖ πλήρως καί εἶχε ἐνισχυθεῖ μέ τήν III Ταξιαρχία, μέ μερικές μονάδες πεζικοῦ καί πυροβολικοῦ καί μέ τούς ἀπαραίτητους σχηματισμούς (μικρομονάδες) γιά τήν ὑγειονομική ὑπηρεσία καί τή διοικητική μέριμνά τους. Οἱ δυνάμεις αὐτές κατεῖχαν εὐρεία ζώνη ἀπό τό Ἰόνιο πέλαγος μέχρι καί τό ὄρος Σμόλικας συμπεριλαμβανόμενο, ἀναπτύγματος 100 χιλιομέτρων περίπου σ' εὐθεία γραμμή καί εἶχαν κατανεμηθεῖ σέ δύο κλιμάκια. Τό πρῶτο κλιμάκιο κατεῖχε τήν τοποθεσία προκαλύψεως, ἐνῶ τό δεύτερο βρισκόταν στήν τοποθεσία ἄμυνας (ΙΒα), πού στοιχιζόταν κατά μῆκος τῆς ἀριστερῆς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ Καλαμᾶ, μέ κύρια τοποθεσία ἀντιστάσεως τή γραμμή Ἐλαίας (Καλπάκι)—Καλαμάς.

Ἡ περιοχή, ἀπό τό ὄρος Σμόλικας μή συμπεριλαμβανόμενο, μέχρι τῆς λίμνης Μεγάλης Πρέσπας, ἀποτελοῦσε τή ζώνη ἐνέργειας τοῦ Τμήματος Στρατιᾶς Δυτικῆς Μακεδονίας (ΤΣΔΜ) μέ ἕδρα τήν Κοζάνη καί καλυπτόταν μέ τήν IX Μεραρχία Πεζικοῦ καί τήν IV Ταξιαρχία Πεζικοῦ σέ πρῶτο κλιμάκιο, πού εἶχαν προεπιστρατευτεῖ καί μέ τήν Ι Μεραρχία καί V Ταξιαρχία σέ δεύτερο κλιμάκιο. Μεταξύ τῶν δύο αὐτῶν περιοχῶν, Ἠπείρου καί Δυτικῆς Μακεδονίας, παρεμβάλλεται ἡ περιοχή τῆς Πίνδου πού ἐκτείνεται ἀπό τό ὄρος Γράμμος μέχρι τό ὄρος Σμόλικας. Ἡ περιοχή αὐτή καλυπτόταν μέ τό Ἀπόσπασμα Πίνδου πού διέθετε δύο τάγματα τοῦ 51 Συντάγματος Πεζικοῦ μέ μία πυροβολαρχία ὡς προκάλυψη καί ἕνα τάγμα ὡς δεύτερο κλιμάκιο.

Οἱ ἑλληνικές δυνάμεις πού εἶχαν προεπιστρατευτεῖ καί ἦταν κατά μῆκος τῆς ἑλληνοαλβανικῆς μεθορίου τήν παραμονή τῆς ἰταλικῆς ἐπιθέσεως, ἀνέρχονταν συνολικά σέ τριάντα πέντε χιλιάδες ἄντρες. Οἱ δυνάμεις τῆς Ἠπείρου τελοῦσαν ὑπό τίς διαταγές τοῦ ΓΕΣ, ἐνῶ οἱ δυνάμεις τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας καί Πίνδου ὑπάγονταν στό Τμῆμα Στρατιᾶς Δυτικῆς Μακεδονίας.

49. Οἱ ἀντιμέτωπες τῶν παραπάνω ἑλληνικῶν δυνάμεων, ἰταλικές δυνάμεις, ἦταν περισσότερες ἀριθμητικά, διέθεταν ἰσχύ πυρός μεγαλύτερη, εἶχαν τό πλεονέκτημα τῆς πρωτοβουλίας τοῦ ἐπιτιθέμενου καί τό ψυχολογικό κλίμα τῆς ὑπεροχῆς, γιατί διέθεταν ἅρματα μάχης, ἀεροπορία καί ναυτικό τελειότατου τύπου καί πολύ ὑπέρτερα σέ ἀριθμό (1).

Μορφολογία Θεάτρου Ἐπιχειρήσεων—Συγκοινωνίες

(Σχεδιάγραμμα 2)

50. Τό μῆκος τῶν ἑλληνοαλβανικῶν συνόρων ἔχει ἀνάπτυγμα γύρω στά 240 χιλιόμετρα, ἀπό τά ὁποῖα τά 80 χιλιόμετρα περίπου ἀποτελοῦν πολύ ὀρεινή περιοχή. Τό ἔδαφος γενικά στίς δύο πλευρές τῆς ὁροθετικῆς γραμμῆς εἶναι πολύ ὀρεινό ἰδιαίτερα μέσα στήν Ἑλλάδα, ὅπου τά ὄρη εἶναι ψηλότερα, οἱ κλιτύες ἀπότομες καί οἱ κοιλάδες στενότερες.

Πλησίον τῆς παραλιακῆς ζώνης τοῦ Ἰονίου πελάγους, ὑψώνονται οἱ ὀροσειρές τοῦ Κουρβελεσίου καί τοῦ Τσαμαντᾶ, τῶν ὁποίων οἱ ὄγκοι εἶναι δυσπρόσιτοι ἀκόμη καί σέ σχηματισμούς ὀρεινῆς συνθέσεως, καθώς κατέρχονται ἀπό-

---

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ.601/Α/1, σελ. 26-27 καί ὁ Τόμος τῆς ΔΙΣ/ΓΕΣ «Ἡ Ἰταλική Εἰσβολή», σελ. 6-13.

τομα πρός τίς στενές κοιλάδες τῶν ποταμῶν 'Αώου, Δρίνου καί Καλαμᾶ. 'Ανατολικά τῆς στενῆς κοιλάδας τοῦ Δρίνου ὑψώνονται τά ὀρεινά συγκροτήματα τῆς Νεμέρσκας, τῆς Τύμφης (Γκαμήλας) καί τοῦ Μιτσικέλι. Βόρεια τῆς Γκαμήλας ἐκτείνεται ἡ ὀροσειρά τῆς Πίνδου μέ τό Σμόλικα πρός νότια καί τό Γράμμο πρός βόρεια. 'Η βορειότερη προέκταση τῆς Πίνδου, μέ τήν ὀνομασία Μόροβα, εἰσέρχεται στό 'Αλβανικό ἔδαφος. Βορειοανατολικά τῆς βόρειας Πίνδου ὑψώνονται τά ὄρη Βέρνου (Βίτσι).

51. Τό ὀδικό δίκτυο τοῦ θεάτρου ἐπιχειρήσεων ἦταν φτωχό. 'Από τό ἀλβανικό ἔδαφος τέσσερες ἀμαξιτές ὁδοί εἰσέρχονταν στό ἑλληνικό ἔδαφος, δηλαδή ἡ παραλιακή ἀπό τήν Αὐλῶνα στήν Κονίσπολη—Φιλιάτες, δύο ἐσωτερικές ἡ 'Αργυροκάστρου—Κακαβιᾶς—'Ελαίας (Καλπάκι) καί ἡ Πρεμετῆς—Μέρτζανης—'Ελαίας, πού συνενώνονταν στήν 'Ελαία σέ μία ὁδό, ἡ ὁποία ὁδηγοῦσε στά 'Ιωάννινα καί μία ἀπό τήν Κορυτσά στήν Καπέστιτσα καί ἀπό ἐκεῖ πρός τό Βατοχώρι—Φλώρινα ἤ στήν 'Ιεροπηγή—Καστοριά. 'Από τά 'Ιωάννινα ὁδηγοῦσε πρός ἀνατολικά σκυρόστρωτη ἀμαξιτή ὁδός, ἡ ὁποία διά μέσου τοῦ Μετσόβου ἔφθανε στή Θεσσαλία.

'Επίσης ἀπό τά 'Ιωάννινα ἄλλη ὁδός πρός νότια διά τῆς Φιλιππιάδας ὁδηγοῦσε πρός τήν Πρέβεζα καί πρός τήν "Αρτα—Αἰτωλοακαρνανία. Στήν περιοχή τοῦ Γράμμου ἀπό ἀνατολικά εἰσδύουν δύο ὁδοί. Βόρεια μία σκυρόστρωτη ἀμαξιτή, ὄχι σέ καλή κατάσταση, ἀπό τήν Καστοριά πρός τό Νεστόρι καί νότια μία ἄλλη παρόμοια ἀπό τή Νεάπολη πρός τή Μόρφη. Τό Νεστόρι ἀπέχει εἴκοσι πέντε χιλιόμετρα περίπου ἀπό τήν κύρια κορυφογραμμή τοῦ Γράμμου. Τό χωριό Μόρφη βρίσκεται πενήντα χιλιόμετρα περίπου σέ εὐθεία γραμμή ἀπό τό πλησιέστερο σημεῖο τῆς μεθορίου. 'Από τήν Καστοριά ἄλλη ἀμαξιτή σκυρόστρωτη ὁδός κατευθυνόταν ἀπό νότια στό 'Ανατολικό Βίτσι, ἡ ὁποία παρά τό Βατοχώρι συναντοῦσε τήν ὁδό Φλώρινας—Κορυτσᾶς. Τήν πολύ ὀρεινή περιοχή τοῦ Γράμμου καί τοῦ Σμόλικα, γνωστή ὡς βόρεια Πίνδος, διέσχιζαν δύσβατες ἡμιονικές ὁδεύσεις. Πλησίον τῆς μεθορίου, μέσα στό ἀλβανικό ἔδαφος ὁδηγοῦσε ἐγκάρσια ἡ ἀμαξιτή ὁδός Κορυτσᾶς—'Ερσέκας—Λεσκοβικίου.

'Από τήν παραπάνω περιγραφή τοῦ ὁδικοῦ δικτύου γίνεται φανερό ὅτι μεταξύ τῶν ἐδαφικῶν περιοχῶν τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας καί τῆς 'Ηπείρου δέν ὑπῆρχε ὁδική ἀρτηρία γιά ἐπικοινωνία, γιατί παρεμβάλλεται ὁ ὀρεινός ὄγκος τοῦ Γράμμου. Μόνο ἡ μεγάλου ἀναπτύγματος σκυρόστρωτη ἀμαξιτή ὁδός Φλώρινας—Κοζάνης—Λάρισας—'Ιωαννίνων, μήκους 450 χιλιομέτρων, ἐπέτρεπε τήν ἐπικοινωνία μεταξύ τῶν δύο ἀκραίων αὐτῶν περιοχῶν τοῦ ἑλληνικοῦ θεάτρου ἐπιχειρήσεων.

52. 'Από ἀπόψεως σιδηροδρομικοῦ δικτύου, οἱ ἀκραῖοι σταθμοί προσπελάσεως πρός βόρεια ἦταν οἱ τῆς Φλώρινας καί τοῦ 'Αμυνταίου καί πρός νότια ὁ σιδηροδρομικός σταθμός Λάρισας τῶν ΣΕΚ μέ γραμμή κανονικοῦ πλάτους καί ὁ σιδηροδρομικός σταθμός Καλαμπάκας, γραμμῆς στενοῦ πλάτους τῶν Θεσσαλικῶν Σιδηροδρόμων. Τό ὅλο θέατρο ἐπιχειρήσεων παρεῖχε δυσκολίες ὄχι μόνο στή στρατηγική συγκέντρωση τοῦ στρατοῦ ἐκστρατείας, ἀλλά καί στόν ἀνεφοδιασμό καί στίς διακομιδές αὐτοῦ (1).

---

(1) Τόμος ΔΙΣ/ΓΕΣ, «'Η 'Ιταλική Εἰσβολή», σελ. 25–27.

Καιρικές Συνθῆκες στή Διάρκεια τοῦ Πολέμου

53. Στήν Ἤπειρο, ὅπως καί στή Μακεδονία, ὁ χειμώνας ἀρχίζει ἐνωρίς καί εἶναι συνήθως βαρύς. Ἀπό τήν ἔναρξη τοῦ Ἑλληνοϊταλικοῦ πολέμου καί μέχρι τό τέλος του, οἱ καιρικές συνθῆκες πού ἐπικράτησαν ἐξετάζονται χωριστά κατά χρονικές περιόδους καί περιοχές, ὡς ἑξῆς:

— Ι η Περίοδος (ἀπό 28–10–40 μέχρι 13–11–40).

. Μέτωπο Ἠπείρου: Ὁ καιρός ἦταν γενικά βροχερός.

. Μέτωπο Πίνδου: Ἡ 28η Ὀκτωβρίου ἀνέτειλε μέ ψυχρό καί βροχερό καιρό. Ὁ βροχερός καιρός μεταβλήθηκε σέ χιονώδη καί τό ψύχος στά ὀρεινά ἔγινε ἀφόρητο.

. Μέτωπο ΒΔ Μακεδονίας: Ὁ καιρός ἦταν βροχερός καί ψυχρός.

— ΙΙ η Περίοδος (ἀπό 14–11–40 μέχρι 28–12–40).

. Μέτωπο Ἠπείρου (περιοχή Α' Σώματος Στρατοῦ): Ὁ καιρός ἀπό βροχερός μεταβλήθηκε σέ ψυχρό καί ἀπό τά μέσα Δεκεμβρίου ἄρχισε νά πέφτει χιόνι. Τό ψύχος ἔγινε δριμύ καί οἱ ἐπιχειρήσεις παρεμποδίζονταν σοβαρά.

. Μέτωπο Πίνδου (περιοχή Β' Σώματος Στρατοῦ): Ὁ καιρός ἀπό βροχερός, ψυχρός καί χιονώδης στά ψηλότερα μέρη, μεταβλήθηκε σέ χιονώδη ἀπό τά μέσα Δεκεμβρίου στό μεγαλύτερο μέρος τῆς περιοχῆς. Τό ψύχος ἔγινε δριμύτατο καί ἡ κίνηση τῶν ἀντρῶν καί τῶν κτηνῶν ἦταν πολύ δύσκολη.

. Μέτωπο ΒΔ Μακεδονίας (περιοχή Γ' Σώματος Στρατοῦ): Ὁ καιρός ἀπό βροχερός μεταβλήθηκε σέ ψυχρό καί στά ὀρεινά σέ χιονώδη. Ἀπό τίς ἀρχές Δεκεμβρίου ἄρχισε νά πέφτει χιόνι καί τό ψύχος ἔγινε δριμύτατο. Στά μέσα περίπου Δεκεμβρίου τό χιόνι στά ψηλότερα μέρη πέρασε τό μισό μέτρο καί κάθε κίνηση ἔγινε σχεδόν ἀδύνατη.

— ΙΙΙ η Περίοδος (ἀπό 29–12–40 μέχρι 26–3–41).

. Νότιο Μέτωπο (περιοχή Α' Σώματος Στρατοῦ): Μέχρι τίς ἀρχές Φεβρουαρίου ὁ καιρός παρουσίασε ἐναλλαγές ἀπό βροχερό σέ ψυχρό καί κατά διαστήματα σέ χιονώδη. Ἀπό τά μέσα Φεβρουαρίου ὁ καιρός κυμάνθηκε μεταξύ νεφελώδους, βροχεροῦ καί ψυχροῦ. Ἀπό τίς ἀρχές Μαρτίου ὁ καιρός ἔγινε αἴθριος καί καλός.

. Κεντρικό Μέτωπο (περιοχή Β' Σώματος Στρατοῦ): Ὁ καιρός μέχρι τό τέλος Φεβρουαρίου μεταβαλλόταν ἀπό βροχερό καί ψυχρό σέ χιονώδη. Ἀπό τίς ἀρχές Μαρτίου σημειώθηκε βελτίωση τοῦ καιροῦ.

. Βόρειο Μέτωπο (Γ' Σώματος Στρατοῦ): Ὁ καιρός μέχρι καί τά μέσα Μαρτίου ἦταν στό μεγαλύτερο διάστημα χιονώδης. Στά ψηλότερα μέρη τό ὕψος τοῦ χιονιοῦ ἔφθασε στά δύο μέτρα καί κάθε κίνηση ἦταν ἀδύνατη. Κατόπιν παρατηρήθηκε βελτίωση τοῦ καιροῦ, ἀλλά καί στό δεύτερο δεκαπενθήμερο τοῦ Μαρτίου παρουσιάστηκε ἐναλλαγή καλοῦ καιροῦ καί κακοκαιρίας.

— ΙVη Περίοδος (ἀπό 27–3–41 μέχρι 20–4–41).

. Νότιο Μέτωπο (περιοχή Α' Σώματος Στρατοῦ): Καιρός γενικά καλός. Κατά διαστήματα ὁμιχλώδης καί βροχερός.

. Κεντρικό Μέτωπο (περιοχή Β' Σώματος Στρατοῦ): Καιρός μεταβαλλόμενος ἀπό καλό σέ βροχερό. Ἀπό 8 μέχρι 14 Ἀπριλίου στά ὀρεινά ἔπεσε χιόνι.

. Βόρειο Μέτωπο (περιοχή Γ' Σώματος Στρατοῦ): Καιρός μεταβαλλόμενος ἀπό καλό σέ βροχερό. Ἀπό 9 μέχρι 13 Ἀπριλίου ὁ καιρός μεταβλήθηκε σέ χιονώδη καί ἔπεσε χιόνι ἀκόμη καί στά χαμηλά ἐδάφη (1).

Ὑγειονομικοί Σχηματισμοί

(Ἐπιστρατευτική Συγκρότηση–Διάθεση)

54. Μέ τήν κήρυξη τῆς γενικῆς ἐπιστρατεύσεως στίς 28 Ὀκτωβρίου ἡ Ἐπιθεώρηση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Στρατοῦ ἀποτέλεσε τή Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου. Τό τελευταῖο συγκροτήθηκε ἀπό τήν 2400 ὥρα τῆς 28/10/40 καί ἐγκαταστάθηκε στό Ξενοδοχεῖο τῆς Μεγάλης Βρετανίας, στήν Πλατεία Συντάγματος, πού εἶχε όριστεῖ ὡς προσωρινή ἕδρα αὐτοῦ.

Διευθυντής τῆς Ὑπηρεσίας αὐτῆς ἀνέλαβε ὁ Ὑποστράτηγος Ὑγειονομικοῦ Σερμπέτης Ἀριστοτέλης, μέχρι τότε Ἐπιθεωρητής τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Στρατοῦ.

55. Διευθυντής τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν κατά τήν ἐπιστράτευση ἦταν ὁ Γενικός Ἀρχίατρος Γκινάκας Ἐπαμεινώνδας.

Ἡ Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν, πρίν ἀπό τήν κήρυξη τοῦ πολέμου, εἶχε συγκροτήσει στίς μεγάλες μονάδες, πού εἶχαν προεπιστρατευτεῖ, τούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς τους μέ ὅλα σχεδόν τά ὑλικά πού προβλέπονταν ἀπό τή σύνθεση.

56. Ἡ Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου ἄρχισε τήν ὀργάνωση τῶν κινητῶν ὑγειονομικῶν σχηματισμῶν, σύμφωνα μέ τό σχέδιο ἐπιστρατεύσεως καί τή συγκρότηση τῶν στρατιωτικῶν νοσοκομείων Α' σειρᾶς, πού προβλέπονταν ἀπ' αὐτό τό σχέδιο. Κατά τή συγκρότησή τους ἰδιαίτερα τῶν κινητῶν σχηματισμῶν, παρατηρήθηκαν μερικές ἀνωμαλίες καί καθυστερήσεις, πού ὀφείλονταν στή σπουδή κατά τήν ἀναχώρηση τῶν σχηματισμῶν τῶν διαφόρων μονάδων, στόν ἐναέριο βομβαρδισμό μερικῶν πόλεων, ὅπως τῶν Πατρῶν καί τό σπουδαιότερο στήν ἀναχώρηση τῶν ἀξιωματικῶν διαχειριστῶν ὑλικῶν ἐπιστρατεύσεως. Αὐτοί οἱ ἀξιωματικοί ἦταν οἱ περισσότεροι μάχιμοι καί μέ τήν ἐπιστράτευση ἀναχώρησαν γιά τίς Μονάδες, πού ἀνῆκαν ἐπιστρατευτικά, πρίν νά παραδώσουν τά ὑλικά ἐπιστρατεύσεως. Τό ἀποτέλεσμα ἦταν νά ἐπέλθει καθυστέρηση στή συγκρότηση τῶν σχηματισμῶν καί ἀπώλεια ὑλικῶν, πού συμπληρώθηκαν σέ βάρος τῶν ὑλικῶν τῆς γενικῆς ἐφεδρείας.

Μετά δεκαπενθήμερο ἀπό τήν ἐπιστράτευση ἄρχισε ἡ ὀργάνωση καί ἡ συγκρότηση τῶν στρατιωτικῶν νοσοκομείων Β' σειρᾶς, σύμφωνα μέ τό σχέδιο ἐπιστρατεύσεως. Μέσα σέ εἴκοσι ἡμέρες ἀπό τήν ἔναρξη τῆς ἐπιστρατεύσεως ἦταν διαθέσιμες εἴκοσι χιλιάδες κλίνες τῶν κινητῶν ὑγειονομικῶν σχηματισμῶν ὡς καί δέκα χιλιάδες κλίνες τῶν στρατιωτικῶν νοσοκομείων μετόπισθεν καί ἐσωτερικοῦ.

---

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. Ἐκθέσεις Πεπραγμένων καί Ἡμερολόγια Πορειῶν καί Ἐπιχειρήσεων τῶν Μεραρχιῶν τοῦ Πολέμου 1940–41. Ἀγγέλου Τερζάκη ἡ «Ἑλληνική Ἐποποιΐα 1940–41», σελ. 44, 65, 67 καί 76–78.

57. Σχετικά μέ τό ύλικό τῶν νέων νοσοκομείων παρατηρήθηκε στήν ἀρχή κάποια δυσχέρεια, γιατί ὁ ἐμπλουτισμός τους προβλεπόταν νά γίνει μέ ἐπίταξη τῶν ὑλικῶν ἀπό τό ἐμπόριο καί ἀπό διάφορες βιομηχανίες τῶν Ἀθηνῶν καί τοῦ Πειραιᾶ. Ἡ ἐπίταξη δέν ἀπέδωσε τά ἀποτελέσματα πού ἀναμένονταν, γιατί οἱ ἀξιωματικοί πού θά ἀποτελοῦσαν τίς ἐπιτροπές ἐπιτάξεως, δέν παρουσιάστηκαν ὅλοι ἔγκαιρα στήν Α' Ὑγειονομική Ἀποθήκη, ὅπου εἶχαν ὁριστεῖ καί ἦταν ἄπειροι. Ἐκτός ἀπό τά παραπάνω αἴτια παρατηρήθηκε καί ταυτόχρονη ἐπίταξη ὑλικῶν ἀπό ἄλλες στρατιωτικές ὑπηρεσίες τοῦ Ὑπουργείου Προνοίας καί τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ. Ὅμως χάρις στίς δωρεές γενικά ὑλικῶν καί ἰδιαίτερα κλινοσκεπασμάτων ἀπό ἰδιῶτες, ἔμπορους καί βιομηχανίες, τά νέα στρατιωτικά νοσοκομεῖα λειτούργησαν κανονικά καί μέ ἐλάχιστες ἐλλείψεις. Μόνο σέ ὁρισμένα στρατιωτικά ἐπαρχιακά νοσοκομεῖα, ὅπως τῶν Ἰωαννίνων, τῆς Κοζάνης, τῆς Δράμας καί τῆς Ἀλεξανδρουπόλεως, εἶχε ἀποσταλεῖ πρίν ἀπό τήν ἐπιστράτευση ἐπιδεσμικό καί φαρμακευτικό ὑλικό γιά αὐξημένη δύναμη.

Κατά τήν ἀνάπτυξη τῶν Νοσοκομείων προέκυψαν ἐπίσης δυσχέρειες ἀπό ἐλλείψεις σέ λουτρά, μαγειρεῖα, ἀποχωρητήρια, δίκτυα ἀποχετεύσεως κ.ἄ., γιατί πολλά ἀπ' αὐτά καί ἰδιαίτερα παραρτήματα νοσοκομείων ἐγκαταστάθηκαν σέ διάφορα κτίρια, σχολεῖα κλπ. Εὐτυχῶς ὅμως οἱ δυσκολίες αὐτές ἀντιμετωπίστηκαν πολύ σύντομα χάρις στή συνδρομή τῆς Διευθύνσεως Μηχανικοῦ τοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν καί τῶν εἰδικῶν ἀξιωματικῶν της, πού διατέθηκαν γι' αὐτό τό σκοπό, κατόπιν ἐνεργειῶν τῆς Διευθύνσεως Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας.

58. Ἡ ὀργάνωση τῆς Στρατιωτικῆς Φαρμακαποθήκης καί τῆς Α' Ὑγειονομικῆς Ἀποθήκης ἀποτέλεσαν ἀντικείμενο ἰδιαίτερης μέριμνας τῆς Διευθύνσεως Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν, γιατί μέ αὐτές κυρίως θά ὑλοποιοῦνταν τό ὑγειονομικό σχέδιο τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου στόν πόλεμο. Οἱ παραπάνω ἀποθῆκες μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου βιομηχανοποιήθηκαν καί αὔξησαν σημαντικά τόν ἀριθμό τῶν συνεργείων τους. Γιά νά ἀντιμετωπιστοῦν οἱ ἀνάγκες τῆς ὑπηρεσίας, ἡ Α' Ὑγειονομική Ἀποθήκη ἐργαζόταν σέ ὅλα τά τμήματά της (γαζῶν, ἐπιδέσμων, ὑφαντηρίου, ραφείου κλπ) ὁλόκληρο τό 24ωρο.

Ἡ Στρατιωτική Φαρμακαποθήκη ἐνεργοῦσε τήν παρασκευή καί δισκοποίηση φαρμάκων, διαφόρων ἀλοιφῶν μέσα σέ σωληνάρια, ἀντιδραστηρίων μικροβιολογικῶν ἐργαστηρίων, τήν παρασκευή καί ἀποστείρωση διαφόρων φυσιγγῶν (ἐνέσεων καί ὀρῶν) κ. ἄ. Ἀργότερα, μόλις σημειώθηκαν τά πρῶτα κρούσματα ἀπό παγοπληξίες, προχώρησε στήν παρασκευή ἀλοιφῆς κατά τῶν κρυοπαγημάτων. Τήν ἀλοιφή αὐτή παρασκεύαζαν ἐπίσης οἱ φαρμακοβιομηχανίες *«ΔΕΛΦΑ»* καί *«ΔΑΜΒΕΡΓΗ»*, μέ τήν ἐπίβλεψη καί τήν παρακολούθηση ἐπιτροπῆς, πού συστήθηκε γιά τό σκοπό αὐτό, ἀπό ἀνώτερους μόνιμους στρατιωτικούς φαρμακοποιούς. Σέ βοήθεια τῶν Ἀποθηκῶν ἦρθαν διάφορα ἐργαστήρια καί βιομηχανίες μέ τά ὁποῖα εἶχε συνεννοηθεῖ σχετικά ἡ Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν. Ἀπ' αὐτές ἄλλες προσφέρθηκαν δωρεάν καί ἄλλες δέχτηκαν νά προσφέρουν τήν ἐργασία τους μέ τιμολόγιο πού καθόρισε ἡ Στρατιωτική Ὑπηρεσία.

Στήν Α' Ὑγειονομική Ἀποθήκη ἱδρύθηκε Γραφεῖο Προμηθειῶν, πού μέ ἐπιτροπές ἐνεργοῦσε τούς διαγωνισμούς, σύμφωνα μέ τίς ἀνάγκες καί τίς παραγγελίες τῆς Ὑπηρεσίας. Ζητήθηκαν τότε ἀπό τήν Ἀγγλία καί Ἀμερική διάφορα χειρουργικά, ὑγειονομικά καί φαρμακευτικά ὑλικά, σύμφωνα μέ τίς κατευθύνσεις

τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου, ἀλλά κανένα ὑλικό δέν εἶχε παραληφθεῖ μέχρι τό τέλος τοῦ πολέμου.

59. Ἡ προμήθεια τῶν ἐλαστικῶν εἰδῶν, ὅπως κύστεις πάγου, προσκεφάλαια πληρούμενα μέ ἀέρα, θερμοφόρες, ἐνετῆρες, σωλῆνες κ.ἄ., γινόταν ἀπό τήν ἐγχώρια βιομηχανία (Ἀνώνυμη Ἑταιρεία Ἐλαστικῶν). Οἱ ἀποστολές ὑλικῶν καί φαρμάκων γίνονταν ἀπό τίς ἀποθῆκες, μέ διαταγές τοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν καί πολλές φορές τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου (1).

60. Κάθε μεραρχία πού ἐπιστρατεύτηκε συγκρότησε δύο ὀρεινά χειρουργεῖα ἐκστρατείας, ἕνα νοσηλευτικό τμῆμα καί μία μοίρα τραυματιοφορέων ὀρεινῆς συνθέσεως.

Στή διάθεση τῶν Τμημάτων Στρατιᾶς, τῶν Σωμάτων Στρατοῦ, τῆς Βάσεως Ἠπείρου καί τῶν λοιπῶν Μεγάλων Μονάδων—πλήν Μεραρχιῶν—τέθηκαν οἱ ἀκόλουθοι ὑγειονομικοί σχηματισμοί κατά κατηγορίες καί χρονικές περιόδους, πού συγκροτήθηκαν μέ τήν ἐπιστράτευση.

α. Χειρουργεῖα καί Χειρουργικά Συνεργεῖα.

—Στό Α' Σῶμα Στρατοῦ:

. Α1 Πεδινό Χειρουργεῖο ἀπό 28/10/40 μέχρι 11/2/41 καί κατόπιν στή Στρατιωτική Διοίκηση Ἰωαννίνων.

. Α2 Ὀρεινό Χειρουργεῖο ἀπό 28/10/40 μέχρι τό τέλος.

. Σ1 Πεδινό Χειρουργεῖο ἀπό 12/2/41 μέχρι τό τέλος.

. Σ4 καί Σ20 Ἔφεδρα Χειρουργικά Συνεργεῖα ἀπό 12/3/41 μέχρι τό τέλος.

—Στό Β' Σῶμα Στρατοῦ:

· Β1 Πεδινό Χειρουργεῖο ἀπό 28/10/40 μέχρι τό τέλος.

· Β2 Ὀρεινό Χειρουργεῖο ἀπό 28/10/40 μέχρι τό τέλος.

· Σ4 καί Σ6 Ὀρεινά Χειρουργεῖα ἀπό 12/2/41 μέχρι τό τέλος.

· Σ7—Σ9—Σ15 Ἔφεδρα Χειρουργικά Συνεργεῖα ἀπό 12/2/41 μέχρι τό τέλος.

—Στό Γ' Σῶμα Στρατοῦ:

. Γ1 Πεδινό Χειρουργεῖο ἀπό 28/10/40 μέχρι 5/3/41 καί κατόπιν στό ΤΣΔΜ.

. Σ10—Σ11 Ἔφεδρα Χειρουργικά Συνεργεῖα ἀπό 28/10/40 μέχρι 5/3/41 καί κατόπιν στό ΤΣΔΜ μέχρι τό τέλος.

—Στό Τμῆμα Στρατιᾶς Ἠπείρου:

. Σ13 Ἔφεδρο Χειρουργικό Συνεργεῖο ἀπό 14/2/41 μέχρι τό τέλος.

—Στό Τμῆμα Στρατιᾶς Δυτικῆς Μακεδονίας:

. Γ1 Πεδινό Χειρουργεῖο ἀπό 6/3/41 μέχρι τό τέλος.

. Σ5 Ὀρεινό Χειρουργεῖο ἀπό 6/3/41 μέχρι τό τέλος.

. Σ3 Ἔφεδρο Χειρουργικό Συνεργεῖο ἀπό 28/10/40 μέχρι τό τέλος.

. Σ10—Σ11 Ἔφεδρα Χειρουργικά Συνεργεῖα ἀπό 6/3/41 μέχρι τό τέλος.

. Σ12 Ἔφεδρο Χειρουργικό Συνεργεῖο ἀπό 28/10/40 μέχρι τό τέλος.

---

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 625/Γ/1, σελ. 1, Φ. 633/Γ/1, σελ. 57 καί Φ. 663/Γ/2, σελ. 1-2.

—Στή Στρατιωτική Διοίκηση Ἰωαννίνων:

. Α1 Πεδινό Χειρουργεῖο ἀπό 12/2/41 μέχρι τό τέλος.

. Σ5—Σ6—Σ8—Σ16—Σ18—Σ19 Ἔφεδρα Χειρουργικά Συνεργεῖα ἀπό 28/10/40 μέχρι τό τέλος.

—Στή Βάση Ἠπείρου:

. Α' Χειρουργεῖο Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ ἀπό 12/2/41 μέχρι τό τέλος.

. Σ17 Ἔφεδρο Χειρουργικό Συνεργεῖο ἀπό 12/2/41 μέχρι τό τέλος.

—Στήν Ἀνώτερη Στρατιωτική Διοίκηση Κορυτσᾶς:

. Σ1—Σ2 Ἔφεδρα Χειρουργικά Συνεργεῖα ἀπό 14/12/40 μέχρι τό τό τέλος.

. Β' Χειρουργεῖο ΕΕΣ ὁμοίως ὡς ἀνωτέρω.

. Σ3 Πεδινό Χειρουργεῖο » »

β. Μονάδες Τραυματιοφορέων.

—Στό Α' Σῶμα Στρατοῦ: Α' Μοίρα Τραυματιοφορέων ἀπό 28/10/40 μέχρι τό τέλος.

—Στό Β' Σῶμα Στρατοῦ: Β' Μοίρα Τραυματιοφορέων ἀπό 28/10/40 μέχρι τό τέλος.

—Στό Γ' Σῶμα Στρατοῦ: Γ' Μοίρα Τραυματιοφορέων ἀπό 28/10/40 μέχρι 5/3/41. Κατόπιν στό ΤΣΔΜ μέχρι τό τέλος.

—Στό Δ' Σῶμα Στρατοῦ: Δ' Μοίρα Τραυματιοφορέων ἀπό 28/10/40 μέχρι 11/2/41 καί κατόπιν στήν 20ή Μεραρχία.

—Στό Ε' Σῶμα Στρατοῦ: Ε1—Ε2—Ε3 Οὐλαμοί Τραυματιοφορέων ἀπό 28/10/40 μέχρι 14/12/40, ὅταν οἱ Ε1—Ε3 μετονομάστηκαν Θ1—Θ2 ἀντίστοιχα καί παρέμειναν ὑπό τήν Ε' Ἀνώτερη Στρατιωτική Διοίκηση καί ὁ Ε2 Οὐλαμός Τραυματιοφορέων δόθηκε γιά ἐνίσχυση τῆς Α' Μοίρας Τραυματιοφορέων.

γ. Νοσηλευτικά Τμήματα.

—Στό Α' Σῶμα Στρατοῦ:

. Α1 Πεδινό Νοσηλευτικό Τμῆμα ἀπό 28/10/40 μέχρι 11/2/41 καί ἀπό 12/2/41 ὑπήχθηκε στή Στρατιωτική Διοίκηση Ἰωαννίνων.

. Σ1 Πεδινό Νοσηλευτικό Τμῆμα ἀπό 12/2/41 μέχρι τό τέλος.

. Α2 Ὀρεινό Νοσηλευτικό Τμῆμα ἀπό 28/10/40 μέχρι τό τέλος.

—Στό Β' Σῶμα Στρατοῦ:

. Β1 Πεδινό Νοσηλευτικό Τμῆμα ἀπό 28/10/40 μέχρι τό τέλος.

. Β2 Ὀρεινό Νοσηλευτικό Τμῆμα ἀπό 28/10/40 μέχρι τό τέλος.

. Σ4—Σ6 Ὀρεινά Νοσηλευτικά Τμήματα ἀπό 12/2/41 μέχρι τό τέλος.

—Στό Ε' Σῶμα Στρατοῦ:

. Σ5 Ὀρεινό Νοσηλευτικό Τμῆμα ἀπό 15/12/40 μέχρι 6/3/41 καί κατόπιν στό ΤΣΔΜ μέχρι τό τέλος.

—Στό Τμῆμα Στρατιᾶς Δυτικῆς Μακεδονίας:

. Γ1 Πεδινό Νοσηλευτικό Τμῆμα ἀπό 28/10/40 μέχρι τό τέλος.

. Σ5 Ὀρεινό Νοσηλευτικό Τμῆμα ἀπό 6/3/41 μέχρι τό τέλος.

. Γ' Μοίρα Τραυματιοφορέων ἀπό 6/3/41 μέχρι τό τέλος.

—Στήν Ἀνώτερη Στρατιωτική Διοίκηση Κορυτσᾶς: Σ3 Πεδινό Νοσηλευτικό Τμῆμα.

δ. Ὑγειονομικοί Ὄρχοι.

—Στό Α' Σῶμα Στρατοῦ: Α' Ὑγειονομικός Ὄρχος ἀπό 28/10/40 μέχρι τό τέλος.

—Στό Β' Σῶμα Στρατοῦ: Β' Ὑγειονομικός Ὄρχος ἀπό 28/10/40 μέχρι τό τέλος.

—Στό Γ' Σῶμα Στρατοῦ: Γ' Ὑγειονομικός Ὄρχος ἀπό 28/10//40 μέχρι 5/3/41 καί κατόπιν στό ΤΣΔΜ μέχρι τό τέλος.

—Στό Δ' Σῶμα Στρατοῦ: Δ' Ὑγειονομικός Ὄρχος ἀπό 28/10/40 μέχρι 7/2/41 καί κατόπιν στό ΤΣΑΜ μέχρι τό τέλος.

ε. Μονάδες Ἀπολυμαντῶν.

—Στό Γενικό Στρατηγεῖο: Σ1 Λόχος Ἀπολυμαντῶν ἀπό 28/10/40 μέχρι τό τέλος.

—Στό Α' Σῶμα Στρατοῦ: Σ8 Λόχος Ἀπολυμαντῶν μεῖον διμοιρία ἀπό 28/10/40 μέχρι τό τέλος.

—Στό Β' Ρυθμιστικό Κέντρο: Δύο διμοιρίες Σ3 Λόχου Ἀπολυμαντῶν ἀπό 28/10/40 μέχρι τό τέλος.

—Στή Β' Ἀνώτερη Στρατιωτική Διοίκηση: Σ2-Σ3 Λόχοι Ἀπολυμαντῶν ἀπό 28/10/40 μέχρι τό τέλος.

—Στή Γ' Ἀνώτερη Στρατιωτική Διοίκηση: Σ4—Σ5 Λόχοι Ἀπολυμαντῶν ἀπό 28/10/40 μέχρι τό τέλος.

—Στή Δ' Ἀνώτερη Στρατιωτική Διοίκηση: Σ6 Λόχος Ἀπολυμαντῶν ἀπό 28/10/40 μέχρι τό τέλος.

—Στήν Ε' Ἀνώτερη Στρατιωτική Διοίκηση: Σ7 Λόχος Ἀπολυμαντῶν ἀπό 28/10/40 μέχρι τό τέλος.

στ. Νοσοκομεῖα.

Ἐκτός ἀπό τά στρατιωτικά νοσοκομεῖα πού ὑπῆρχαν ἀπό τόν καιρό τῆς εἰρήνης καί τά ὁποῖα μέ τήν κήρυξη τῆς ἐπιστρατεύσεως ἀνέπτυξαν ὅλες τίς κλίνες τους, ἀπό τίς 28 Ὀκτωβρίου ἄρχισαν νά συγκροτοῦνται καί τά νοσοκομεῖα, πού εἶχαν προβλεφτεῖ ἀπό τό σχέδιο ἐπιστρατεύσεως. Τελικά λειτούργησαν τά ἀκόλουθα νοσοκομεῖα πού ὑπήχθηκαν στίς παρακάτω μεγάλες μονάδες:

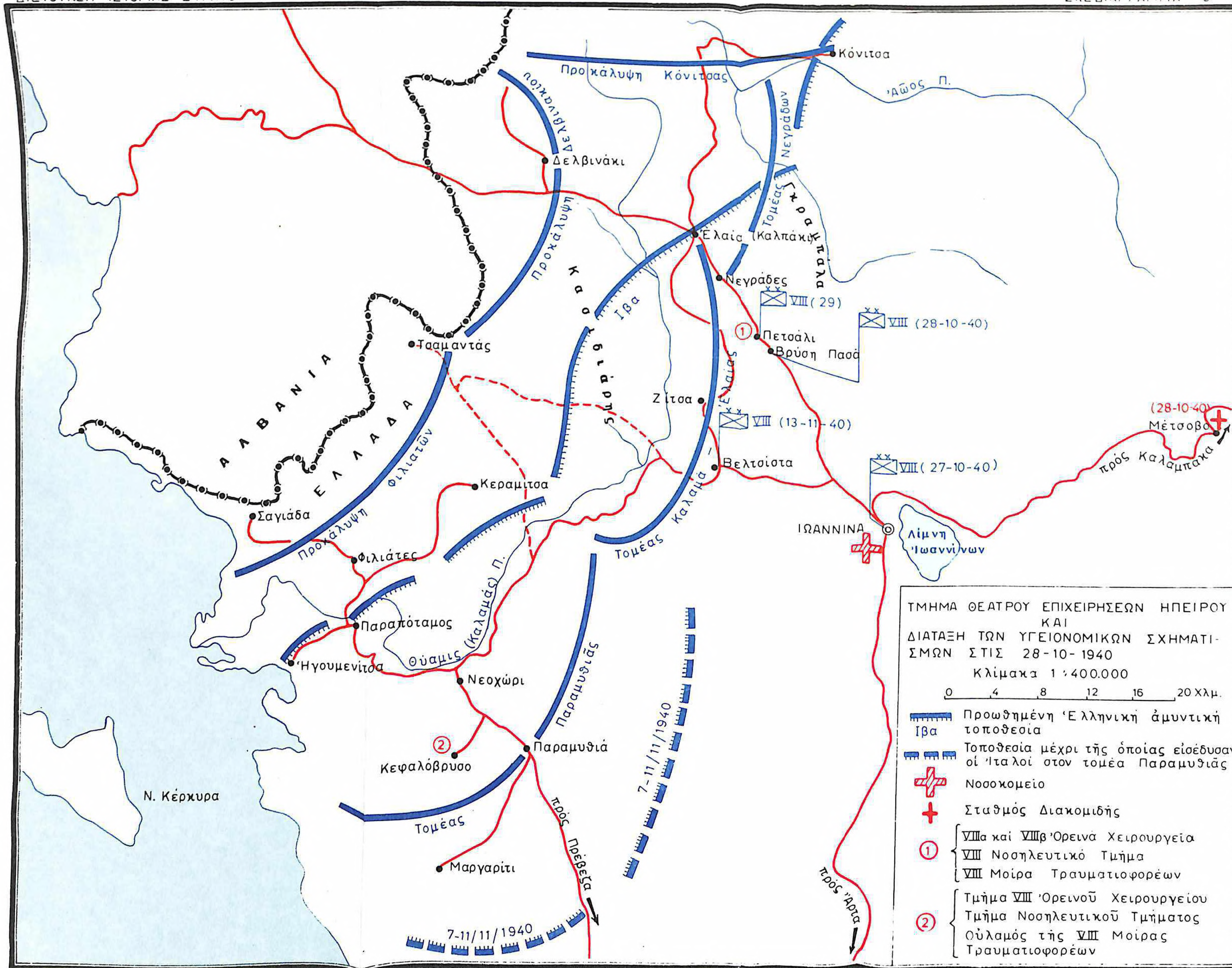
—Στήν Α' Ἀνώτερη Στρατιωτική Διοίκηση:

. 4ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο (Ἱπποκράτειο).
. 5ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο (Ψυχικοῦ).
. 6ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο (Λουτρακίου).

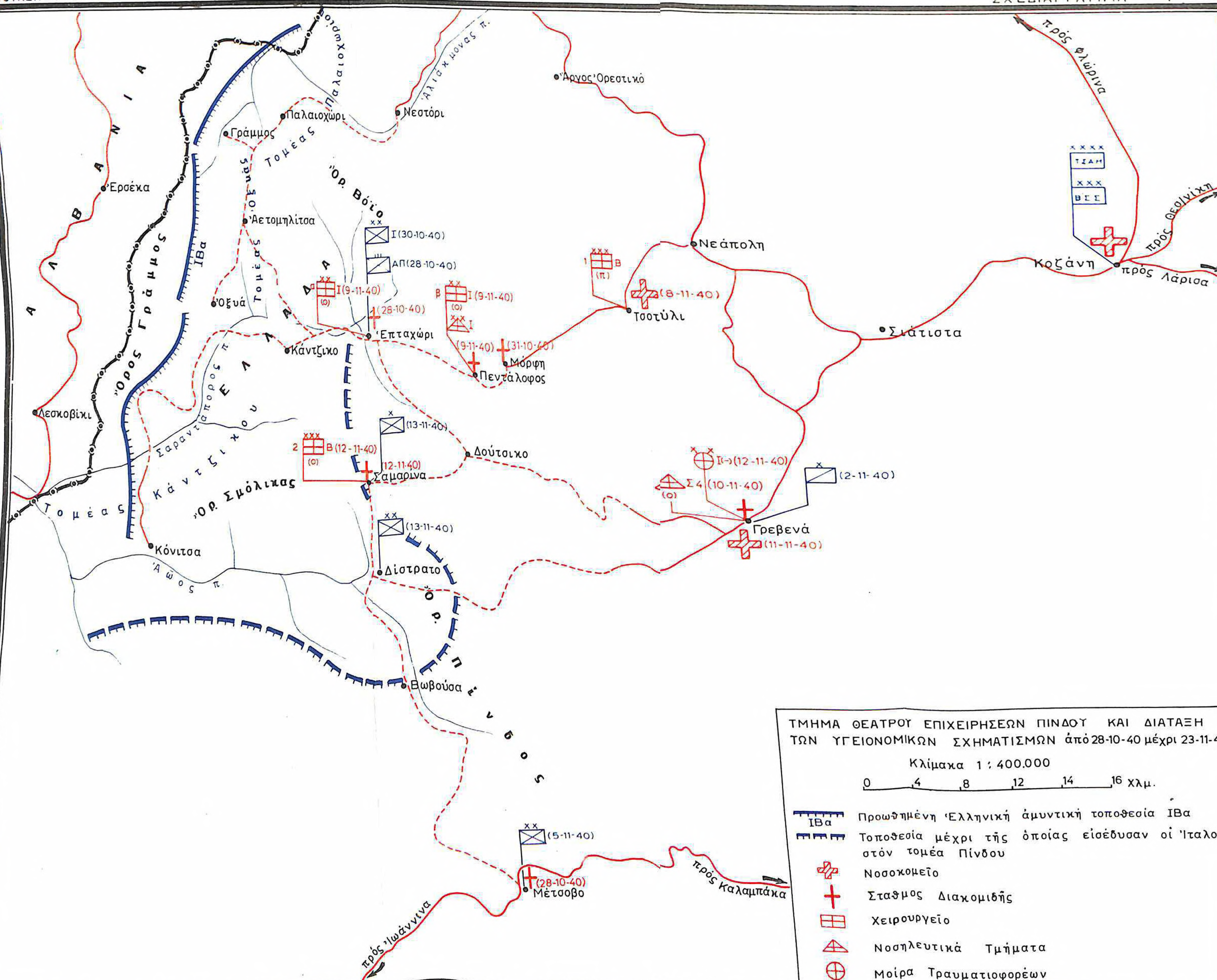
Στήν Διοίκηση αὐτή ὑπάγονταν καί τά ὑπάρχοντα Α' Γενικό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο, 2ο καί 3ο Στρατιωτικά Νοσοκομεῖα.

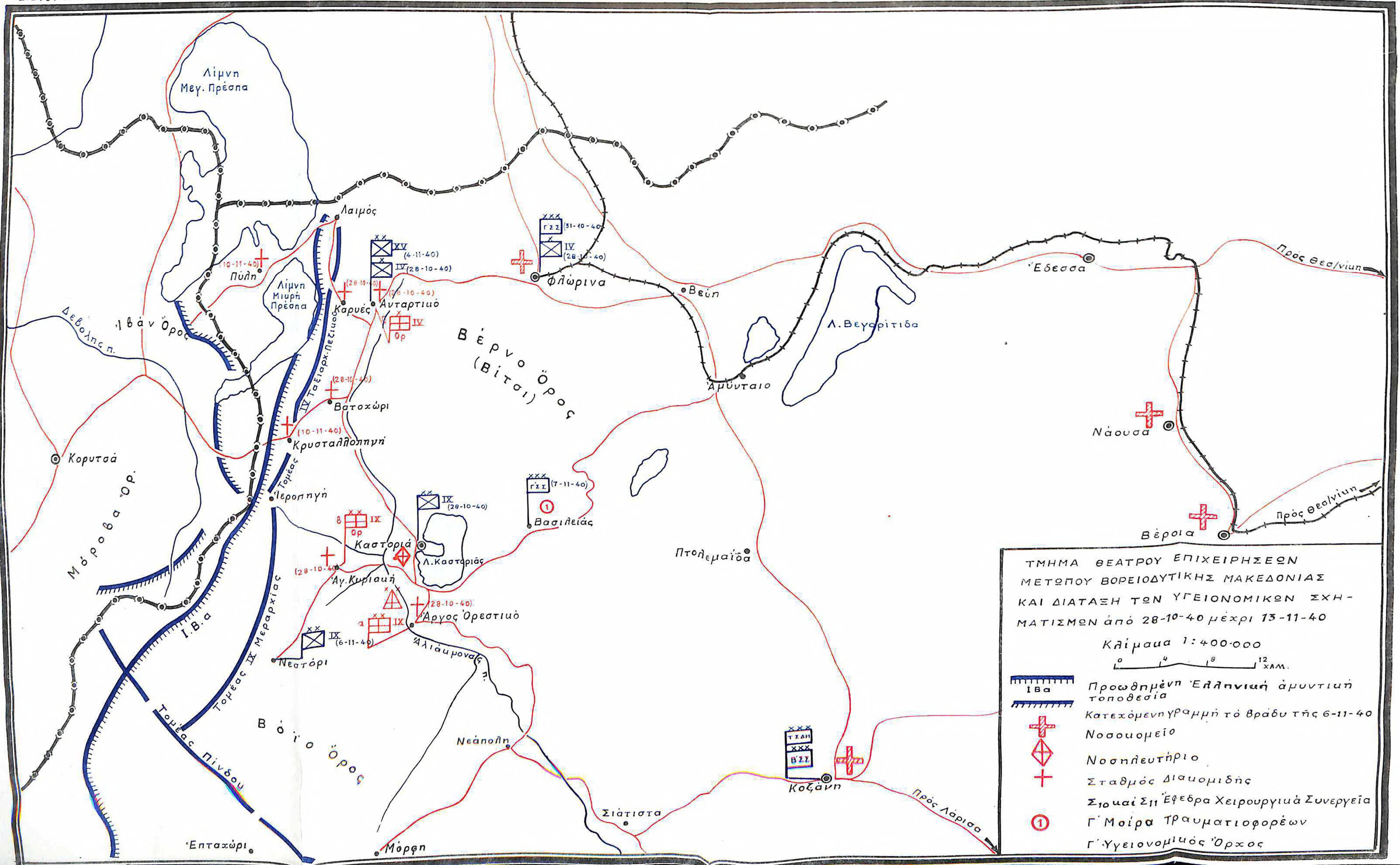
—Στή Β' Ἀνώτερη Στρατιωτική Διοίκηση:

. 1ο καί 2ο Στρατιωτικά Νοσοκομεῖα Λάρισας. Τό 2ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Λάρισας μεταστάθμευσε στίς 2/3/1941 στήν Αἰδηψό καί ἔλαβε τόν τίτλο 2ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Αἰδηψοῦ.
. 1ο καί 2ο Στρατιωτικά Νοσοκομεῖα Λαμίας.
. 1ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Αἰδηψοῦ.
. Στρατιωτικά Νοσοκομεῖα Βόλου, Τρικάλων, Καμένων Βούρλων.

ΤΜΗΜΑ ΘΕΑΤΡΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΗΠΕΙΡΟΥ ΚΑΙ ΔΙΑΤΑΞΗ ΤΩΝ ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΩΝ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΩΝ ΣΤΙΣ 28-10-1940
Κλίμακα 1:400.000
0 4 8 12 16 20 Χλμ.
Προωθημένη Ἑλληνική ἀμυντική τοποθεσία
Ιβα
Τοποθεσία μέχρι τῆς ὁποίας εἰσέδυσαν οἱ Ἰταλοί στον τομέα Παραμυθιᾶς
Νοσοκομεῖο
Σταθμός Διακομιδῆς
VIIIα καί VIIIβ Ὀρεινά Χειρουργεῖα
VIII Νοσηλευτικό Τμῆμα
VIII Μοίρα Τραυματιοφορέων
Τμῆμα VIII Ὀρεινοῦ Χειρουργείου
Τμῆμα Νοσηλευτικοῦ Τμήματος
Οὐλαμός τῆς VIII Μοίρας Τραυματιοφορέων
ΑΛΒΑΝΙΑ
ΕΛΛΑΔΑ
Κόνιτσα
Προκάλυψη Κόνιτσας
Ἀῶος Π.
Προκάλυψη Δελβινακίου
Δελβινάκι
Τομέας Νεγράδων
Γραμμή Καλπακίου
Ἐλαία (Καλπάκι)
Νεγράδες
VIII (29)
VIII (28-10-40)
Πετσάλι
Βρύση Πασᾶ
Τσαμαντάς
Καλπάκι Ιβα
Γράμμος
Ζίτσα
Τομέας Καλαμᾶ - Ἐλαίας
VIII (13-11-40)
Βελτσίστα
VIII (27-10-40)
(28-10-40)
Μέτσοβο
πρός Καλαμπάκα
ΙΩΑΝΝΙΝΑ
Λίμνη Ἰωαννίνων
Προκάλυψη Φιλιατῶν
Κεραμίτσα
Σαγιάδα
Φιλιάτες
Παραπόταμος
Θύαμις (Καλαμᾶς) Π.
Ἡγουμενίτσα
Νεοχώρι
Τομέας Παραμυθιᾶς
Παραμυθιά
Κεφαλόβρυσο
Ν. Κέρκυρα
Τομέας
Μαργαρίτι
πρός Πρέβεζα
πρός Ἄρτα
7-11/11/1940
7-11/11/1940

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4

ΤΜΗΜΑ ΘΕΑΤΡΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ
ΜΕΤΩΠΟΥ ΒΟΡΕΙΟΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΚΑΙ ΔΙΑΤΑΞΗ ΤΩΝ ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΩΝ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΩΝ από 28-10-40 μέχρι 13-11-40
Κλίμακα 1:400.000
0 4 8 12 χλμ.
Προωθημένη Ελληνική αμυντική τοποθεσία
Κατεχόμενη γραμμή το βράδυ της 6-11-40
Νοσοκομείο
Νοσηλευτήριο
Σταθμός Διακομιδής
Σ10 και Σ11 Έφεδρα Χειρουργικά Συνεργεία
Γ΄ Μοίρα Τραυματιοφορέων
Γ΄ Υγειονομικός Όρχος
Λίμνη Μεγ. Πρέσπα
Λίμνη Μικρή Πρέσπα
Λαιμός
Πύλη
Καρυές
Ανταρτικό
Φλώρινα
Βεύη
Λ. Βεγορίτιδα
Έδεσσα
Προς Θεσ/νίκη
Βέρνο Όρος (Βίτσι)
Αμύνταιο
Βατοχώρι
Κρυσταλλοπηγή
Κορυτσά
Μόροβα Όρ.
Ιβάν Όρος
Δεβόλης π.
Ιεροπηγή
Καστοριά
Λ. Καστοριάς
Αγ. Κυριακή
Άργος Ορεστικό
Βασιλειάς
Πτολεμαΐδα
Νάουσα
Βέροια
Νεστόρι
Αλιάκμονας π.
Βόιο Όρος
Νεάπολη
Σιάτιστα
Κοζάνη
Προς Λάρισα
Επταχώρι
Μόρφη
Τομέας Πίνδου
Τομέας IX Μεραρχίας
Ι.Β.α
IV Ταξιαρχ. Πεζικού
Τομέας
ΓΣΣ (31-10-40)
IV (28-10-40)
XV (4-11-40)
IV (28-10-40)
ΓΣΣ (7-11-40)
IX (28-10-40)
IX (6-11-40)
ΤΣΔΗ
ΒΣΣ

—Στή Γ' Ἀνώτερη Στρατιωτική Διοίκηση:

. 1ο–2ο–3ο–4ο–5ο Στρατιωτικά Νοσοκομεῖα Θεσσαλονίκης.

. Στρατιωτικά Νοσοκομεῖα Νάουσας, Βέροιας, Κιλκίς, Σερρῶν καί Σιδηροκάστρου.

—Στή Δ' Ἀνώτερη Στρατιωτική Διοίκηση: Σ' αὐτήν ὑπάγονταν τά ὑπάρχοντα Στρατιωτικά Νοσοκομεῖα Καβάλας, Ξάνθης, Ἐλευθερουπόλεως καί τό Δ' Γενικό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Δράμας. Ἀργότερα, στίς 4/3/41 τό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Ξάνθης καταργήθηκε καί ἱδρύθηκε τό πρόσκαιρο Νοσοκομεῖο Διακομιδῆς Ἀμφιπόλεως.

—Στό Β' Ρυθμιστικό Κέντρο: Τά Σ1–Σ2 Στρατιωτικά Νοσοκομεῖα Διακομιδῆς καί τό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Φλώρινας.

—Στή Στρατιωτική Διοίκηση Κοζάνης: Τό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Κοζάνης.

—Στό Α' Σῶμα Στρατοῦ: Τό Σ4 Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Διακομιδῆς.

—Στή Στρατιωτική Διοίκηση Ἀλεξανδρουπόλεως: Τό Ε' Γενικό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Ἀλεξανδρουπόλεως.

—Στή Στρατιωτική Διοίκηση Ἰωαννίνων:

. 1ο–2ο–3ο Στρατιωτικά Νοσοκομεῖα Ἰωαννίνων.

. Σ3 Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Διακομιδῆς.

—Στή Βάση Ἠπείρου:

. Στρατιωτικά Νοσοκομεῖα Πρέβεζας, Ἄρτας, Ἀγρινίου.

. Νοσοκομεῖο Ἐκστρατείας ΕΕΣ.

. Νοσοκομεῖο Διακομιδῆς ΕΕΣ.

—Στή Στρατιωτική Διοίκηση Μεσολογγίου:

. Τό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Μεσολογγίου.

Τά λοιπά στρατιωτικά νοσοκομεῖα λειτούργησαν στό ἐσωτερικό τῆς Χώρας ὑπό τό Ὑπουργεῖο Στρατιωτικῶν, ὅπως προβλεπόταν ἀπό τό σχέδιο νοσηλείας καί διακομιδῶν (βλ. παρ. 42).

ζ. Ὑγειονομικές Ἀποθῆκες.

Ἐκτός ἀπό τίς ὑγειονομικές ἀποθῆκες, πού ὑπῆρχαν ἀπό τόν καιρό τῆς εἰρήνης, ἄρχισαν νά συγκροτοῦνται ἀπό τίς 28 Ὀκτωβρίου καί ἄλλες ὑπό τίς παρακάτω μεγάλες μονάδες:

—Ὑγειονομική Ἀποθήκη Λάρισας, στή Β' Ἀνώτερη Στρατιωτική Διοίκηση.

— Ὑγειονομική Ἀποθήκη Πρέβεζας, στή Βάση Ἠπείρου.

— Ὑγειονομική Ἀποθήκη Καβάλας, στή Δ' Ἀνώτερη Στρατιωτική Διοίκηση.

Ἐπίσης συγκροτήθηκαν καί οἱ παρακάτω ὑγειονομικοί σχηματισμοί:

— Οἱ Σ1–Σ2–Σ3–Σ4–Σ5–Σ6 Ὑγειονομικοί Λόχοι Αὐτοκινήτων, οἱ ὁποῖοι τέθηκαν στή διάθεση τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου.

— Οἱ Σ1–Σ2–Σ3–Σ4–Σ5–Σ7–Σ8 Ὑγειονομικοί Συρμοί, στή διάθεση τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου καί ὁ Σ6 στή διάθεση τῆς Γ' Ἀνώτερης Στρατιωτικῆς Διοικήσεως.

—Τά Πλωτά Νοσοκομεῖα *«Ἀττική»*, *«Ἑλληνίς»*, *«Σωκράτης»*, *«Πολικός»*, στή διάθεση τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου (1).

61. Μέ τούς παραπάνω ὑγειονομικούς σχηματισμούς, τό Γενικό Στρατηγεῖο κάλυψε ὅλους τούς τομεῖς τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας, δηλαδή τῆς διακομιδῆς, τῆς διαλογῆς, τῆς περιθάλψεως, τῆς νοσηλείας, τῶν χειρουργικῶν ἐπεμβάσεων, καθώς καί τόν τομέα τοῦ ἐφοδιασμοῦ καί τῶν ἀπολυμάνσεων. Ὁ τομέας τῆς περισυλλογῆς τῶν ἀπωλειῶν ὑγείας ἀπό τό πεδίο τῆς μάχης, ἡ πρώτη διακομιδή στούς σταθμούς ἐπιδέσεως τῶν μονάδων καί ἡ παροχή περιθάλψεως ἐπειγόντων περιστατικῶν εἶχαν ἀνατεθεῖ στήν ὑγειονομική ὑπηρεσία τῶν συνταγμάτων, τῶν ταγμάτων καί λοιπῶν ἰσότιμων μάχιμων μονάδων, πού κάλυπταν τίς ἀνάγκες μέ τούς ἰατρούς, τούς νοσοκόμους καί τούς τραυματιοφορεῖς τους.

Ὑπῆρχε ἀλυσσωτή διάταξη στούς τομεῖς διακομιδῆς, τῆς νοσηλείας καί τῶν χειρουργικῶν ἐπεμβάσεων ὥστε, τά σοβαρά καί ἐπείγοντα περιστατικά νά χειρουργοῦνται καί περιθάλπονται στούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς τῶν πρόσω, τά δέ ὑπόλοιπα σ' αὐτούς τῶν μετόπισθεν, ὅπου τά μέσα θεραπείας καί νοσηλείας ἦταν πληρέστερα. Ἡ ὑγειονομική ὑπηρεσία εἶχε κλιμακωθεῖ σέ ὅλα τά κλιμάκια τῆς στρατιωτικῆς ὀργανώσεως, ὥστε νά ἐξυπηρετεῖ παντοῦ ὅλο τό μαχόμενο καί μή προσωπικό.

62. Ἡ ὑγειονομική ὀργάνωση τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου περιέλαβε τά ἑξῆς κλιμάκια:

—Τή Διεύθυνση τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου πού διηύθυνε, ἐπόπτευε καί συντόνιζε τίς ὑγειονομικές ὑπηρεσίες ὁλόκληρου τοῦ μετώπου.

—Τήν ὑγειονομική ὑπηρεσία τῶν πρόσω, δηλαδή ταγμάτων, μοιρῶν, ἐπιλαρχιῶν, ὁμάδων ἀναγνωρίσεως, συνταγμάτων, ταξιαρχιῶν, μεραρχιῶν καί σωμάτων στρατοῦ.

—Τήν ὑγειονομική ὑπηρεσία τῶν μετόπισθεν, δηλαδή νοσοκομεῖα μόνιμα, πρόσκαιρα καί διακομιδῆς, λοιπούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς καί μέσα μεταφορᾶς.

Ἡ Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν εἶχε τήν εὐθύνη νά ἐποπτεύει τά τῆς λειτουργίας τῶν ὑγειονομικῶν σχηματισμῶν τοῦ ἐσωτερικοῦ (2).

Ὑγειονομική Κατάσταση στίς 28 Ὀκτωβρίου 1940

(Γενικά Στοιχεῖα)

63. Ἡ γενική ἐπιστράτευση, πού κηρύχτηκε αἰφνιδιαστικά, βρῆκε τήν ὑγειονομική ὑπηρεσία τοῦ στρατεύματος, ἀπό πλευρᾶς προπαρασκευῆς τῆς ἐπιστρατεύσεώς της, στό στάδιο τῆς ὀργανώσεως. Γι' αὐτό σημειώθηκαν στήν ἀρχή πολλές ἀνωμαλίες καί παρατηρήθηκαν ἀρκετές ἐλλείψεις στή λειτουργία τῶν διαφόρων ὑπηρεσιῶν.

---

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 625/Γ, σελ. 3 καί Εὑρετήριο Μονάδων, Σχηματισμῶν καί Ὑπηρεσιῶν τοῦ Γεν. Στρατηγείου, πίνακες 1, 2, 16, 21, 27, 28, 29 καί 30.

(2) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Εὑρετήριο Μονάδων, Σχηματισμῶν καί Ὑπηρεσιῶν τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου.

Σύμφωνα μέ τό σχέδιο ἐπιστρατεύσεως, τήν ἀνάπτυξη καί διοίκηση τῶν στρατιωτικῶν νοσοκομείων τῆς ζώνης τοῦ ἐσωτερικοῦ εἶχαν ἀναλάβει οἱ κατά τόπους Ἀνώτερες Στρατιωτικές Διοικήσεις.

64. Τά στρατιωτικά νοσοκομεῖα, πού ἀναπτύχθηκαν, ἐγκαταστάθηκαν τά περισσότερα σέ ἐκπαιδευτικά ἱδρύματα πού εἶχαν ἐλλείψεις σέ βοηθητικούς χώρους καί σέ λοιπές ἀναγκαῖες νοσοκομειακές ἐγκαταστάσεις. Τά ὑλικά τῶν νοσοκομείων αὐτῶν, προέρχονταν κυρίως ἀπό ἐπίταξη καί ἀπό τίς στρατιωτικές ὑγειονομικές ἀποθῆκες καί ἦταν ἀνεπαρκή. Τό ἀνώτερο προσωπικό ἦταν, στό μεγαλύτερο ποσοστό, ἔφεδροι ἐκ μονίμων καί ἔφεδροι ἐξ ἐφέδρων ἀξιωματικοί ὑγειονομικοῦ. Τό λοιπό προσωπικό ἦταν :

— Μόνιμες ἀδελφές νοσοκόμες, σέ μικρό ἀριθμό.

— Κατώτερο προσωπικό καί νοσοκόμοι, οἱ περισσότεροι ἀπό τούς ὁποίους ἦταν ἔφεδροι καί δέν εἶχαν ἐκπαιδευτεῖ στά καθήκοντα τοῦ νοσοκόμου.

— Βοηθητικό προσωπικό, πού ἀποτελοῦνταν στό μεγαλύτερο ποσοστό ἀπό ἐφέδρους ἀνεκπαίδευτους στά καθήκοντά τους.

65. Τά ὀδυνηρά ἀποτελέσματα, πού θά προέκυπταν ἀπό τήν κατάσταση αὐτή εὐτυχῶς ἀποσόβησε ὁ πατριωτισμός τῶν περισσότερων Ἑλλήνων καί ἡ πολύτιμη συνδρομή τοῦ Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Προνοίας καί τῶν διαφόρων Ὀργανώσεων.

Ἀπό τήν πρώτη ἡμέρα τῆς ἐπιστρατεύσεως, κατόπιν ἐκκλήσεως τῆς Διευθύνσεως Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν, προσέρχονταν ἰδιῶτες, μέ ἀφάνταστο ἐνθουσιασμό, κάθε ἐπαγγέλματος καί ἡλικίας, χωρίς καμιά στρατιωτική ὑποχρέωση, γιά νά προσφέρουν τίς ὑπηρεσίες τους ἤ δωρεές. Καθηγητές πανεπιστημίου, ἰατροί κάθε κατηγορίας, πού δέν εἶχαν ἐπιστρατευτεῖ, φοιτητές, κυρίες καί δεσποινίδες γιά ὑπηρεσία νοσηλείας, ἔμποροι, βιομήχανοι καί ἄλλοι, καθένας στόν κύκλο του καί ἀνάλογα μέ τίς δυνάμεις του προσέφερε ὅ,τι μποροῦσε.

Ἡ Ἰατρική Σχολή τοῦ Ἐθνικοῦ καί Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν συνῆλθε σέ ἔκτακτη συνεδρίαση καί μέ πλήρη ὁμοφωνία ἀποφάσισε, μέ μεγάλο ἐνθουσιασμό, νά ἐξυπηρετήσει τίς ἀνάγκες ὄχι μόνο τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας τοῦ στρατεύματος, ἀλλά καί τῶν μελῶν τῶν οἰκογενειῶν τῶν ἐπιστρατων.

Ὁ Πανελλήνιος Ἰατρικός Σύλλογος καί ὁ Ἰατρικός Σύλλογος Ἀττικοβοιωτίας, ἀπό τήν πρώτη στιγμή, τέθηκαν στήν ἀπόλυτη διάθεση τῆς Στρατιωτικῆς Ὑπηρεσίας.

Τό Ἰνστιτοῦτο Παστέρ Ἀθηνῶν διέθεσε τό ἀνώτερο προσωπικό του στό Κέντρο Ἐρευνῶν καί Ἐμβολιοπαρασκευῆς τῆς Στρατιωτικῆς Ὑπηρεσίας, στό ὁποῖο ὀργανώθηκε καί Κέντρο Αἱμοδοσίας. Παράλληλα τό ἐνίσχυσε καί μέ κάθε εἶδος ὑλικό, σέ ἱκανές ποσότητες.

Ἀρκετός ἀριθμός ἰατρῶν παραχώρησε διάφορα ὄργανα καί ἐργαστηριακές ἐγκαταστάσεις στή διάθεση τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας τοῦ στρατεύματος.

Τό ἰατρικό περιοδικό *«Κλινική»* προσφέρθηκε νά τεθεῖ στή διάθεση τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας τοῦ στρατεύματος, ἀλλά δυστυχῶς δέν βρέθηκε ὁ ἀναγκαῖος τυπογραφικός χάρτης ἀπό τήν ὑπηρεσία γιά τήν ἔκδοσή του.

66. Ὁ Ἑλληνικός Ἐρυθρός Σταυρός προσέφερε τίς ἀκόλουθες πολύτιμες ὑπηρεσίες του :

— Διέθεσε δύο χειρουργεῖα τῶν 350 κλινῶν, ἕνα νοσοκομεῖο ἐκστρατείας 400 κλινῶν, ἕνα νοσοκομεῖο διακομιδῆς 250 κλινῶν, τό νοσοκομεῖο στήν Ἀθήνα

250 κλινῶν, τό τμῆμα 'Ερυθροῦ Σταυροῦ στή Θεσσαλονίκη, τίς Γωνιές τοῦ Τραυματία, τό Δέμα τοῦ Στρατιώτη, τήν Ψυχαγωγία τοῦ Στρατιώτη, τό Γραφεῖο Αἰχμαλώτων καί τήν ὑγειονομική ἀποθήκη του.

— Προσέφερε πολύ μεγάλη ἐξυπηρέτηση στή νοσηλεία τῶν μαχητῶν μας μέ τά Σώματα τῶν Διπλωματούχων καί 'Εθελοντριῶν 'Αδελφῶν Νοσοκόμων καί Γυναικῶν Οἰκονόμων.

Μέ τά δύο αὐτά Σώματα 'Εθελοντῶν, πού ἦρθαν σέ ἐπικουρία τοῦ μικροῦ ἀριθμοῦ 'Αδελφῶν Νοσοκόμων τοῦ Στρατοῦ στή ζώνη τοῦ ἐσωτερικοῦ, στά μετόπισθεν καί ἀκόμη στή ζώνη τῶν πρόσω, οἱ τραυματίες καί οἱ ἀσθενεῖς βρῆκαν μητρική στοργή καί περίθαλψη.

Κυρίες καί δεσποινίδες τῶν παραπάνω δύο Σωμάτων, μέ οἰκονομική ἀνεξαρτησία, ἀνέπτυσσαν ἅμιλλα σέ ἐνθουσιασμό, ἐργατικότητα, φιλοπονία καί ἀπόδοση, μιμούμενες τό ὑπέροχο παράδειγμα τῶν μόνιμων 'Αδελφῶν τοῦ στρατοῦ καί τῶν προϊσταμένων τους 'Αδελφῶν Διπλωματούχων καί τῶν 'Εθελοντριῶν Νοσοκόμων σχετικά μέ τήν καθαριότητα τῶν νοσοκομείων καί γενικά τήν περίθαλψη καί περιποίηση τῶν νοσηλευομένων, ἀσχολούμενες ἀκόμη καί μέ χειρωνακτικές ἐργασίες. Γιά τόν παραπάνω σκοπό μέ προθυμία προσέφεραν τίς ὑπηρεσίες τους 2.836 'Εθελόντριες Πτυχιοῦχες καί Βοηθοί 'Αδελφές τοῦ 'Ερυθροῦ Σταυροῦ σύν 120 'Εθελόντριες Οἰκονόμοι, ἀπό ἐκεῖνες πού εἶχαν ειδικά ἐκπαιδευτεῖ σέ διάφορες περιόδους.

'Επίσης προσέφεραν πολύτιμες ὑπηρεσίες στά στρατιωτικά νοσοκομεῖα μέ τόν ἴδιο ζῆλο, ἐνθουσιασμό καί ἀπόδοση οἱ κυρίες καί δεσποινίδες τῶν 'Οργανώσεων: *«Κυρίαι 'Επιμελητείας Πριγκιπίσσης Φρειδερίκης»*, *«Κυανοῦς Σταυρός»* κλπ. 'Εκτός ἀπ' αὐτές καί πολλές ἄλλες κυρίες καί δεσποινίδες πού δέν ἀνῆκαν σέ ὀργανώσεις, προσέρχονταν στά γραφεῖα τοῦ 'Υπουργείου, μέ ἀφάνταστο ἐνθουσιασμό, γιά νά ἀναλάβουν ὑπηρεσία στά νοσοκομεῖα. Αὐτές ἀποστέλλονταν ἀρχικά γιά νά ἐκπαιδευτοῦν στόν 'Ελληνικό 'Ερυθρό Σταυρό, πού καί ἀπό αὐτῆς τῆς πλευρᾶς ἐξυπηρέτησε σέ μεγάλο βαθμό τήν ὑπηρεσία τῶν νοσοκομείων.

67. Γιά τήν ταχύτερη καί εὐκολότερη ἐπίλυση τῶν ἀνωμαλιῶν καί ἐλλείψεων, ἡ Διεύθυνση τῆς 'Υγειονομικῆς 'Υπηρεσίας τοῦ 'Υπουργείου Στρατιωτικῶν καθιέρωσε ὅπως κάθε βράδυ γίνεται συγκέντρωση τῶν διευθυντῶν τῶν στρατιωτικῶν νοσοκομείων 'Αθηνῶν, τῆς Φαρμακαποθήκης καί τῆς Α' 'Υγειονομικῆς 'Αποθήκης στό γραφεῖο τοῦ Διευθυντοῦ 'Υγειονομικῆς 'Υπηρεσίας τῆς Α' 'Ανώτερης Στρατιωτικῆς Διοικήσεως. Στίς συγκεντρώσεις αὐτές οἱ προαναφερόμενοι διευθυντές ἐνημέρωναν τή Διεύθυνση 'Υγειονομικῆς 'Υπηρεσίας τοῦ 'Υπουργείου γιά τίς ἀνάγκες τους καί λάβαιναν ἀμέσως τίς σχετικές διαταγές καί ὁδηγίες γιά τήν ἀντιμετώπισή τους. Μετά τίς πρῶτες ἡμέρες τῆς ἐπιστρατεύσεως, αὐτέςοἱ συγκεντρώσεις δέν γίνονταν κάθε βράδυ, ἀλλά ὅταν τίς ἐπέβαλλαν οἱ ἀνάγκες τῆς ὑπηρεσίας.

68. Γιά ἐπιστημονικά ζητήματα, πού εἶχαν ἀνάγκη εὐρύτερης μελέτης ὁ Διευθυντής 'Υγειονομικῆς 'Υπηρεσίας τοῦ 'Υπουργείου Στρατιωτικῶν πρότεινε τή σύγκλιση τοῦ 'Ανώτατου Στρατιωτικοῦ 'Υγειονομικοῦ Συμβουλίου, συμπληρωμένου μέ καθηγητές τοῦ Πανεπιστημίου καί μέ ἄλλους ειδικούς ἐξαίρετους ἐπιστήμονες, πού προσφέρονταν νά παράσχουν τίς ὑπηρεσίες τους μέ ἰδιαίτερο ἐνθουσιασμό. Τό Συμβούλιο αὐτό εἶχε συνέλθει ἐπανειλημμένα καί εἶχε ἐπιληφθεῖ διαφόρων ζητημάτων τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας τοῦ στρατοῦ.

Μέ αὐτή τή μέθοδο, χωρίς νά ἐκδοθοῦν ἔγγραφες διαταγές, ἐπιλύονταν ἀμέσως πολλά καί σημαντικά ζητήματα. Γιά ζητήματα γενικότερου ἐνδιαφέροντος, πού εἶχαν σχέση καί μέ τίς λοιπές ὑπηρεσίες τῆς ζώνης ἐσωτερικοῦ, ἐκδίδονταν ἔγγραφες διαταγές (1).

Γενική Στρατιωτική Κατάσταση στό Μέτωπο Ἠπείρου

(Σχεδιάγραμμα 3)

69. Μέ τήν κήρυξη τοῦ πολέμου ὁ Διοικητής τῆς VIII Μεραρχίας διέταξε τήν ἐφαρμογή τοῦ σχετικοῦ σχεδίου ἐνεργείας.

Τό μέτωπο τῆς Ἠπείρου ἀπό τά νότια πρός βόρεια ἦταν διαχωρισμένο σέ τρεῖς τομεῖς, τῆς Παραμυθιᾶς (Θεσπρωτίας), τοῦ Καλαμᾶ καί τῶν Νεγράδων. Αὐτοί οἱ τομεῖς ἀποτελοῦσαν τήν τοποθεσία ἀντιστάσεως. Πρίν ἀπ' αὐτή ὑπῆρχε ἡ τοποθεσία προκαλύψεως, πού κάλυπτε τίς περιοχές Φιλιατῶν, Δελβινακίου καί Κόνιτσας.

70. Ἡ VIII Μεραρχία, πρίν ἀπό τήν ἰταλική εἰσβολή, εἶχε ἐπιστρατευτεῖ καί σημαντικά ἐνισχυθεῖ, καί διέθετε:

— Τόν VIII Συνοριακό Τομέα.
— Τά 15 καί 24 Συντάγματα Πεζικοῦ.
— Τά 40 καί 42 Συντάγματα Εὐζώνων.
— Τά 1 καί 2 Τάγματα Πολυβόλων Κινήσεως καί τόν VIII Λόχο Βαρέων Πολυβόλων.
— Τό VIII καί 21 Συντάγματα Ὀρειβατικοῦ Πυροβολικοῦ.
— Τήν VIII Μοίρα Πεδινοῦ Πυροβολικοῦ.
— Τήν VIII Μοίρα Βαρέος Πυροβολικοῦ.
— Τήν VIII Ἀντιαρματική Πυροβολαρχία.
— Τήν VIII Ὁμάδα Ἀναγνωρίσεως.
— Δύο Λόχους Μηχανικοῦ.
— Τρεῖς Λόχους Διαβιβάσεων.
— Τμήματα Μεταφορῶν.
— Δύο Ὀρεινά Χειρουργεῖα.
— Ἕνα Νοσηλευτικό Τμῆμα.
— Μία Μοίρα Τραυματιοφορέων καί λοιπές μονάδες διοικητικῆς μέριμνας.

Ἀπό τίς 29 Ὀκτωβρίου 1940 κινήθηκε γιά ἐνίσχυση τῆς Μεραρχίας καί τό 39 Σύνταγμα Εὐζώνων.

71. Ἀπό τήν 0530 ὥρα τῆς 28ης Ὀκτωβρίου ἄρχισε ἡ ἐπίθεση τῶν ἰταλικῶν δυνάμεων στό μέτωπο Ἠπείρου, μέ κύρια προσπάθεια τή διάσπαση τῆς τοποθεσίας Ἐλαίας—Καλαμᾶ, πού κατεῖχε ἡ VIII Μεραρχία ἐνισχυμένη μέ τήν III Ταξιαρχία Πεζικοῦ. Ἡ τοποθεσία αὐτή ἔχει ἀνάπτυγμα τριάντα χιλιόμετρα περίπου καί βάθος γύρω στά δώδεκα. Στηρίζει τό δεξιό της στόν ὀρεινό ὄγκο τῆς Γκραμπάλας (ὑψ. 1205) καί τό ἀριστερό της στό ὄρος Κασιδιάρης (ὑψ. 1316). Μεταξύ τῶν δύο αὐτῶν ὀρέων ρέει ὁ ποταμός Καλαμάς.

Οἱ δυνάμεις προκαλύψεως ἐπιβράδυναν ὅσο ἦταν δυνατό τίς ὑπέρτερες σέ ἀριθμό καί δύναμη πυρός ἰταλικές δυνάμεις. Ὁ ἀγώνας τῶν τμημάτων προ-

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 633/Γ/1, Ἔκθεση Γεν. Ἀρχίατρου Γκινάκα Ἐπαμ., σελ. 38–42.

καλύψεως καί ὁ ὑποχωρητικός ἑλιγμός πού προβλεπόταν ἀπό τό σχέδιο τῆς VIII Μεραρχίας, ἔληξε τή νύκτα τῆς 29ης Ὀκτωβρίου καί τά τμήματά της ἄρχισαν νά εἰσέρχονται στήν τοποθεσία ἀντιστάσεως. Ὁ Διοικητής τῆς Μεραρχίας μέ ἡμερήσια διαταγή του διέταξε τά ἑξῆς : *«Λήξαντος τοῦ προκαλυπτικοῦ ἀγῶνος ἀπό σήμερον ἡ Μεραρχία κατέχει τήν ὠργανωμένην τοποθεσίαν δι' ὅλων τῶν δυνάμεών της. Ἐπί τῆς τοποθεσίας αὐτῆς θά δοθῇ ὁ ἀποφασιστικός ἀγών κατά τοῦ ἐχθροῦ. Ὁ ἀγών θά διεξαχθῇ μετά πείσματος καί ἐπιμονῆς ἀκαταβλήτου. Ἄμυνα κρατερά ἐπί τῶν θέσεών μας μέχρις ἐσχάτων. Οὐδεμία ἰδέα εἰς οὐδένα νά ὑπάρχῃ περί ὑποχωρήσεως».* Καί ἡ τοποθεσία αὐτή ἦταν τῆς Ἐλαίας (Καλπακίου)—Καλαμᾶ.

72. Ἀπό τήν 1η Νοεμβρίου ἄρχισε ἡ ἰσχυρή ἰταλική ἐπίθεση κατά τῆς ἀμυντικῆς τοποθεσίας μέ ὑποστήριξη πυροβολικοῦ καί ἀεροπορίας. Οἱ προσπάθειες τοῦ ἐχθροῦ γιά διάρρηξη τῆς τοποθεσίας ἀπέτυχαν.

Στόν τομέα Θεσπρωτίας οἱ Ἰταλοί πέτυχαν νά διαβοῦν τόν ποταμό Καλαμά καί ἀνάγκασαν σέ σύμπτυξη τίς ἀμυνόμενες ἑλληνικές δυνάμεις, οἱ ὁποῖες τό βράδυ τῆς 7ης Νοεμβρίου ἐγκαταστάθηκαν στήν τοποθεσία τοῦ ποταμοῦ Ἀχέροντα. Σ' αὐτή τήν τοποθεσία παρέμειναν μέχρι τίς 12 Νοεμβρίου, ὁπότε ἀφοῦ ἐνισχύθηκαν προέλασαν καί πάλι πρός βόρεια καί τό βράδυ τῆς 13ης Νοεμβρίου ἔφθασαν νότια τῆς Ἡγουμενίτσας, σέ ἐπαφή μέ τίς ἰταλικές δυνάμεις πού συμπτύχθηκαν.

Στόν τομέα τῆς Ἐλαίας, ἡ ἀντίσταση τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων ὑπῆρξε σθεναρή καί ἀκατάβλητη, μέ ἀποτέλεσμα, ἡ σφοδρότητα τῆς ἐχθρικῆς ἐπιθέσεως νά ἐκφυλιστεῖ. Ἀπό τίς 11 μέχρι 13 Νοεμβρίου οἱ ἑλληνικές δυνάμεις ἀνακατέλαβαν μερικῶς τό προωθημένο τμῆμα τῆς Ἐλαίας, πού εἶχαν ἐκκενώσει τή νύκτα τῆς 3ης πρός 4η Νοεμβρίου, γιά ἐξοικονόμηση δυνάμεων. Ἡ ἰταλική ἐπίθεση ἀναχαιτίστηκε πλήρως.

Στίς παραπάνω ἐπιχειρήσεις μετεῖχαν τά προκαλυπτικά τμήματα τοῦ VIII Συνοριακοῦ Τομέα, τά 15 καί 24 Συντάγματα Πεζικοῦ, τά 39, 40 καί 42 Συντάγματα Εὐζώνων, μονάδες πυροβολικοῦ, ἱππικοῦ καί μηχανικοῦ, καθώς καί τμήματα μεταγωγικοῦ καί ὑγειονομικοῦ.

Οἱ ἀπώλειες τῆς VIII Μεραρχίας στήν περίοδο αὐτή ἦταν : Νεκροί ἀξιωματικοί 3 καί ὁπλίτες 57, τραυματίες ἀξιωματικοί 5 καί ὁπλίτες 203(1).

Δραστηριότητα τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας στό Μέτωπο τῆς Ἠπείρου

(Σχεδιάγραμμα 3)

73. Στό μέτωπο Ἠπείρου, ἡ Ὑγειονομική Ὑπηρεσία τῆς VIII Μεραρχίας, ἐκτός ἀπό τά ὑγειονομικά στοιχεῖα τῶν συνταγμάτων, ταγμάτων καί λοιπῶν ἰσότιμων μονάδων καί τό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Ἰωαννίνων, διέθετε τούς ἑξῆς σχηματισμούς :

— VIIIα Ὀρεινό Χειρουργεῖο
— VIIIβ Ὀρεινό Χειρουργεῖο

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ.692/Α/1, σελ. 8 καί 9. Τόμος ΔΙΣ/ΓΕΣ «Ἡ Ἰταλική Εἰσβολή», σελ. 57, 58, 73 καί 114. Ἔκδοση Σ. Τζηρίτα, «Στρατιωτική Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος», σελ. 716–718. Ἀγγέλου Τερζάκη «Ἡ Ἑλληνική Ἐποποιΐα 1940–41», σελ. 52–53 καί 60–62.

— VIII Νοσηλευτικό Τμῆμα

— VIII Μοίρα Τραυματιοφορέων.

Οἱ παραπάνω σχηματισμοί ἐγκαταστάθηκαν ἀπό 28–10–1940 στίς ἀκόλουθες θέσεις: Ἡ VIII Μοίρα Τραυματιοφορέων παρά τό χωριό Γαυρισσοῦς. Τό VIIIα Ὀρεινό Χειρουργεῖο μέ Κλιμάκιο τοῦ VIII Νοσηλευτικοῦ Τμήματος στή θέση Καρυές, παρά τό 19ο χιλιόμετρο τῆς ὁδοῦ Ἰωαννίνων–Ἐλαίας. Τό 1ο Κλιμάκιο τοῦ VIIIβ Ὀρεινοῦ Χειρουργείου στή γέφυρα Ἀραχωβίτσας, παρά τό 32ο χιλιόμετρο τῆς ὁδοῦ Ἰωαννίνων –Ἡγουμενίτσας καί τό VIII Νοσηλευτικό Τμῆμα μέ τό 2ο Κλιμάκιο τοῦ VIIIβ Ὀρεινοῦ Χειρουργείου παρά τό χωριό Μενίνα κοντά στό 90ο χιλιόμετρο τῆς ὁδοῦ Ἰωαννίνων–Ἡγουμενίτσας.

74. Τήν 1–11–1940 ἀποφασίστηκε καί συγκροτήθηκε, ἀπό τό VIIIα Ὀρεινό Χειρουργεῖο, ὑγειονομικός σταθμός, πού ἐγκαταστάθηκε τήν ἴδια ἡμέρα στό χωριό Τσεπέλοβο Ζαγορίου Πίνδου, γιά τήν ἐνέργεια διακομιδῶν τοῦ Ἀποσπάσματος Ἀώου καί τῆς Μεραρχίας Ἱππικοῦ.

Στίς 2–11–1940 τό VIIIα Ὀρεινό Χειρουργεῖο μεταστάθμευσε στό δάσος Λαψίστας, ἐξαιτίας ἀλλεπάλληλων βομβαρδισμῶν τοῦ χώρου σταθμεύσεώς του.

75. Τό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Ἰωαννίνων ὑπήχθηκε στή Στρατιωτική Διοίκηση Ἰωαννίνων, πού συγκροτήθηκε μέ τήν ἐπιστράτευση καί ἀνέπτυξε περισσότερες κλίνες ἀφοῦ ἐπεκτάθηκε στά κτίρια τοῦ Νοσοκομείου Χατζηκώστα καί τοῦ Ὀρφανοτροφείου Γ. Σταύρου. Τό προσωπικό ἀποτελέστηκε κυρίως ἀπό ἔφεδρους ἰατρούς, ἐκτός ἀπό τό Διευθυντή, γιατί οἱ λοιποί μόνιμοι διατέθηκαν στούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς τῆς Μεραρχίας, πού εἶχαν συγκροτηθεῖ τελευταῖα.

76. Γιά τίς διακομιδές ὑπῆρχαν ἕνας λόχος ὑγειονομικῶν αὐτοκινήτων, πού ὑπαγόταν στή VIII Μικτή Μοίρα Αὐτοκινήτων. Γιά τίς ἐπείγουσες ἀνάγκες διατέθηκαν:

— Στό Νοσοκομεῖο Ἰωαννίνων, ἕνα ἐπιβατικό καί δύο ὑγειονομικά αὐτοκίνητα.

— Στόν τομέα Θεσπρωτίας, δύο ὑγειονομικά αὐτοκίνητα.

— Στή διάθεση τοῦ Ἀρχίατρου τῆς Μεραρχίας, τέσσερα ὑγειονομικά αὐτοκίνητα. Ὁ Ἀρχίατρος βρισκόταν πάντοτε κοντά στό Διοικητή τῆς Μεραρχίας.

Οἱ ἀπώλειες ὑγείας τῆς Μεραρχίας ἀπό τραύματα στήν περίοδο αὐτή ἦταν 208. Ὑπῆρξαν ὅμως καί ἀπώλειες παθήσεων. Αὐτές ὀφείλονταν στή μεταβολή τοῦ καιροῦ σέ ὑγρό καί ψυχρό καί στό συνεχή δεκαπενθήμερο ἀγώνα, αἴτια πού προκάλεσαν ἐλάττωση τῆς ἀντιστάσεως τοῦ ὀργανισμοῦ τῶν ἀντρῶν στίς διάφορες ἀσθένειες καί παθήσεις.

77. Οἱ διακομιδές τραυματιῶν καί ἀσθενῶν πρός τά Ἰωάννινα γίνονταν μέ τά αὐτοκίνητα ἀνεφοδιασμοῦ πού ἐπέστρεφαν καί μάλιστα λεωφορεῖα, καθώς καί μέ τά τέσσερα ὑγειονομικά αὐτοκίνητα τοῦ Ἀρχίατρου τῆς Μεραρχίας. Τά λοιπά ὑγειονομικά ὀχήματα (λεωφορεῖα) κρατήθηκαν στήν διάθεση τοῦ IV Γραφείου τῆς Μεραρχίας, πού εἶχε τήν εὐθύνη τῆς διοικητικῆς μέριμνας καί χρησιμοποιοῦνταν γιά μεταφορές διαφόρων ἐφοδίων, γιατί ὑπῆρχε ἀνεπάρκεια φορτηγῶν αὐτοκινήτων.

Οἱ διακομιδές γίνονταν μέ τά χέρια καί φορεῖα ἀπό τούς νοσοκόμους καί τραυματιοφορεῖς τῶν μονάδων καί μέ τά κτήνη μέχρι τῶν τελευταίων προσιτῶν σημείων στά αὐτοκίνητα πρός τά Ἰωάννινα καί τό Ἀγρίνιο. Στίς διακομιδές ἀπό τό

πεδίο τῆς μάχης μέχρι τῶν σημείων προσπελάσεως τῶν αὐτοκινήτων, ἐπίκουροι στό ἔργο τῶν τραυματιοφορέων ἦρθαν αὐτόκλητοι ὑπερήλικες ἄντρες ἀπό τά Ζαγόρια, πού δέν εἶχαν ἐπιστρατευτεῖ, καθώς καί οἱ γυναῖκες καί τά παιδιά τους, ὅπως ἔκαναν καί ἀλλοῦ, ὅπου μετέφεραν πολεμοφόδια καί τρόφιμα στούς μαχητές τῆς πρώτης γραμμῆς.

78. Στήν ὑπόψη περίοδο, ἀπό 28 Ὀκτωβρίου μέχρι 15 Νοεμβρίου, ἡ Ὑγειονομική Ὑπηρεσία τῆς VIII Μεραρχίας λειτούργησε μέ τρόπο ὑποδειγματικό σέ ὅλους τούς κλάδους καί τούς επί μέρους τομεῖς τῆς ἀποστολῆς της. Ἔπραξε κατά γενική παραδοχή ὅ,τι ἦταν ἀνθρώπινα δυνατό, γιά νά ἀνταποκριθεῖ στό λεπτό, εὐαίσθητο καί ἀρκετά δύσκολο καί πολυσύνθετο ἔργο της (1).

Γενική Στρατιωτική Κατάσταση στόν Τομέα τῆς Πίνδου

(Σχεδιάγραμμα 4)

79. Ὁ τομέας τῆς Πίνδου ἦταν διαχωρισμένος σέ τρεῖς ὑποτομεῖς, δηλαδή τόν ἀριστερό τοῦ Κάντζικου σ' ἐπαφή μέ αὐτόν τῆς Κόνιτσας (VIII Μεραρχίας), τόν κεντρικό τῆς Ὀξυᾶς καί τό δεξιό τοῦ Παληοχωρίου σ' ἐπαφή μέ τόν τομέα τῆς IX Μεραρχίας (τοῦ μετώπου τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας). Ὁ τομέας αὐτός καλυπτόταν ἀπό τό Ἀπόσπασμα Πίνδου πού διέθετε τό 51 Σύνταγμα Πεζικοῦ καί μερικές μικρομονάδες πυροβολικοῦ, ἱππικοῦ, διαβιβάσεων καί μεταφορῶν. Ἡ ζώνη ἐνέργειας τοῦ Ἀποσπάσματος εἶχε ἀνάπτυγμα τριάντα πέντε χιλιόμετρα περίπου σέ πολύ ὀρεινό ἔδαφος.

80. Κατά τοῦ Ἀποσπάσματος Πίνδου ἐπιτέθηκε, ἀπό τό πρωί τῆς 28ης Ὀκτωβρίου, ἡ III Ἰταλική Μεραρχία Ἀλπινιστῶν Τζούλια. Αὐτή, ἀφοῦ προέλασε πρός τή γενική κατεύθυνση τοῦ Μετσόβου, ἔφθασε μέχρι τό χωριό Βωβούσα καί ἀπείλησε μέ διαχωρισμό τό Τμῆμα Στρατιᾶς Δυτικῆς Μακεδονίας (ΤΣΔΜ) ἀπό τήν VIII Μεραρχία. Ἀλλά ἡ ἔγκαιρη ἐπέμβαση στόν ἀγώνα μονάδων τῆς V Ταξιαρχίας, τῆς Ι Μεραρχίας καί τῆς Ταξιαρχίας Ἱππικοῦ ἀρχικά καί τῆς Μεραρχίας Ἱππικοῦ κατόπιν, ἐξουδετέρωσε τήν κρίσιμη κατάσταση καί ἀνέτρεψε τίς ἐπιδιώξεις τῶν Ἰταλῶν. Μέ ἀντεπιθέσεις τῶν παραπάνω μονάδων, πού ἐκτελέστηκαν ἔγκαιρα καί ὀρθά, ἡ προέλαση τῆς Μεραρχίας Τζούλια ἀνακόπηκε, πολλά τμήματά της διαλύθηκαν, πιάστηκε μεγάλος ἀριθμός αἰχμαλώτων, κυριεύτηκε πλούσιο πολεμικό ὑλικό καί τά ὑπολείμματά της συμπτύχθηκαν μέ σοβαρές ἀπώλειες. Μέχρι τίς 13 Νοεμβρίου οἱ ἑλληνικές δυνάμεις ἐπανέκτησαν τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἐθνικοῦ ἐδάφους, πού εἶχαν καταλάβει οἱ Ἰταλοί.

81. Στίς παραπάνω ἐπιχειρήσεις, ἐκτός ἀπό τό 51 Σύνταγμα Πεζικοῦ, ἔλαβαν εἰδικότερα μέρος τό 4 Σύνταγμα Πεζικοῦ, τμήματα τῶν 2,5,7,16,52 καί 66 Συνταγμάτων Πεζικοῦ, τά 1 καί 3 Συντάγματα Ἱππικοῦ, τό Μηχανοκίνητο Σύνταγμα Ἱππικοῦ, οἱ Β', IX καί XI Ὁμάδες Ἀναγνωρίσεως, μονάδες πυροβολικοῦ, μηχανικοῦ, διαβιβάσεων καί τό Τάγμα Προκαλύψεως Κόνιτσας.

82. Οἱ ἀπώλειες ὑγείας ἦταν ἀρκετές σέ νεκρούς ἀξιωματικούς καί ὁπλίτες,

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 671/Α/1, σελ. 8 καί 77, Φ. 693/Α/3, σελ. 3, 7, 8 καί 14, Φ. 695/Ε/1, σελ. 1-2.

καθώς καί τραυματίες. Μεταξύ τῶν τραυματιῶν ἦταν καί ὁ Διοικητής τοῦ 'Αποσπάσματος Πίνδου Συνταγματάρχης Δαβάκης Κων/νος, ὁ 'Υποδιοικητής 'Αντισυνταγματάρχης Μισύρης Δημήτριος, ὁ Ταγματάρχης Καραβίας 'Ιωάννης καί ὁ Ταγματάρχης Νικήτας Θωμᾶς. 'Ο πρῶτος δέ νεκρός ἀξιωματικός τοῦ στρατοῦ στόν ἑλληνοϊταλικό πόλεμο ἦταν ὁ 'Υπολοχαγός Πεζικοῦ Διάκος 'Αλέξανδρος τοῦ 4 Συντάγματος Πεζικοῦ (1).

'Η Δραστηριότητα τῆς 'Υγειονομικῆς 'Υπηρεσίας στό Μέτωπο τῆς Πίνδου

(Σχεδιάγραμμα 4)

83. 'Η 'Υγειονομική 'Υπηρεσία τοῦ τομέα Πίνδου στίς πρῶτες ἡμέρες τῶν ἐπιχειρήσεων ἀποτελέστηκε κυρίως ἀπό αὐτή τῶν μαχόμενων ταγμάτων καί λοιπῶν τμημάτων, ἀρχικά ὑπό τήν ἐποπτεία τοῦ ἰατροῦ τοῦ 51 Συντάγματος Πεζικοῦ τοῦ 'Αποσπάσματος Πίνδου καί ἀπό τίς 31 'Οκτωβρίου ὑπό τήν ἐποπτεία τοῦ 'Αρχίατρου τῆς Ι Μεραρχίας, πού ἀνέλαβε ἀπό τήν ἡμέρα αὐτή τή συντονισμένη διεύθυνση τοῦ ἀγώνα.

84. 'Από τίς 5 Νοεμβρίου τή Διεύθυνση τῆς 'Υγειονομικῆς 'Υπηρεσίας τοῦ νότιου τμήματος τοῦ μετώπου τῆς Πίνδου ἀνέλαβε ὁ 'Αρχίατρος τῆς Μεραρχίας 'Ιππικοῦ, ἡ ὁποία εἰσῆλθε στόν ἀγώνα ἀπό αὐτή τήν ἡμερομηνία. Τή γενική διεύθυνση τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας τοῦ μετώπου τῆς Πίνδου εἶχε ὁ Διευθυντής ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ, τό ὁποῖο ἀνέλαβε τή διεύθυνση τοῦ ἀγώνα στήν Πίνδο ἀπό τίς 31 'Οκτωβρίου, ἀφοῦ τό Στρατηγεῖο του ἐγκαταστάθηκε στήν Κοζάνη ἀπό τίς 30 'Οκτωβρίου.

85. 'Η Ι Μεραρχία διέθετε τούς ἀκόλουθους ὑγειονομικούς σχηματισμούς, πού συγκροτήθηκαν μέ τήν ἐπιστράτευση :

— Ια 'Ορεινό Χειρουργεῖο
— Ιβ 'Ορεινό Χειρουργεῖο
— Ι Νοσηλευτικό Τμῆμα
— Ι Μοίρα Τραυματιοφορέων.

'Εξαιτίας τῶν εἰδικῶν συνθηκῶν μέ τίς ὁποῖες ἡ Ι Μεραρχία ἔφθασε στό μέτωπο τῆς Πίνδου καί ἀνέλαβε τή διεύθυνση τοῦ ἀγώνα, τά διάφορα τμήματά της ἔρχονταν διαδοχικά στό θέατρο τῶν ἐπιχειρήσεων. Στίς 9 Νοεμβρίου ἔφθασε στό 'Επταχώρι τό Ια 'Ορεινό Χειρουργεῖο. 'Επίσης τήν ἴδια ἡμέρα ἔφθασαν στόν Πεντάλοφο τό Ιβ 'Ορεινό Χειρουργεῖο μέ τό Ι Νοσηλευτικό Τμῆμα καί οὐλαμό τῆς Ι Μοίρας Τραυματιοφορέων. 'Η Ι Μοίρα Τραυματιοφορέων, πού συγκροτήθηκε στό Βόλο, ἀναχώρησε (ἐκτός ἀπό ἕναν οὐλαμό της) στίς 9 Νοεμβρίου σιδηροδρομικῶς γιά τήν Καλαμπάκα καί ἀπό ἐκεῖ ὁδικῶς ἔφθασε στίς 12 τοῦ ἴδιου μήνα στά Γρεβενά. Τά πρῶτα τμήματα τῆς Μοίρας δέχτηκαν ἀεροπορική ἐπιδρομή παρά τήν ξύλινη γέφυρα τῶν Γρεβενῶν.

86. 'Η Μεραρχία 'Ιππικοῦ διέθετε τούς ἀκόλουθους ὑγειονομικούς σχηματισμούς, πού συγκροτήθηκαν κατά τήν ἐπιστράτευση :

(1) 'Αρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 601/Α/1, σελ. 47-49. Ἔκδοση Σ. Τζηρίτα, «Στρατιωτική 'Ιστορία τῆς 'Ελλάδος», σελ. 719-721 καί ὁ Τόμος ΔΙΣ/ΓΕΣ «'Η 'Ιταλική Εἰσβολή», σελ. 115-171.

— Μοίρα Τραυματιοφορέων καί
— Πεδινό Χειρουργεῖο Ἐκστρατείας.

Στήν Ταξιαρχία Ἱππικοῦ, πού εἰσῆλθε στόν ἀγώνα τῆς Πίνδου ἀπό τίς 2 Νοεμβρίου, διατέθηκε ὑγειονομικό ἀπόσπασμα ἀπό τήν ἴδια ἡμέρα.

Οἱ ὑγειονομικοί σχηματισμοί τῆς Μεραρχίας Ἱππικοῦ ἀπό τίς 5 Νοεμβρίου ἄρχισαν νά καταφθάνουν στήν περιοχή τοῦ Μετσόβου, ὅπου ἦταν καί ἡ περιοχή συγκεντρώσεώς της.

Ἀπό τούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ, οἱ πρῶτοι πού ἔφθασαν στό μέτωπο τῆς Πίνδου ἦταν οἱ ἑξῆς:

— Τό Β1 Πεδινό Χειρουργεῖο: Συγκροτήθηκε μέ τήν ἐπιστράτευση στήν περιοχή Λάρισας καί ἀπό ἐκεῖ μετακινήθηκε στήν Καλαμπάκα, ἕνα μέρος ἀπ' αὐτό σιδηροδρομικῶς καί τό ὑπόλοιπο ὁδικῶς. Ἀπό τήν Καλαμπάκα μετά ἀπό κοπιώδη πορεία καί κάτω ἀπό δυσμενεῖς καιρικές συνθῆκες τό χειρουργεῖο ἔφθασε στό Τσοτύλι διά μέσου τῶν Γρεβενῶν.

— Τό Σ4 Ὀρεινό Νοσηλευτικό Τμῆμα: Συγκροτήθηκε μέ τήν ἐπιστράτευση στή Χαλκίδα, ἀπό τήν ὁποία ἀναχώρησε σιδηροδρομικῶς στίς 3 Νοεμβρίου καί ἔφθασε στό Ἀμύνταιο τό βράδυ τῆς 5ης Νοεμβρίου. Ἀπό ἐκεῖ ὁδικῶς μέ σύντονες πορεῖες διά Πτολεμαΐδας καί Κοζάνης ἔφθασε στά Γρεβενά τό βράδυ τῆς 10ης Νοεμβρίου. Ἀπό τήν ἑπομένη ἀναπτύχθηκε στό ἐκεῖ οἴκημα τοῦ Ρουμανικοῦ Οἰκοτροφείου γιά τήν ὑποδοχή ἀσθενῶν καί τραυματιῶν, ὡς παράρτημα τοῦ Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου Γρεβενῶν.

— Τό Σ7 Ἔφεδρο Χειρουργικό Συνεργεῖο: Συγκροτήθηκε στήν Ἀθήνα στίς 2 Νοεμβρίου στό Α' Γενικό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο καί τήν ἑπομένη ἀναχώρησε γιά τή Λάρισα καί διά Κοζάνης ἔφθασε στίς 6 τοῦ ἴδιου μήνα στά Γρεβενά καί ἐγκαταστάθηκε ἀπό τήν αὐτή ἡμέρα στό Κρατικό Νοσοκομεῖο Γρεβενῶν.

— Ἡ Β' Μοίρα Τραυματιοφορέων: Συγκροτήθηκε ἀπό τήν πρώτη ἡμέρα ἐπιστρατεύσεως στή Λάρισα. Πρίν ἡ Μοίρα νά συμπληρωθεῖ σέ προσωπικό, κτήνη καί ὑλικά, μέ διαταγή τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ, ἀπέστειλε ἀμέσως ἕνα οὐλαμό στά Γρεβενά.

— Ἡ Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ ἀκολούθησε ἀπό τήν πρώτη στιγμή τή Διοίκηση τοῦ Σώματος Στρατοῦ, πού ἔφθασε στήν Κοζάνη ἀπό τή Λάρισα, στίς 30 Ὀκτωβρίου 1940. Αὐτή διέθετε ἀριθμό ὑγειονομικῶν αὐτοκινήτων, γιά τίς διακομιδές.

87. Στήν προσωρινή ἕδρα τοῦ Στρατηγείου τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ στήν Κοζάνη λειτουργοῦσε ἀπό τόν καιρό τῆς εἰρήνης τό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Κοζάνης, πού μέ τήν ἐπιστράτευση ἀνέπτυξε περισσότερες κλίνες. Τίς παραμονές τοῦ πολέμου εἶχε ἐνισχυθεῖ μέ κάθε εἶδος ὑγειονομικοῦ ὑλικοῦ. Μετά τήν ἐπιστράτευση αὐτό τό Νοσοκομεῖο ὑπήχθηκε στή Στρατιωτική Διοίκηση Κοζάνης, πού συγκροτήθηκε μέ τήν ἐπιστράτευση καί εἶχε τήν ἕδρα της μέσα στήν πόλη.

88. Ἐκτός ἀπό τίς ἀπώλειες ὑγείας ἀπό τραύματα ὑπῆρχαν καί ἀσθενεῖς ἀπό παθήσεις καί νόσους, γιατί κατά τήν περίοδο αὐτή ὁ καιρός μεταβλήθηκε σέ βροχερό καί χιονώδη, ἰδιαίτερα στά ψηλότερα ἐδαφικά διαμερίσματα τοῦ μετώπου, κατάσταση ἡ ὁποία ὑπέσκαπτε τήν ἀντοχή τῶν ἀντρῶν. Στή δυσμενή αὐτή ὑγιεινή κατάσταση τῶν μαχητῶν ἐπέδρασαν πολύ καί οἱ πορεῖες πρός τό

μέτωπο πού ἦταν σύντονες καί κοπιώδεις, τά δέ τμήματα ἀμέσως μετά τήν ἄφιξή τους εἰσέρχονταν χωρίς ἀνάπαυση στόν ἀγώνα. Οἱ διακομιδές τῶν παραπάνω ἀπωλειῶν ὑγείας τοῦ Ἀποσπάσματος Πίνδου γίνονταν στό Ἑπταχώρι, ὅπου ἦταν ὁ σταθμός ἐπιδέσεώς του. Ὅμως ἐξαιτίας τοῦ ὀρεινοῦ ἐδάφους ἡ διακομιδή ἦταν δύσκολη καί ἔγινε προβληματική μετά τήν ἔναρξη τῶν βροχῶν καί τοῦ ψύχους, γιατί:

— Πρός τόν ὀρεινό ὄγκο τῆς Πίνδου κατευθύνονταν δύο μόνο ἁμαξιτές ὁδοί, ἡ ὁδός Κοζάνης—Νεαπόλεως—Μόρφης καί ἡ τῆς Καλαμπάκας—Μετσόβου—Ἰωαννίνων.

— Ἡ ἀπόσταση ἀπό τή Μόρφη μέχρι τά ἑλληνοαλβανικά σύνορα σέ εὐθεία γραμμή εἶναι περίπου πενήντα χιλιόμετρα.

89. Στήν παραπάνω περίοδο χρησιμοποιήθηκαν γιά τή διακομιδή οἱ τραυματιοφορεῖς τῶν μονάδων, πού χρησιμοποιοῦσαν φορεῖα ἤ κτήνη, μέχρι τό Ἑπταχώρι. Στό δύσκολο αὐτό ἔργο τῶν διακομιδῶν, ἐπίκουροι στούς νοσοκόμους καί τραυματιοφορεῖς ἦρθαν καί ἐδῶ, ὅπως στήν Ἤπειρο, οἱ κάτοικοι τῶν χωριῶν τῆς Πίνδου. Γέροντες, γυναῖκες καί παιδιά ἐργάστηκαν μέ προθυμία καί ἐπιτυχία στή διακομιδή τραυματιῶν, ἀλλά καί στή μεταφορά τροφίμων καί πυρομαχικῶν. Οἱ κάτοικοι αὐτοί τῶν ἀκριτικῶν μας περιοχῶν ἐπέδειξαν ἡρωισμό καί αὐτοθυσία ἀπαράμιλλη, κινούμενοι σχεδόν μέχρι τήν πρώτη γραμμή κάτω ἀπό πολύ δυσμενεῖς καιρικές συνθῆκες.

Ἀπό τό Ἑπταχώρι οἱ διακομιδές γίνονταν στή Μόρφη μέ τίς ἐφοδιοπομπές τῶν χωρικῶν καί μέ τό Λόχο Ἡμιονηγῶν, κατά τήν ἐπιστροφή τους ἀπό τόν ἀνεφοδιασμό τῶν μαχόμενων τμημάτων. Ἀπό τή Μόρφη οἱ ἀπώλειες ὑγείας διακομίζονταν διά μέσου Νεαπόλεως στό Νοσοκομεῖο Κοζάνης, μέ τά κενά αὐτοκίνητα τοῦ ἐφοδιασμοῦ, πού ἐπέστρεφαν ἀπό τό μέτωπο καί μέ ὑγειονομικά αὐτοκίνητα πού εἶχαν τή δυνατότητα νά κινηθοῦν μέχρι τό Δούτσικο.

90. Μετά τήν εἴσοδο στή μάχη τῆς Πίνδου τμημάτων τῆς Ι Μεραρχίας Πεζικοῦ, τῶν Ταξιαρχίας καί Μεραρχίας Ἱππικοῦ, ὑπό τή διοίκηση τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ, ἡ δράση τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας ὑπῆρξε ἔντονη.

Εἰδικότερα τό Σῶμα Στρατοῦ μόλις ἀνέλαβε τή διεύθυνση τοῦ ἀγώνα, ἵδρυσε σταθμούς ἐφοδιασμοῦ στή Μόρφη καί Γρεβενά, ἐκτός ἀπό τό Κέντρο Ἐφοδιασμοῦ πού λειτουργοῦσε στήν Κοζάνη. Αὐτοί οἱ σταθμοί εἶχαν σημασία γιά τήν ὑγειονομική ὑπηρεσία, γιατί ἀποτελοῦσαν τίς ἀφετηρίες τῶν διακομιδῶν μέ τούς πρόχειρους σταθμούς διακομιδῆς, πού λειτουργοῦσαν σ' αὐτά καί μέ τά τροχοφόρα ὀχήματα, πού κινοῦνταν ἀντίθετα, μέ γενική κατεύθυνση τό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Κοζάνης. Σ' αὐτό τό Νοσοκομεῖο κατευθύνονταν οἱ ἀπώλειες ὑγείας, μέ κάθε δυνατό μέσο, τῆς Ι Μεραρχίας Πεζικοῦ, τῆς V Ταξιαρχίας Πεζικοῦ, τοῦ Ἀποσπάσματος Πίνδου καί τῆς Ταξιαρχίας Ἱππικοῦ, κατά τίς πρῶτες ἡμέρες τῶν ἐπιχειρήσεων. Στό Μέτσοβο ἐπίσης ὑπῆρχε σταθμός διακομιδῆς γιά τά τμήματα τῆς Μεραρχίας Ἱππικοῦ καί ἀπό ἐκεῖ οἱ ἀπώλειες ὑγείας ὁδηγοῦνταν στό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Λάρισας. Ὅταν τά διάφορα τμήματα καί οἱ σχηματισμοί τῶν μεγάλων μονάδων ἄρχισαν νά φθάνουν στό θέατρο ἐπιχειρήσεων, ὁ ἀγώνας νά ἐντείνεται καί οἱ καιρικές συνθῆκες νά γίνονται δυσμενέστερες, τό σύστημα διακομιδῶν, μέ τίς αὐξημένες ἀπώλειες ὑγείας, διαμορφώθηκε ὡς ἑξῆς:

— Στό Ἑπταχώρι ἀναπτύχθηκε, ἀπό τίς 9 Νοεμβρίου, τό Ια Ὀρεινό Χειρουργεῖο (Ι Μεραρχίας).

— Στόν Πεντάλοφο άναπτύχθηκε τό 1β 'Ορεινό Χειρουργεῖο, τήν ἴδια ἡμερομηνία, τῆς αὐτῆς Μεραρχίας.

— Στόν Πεντάλοφο ἐπίσης, στίς 9 Νοεμβρίου, ἔφθασε οὐλαμός τῆς Ι Μοίρας Τραυματιοφορέων τῆς Ι Μεραρχίας γιά ἐνίσχυση τοῦ τομέα τῶν διακομιδῶν.

— Στό Τσοτύλι ἔφθασε καί άναπτύχθηκε τό Β1 Πεδινό Χειρουργεῖο, στό πρῶτο δεκαπενθήμερο τοῦ Νοεμβρίου.

— Στά Γρεβενά ἔφθασε καί ἀναπτύχθηκε, στίς 11 Νοεμβρίου, τό Σ4 'Ορεινό Νοσηλευτικό Τμῆμα, πού τέθηκε ἀπό τό Γενικό Στρατηγεῖο στή διάθεση τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ.

— Στά Γρεβενά ἐπίσης ἔφθασε στίς 6 Νοεμβρίου τό Σ7 Ἔφεδρο Χειρουργικό Συνεργεῖο, πού τέθηκε στή διάθεση τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ ἀπό τό Γενικό Στρατηγεῖο. Αὐτό ἦρθε σέ ἐπικουρία τοῦ Κρατικοῦ Νοσοκομείου Γρεβενῶν, πού εἶχε ἐπιταχθεῖ.

— Στή Σαμαρίνα ἔφθασαν καί ἀναπτύχθηκαν, στίς 12 Νοεμβρίου, τό Β2 'Ορεινό Χειρουργεῖο καί τό Σ15 Χειρουργικό Συνεργεῖο. Καί τά δύο τέθηκαν στή διάθεση τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ ἀπό τό Γενικό Στρατηγεῖο.

Μέ τήν παραπάνω διάταξη ἐπιτεύχθηκε ἡ περίθαλψη καί ἡ παρακολούθηση ἀμέσως τῶν τραυματιῶν, πού δέν ἦταν δυνατή ἡ διακομιδή τους, στούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς, πού ἀναπτύχθηκαν στό Ἑπταχώρι, Πεντάλοφο, Τσοτύλι καί Σαμαρίνα καί ἡ ἀποστολή τους κατόπιν στά Νοσοκομεῖα Γρεβενῶν καί Κοζάνης.

Τά τμήματα τῆς Μεραρχίας Ἱππικοῦ, πού μάχονταν στό νοτιότερο τμῆμα τοῦ μετώπου τῆς Πίνδου, κατηύθυναν τίς ἀπώλειες ὑγείας τους στό Σταθμό Διακομιδῆς Μετσόβου καί ἀπό ἐκεῖ στό Νοσοκομεῖο Λάρισας, διά τοῦ Κέντρου Ἐφοδιασμοῦ Καλαμπάκας. Ὁ τομέας τῆς περιθάλψεως, χειρουργικῆς καί νοσηλείας, καλυπτόταν μέ τά παραπάνω ὑγειονομικά μέτρα, πού πάρθηκαν ἀπό τή Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ.

91. Γενικά σημειώθηκε μεγάλη δυσχέρεια στόν τομέα τῶν διακομιδῶν, γιατί ἐκτός ἀπό τό πολύ ὀρεινό ἔδαφος τῆς περιοχῆς τῶν ἐπιχειρήσεων, προστέθηκαν καί οἱ δυσμενεῖς καιρικές συνθῆκες.

Ἄλλος δυσμενής παράγοντας γιά τήν ὁμαλή διεξαγωγή τῶν διακομιδῶν ἦταν ἡ ἀεροπορία τοῦ ἀντιπάλου. Γι' αὐτό εἶχε διαταχτεῖ ἀπό τό Β' Σῶμα Στρατοῦ, ὅπως οἱ διακομιδές ἐκτελοῦνται τή νύκτα.

Γιά τούς παραπάνω βασικούς λόγους ἡ Ὑγειονομική Ὑπηρεσία ἀντιμετώπισε κατά τήν περίοδο αὐτή μεγάλες δυσκολίες, γιά νά πετύχει τή μεταφορά τοῦ τραυματία ἤ ἀσθενῆ στόν πλησιέστερο ὑγειονομικό σχηματισμό γιά περίθαλψη, χειρουργική ἐπέμβαση καί νοσηλεία. Ἡ δυσκολία αὐτή τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας ἦταν μέρος τῆς γενικῆς δυσκολίας, πού ἀντιμετώπισε ὁ μαχόμενος στρατός στή δύσβατη καί ὀρεινή Πίνδο τόσο γιά τήν κίνησή του, ὅσο καί γιά τήν προώθηση τῶν πυρομαχικῶν, τοῦ ἱματισμοῦ, τῆς ὑποδήσεως, τῆς τροφῆς καί τῆς νομῆς (1).

---

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 643/Α/2, σελ. 30, 47, 48, 49, 78, 83. Φ. 643/ΣΤ/1, σελ. 1–2. Φ.643/ΣΤ/2, σελ. 3. Φ. 643/ΣΤ/3, σελ. 2. Φ. 643/ΣΤ/5, σελ. 1. Φ. 715/Α/6, σελ. 1.Φ. 718/Ε/1. Φ. 718/Ε/2, ἔγγραφο 718/Ε/6. Τόμος ΔΙΣ/ΓΕΣ «Ἡ Ἰταλική Εἰσβολή», σελ. 164–165 καί 245.

Γενική Στρατιωτική Κατάσταση στό Μέτωπο τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας

(Σχεδιάγραμμα 5)

92. Τό μέτωπο Δυτικῆς Μακεδονίας ἐκτεινόταν ἀπό τή λίμνη Μεγάλη Πρέσπα μέχρι τό ὄρος Γράμμος καί συνδεόταν πρός νότια μέ τό 'Απόσπασμα Πίνδου. Αὐτό τό μέτωπο καλυπτόταν μέ τήν ΙΧ Μεραρχία Πεζικοῦ καί τήν IV Ταξιαρχία Πεζικοῦ, πού εἶχαν προεπιστρατευτεῖ. 'Η IV Ταξιαρχία Πεζικοῦ κατεῖχε τό βόρειο τμῆμα τοῦ μετώπου καί εἶχε ὡς ἕδρα στίς 27/10/40 τή Φλώρινα. Τό νότιο τμῆμα κατεῖχε ἡ ΙΧ Μεραρχία Πεζικοῦ μέ ἕδρα τήν Καστοριά. 'Η IV Ταξιαρχία ἦταν Μονάδα τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ καί ἡ ΙΧ Μεραρχία τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ. Καί οἱ δύο ὑπάγονταν στό Τμῆμα Στρατιᾶς Δυτικῆς Μακεδονίας. 'Από τίς 6 Νοεμβρίου ἡ ΙΧ Μεραρχία ὑπήχθηκε στό Γ' Σῶμα Στρατοῦ.

93. 'Η IV Ταξιαρχία Πεζικοῦ διέθετε:

— Τό Συνοριακό Τομέα
— Τά 28 καί 33 Συντάγματα Πεζικοῦ
— Μονάδες πυροβολικοῦ καί
— Τό Γ2 'Ορεινό Χειρουργεῖο.

94. 'Η ΙΧ Μεραρχία Πεζικοῦ διέθετε:

— Τά 27, 32 καί 53 Συντάγματα Πεζικοῦ
— Μονάδες πυροβολικοῦ, μηχανικοῦ, ἱππικοῦ, διαβιβάσεων καί μεταφορῶν καί τούς ἑξῆς ὑγειονομικούς σχηματισμούς:
— ΙΧα καί ΙΧβ 'Ορεινά Χειρουργεῖα
— ΙΧ Νοσηλευτικό Τμῆμα
— ΙΧ Μοίρα Τραυματιοφορέων

95. 'Αντιμέτωπο τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας βρισκόταν ἕνα ἰταλικό σῶμα στρατοῦ (τό XXVI Σῶμα Κορυτσᾶς), μέ ἀναπτυγμένη μία μεραρχία του.

Μέ τήν κήρυξη τοῦ πολέμου τό Γ' Σῶμα Στρατοῦ ἐξέδωσε τίς ἀναγκαῖες διαταγές πρός τίς μονάδες τῆς ζώνης ἐνέργειάς του, οἱ ὁποῖες τέθηκαν σέ συναγερμό καί κατέλαβαν τίς ἀμυντικές τοποθεσίες πού εἶχαν προκαθοριστεῖ.

Σ' αὐτό τό μέτωπο οἱ ἰταλικές δυνάμεις τήρησαν γενικά ἀμυντική στάση καί περιορίστηκαν στήν ἀπώθηση μερικῶν μεθοριακῶν φυλακίων.

96. Οἱ ἑλληνικές δυνάμεις ὄχι μόνο δέν ἐπέτρεψαν τήν εἰσβολή τῶν 'Ιταλῶν στό ἔδαφός μας, ἀλλά ἀπό τήν 1η μέχρι τήν 5η Νοεμβρίου ἀνέλαβαν ἐπιθετικές ἐπιχειρήσεις καί κατόρθωσαν νά ἀπωθήσουν τούς ἀμυνόμενους μέ πεῖσμα 'Ιταλούς καί νά καταλάβουν τά ὑψώματα μέσα στό ἀλβανικό ἔδαφος, πού δεσπόζουν ἀπό ἀνατολικά τῆς ἄνω κοιλάδας τοῦ ποταμοῦ Δεβόλη.

97. Μέ διαταγή τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου, ἀπό τίς 4 Νοεμβρίου ἡ IV Ταξιαρχία Πεζικοῦ ἀναπτύχθηκε σέ μεραρχία μέ τόν τίτλο XV Μεραρχία Πεζικοῦ.

Στήν περίοδο ἀπό 6 μέχρι 13 Νοεμβρίου ἡ κατάσταση σ' αὐτό τό μέτωπο παρέμεινε ἀμετάβλητη. Οἱ ἑλληνικές δυνάμεις ἀσχολήθηκαν μέ τήν προπαρασκευή τῆς ἐπιθέσεώς τους κατά τοῦ ὀρεινοῦ ὄγκου τῆς Μόροβας.

Ἀπό τίς 8 Νοεμβρίου ἄρχισαν νά φθάνουν στήν περιοχή τοῦ Νεστορίου μονάδες τῆς Χ Μεραρχίας Πεζικοῦ, προκειμένου καί αὐτή νά λάβει μέρος στίς ἐπιθετικές ἐνέργειες τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ πρός τήν κατεύθυνση Μόροβα–Κορυτσᾶς.

Ἡ Διοίκηση τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ μετακινήθηκε ἀπό τή Θεσσαλονίκη καί ἀπό τήν 2400 ὥρα τῆς 31ης Ὀκτωβρίου τό στρατηγεῖο του λειτούργησε στή Φλώρινα, ὁπότε καί ἀνέλαβε τή διεύθυνση τοῦ ἀγώνα στή ζώνη ἐνέργειάς του. Ἀπό τίς 7 Νοεμβρίου τό Στρατηγεῖο τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ μετακινήθηκε στό χωριό Βασιλειάδα πλησίον τῆς Καστοριᾶς (1).

98. Στήν παραπάνω χρονική περίοδο προκλήθηκαν ἀπώλειες τόσο ἀπό τραύματα, ὅσο καί ἀπό παθήσεις, γιατί τό ἔδαφος ἦταν ὀρεινό καί οἱ καιρικές συνθῆκες δυσμενεῖς (βροχές καί ψύχος), δηλαδή αἴτια πού κλόνιζαν τήν ὑγεία τῶν μαχητῶν. Οἱ ἀπώλειες ἀπό τίς μάχες τῆς IV Ταξιαρχίας Πεζικοῦ ἦταν:

– Νεκροί : ἀξιωματικοί 2, ὁπλίτες 36.
– Τραυματίες : ἀξιωματικοί 5, ὁπλίτες 58.

Οἱ τραυματίες δέν προέρχονταν μόνο ἀπό πυροβόλα ὅπλα, ἀλλά καί ἀπό ἀεροπορικές ἐπιδρομές. Τό Στρατηγεῖο τῆς Ταξιαρχίας, στό Ἀνταρτικό, βομβαρδίστηκε δύο φορές (2).

Δραστηριότητα τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας στό Μέτωπο τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας

(Σχεδιάγραμμα 5)

99. Στή Δυτική Μακεδονία λειτουργοῦσαν ἀπό τόν καιρό τῆς εἰρήνης τά ἑξῆς Στρατιωτικά Νοσοκομεῖα:

– Φλώρινας, μέ ἄξονα διακομιδῶν σιδηροδρομικό (Φλώρινα–Ἀμύνταιο–Ἔδεσσα–Βέροια) πρός τά Στρατιωτικά Νοσοκομεῖα Θεσσαλονίκης.

– Κοζάνης, μέ ἄξονα διακομιδῶν ὁδικό (Κοζάνη–Σέρβια–Ἐλασσόνα) πρός τό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Λάρισας.

– Βέροιας, χωρίς νά ἐνεργεῖ διακομιδές.

Ἀπό τά παραπάνω Στρατιωτικά Νοσοκομεῖα, τά Φλώρινας, Βέροιας καί Θεσσαλονίκης ὑπάγονταν, πρίν ἀπό τόν πόλεμο, στό Γ' Σῶμα Στρατοῦ καί τά Λάρισας καί Κοζάνης στό Β' Σῶμα Στρατοῦ.

Μέ τήν ἐπιστράτευση ἀναπτύχθηκαν τρία στρατιωτικά νοσοκομεῖα στή Θεσσαλονίκη καί ἕνα στή Νάουσα. Ἔτσι, τό μέτωπο Δυτικῆς Μακεδονίας ἐξασφαλιζόταν ἐπαρκῶς ἀπό πλευρᾶς ὑποδοχῆς, διακομιδῆς, χειρουργικῶν ἐπεμβάσεων καί νοσηλείας τῶν ἀπωλειῶν ὑγείας, ἀφοῦ ἡ ἀπόσταση τῆς γραμμῆς μάχης ἀπό τούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς δέν ἦταν μεγάλη καί οἱ διακομιδές ἐξυπηρετοῦνταν ἀπό καλούς ὁδικούς καί σιδηροδρομικούς ἄξονες.

100. Ἡ Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ μετακινήθηκε μέ τή Διοίκηση τοῦ Σώματος ἀπό τή Θεσσαλονίκη στή Φλώρινα καί

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ.647/Α/3, σελ. 29.
(2) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 647/Α/1, σελ. 1-6 καί Φ. 707/Α/1. Τόμος ΔΙΣ/ΓΕΣ «Ἡ Ἰταλική εἰσβολή», σελ. 204-243 καί ἡ ἔκδοση Σ. Τζηρίτα, «Στρατιωτική Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος», σελ. 720-722.

κατόπιν στήν Καστοριά. Ὑπό τή δικαιοδοσία της εἶχε ἀρχικά ὁρισμένα ὑγειονομικά ὀχήματα καί ἀργότερα τούς ἑξῆς ὑγειονομικούς σχηματισμούς:

— Σ10 καί Σ11 Ἔφεδρα Χειρουργικά Συνεργεῖα
— Γ' Μοίρα Τραυματιοφορέων καί τόν
— Γ' Ὑγειονομικό Ὄρχο.

101. Στήν IV Ταξιαρχία καί στήν IX Μεραρχία διατέθηκαν ὑγειονομικά ὀχήματα γιά τήν ἐκτέλεση τῶν διακομιδῶν. Ἡ Ὑγειονομική Ὑπηρεσία τῆς IV Ταξιαρχίας ἀνέπτυξε τό χειρουργεῖο πού τῆς διατέθηκε στό χωριό Ἀνταρτικό, ὡς χειρουργεῖο διαλογῆς, μέ δύο τμήματά του προωθημένα τό ἕνα στίς Καρυές καί τό ἄλλο στό Μπούφαρι ἀνατολικά τοῦ Βατοχωρίου.

Οἱ ἀπώλειες ὑγείας τῆς IV Ταξιαρχίας Πεζικοῦ διακομίζονταν, τοῦ βόρειου τομέα στίς Καρυές καί τοῦ νότιου στό Βατοχώρι, ὅπου ἦταν οἱ σταθμοί διακομιδῆς. Ἡ μεταφορά γινόταν ἀπό τούς τραυματιοφορεῖς τῶν μονάδων, μέ φορεῖα ἤ κτήνη πού ἐπέστρεφαν ἀπό τόν ἐφοδιασμό τῶν μαχόμενων τμημάτων σέ πυρομαχικά καί τρόφιμα, μέχρι Πύλης καί Κρυσταλλοπηγῆς. Ἀπό ἐκεῖ οἱ τραυματίες μεταφέρονταν μέ ὑγειονομικά αὐτοκίνητα στό Ἀνταρτικό, ὅπου ἦταν ἀναπτυγμένο χειρουργεῖο διαλογῆς. Σ' αὐτό γινόταν ἡ περίθαλψη καί ἡ παρακολούθηση τῶν τραυματιῶν καί ἀσθενῶν, πού δέν ἔπρεπε νά διακομιστοῦν, οἱ δέ ὑπόλοιποι διακομίζονταν μέ ὑγειονομικά αὐτοκίνητα στό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Διακομιδῆς Φλώρινας, πού εἶχε τήν εὐχέρεια νά κάνει σχετική ἀποσυμφόρηση, μέ ὑγειονομικούς συρμούς, πρός τό Νοσηλευτικό Κέντρο Θεσσαλονίκης.

Ἀπό τίς 10 Νοεμβρίου προωθημένα τμήματα τοῦ χειρουργείου τῆς Ταξιαρχίας ἀνέπτυξαν σταθμούς διακομιδῆς ἀκόμη πιό δυτικά, δηλαδή στήν Πύλη πρός βόρεια καί στήν Κρυσταλλοπηγή πρός νότια, μέ τά μέσα μεταφορᾶς πού διέθεταν. Ἐνδιάμεσος σταθμός χρησιμοποιοῦνταν τό χειρουργεῖο διαλογῆς στό Ἀνταρτικό καί ἀπό ἐκεῖ ἡ διακομιδή γινόταν στό Νοσοκομεῖο Φλώρινας.

Παρά τό δύσβατο τοῦ ἐδάφους, τίς δυσμενεῖς καιρικές συνθῆκες καί τίς παρενοχλήσεις τῆς Ἰταλικῆς Ἀεροπορίας, οἱ διακομιδές τῆς IV Ταξιαρχίας λειτούργησαν πολύ ἱκανοποιητικά, πρός ὄφελος τῆς ταχύτερης καί καλύτερης διαλογῆς περιθάλψεως καί νοσηλείας τῶν ἀπωλειῶν ὑγείας.

102. Ἡ Ὑγειονομική Ὑπηρεσία τῆς IX Μεραρχίας ἀνέπτυξε τό IXα Ὀρεινό Χειρουργεῖο μέ τό IX Νοσηλευτικό Τμῆμα στό Ἄργος Ὀρεστικό καί στήν Ἁγία Κυριακή τό IXβ Ὀρεινό Χειρουργεῖο, ὡς χειρουργεῖο διαλογῆς.

Ἡ IX Μοίρα Τραυματιοφορέων διέθεσε τμήματά της γιά ἐνίσχυση τῶν τραυματιοφορέων τῶν μαχόμενων τμημάτων τῆς Μεραρχίας καί τμῆμα της παρέμεινε στήν Καστοριά.

Στήν Καστοριά λειτουργοῦσε ἀπό τόν καιρό τῆς εἰρήνης Στρατιωτικό Νοσηλευτήριο, πού εἶχε ἐνισχυθεῖ μέ τήν ἐπιστράτευση σέ προσωπικό, ὑλικό καί μέσα μεταφορᾶς.

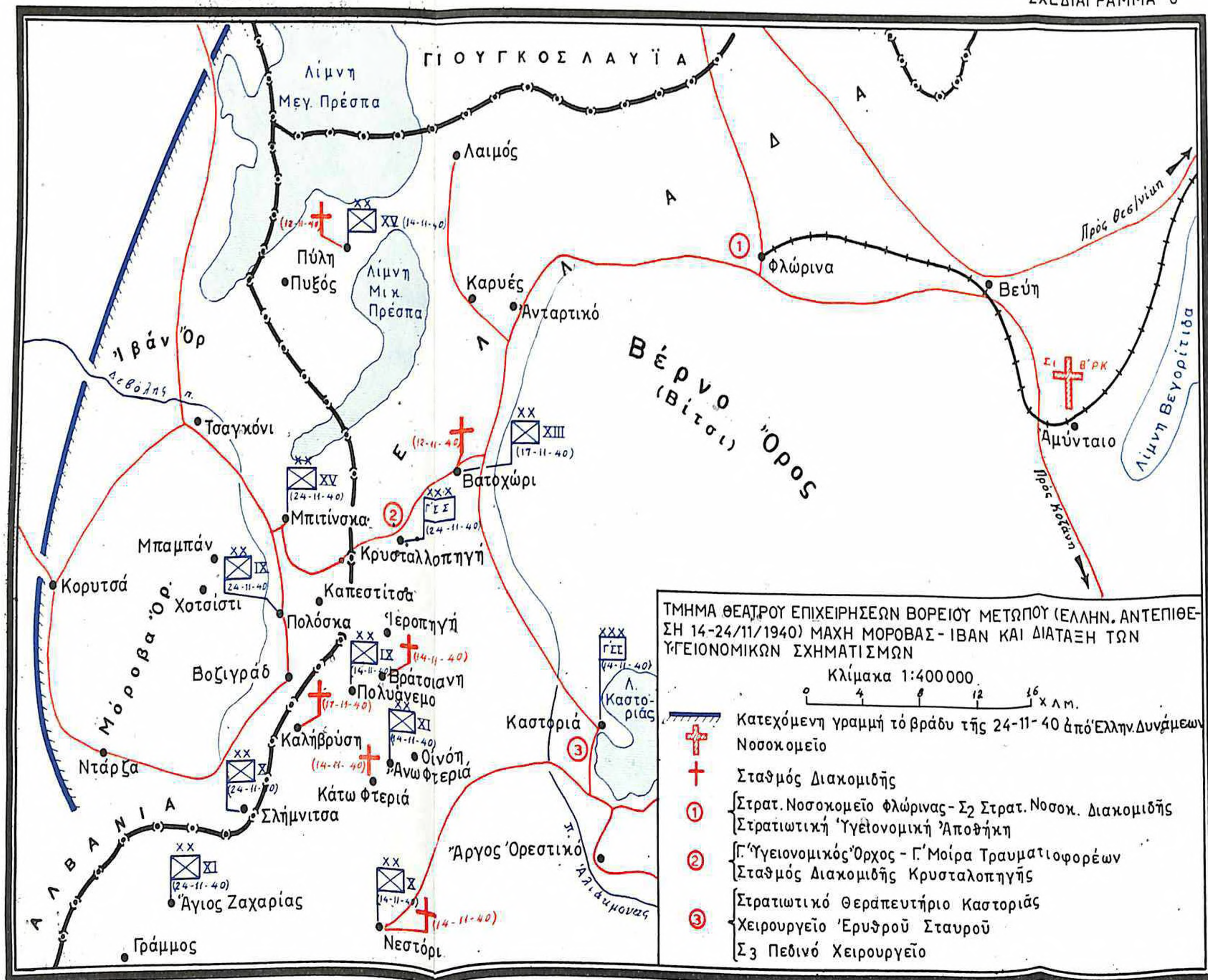
Οἱ διακομιδές τῶν ἀπωλειῶν ὑγείας τῆς Μεραρχίας, μέχρι τό χειρουργεῖο διαλογῆς, γινόταν μέ τήν μέριμνα τῶν μονάδων ἀπό τούς τραυματιοφορεῖς τους, μέ φορεῖα ἤ κτήνη κατά τήν ἐπιστροφή τῶν τμημάτων ἡμιονηγῶν ἀπό τόν ἀνεφοδιασμό τῶν μαχόμενων τμημάτων σέ πυρομαχικά καί τρόφιμα. Ἀπό ἐκεῖ, καί μέχρι τό Ἄργος Ὀρεστικό καί τήν Καστοριά, οἱ διακομιδές συνεχίζονταν μέ τά ὑγειονομικά αὐτοκίνητα μέ τή μέριμνα τοῦ Ἀρχίατρου τῆς Μεραρχίας.

'Από τήν Καστοριά οἱ διακομιδές μέ ὑγειονομικά αὐτοκίνητα κατευθύνονταν πρός τό Νοσοκομεῖο Φλώρινας καί ἀπό ἐκεῖ ἐφαρμοζόταν ἡ διαδικασία τῶν διακομιδῶν πρός τό Νοσηλευτικό Κέντρο Θεσσαλονίκης. Στίς διακομιδές καμιά δυσκολία δέν παρουσιάστηκε, γιατί οἱ ἀπώλειες τῆς Μεραρχίας ἦταν μικρές, ἐπειδή ἡ ἀποστολή της σ' αὐτή τήν περίοδο ἦταν ἀμυντική καί ἐπιπλέον διέθετε ἐπαρκές προσωπικό καί ὑλικό (1).

(1) 'Αρχεῖο ΔΙΣ/Εὑρετήριο Μονάδων, Σχηματισμῶν καί 'Υπηρεσιῶν τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου, πίνακες 16, 17. Φ. 696/Α/2α, σελ. 1 καί 11-12. Φ. 707/Α/1, σελ. 46-57, 62-64, 95 καί 113.

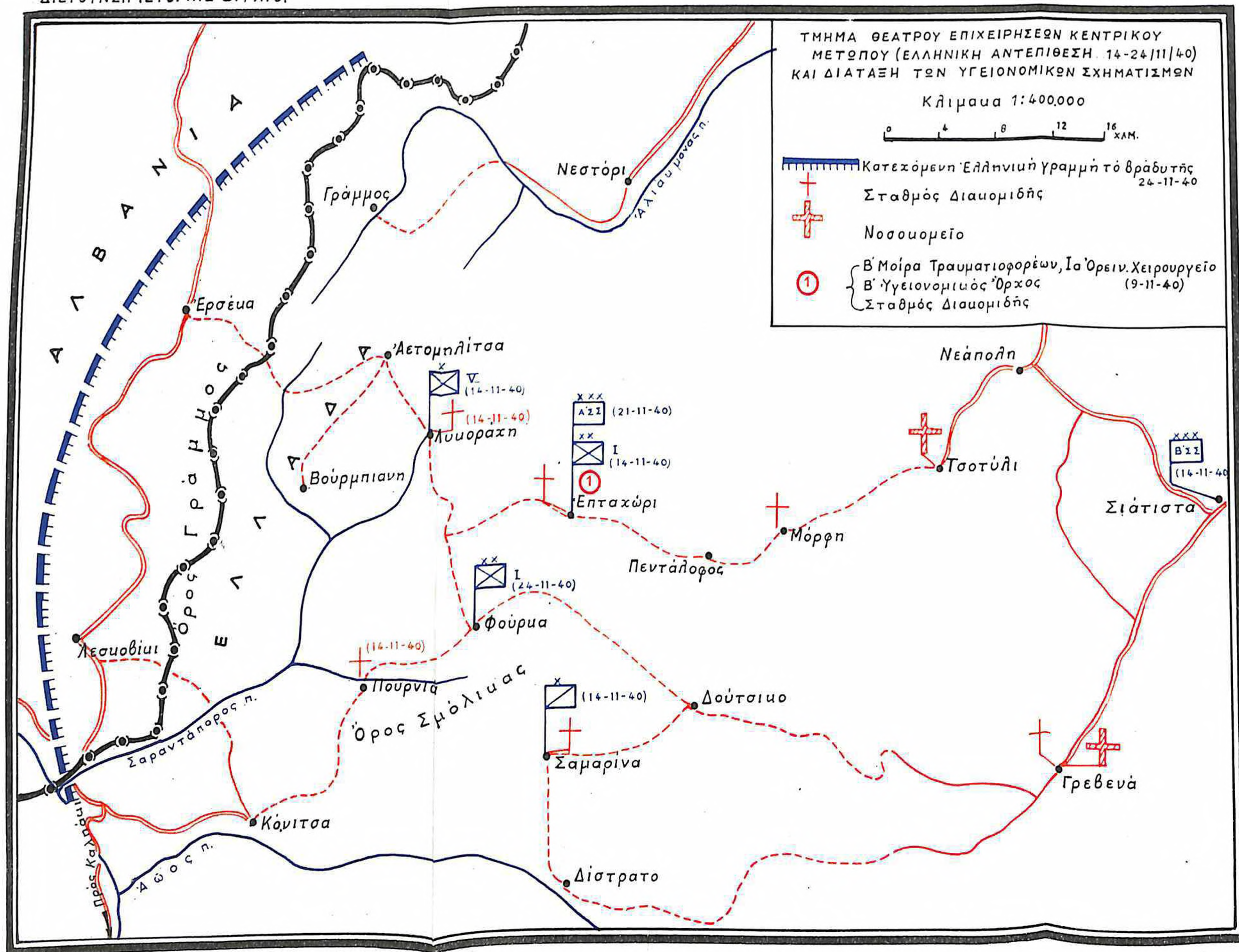
ΓΕΝΙΚΟ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟ ΣΤΡΑΤΟΥ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΣΤΡΑΤΟΥ

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6

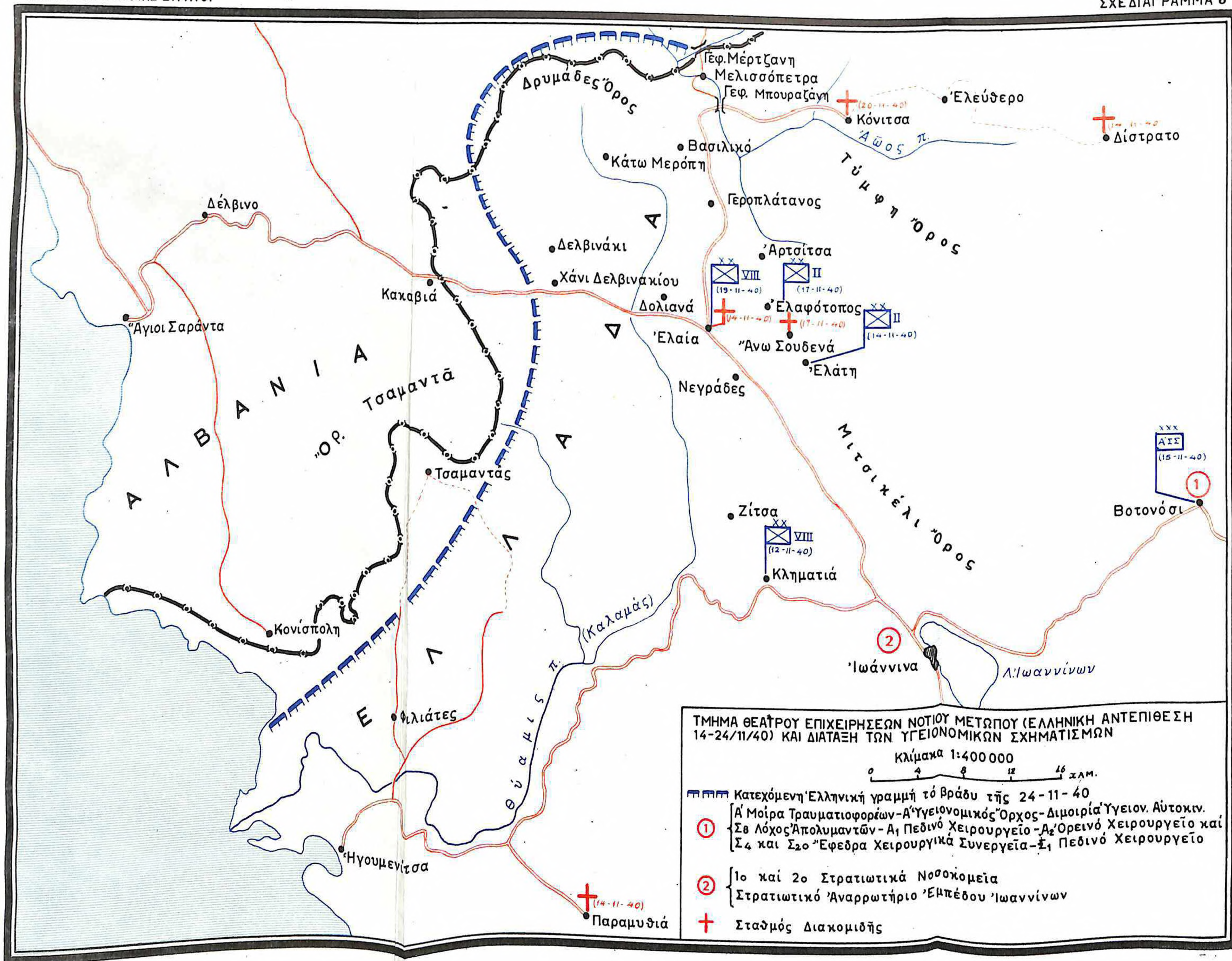
ΓΕΝΙΚΟ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟ ΣΤΡΑΤΟΥ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΣΤΡΑΤΟΥ

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 7

ΓΕΝΙΚΟ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟ ΣΤΡΑΤΟΥ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΣΤΡΑΤΟΥ

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 8

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΝΤΕΠΙΘΕΣΗ

Α' Φάση (14—24 Νοεμβρίου 1940)

Γενικότητες

103. Ὁ Ἑλληνικός Στρατός ἀνέλαβε μέ ἐνθουσιασμό τήν ὑπεράσπιση τοῦ ἐθνικοῦ ἐδάφους καί κατόρθωσε νά συγκρατήσει τόν εἰσβολέα, παρά τή συντριπτική ὑπεροχή του σέ πολεμικά μέσα, ἰδιαίτερα σέ ἀεροπορία καί ἅρματα μάχης. Ἀπό τίς 9 Νοεμβρίου, οἱ Ἰταλοί ἐξαναγκάστηκαν νά ἐγκαταλείψουν κάθε ἐπιθετική προσπάθεια καί νά μεταπέσουν σέ ἀγώνα ἀμυντικῆς μορφῆς, ἐνῶ ἀνέμεναν νέες ἐνισχύσεις.

Οἱ μονάδες τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ ἀφοῦ ἐπιστρατεύτηκαν στίς ἕδρες, πού εἶχαν κατά τήν εἰρήνη, ἄρχισαν νά συρρέουν στό μέτωπο μέ κάθε μέσο καί μέ τή μεγαλύτερη δυνατή ταχύτητα. Τό βράδυ τῆς 13ης Νοεμβρίου οἱ ἑλληνικές δυνάμεις ἦταν ἐπαρκεῖς, ὥστε νά μποροῦν νά ἀναλάβουν εὐρεία ἀντεπίθεση γιά τήν ἐκδίωξη τοῦ ἐχθροῦ ἀπό τό πάτριο ἔδαφος.

Στίς 13 Νοεμβρίου εἶχαν προσανατολιστεῖ στό Βορειοηπειρωτικό μέτωπο, ἀπό τῆς θάλασσας τοῦ Ἰονίου μέχρι τῶν λιμνῶν τῶν Πρεσπῶν, ἕντεκα μεραρχίες πεζικοῦ, μία μεραρχία ἱππικοῦ καί δύο ταξιαρχίες πεζικοῦ. Ἀπό αὐτές μερικές ἀποσπάστηκαν ἀπό τό μέτωπο Μακεδονίας—Θράκης, στό ὁποῖο παρέμειναν τέσσερες μεραρχίες. Ἡ δύναμη ὅλων τῶν παραπάνω μονάδων πρός τήν Ἀλβανία καί πρός τή Βουλγαρία μαζί μέ τίς μή μεραρχιακές μονάδες καί τίς λοιπές Ὑπηρεσίες τοῦ Στρατοῦ γενικῶς, ἀνερχόταν σέ 300.000 ἄντρες περίπου καί 120.000 κτήνη.

104. Στό Βορειοηπειρωτικό μέτωπο ἡ συγκέντρωση τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων μέχρι τῆς 13ης Νοεμβρίου, παρουσιαζόταν ὡς ἑξῆς:

— Δ υ τ ι κ ή Μ α κ ε δ ο ν ί α (Βόρειο Μέτωπο). Ἐκτός ἀπό τίς ΙΧ καί XV Μεραρχίες πού ὑπῆρχαν ἐξαρχῆς ὑπό τό Γ' Σῶμα Στρατοῦ καί διεξῆγαν τίς μέχρι τότε τοπικές ἐπιχειρήσεις, προωθήθηκαν καί οἱ Χ καί XI Μεραρχίες. Πρός τήν περιοχή αὐτή μετακινήθηκε καί ἡ XIII Μεραρχία, ὡς ἐφεδρεία τοῦ Τμήματος Στρατιᾶς Δυτικῆς Μακεδονίας (ΤΣΔΜ).

— Π ε ρ ι ο χ ή Π ί ν δ ο υ (Κεντρικό Μέτωπο). Παρέμειναν οἱ αὐτές μονάδες, δηλαδή ἡ Ι Μεραρχία, ἡ V Ταξιαρχία Πεζικοῦ καί ἡ Ταξιαρχία Ἱππικοῦ πού ὑπάγονταν στό Β' Σῶμα Στρατοῦ.

— Ἤ π ε ι ρ ο ς (Νότιο Μέτωπο). Ἐκτός ἀπό τήν VIII Μεραρχία καί τήν III Ταξιαρχία Πεζικοῦ πού βρίσκονταν στήν περιοχή καί διεξῆγαν τόν ἀγώνα μέχρι τίς 13 Νοεμβρίου, προωθήθηκε καί ἡ II Μεραρχία. Οἱ δυνάμεις αὐτές καθώς καί ἡ Μεραρχία Ἱππικοῦ τελοῦσαν ὑπό τή διοίκηση τοῦ Α' Σώματος Στρατοῦ πού ὑπαγόταν στόν Ἀρχιστράτηγο.

— Γ ε ν ι κ έ ς Ἐ φ ε δ ρ ε ῖ ε ς. Ἡ III Μεραρχία στήν περιοχή Ἄρτας, ἡ IV Μεραρχία καί ἡ XVI Ταξιαρχία Πεζικοῦ στήν περιοχή Καλαμπάκας, ἡ V Μεραρχία στήν περιοχή Θεσσαλονίκης καί ἡ XVII Μεραρχία στήν περιοχή Κοζάνης.

105. Μέ βάση τήν παραπάνω διάταξη δυνάμεων στό Βορειοηπειρωτικό μέτωπο, ὁ Ἀρχιστράτηγος καθόρισε τίς ἀρχικές ἀποστολές τῶν δύο, ὑπό τίς διαταγές του, στρατηγικῶν συγκροτημάτων, δηλαδή τοῦ ΤΣΔΜ καί τοῦ Α΄ Σώματος Στρατοῦ. Οἱ κύριες γραμμές τῶν ὁδηγιῶν τοῦ Ἀρχιστράτηγου στίς 12 Νοεμβρίου πρός τίς παραπάνω μεγάλες μονάδες προέβλεπαν τά ἑξῆς :

— Τό ΤΣΔΜ, εὐθύς μετά τήν κατάληψη τοῦ ὀρεινοῦ ὄγκου Μόροβα καί μόνον ἐφόσον κατά τήν κρίση του οἱ συνθῆκες εἶναι εὐνοϊκές καί κατόπιν διαταγῆς τοῦ Ἀρχιστράτηγου, θά ἐπιδιώξει βαθύτερη προώθηση μέ σκοπό τήν ἀπόφραξη τῶν ὁδεύσεων ἀπό βόρεια καί δυτικά πρός τήν πεδιάδα τῆς Κορυτσᾶς, ὅσο τό τό δυνατό βαθύτερα... Νοτιότερα θά ἐπιδιώξει νά φθάσει στήν ἁμαξιτή ὁδό παρά τήν Ἐρσέκα ἤ τουλάχιστον νά θέσει αὐτή ὑπό τά πυρά του.

— Τό Α΄ Σῶμα Στρατοῦ θά ἐνεργήσει κατά τήν κατεύθυνση Ἰωάννινα–Τεπελένι καί θά ἀποβλέψει στήν εὐρεία κάλυψη τῆς περιοχῆς Μέρτζανης.

Μέχρι τῆς ἡμερομηνίας αὐτῆς δέν εἶχε οὐσιαστικά ὁλοκληρωθεῖ ἡ συγκέντρωση τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ, ἀλλά ἡ Ἀνώτατη Διοίκηση ἀποφάσισε τήν ἀνάληψη ἐπιθέσεως, γιά νά προλάβει τίς Ἰταλικές δυνάμεις πρίν ἐνισχυθοῦν καί γιά νά ἐκμεταλλευτεῖ τά εὐνοϊκά ἀποτελέσματα ἐπί τοῦ ἠθικοῦ τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων ἀπό τίς μέχρι τότε ἐπιτυχεῖς ἐπιχειρήσεις (1).

Γενική Στρατιωτική Κατάσταση στό Βόρειο Μέτωπο

(Σχεδιάγραμμα 6)

106. Τό Γ΄ Σῶμα Στρατοῦ ἀπό τό πρωί τῆς 14ης Νοεμβρίου ἄρχισε τήν ἐπίθεσή του κατά τῆς ἀμυντικῆς τοποθεσίας Ἰβάν–Μόροβα μέ τήν XV Μεραρχία στό δεξιό, τήν IX Μεραρχία στό κέντρο καί τήν X Μεραρχία στό ἀριστερό. Ἡ τελευταία εἰσερχόταν γιά πρώτη φορά στόν ἀγώνα καί εἶχε ὑπό τή διοίκησή της τά 30, 65 καί 68 Συντάγματα Πεζικοῦ, μονάδες πυροβολικοῦ, ἱππικοῦ, μηχανικοῦ, διαβιβάσεων, ὑγειονομικοῦ καί μεταφορῶν. Ὑγειονομικούς σχηματισμούς διέθετε τά Xα καί Xβ Ὀρεινά Χειρουργεῖα, τό X Νοσηλευτικό Τμῆμα καί τήν X Μοῖρα Τραυματιοφορέων.

Οἱ μεραρχίες ἐπιτέθηκαν αἰφνιδιαστικά κατά τῆς ἰσχυρῶς ὀργανωμένης ἐχθρικῆς τοποθεσίας, τήν ὁποία ὑποστήριζε ἰσχυρή ἀεροπορική δύναμη καί κατόπιν σκληρῶν ἀγώνων, πού διεξῆγαν μέ ἀπαράμιλλη ὁρμητικότητα καί ἐνθουσιασμό, κατόρθωσαν νά καταλάβουν τούς πρώτους ἀντικειμενικούς σκοπούς.

Τό Γενικό Στρατηγεῖο διαπίστωσε στό μεταξύ σοβαρή ἐνίσχυση τοῦ ἐχθροῦ καί προώθησε στή ζώνη ἐνεργείας τοῦ Γ΄ Σώματος Στρατοῦ δύο ἀκόμη μεραρχίες, τίς XI καί XIII. Ἡ XI Μεραρχία εἶχε ὑπό τή διοίκησή της τά 13 καί 66 Συντάγματα Πεζικοῦ καί ἡ XIII τά 18, 22 καί 23 Συντάγματα Πεζικοῦ. Καί οἱ δύο Μεραρχίες διέθεταν μονάδες πυροβολικοῦ, ἱππικοῦ, μηχανικοῦ, διαβιβάσεων, ὑγειονομικοῦ καί ἐφοδιασμοῦ.

Ὑγειονομικούς σχηματισμούς διέθεταν, ἡ XI Μεραρχία τά XIα καί XIβ Ὀρεινά Χειρουργεῖα, τό XI Νοσηλευτικό Τμῆμα καί τήν XI Μοῖρα Τραυματιοφορέων καί ἡ XIII Μεραρχία τά XIIIα καί XIIIβ Ὀρεινά Χειρουργεῖα, τό XIII Νοσηλευτικό Τμῆμα καί τήν XIII Μοῖρα Τραυματιοφορέων. Ἀπό τίς μεραρχίες

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 601/Α/1 σελ. 51–53 καί Τόμος ΔΙΣ/ΓΕΣ «Ἡ Ἰταλική Εἰσβολή». σελ. 245–247 καί 272.

αὐτές ἡ XIII εἰσῆλθε στή μάχη ἀπό τίς 17 Νοεμβρίου ἀφοῦ παρεμβλήθηκε μεταξύ τῶν IX καί XV Μεραρχιῶν καί ἡ XI ἀπό τίς 21 τοῦ ἴδιου μήνα μέ ζώνη ἐνέργειας μεταξύ τῶν IX καί X Μεραρχιῶν. Γιά τήν καλύτερη ἐνάσκηση τῆς διοικήσεως ἡ XIII Μεραρχία ὑπήχθηκε στό Γ' Σῶμα Στρατοῦ καί οἱ X καί XI Μεραρχίες ὑπό τήν Ὁμάδα Μεραρχιῶν «Κ» πού συστήθηκε καί ὑπήχθηκε στό ΤΣΔΜ.

Ἔτσι, μέ τή συνεχιζόμενη ὁρμητική ἐπίθεση, πού ἐνισχύθηκε μέ νέες δυνάμεις, κατόπιν ἀπό πείσμονα καί σκληρό ἀγώνα ἐπιτεύχθηκε ἡ διάσπαση τῆς ἰταλικῆς ἀμυντικῆς τοποθεσίας καί ἡ ἀπελευθέρωση τῆς ἑλληνικῆς Κορυτσᾶς, στήν ὁποία εἰσῆλθαν τμήματα τῆς IX Μεραρχίας στίς 22 Νοεμβρίου 1940.

Πρέπει νά ἀναφερθεῖ ὅτι οἱ ἑλληνικές μεραρχίες ἦταν ἐπανδρωμένες στό μεγαλύτερο μέρος τους ἀπό ἐφέδρους, πού ἐπιστρατεύτηκαν μέ τήν κήρυξη τοῦ πολέμου, ἀντίθετα μέ τίς ἰταλικές μεραρχίες τῶν ὁποίων οἱ ἄντρες ἦταν ὑπό τά ὅπλα ἀπό πολύ χρόνο.

107. Γιά τίς ἀπώλειες τοῦ ΤΣΔΜ κατά τή μάχη Ἰβάν—Μόροβα δέν ὑπάρχουν ἀκριβῆ στοιχεῖα. Ἀπό τά στοιχεῖα πού συγκεντρώθηκαν ἀπό ἀρχειακό ὑλικό προκύπτει, ὅτι οἱ ἀπώλειες ἀνῆλθαν σέ νεκρούς ἀξιωματικούς 34, ὁπλίτες 590 καί τραυματίες ἀξιωματικούς 80, ὁπλίτες 2.066. Οἱ ἀριθμοί αὐτοί ὑπολείπονται τῶν πραγματικῶν ([1]).

Δραστηριότητα τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας στό Βόρειο Μέτωπο

(Σχεδιάγραμμα 6)

108. Ἡ κάλυψη τοῦ Βόρειου Μετώπου ἀπό ὑγειονομικῆς πλευρᾶς γινόταν, κατά τήν α' φάση τῆς ἀντεπιθέσεως, μέ τά Στρατιωτικά Νοσοκομεῖα Φλώρινας, Θεσσαλονίκης, Βέροιας, Κοζάνης καί τό Νοσηλευτήριο Καστοριᾶς, τά ὁποῖα ὑπῆρχαν ἀπό τόν καιρό τῆς εἰρήνης. Αὐτά εἶχαν ἐνισχυθεῖ ἀρκετά σέ προσωπικό, ὑλικό καί μέσα διακομιδῆς, λίγο πρίν ἀπό τήν ἰταλική εἰσβολή. Ἐπίσης ἀναπτύχθηκαν στή Θεσσαλονίκη τρία ἀκόμη στρατιωτικά νοσοκομεῖα καί ἕνα στή Νάουσα. Ἐπιπλέον γιά τήν ἐνίσχυση τοῦ νοσηλευτικοῦ τομέα, τό Γενικό Στρατηγεῖο διέθεσε στό ΤΣΔΜ τά Σ1 καί Σ2 Στρατιωτικά Νοσοκομεῖα Διακομιδῆς, πού συγκροτήθηκαν κατά τήν ἐπιστράτευση.

Μέ τήν κήρυξη τοῦ πολέμου τά παραπάνω Στρατιωτικά Νοσοκομεῖα ὑπήχθηκαν στίς Β' καί Γ' Ἀνώτερες Στρατιωτικές Διοικήσεις, στή Στρατιωτική Διοίκηση Κοζάνης, καθώς καί στό Β' Ρυθμιστικό Κέντρο, γιατί τά Β' καί Γ' Σώματα Στρατοῦ, ἀφοῦ μετακινήθηκαν ἀπό τίς ἕδρες πού εἶχαν κατά τήν εἰρήνη, ἀνέλαβαν τήν ὑγειονομική εὐθύνη τῶν πρόσω καθένα στή ζώνη ἐνεργείας του.

109. Στό βόρειο τομέα τοῦ παραπάνω μετώπου τήν ὑγειονομική ὑπηρεσία τῶν μαχόμενων δυνάμεων συντόνιζε καί διηύθυνε ἡ Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ, πού ἀκολουθοῦσε τό Στρατηγεῖο του σέ ὅλες τίς διαδοχικές μετακινήσεις του.

---

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ.601/Α/1, σελ. 58–59 καί Φ.647/Α/1, σελ. 9–13. Τόμος ΔΙΣ/ΓΕΣ «Ἡ Ἑλληνική Ἀντεπίθεσις» σελ. 70 καί Ἔκδοση Σ. Τζηρίτα «Στρατιωτική Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος», σελ. 721–723. Εὑρετήριο Μονάδων, Σχηματισμῶν, Ὑπηρεσιῶν Γεν. Στρατηγείου, πίνακες ὑπ' ἀριθ. 10, 18, 19.

Στή δικαιοδοσία της, γιά τόν τομέα τοῦ ὑγειονομικοῦ ἀνεφοδιασμοῦ τῶν μονάδων καί σχηματισμῶν τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ διέθετε τό Γ' Ὑγειονομικό Ὄρχο καί γιά τόν τομέα τῆς διακομιδῆς διέθετε τήν Γ' Μοίρα Τραυματιοφορέων καί ἀριθμό ὑγειονομικῶν αὐτοκινήτων. Γιά ἐνίσχυση στήν ἀντιμετώπιση τῶν χειρουργικῶν περιστατικῶν τῆς γραμμῆς τῶν πρόσω, διέθετε τά Σ10 καί Σ11 Ἔφεδρα Χειρουργικά Συνεργεῖα.

110. Στήν ὑποστήριξη τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας τῶν μονάδων τοῦ Βόρειου Μετώπου συνέβαλε σέ μεγάλο βαθμό τό Β' Ρυθμιστικό Κέντρο (Β'ΡΚ), μεγάλη ἐφοδιαστική μονάδα, πού συγκροτήθηκε μέ τήν ἐπιστράτευση στή Θεσσαλονίκη καί μεταστάθμευσε στή Βέροια, ὅπου ἄρχισε νά λειτουργεῖ ἀπό τίς 10 Νοεμβρίου 1940. Στίς 20 Νοεμβρίου μεταστάθμευσε στό Ἀμύνταιο καί στίς 27 Νοεμβρίου στή Φλώρινα.

Ἡ Μονάδα αὐτή ὄχι μόνο ἐφοδίαζε τίς ὑγειονομικές μονάδες τοῦ Βόρειου Μετώπου μέ κάθε εἶδους ὑλικό διοικητικῆς μέριμνας, ἀλλά καί τίς ἐνίσχυε μέ αὐτοκίνητα καί διευκόλυνε τίς διακομιδές. Γι' αὐτή τή βασική ἀποστολή τό Β' ΡΚ στήν ὀργάνωσή του διέθετε καί Γραφεῖο Διευθύνσεως Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας. Στό Β' ΡΚ ὑπάγονταν κατά περιόδους τά Στρατιωτικά Νοσοκομεῖα Βέροιας, Φλώρινας καί Κοζάνης. Ἐπίσης ὑπάγονταν σ' αὐτό καί τά Σ1 καί Σ2 Στρατιωτικά Νοσοκομεῖα Διακομιδῆς πού ἀναπτύχθηκαν, ὅπως προαναφέρεται, κατά τήν ἐπιστράτευση.

Τό Σ1 Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Διακομιδῆς ἔφθασε στήν Φλώρινα στίς 21 Νοεμβρίου 1940 καί ἀναπτύχθηκε ἐκεῖ στίς 27 Νοεμβρίου. Ἡ δράση του ἀναφέρεται λεπτομερῶς στήν παράγραφο 146 τοῦ τόμου.

Τό Σ2 Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Διακομιδῆς ἀναπτύχθηκε σέ σκηνές παρά τό χωριό Σωτήρ τῆς περιοχῆς Ἀμυνταίου καί ἀπό τίς 9 Νοεμβρίου ὑποδέχτηκε, νοσήλευσε καί διακόμισε τό σύνολο σχεδόν τῶν τραυματιῶν καί ἀσθενῶν τοῦ Βόρειου Μετώπου μέχρι τό τέλος Νοεμβρίου 1940.

Τό Β' ΡΚ, ἐκτός ἀπό τούς παραπάνω ὑγειονομικούς σχηματισμούς, εἶχε στή διάθεσή του καί τά ἀκόλουθα:

— Τό Χειρουργεῖο τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, πού ἔφθασε στήν Καστοριά, δυνάμεως 150 κλινῶν.

— Τό Σ3 Πεδινό Χειρουργεῖο.

— Τό Ἀναρρωτήριο τοῦ συντάγματος πεζικοῦ, πού ὑπῆρχε στήν Καστοριά ἀπό τόν καιρό τῆς εἰρήνης, δυνάμεως 100 κλινῶν.

— Τήν Ὑγειονομική Ἀποθήκη Φλώρινας μέ τμῆμα, πού διέθετε κάθε εἶδος ὑγειονομικοῦ καί φαρμακευτικοῦ ὑλικοῦ.

— Τούς Σ3 καί Σ4 Λόχους Ὑγειονομικῶν Αὐτοκινήτων καί ἀνά μία διμοιρία ὑγειονομικῶν αὐτοκινήτων ἀπό τούς Σ1, Σ2 καί Σ5 Λόχους Ὑγειονομικῶν Αὐτοκινήτων.

Στή διάθεση τοῦ Β' ΡΚ γιά τίς διακομιδές καί γιά ἀποσυμφόρηση τῶν ἀπωλειῶν ὑγείας ἀπό τήν περιοχή Φλώρινας—Ἀμυνταίου, ἡ Ἀνώτερη Στρατιωτική Διοίκηση Θεσσαλονίκης διέθετε καθημερινά ὑγειονομικό συρμό, κατόπιν αἰτήσεως τοῦ Β' ΡΚ.

Μέ αὐτό τόν τρόπο ὁ χῶρος πλησίον τοῦ μετώπου καί πίσω ἀπό αὐτό καλυπτόταν ἐπαρκῶς ἀπό ἀπόψεως ὑποδοχῆς, διαλογῆς, διακομιδῆς, νοσηλείας, χειρουργικῶν ἐπεμβάσεων καί ὑγειονομικοῦ ἀνεφοδιασμοῦ, μέ τίς παραπάνω ὑγειονομικές μονάδες καί μέσα.

111. Τό σχέδιο διακομιδῶν προέβλεπε τή διακομιδή τῶν ἀπωλειῶν ὑγείας τῶν μεραρχιῶν πού ἐνεργοῦσαν βόρεια, ἀπό τά χειρουργεῖα διαλογῆς τους πρός τήν κατεύθυνση τῆς Φλώρινας, καί τῶν μεραρχιῶν πού ἐνεργοῦσαν νότια, ἀπό τά χειρουργεῖα διαλογῆς τους πρός τήν κατεύθυνση τῆς Καστοριᾶς. Ἀπό τή Φλώρινα καί τήν Καστοριά οἱ διακομιδές γίνονταν πρός τή Θεσσαλονίκη. Κατά τήν περίοδο αὐτή, τήν εὐθύνη τῶν διακομιδῶν μέχρι τή Φλώρινα καί τήν Καστοριά εἶχε τό Γ' Σῶμα Στρατοῦ καί ἀπό ἐκεῖ ἡ Ἀνώτερη Στρατιωτική Διοίκηση Θεσσαλονίκης ἀρχικά καί κατόπιν τό Β' Ρυθμιστικό Κέντρο (1).

112. Ἀναλυτικά ἡ δραστηριότητα τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας τῶν μεραρχιῶν τοῦ Βόρειου Μετώπου κατ' αὐτή τήν περίοδο ἀναφέρεται παρακάτω.

Εἰδικότερα ἡ XV Μεραρχία δέ διέθετε δικούς της ὑγειονομικούς σχηματισμούς καί οἱ ἀνάγκες ὑποδοχῆς, διαλογῆς, διακομιδῆς καί νοσηλείας καλύφτηκαν ἀπό τούς πιό κάτω ὑγειονομικούς σχηματισμούς τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ, πού διατέθηκαν στή μεραρχία:

— Γ2 Ὀρεινό Χειρουργεῖο
— Γ2 Ὀρεινό Νοσηλευτικό Τμῆμα
— Οὐλαμό Τραυματιοφορέων τῆς Γ' Μοίρας Τραυματιοφορέων
— Δέκα ὑγειονομικά αὐτοκίνητα.

Οἱ σχηματισμοί αὐτοί διατέθηκαν καί λειτούργησαν ἀπό τίς 12 μέχρι 24 Νοεμβρίου ὡς ἑξῆς:

— Α' Τμῆμα Χειρουργείου Διαλογῆς (κλιμάκια χειρουργείου καί νοσηλευτικοῦ τμήματος), ἀναπτυγμένο στήν Πύλη ἀπό 14–11–40.

— Β' Τμῆμα Χειρουργείου Διαλογῆς (κλιμάκια χειρουργείου καί νοσηλευτικοῦ τμήματος), ἀναπτυγμένο στό Βατοχώρι.

— Προωθημένος σταθμός ὑγειονομικῶν αὐτοκινήτων στήν Πύλη καί Κρυσταλλοπηγή.

— Οὐλαμός Τραυματιοφορέων κατά τό μεγαλύτερο μέρος στό 90 Σύνταγμα Πεζικοῦ (γιατί αὐτό τό Σύνταγμα δέ διέθετε τραυματιοφορεῖς) καί στό χειρουργεῖο Πύλης.

113. Οἱ ἀπώλειες ὑγείας τῆς XV Μεραρχίας διακομίζονταν, τοῦ βόρειου τομέα στό σταθμό διακομιδῆς Πύλης καί τοῦ νότιου τομέα στό σταθμό διακομιδῆς Κρυσταλλοπηγῆς, ἀπό τραυματιοφορεῖς τῶν μονάδων μέ φορεῖα ἤ κτήνη, κατά τήν ἐπιστροφή τους ἀπό τόν ἀνεφοδιασμό τῶν μαχομένων τμημάτων σέ πυρομαχικά καί τρόφιμα. Καί ἀπό ἐκεῖ μέ ὑγειονομικά αὐτοκίνητα στά χειρουργεῖα διαλογῆς τῆς Πύλης καί τοῦ Βατοχωρίου, ὅπου νοσηλεύονταν καί χειρουργοῦνταν ὅσοι ἀπό τούς τραυματίες καί ἀσθενεῖς δέν ἔπρεπε νά διακομιστοῦν. Οἱ ὑπόλοιποι διακομίζονταν μέ ὑγειονομικά αὐτοκίνητα στό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Φλώρινας.

Ἡ λειτουργία τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας γινόταν κανονικά ἀπό τίς μονάδες καί τούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς παρ' ὅλες τίς σοβαρές ἐλλείψεις τῶν μονάδων σέ φάρμακα καί ὑλικά, γιά τά ὁποῖα ἡ Μεραρχία ἀνέφερε ἔγκαιρα στό Γ' Σῶμα Στρατοῦ πρός συμπλήρωση, μαζί μέ αἴτηση γιά τήν ἀποστολή ἑνός πλήρους ὀρεινοῦ χειρουργείου (2).

---

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Πίνακες Εὑρετηρίου Μονάδων, Σχηματισμῶν Γενικοῦ Στρατηγείου. Φ. 673/Α/1, σελ. 7–8 καί 178–184. Φ. 673/Ε, σελ. 1–2.

(2) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 707/Α/1, σελ. 236–238.

114. Ἡ ΙΧ Μεραρχία διέθετε ὅλους τούς προβλεπόμενους ἀπό τή σύνθεση ὑγειονομικούς σχηματισμούς, πού ἀναπτύχθηκαν καί λειτούργησαν ὡς ἀκολούθως:

— ΙΧβ Ὀρεινό Χειρουργεῖο στή Βράτσιανη μέ κλιμάκιο στή Μέγκουλα.

— ΙΧα Ὀρεινό Χειρουργεῖο μέ τό ΙΧ Νοσηλευτικό Τμῆμα στήν Κάτω Φτεριά.

— ΙΧ Μοίρα Τραυματιοφορέων ὁμοίως στήν Κάτω Φτεριά. Ἀπό τίς 13 Νοεμβρίου ἡ Μοίρα διέθεσε τρεῖς οὐλαμούς τραυματιοφορέων ὑπό ἐφέδρους ἀνθυπίατρους στά 27, 32 καί 53 Συντάγματα Πεζικοῦ γιά ὑποστήριξή τους. Οἱ οὐλαμοί αὐτοί παρέμειναν στά συντάγματα μέχρι τό τέλος τῶν ἐπιχειρήσεων, ἐνῶ κατά καιρούς γινόταν ἀντικατάσταση τῶν τραυματιοφορέων. Ἡ Μοίρα, κατόπιν διαταγῶν, ἀκολούθησε τά μαχόμενα τμήματα σ' ὅλη τή διάρκεια τῶν ἐπιχειρήσεων μέ ἕδρες στίς 17 Νοεμβρίου στήν Κάτω Φτεριά, στίς 21 στήν Πολόσκα, στίς 22 στό Χοτσίστι καί στίς 24 στή Ντίσνιτσα.

Τά χειρουργεῖα τῆς ἴδιας Μεραρχίας, μέ τό νοσηλευτικό τμῆμα, ἀναπτύχθηκαν στίς παραπάνω τοποθεσίες ἀπό τίς 14 Νοεμβρίου ὡς χειρουργεῖα διαλογῆς.

115. Οἱ ἀπώλειες ὑγείας τῆς ΙΧ Μεραρχίας διακομίζονταν, τοῦ βόρειου ὑποτομέα της, διά μέσου τοῦ σταθμοῦ διακομιδῆς Μέγκουλας, στή Βράτσιανη καί τοῦ νότιου ὑποτομέα της στήν Κάτω Φτεριά. Οἱ διακομιδές γίνονταν μέ τή μέριμνα τῶν μονάδων ἀπό τούς τραυματιοφορεῖς, μέ φορεῖα ἤ κτήνη. Ἀπό ἐκεῖ μέ ὑγειονομικά αὐτοκίνητα, μέ τή μέριμνα τῆς Μεραρχίας, στά Νοσοκομεῖα Κοζάνης καί Ἀμυνταίου. Οἱ ἀσθενεῖς καί τραυματίες πού δέν ἔπρεπε νά διακομιστοῦν, δέχονταν τήν κατάλληλη θεραπευτική καί ἐγχειρητική ἀγωγή στά παραπάνω χειρουργεῖα διαλογῆς τῆς Μεραρχίας.

Οἱ διακομιδές μέχρι τῶν χειρουργείων διαλογῆς ἦταν πάρα πολύ ἐπίπονες ἐξαιτίας τῶν καιρικῶν συνθηκῶν, τοῦ δύσβατου ἐδάφους καί τῶν μεγάλων ἀποστάσεων. Πολλές φορές ὑπῆρξε ἀνάγκη μεταφορᾶς τραυματιῶν μέ φορεῖα ἐπί 15–18 ὧρες. Ἡ κατάσταση αὐτή ἐπέφερε μεγάλη καταπόνηση στούς τραυματίες καί τούς τραυματιοφορεῖς. Παρά τίς δυσκολίες αὐτές ὅλες οἱ διακομιδές γίνονταν ἀπό τούς τραυματιοφορεῖς ἀγόγγυστα. Ἀκόμη καί πρός τούς Ἰταλούς τραυματίες, ἡ συμπεριφορά τους ὑπῆρξε ἄμεμπτη (1).

116. Ἡ Χ Μεραρχία διέθετε καί αὐτή ὅλους τούς προβλεπόμενους ἀπό τή σύνθεση ὑγειονομικούς σχηματισμούς καί λάβαινε μέρος γιά πρώτη φορά στό θέατρο ἐπιχειρήσεων τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ μετώπου. Ἡ διάταξη καί ἡ λειτουργία τῶν ὑγειονομικῶν σχηματισμῶν κατά τό παραπάνω χρονικό διάστημα, ἦταν ἡ ἀκόλουθη:

Στήν περιοχή τοῦ Νεστορίου ἀναπτύχθηκε τό Χβ Ὀρεινό Χειρουργεῖο ἀπό τίς 13 Νοεμβρίου καί ἀπό τήν ἑπομένη λειτούργησε ὡς χειρουργεῖο διαλογῆς καί διακομιδῆς. Γιά τήν ἐνίσχυσή του διατέθηκε ἕνας οὐλαμός τῆς Χ Μοίρας Τραυματιοφορέων, ἡ ὁποία ἐνίσχυε ἐπίσης μέ τραυματιοφορεῖς καί τά 30, 65 καί 68 Συντάγματα Πεζικοῦ.

Τό Χειρουργεῖο αὐτό στή θέση *«Ἀμμούδα»* τῆς περιοχῆς Νεστορίου δέχτηκε, περιέθαλψε καί διακόμισε στό Νεστόρι περί τούς ἑβδομήντα τραυματίες πολέμου. Ἀπό τίς 17 Νοεμβρίου τό Χειρουργεῖο μετακινήθηκε, ἀναπτύχθηκε

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ.696/Α/2γ, σελ. 27–28. Φ.696/Η, σελ. 1–2 καί Φ.697/Α/1, σελ. 8.

καί λειτούργησε στό σχολεῖο τοῦ μεθοριακοῦ χωριοῦ Καλή Βρύση. Ἐδῶ τό Χειρουργεῖο δέχτηκε, χειρούργησε, νοσήλευσε καί διακόμισε στό Νεστόρι περί τούς 450 τραυματίες πολέμου.

Οἱ τραυματίες αὐτοί προέρχονταν ἀπό τά 30, 65 καί 68 Συντάγματα Πεζικοῦ, ἀπό τό Χα Ὀρεινό Χειρουργεῖο καί ἀπό τίς λοιπές μονάδες καί σχηματισμούς τῆς Χ Μεραρχίας. Γιά τήν καλύτερη ἐξυπηρέτηση τῶν τμημάτων τῆς Μεραρχίας, πού προήλαυναν, τό Χειρουργεῖο προώθησε στίς 18 Νοεμβρίου ἕνα κλιμάκιό του μέ ἐπικεφαλῆς ἀνθυπίατρο, τό ὁποῖο ἐγκαταστάθηκε περίπου δύο χιλιόμετρα νοτιοανατολικά τοῦ χωριοῦ Βόζιγκραδ, σέ πευκόφυτο λοφίσκο κοντά στήν ἐκεῖ ἡμιονική ὁδό.

Οἱ διακομιδές γίνονταν μέ κτήνη καί φορεῖα μέ τά μεταγωγικά τοῦ χειρουργείου, τά διερχόμενα μεταγωγικά τῶν διαφόρων μονάδων τῶν πρόσω καί τούς τραυματιοφορεῖς τῆς Χ Μοίρας Τραυματιοφορέων μέχρι τοῦ χειρουργείου καί ἀπό ἐκεῖ μέ ὑγειονομικά αὐτοκίνητα στό Νεστόρι, μέ τή μέριμνα τοῦ Ἀρχίατρου τῆς Μεραρχίας. Ἀπό τό Νεστόρι οἱ ἀπώλειες ὑγείας διακομίζονταν, μέ τή μέριμνα τῆς Διευθύνσεως Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας Γ' Σώματος Στρατοῦ, στό Σ2 Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Διακομιδῆς στό Ἀμύνταιο, πού ὑποδεχόταν τούς ἀσθενεῖς καί τραυματίες τοῦ Βόρειου Μετώπου διά μέσου Καστοριᾶς καί Φλώρινας. Ἀπ' αὐτούς τούς ἐλαφρά πάσχοντες, τούς ἐπανακτήσιμους καί ὅσους δέν ἔπρεπε νά διακομιστοῦν τούς κρατοῦσε, νοσήλευε καί χειρουργοῦσε, ἐνῶ τούς λοιπούς διακόμιζε μέ ὑγειονομικούς συρμούς στά στρατιωτικά νοσοκομεῖα τοῦ ἐσωτερικοῦ, μέ τή μέριμνα τῆς Γ' Ἀνώτερης Στρατιωτικῆς Διοικήσεως.

Ἡ ὑγειονομική ὑπηρεσία τῆς Μεραρχίας λειτούργησε καλά, παρ' ὅλες τίς δυσμενεῖς καιρικές καί ἐδαφικές συνθῆκες. Στό Χβ Χειρουργεῖο Διαλογῆς γινόταν ἱκανός ἀριθμός μικρῶν καί μεγάλων χειρουργικῶν ἐπεμβάσεων μέ ἱκανοποιητικά ἀποτελέσματα. Γιά τούς ἀσθενεῖς ἀπό παθήσεις ἐφαρμόστηκε ἡ κατάλληλη παθολογική θεραπεία.

117. Ἡ ΧΙΙΙ Μεραρχία διέθετε ὅλους τούς προβλεπόμενους ἀπό τή σύνθεση ὑγειονομικούς σχηματισμούς καί εἰσῆλθε στόν ἀγώνα ἀπό τίς 18 Νοεμβρίου στό μέτωπο μεταξύ τῶν XV καί IX Μεραρχιῶν. Οἱ ἀπώλειες τῶν τμημάτων της, πού ἐνεργοῦσαν στό δεξιό (βόρειο) τομέα της, διακομίζονταν ἀπό τίς 18 Νοεμβρίου στό σταθμό διακομιδῆς στήν Κρυσταλλοπηγή καί οἱ ἀπώλειες τῶν τμημάτων τοῦ ἀριστεροῦ (νότιου) τομέα στήν Κάτω Φτεριά, ὅπου εἶχε ἀναπτυχθεῖ ἀπό τίς 14 Νοεμβρίου τό ΙΧα Ὀρεινό Χειρουργεῖο τῆς ΙΧ Μεραρχίας.

Οἱ διακομιδές ἀπό τούς σταθμούς ἐπιδέσεως τῶν συνταγμάτων μέχρι τήν Κρυσταλλοπηγή καί Φτεριά γίνονταν ἀπό τούς τραυματιοφορεῖς τῆς ΧΙΙΙ Μοίρας Τραυματιοφορέων μέ φορεῖα ἤ κτήνη, μετά τήν ἐπιστροφή τους ἀπό τόν ἀνεφοδιασμό τῶν μαχόμενων τμημάτων σέ πυρομαχικά καί τρόφιμα. Ἀκολούθως οἱ διακομιδές συνεχίζονταν μέ ὑγειονομικά αὐτοκίνητα στό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Φλώρινας, ἐκτός ἀπό τίς ἀπώλειες πού δέν ἔπρεπε νά διακομιστοῦν. Ἡ διακομιδή μέχρι τήν Κρυσταλλοπηγή καί τήν Κάτω Φτεριά ἦταν πολύ ἐπίπονη, ἐξαιτίας τοῦ δύσβατου ἐδάφους, τῶν μεγάλων ἀποστάσεων καί τῶν δυσμενῶν καιρικῶν συνθηκῶν (1).

118. Ἡ ΧΙ Μεραρχία διέθετε ὅλους τούς προβλεπόμενους ἀπό τή σύνθεση ὑγειονομικούς σχηματισμούς. Εἰσῆλθε στόν ἀγώνα στίς 21 Νοεμβρίου, δηλαδή

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 704/Α/1α, σελ. 7-16.

περί τό τέλος τῆς μάχης τῆς Μόροβα καί δέν εἶχε σημαντικές ἀπώλειες ὑγείας. Γι' αὐτό δέν ἀνέπτυξε τούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς της, ἐκτός ἀπό τήν ΧΙ Μοίρα Τραυματιοφορέων πού ἀναπτύχθηκε μερικῶς καί διέθεσε ὁρισμένο ἀριθμό τραυματιοφορέων στίς μονάδες τῆς Μεραρχίας.

Οἱ διακομιδές ἀπό τούς σταθμούς ἐπιδέσεως τῶν συνταγμάτων γίνονταν μέ τή μέριμνα τῆς Μεραρχίας ἀπό τούς τραυματιοφορεῖς μέ φορεῖα καί τά κτήνη ἀνεφοδιασμοῦ τῶν μαχομένων τμημάτων, πού ἐπέστρεφαν κενά καί ὁδηγοῦνταν στούς σταθμούς διακομιδῆς στό Νεστόρι καί στήν Κάτω Φτεριά. Ἀπό ἐκεῖ οἱ τραυματίες καί οἱ ἀσθενεῖς μεταφέρονταν μέ ὑγειονομικά αὐτοκίνητα στό Σ2 Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Διακομιδῆς Ἀμυνταίου.

Καί ἐδῶ παρουσιάστηκαν δυσκολίες στίς διακομιδές ἰδιαίτερα μέχρι τό Νεστόρι, ἐξαιτίας τῶν δυσμενῶν καιρικῶν συνθηκῶν, τοῦ ἀνώμαλου ἐδάφους καί τῶν μεγάλων ἀποστάσεων.

119. Στήν ὀκταήμερη μάχη τοῦ Ἰβάν–Μόροβα, ἡ ὑγειονομική ὑπηρεσία τοῦ Βόρειου Μετώπου ἐργάστηκε σκληρά, ἰδιαίτερα τῶν ταγμάτων, συνταγμάτων καί τῶν μεραρχιῶν καί είδικά στόν τομέα τῶν διακομιδῶν, ἐξαιτίας τοῦ δύσβατου ἐδάφους, μέχρις οἱ τραυματιοφορεῖς καί τά κτήνη νά φθάσουν σέ σημεῖα βατά στά αὐτοκίνητα γιά τήν παραπέρα ταχύτερη καί περισσότερο ἄνετη διακομιδή. Ἐπίσης οἱ δυσμενεῖς καιρικές συνθῆκες ἔκαναν τό ἔργο τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας περισσότερο κουραστικό καί δύσκολο (1).

Γενική Στρατιωτική Κατάσταση στό Κεντρικό Μέτωπο

(Σχεδιάγραμμα 7)

120. Ἡ ἀνάληψη γενικῆς ἐπιθέσεως σέ ὁλόκληρο τό μέτωπο ἀπό τίς ἑλληνικές δυνάμεις ἀποτελοῦσε, γιά τίς μονάδες τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ καί τή Μεραρχία Ἱππικοῦ, συνέχεια τῆς ἀντεπιθέσεως πού εἶχε ἀναληφθεῖ ἀπ' αὐτές γιά τήν ἀπώθηση τῶν ἰταλικῶν δυνάμεων στήν περιοχή τῆς Πίνδου.

Τό βράδυ τῆς 13ης Νοεμβρίου βρίσκονταν στή ζώνη τῶν ἐπιχειρήσεων ὑπό τή διοίκηση τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ, ἡ Ι Μεραρχία Πεζικοῦ, ἡ V Ταξιαρχία Πεζικοῦ, ἡ Ταξιαρχία Ἱππικοῦ καί οἱ Β', ΙΧ καί Χ Ὁμάδες Ἀναγνωρίσεως.

Στό Β' Σῶμα Στρατοῦ εἶχε ἀνατεθεῖ ἀπό τό ΤΣΔΜ, ἡ ἀποστολή ἐπιθέσεως ἀπό τό πρωί τῆς 14ης Νοεμβρίου πρός τίς κατευθύνσεις ὑψ. Μαρία–Λεσκοβίκι καί Ἐρσέκα. Τό Β' Σῶμα Στρατοῦ ἀνέθεσε τήν ἐκτέλεση τῆς ἐπιθέσεως στήν Ι Μεραρχία Πεζικοῦ ὑπό τήν ὁποία ὑπήγαγε τήν V Ταξιαρχία Πεζικοῦ καί τίς Β', ΙΧ καί Χ Ὁμάδες Ἀναγνωρίσεως. Ἡ Ταξιαρχία Ἱππικοῦ ἀποτελοῦσε τήν ἐφεδρεία τοῦ Σώματος Στρατοῦ (2).

121. Ἡ Ι Μεραρχία ὀργάνωσε δύο συγκροτήματα ἐπιθέσεως, τό Βόρειο καί Νότιο. Τό Βόρειο Συγκρότημα, ὑπό τό Διοικητή τῆς V Ταξιαρχίας, συγκροτήθηκε ἀπό μονάδες τῶν 2, 7, 51 καί 52 Συνταγμάτων Πεζικοῦ καί μοίρας πυροβολικοῦ. Τό Νότιο Συγκρότημα, ὑπό τό Διοικητή Πεζικοῦ τῆς Ι Μεραρχίας, συγκροτήθηκε ἀπό μονάδες τῶν 4, 5, 7, 16, 51 καί 52 Συνταγμάτων Πεζικοῦ, ἀπό

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ.696/Α/2γ, σελ. 27 καί Φ. 698/Α/1α, σελ. 25–28, 33, 33–34, 37.
(2) Τόμος ΔΙΣ/ΓΕΣ «Ἡ Ἑλληνική Ἀντεπίθεσις 1940–41» σελ. 10–17.

τίς I, IX καί X 'Ομάδες 'Αναγνωρίσεως καί ἀπό μονάδες πυροβολικοῦ. Καί τά δύο Συγκροτήματα διέθεταν στοιχεῖα ὑγειονομικοῦ καί ἐφοδιασμοῦ.

Οἱ μονάδες τοῦ Βόρειου Συγκροτήματος πέτυχαν τή διάβαση τῶν συνόρων καί τήν κατάληψη τῆς 'Ερσέκας στίς 21 Νοεμβρίου. Οἱ μονάδες τοῦ Νότιου Συγκροτήματος ἀνακατέλαβαν τήν Κόνιτσα στίς 16 Νοεμβρίου καί ἀφοῦ συνέχισαν τίς ἐπιθετικές τους ἐνέργειες πέρα ἀπό τά σύνορα, κατέλαβαν στίς 22 Νοεμβρίου τό Λεσκοβίκι. Συνεπῶς μέ τήν μάχη τῆς Πίνδου ὄχι μόνο ἐκδιώχτηκαν οἱ 'Ιταλοί πέρα ἀπό τήν ὀροθετική γραμμή, ἀλλά καταλήφθηκε καί ἡ ἐγκάρσια ὁδός 'Ερσέκας—Λεσκοβικίου. Οἱ ἀπώλειες ὑγείας τῶν συγκροτημάτων, ἀπό τίς 14 μέχρι 24 Νοεμβρίου, δέν ἦταν σημαντικές (1).

Δραστηριότητα τῆς 'Υγειονομικῆς 'Υπηρεσίας στό Κεντρικό Μέτωπο

(Σχεδιάγραμμα 7)

122. 'Η ὑγειονομική ὑποστήριξη τοῦ Κεντρικοῦ Μετώπου γινόταν στά μετόπισθεν μέ τό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Κοζάνης καί πλησίον τοῦ μετώπου μέ τούς ὑγειονομικούς σταθμούς πού ἀναπτύχθηκαν στό Τσοτύλι καί τά Γρεβενά.

Τό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Κοζάνης, πού λειτουργοῦσε ἀπό τόν καιρό τῆς εἰρήνης, ἐνισχύθηκε πρίν καί μετά τήν ἐπιστράτευση σέ προσωπικό, ὑλικά καί μέσα μεταφορᾶς. Τό νοσοκομεῖο αὐτό ὑπήχθηκε ὑπό τή Στρατιωτική Διοίκηση Κοζάνης καί ἀποτέλεσε τήν κύρια ὑγειονομική μονάδα, στήν ὁποία διακομίζονταν οἱ ἀπώλειες ὑγείας τοῦ Κεντρικοῦ Μετώπου κατ' αὐτή τήν περίοδο.

Στό Τσοτύλι ἀναπτύχθηκε καί λειτούργησε ἀπό τίς 8 Νοεμβρίου τό Β1 Πεδινό Χειρουργεῖο, πού ἀνῆκε στό Β' Σῶμα Στρατοῦ. Στά Γρεβενά ἀναπτύχθηκαν καί λειτούργησαν ἀπό τίς 11 Νοεμβρίου στό ἐπιταγμένο Κρατικό Νοσοκομεῖο, τό Σ4 'Ορεινό Νοσηλευτικό Τμῆμα καί τό Σ7 Ἔφεδρο Χειρουργικό Συνεργεῖο, πού διατέθηκαν στό Β' Σῶμα Στρατοῦ. Γιά τήν ἐνίσχυση τῆς χειρουργικῆς τῶν πρόσω, διατέθηκαν ἐπίσης στό Β' Σῶμα Στρατοῦ τό Β2 'Ορεινό Χειρουργεῖο καί Σ15 Χειρουργικό Συνεργεῖο.

Στό Κεντρικό Μέτωπο τήν εὐθύνη τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας τῶν μαχόμενων τμημάτων εἶχε ἡ διεύθυνση 'Υγειονομικῆς 'Υπηρεσίας τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ, πού ἀκολουθοῦσε τό στρατηγεῖο του σέ ὅλες τίς διαδοχικές μετακινήσεις του.

123. Γιά τόν ὑγειονομικό ἀνεφοδιασμό τῶν μονάδων καί σχηματισμῶν του, τό Β' Σῶμα Στρατοῦ διέθετε τό Β' 'Υγειονομικό Ὄρχο καί γιά τίς διακομιδές τή Β' Μοίρα Τραυματιοφορέων καί ἀριθμό ὑγειονομικῶν αὐτοκινήτων, τά ὁποῖα τοῦ διέθεσε τό Γενικό Στρατηγεῖο ἀπό τούς λόχους ὑγειονομικῶν αὐτοκινήτων.

Τήν κύρια εὐθύνη τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας τῶν πρόσω εἶχε κυρίως ἡ I Μεραρχία Πεζικοῦ, πού διέθετε τά Ια καί Ιβ 'Ορεινά Χειρουργεῖα, τό I Νοσηλευτικό Τμῆμα, τήν I Μοίρα Τραυματιοφορέων καί μερικά ὑγειονομικά αὐτοκίνητα πού τῆς διατέθηκαν ἀπό τό Β' Σῶμα Στρατοῦ.

'Η I Μοίρα Τραυματιοφορέων διέθετε ὡς μέσα μεταφορᾶς τραυματιοφορεῖς, τροχήλατα φορειοφόρα, ἀσθενοφόρα κτήνη καί χρησιμοποιοῦσε ἐπίσης τά κενά

(1) 'Αρχεῖο ΔΙΣ/Φ.681/Α/2, σελ. 58-181 καί Φ. 643/Α/2, σελ. 100-106.

κτήνη ἐφοδιασμοῦ τῶν μονάδων κατά τήν ἐπιστροφή τους. Τό Β' Σῶμα Στρατοῦ διέθετε τραυματιοφορεῖς, τροχήλατα φορειοφόρα, ἀσθενοφόρα κτήνη, ὑγειονομικά αὐτοκίνητα καί τά κενά φορτηγά αὐτοκίνητα, πού ἐπέστρεφαν ἀπό τό μέτωπο.

Ἀπό τίς 9 Νοεμβρίου ἀναπτύχθηκε στό Ἑπταχώρι τό Ια Ὀρεινό Χειρουργεῖο τῆς Ι Μεραρχίας καί ἀπό τίς 12 Νοεμβρίου ἀναπτύχθηκαν μαζί στή Σαμαρίνα τό Β2 Ὀρεινό Χειρουργεῖο καί τό Σ15 Χειρουργικό Συνεργεῖο.

Στή Μόρφη καί τά Γρεβενά, ὅπου τό Β' Σῶμα ἵδρυσε παραρτήματα ἐφοδιασμοῦ, συγκρότησε πλησίον τους καί σταθμούς διακομιδῆς. Ἡ ὕπαρξη αὐτῶν τῶν σταθμῶν διευκόλυνε πολύ τίς διακομιδές, γιατί χρησιμοποιοῦνταν γι' αὐτές τά κενά κτήνη τοῦ ἀνεφοδιασμοῦ πού ἐπέστρεφαν ἀπό τό μέτωπο (1).

124. Οἱ ἀπώλειες ὑγείας ἀπό πολεμικά τραύματα δέν ἦταν μεγάλες. Ὅμως προστέθηκαν οἱ ἀσθενεῖς ἀπό παθήσεις καί νόσους, γιατί οἱ ἄντρες μάχονταν κάτω ἀπό δυσμενεῖς καιρικές συνθῆκες καί μέ σοβαρές δυσκολίες στόν ἀνεφοδιασμό, παράγοντες πού ὑπέσκαπταν τήν ἀντοχή τους.

Οἱ τραυματίες καί ἀσθενεῖς τοῦ Βόρειου Συγκροτήματος ἀπό τό σταθμό ἐπιδέσεώς τους μεταφέρονταν στό Ἑπταχώρι ἀπό τούς τραυματιοφορεῖς, μέ τά τροχήλατα φορειοφόρα καί τά ἀσθενοφόρα κτήνη, μέ τή μέριμνα τῆς Ι Μοίρας Τραυματιοφορέων καί ἀπό ἐκεῖ στό Προκεχωρημένο Κέντρο Ἐφοδιασμοῦ Μόρφης, ὅπου ἦταν ὁ σταθμός διακομιδῆς. Ἀπό τή Μόρφη οἱ ἀπώλειες ὑγείας διακομίζονταν στό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Κοζάνης, μέ τή μέριμνα τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ. Γι' αὐτό τό σκοπό χρησιμοποιοῦνταν ὑγειονομικά αὐτοκίνητα γιά τούς τραυματίες καί ἀσθενεῖς, πού ἡ κατάστασή τους ἦταν σοβαρή καί κενά φορτηγά γιά τούς ὑπόλοιπους.

Οἱ ἀπώλειες ὑγείας τοῦ Νότιου Συγκροτήματος διακομίζονταν ἀπό τό σταθμό ἐπιδέσεώς τους στή Φούρκα καί ἀπό ἐκεῖ στό σταθμό διακομιδῆς στά Γρεβενά, μέ τά μεταφορικά μέσα τῆς Ι Μοίρας Τραυματιοφορέων. Ἀπό τά Γρεβενά οἱ διακομιδές συνεχίζονταν πρός τήν Κοζάνη, μέ τή μέριμνα τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ.

125. Ὁ ρυθμός τῶν διακομιδῶν καθορίστηκε ἀπό τή Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ, ὡς ἑξῆς :

—Ἑτοιμοθάνατοι, τοῦ Βόρειου Συγκροτήματος στό Χειρουργεῖο Διαλογῆς Ἑπταχωρίου καί τοῦ Νότιου στό Χειρουργεῖο Διαλογῆς τῆς Σαμαρίνας.

— Α' καί Β' ἀνάγκης, ἀνάλογα μέ τή σειρά ἐπείγοντος θεραπείας, τραυματίες καί ἀσθενεῖς τοῦ Βόρειου Συγκροτήματος στό Β1 Πεδινό Χειρουργεῖο στό Τσοτύλι καί τοῦ Νότιου στό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Γρεβενῶν.

— Γ' ἀνάγκης, γενικά ἐλαφρά τραυματίες, ἀσθενεῖς καί πάσχοντες ἀπό λοιμώδη νοσήματα, στό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Κοζάνης.

126. Ἀπό τήν Ὑγειονομική Ὑπηρεσία τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ, σύμφωνα μέ τή γενική διαταγή τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου, καθορίστηκε ὡς παρακάτω ἡ νοσηλεία καί διακομιδή τῶν τραυματιῶν καί ἀσθενῶν αἰχμαλώτων :

— Οἱ νοσηλευόμενοι τραυματίες καί ἀσθενεῖς Α' ἀνάγκης στά χειρουργεῖα καί στό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Γρεβενῶν. Μόλις ἡ κατάστασή τους ἐ-

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ.643/Στ/2, σελ. 3. Φ. 643/Στ/3, σελ. 2. Φ. 643/Στ/5, σελ. 1. Φ. 662/Η, σελ. 1 καί Φ. 718/Ε/2.

πέτρεπε νά διακομιστοῦν, θά μεταφέρονταν στή Θεσσαλονίκη μέ τή μέριμνα τοῦ Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου Κοζάνης.

— Οἱ Β' καί Γ' ἀνάγκης τραυματίες, θά διακομίζονταν στή Θεσσαλονίκη μέ τή μέριμνα τοῦ Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου Κοζάνης.

— Τά αὐτοκίνητα, πού θά χρησιμοποιοῦνταν γιά τή μεταφορά αἰχμαλώτων, ἔπρεπε νά ἀπολυμαίνονται μέ τή μέριμνα τοῦ Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου Κοζάνης.

— Σ' ὅλους, πρίν ἀπό τήν εἴσοδό τους στά νοσηλευτικά ἱδρύματα, θά γινόταν πλήρης ἀποφθειρίαση καί ἀπολύμανση τοῦ ἱματισμοῦ τους.

127. Μέ τήν προαναφερόμενη γενική διάταξη τῶν ὑγειονομικῶν σχηματισμῶν τοῦ Κεντρικοῦ Μετώπου καί τό ρυθμό διακομιδῆς τῶν ἀπωλειῶν ὑγείας, γινόταν ἐπιτυχῶς ἡ περίθαλψη καί ἡ χειρουργική ἐπέμβαση τῶν τραυματιῶν καί ἀσθενῶν, πού δέν μποροῦσαν νά διακομιστοῦν, στίς πλησιέστερες τοποθεσίες πρός τή γραμμή μάχης, ὅπου ἦταν δυνατό νά ἀναπτυχθοῦν οἱ σχηματισμοί αὐτοί.

Ἡ ἐκκένωση ἀπ' αὐτές τίς προωθημένες τοποθεσίες γινόταν πρός τό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Κοζάνης, κατά τό δυνατό ἔγκαιρα καί μέ ὅλα τά κατάλληλα καί πρόσφορα μέσα, παρ' ὅλες τίς ὑπάρχουσες δυσχέρειες.

128. Μεγάλη δυσχέρεια παρουσιάστηκε στίς διακομιδές. Δυσμενεῖς κυρίως παράγοντες, πού ἐμπόδιζαν μία ταχεία καί ἄνετη διακομιδή, ἦταν οἱ καιρικές συνθῆκες, τό ἀνώμαλο ἔδαφος καί ἡ μεγάλη κίνηση τοῦ ρεύματος τῶν διακομιδῶν. Ἐπίσης ἦταν σέ βάρος τοῦ τραυματία ἤ ἀσθενοῦς ὁ χρόνος, πού περνοῦσε, μέχρι τήν ἄφιξή του στόν πλησιέστερο ὑγειονομικό σχηματισμό γιά περίθαλψη, χειρουργική ἐπέμβαση, νοσηλεία ἤ περισσότερο ἄνετη διακομιδή. Τά δρομολόγια, πού ἀκολουθοῦνταν, ἦταν τά περισσότερα δύσβατα καί ὑποχρεωτικά, γιατί δέν παρακάμπτονταν καί οἱ ἡμίονοι κινοῦνταν μέ δυσκολία. Γι' αὐτό, τό ἔργο τῶν τραυματιοφορέων καί ἡμιονηγῶν ἦταν ἀρκετά δύσκολο καί κουραστικό.

Γιά τήν ἀντιμετώπιση αὐτῶν τῶν δυσχερειῶν, πού εἶχαν σημαντικό ἀντίκτυπο καί στόν ἀνεφοδιασμό τῶν μονάδων σέ τρόφιμα, νομή καί πυρομαχικά, τό Β' Σῶμα Στρατοῦ ζήτησε τή συνδρομή τῶν κατοίκων τῆς Πίνδου, πού ἀθρόως ἔσπευσαν μέ ἐνθουσιασμό, μέ τίς γυναῖκες, τά παιδιά καί τά κτήνη τους. Ἦταν συγκινητικό νά βλέπει κανείς γυναῖκες, μικρά παιδιά, γέροντες καί γερόντισσες νά βαδίζουν ὁλόκληρη τήν ἡμέρα καί νά μεταφέρουν μέ μικρά ὑποζύγια (ὄνους, ἡμίονους) καί μέ τούς ὤμους τους ἀκόμη, τρόφιμα καί πυρομαχικά γιά τό μαχόμενο στρατό καί στήν ἐπιστροφή τους, νά μεταφέρουν τραυματίες καί ἀσθενεῖς.

Οἱ ὑπέροχοι αὐτοί Ἕλληνες τῶν χωριῶν τῆς Πίνδου ἔδωσαν οὐσιαστική βοήθεια στούς τραυματιοφορεῖς καί ἡμιονηγούς γιά τήν ἀντιμετώπιση τοῦ δύσκολου ἔργου τῶν διακομιδῶν. Παράλληλα, μέ τήν προσφορά τους αὐτή ἔγραφαν στήν ἱστορία τοῦ Ἔθνους ἕνα ὑπέροχο παράδειγμα πατριωτισμοῦ γιά μίμηση (1).

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 643/Α/2, σελ. 127-128, καί Φ. 718/Ε/6, 8,10, 12 καί 14.

Γενική Στρατιωτική Κατάσταση στό Νότιο Μέτωπο

(Σχεδιάγραμμα 8)

129. Στό Νότιο Μέτωπο τό Α' Σῶμα Στρατοῦ, σύμφωνα μέ τίς ὁδηγίες τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου, εἶχε ὡς ἀποστολή νά ἐνεργήσει κατά τήν κατεύθυνση Ἰωάννινα—Τεπελένι μέ ἀντικειμενικό σκοπό τήν εὐρεία κάλυψη πρός βορειοδυτικά τῆς περιοχῆς Μέρτζανης.

Στή ζώνη τῶν ἐπιχειρήσεων, τό Α' Σῶμα Στρατοῦ διέθετε τό βράδυ τῆς 13ης Νοεμβρίου :

— Τήν VIII Μεραρχία
— Τή Μεραρχία Ἱππικοῦ καί
— Μονάδες τῆς III Ταξιαρχίας Πεζικοῦ.

Ἀπό τό βράδυ τῆς 17ης Νοεμβρίου ἔφθασε στό θέατρο ἐπιχειρήσεων καί ἡ II Μεραρχία Πεζικοῦ.

130. Τό Α' Σῶμα Στρατοῦ, γιά τήν ἐκτέλεση τῆς ἀποστολῆς του, διέταξε τά ἑξῆς :

— Δεξιά (βόρεια) ἡ Μεραρχία Ἱππικοῦ νά ἐνεργήσει σέ συνδυασμό μέ τό δεξιό τῆς VIII Μεραρχίας πρός τήν κατεύθυνση τῆς Μέρτζανης, μέχρις ἀφίξεως τῆς II Μεραρχίας, ἡ ὁποία θά ἀναλάβαινε τήν ἐνέργεια τοῦ δεξιοῦ τομέα τῆς VIII Μεραρχίας.

— Στό Κέντρο ὁ ὄγκος τῆς VIII Μεραρχίας καί ἡ III Ταξιαρχία Πεζικοῦ νά ἐπιτεθοῦν πρός τήν κατεύθυνση τῆς Κακαβιᾶς, ἀφοῦ ὅμως ἄφηναν τήν ἀπαραίτητη δύναμη στήν ἀμυντική τοποθεσία Ἐλαίας—Καλαμᾶ γιά τήν ἐξασφάλισή της.

— Ἀριστερά τό Ἀπόσπασμα Λιούμπα νά ἐπιτεθεῖ πρός Ἡγουμενίτσα γιά νά ἀποκαταστήσει τήν ἀκεραιότητα τοῦ ἐθνικοῦ ἐδάφους στή ζώνη ἐνεργείας του.

131. Ἡ Μεραρχία Ἱππικοῦ ἦταν ἐνισχυμένη καί μέ τό 4ο Σύνταγμα Πεζικοῦ. Κατά τίς πρῶτες ἡμέρες τῆς ἐπιθέσεως δέ σημειώθηκε πρόοδος, ἐξαιτίας τῆς σθεναρῆς ἀντιστάσεως τῶν Ἰταλῶν ἰδιαίτερα μέ πυρά πυροβολικοῦ καί ὅλμων. Ὅμως στίς 21 Νοεμβρίου τμήματα τῆς Μεραρχίας πέτυχαν τήν κατάληψη τῆς Μελισσόπετρας καί ἔφθασαν στή γέφυρα τῆς Μέρτζανης καί στίς 24 Νοεμβρίου, ἀφοῦ πέρασαν τά σύνορα, ἔφθασαν δέκα χιλιόμετρα δυτικά τῆς Πρεμετῆς.

Στό χρονικό διάστημα ἀπό 14—24 Νοεμβρίου ἡ Μεραρχία Ἱππικοῦ εἶχε 85 τραυματίες ἀξιωματικούς καί ὁπλίτες.

132. Ἡ VIII Μεραρχία Πεζικοῦ, ἀρχικά ἔδρασε ὡς ἀνεξάρτητη, ἀλλά ἀπό τίς 12 Νοεμβρίου ὑπήχθηκε στό Α' Σῶμα Στρατοῦ. Ἡ Μεραρχία, κατά τήν ἐξέλιξη τῶν μέχρι τότε ἐπιχειρήσεων, εἶχε συγκροτήσει τρία τακτικά συγκροτήματα :

— Τό Συγκρότημα Νεγράδων
— Τό Συγκρότημα Καλαμᾶ καί
— Τό Συγκρότημα Θεσπρωτίας.

Ἄν καί οἱ κυρίως ἐπιθετικές ἐπιχειρήσεις σέ ὅλο τό Βορειοηπειρωτικό μέτωπο ἄρχισαν στίς 14 Νοεμβρίου, στό Νότιο τμῆμα του ἡ VIII Μεραρχία, ἀπό τίς 10 Νοεμβρίου, ἐνήργησε ἐπιθετικῶς μέ δική της πρωτοβουλία καί μέ πρόθεση νά ἐκδιώξει τούς Ἰταλούς πέρα ἀπό τά σύνορα. Ὅταν ὅμως ὑπήχθη-

κε στό Α' Σῶμα Στρατοῦ, διατάχθηκε ἀπ' αὐτό νά ἐνεργήσει ἐπιθετικῶς μέ τίς ἐφεδρεῖες της ἀπό τίς 14 Νοεμβρίου καί ἡ τοποθεσία 'Ελαίας—Καλαμᾶ νά παραμείνει ἀνέπαφη καί ἐπανδρωμένη μέ τίς ἀρχικές δυνάμεις της.

Γιά τήν ἐκτέλεση τῆς ἀποστολῆς της ἡ Μεραρχία εἶχε καθορίσει δύο γενικές κατευθύνσεις ἐπιθέσεως. Τό συγκρότημα Νεγράδων νά ἐπιτεθεῖ πρός τήν κατεύθυνση Μέρτζανης καί τό Συγκρότημα Καλαμᾶ πρός Κακαβιά—'Αργυρόκαστρο. Στό νότιο τμῆμα τοῦ μετώπου της τό Συγκρότημα Θεσπρωτίας νά ἀνακαταλάβει τό ὑπόλοιπο ἐθνικό ἔδαφος.

133. Τά Συγκροτήματα ἐνήργησαν δραστηρίως καί στίς 20 Νοεμβρίου πέτυχαν διάρρηξη τῆς τοποθεσίας καί τήν κατάληψη τοῦ ὄρους Ντούσκα στό δεξιό καί τῆς στενωποῦ Δελβινακίου στό ἀριστερό.

Τό 'Απόσπασμα Θεσπρωτίας ἀπό τίς 12 Νοεμβρίου ἄρχισε νά ἀπωθεῖ τούς 'Ιταλούς. Στίς 20 Νοεμβρίου πέτυχε νά διαβεῖ αἰφνιδιαστικά τόν ποταμό Καλαμά καί στίς 23 ἀπελευθέρωσε τίς Φιλιάτες. Στίς 22 Νοεμβρίου οἱ ἑλληνικές δυνάμεις ἔφθασαν στόν 'Αῶο ποταμό παρά τά σύνορα.

'Η VIII Μεραρχία ἐξακολουθοῦσε τόν ἀγῶνα μέ τίς αὐτές δυνάμεις ἀπό τίς 28 'Οκτωβρίου ὅταν ἄρχισε ὁ πόλεμος, ἀντιθέτως πρός τόν ἀντίπαλο πού διαρκῶς ἐνισχυόταν. 'Η Μεραρχία ἀντιμετώπισε σοβαρές καταστάσεις ἀπό τή χρησιμοποίηση ἁρμάτων μάχης ἀπό τούς 'Ιταλούς, καθώς καί ἀπό τήν ἐπέμβαση τῆς ἀεροπορίας τους. Στό χρονικό διάστημα ἀπό 14 μέχρι καί τίς 24 Νοεμβρίου, ἡ Μεραρχία εἶχε, νεκρούς ἀξιωματικούς 7 καί ὁπλίτες 70, τραυματίες ἀξιωματικούς 15 καί ὁπλίτες 369.

134. 'Από τίς 17 Νοεμβρίου εἰσῆλθε στόν ἀγῶνα γιά πρώτη φορά ἡ ΙΙ Μεραρχία Πεζικοῦ, μέ τμήματα τῶν 3 καί 36 Συνταγμάτων, καθώς καί μέ τό 2/39 Σύνταγμα Εὐζώνων πού ἀποσπάστηκε ἀπό τήν VIII Μεραρχία.

'Η ΙΙ Μεραρχία παρεμβλήθηκε μεταξύ τῆς VIII Μεραρχίας Πεζικοῦ (ἀριστερά) καί τῆς Μεραρχίας 'Ιππικοῦ (δεξιά) καί ἄρχισε τήν ἐπίθεσή της μέ γενική κατεύθυνση ἀπό τήν περιοχή 'Ελαφότοπου πρός 'Αρτσίτσα—Βασιλικό—Δρυμάδες.

'Η Μεραρχία διεξήγαγε σκληρούς ἀγῶνες ἐναντίον ἀντίπαλου πού ὑπερτεροῦσε σέ πολεμικά μέσα, ἦταν καλά ὀργανωμένος σέ ὀρεινές τοποθεσίες καί ὑποστηριζόταν ἀπό σύγχρονη ἀεροπορία καί παρ' ὅλα αὐτά κατόρθωσε στίς 24 Νοεμβρίου νά φθάσει κοντά στά σύνορα. Στό χρονικό διάστημα ἀπό τίς 17 μέχρι καί 24 Νοεμβρίου ἡ Μεραρχία εἶχε 300 περίπου τραυματίες ἀξιωματικούς καί ὁπλίτες (1).

Δραστηριότητα τῆς 'Υγειονομικῆς 'Υπηρεσίας στό Νότιο Μέτωπο

(Σχεδιάγραμμα 8)

135. 'Η ὑγειονομική ὑποστήριξη τοῦ Νότιου Μετώπου γινόταν ἀπό τό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο 'Ιωαννίνων πού λειτουργοῦσε ἀπό τόν καιρό τῆς εἰρήνης καί μέ τήν ἐπιστράτευση, ὅπως προαναφέρθηκε, ἐνισχύθηκε σέ προσωπικό καί ὑλικά καί ἐπεκτάθηκε σέ παραρτήματα. Μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου τά

(1) 'Αρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 692/Α/1, σελ. 39–57. 'Αντγου Κατσιμήτρου Χ. «'Η "Ηπειρος Προμαχοῦσα» σελ. 145–164. "Αγγελου Τερζάκη «ἡ 'Ελληνική 'Εποποιΐα 1940-41», σελ. 107–115 καί Τόμος ΔΙΣ/ΓΕΣ «'Η 'Ελληνική 'Αντεπίθεσις 1940-41», σελ. 17–34.

'Ιωάννινα έγιναν μεγάλο νοσηλευτικό κέντρο τοῦ μετώπου 'Ηπείρου.

Οἱ ὑγειονομικές ἀνάγκες στά μετόπισθεν τοῦ μετώπου καλύπτονταν ἀπό τούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς πού ἀναπτύχθηκαν στήν Ἄρτα, Πρέβεζα, 'Αμφιλοχία, 'Αγρίνιο καί Μεσολόγγι.

Στήν ἀνάπτυξη, ἐνίσχυση καί δράση τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας τοῦ παραπάνω Μετώπου συνέβαλε σημαντικά ἡ Στρατιωτική Βάση 'Ηπείρου. Αὐτή πρίν ἀπό τόν πόλεμο λειτουργοῦσε στήν Πρέβεζα. Στίς 3 Νοεμβρίου ἐγκαταστάθηκε στό Μεσολόγγι, στίς 19 Νοεμβρίου μεταστάθμευσε στήν Ἄρτα καί ἀπό τίς ἀρχές 'Ιανουαρίου 1941 ἡ ἕδρα της μεταφέρθηκε στήν Πρέβεζα, ὅπου παρέμεινε μέχρι τό τέλος τοῦ πολέμου.

136. Γιά τήν ἐκπλήρωση τῆς ἀποστολῆς της καί στόν ὑγειονομικό τομέα, ἡ Βάση 'Ηπείρου διέθετε Γραφεῖο Διευθύνσεως 'Υγειονομικῆς 'Υπηρεσίας. Μέ τή συγκρότηση ὅμως ἀργότερα τοῦ τμήματος Στρατιᾶς 'Ηπείρου (14—2—41) στά 'Ιωάννινα, ἡ Διεύθυνση 'Υγειονομικῆς 'Υπηρεσίας περιῆλθε σ'αὐτό, ὅπως καί ἡ Βάση 'Ηπείρου.

Σ τ ή Β ά σ η 'Η π ε ί ρ ο υ ὑπάγονταν οἱ ἑξῆς ὑγειονομικοί σχηματισμοί:

—Στρατιωτικά Νοσοκομεῖα 'Ιωαννίνων καί Κέρκυρας. Αὐτά λειτουργοῦσαν καί ἀπό τόν καιρό τῆς εἰρήνης.
— Στρατιωτικά Νοσοκομεῖα Ἄρτας—Πρέβεζας —Μεσολογγίου.
— Σ3 καί Σ4 Στρατιωτικά Νοσοκομεῖα Διακομιδῆς.
— Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο 'Εμπέδου 'Ιωαννίνων.
— Νοσοκομεῖα τοῦ 'Ελληνικοῦ 'Ερυθροῦ Σταυροῦ στήν Ἄρτα καί τό 'Αγρίνιο.
— Τμῆμα τῆς 'Υγειονομικῆς καί Φαρμακευτικῆς 'Αποθήκης 'Αθηνῶν στήν 'Αμφιλοχία (ὡς ἕνα τμῆμα).
— Διμοιρία 'Απολυμαντῶν στό 'Αγρίνιο καί
—Τέσσερις Λόχοι 'Υγειονομικῶν Αὐτοκινήτων στήν Ἄρτα.

137. 'Η Βάση 'Ηπείρου λειτούργησε ἀποδοτικά στόν ὑγειονομικό τομέα καί πέτυχε τά ἀκόλουθα:

— Συγκρότηση τῶν νοσοκομείων καί τῶν παραρτημάτων τους κατά εἰδικότητα καί βαθμό βαρύτητας.

— Κατάτμηση τοῦ Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου 'Ιωαννίνων σέ δύο ἀνεξάρτητα νοσοκομεῖα τό 1ο καί 2ο, μετά τήν ἐπίταξη ὀκτώ οἰκημάτων στά 'Ιωάννινα.

— Καθορισμό ὅλων τῶν νοσοκομείων 'Ιωαννίνων ὡς νοσοκομείων τῶν ἀσθενῶν καί τῶν τραυματιῶν Α' κατηγορίας, τῶν πρός παρατήρηση γιά τήν 'Επιτροπή ἀπαλλαγῶν καί λοιμωδῶν νόσων.

— Ἵδρυση χειρουργικοῦ νοσοκομείου στήν Παιδαγωγική 'Ακαδημία 'Ιωαννίνων. Αὐτό χειρουργοῦσε τούς τραυματίες, πού εἶχαν ἀνάγκη ἄμεσης ἐπεμβάσεως, μέ χειρουργικά συνεργεῖα ἀπό τούς ἱκανότερους χειρουργούς, οἱ ὁποῖοι ἐργάζονταν μέ τή σειρά ὅλο τό εἰκοσιτετράωρο.

— Ἵδρυση κέντρου ἀναρρωνυόντων, γιά τό ὁποῖο ἔγινε ἐπίταξη τριῶν οἰκημάτων στά 'Ιωάννινα.

— 'Εφοδιασμό τῶν νοσοκομείων 'Ιωαννίνων καί τῶν παραρτημάτων τους μέ ἀπολυμαντικούς κλιβάνους καί κατασκευή λουτρῶν καί ἐπαρκῶν ἀποχωρητηρίων.

— Ἐπισκευή καί ἐπέκταση ἑνός παλαιοῦ πλυντηρίου παρά τή λίμνη τῶν Ἰωαννίνων, πού συμπληρώθηκε μέ εὐρύχωρες ἐγκαταστάσεις, στεγνωτήριο καί σιδηρωτήριο.

— Ἐπισκευή τοῦ Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου Ἄρτας καί συγκέντρωση τῶν τραυματιῶν καί ἀσθενῶν του, πού ἦταν διασπαρμένοι σέ μικρά κτίρια.

— Ἐφοδιασμό τῶν νοσοκομείων Ἄρτας, Ἀμφιλοχίας, Ἀγρινίου καί Μεσολογγίου, καθώς καί τοῦ Τμήματος Ὑγειονομικῆς καί Φαρμακευτικῆς Ἀποθήκης Ἀμφιλοχίας μέ κάθε εἴδους ὑλικά.

— Ἐγκατάσταση λουτρῶν καί ἀπολυμαντικῶν κλιβάνων στήν Ἄρτα καί Ἀμφιλοχία.

—Ἐγκατάσταση ἀπολυμαντικῶν συνεργείων στό Νοσοκομεῖο Ἀγρινίου γιά τήν ἀποφθειρίαση καί καθαριότητα.

— Σύσταση καί δεύτερης Ἐπιτροπῆς Ἀπαλλαγῶν στό Ἀγρίνιο (ἐπιπλέον αὐτῆς τῶν Ἰωαννίνων), γιά τήν ἀποσυμφόρηση τῶν Νοσοκομείων Ἰωαννίνων καί Ἀγρινίου.

— Καθορισμό τοῦ Νοσοκομείου Μεσολογγίου γιά νοσηλεία ἀσθενῶν καί τραυματιῶν Γ' κατηγορίας καί ὡς σταθμοῦ διακομιδῆς μέ πλωτά νοσοκομεῖα.

— Ὀργάνωση ὑγειονομικοῦ συρμοῦ στό Ἀγρίνιο γιά τή διακομιδή σιδηροδρομικῶς ἀσθενῶν καί τραυματιῶν ἀπό τό Ἀγρίνιο στό Μεσολόγγι, μέχρι τήν ἀποβάθρα, γιά τήν ἐξοικονόμηση ὑγειονομικῶν αὐτοκινήτων γι' ἄλλα νοσηλευτικά κέντρα.

—Ἐκβάθυνση τοῦ λιμένα Μεσολογγίου γιά τήν εἴσοδο τῶν πλωτῶν νοσοκομείων καί τήν πλεύρισή τους στήν ἀποβάθρα, ὅπου τερμάτιζε ὁ ὑγειονομικός συρμός ἀπό τό Ἀγρίνιο.

— Διαχωρισμό τῶν τραυματιῶν καί ἀσθενῶν σέ κατηγορίες βαθμοῦ βαρύτητας, ὡς ἑξῆς:

. Α' Κατηγορίας, οἱ βαρειά καί μή δυνάμενοι νά διακομιστοῦν.

. Β' Κατηγορίας, οἱ βαρειά καί δυνάμενοι νά διακομιστοῦν.

. Γ' Κατηγορίας, οἱ ἐλαφρά πάσχοντες.

Μέ αὐτό τόν τρόπο ὁ χῶρος πλησίον τοῦ μετώπου τῆς Ἠπείρου καί τῶν μετόπισθεν αὐτοῦ καλυπτόταν ἐπαρκῶς ἀπό ὑγειονομικῆς πλευρᾶς, κατ' αὐτή τήν περίοδο (1).

138. Ἀπό τήν ἀρχή τοῦ πολέμου τήν ὅλη εὐθύνη τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας τοῦ μετώπου Ἠπείρου εἶχε ἡ Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τῆς VIII Μεραρχίας. Ἀπό τίς 12 Νοεμβρίου τήν εὐθύνη ἀνέλαβε ἡ Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Α' Σώματος Στρατοῦ, στήν ὁποία ὑπήχθηκε ἡ παραπάνω Διεύθυνση τῆς VIII Μεραρχίας. Ὅταν εἰσῆλθαν στόν ἀγώνα ἡ III Μεραρχία Πεζικοῦ καί ἡ Μεραρχία Ἱππικοῦ, οἱ Διευθύνσεις Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τους ὑπήχθηκαν καί αὐτές στή Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Α' Σώματος Στρατοῦ.

Γιά τίς διακομιδές τό Α' Σῶμα Στρατοῦ διέθετε τήν Α' Μοίρα Τραυματιοφορέων καί διμοιρία ὑγειονομικῶν αὐτοκινήτων καί γιά τόν ἀνεφοδιασμό σέ ὑγειονομικό ὑλικό τόν Α' Ὑγειονομικό Ὄρχο.

Γιά τήν ἐνίσχυση τῆς χειρουργικῆς τῶν πρόσω, τό Γενικό Στρατηγεῖο διέθεσε στό Α' Σῶμα Στρατοῦ, τά ἑξῆς:

---

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Εὑρετήριο Μονάδων — Σχηματισμῶν τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου, Πίνακας 1 καί Φ. 636/Στ/2, σελ. 1, 2, 5, 27-30.

— Α1 Πεδινό Χειρουργεῖο
— Α2 'Ορεινό Χειρουργεῖο
— Σ1 Πεδινό Χειρουργεῖο καί
— Σ4 καί Σ20 Ἔφεδρα Χειρουργικά Συνεργεῖα καί γιά τίς ἀπολυμάνσεις τό Σ8 Λόχο 'Απολυμαντῶν (μεῖον) Διμοιρία.

Οἱ ὑγειονομικές ὑπηρεσίες τῆς VIII Μεραρχίας καί τῆς Μεραρχίας Ἱππικοῦ, διέθεταν ὅλους τούς προβλεπόμενους ἀπό τή σύνθεση ὑγειονομικούς σχηματισμούς. Ἡ ΙΙ Μεραρχία εἶχε ὁρισμένες ἐλλείψεις σέ ὑγειονομικούς σχηματισμούς ὅταν εἰσῆλθε στόν ἀγῶνα στίς 17 Νοεμβρίου, οἱ ὁποῖες ὅμως συμπληρώθηκαν ἀπό τίς 25 τοῦ ἴδιου μήνα.

Τέλος, τό Α' Σῶμα Στρατοῦ διέθεσε στίς μεραρχίες ἀριθμό ὑγειονομικῶν αὐτοκινήτων γιά τήν κάλυψη τῶν ἀναγκῶν τους σέ διακομιδές.

139. Τό γενικό σχέδιο τῶν διακομιδῶν προέβλεπε τή διακομιδή τῶν ἀπωλειῶν ὑγείας, ἀπό τούς σταθμούς ἐπιδέσεως τῶν συνταγμάτων ἤ τῶν ἀποσπασμάτων στά χειρουργεῖα διαλογῆς τῶν μεραρχιῶν, μέ τή μέριμνα τῶν τελευταίων καί ἀπ' αὐτά στό Νοσηλευτικό Κέντρο 'Ιωαννίνων, μέ τή μέριμνα τοῦ Α' Σώματος Στρατοῦ. 'Από ἐκεῖ ἐκκένωση πρός τά Στρατιωτικά Νοσοκομεῖα Πρέβεζας, 'Αμφιλοχίας, Ἄρτας, 'Αγρινίου καί Μεσολογγίου ἀπό τή Βάση 'Ηπείρου.

140. 'Αναλυτικότερα τά τῆς λειτουργίας τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας εἶχαν, ὡς ἑξῆς:

—Ἡ VIII Μεραρχία μετακίνησε τό VIIIα 'Ορεινό Χειρουργεῖο στίς 19–11–40 ἀπό τό δάσος Λαψίστας στή Μονή Ἁγίου 'Ιακώβου κοντά στό χωριό Δολιανά. Σ' αὐτό διακομίζονταν μέ τά μεταφορικά μέσα τῆς Μεραρχίας ὅλες οἱ ἀπώλειες ὑγείας ἀπό τούς σταθμούς ἐπιδέσεως τῶν Συγκροτημάτων Νεγράδων καί Καλαμᾶ. 'Από ἐκεῖ, μέ τά μεταφορικά μέσα τοῦ Α' Σώματος Στρατοῦ, διακομίζονταν στό Νοσηλευτικό Κέντρο 'Ιωαννίνων. Στό χειρουργεῖο διαλογῆς παρέμεναν μόνο οἱ τραυματίες καί ἀσθενεῖς πού δέν μποροῦσαν νά διακομιστοῦν καί οἱ ἑτοιμοθάνατοι. Οἱ ὑπόλοιποι κατευθύνονταν στό Νοσοκομεῖο 'Ιωαννίνων.

'Ακολούθως ἡ Βάση 'Ηπείρου, μέ ὀχήματα τῶν λόχων ὑγειονομικῶν αὐτοκινήτων, ἔκανε ἀποσυμφόρηση τῶν ἀπωλειῶν ὑγείας πρός τό Νοσοκομεῖο Ἄρτας καί ἀπό ἐκεῖ ἐκκένωση πρός τά Νοσοκομεῖα 'Αμφιλοχίας, 'Αγρινίου καί Μεσολογγίου.

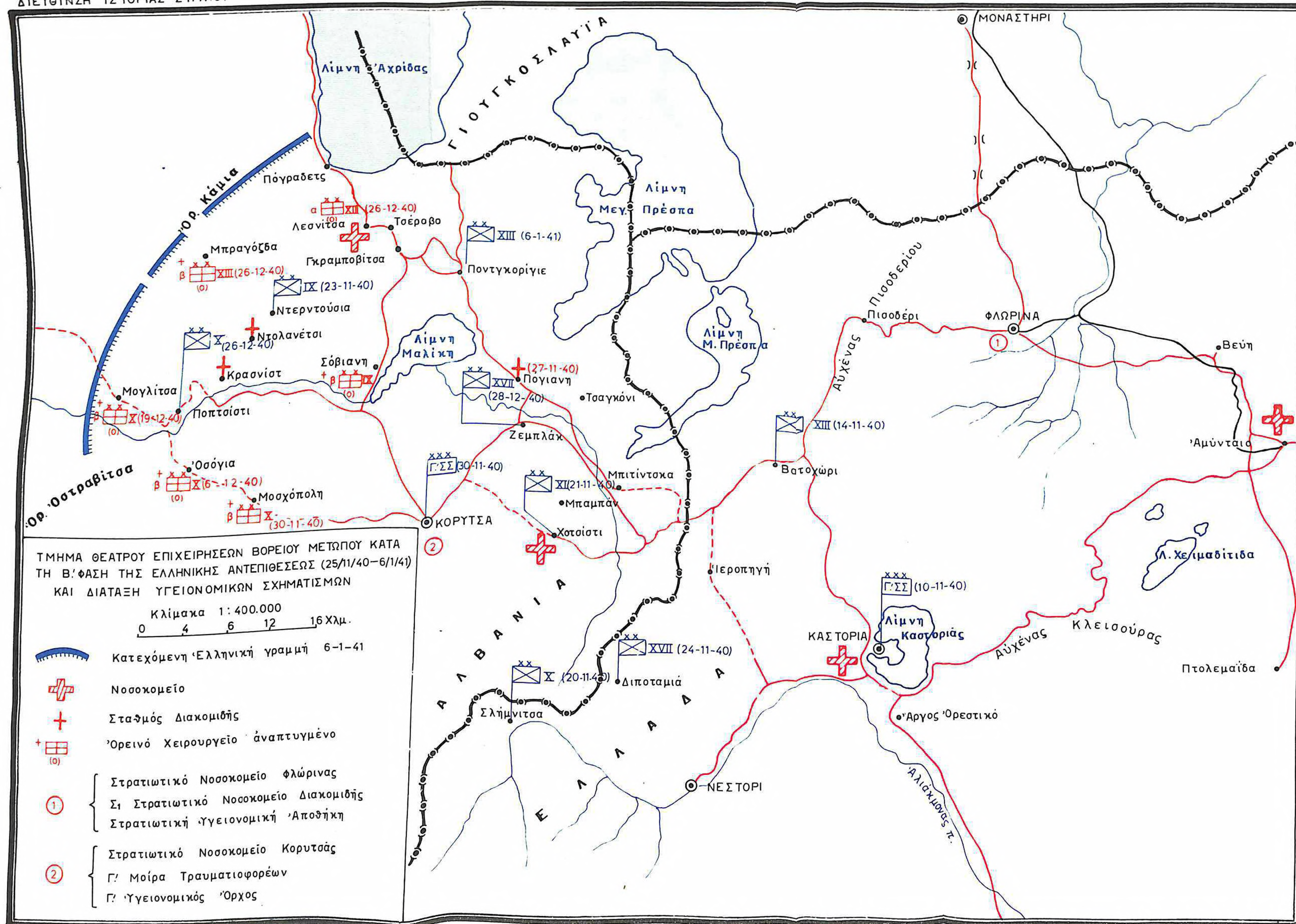
— Τό Συγκρότημα Θεσπρωτίας μέ τούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς πού τοῦ διατέθηκαν δηλαδή τοῦ VIIIβ 'Ορεινό Χειρουργεῖο καί τό VIII (μεῖον) Νοσηλευτικό Τμῆμα, ἀνέπτυξε στήν Παραμυθιά ἀπό τίς 14 Νοεμβρίου σταθμό διακομιδῆς ἀπό τόν ὁποῖο οἱ ἀπώλειες ὑγείας διακομίζονταν στό Νοσοκομεῖο Πρέβεζας καί ἀπό ἐκεῖ ἡ ἐκκένωση γινόταν μέ πλωτά Νοσοκομεῖα πρός Πειραιά—'Αθήνα.

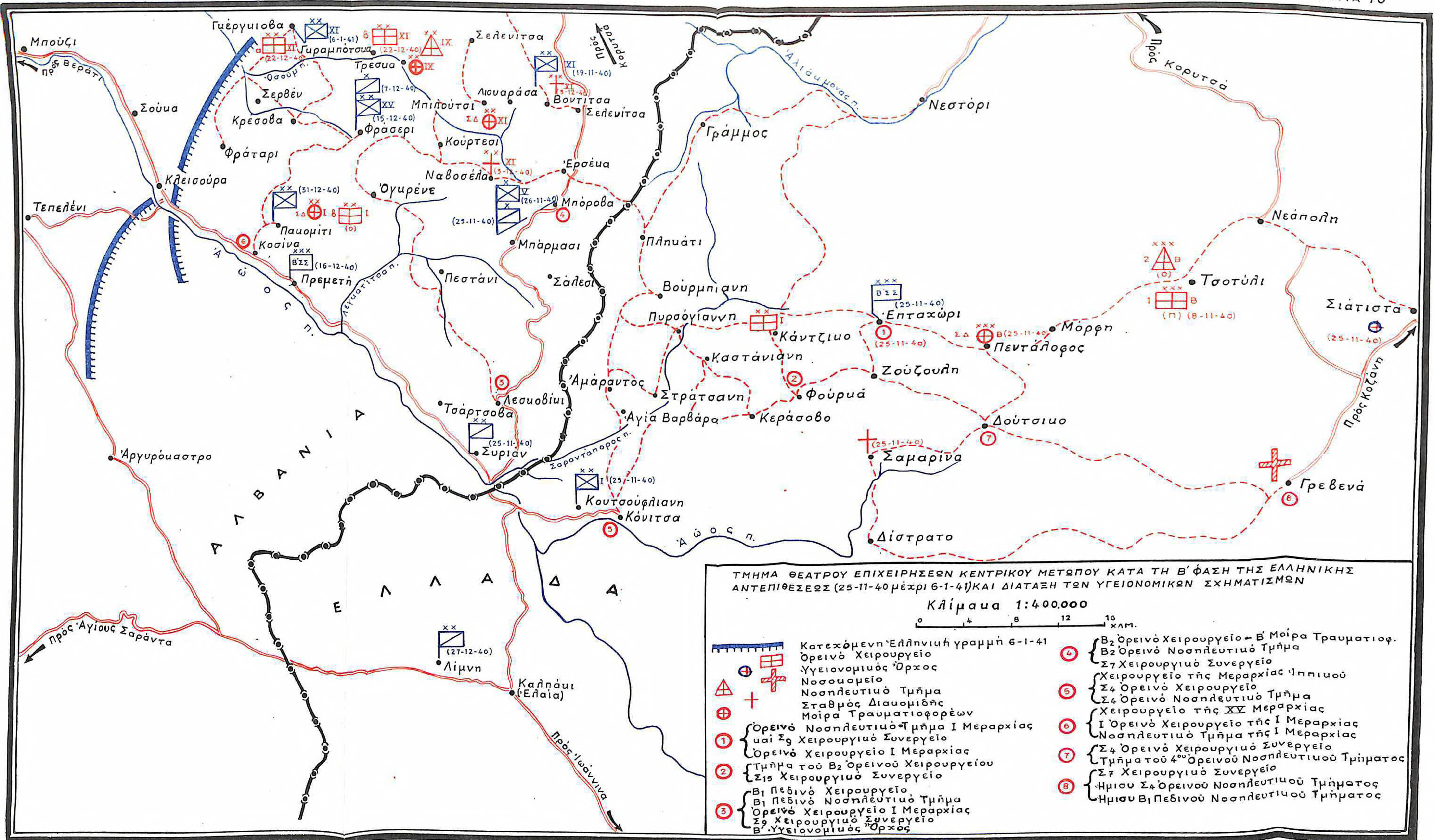
—Ἡ ὑγειονομική ὑπηρεσία τῆς VIII Μεραρχίας στό σύνολό της ἐργάστηκε ἐντατικά καί κατόρθωσε νά ἀνταποκριθεῖ πλήρως στήν ἀποστολή της καί μάλιστα στό δυσκολότερο τομέα της, αὐτό τῶν διακομιδῶν.

—Ἡ Μεραρχία Ἱππικοῦ μέ τούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς της ἀνέπτυξε σταθμό διακομιδῆς στίς 14 Νοεμβρίου στό Δίστρατο ἀρχικά καί ἀπό τίς 20 Νοεμβρίου στήν Κόνιτσα. 'Από τό Δίστρατο ἡ διακομιδή γινόταν πρός τό Νοσοκομεῖο Λάρισας, διά μέσου τοῦ Κέντρου 'Εφοδιασμοῦ Μετσόβου, ἐνῶ ἀπό τήν Κόνιτσα γινόταν πρός τό Νοσηλευτικό Κέντρο 'Ιωαννίνων. Μεγάλη

ΓΕΝΙΚΟ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟ ΣΤΡΑΤΟΥ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΣΤΡΑΤΟΥ

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 9

Μπούζι
Πρός Βεράτι
Σούκα
Γκέργκιοβα
Γκραμπότσκα
Όσουμ π.
Σερβέν
Κρέσοβα
Φράταρι
Τρέσκα
Φράσερι
Μπιρούτσι
Λιουαράσα
Σελενίτσα
Πρός Κορυτσά
Βοντίτσα
Κούρτεσι
Ναβοσέλα
Έρσεκα
Όγκρένε
Μπόροβα
Μπάρμασι
Κλεισούρα
Τεπελένι
Πακομίτι
Κοσίνα
Πρεμετή
Άωος π.
Λεγκατίτσα π.
Πεστάνι
Σάλεσι
Λεσκοβίκι
Τσάρτσοβα
Συρίακ
Αμάραντος
Αγία Βαρβάρα
Σαραντάπορος π.
Κουτσούφλιανη
Κόνιτσα
Αργυρόκαστρο
Α Λ Β Α Ν Ι Α
Ε Λ Λ Α Δ Α
Λίμνη
Καλπάκι (Ελαία)
Πρός Άγιους Σαράντα
Πρός Ιωάννινα
Αλιάκμονας π.
Νεστόρι
Γράμμος
Πληκάτι
Βούρμπιανη
Πυρσόγιαννη
Κάντζικο
Καστάνιανη
Στράτσανη
Φούρκα
Κεράσοβο
Επταχώρι
Ζούζουλη
Πεντάλοφος
Μόρφη
Σαμαρίνα
Δούτσικο
Δίστρατο
Πρός Κορυτσά
Νεάπολη
Τσοτύλι
Σιάτιστα
Πρός Κοζάνη
Γρεβενά
ΤΜΗΜΑ ΘΕΑΤΡΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΜΕΤΩΠΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗ Β΄ ΦΑΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΝΤΕΠΙΘΕΣΕΩΣ (25-11-40 μέχρι 6-1-41) ΚΑΙ ΔΙΑΤΑΞΗ ΤΩΝ ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΩΝ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΩΝ
Κλίμακα 1:400.000
0 4 8 12 16 χλμ.
Κατεχόμενη Ελληνική γραμμή 6-1-41
Ορεινό Χειρουργείο
Υγειονομικός Όρχος
Νοσοκομείο
Νοσηλευτικό Τμήμα
Σταθμός Διακομιδής
Μοίρα Τραυματιοφορέων
1 Ορεινό Νοσηλευτικό Τμήμα Ι Μεραρχίας και Σ9 Χειρουργικό Συνεργείο, Ορεινό Χειρουργείο Ι Μεραρχίας
2 Τμήμα του Β2 Ορεινού Χειρουργείου, Σ15 Χειρουργικό Συνεργείο
3 Β1 Πεδινό Χειρουργείο, Β1 Πεδινό Νοσηλευτικό Τμήμα, Ορεινό Χειρουργείο Ι Μεραρχίας, Σ9 Χειρουργικό Συνεργείο, Β΄ Υγειονομικός Όρχος
4 Β2 Ορεινό Χειρουργείο - Β΄ Μοίρα Τραυματιοφ., Β2 Ορεινό Νοσηλευτικό Τμήμα, Σ7 Χειρουργικό Συνεργείο
5 Χειρουργείο της Μεραρχίας Ιππικού, Σ4 Ορεινό Χειρουργείο, Σ4 Ορεινό Νοσηλευτικό Τμήμα
6 Χειρουργείο της XV Μεραρχίας, Ι Ορεινό Χειρουργείο της Ι Μεραρχίας, Νοσηλευτικό Τμήμα της Ι Μεραρχίας
7 Σ4 Ορεινό Χειρουργικό Συνεργείο, Τμήμα του 4ου Ορεινού Νοσηλευτικού Τμήματος
8 Σ7 Χειρουργικό Συνεργείο, Ήμισυ Σ4 Ορεινού Νοσηλευτικού Τμήματος, Ήμισυ Β1 Πεδινού Νοσηλευτικού Τμήματος

ΤΜΗΜΑ ΘΕΑΤΡΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΝΟΤΙΟΥ ΜΕΤΩΠΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗ Β΄ ΦΑΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΝΤΕΠΙΘΕΣΕΩΣ ἀπό 25-11-40 μέχρι 6-1-41.

ΔΙΑΤΑΞΗ ΤΩΝ ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΩΝ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΩΝ

Κλίμακα 1:400.000

0 4 8 12 16 20 χλμ.

- Κατεχόμενη Ἑλληνική Γραμμή τήν 6-1-41
- Νοσοκομεῖο
- Σταθμός Διακομιδῆς
- Ὑγειονομικός Ὄρχος
- Χειρουργεῖο
- Νοσηλευτικό Τμῆμα
- Μοίρα Τραυματιοφορέων
- (1) 1ο καί 2ο Στρατιωτικά Νοσοκομεῖα, Στρατιωτικό Ἀναρρωτήριο Ἐμπέδου Ἰωαννίνων
- (2) IIα Ὀρεινό Χειρουργεῖο, Διοίκηση τῆς II Μοίρας Τραυματιοφορέων, II Νοσηλευτικό Τμῆμα
- (3) IVβ Ὀρεινό Χειρουργεῖο, IV Νοσηλευτικό Τμῆμα

δυσχέρεια παρουσιάστηκε στόν τομέα τῶν διακομιδῶν, ἰδιαίτερα πρίν ἀπό τήν κατάληψη τῆς Κόνιτσας, γιατί τό ρεῦμα τῶν διακομιδῶν γινόταν σέ μεγάλες ἀποστάσεις καί διερχόταν ἀπό ὀρεινό καί δύσβατο ἔδαφος.

Τίς διακομιδές τῆς Μεραρχίας Ἱππικοῦ ἐξυπηρέτησε πολύ καί ὁ σταθμός διαλογῆς, πού εἶχε ἐγκαταστήσει ἡ VIII Μεραρχία στό Τσεπέλοβο καί κατηύθυνε τίς ἀπώλειες ὑγείας διά μέσου τοῦ Καπεσόβου στά Ἰωάννινα.

—Ἡ II Μεραρχία, ὅταν εἰσῆλθε στόν ἀγῶνα στίς 17 Νοεμβρίου, δέ διέθετε ὑγειονομικούς σχηματισμούς ἐκτός τοῦ Ἀρχίατρου τῆς Μεραρχίας καί τῶν ὑγειονομικῶν στοιχείων τῶν μονάδων.

Οἱ ὑγειονομικοί σχηματισμοί ἀκολουθοῦσαν μεγάλο ὀρεινό δρομολόγιο καί δέν μπόρεσαν νά φθάσουν ἔγκαιρα στό μέτωπο. Τήν προηγούμενη τῆς ἐπιθέσεως ἡ Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Α' Σώματος Στρατοῦ ἐνίσχυσε τήν ὑγειονομική ὑπηρεσία τῆς II Μεραρχίας μέ τέσσερα ὑγειονομικά αὐτοκίνητα καί μέ ἕνα μηχανοκίνητο χειρουργικό συνεργεῖο, πού ἐγκαταστάθηκε στά Ἄνω Σουδενά.

Γιά τή στοιχειώδη ἀντιμετώπιση τοῦ κενοῦ, πού δημιουργήθηκε ἀπό τήν ἀπουσία τῆς Μοίρας Τραυματιοφορέων, ὁ Ἀρχίατρος τῆς II Μεραρχίας, μέ δική του πρωτοβουλία καί μέ τή συνδρομή τοῦ Προέδρου τῆς κοινότητας Ἄνω Σουδενῶν, συγκέντρωσε περίπου πενήντα χωρικούς, ὡς τραυματιοφορεῖς. Τούς ἔθεσε ὑπό τίς διαταγές ἑνός ἀνθυπίατρου καί τούς ἔστειλε πρός τόν Ἐλαφότοπο καί Ἀρτσίτσα γιά τήν ἐνίσχυση τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας τῶν συνταγμάτων καί γιά τήν μεταφορά τῶν τραυματιῶν στό χειρουργικό συνεργεῖο Ἄνω Σουδενῶν. Ἀπό ἐκεῖ ἡ διακομιδή γινόταν μέ τά ὑγειονομικά αὐτοκίνητα πρός τό Νοσηλευτικό Κέντρο Ἰωαννίνων.

Στό χρονικό διάστημα ἀπό 17 μέχρι 24 Νοεμβρίου διακομίστηκαν ἀπό τά χωριά Ἀρτσίτσα, Γεροπλάτανος καί Βασιλικό μέ ὑγειονομικά αὐτοκίνητα, μέ τή μέριμνα τῆς Μεραρχίας, περίπου 335 τραυματίες ἀξιωματικοί καί ὁπλίτες πρός τό Νοσηλευτικό Κέντρο Ἰωαννίνων.

Οἱ ὑγειονομικοί σχηματισμοί τῆς Μεραρχίας (IIα Ὀρεινό Χειρουργεῖο, II Ὀρεινό Νοσηλευτικό Τμῆμα καί II Μοίρα Τραυματιοφορέων) ἔφθασαν περί τό τέλος τῆς Α' φάσεως τῶν ἐπιχειρήσεων, δηλαδή στίς 24 Νοεμβρίου. Ἐξαίρεση ἀποτέλεσαν τό IIβ Ὀρεινό Χειρουργεῖο καί ἕνας οὐλαμός τῆς II Μοίρας Τραυματιοφορέων, πού κινήθηκαν σιδηροδρομικῶς μέχρι τήν Καλαμπάκα καί ἔφθασαν στό Μέτσοβο στίς 14 Νοεμβρίου. Ἡ Μεραρχία δέν μπόρεσε νά τά χρησιμοποιήσει στήν πρώτη φάση τῶν ἐπιχειρήσεων, γιατί τήν προηγούμενη ἡμέρα πῆρε διαταγή ἀπό τό Α' Σῶμα Στρατοῦ ὅπως, μετά τήν ἄφιξή τους, κινηθοῦν στό Βρυσοχώρι, δηλαδή στή ζώνη ἐνέργειας τῆς Μεραρχίας Ἱππικοῦ, τό ὁποῖο καί ἔγινε.

Στίς 24 Νοεμβρίου ἔφθασε τό IIα Ὀρεινό Χειρουργεῖο καί ἡ II Μοίρα Τραυματιοφορέων. Ἀμέσως ἡ Μοίρα διέθεσε ἀνά ἕναν οὐλαμό στά συντάγματα πεζικοῦ καί μέ τόν ἐφεδρικό οὐλαμό ἀνέπτυξε σταθμό διακομιδῆς στό Βασιλικό, ἀφοῦ ἐνισχύθηκε μέ ὑγειονομικά αὐτοκίνητα. Τό χειρουργικό συνεργεῖο ἀπό τά Κάτω Σουδενά προωθήθηκε καί ἐγκαταστάθηκε παρά τή γέφυρα Μπουραζάνη γιά ἐξυπηρέτηση τοῦ δεξιοῦ τομέα. Τό IIα Ὀρεινό Χειρουργεῖο προωθήθηκε καί ἐγκαταστάθηκε στήν Κάτω Μερόπη γιά ἐξυπηρέτηση τοῦ ἀριστεροῦ τομέα. Στό χωριό Γεροπλάτανος ἐγκαταστάθηκε τμῆμα ὑγειονομικῶν αὐτοκινήτων γιά τή διακομιδή τῶν ἀπωλειῶν ὑγείας, πού κατευθύνονταν ἀπό τούς σταθμούς Βασιλικοῦ καί Κάτω Μερόπης πρός τό Νοσηλευτικό Κέντρο Ἰωαννίνων.

Γενικά, ἡ λειτουργία τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας τῆς ΙΙ Μεραρχίας διεξήχθηκε κανονικά, παρά τίς δυσχέρειες πού ὑπῆρχαν ἀπό τό ορεινό ἔδαφος, τίς δυσμενεῖς καιρικές συνθῆκες καί τούς ἀεροπορικούς βομβαρδισμούς (1).

Β' Φάση τῆς Ἑλληνικῆς Ἀντεπιθέσεως (ἀπό 25 Νοεμβρίου 1940 μέχρι 6 Ἰανουαρίου 1941)

Γενική Στρατιωτική Κατάσταση στό Βόρειο Μέτωπο

(Σχεδιάγραμμα 8 καί 9)

141. Μόλις ἔγινε φανερό ὅτι ἡ ἑλληνική ἀντεπίθεση σέ ὁλόκληρο τό μέτωπο ἐξελίσσεται εὐνοϊκά, τό Γενικό Στρατηγεῖο ἀποφάσισε νά τή συνεχίσει, κατά τή γενική κατεύθυνση Ἰωάννινα—Αὐλώνα.

Αὐτή ἡ κατεύθυνση ἐπιλέχτηκε, γιατί διέθετε πλουσιότερο ὁδικό δίκτυο, ἠπιότερο κλίμα, ἐξασφάλιζε τήν κατοχή τοῦ στενοῦ τῆς Κέρκυρας, ὡς βάσεως ὑποβρυχίων, τοῦ λιμένα τῶν Ἁγίων Σαράντα ὡς βάσεως ἀνεφοδιασμοῦ καί ὁδηγοῦσε ταχύτερα πρός τό, μεγάλης σπουδαιότητας, λιμένα τοῦ Αὐλώνα.

Ἡ κατάληψη καί ἡ ἐλεύθερη χρησιμοποίηση τοῦ λιμένα τῶν Ἁγίων Σαράντα καί τῆς ἐγκάρσιας ὁδοῦ πρός Ἐλαία (Καλπάκι) θά ἀπέβαινε ἰδιαίτερα ἐξυπηρετική, γιατί θά ἐπέλυε μερικῶς τό πρόβλημα ἀνεφοδιασμοῦ καί διακομιδῶν τοῦ μαχόμενου στρατοῦ. Δηλαδή τό ρεῦμα ἀνεφοδιασμοῦ—διακομιδῶν μέρους τῶν δυνάμεων τῆς Ἠπείρου θά στρεφόταν πρός Ἁγίους Σαράντα ἀντί πρός Πρέβεζα. Μέ αὐτό τόν τρόπο, θά γινόταν σμίκρυνση τῆς διαδρομῆς καί θά ἦταν δυνατή ἡ ἐξοικονόμηση ὑγειονομικῶν αὐτοκινήτων, πού ἡ ἔλλειψή τους γινόταν περισσότερο αἰσθητή ἀπό ἡμέρα σέ ἡμέρα.

142. Τό Γενικό Στρατηγεῖο, μετά ἀπό τήν παραπάνω ἀπόφασή του, καθόρισε τίς ἀποστολές τῶν μεγάλων μονάδων, ὡς ἑξῆς:

— ΤΣΔΜ. Νά ἐξασφαλίσει ὁπωσδήποτε τό ὑψίπεδο Κορυτσᾶς ἀπό κάθε ἀπειλή ἀπό βόρεια ἤ δυτικά, νά πιέσει τό μέγιστο δυνατό τόν ἀντίπαλο γιά τό σκοπό ἀπασχολήσεως καί ἀπορροφήσεως ἐχθρικῶν δυνάμεων πρός ὄφελος τῶν λοιπῶν μεγάλων μονάδων τοῦ μετώπου.

— Α' Σῶμα Στρατοῦ. Νά ἐπιτεθεῖ στή γενική κατεύθυνση Ἐλαία—Ἀργυρόκαστρο—Τεπελένι—Αὐλώνα, μέ κύρια προσπάθεια διά τοῦ ἀριστεροῦ του, ἐνῶ ἡ ἐνέργεια τοῦ δεξιοῦ του νά ἐξελίσσεται σέ στενό σύνδεσμο μέ αὐτή τοῦ ἀριστεροῦ τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ (2).

— Β' Σῶμα Στρατοῦ. Νά ἐπιτεθεῖ στή γενική κατεύθυνση Μεσογέφυρα—Βεράτι, διά μέσου τῶν κοιλάδων Ἄψου καί Ἀώου ποταμῶν, μέ τό ἀριστερό του σέ στενό σύνδεσμο μέ τό δεξιό τοῦ Α' Σώματος Στρατοῦ.

143. Τό ΤΣΔΜ μέ τίς μεραρχίες του διεξήγαγε σκληρές μάχες ἐναντίον ἀντιπάλου ὁ ὁποῖος ἀμυνόταν μέ πεῖσμα, σέ τοποθεσίες ἐκ φύσεως ἰσχυρές, πού

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Εὑρετήριο Μονάδων—Σχηματισμῶν τοῦ Γεν. Στρατηγείου, πίνακες 2, 3,6 καί Ἀντιστράτηγου Κατσιμήτρου Χαρ.«Ἡ Ἤπειρος προμαχοῦσα», σελ. 149–163, 183 καί 230. Φ. 695/Ε/1, σελ. 1–3.

(2) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 601/Α/1, σελ. 66–67 καί ἔκδοση Σ. Τζηρίτα, «Στρατιωτική Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος», σελ. 724–725 καί σχεδιαγράμματα 8 καί 9.

εἶχαν ὀχυρωθεῖ ἀπ' αὐτόν καί κάτω ἀπό πολύ δυσμενεῖς καιρικές συνθῆκες, γιατί ἐκτός ἀπό τίς βροχές ἄρχισαν καί ἰσχυρές χιονοθύελλες καί τό ψύχος ἔγινε δριμύτατο. Μετά τίς 10 Δεκεμβρίου ἡ διεξαγωγή ἐπιθετικῶν ἐπιχειρήσεων περιορίστηκε σημαντικά γιατί ἐνέσκυψε βαρύτατος χειμώνας, πού ἐπέφερε τεράστιες δυσχέρειες στούς ἀνεφοδιασμούς καί στίς διακομιδές.

Ἡ XIII Μεραρχία κατόρθωσε νά καταλάβει τό Πόγραδετς στίς 29 Νοεμβρίου. Ἡ IX Μεραρχία ἀνέτρεψε τούς Ἰταλούς ἀπό τίς ἀμυντικές τους θέσεις τοῦ ὀρεινοῦ συγκροτήματος Κάμιας. Μέ αὐτό τόν τρόπο τό ὑψίπεδο Κορυτσᾶς ἐξασφαλίστηκε ἀπό βορειοδυτικά.

Κατά τίς ἐπιχειρήσεις τῆς Β' φάσεως τῆς ἀντεπιθέσεως οἱ IX, X, XIII καί XVII Μεραρχίες, πού μετεῖχαν σ' αὐτές, εἶχαν σοβαρές ἀπώλειες ὑγείας, ἀπό τίς ὁποῖες ἐξακριβωμένες εἶναι οἱ ἀπώλειες τῆς XVII Μεραρχίας, δηλαδή νεκροί ἀξιωματικοί 14 καί ὁπλίτες 116, τραυματίες ἀξιωματικοί 71 καί ὁπλίτες 681. Οἱ ἀπώλειες αὐτῆς τῆς Μεραρχίας ἦταν σοβαρές καί ὀφείλονταν στίς ἀλλεπάλληλες μάχες πού διεξήγαγε, κυρίως ὅμως στά κρυοπαγήματα πού ἄρχισαν νά παρουσιάζονται ἀπό τίς 7 Δεκεμβρίου. Ἀρκεῖ νά ἀναφερθεῖ, ὅτι στίς 21 Δεκεμβρίου διακομίστηκαν στά χειρουργεῖα 63 ὁπλίτες πού ἔπασχαν ἀπό κρυοπαγήματα καί τήν ἑπόμενη ἡμέρα σημειώθηκαν 91 παρόμοια περιστατικά (1).

Δραστηριότητα τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας στό Βόρειο Μέτωπο

(Σχεδιάγραμμα 9)

144. Μετά τήν κατάληψη τῆς Κορυτσᾶς ἀναπτύχθηκε σ' αὐτή Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο, τό ὁποῖο ὅμως δέν εἶχε μεγάλη εὐχέρεια νοσηλείας τραυματιῶν, γιατί διέθετε ὡς ὑλικά μόνο τά τοῦ Σ1 Πεδινοῦ Χειρουργείου, πού ἦταν ἀνεπαρκή γιά παροχή εὐρείας ὑγειονομικῆς περιθάλψεως. Κοντά στό μέτωπο ἡ μεγαλύτερη νοσηλευτική δυνατότητα ὑπῆρχε κυρίως στή Φλώρινα καί κατά δεύτερο λόγο στήν Καστοριά.

Στή Φλώρινα λειτουργοῦσε ἀπό τόν καιρό τῆς εἰρήνης στρατιωτικό νοσοκομεῖο δυνάμεως τριάντα κλινῶν, σέ κτίριο τῆς πόλεως. Μέ τήν κήρυξη τοῦ πολέμου αὐτό τό νοσοκομεῖο ἀνέπτυξε συνολικά 400 κλίνες, ἀφοῦ ἐπεκτάθηκε στίς κτιριακές ἐγκαταστάσεις τῆς Οἰκοκυρικῆς Σχολῆς Φλώρινας, στόν ἐπάνω ὄροφο τοῦ Δημοτικοῦ Νοσοκομείου καί στή Γεωργική Σχολή. Στίς 21 Νοεμβρίου 1940 ἔφθασε στή Φλώρινα τό Σ1 Νοσοκομεῖο Διακομιδῆς καί τήν ἄλλη ἡμέρα ἀναπτύχθηκε στά παραπάνω κτίρια, ἀφοῦ ὑπήχθηκε σ' αὐτό τό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Φλώρινας. Ἀργότερα ὅταν παρατηρήθηκαν δυσχέρειες στή λειτουργία τῶν δύο νοσοκομείων, τό Σ1 Νοσοκομεῖο Διακομιδῆς λειτούργησε ὡς ἀνεξάρτητο ἀπό τίς 24 Δεκεμβρίου 1940 μέ τόν τίτλο *«Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Φλώρινας»*, ἐνῶ τό ὑφιστάμενο Στοατιωτικό Νοσοκομεῖο Φλώρινας μετατράπηκε σέ Κέντρο Ἀναρρωνυόντων καί στεγάστηκε στό παλαιό μικρό κτίριό του καί στό Γ' Δημοτικό Σχολεῖο τῆς πόλεως, ὅπου ἀνέπτυξε συνολικά 175 κλίνες.

145. Τό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Φλώρινας τελικά ἐγκαταστάθηκε στά κτίρια τῆς Οἰκοκυρικῆς Σχολῆς Φλώρινας, τοῦ Δημοτικοῦ Νοσοκομείου, τῆς Γεωργικῆς Σχολῆς Φλώρινας καί τοῦ Οἰκοτροφείου καί ἀνέπτυξε 850 κλίνες. Αὐτό διέθετε τά

---

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ.601/Α/1, σελ. 68-69. Φ. 647/Α/1α, σελ. 16-17. Φ.696/Α/1, σελ. 47-48. Φ. 697/Α/1α, σελ. 35-68. Φ. 704/Α/1, σελ. 21-52.

ἀκόλουθα ἐνεργά τμήματα: Παθολογικό, χειρουργικό, ὀφθαλμολογικό, δερματολογικό, νευρολογικό, μικροβιολογικό, ἀκτινολογικό καί ὀδοντιατρικό. Τό Νοσοκομεῖο αὐτό λειτούργησε σέ μικτό τύπο, διακομιδῆς καί νοσηλείας καί δεχόταν τίς ἀπώλειες τοῦ βόρειου καί τοῦ κεντρικοῦ τομέα τοῦ μετώπου. Οἱ ἀπώλειες πού δεχόταν ἦταν τραυματίες μάχης καί ἀσθενεῖς καί ἀπό τίς 15 Δεκεμβρίου καί παγόπληκτους.

Οἱ ἀπώλειες ἔφθαναν μέ ὑγειονομικά αὐτοκίνητα τίς βραδυνές ὧρες καί ὁδηγοῦνταν στό παράρτημα τοῦ Νοσοκομείου *«Οἰκοκυρική Σχολή»*, ὅπου λειτουργοῦσε κέντρο διαλογῆς πού κατέτασσε τίς ἀπώλειες σέ κατηγορίες ὡς ἑξῆς:

— Παθολογικοί } Ἀπώλειες Α, Β, Γ ἀνάγκης
— Τραυματίες
— Κρυοπαγήματα
— Χειρουργικό, οἱ ἔχοντες ἀνάγκη ἄμεσης ἐπεμβάσεως.
— Χειρουργικές περιπτώσεις βαρειές.
— Χειρουργικές περιπτώσεις ἐλαφριές.
— Δυνάμενοι νά διακομιστοῦν.
— Μή δυνάμενοι νά διακομιστοῦν.

Οἱ ἀπώλειες κατευθύνονταν στά κατάλληλα τμήματα, ἀνάλογα μέ τήν κατηγορία τους, γιά τή συνέχιση τῆς νοσοκομειακῆς περιθάλψεως.

Ὁ μέσος ὅρος τῶν εἰσερχόμενων ἀπωλειῶν ἡμερησίως ἔφθανε τίς 200, πού αὐξήθηκε σέ 400 στήν περίοδο ἀπό 22 Δεκεμβρίου 1940 μέχρι 10 Ἰανουαρίου 1941, ὅταν τό Νοσοκομεῖο δεχόταν ὅλες σχεδόν τίς ἀπώλειες τοῦ μετώπου, γιατί ἡ γέφυρα *«Πέτρανης»* ἐπί τοῦ Ἀώου ποταμοῦ ἔπαθε βλάβη καί παρουσιάστηκαν δυσκολίες στίς συγκοινωνίες μεταξύ τοῦ μετώπου καί τῶν Ἰωαννίνων.

Οἱ διακομιδές γίνονταν σιδηροδρομικῶς πρός τή Θεσσαλονίκη μέ ὑγειονομικούς συρμούς, πού λειτουργοῦσαν ἀπό τό πρῶτο δεκαήμερο τοῦ πολέμου. Οἱ διακομιζόμενοι ἐπιβιβάζονταν στούς συρμούς ἄλλοτε στό σιδηροδρομικό σταθμό Φλώρινας καί ἄλλοτε στό σταθμό τοῦ Ἀρμενοχωρίου, ὅπου μεταφέρονταν μέ ὑγειονομικά αὐτοκίνητα.

146. Τό 21 Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Διακομιδῆς ἀφοῦ ἐγκαταστάθηκε στή Φλώρινα σέ κατάλληλα οἰκήματα πού ἐπισκευάστηκαν καί διαρρυθμίστηκαν ἀνάλογα, πέτυχε τήν ἀνάπτυξη 850 κλινῶν. Ἡ νοσηλεία σ' αὐτό καθορίστηκε ὡς ἑξῆς:

— Στό οἴκημα τῆς Οἰκοκυρικῆς Σχολῆς νοσηλεύονταν οἱ ἐλαφρά τραυματίες καί ὅσοι ἔφεραν ἐλαφρά κρυοπαγήματα.

— Στό διαμέρισμα τοῦ Δημοτικοῦ Νοσοκομείου οἱ σοβαρά τραυματίες, πού εἶχαν ἀνάγκη χειρουργικῆς ἐπεμβάσεως.

— Στό οἴκημα τῆς Γεωργικῆς Σχολῆς ὅλοι οἱ παθολογικοί ἀσθενεῖς.

— Στό οἴκημα τοῦ Οἰκοτροφείου οἱ ἐλαφρά ἀσθενεῖς παθολογικοί, νευρολογικοί καί οἱ ὠτορινολαρυγγολογικοί γενικά. Σ' αὐτό ἀναπτύχθηκε καί τμῆμα συγκεντρώσεως γιά ὅσους ἔπρεπε νά διακομιστοῦν σέ νοσοκομεῖα τοῦ ἐσωτερικοῦ.

Οἱ διακομιδές γίνονταν μετά ἀπό αὐστηρό ἐπιστημονικό ἔλεγχο, μέ καλή ἀκινητοποίηση τῶν τραυματιῶν, ὅπου αὐτό ἦταν ἀπαραίτητο, καί μετά ἀπό πλήρη διοικητική τακτοποίηση. Τό Νοσοκομεῖο πετύχαινε τή διακίνηση τῶν διακομιδῶν του πρός τό Νοσηλευτικό Κέντρο τῆς Θεσσαλονίκης μέ τίς καλύτερες συνθῆκες, ἐξαιτίας τῆς θέσεώς του κοντά στό ἀκραῖο σημεῖο τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς.

147. Γιά ἐξοικονόμηση κλινῶν στά νοσοκομεῖα Φλώρινας καί γιά τήν ἀποφυγή διαρροῆς τῶν ἀπωλειῶν πρός τό ἐσωτερικό, τό Ρυθμιστικό Κέντρο ἵδρυσε στή Φλώρινα Κέντρο Ἀναρρωνυόντων, δυνάμεως 175 κλινῶν (πρώην Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Φλώρινας), πού στεγάστηκε στό Γ' Δημοτικό Σχολεῖο. Αὐτό ὑπήχθηκε διοικητικῶς καί οἰκονομικῶς στό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Φλώρινας.

Μέ αὐτό τόν τρόπο ἀναπτύχθηκε καί λειτούργησε στή Φλώρινα, κοντά στό μέτωπο, ἕνα σημαντικό νοσηλευτικό κέντρο, μέ προωθημένες μικρές νοσηλευτικές μονάδες στήν Καστοριά καί στήν Κορυτσά.

Ἐκτός ἀπ' τά παραπάνω νοσοκομεῖα ἀναπτύχθηκε καί λειτούργησε κάτω ἀπό σκηνές στό χωριό Σωτήρ τοῦ Ἀμυνταίου, μέχρι τίς 14 Δεκεμβρίου, τό Σ2 Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Διακομιδῆς, τό ὁποῖο ἀπό τίς 15 Δεκεμβρίου μεταστάθμευσε καί ἐγκαταστάθηκε στά οἰκήματα τοῦ Ἀμυνταίου καί τοῦ Ξυνοῦ Νεροῦ. Μέ αὐτό τόν τρόπο κατόρθωσε νά λειτουργήσει μέ τίς περισσότερο εὐνοϊκές συνθῆκες σέ ὅλους τούς τομεῖς (1).

148. Ἀπό ἀπόψεως συγκοινωνιῶν καί καιρικῶν συνθηκῶν, παραγόντων μεγάλης ἀξίας τόσο γιά τόν ἀνεφοδιασμό τῶν μαχόμενων τμημάτων, ὅσο καί γιά τίς διακομιδές, ἡ κατάσταση παρουσιαζόταν ὡς ἑξῆς:

Ἀπό τό Ἀμύνταιο καί τή Φλώρινα (ἀκραῖοι σιδηροδρομικοί σταθμοί), ὁδηγοῦσαν πρός τήν Ἀλβανία ἡ ὁδός Φλώρινας—Βατοχωρίου—Κορυτσᾶς καί ἡ ὁδός Ἀμυνταίου—Καστοριᾶς—Βατοχωρίου, ἀπ' ὅπου ταυτιζόταν μέ τήν πρώτη πρός Κορυτσά. Ἡ πρώτη διερχόταν ἀπό τόν αὐχένα Πισοδερίου μέ ὑψόμετρο 1650 μ., καί ἡ δεύτερη ἀπό τόν αὐχένα Κλεισούρας μέ ὑψόμετρο 1350 μ. Καί οἱ δύο αὐχένες, ἰδιαίτερα ὁ τοῦ Πισοδερίου, καλύπτονται ἀπό χιόνι στή διάρκεια τοῦ χειμώνα.

Ὑπῆρξε καί τρίτη ὁδός ἡ ἀπό Ἀμυνταίου πρός Κοζάνη καί διά τῆς κοιλάδας Ἁλιάκμονα πρός Ἄργος Ὀρεστικό — Καστοριά, ἀπ' ὅπου ταυτιζόταν μέ τή δεύτερη πρός Βατοχώρι. Ἡ τελευταία αὐτή ὁδός, ἐπειδή εἶχε μεγάλο ἀνάπτυγμα δέ χρησιμοποιοῦνταν ἀπό τό Β' Ρυθμιστικό Κέντρο, πού εἶχε τήν εὐθύνη τῆς διακομιδῆς ἀπό τήν Καστοριά πρός τά μετόπισθεν.

Τό τμῆμα τῆς ὁδοῦ Ἀμυνταίου—Καστοριᾶς βρισκόταν σέ καλή κατάσταση καί ἦταν διπλῆς κυκλοφορίας, ὅμως κάτω ἀπό ὁμαλές καιρικές συνθῆκες.

Τό τμῆμα τῆς ὁδοῦ Καστοριᾶς—Βατοχωρίου, ἦταν παλαιά ἐπαρχιακή ὁδός, κακῶς συντηρούμενη καί στενή, πού σέ πολλά σημεῖα δέν ἐπέτρεπε τή διασταύρωση ὀχημάτων.

Ἡ ὁδός Ἀμυνταίου —Κοζάνης—Καστοριᾶς ἦταν σέ καλή κατάσταση καί διπλῆς κυκλοφορίας, ἀλλά δέν χρησιμοποιοῦνταν, ἐξ αἰτίας τοῦ μεγάλου ἀναπτύγματός της. Ἡ ὁδός Καστοριᾶς — Ἱεροπηγῆς, στό μεγαλύτερο μέρος της ἦταν σέ καλή κατάσταση καί στό ὑπόλοιπο ἦταν ἡμιτελής.

Ἐκτός τῶν δυσχερειῶν ἀπό τήν κατάσταση τῶν ὁδῶν, δυσκολίες δημιουργοῦσε καί ἡ μεγάλη χιονόπτωση στίς περιοχές Κορυτσᾶς, Φλώρινας, Ἀμυνταίου καί Κλεισούρας. Ἡ πρόωρη χιονόπτωση τῆς 1ης Δεκεμβρίου 1940 δημιούργησε κρίσιμη κατάσταση, ἀπό τήν ὁποία κινδύνευσε νά παραλύσει πλήρως τό ρεῦμα ἀνεφοδιασμοῦ καί διακομιδῶν τοῦ Β' Ρυθμιστικοῦ Κέντρου.

Ὁμοίως κρίσιμη ὑπῆρξε καί ἡ χρονική περίοδος ἀπό 24 μέχρι 31 Δεκεμβρίου 1940, ἐξαιτίας τῆς ὑπερβολικῆς χιονοπτώσεως στίς 24 καί 25 Δεκεμβρίου καί

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 673/Ε/1, σελ. 1. Φ. 678/ΙΣΤ/1, σελ. 1. Φ. 678/ΙΣΤ/2, σελ. 1-3 καί Φ. 673/Α/1α, σελ. 178-180.

τοῦ δριμύτατου ψύχους, πού ἐπακολούθησε. Οἱ συγκοινωνίες διακόπηκαν καί προκλήθηκαν σοβαρές ἀνωμαλίες στούς ἀνεφοδιασμούς καί τίς διακομιδές. Οἱ ὑπηρεσίες ἀποχιονισμοῦ τῶν ὁδῶν καί ἄρσεως τῶν ἐμποδίων ἐργάζονταν πυρετωδῶς. Τό ἔργο τους ὅμως παρεμποδιζόταν σοβαρά καί πολλές φορές ἐκμηδενιζόταν ἀπό τίς φοβερές χιονοθύελλες καί τό δριμύτατο ψύχος.

149. Τό γενικό σχέδιο τῶν διακομιδῶν προέβλεπε τά ἀκόλουθα:

Οἱ μεραρχίες εἶχαν τήν εὐθύνη τῆς μεταφορᾶς τῶν ἀπωλειῶν ὑγείας ἀπό τούς σταθμούς ἐπιδέσεως τῶν συνταγμάτων, πρός τά ἀναπτυγμένα χειρουργεῖα τους. Ἀπό ἐκεῖ μέ τή μέριμνα τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ, διακομίζονταν πρός Κορυτσά. Ἀπό τήν Κορυτσά μέ τά μέσα τοῦ Β' Ρυθμιστικοῦ Κέντρου, οἱ διακομιδές συνεχίζονταν πρός τό Νοσηλευτικό Κέντρο τῆς Φλώρινας καί τό Νοσοκομεῖο Ἀμυνταίου.

Ἀπό τούς ἀκραίους σιδηροδρομικούς σταθμούς Φλώρινας καί Ἀμυνταίου τή διακομιδή ἀναλάβαινε μέ ὑγειονομικούς συρμούς, ἡ Γ' Ἀνώτερη Στρατιωτική Διοίκηση πρός τό Νοσηλευτικό Κέντρο τῆς Θεσσαλονίκης καί τό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Βέροιας (1).

150. Ἡ δραστηριότητα τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας τῶν μεραρχιῶν τοῦ Βόρειου Μετώπου κατά τή Β' φάση τῆς ἀντεπιθέσεως ἦταν ἡ παρακάτω ἀναφερόμενη, μέ τή σειρά διατάξεως ἀπό βόρεια πρός νότια.

Ἡ XIII Μεραρχία διέθετε τούς προβλεπόμενους ὑγειονομικούς σχηματισμούς της. Γιά τήν ἀποτελεσματική ἀντιμετώπιση τῶν διακομιδῶν, ἡ XIII Μοίρα Τραυματιοφορέων εἶχε διαθέσει στίς μαχόμενες μονάδες ἕναν ἀριθμό τραυματιοφορέων.

Ἀπό τίς 27 Νοεμβρίου ἀναπτύχθηκε στήν Πολιανή ἕνα χειρουργεῖο τῆς XIII Μεραρχίας, στό ὁποῖο κατευθύνονταν οἱ ἀπώλειες ὑγείας ἀπό τούς σταθμούς ἐπιδέσεως τῶν συνταγμάτων μέ τά μεταφορικά μέσα τῆς Μεραρχίας. Ἀπό τήν Πολιανή, μέ τά ὑγειονομικά αὐτοκίνητα τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ καί μέ τά κενά φορτηγά αὐτοκίνητα τοῦ ἐφοδιασμοῦ, οἱ ἀπώλειες κατευθύνονταν στήν Κορυτσά καί ἀπό ἐκεῖ, μέ τή μέριμνα τοῦ Β' Ρυθμιστικοῦ Κέντρου, διακομίζονταν πρός τό Νοσηλευτικό Κέντρο τῆς Φλώρινας.

Ὅταν ἡ Μεραρχία εἰσῆλθε πάλι στόν ἀγώνα ἀπό τίς 26 Δεκεμβρίου, ἀνέπτυξε τό XIIIβ Ὀρεινό Χειρουργεῖο στή Μπραγόζδα, ὡς χειρουργεῖο διαλογῆς καί τό XIIIα Ὀρεινό Χειρουργεῖο, ὡς πρόσκαιρο νοσοκομεῖο στή Λεσνίτσα. Ἀπό τή Λεσνίτσα, μέ τά μεταφορικά μέσα τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ, οἱ ἀπώλειες διακομίζονταν στήν Κορυτσά καί ἀπό ἐκεῖ ἀκολουθοῦσαν τό ρεῦμα διακομιδῆς πρός τή Φλώρινα.

Ἐξαιτίας τοῦ χειμώνα καί τῆς παραμονῆς τῶν ἀντρῶν σέ ἀντίσκηνα ἐμφανίστηκαν κρυοπαγήματα. Ἡ Μεραρχία πέτυχε νά τά περιορίσει στό ἐλάχιστο παρά τίς δύσκολες περιστάσεις. Στήν ἐλάττωσή τους συνέβαλε σημαντικά ἡ ἀθρόα χορήγηση μάλλινων εἰδῶν ἀπό τήν Ὑπηρεσία, ἡ συνεχής ὑγειονομική ἐπίβλεψη καί ἡ ἀποστολή ταχυδρομικῶν δεμάτων μέ μάλλινα εἴδη ἀπό τό ἐσωτερικό τῆς Χώρας. Οἱ κλίβανοι γιά τήν ἀποφθειρίαση τῶν ἀντρῶν ἦταν σέ συνεχή λειτουργία καί γενικά εἶχαν παρθεῖ ἐξαιρετικά μέτρα γιά τή διατήρηση τῆς ὑγείας τῶν ἀντρῶν τῆς Μεραρχίας.

---

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 673/Α/1α, σελ. 52-55, 72-77 καί 170. Φ. 673/Ε/1, σελ. 1-2. Φ. 678/ΙΣΤ/1, σελ. 3-4 καί Φ. 678/ΙΣΤ/2, σελ. 6-7.

151. Ἡ IX Μεραρχία διέθετε καί αὐτή ὅλους τούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς της. Ἀπό τήν εἴσοδό της στόν ἀγώνα ἡ IX Μοίρα Τραυματιοφορέων εἶχε διαθέσει ἀνά ἕναν οὐλαμό τραυματιοφορέων στά συντάγματα τῆς Μεραρχίας.

Οἱ ὑγειονομικοί σχηματισμοί τῆς Μεραρχίας ἀναπτύχθηκαν καί λειτούργησαν ὡς ἑξῆς:

-- Τό IXα Ὀρεινό Χειρουργεῖο καί τό IX Νοσηλευτικό Τμῆμα ἀναπτύχθηκαν στό Χοτσίστι, ὡς πρόσκαιρο νοσοκομεῖο.

— Τό IXβ Ὀρεινό Χειρουργεῖο ἦταν ἀναπτυγμένο στή Σοβιανή, ὡς χειρουργεῖο διαλογῆς, μέ προωθημένο κλιμάκιο ἀρχικά στό Κρασνίστ καί κατόπιν στό Νταλανέτσι. Οἱ διακομιδές μέχρι τή Σοβιανή καί τό Κρασνίστ γίνονταν ἀπό τίς μονάδες. Ἀπό ἐκεῖ, μέ τή μέριμνα τῆς Μεραρχίας, οἱ ἀπώλειες μεταφέρονταν στό Νοσοκομεῖο Κορυτσᾶς, μέ ὑγειονομικά αὐτοκίνητα, πού εἶχε διαθέσει τό Γ' Σῶμα Στρατοῦ. Ἀπό τήν Κορυτσά, μέ τή μέριμνα τοῦ Β' Ρυθμιστικοῦ Κέντρου, οἱ ἀπώλειες ὑγείας κατευθύνονταν πρός τό Νοσηλευτικό Κέντρο τῆς Φλώρινας.

Δυσκολίες παρουσιάστηκαν ἐξαιτίας τῆς ἀποφράξεως τῶν ὁδῶν ἀπό τά χιόνια. Πάντως χάρις στά σύντονα μέτρα πού πάρθηκαν, δέ διακόπηκε τό ρεῦμα τῶν διακομιδῶν τῆς Μεραρχίας.

152. Ἡ X Μεραρχία διέθετε καί αὐτή τούς προβλεπόμενους ἀπό τή σύνθεση ὑγειονομικούς σχηματισμούς. Γιά τήν ἐνίσχυση τῶν διακομιδῶν τῶν μαχόμενων μονάδων, ἡ X Μοίρα Τραυματιοφορέων τούς διέθεσε ἀριθμό τραυματιοφορέων.

Ἀπό τίς 30 Νοεμβρίου ἡ X Μεραρχία ἀνέπτυξε τό Xβ Ὀρεινό Χειρουργεῖο στή Μοσχόπολη, πού λειτούργησε ὡς χειρουργεῖο διαλογῆς καί ὡς χειρουργικό. Γιά τίς διακομιδές τῶν ἀπωλειῶν ὑγείας ἀπό τούς σταθμούς ἐπιδέσεως τῶν συνταγμάτων μέχρι τό χειρουργεῖο διατέθηκε σ' αὐτό καί δεύτερος οὐλαμός τῆς Γ' Μοίρας Τραυματιοφορέων. Ἐπίσης γιά τίς διακομιδές ἀπό τό χειρουργεῖο στό Νοσοκομεῖο Κορυτσᾶς διατέθηκαν δύο ὑγειονομικά αὐτοκίνητα ἀπό τό Γ' Σῶμα Στρατοῦ. Ἐκεῖ δέχτηκε, περίθαλψε καί διακόμισε περίπου 45 τραυματίες καί ἀσθενεῖς.

Τό Xβ Ὀρεινό Χειρουργεῖο μετακινήθηκε ἀπό τή Μοσχόπολη στίς 6 Δεκεμβρίου ὁδικῶς, κάτω ἀπό φοβερή χιονοθύελλα καί μέσα ἀπό κρημνῶδες καί ἐξαιρετικά ἀνώμαλο ὀρεινό δρομολόγιο, πρός τό χωριό Ὀσόγια, ὅπου ἀναπτύχθηκε σέ οἰκήματα καί λειτούργησε μέ τήν ἴδια ὡς παραπάνω μορφή. Μέ τήν ἐγκατάσταση καί λειτουργία του, στήν Ὀσόγια, ἄρχισαν νά διακομίζονται σ' αὐτό, ἐκτός ἀπό τραυματίες καί ἀσθενεῖς καί παγόπληκτοι. Ἐκεῖ τό Χειρουργεῖο δέχτηκε, χειρούργησε, νοσήλευσε καί διακόμισε περίπου 500 τραυματίες, παγόπληκτους καί ἀσθενεῖς.

Οἱ διακομιδές γίνονταν μέ κτήνη καί φορεῖα, ἀπό τά μεταγωγικά τοῦ χειρουργείου καί τούς τραυματιοφορεῖς τῆς X Μοίρας Τραυματιοφορέων, μέχρι τῆς ἁμαξιτῆς ὁδοῦ Ποπτσίστι καί ἀπό ἐκεῖ μέ ὑγειονομικά αὐτοκίνητα πρός Κορυτσά.

153. Ἡ διείσδυση τῆς Μεραρχίας δυτικότερα τῆς Μογκλίτσας ἐπέβαλε τή μεταστάθμευση τοῦ παραπάνω Χειρουργείου στίς 19 Δεκεμβρίου στήν Κάτω Μογκλίτσα, ὅπου ἀναπτύχθηκε μέσα σέ οἰκήματα καί λειτούργησε ἐπίσης, ὡς χειρουργεῖο διαλογῆς καί χειρουργικό. Στό χειρουργεῖο, ἐκτός ἀπό τίς χειρουργικές ἐπεμβάσεις καί τή νοσηλεία τῶν παθολογικῶν περιπτώσεων, γινόταν καί θεραπεία κρυοπαγημάτων. Σέ ὅσους ἔπασχαν ἀπό κρυοπαγήματα ἐ-

φαρμόστηκε θεραπευτική άγωγή συνιστάμενη σέ τοπική άντισηψία, διήθηση δι' ένέσεων νοβοκαΐνης 0,5 % τοῦ ὀσφυϊκοῦ συμπαθητικοῦ γαγγλίου, ἀνάρροπη θέση τοῦ σκέλους πού ἔπασχε καί κλινήρη ἀκινησία, μέ ἱκανοποιητικά ἀποτελέσματα.

'Από τή Μογκλίτσα οἱ διακομιδές γίνονταν μέ κτήνη τῶν μεταγωγικῶν τοῦ Χειρουργείου, τῶν διερχόμενων κτηνῶν τῶν διαφόρων μονάδων τῶν πρόσω καί μέ φορεῖα ἀπό τούς τραυματιοφορεῖς μέχρι τῆς ἁμαξιτῆς ὁδοῦ στό Ποπτσίστι καί ἀπό ἐκεῖ μέ ὑγειονομικά αὐτοκίνητα πρός τό Νοσοκομεῖο Κορυτσᾶς. 'Από τήν Κορυτσά κατευθύνονταν, ὅπως γινόταν καί γιά τίς ἄλλες μεραρχίες, πρός τό Νοσηλευτικό Κέντρο Φλώρινας.

Τό Χειρουργεῖο ἀπό τίς 20–12–40 μέχρι 1–2–41 δέχτηκε, νοσήλευσε καί συνδιακόμισε περίπου 360 τραυματίες, παγόπληκτους καί ἀσθενεῖς. Συνολικά στό χρονικό διάστημα ἀπό 14–10–40 μέχρι 1–2–41, πού τό Χειρουργεῖο ἦταν ἀναπτυγμένο, δέχτηκε, νοσήλευσε καί διακόμισε περίπου 1.860 τραυματίες, παγόπληκτους καί ἀσθενεῖς.

154. Ἡ XVII Μεραρχία διέθετε τούς προβλεπόμενους ἀπό τή σύνθεση ὑγειονομικούς σχηματισμούς. Γιά τήν αὔξηση τῶν δυνατοτήτων διακομιδῶν τῶν μαχόμενων τμημάτων, ἡ XVII Μοῖρα Τραυματιοφορέων διέθεσε ἀριθμό τραυματιοφορέων στίς μονάδες τῆς Μεραρχίας.

Οἱ ἀπώλειες ὑγείας ἀπό τούς σταθμούς ἐπιδέσεως τῶν συνταγμάτων διακομίζονταν στά χειρουργεῖα τῆς Μεραρχίας, μέ τή μέριμνα τῶν τελευταίων καί συνήθως μέ φορεῖα, γιατί τά ὑγειονομικά αὐτοκίνητα καί ἐδῶ ἦταν ἀδύνατο νά φθάσουν πλησίον τῆς γραμμῆς τῶν πρόσω, ἐξαιτίας τοῦ ὀρεινοῦ καί ὀλισθηροῦ ἐδάφους. Αὐτό εἶχε σάν συνέπεια οἱ διακομιδές νά εἶναι πολύ κουραστικές καί ἐξαντλητικές γιά τούς τραυματιοφορεῖς.

'Από τό Πόγραδετς καί τή Λεσνίτσα οἱ ἀπώλειες ὑγείας μεταφέρονταν μέ ὑγειονομικά αὐτοκίνητα, μέ τή μέριμνα τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ, πρός τήν Κορυτσά καί ἀπό ἐκεῖ, μέ μεταφορικά μέσα τοῦ Β' Ρυθμιστικοῦ Κέντρου πρός τό Νοσηλευτικό Κέντρο Φλώρινας. Οἱ διακομιδές ἀπό τό Πόγραδετς καί τή Λεσνίτσα πρός τά μετόπισθεν ἦταν πολύ δυσχερεῖς κατά τό τελευταῖο δεκαήμερο τοῦ Δεκεμβρίου 1940, ἐξαιτίας τῶν συνεχῶν χιονοπτώσεων καί τοῦ πολύ ψυχροῦ καιροῦ. Οἱ συγκοινωνίες διακόπτονταν συχνά μέ ἐπακόλουθο τή διακοπή καί τῶν διακομιδῶν (1).

Γενική Στρατιωτική Κατάσταση στό Κεντρικό Μέτωπο
(Σχεδιάγραμμα 10)

155. Οἱ δυνάμεις τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ, πού κατεῖχαν τό Κεντρικό Μέτωπο, βρίσκονταν στίς 25 Νοεμβρίου μέσα στό βορειοηπειρωτικό ἔδαφος στό ὕψος τῆς ἐγκάρσιας ὁδοῦ 'Ερσέκας–Λεσκοβικίου καί εἶχαν τήν ἀκόλουθη διάταξη ἀπό ἀνατολικά πρός δυτικά:

– V Ταξιαρχία Πεζικοῦ
– Ταξιαρχία Ἱππικοῦ
– I Μεραρχία Πεζικοῦ καί
– Μεραρχία Ἱππικοῦ.

---

(1) 'Αρχεῖο ΔΙΣ/Φ.696/Η/1, σελ. 2. Φ. 696/Α/2ε, σελ. 16–17. Φ. 697/Στ/2, σελ. 2–3, Φ. 697/Α/1α, σελ. 65. Φ. 704/Α/1α, σελ. 26, 32, 56. Φ. 711 Α/Α/1α σελ. 18–58 καί Φ. 711Γ/Δ/1, σελ. 2.

Μέ βάση ἐξορμήσεως τήν τοποθεσία κατά μῆκος τῆς παραπάνω ὁδικῆς ἀρτηρίας, τό Β' Σῶμα Στρατοῦ ἐξακολουθοῦσε τήν ἐπίθεση πρός τήν γενική κατεύθυνση Φράσερι—Πρεμετή—Κλεισούρα, παρά τίς πολύ δυσμενεῖς καιρικές συνθῆκες.

Ἀπό τῆς 17ης Νοεμβρίου ὑπήχθηκε στό Β' Σῶμα Στρατοῦ ἡ ΧΙ Μεραρχία καί ἀπό τίς 7 Δεκεμβρίου ἡ XV Μεραρχία. Καί οἱ δύο μεγάλες μονάδες ἀποσπάστηκαν ἀπό τό Βόρειο Μέτωπο, γιά νά ἀντικαταστήσουν τίς δύο ταξιαρχίες πού τέθηκαν σέ ἐφεδρεία, ἡ Ταξιαρχία Ἱππικοῦ ἀπό τήν 10η Δεκεμβρίου στήν περιοχή Κεσίμπαση καί ἡ V Ταξιαρχία ἀπό τήν 1η Ἰανουαρίου 1941 στήν περιοχή Μόκριτσας. Στό μεταξύ οἱ δύο ταξιαρχίες συνέχιζαν τίς ἐπιθετικές ἐπιχειρήσεις πρός τήν κατεύθυνση Φράσερι. Ἡ Ι Μεραρχία καί ἡ Μεραρχία Ἱππικοῦ προέλασαν ἀπό τήν περιοχή Λεσκοβικίου πρός Πρεμετή.

Κατά τήν ἐξέλιξη τῶν ἐπιχειρήσεων, τακτικό ἀπόσπασμα ἀπό τρία τάγματα καί πυροβολαρχία, πού διατέθηκε ἀπό τήν ΧΙ Μεραρχία στήν Ταξιαρχία Ἱππικοῦ, μετά ἀπό σκληρό ἀγώνα, κατέλαβε τά ὑψώματα Μάλε-Κοῦρτες στίς 2 Δεκεμβρίου. Μέ τήν τολμηρή αὐτή ἐνέργεια τοῦ ἀποσπάσματος κρίθηκε ἡ μάχη τοῦ Φράσερι καί οἱ Ἰταλοί συμπτύχθηκαν πρός Κλεισούρα. Νοτιότερα ἡ Ι Μεραρχία κατέλαβε τό χωριό Ὀγκρέν καί στίς 3 Δεκεμβρίου ἡ Μεραρχία Ἱππικοῦ κατέλαβε τήν Πρεμετή.

Τό Β' ΣΣ συνέχισε τήν ἐπιθετική του προώθηση καί στίς 12 Δεκεμβρίου κατεῖχε τή γενική γραμμή, πού διερχόταν ἀπό τό χωριό Κρέσσονα καί δυτικά τῆς Πρεμετῆς περί τά ἑπτά χιλιόμετρα.

156. Στό χρονικό διάστημα ἀπό 13–22 Δεκεμβρίου δέν ἔγιναν οὐσιώδεις μεταβολές στή ζώνη τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ, ἐξαιτίας τῆς κακοκαιρίας καί τῆς ἀναδιατάξεως τῶν μονάδων του γιά τίς παραπέρα ἐπιχειρήσεις πρός διάνοιξη τῆς κοιλάδας τοῦ Ντεσνίτσα ποταμοῦ καί ἐξασφάλιση τοῦ κόμβου τῆς Κλεισούρας.

Τό Β' Σῶμα Στρατοῦ ἐπανέλαβε ἀπό τίς 23 Δεκεμβρίου τήν ἐπιθετική του ἐνέργεια κατά τή γενική κατεύθυνση Φράσερι—Σούκα—Μπάζι μέ τίς Ι, ΧΙ καί XV Μεραρχίες. Ἡ Μεραρχία Ἱππικοῦ ἀποσύρθηκε στήν περιοχή Κόνιτσας, ἀφοῦ παρέδωσε ἀπό τίς 11 Δεκεμβρίου τόν τομέα της στήν Ι Μεραρχία, ἡ ὁποία ἀναπτύχθηκε μέχρι τόν Ἀῶο ποταμό.

Οἱ παραπάνω Μεραρχίες κατά τίς ἐπιθετικές τους ἐνέργειες διεξήγαγαν σκληρούς ἀγῶνες μέ χιόνια καί πολύ ψυχρό καιρό. Ἡ ΧΙ Μεραρχία κατέλαβε τή γραμμή Ντομπρούσια—Ἄψος ποταμός. Νότια τοῦ Ἄψου ποταμοῦ ἡ XV Μεραρχία ἐξόρμησε ἀπό τήν περιοχή Φράσερι καί κατέλαβε τή γραμμή Μάλι Σερβάν—Φράταρι. Ἀμέσως νότια αὐτῆς, ἡ Ι Μεραρχία ἐξόρμησε ἀπό τήν περιοχή Πακομίτι καί ἔφθασε μέχρι τά πρόθυρα τῆς Κλεισούρας. Συνεπῶς τό Β' Σῶμα Στρατοῦ στίς 6 Ἰανουαρίου 1941 κατεῖχε τή γραμμή, πού περιλάβαινε τά χωριά Ντομπρούσια, Σεβράνι, Φράταρι, μέ τό ἀριστερό του περί τά 1500 μ. ἀνατολικά τῆς Κλεισούρας.

157. Γενικά, στό χρονικό διάστημα ἀπό τίς 9 Δεκεμβρίου 1940 μέχρι τίς 6 Ἰανουαρίου 1941 οἱ ἐπιχειρήσεις συνεχίστηκαν μέ βραδύτερο ρυθμό, ἐξαιτίας τῶν δυσμενῶν καιρικῶν συνθηκῶν καί τῶν δυσχερειῶν ἀνεφοδιασμοῦ καί διακομιδῶν σέ ὅλους τούς τομεῖς τοῦ μετώπου καί ἰδιαίτερα στό βόρειο καί τόν κεντρικό.

Κατά τίς ἐπιχειρήσεις τῆς β' φάσεως τῆς ἀντεπιθέσεως δέν ἔχουν ἐξακριβωθεῖ πλήρως οἱ ἀπώλειες πού εἶχαν οἱ μεγάλες μονάδες τοῦ Κεντρικοῦ Μετώπου,

δηλαδή οἱ Ι, ΧΙ, XV Μεραρχίες Πεζικοῦ, ἡ Μεραρχία Ἱππικοῦ, ἡ Ταξιαρχία Ἱππικοῦ καί ἡ V Ταξιαρχία Πεζικοῦ. Ἀπό τά ὑπάρχοντα ἐλλειπῆ μερικῶς στοιχεῖα προκύπτουν τά ἑξῆς: Ἡ Ι ΜΠ, νεκροί ἀξιωματικοί 1, ὁπλίτες 68, τραυματίες ἀξιωματικοί 13, ὁπλίτες 248. Ἡ ΧΙ ΜΠ, νεκροί ἀξιωματικοί 13, ὁπλίτες 61, τραυματίες ἀξιωματικοί 13, ὁπλίτες 289. Ἡ XV ΜΠ, νεκροί ἀξιωματικοί 6, ὁπλίτες 232, τραυματίες ἀξιωματικοί 24, ὁπλίτες 869. Ἡ Μεραρχία Ἱππικοῦ, νεκροί ἀξιωματικοί 1, ὁπλίτες 5, τραυματίες ἀξιωματικοί 6, ὁπλίτες 70. Ἡ V Ταξιαρχία Πεζικοῦ, νεκροί ἀξιωματικοί 7, ὁπλίτες 120, τραυματίες ἀξιωματικοί 16, ὁπλίτες 385. Ἡ Ταξιαρχία Ἱππικοῦ, νεκροί ὁπλίτες 13 καί τραυματίες 20. Στίς ἀπώλειες ὅμως αὐτές ἀπό τά τραύματα πρέπει νά προστεθοῦν ὄχι μόνο οἱ ἀπώλειες ἀπό παθήσεις, ἀλλά καί ἀπό κρυοπαγήματα. Τά κρυοπαγήματα ἄρχισαν νά παρουσιάζονται ἀπό τό τέλος τοῦ πρώτου δεκαήμερου τοῦ Δεκεμβρίου 1940 (1).

Δραστηριότητα τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας στό Κεντρικό Μέτωπο

(Σχεδιάγραμμα 10)

158. Ἡ ὑγειονομική κάλυψη τοῦ Κεντρικοῦ Μετώπου γινόταν μέ τό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Κοζάνης καί ἀπό αὐτό ἡ ἐκκένωση συνεχιζόταν πρός τά Νοσηλευτικά Κέντρα Λάρισας καί Θεσσαλονίκης. Ἡ ὑγειονομική κάλυψη πλησίον τοῦ μετώπου γινόταν μέ τούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς τῶν μεγάλων μονάδων καί τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ, πού προβλέπονταν ἤ εἶχαν διατεθεῖ γιά ἐνίσχυση τοῦ Σώματος Στρατοῦ ἀπό τό Γενικό Στρατηγεῖο.

Δυσμενεῖς παράγοντες γιά τίς διακομιδές ἦταν ὄχι μόνο τό ὀρεινό καί δύσβατο τοῦ ἐδάφους καί συνεπῶς τό κακό καί σέ πολλές περιπτώσεις ἀνύπαρκτο ὁδικό δίκτυο, ἀλλά καί ἡ κακοκαιρία πού εἶχε ἐνσκήψει. Βροχές ἀρχικά καί χιονοθύελλες ἀπό τίς ἀρχές Δεκεμβρίου παρεμπόδιζαν τίς διακομιδές καί γενικά τούς ἀνεφοδιασμούς τοῦ μαχόμενου στρατοῦ.

159. Τό Β' Σῶμα Στρατοῦ (Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας) ἐξέδωσε διαταγή περί τά τέλη Νοεμβρίου 1940 καί καθόρισε ὡς ἑξῆς τό γενικό σχέδιο νοσηλείας καί διακομιδῶν τῆς ζώνης εὐθύνης του:

α. Νοσηλεία (ἐγκατάσταση καί ἀποστολή ὑγειονομικῶν σχηματισμῶν).

— Ι Μεραρχίας:

. Ι Μοίρα Τραυματιοφορέων, μέ Σταθμό Διοικήσεως καθοριζόμενο ἀπό τήν Ι Μεραρχία.

. Ἕνα ὀρεινό χειρουργεῖο ἀναπτυγμένο στό Κάντζικο (χειρουργεῖο διαλογῆς).

. Δεύτερο ὀρεινό χειρουργεῖο, μετά ὀρεινοῦ νοσηλευτικοῦ τμήματος

---

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ.601/Α/1, σελ. 82. Φ. 681/Α/2, σελ. 181–307 καί 375. Φ. 698/Α/1, σελ. 36–87. Φ. 707/Α/2, σελ. 4–41 καί Φ. 715/Α/3, σελ. 22–25. Τόμος ΔΙΣ/ΓΕΣ «Ἑλληνοϊταλικός Πόλεμος 1940–41, ἡ Ἑλληνική Ἀντεπίθεσις», σελ. 89, 91, 120–121, 124–125, 155, 161–162, 164–165.

καί τοῦ Σ9 Χειρουργικοῦ Συνεργείου ἀναπτυγμένα στό Ἑπταχώρι (ὀρεινό χειρουργεῖο γιά τή χειρουργική περίθαλψη αὐτῶν πού δέν μποροῦσαν νά διακομιστοῦν).

— Β' Σώματος Στρατοῦ:

. Β' Μοίρα Τραυματιοφορέων, μέ Σταθμό Διοικήσεως στόν Πεντάλοφο.

. Ἕνα τμῆμα τοῦ Β2 Ὀρεινοῦ Χειρουργείου (τό μεγαλύτερο) σύν τό Σ15 Χειρουργικό Συνεργεῖο ἀναπτυγμένο στή Φούρκα (συνεργεῖο διαλογῆς—χειρουργική περίθαλψη ὅσων δέν μποροῦσαν νά διακομιστοῦν) καί τό ἄλλο τμῆμα τοῦ Β2 Ὀρεινοῦ Χειρουργείου (τό μικρότερο) ἀναπτυγμένο στή Σαμαρίνα (διαλογή—περίθαλψη—σταθμός διακομιδῆς πρός Δούτσικο).

. Σ4 Ὀρεινό Χειρουργικό Συνεργεῖο σύν τό μισό τμῆμα τοῦ Σ4 Ὀρεινοῦ Νοσηλευτικοῦ Τμήματος ἀναπτυγμένα στό Δούτσικο (χειρουργική περίθαλψη καί νοσηλεία ὅσων δέν μποροῦσαν νά διακομιστοῦν παραπέρα).

. Β1 Πεδινό Χειρουργεῖο σύν Β2 Ὀρεινό Νοσηλευτικό τμῆμα στό Τσοτύλι (ὡς χειρουργικό χειρουργεῖο καί γιά τή θεραπεία τῶν τραυματιῶν καί ἀσθενῶν πρώτης καί δεύτερης ἀνάγκης).

. Κρατικό Νοσοκομεῖο Γρεβενῶν, σύν τό Σ7 Χειρουργικό Συνεργεῖο, σύν τό ἄλλο μισό τμῆμα τοῦ Σ4 Ὀρεινοῦ Νοσηλευτικοῦ Τμήματος, σύν τό μισό τμῆμα τοῦ Β1 Πεδινοῦ Νοσηλευτικοῦ Τμήματος, ὡς χειρουργικό χειρουργεῖο καί γιά τή θεραπεία τῶν τραυματιῶν καί ἀσθενῶν πρώτης καί ἐνδεχομένως δεύτερης ἀνάγκης.

. Ἀνά ἕνας σταθμός ὑγειονομικῶν αὐτοκινήτων στά Προκεχωρημένα Κέντρα Ἐφοδιασμοῦ Μόρφης καί Γρεβενῶν. Προώθηση τοῦ δεύτερου ἐνδεχομένως στό Δούτσικο.

β. Ὑγειονομικές Διακομιδές.

—Ὅρια Ζωνῶν Διακομιδῶν.

. Μεταξύ δεξιοῦ καί ἀριστεροῦ τομέα, ἡ γενική γραμμή Καστάνιανη—Πεντάλοφος (ΝΑΙ) στό δεξιό τομέα.

. Μεταξύ μεγάλων μονάδων καί Σώματος Στρατοῦ, ἡ γραμμή Ἑπταχώρι—Σαμαρίνα. Δυτικά αὐτῆς μέ τή μέριμνα τῶν μεγάλων μονάδων (Ι Μεραρχία ἐπί τοῦ προκειμένου) καί ἀνατολικά μέ τή μέριμνα τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ.

— Μέσα Διακομιδῶν.

. Ἡ Ι Μοίρα Τραυματιοφορέων, στή διάθεση τῆς Ι Μεραρχίας, γιά τίς διακομιδές ἀπό τούς σταθμούς ἐπιδέσεως τῶν συνταγμάτων μέχρι τοῦ ὕψους Ἑπταχώρι—Φούρκα μέ τραυματιοφορεῖς, τροχήλατα φορειοφόρα καί ἀσθενοφόρα κτήνη.

. Ἡ Β' Μοίρα Τραυματιοφορέων, στή διάθεση τοῦ Σώματος Στρατοῦ, γιά τίς διακομιδές μέ τραυματιοφορεῖς, τροχήλατα φορειοφόρα καί ἀσθενοφόρα κτήνη ἀπό τό Ἑπταχώρι στό Προκεχωρημένο Κέντρο Ἐφοδιασμοῦ Μόρφης, ἀπό τή Φούρκα διά Ζούζουλης στό Δούτσικο καί ἀπό τή Σαμαρίνα στό Δούτσικο μέ τή μέριμνα τῆς μονάδας Σαμαρίνας.

. Τά κενά κτήνη πού ἐπέστρεφαν, μέχρι τά Προκεχωρημένα Κέντρα Ἐφοδιασμοῦ Μόρφης καί Γρεβενῶν, μέ τή μέριμνα τῶν μεγάλων μονάδων.

. Ὑγειονομικά αὐτοκίνητα γιά τούς σοβαρά τραυματίες ἤ ἀσθενεῖς καί τά κενά φορτηγά αὐτοκίνητα πού ἐπέστρεφαν γιά τούς ἐλαφρά πάσχοντες, στά χειρουργικά κέντρα τοῦ Σώματος καί στό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Κοζάνης, μέ τή μέριμνα τοῦ Σώματος Στρατοῦ.

—Ρυθμός Διακομιδῶν.

. Ἑτοιμοθάνατοι στά χειρουργεῖα διαλογῆς.

. Α' καί Β' ἀνάγκης τραυματίες καί ἀσθενεῖς, ἀναλόγως τοῦ ἐπείγοντος τῆς θεραπείας, στό Χειρουργικό Χειρουργεῖο Τσοτυλίου καί στό Κεντρικό Νοσοκομεῖο Γρεβενῶν.

. Γ' ἀνάγκης ἐλαφρά τραυματίες, ἀσθενεῖς καί λοιμώδη νοσήματα στό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Κοζάνης.

—Δρομολόγια Διακομιδῶν.

. Δεξιός τομέας Σώματος Στρατοῦ. Κατά τόν ἄξονα Πληκάτι—Βούρμπιανη —Πυρσόγιαννη —Κάντζικο— Ἑπταχώρι —Πεντάλοφος —Μόρφη —Τσοτύλι—Κοζάνη.

. Ἀριστερός τομέας. Ἀμάραντος—Ἁγία Βαρβάρα—Στράτσανη—Σαμαρίνα—Δούτσικο—Γρεβενά—Κοζάνη.

—Ἀνεφοδιασμός.

. Μονάδων Σώματος Στρατοῦ. Μέ ὑγειονομικό, ἐπιδεσμικό καί φαρμακευτικό ὑλικό ἀπό τό Β' Ὑγειονομικό Ὄρχο, κατόπιν αἰτήσεως τῶν μονάδων (τηλεγραφικῶς ἤ ἐγγράφως) πρός τό Σῶμα Στρατοῦ. Προώθηση τῶν ὑλικῶν μέ τή μέριμνα τοῦ Β' Ὑγειονομικοῦ Ὄρχου καί τῶν Προκεχωρημένων Κέντρων Ἐφοδιασμοῦ Μόρφης καί Γρεβενῶν.

. Β' Ὑγειονομικοῦ Ὄρχου. Μέ τή μέριμνα τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ(1).

160. Ὕστερα ἀπό τήν εἴσοδο τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ στό βορειοηπειρωτικό ἔδαφος στίς ἀρχές Δεκεμβρίου 1940, τό Β' Σῶμα Στρατοῦ καθόρισε τό ἀκόλουθο σχέδιο νοσηλείας καί διακομιδῶν τῆς ζώνης εὐθύνης του:

α. Νοσηλεία (ἐγκατάσταση ὑγειονομικῶν σχηματισμῶν καί ἀποστολή).

—Ι Μεραρχίας:

. Ἕνα ὀρεινό χειρουργεῖο ἀναπτυγμένο στό Λεσκοβίκι (διαλογή, πρόχειρη περίθαλψη).

. Οἱ λοιποί ὑγειονομικοί σχηματισμοί μέ τή μέριμνα τῆς Μεραρχίας.

—ΧΙ Μεραρχίας:

. Ἀνά ἕνα ὀρεινό χειρουργεῖο στή Βοντίτσα καί στή Ναβοσέλα (διαλογή, πρόχειρη περίθαλψη).

. ΧΙ Νοσηλευτικό Τμῆμα στή Βοντίτσα, ἀναπτυγμένο κοντά στό Χειρουργεῖο (νοσηλεία).

. ΧΙ Μοίρα Τραυματιοφορέων μέ Σταθμό Διοικήσεως στό Μπιλούτσι.

—Ταξιαρχίας Ἱππικοῦ:

Ἕνα χειρουργικό συνεργεῖο (διαλογή, πρόχειρη περίθαλψη) ἐγκαθιστάμενο μέ τή μέριμνα τῆς Ταξιαρχίας.

—Μεραρχίας Ἱππικοῦ:

. Ἕνα χειρουργικό χειρουργεῖο στήν Κόνιτσα (θεραπεία τῶν τραυματιῶν καί ἀσθενῶν Α' ἀνάγκης).

. Οἱ λοιποί ὑγειονομικοί σχηματισμοί μέ τή μέριμνα τῆς Μεραρχίας.

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/ Φ. 718/Ε/14, σελ. 1-3.

— Β' Σώματος Στρατοῦ:

. Β1 Πεδινό Χειρουργεῖο, σύν Β1 Νοσηλευτικό Τμῆμα, σύν Σ9 Χειρουργικό Συνεργεῖο ἀναπτυγμένα στό Λεσκοβίκι (θεραπεία καί νοσηλεία τῶν τραυματιῶν καί ἀσθενῶν Α' καί Β' ἀνάγκης).

. Β2 'Ορεινό Χειρουργεῖο, σύν Σ7 Χειρουργικό Συνεργεῖο, σύν Β2 'Ορεινό Νοσηλευτικό Τμῆμα, μόλις φθάσουν νά ἀναπτυχθοῦν στή Μπόροβα (διαλογή, χειρουργική περίθαλψη καί νοσηλεία αὐτῶν πού δέν μποροῦσαν νά διακομιστοῦν Α' ἀνάγκης).

. Β' Μοίρα Τραυματιοφορέων μέ Σταθμό Διοικήσεως στή Μπόροβα.

. Β' 'Υγειονομικός "Ορχος στή περιοχή Λεσκοβικίου.

. Σ4 'Ορεινό Χειρουργεῖο καί Σ4 'Ορεινό Νοσηλευτικό Τμῆμα στήν Κόνιτσα γιά ἀνάπτυξη ἀπό τίς 8 Δεκεμβρίου 1940.

. 'Υγειονομικοί σταθμοί αὐτοκινήτων: Γιά τή διευκόλυνση τοῦ τομέα τῶν διακομιδῶν, τό Β' Σῶμα Στρατοῦ διέταξε τό Λόχο 'Υγειονομικῶν Αὐτοκινήτων του, νά ἀναπτύξει ἀπό τίς 3 Δεκεμβρίου ὑγειονομικούς σταθμούς αὐτοκινήτων στή Βοντίτσα, Μπόροβα, Μπάρμπασι, Λεσκοβίκι καί στή δημόσια ὁδό πρός Πρεμετή στό ὕψος τῆς Τσάρτσοβας.

β. 'Υγειονομικές Διακομιδές.

— "Ορια Ζωνῶν Διακομιδῶν.

. Μεταξύ δεξιοῦ καί ἀριστεροῦ τομέα τοῦ Σώματος Στρατοῦ, ἡ γενική γραμμή Σάλεσι Κινίζε—Πίσκαλι—Σελενίτσα—Μάλι Κράσοβας, ὅλα ΝΑΙ στόν ἀριστερό τομέα.

. Μεταξύ μεγάλων μονάδων καί Σώματος Στρατοῦ, ἡ γενική γραμμή Βοντίτσα—Ναβοσέλα—Μπάρμπασι—Λεσκοβίκι—Τσάρτσοβα. 'Η μέριμνα διακομιδῆς δυτικά τῆς γραμμῆς ἀνατέθηκε στίς μεγάλες μονάδες καί ἀνατολικά στό Σῶμα Στρατοῦ.

— Μέσα Διακομιδῶν καί Προορισμός.

. 'Η Ι Μοίρα Τραυματιοφορέων, στή διάθεση τῆς Ι Μεραρχίας, γιά τή μεταφορά ἀπό τούς σταθμούς ἐπιδέσεως τῶν συνταγμάτων μέχρι τοῦ χειρουργείου διαλογῆς μέ τραυματιοφορεῖς, τροχήλατα φορειοφόρα καί ἀσθενοφόρα κτήνη.

. 'Η ΧΙ Μοίρα Τραυματιοφορέων, στή διάθεση τῆς ΧΙ Μεραρχίας, γιά τή μεταφορά ἀπό τούς σταθμούς ἐπιδέσεως τῶν συνταγμάτων μέχρι τῶν χειρουργείων διαλογῆς μέ τραυματιοφορεῖς, τροχήλατα φορειοφόρα καί ἀσθενοφόρα κτήνη.

. Τραυματιοφορεῖς καί λοιπά ὀρεινά μέσα μεταφορᾶς τῆς Μεραρχίας 'Ιππικοῦ ἀπό τούς σταθμούς ἐπιδέσεως τῶν συνταγμάτων μέχρι τοῦ χειρουργείου της.

. 'Η Β' Μοίρα Τραυματιοφορέων, στή διάθεση τοῦ Σώματος Στρατοῦ, γιά τίς μεταφορές μέ τραυματιοφορεῖς, τροχήλατα φορειοφόρα καί ἀσθενοφόρα κτήνη ἀπό Ναβοσέλα στό Λεσκοβίκι (ἐξυπηρέτηση ΧΙ Μεραρχίας, Ταξιαρχίας 'Ιππικοῦ καί V Ταξιαρχίας Πεζικοῦ). 'Η Β' Μοίρα Τραυματιοφορέων νά διαθέσει προσωρινά, γιά τή μεταφορά τῶν ἀπωλειῶν ὑγείας ἀπό τούς σταθμούς ἐπιδέσεως τῶν συνταγμάτων καί μέχρι Ναβοσέλα, στήν Ταξιαρχία 'Ιππικοῦ ἑξήντα τραυματιοφορεῖς καί ἕξι ἀσθενοφόρα κτήνη στήν V Ταξιαρχία Πεζικοῦ σαράντα τραυματιοφορεῖς καί τρία ἀσθενοφόρα κτήνη.

. Κενά κτήνη πού ἐπέστρεφαν, μέ τή μέριμνα τῶν μεγάλων μονάδων, μέχρι τῶν ἀντίστοιχων χειρουργείων διαλογῆς καί τῶν σταθμῶν ἐφοδιασμοῦ Μπόροβας, Μπάρμασι καί Τσάρτσοβας.

. Ὑγειονομικά αὐτοκίνητα γιά σοβαρά τραυματίες καί ἀσθενεῖς ἐπί φορείων ἤ καθήμενους καί κενά φορτηγά αὐτοκίνητα, πού ἐπέστρεφαν, γιά τούς ἐλαφρότερα ἀπό αὐτούς. Ἀπό τά Χειρουργεῖα Μπόροβας καί Βόντιτσας στό προσωρινό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Ἰωαννίνων, ὅλα μέ τή μέριμνα τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ

— Ρυθμός Διακομιδῶν.

. Ἑτοιμοθάνατοι στά χειρουργεῖα.

. Α' ἀνάγκης τραυματίες καί ἀσθενεῖς, ἀναλόγως τοῦ ἐπείγοντος τῆς θεραπείας, στό Χειρουργικό Χειρουργεῖο Β' Σώματος Στρατοῦ Λεσκοβικίου (ἀριστερός τομέας) καί στό Χειρουργεῖο Β' Σώματος Στρατοῦ Μπόροβας (δεξιός τομέας).

. Β' ἀνάγκης τραυματίες καί ἀσθενεῖς στό Χειρουργικό Συνεργεῖο Λεσκοβικίου (ἀριστερός τομέας) καί στόν ὑγειονομικό σχηματισμό θεραπείας Κορυτσᾶς (δεξιός τομέας).

. Γ' ἀνάγκης τραυματίες καί ἀσθενεῖς γενικῶς, πρός Κορυτσά (δεξιοῦ τομέα) καί πρός Ἰωάννινα (ἀριστεροῦ τομέα).

. Ἐπανακτήσιμοι (πολύ ἐλαφρά τραυματίες καί ἀσθενεῖς) στά χειρουργεῖα τῶν Μεραρχιῶν καί τοῦ Σώματος Στρατοῦ.

. Λοιμώδη νοσήματα στήν Κόνιτσα ἀπό τίς 9 Δεκεμβρίου.

— Δρομολόγια Διακομιδῶν.

. Δεξιός τομέας Σώματος Στρατοῦ κατά τούς ἄξονες Ζαβαλάνι—Λέντσια—Λιουαράσα—Βοντίτσα—δημόσια ὁδός πρός Μπόροβα καί Κορυτσά καί Ζαβαλάνι—Μπίτιτς—Γκάντουτσι—Ναβοσέλα—Μπόροβα.

. Ἀριστερός τομέας Σώματος Στρατοῦ κατά τούς ἄξονες Μπρεστιάνι—Ρογιάνη—Ἄνω Γκίνιζε—Σονόλιαση—Μπάρμασι, Ὀγκρένι — Γκοστίβετσι—Κρέσοβα — Κοβάτσιτσι — Ποστενάνι — Λεσκοβίκι, Δημόσια ὁδός Πρεμετῆς—Λεσκοβικίου, Λεσκοβίκι—Ἰωάννινα καί Λεσκοβίκι—Κόνιτσα.

— Ἀνεφοδιασμός.

. Μονάδων Σώματος Στρατοῦ σέ ὑγειονομικό ὑλικό, ἀπό τό Β' Ὑγειονομικό Ὄρχο κατόπιν αἰτήσεων τῶν μονάδων πρός τό Σῶμα Στρατοῦ. Προώθηση τῶν ὑλικῶν μέ τή μέριμνα τοῦ Β' Ὑγειονομικοῦ Ὄρχου καί διά μέσου τῶν Σταθμῶν Ἐφοδιασμοῦ Λεσκοβικίου, Μπάρμασι, Μπόροβας, Βοντίτσας καί Τσάρτσοβας.

. Ὑγειονομικοῦ Ὄρχου μέ τή μέριμνα τοῦ Σώματος Στρατοῦ (1).

161. Γιά τήν πρόληψη ἐπιδημιῶν νοσημάτων ἡ Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ ἔδωσε τίς ἀκόλουθες διαταγές:

— Ὁ Ἐπιδημιολόγος τοῦ Σώματος Στρατοῦ νά λαβαίνει ὅλα τά ἀναγκαῖα μέτρα γιά τήν ταχύτερη χημική καί μικροβιολογική ἐξέταση τῶν κυριότερων πηγῶν καί φρεάτων τῶν νεοκαταλαμβανόμενων περιοχῶν, ἀρχῆς γενομένης ἀπό τίς περιοχές στίς ὁποῖες συγκεντρώνεται σοβαρός ἀριθμός μονάδων.

— Οἱ διευθυντές ὑγειονομικῶν ὑπηρεσιῶν τῶν μονάδων νά ἐνεργοῦν ἀποστείρωση τῶν πόσιμων ὑδάτων κάθε νεοκαταλαμβανόμενης περιοχῆς μέ τά μέσα τῶν κιβωτιδίων ἐξετάσεως καί ἀποστειρώσεως ὕδατος πού διαθέτουν καί σέ περίπτωση ἀνάγκης νά συνιστοῦν τήν ἀποστείρωσή του μέ βρασμό.

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ.718/Ε/18, σελ. 1-3.

—Όλοι οί διοικητές τμημάτων καί γενικά οί βαθμοφόροι νά έπιβλέπουν τήν άποφθειρίαση τών άντρών, σύμφωνα μέ τίς όδηγίες τού Έπιδημιολόγου τού Σώματος Στρατού (τακτική πλύση λινοστολής, χρησιμοποίηση τών κάδων ρισάρ, άποφυγή έπαφής μέ αίχμαλώτους).

— Τό Έπιδημιολογικό Τμήμα Σώματος Στρατού νά έξακολουθεί τή συστηματική άποφθειρίαση μέ τούς άπολυμαντικούς κλιβάνους καί τούς κάδους Ρισάρ.

— Νά τονίζεται στούς άντρες συνέχεια ό κίνδυνος, πού διατρέχει ή ύγεία καί ή ζωή τους άκόμη, άπό τά μολυσμένα ύδατα μέ τά όποία είναι δυνατό νά μεταδοθούν οί τυφικές καί παρατυφικές λοιμώξεις, οί δυσεντερίες καί ή χολέρα. Έπίσης ότι μέ τίς φθείρες μεταδίνεται καί ό έξανθηματικός τύφος.

Μέ τά παραπάνω μέτρα καί άνάλογα μέ τά διαθέσιμα κάθε φορά μέσα, τίς καιρικές συνθήκες, τίς όδεύσεις καί τίς τακτικές άνάγκες τού Β' Σώματος Στρατού, ή ύγειονομική ύπηρεσία κάλυπτε κατά τό δυνατό τίς άνάγκες διακομιδών, διαλογής, χειρουργικών έπεμβάσεων, νοσηλείας καί προληπτικής ύγιεινής (1).

162. Οί δραστηριότητες τής ύγειονομικής ύπηρεσίας τών μεγάλων μονάδων τού Β' Σώματος Στρατού κατά τή Β' φάση τής άντεπιθέσεως ήταν οί παρακάτω άναφερόμενες, μέ τή σειρά διατάξεως άπό βόρεια πρός νότια.

Ή ΧΙ Μεραρχία έγκατέστησε τούς ύγειονομικούς σχηματισμούς της ώς έξής :

—Ή ΧΙ Μοίρα Τραυματιοφορέων ένίσχυσε τίς μαχόμενες μονάδες γιά νά άντιμετωπίσουν τίς διακομιδές τους, πού ήταν τό περισσότερο δυσχερές πρόβλημα τής ύγειονομικής ύπηρεσίας, έξαιτίας τών κακών όδεύσεων καί τής μεγάλης κακοκαιρίας.

— Στή Βοντίτσα άναπτύχθηκε τό ένα όρεινό χειρουργείο άπό τίς 30 Δεκεμβρίου 1940, ένισχυμένο μέ τό ΧΙ Όρεινό Νοσηλευτικό Τμήμα. Τό χειρουργείο αύτό λειτούργησε ώς χειρουργείο διαλογής καί νοσηλείας.

— Στή Ναβοσέλα άναπτύχθηκε, κατά τόν ίδιο χρόνο, τό δεύτερο χειρουργείο τής ΧΙ Μεραρχίας, ώς χειρουργείο διαλογής καί πρόχειρης περιθάλψεως.

—Ό Σταθμός Διοικήσεως τής ΧΙ Μοίρας Τραυματιοφορέων έγκαταστάθηκε στό Μπιλούτσι άπό τίς 3 Δεκεμβρίου.

163. Μετά τήν προώθηση τών τμημάτων τής ΧΙ Μεραρχίας δυτικότερα, οί ύγειονομικοί σχηματισμοί, πού τά άκολουθούσαν, έγκαταστάθηκαν άπό τίς 22 Δεκεμβρίου ώς έξής:

— Τό ΧΙα Όρεινό Χειρουργείο στή Γκέργκιοβα, ώς χειρουργικό χειρουργείο.

— Τό ΧΙβ Όρεινό Χειρουργείο στή Γκραμπότσκα, ώς χειρουργείο διαλογής μέ τμήμα του στή Βοντίτσα.

—Ή ΧΙ Μοίρα Τραυματιοφορέων καί τό ΧΙ Νοσηλευτικό Τμήμα στήν Τρέσκα.

Οί άπώλειες ύγείας τής ΧΙ Μεραρχίας, διακομίζονταν άπό τούς σταθμούς έπιδέσεως τών συνταγμάτων, μέ τή μέριμνα τής ΧΙ Μοίρας Τραυματιοφορέων μέ φορεία καί κτήνη, στό χειρουργείο όπου παρέμεναν μόνον οί έτοιμοθάνατοι.

(1) Άρχείο ΔΙΣ/Φ. 718/Ε/15, σελ. 1.

Ἀπό ἐκεῖ μέ τή μέριμνα τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ, διά μέσου τοῦ ὑγειονομικοῦ σταθμοῦ Βοντίτσας, οἱ τραυματίες καί ἀσθενεῖς Α' ἀνάγκης, ἀναλόγως τοῦ ἐπείγοντος τῆς θεραπείας, διακομίζονταν στό ἀναπτυγμένο Χειρουργεῖο τοῦ Σώματος Στρατοῦ στή Μπόροβα καί οἱ Β' καί Γ' ἀνάγκης διακομίζονταν, μέ ἀσθενοφόρα αὐτοκίνητα οἱ σοβαρά ἀσθενεῖς καί τραυματίες καί μέ τά κενά φορτηγά αὐτοκίνητα, πού ἐπέστρεφαν, οἱ ἐλαφρότερα ἀπ' αὐτούς, στό προσωρινό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Κορυτσᾶς. Ἀπό τήν Κορυτσά, ἡ ἐκκένωση γινόταν, ἀνάλογα μέ τά περιστατικά, πρός τό Νοσηλευτικό Κέντρο Φλώρινας, μέ τή μέριμνα τοῦ Β' Ρυθμιστικοῦ Κέντρου Φλώρινας.

164. Ἡ V Ταξιαρχία Πεζικοῦ διέθετε σαράντα τραυματιοφορεῖς καί τρία ἀσθενοφόρα κτήνη καί διακόμιζε τίς ἀπώλειες ὑγείας στό ἀναπτυγμένο στή Ναβοσέλα Ὀρεινό Χειρουργεῖο τῆς XI Μεραρχίας. Ἀπό ἐκεῖ οἱ διακομιδές συνεχίζονταν, μέ τή μέριμνα τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ, στό ἀναπτυγμένο στή Μπόροβα Χειρουργεῖο του, ἐκτός ἀπό τούς ἑτοιμοθάνατους. Ἀπό τό Χειρουργεῖο αὐτό οἱ διακομιδές καί ἡ νοσηλεία ἀκολουθοῦσαν τή διαδικασία τῶν ἀπωλειῶν ὑγείας τῆς XI Μεραρχίας.

Στίς 5 Ἰανουαρίου 1941 ἡ V Ταξιαρχία Πεζικοῦ διαλύθηκε, κατόπιν διαταγῆς τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου.

165. Ἡ Ταξιαρχία Ἱππικοῦ διέθετε ἑξήντα τραυματιοφορεῖς καί ἕξι ἀσθενοφόρα κτήνη καί διακόμιζε τίς ἀπώλειες ὑγείας της, στούς ἴδιους ὑγειονομικούς σχηματισμούς στούς ὁποίους τίς διακόμιζε καί ἡ V Ταξιαρχία Πεζικοῦ καί ἀπό τό ἴδιο δρομολόγιο.

Ἀπό τήν 1η Ἰανουαρίου 1941, διαλύθηκε τό Στρατηγεῖο τῆς Ταξιαρχίας Ἱππικοῦ καί οἱ μονάδες της ὑπήχθηκαν στή Μεραρχία Ἱππικοῦ.

166. Ἡ Μεραρχία Ἱππικοῦ μέ τή Μοίρα Τραυματιοφορέων της ἐνίσχυσε, ὄχι μόνο τά μαχόμενα τμήματά της γιά τίς διακομιδές, ἀλλά καί τό Χειρουργεῖο τῆς Μεραρχίας, πού ἀναπτύχθηκε στήν Κόνιτσα ἀπό τίς 3 Δεκεμβρίου 1940, ὡς χειρουργικό χειρουργεῖο. Ἀπό τίς 8 Δεκεμβρίου, τό Β' Σῶμα Στρατοῦ ἐνίσχυσε τό Χειρουργεῖο αὐτό μέ τό Σ4 Ὀρεινό Χειρουργεῖο καί τό Σ4 Ὀρεινό Νοσηλευτικό Τμῆμα.

Τό Β' Σῶμα Στρατοῦ ἐγκατέστησε ὑγειονομικούς σταθμούς στό Μπάρμασι, Λεσκοβίκι καί Τσάρτσοβα κοντά στή δημόσια ὁδό.

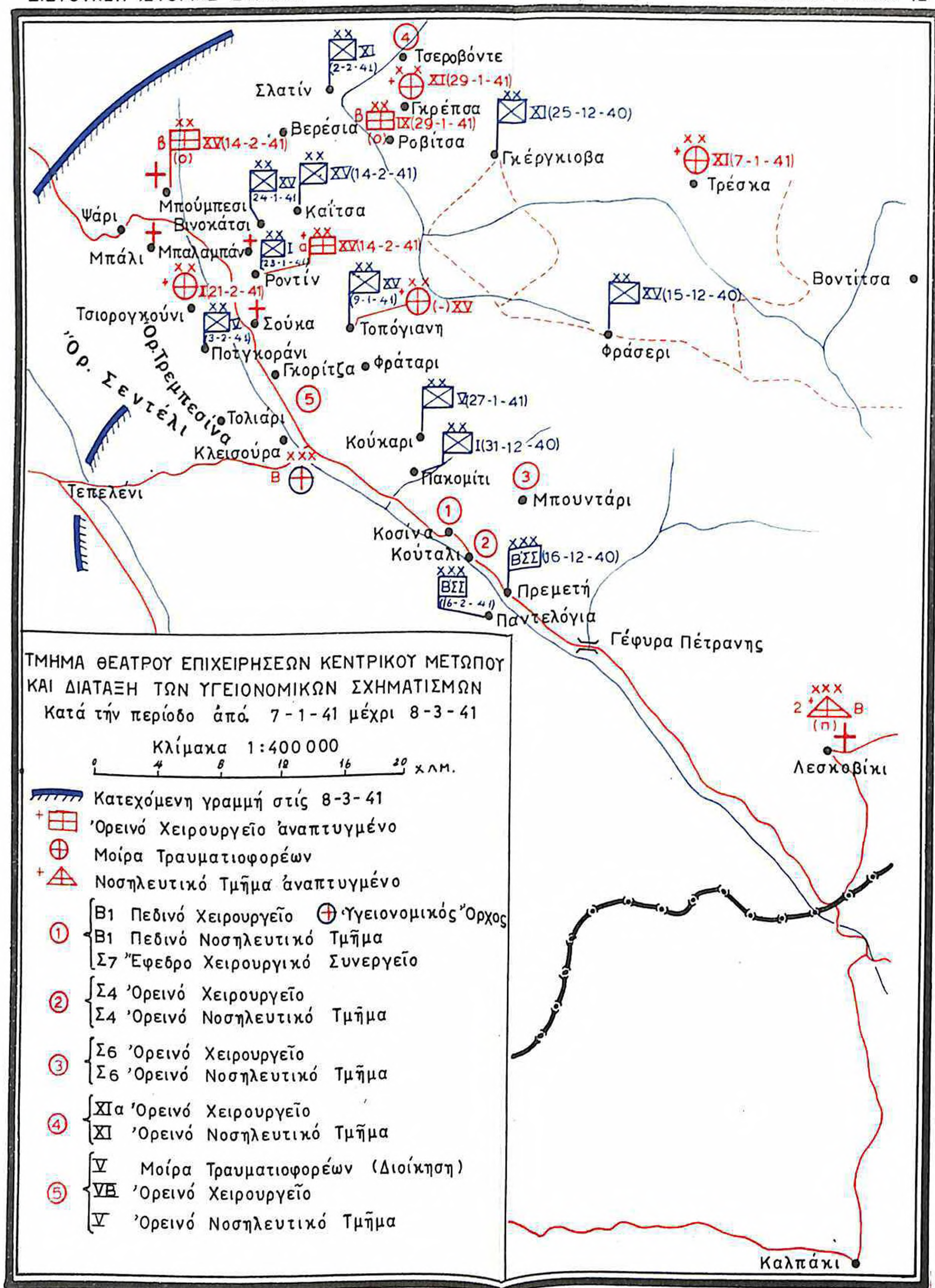
Οἱ ἀπώλειες ὑγείας τῆς Μεραρχίας Ἱππικοῦ διακομίζονταν ἀπό τούς τραυματιοφορεῖς καί τά κτήνη της στούς παραπάνω ὑγειονομικούς σταθμούς. Ἀπό ἐκεῖ μέ τή μέριμνα τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ διακομίζονταν ὡς ἑξῆς: Οἱ Α' ἀνάγκης τραυματίες καί ἀσθενεῖς στά Χειρουργεῖα Λεσκοβικίου καί Κόνιτσας, οἱ Β' ἀνάγκης στό Χειρουργικό Συνεργεῖο Λεσκοβικίου καί οἱ Γ' ἀνάγκης πρός τό Νοσηλευτικό Κέντρο Ἰωαννίνων.

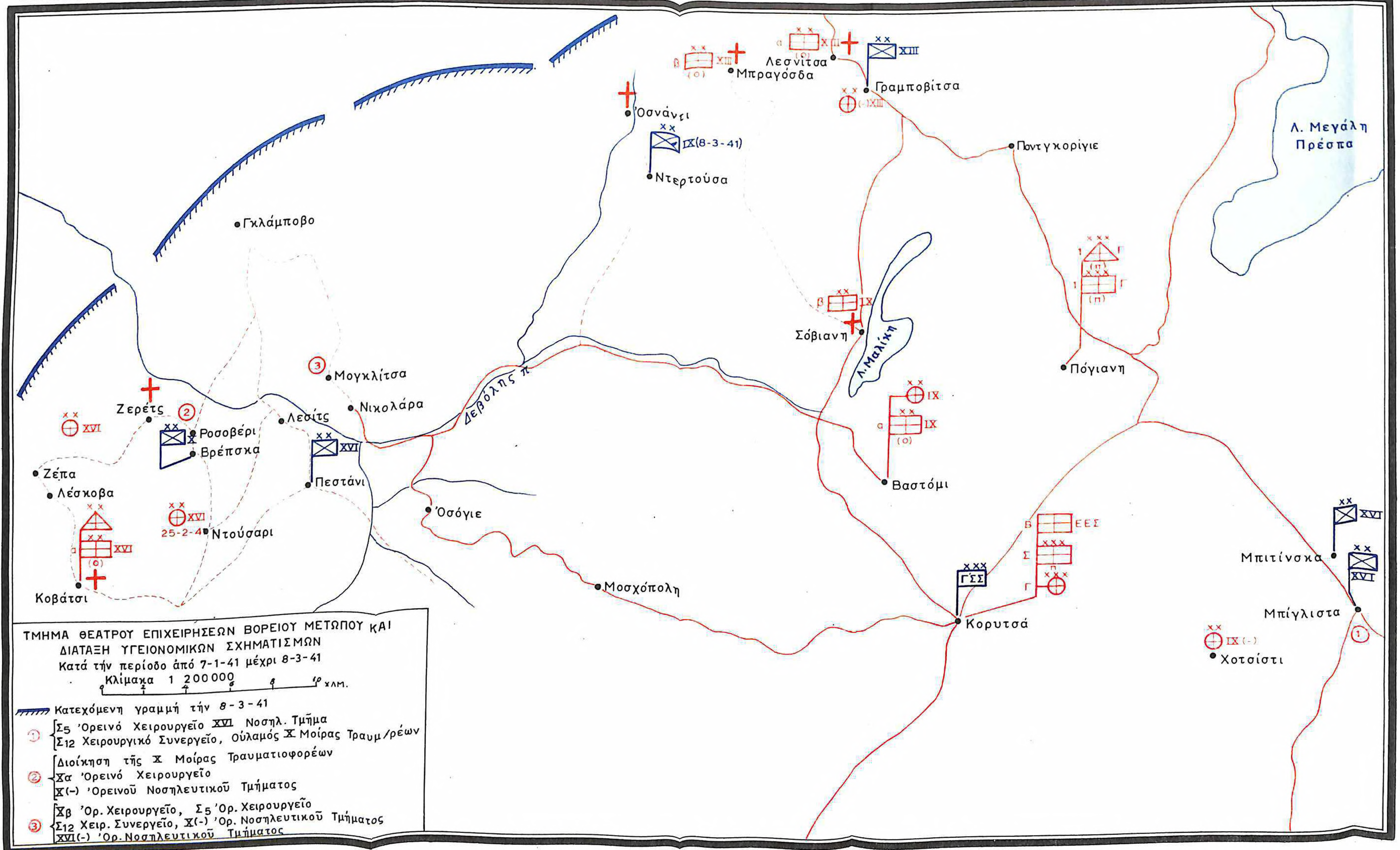
167. Ἡ XV Μεραρχία διέθετε ὅλους τούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς της, ἐκτός ἀπό τό XVβ Ὀρεινό Χειρουργεῖο. Ἡ XV Μοίρα Τραυματιοφορέων εἶχε διαθέσει ἀριθμό τραυματιοφορέων στίς μαχόμενες μονάδες καί στό XVα Ὀρεινό Χειρουργεῖο γιά τίς διακομιδές. Οἱ ἀπώλειες ὑγείας τῆς XV Μεραρχίας ἦταν σοβαρές γιατί αὐτή ἐνεργοῦσε βόρεια τῶν ὀρεινῶν ὄγκων τοῦ Φράταρι, ὅπου ὁ ἀντίπαλος ἀμυνόταν λυσσωδῶς σέ καλά ὀργανωμένες θέσεις καί διέθετε μεγάλη δύναμη πυρός.

Τό Χειρουργεῖο τῆς Μεραρχίας ἀναπτύχθηκε ἀπό τίς 22 Δεκεμβρίου στό χωριό Κοσίνα, στό ὁποῖο διακομίζονταν ἀπό τούς τραυματιοφορεῖς καί τά

ΓΕΝΙΚΟ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟ· ΣΤΡΑΤΟΥ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΣΤΡΑΤΟΥ

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 12

Λ. Μεγάλη Πρέσπα
Λεσνίτσα
Μπραγόσδα
Γραμποβίτσα
Όσνάνι
IX(8-3-41)
Ντερτούσα
Ποντγκορίγιε
Γκλάμποβο
Σόβιανη
Λ. Μαλίκη
Πόγιανη
Μογκλίτσα
Νικολάρα
Λεσίτς
Ζερέτς
Ροσοβέρι
Βρέπσκα
Δεβόλης π.
Ζέπα
Λέσκοβα
Πεστάνι
Βαστόμι
Όσόγιε
25-2-41
Ντούσαρι
Κοβάτσι
Μοσχόπολη
ΕΕΣ
ΓΣΣ
Μπιτίνσκα
Μπίγλιστα
Κορυτσά
IX(-)
Χοτσίστι
ΤΜΗΜΑ ΘΕΑΤΡΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΒΟΡΕΙΟΥ ΜΕΤΩΠΟΥ ΚΑΙ
ΔΙΑΤΑΞΗ ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΩΝ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΩΝ
Κατά τήν περίοδο άπό 7-1-41 μέχρι 8-3-41
Κλίμακα 1 200000
0 2 4 6 8 10 χλμ.
Κατεχόμενη γραμμή τήν 8-3-41
① Σ5 'Ορεινό Χειρουργεῖο XVI Νοσηλ. Τμῆμα
Σ12 Χειρουργικό Συνεργεῖο, Οὐλαμός X Μοίρας Τραυμ/ρέων
② Διοίκηση τῆς X Μοίρας Τραυματιοφορέων
Xα 'Ορεινό Χειρουργεῖο
X(-) 'Ορεινοῦ Νοσηλευτικοῦ Τμήματος
③ Xβ 'Ορ. Χειρουργεῖο, Σ5 'Ορ. Χειρουργεῖο
Σ12 Χειρ. Συνεργεῖο, X(-) 'Ορ. Νοσηλευτικοῦ Τμήματος
XVI(-) 'Ορ. Νοσηλευτικοῦ Τμήματος

κτήνη της οἱ ἀπώλειες ὑγείας της, μέ καιρικές συνθῆκες πολύ δυσμενεῖς καί ἄθλιο ὁδικό δίκτυο. Στό χειρουργεῖο παρέμεναν οἱ ἑτοιμοθάνατοι, κατόπιν διαλογῆς. Οἱ Α' ἀνάγκης τραυματίες καί ἀσθενεῖς διακομίζονταν, ἀναλόγως τοῦ ἐπείγοντος τῆς θεραπείας, στό Χειρουργικό Χειρουργεῖο τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ στό Λεσκοβίκι. Οἱ Β' ἀνάγκης διακομίζονταν στό Χειρουργικό Συνεργεῖο τοῦ Λεσκοβικίου καί οἱ Γ' ἀνάγκης τραυματίες καί ἀσθενεῖς στό Νοσηλευτικό Κέντρο Ἰωαννίνων.

168. Ἡ Ι Μεραρχία ἐγκατέστησε τούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς της ὡς ἑξῆς:

— Ἡ Ι Μοίρα Τραυματιοφορέων ἐνίσχυσε μέ τραυματιοφορεῖς ὄχι μόνο τίς μαχόμενες μονάδες, ἀλλά καί τά χειρουργεῖα τῆς Ι Μεραρχίας γιά διευκόλυνση τῶν διακομιδῶν.

— Τό ἕνα ὀρεινό χειρουργεῖο τῆς Μεραρχίας ἐγκαταστάθηκε ἀπό τίς 3 Δεκεμβρίου στό Λεσκοβίκι, ὅπου διακομίζονταν μέ τή μέριμνα τῆς Μεραρχίας οἱ ἀπώλειες ὑγείας της. Μετά τή διαλογή τῶν ἀπωλειῶν ὑγείας, οἱ ἑτοιμοθάνατοι παρέμεναν σ' αὐτό, οἱ Α' ἀνάγκης τραυματίες καί ἀσθενεῖς, ἀναλόγως τοῦ ἐπείγοντος τῆς θεραπείας, διακομίζονταν στό Χειρουργικό Χειρουργεῖο τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ στό Λεσκοβίκι, οἱ Β' ἀνάγκης στό Χειρουργικό Συνεργεῖο Λεσκοβικίου καί οἱ Γ' ἀνάγκης τραυματίες καί ἀσθενεῖς διακομίζονταν πρός τό Νοσηλευτικό Κέντρο Ἰωαννίνων, μέ τή μέριμνα τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ.

169. Ὅταν ἡ Ι Μεραρχία προωθήθηκε δυτικά, οἱ ὑγειονομικοί σχηματισμοί της τήν ἀκολούθησαν. Στίς 22 Δεκεμβρίου ἀναπτύχθηκε στήν Κοσίνα τό Ια Ὀρεινό Χειρουργεῖο μέ τό Ι Νοσηλευτικό Τμῆμα. Σ' αὐτό διακομίζονταν οἱ ἀπώλειες ὑγείας τῆς Μεραρχίας ἀπό τούς τραυματιοφορεῖς μέ φορεῖα ἤ κτήνη. Οἱ ἑτοιμοθάνατοι παρέμεναν ἐκεῖ. Οἱ ὑπόλοιποι, μέ τή μέριμνα τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ, διακομίζονταν οἱ Α' ἀνάγκης τραυματίες καί ἀσθενεῖς στό Χειρουργικό Χειρουργεῖο Λεσκοβικίου καί οἱ Β' ἀνάγκης ἀπ' εὐθείας πρός τό Νοσηλευτικό Κέντρο Ἰωαννίνων.

Νοτιοανατολικά τοῦ χωριοῦ Πακομίτι βρισκόταν στό τέλος τῆς περιόδου αὐτῆς ἡ Διοίκηση τῆς Ι Μοίρας Τραυματιοφορέων καί τό Ιβ Ὀρεινό Χειρουργεῖο. Στό χωριό Κοσίνα ἐξακολουθοῦσαν νά παραμένουν σέ λειτουργία τό Ια Ὀρεινό Χειρουργεῖο μέ τό Ι Νοσηλευτικό Τμῆμα.

170. Ὅλες οἱ μεγάλες μονάδες, στήν περίοδο, αὐτή ἀντιμετώπισαν σοβαρές δυσκολίες στό ζήτημα τῆς διακομιδῆς τῶν ἀπωλειῶν ὑγείας. Τά δρομολόγια ἦταν δύσβατα καί πολλές φορές ἀποκλείονταν ἀπό τά χιόνια.

Ἄλλος παράγοντας, πού ἐπέδρασε δυσμενῶς στό δύσκολο ἔργο τῶν διακομιδῶν, ἦταν ἡ Ἰταλική ἀεροπορία. Ἀρκεῖ νά σημειωθεῖ ὅτι στίς 31 Δεκεμβρίου 1940 βομβάρδισε καί πολυβόλησε καί τό χωριό Κοσίνα, ὅπου ἦταν ἀναπτυγμένοι ὑγειονομικοί σχηματισμοί τῶν Ι καί XV Μεραρχιῶν (1).

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 681/Α/2, σελ. 221, Φ. 698/Α/1α, σελ. 37, 44, 102, 108, 117, Φ. 707/Α/2, σελ. 2-41, Φ. 715/Α)3, σελ. 17, 27-28, Φ. 715/Α/6, σελ. 1 καί Φ. 718/Ε/18, σελ. 1-3.

Γενική Στρατιωτική Κατάσταση στό Νότιο Μέτωπο

(Σχεδιάγραμμα 11)

171. Τό Α' Σῶμα Στρατοῦ κατεῖχε τό ἀριστερό τοῦ μετώπου μέ τίς ΙΙ καί VIII Μεραρχίες καί τό 'Απόσπασμα Λιούμπα. 'Η ΙΙ Μεραρχία πού ἐνεργοῦσε στό δεξιό τῆς ζώνης ἐνέργειας τοῦ Α' Σώματος Στρατοῦ, συνέχισε τήν ἐπιθετική κίνηση ἀπό τίς 25 Νοεμβρίου κατά τόν ἄξονα Πολιτσάνι—Τεπελένι καί κατεῖχε στις 6 'Ιανουαρίου 1941 τήν γραμμή πού περιλάβαινε τά χωριά Μαλέσοβα καί Χόρμοβα. Οἱ ἀπώλειές της στό χρονικό αὐτό διάστημα ἦταν 1.200 συνολικά νεκροί, τραυματίες καί παγόπληκτοι, ἐκτός τῶν λοιπῶν ἀσθενῶν.

'Η VIII Μεραρχία, πού ἐνεργοῦσε στό κέντρο τῆς διατάξεως τοῦ Α' Σώματος Στρατοῦ, συνέχισε τήν ἐπιθετική της προσπάθεια ἀπό τίς 25 Νοεμβρίου στόν ἄξονα Κακαβιά—'Αργυρόκαστρο καί προήλασε μέχρι τίς 7 Δεκεμβρίου σέ βάθος 1–12 χιλιομέτρων μέσα στό βορειοηπειρωτικό ἔδαφος. 'Από τίς 6 Δεκεμβρίου ἡ VIII Μεραρχία ἀποσύρθηκε ὡς ἐφεδρεία στήν περιοχή Λιμπόχοβο—Χρυσοδούλι. Οἱ συνολικές ἀπώλειές της ἀπό τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐπιχειρήσεων ἦταν : νεκροί ἀξιωματικοί 34 καί ὁπλίτες 280, τραυματίες ἀξιωματικοί 48 καί ὁπλίτες 1.360. 'Οπλίτες πού ἐξαφανίστηκαν 84.

172. 'Από τίς 21 Νοεμβρίου τέθηκε στή διάθεση τοῦ Α' Σώματος Στρατοῦ ἡ ΙΙΙ Μεραρχία, πού προωθήθηκε στήν περιοχή Καστάνιανης—Μπουλαράτ—Χειμάρας. Μετά ἀπό ἀγῶνες ἔφθασε μέχρι τή γραμμή, πού περιλάβαινε τά χωριά Μπολιένα, Βράνιτσα καί τήν ἑλληνική Χειμάρα, ἡ ὁποία καταλήφτηκε τό βράδυ τῆς 22ης Δεκεμβρίου 1940. Οἱ ἀπώλειες τῆς ΙΙΙ Μεραρχίας στήν περίοδο αὐτή δέν εἶναι πλήρως ἐξακριβωμένες. 'Από τά ἐλλειπή μερικῶς στοιχεῖα πού ὑπάρχουν προκύπτει ὅτι αὐτές ἦταν : νεκροί ἀξιωματικοί 7, ὁπλίτες 90, τραυματίες ἀξιωματικοί 23, ὁπλίτες 939. 'Εκτός ἀπό τούς νεκρούς καί τραυματίες, ὑπῆρχαν ἐπί πλέον αὐτῶν καί ἀσθενεῖς καθώς καί παγόπληκτοι, οἱ ὁποῖοι ἀνῆκαν κυρίως στά τμήματα πού μάχονταν στά ὀρεινά ἐδάφη (1).

'Από τίς 8 Δεκεμβρίου διατέθηκε στό Α' Σῶμα Στρατοῦ καί ἡ IV Μεραρχία, ἡ ὁποία ἀναπτύχθηκε ἀπό τήν ἴδια ἡμερομηνία μεταξύ τῆς ΙΙ καί ΙΙΙ Μεραρχίας. Αὐτή ἐπιτέθηκε στήν κατεύθυνση 'Αργυρόκαστρο—Προγκονάτι καί μετά ἀπό ἀγῶνες ἔφθασε βόρεια τῆς Νιβίτσας. 'Από τίς 3 μέχρι τίς 10 'Ιανουαρίου 1941, ἡ IV Μεραρχία ἀντικαταστάθηκε ἀπό τήν VIII Μεραρχία. Κατά τό μικρό χρονικό διάστημα τῆς συμμετοχῆς της στίς ἐπιχειρήσεις, ἡ IV Μεραρχία εἶχε πολύ σοβαρές ἀπώλειες, πού ἔφθασαν σέ νεκρούς ἀξιωματικούς 15 καί ὁπλίτες 250, τραυματίες ἀξιωματικούς 39 καί ὁπλίτες 861, ἐπίσης ὁπλίτες πού ἐξαφανίστηκαν 9. Ὅμως τή μεγαλύτερη φθορά ἡ Μεραρχία ἔπαθε ἀπό τό ψύχος ἐξαιτίας τοῦ ὁποίου προσβλήθηκαν ἀπό κρυοπαγήματα ἀξιωματικοί 60 καί ὁπλίτες 2.600.

Μέ τήν προέλαση αὐτή τό Α' Σῶμα Στρατοῦ ἐξασφάλισε εὐρέως τήν ὁδό 'Αγίων Σαράντα—Δέλβινου—Κακαβιᾶς (2).

---

(1) ΔΙΣ/ΓΕΣ, «'Ελληνοϊταλικός Πόλεμος 1940–41, ἡ 'Ελληνική 'Αντεπίθεσις», σελ. 135, 140, 142 καί 173.

(2) 'Αρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 601/Α/1, σελ. 72, Φ. 641/Α/1, σελ. 1–51, Φ. 685 /Α/, σελ. 1–5, Φ. 685/Α/2, σελ. 7–22 καί Φ. 683/Α/1, σελ. 17–73.

Δραστηριότητα τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας στό Νότιο Μέτωπο
(Σχεδιάγραμμα 11)

173. Ἡ ὑγειονομική κάλυψη τοῦ Νότιου Μετώπου, γινόταν μέ τό Νοσηλευτικό Κέντρο Ἰωαννίνων. Ἡ ἐκκένωση ἀπ' αὐτό γινόταν πρός τά στρατιωτικά νοσοκομεῖα τῶν μετόπισθεν μέ κύρια κατεύθυνση τά νοσοκομεῖα Ἀθηνῶν καί τοῦ λεκανοπεδίου Ἀττικῆς.

Τήν ὑγειονομική ὑπηρεσία τῶν μαχόμενων τμημάτων στό Νότιο Μέτωπο, σ' αὐτή τήν περίοδο, κατηύθυνε καί συντόνιζε ἡ Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Α' Σώματος Στρατοῦ, μέ τά μέσα πού διέθετε, καθώς καί μέ αὐτά πού τοῦ διατέθηκαν γιά τήν κάλυψη τῶν ἀναγκῶν τῆς διαλογῆς, τῆς περιθάλψεως, τῶν χειρουργικῶν ἐπεμβάσεων, τῶν διακομιδῶν, τῶν ἀπολυμάνσεων καί τῶν ὑγειονομικῶν ἀνεφοδιασμῶν.

Ἡ Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Α' Σώματος Στρατοῦ εἶχε στίς διαταγές της τίς Διευθύνσεις Ὑγειονομικῶν Ὑπηρεσιῶν τῶν II, III, IV καί VIII Μεραρχιῶν, ἡ δραστηριότητα τῶν ὁποίων περιγράφεται παρακάτω, κατά τή σειρά διατάξεως ἀπό τά βόρεια πρός τά νότια.

174. Ἡ II Μεραρχία κατά τή φάση τῆς ἀντεπιθέσεως εἶχε ὅλους τούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς της, ἐκτός ἀπό τό IIβ Ὀρεινό Χειρουργεῖο, πού εἶχε διατεθεῖ στή Μεραρχία Ἱππικοῦ ἀπό τίς 15 Ὀκτωβρίου μέχρι τά μέσα Ἰανουαρίου 1941.

Ἡ II Μοίρα Τραυματιοφορέων εἶχε διαθέσει ἀπό ἕναν οὐλαμό τραυματιοφορέων στά συντάγματα τῆς II Μεραρχίας γιά τήν ἐνίσχυση τῆς διεξαγωγῆς τῶν διακομιδῶν καί διατήρησε κοντά της τόν ἐφεδρικό της οὐλαμό. Οἱ ὑγειονομικοί σχηματισμοί τῆς Μεραρχίας ἀναπτύχθηκαν καί λειτούργησαν ὡς ἑξῆς:

—Ἡ Διοίκηση τῆς II Μοίρας Τραυματιοφορέων ἐγκαταστάθηκε στήν Κάτω Μερόπη, ἀπό τίς 25 Νοεμβρίου.

— Τό IIα Ὀρεινό Χειρουργεῖο ἐγκαταστάθηκε στό χωριό Σταυροσκιάδι, ἀπό τήν αὐτή ἡμερομηνία.

— Οἱ ἀπώλειες ὑγείας μέ τή μέριμνα τῶν οὐλαμῶν τραυματιοφορέων τῆς II Μεραρχίας καί τῶν κενῶν μεταγωγικῶν, διακομίζονταν στό Σταυροσκιάδι καί ἀπό ἐκεῖ στήν Πωγώνιανη, ἀπό ὅπου μεταφέρονταν μέ ὑγειονομικά αὐτοκίνητα τῆς Μεραρχίας πρός τό Νοσηλευτικό Κέντρο Ἰωαννίνων.

— Μετά τήν ἀνατροπή τῶν Ἰταλῶν ἀπό τήν τοποθεσία Δρυμάδων καί τήν προώθηση τῆς II Μεραρχίας πρός Πολιτσάνι–Τόποβα, οἱ ὑγειονομικοί σχηματισμοί της μετακινήθηκαν στίς 7 Δεκεμβρίου στό Πολιτσάνι, γιά νά εἶναι δυνατή ἡ ἄμεση περίθαλψη τῶν ἀπωλειῶν κοντά στό μέτωπο καί γιά νά διευκολύνεται ἡ διακομιδή τους πρός τά πίσω.

175. Ὅταν ἡ II Μεραρχία ἔφθασε ἐμπρός ἀπό τό Τελεπένι στό τέλος αὐτῆς τῆς περιόδου (6 Ἰανουαρίου), ὁπότε διακόπηκε ἡ προώθησή της, ἐξαιτίας τοῦ ψύχους καί τῆς μεγάλης χιονοπτώσεως, οἱ ὑγειονομικοί σχηματισμοί της ἐγκαταστάθηκαν καί λειτούργησαν ὡς ἑξῆς:

—Ἡ II Μοίρα Τραυματιοφορέων στό Κορόνι.

— Τό II Ὀρεινό Νοσηλευτικό Τμῆμα στό Λαζαράτι.

— Τό IIα Ὀρεινό Χειρουργεῖο στή Μονή Ἁγίου Σώστη στή Μέγκουλα, μέ τμῆμα του στό Πολιτσάνι, ὡς χειρουργεῖο διαλογῆς.

— Τό ΙΙβ 'Ορεινό Χειρουργεῖο στόν Ἅγιο 'Αθανάσιο κοντά στήν 'Ερίνδη καί μετά ἀπό ἕξι ἡμέρες στό Γκιάτι, ὡς χειρουργεῖο διαλογῆς. Αὐτό ἐπανῆλθε στή ΙΙ Μεραρχία, ἀπό τή Μεραρχία 'Ιππικοῦ, στά μέσα 'Ιανουαρίου.

—'Η ἕδρα τοῦ 'Αρχίατρου τῆς ΙΙ Μεραρχίας ἦταν κοντά στή Διοίκησή της στήν 'Ερίνδη.

176. Τό σχέδιο διακομιδῆς καί νοσηλείας διαμορφώθηκε ὡς ἑξῆς:

— Στό δεξιό τομέα οἱ ἀπώλειες ὑγείας τῶν μαχόμενων τμημάτων διακομίζονταν πρός τά πίσω, ἀπό τούς τραυματιοφορεῖς τῶν μονάδων, στό σταθμό ἐπιδέσεώς του στή Χόστοβα. 'Από ἐκεῖ μέ τόν οὐλαμό τῆς ΙΙ Μοίρας Τραυματιοφορέων καί τά κενά μεταγωγικά μεταφέρονταν στό κέντρο συγκεντρώσεως τραυματιῶν, πού βρισκόταν 4 χιλιόμετρα βορειοανατολικά τῆς γέφυρας 'Αργυροκάστρου, ἐπί τῆς ὁδοῦ 'Αργυροκάστρου—'Ερίνδης.

'Από τό κέντρο αὐτό μεταφέρονταν, μέ ὑγειονομικά αὐτοκίνητα, οἱ ἐπανακτήσιμοι στό κέντρο ἐπανακτήσιμων στή Δούβλιανη καί οἱ λοιποί τραυματίες καί ἀσθενεῖς στό νοσοκομεῖο διακομιδῆς στό Μπουλαράτ ἤ στή Μονή Βελᾶς ἤ στά 'Ιωάννινα, ἀνάλογα μέ τίς διαθέσιμες κλίνες. Σέ περίπτωση ἀποκλεισμοῦ τῆς στενωποῦ Τσαγιούπι, οἱ ἀπώλειες ὑγείας διακομίζονταν στό ΙΙα 'Ορεινό Χειρουργεῖο στό Πολιτσάνι καί ἀπό ἐκεῖ, μέ τή μέριμνα τοῦ χειρουργείου, στό Λιμπόχοβο καί τελικά μέ ὑγειονομικά αὐτοκίνητα πρός τά πίσω.

— Στόν κεντρικό τομέα οἱ ἀπώλειες ὑγείας τῶν μαχόμενων τμημάτων διακομίζονταν στό σταθμό ἐπιδέσεως συντάγματος στό Λάμποβο, ἀπό τούς τραυματιοφορεῖς τῶν μονάδων. 'Από ἐκεῖ μέ τόν οὐλαμό τῆς Μοίρας Τραυματιοφορέων καί τά κενά μεταγωγικά στό κέντρο συγκεντρώσεως τραυματιῶν, πού ἀναφέρθηκε παρά πάνω καί στή συνέχεια ὅπως καί οἱ διακομιδές τοῦ δεξιοῦ τομέα.

— Στόν ἀριστερό τομέα οἱ ἀπώλειες ὑγείας τῶν μαχόμενων τμημάτων διακομίζονταν ἀπό τούς τραυματιοφορεῖς τῶν μονάδων στό σταθμό ἐπιδέσεως συντάγματος. 'Από ἐκεῖ μέ τόν οὐλαμό τῆς ΙΙ Μοίρας Τραυματιοφορέων καί τά κενά μεταγωγικά μεταφέρονταν στό σταθμό συγκεντρώσεως τραυματιῶν, πού βρισκόταν 4 χιλιόμετρα βόρεια τῆς γέφυρας Παλαιοκάστρου καί ἀπό ἐκεῖ μέ ὑγειονομικά αὐτοκίνητα πρός τά πίσω.

— Τῶν τμημάτων τῆς περιοχῆς 'Ερίνδης καί νοτιότερα, οἱ διακομιδές γίνονταν στό ΙΙα 'Ορεινό Χειρουργεῖο καί ἀπό ἐκεῖ μέ τή μέριμνά του στήν προαναφερόμενη τοποθεσία συγκεντρώσεως τραυματιῶν βορειοανατολικά τῆς γέφυρας 'Αργυροκάστρου καί τελικά συνεχίζονταν μέ ὑγειονομικά αὐτοκίνητα τῆς ΙΙ Μεραρχίας πρός τά πίσω.

177. 'Ο ἀνεφοδιασμός σέ φάρμακα καί ἐπιδεσμικό ὑλικό γινόταν, τῶν μονάδων ἀπό τή ΙΙ Μοίρα Τραυματιοφορέων στό Κορόνι, ἐνῶ τῆς ΙΙ Μοίρας καί τῶν λοιπῶν ὑγειονομικῶν σχηματισμῶν ἀπό τόν 'Υγειονομικό Ὅρχο τοῦ Α' Σώματος Στρατοῦ στούς Γεωργουτσάδες.

Σ' ὅλη τή διάρκεια τῶν μαχῶν καί τῆς μετέπειτα ἐπαφῆς μέ τόν ἐχθρό, ἡ 'Υγειονομική 'Υπηρεσία τῆς ΙΙ Μεραρχίας κατόρθωσε νά ἀνταποκριθεῖ πλήρως στά καθήκοντά της παρά τό ὀρεινό καί δύσβατο τοῦ ἐδάφους, τό βαρύ χειμώνα μέ τήν ἄφθονη χιονόπτωση καί τό δριμύ ψύχος. Πρέπει νά τονιστεῖ ἡ μεγάλη προθυμία καί αὐτοθυσία τῶν ὑγειονομικῶν ἀξιωματικῶν καί τῶν τραυματιοφορέων γιά τήν περισυλλογή τῶν τραυματιῶν ἀπό τό πεδίο τῆς μάχης, τήν παροχή τῶν πρώτων βοηθειῶν καί τή διακομιδή τους. 'Η δραστηριότητα τῆς

ὅλης ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας τῆς ΙΙ Μεραρχίας συνέβαλε ὄχι μόνο στή διακομιδή ὅλων τῶν τραυματιῶν καί ἀσθενῶν, ἀλλά καί στήν ἔγκαιρη καί κατάλληλη περίθαλψή τους.

Ὁ ἀριθμός τῶν ἀπωλειῶν ὑγείας τῆς ΙΙ Μεραρχίας μέχρι τίς ἀρχές τοῦ Ἰανουαρίου 1941 ἔφθασε τίς 2.000 περίπου (1).

178. Ἡ VIII Μεραρχία κατά τή β' φάση τῆς ἀντεπιθέσεως διέθετε ὅλους τούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς της.

Ἡ VIII Μοίρα Τραυματιοφορέων εἶχε μετακινηθεῖ ἀπό τίς 19 Νοεμβρίου 1940 στό δάσος Ἁγίου Ἰακώβου κοντά στό VIIIα Ὀρεινό Χειρουργεῖο. Ἡ Μοίρα εἶχε διαθέσει ἀριθμό τραυματιοφορέων στίς μαχόμενες μονάδες γιά τήν αὔξηση τῶν δυνατοτήτων διακομιδῆς τους. Στίς 20–11–40 ἡ Μοίρα μετακινήθηκε στό χωριό Βομπλόν.

Τό VIIIα Ὀρεινό Χειρουργεῖο λειτούργησε στή Μονή Ἁγίου Ἰακώβου δυτικά τῶν Δολιανῶν μέχρι 9–12–40. Στίς 10–12–40 μετακινήθηκε στό χωριό Χρυσοδούλι, ὅπου παρέμεινε σέ ἐπισταθμία μέχρι τό τέλος Δεκεμβρίου.

Οἱ ἀπώλειες ὑγείας τῆς VIII Μεραρχίας, μέ τά μέσα της, διακομίζονταν στή Μονή Ἁγίου Ἰακώβου, ὅπου τό VIIIα Ὀρεινό Χειρουργεῖο λειτουργοῦσε ὡς χειρουργεῖο διαλογῆς καί ἐπεμβάσεως γιά τά ἐπείγοντα περιστατικά. Ἀπό τό Χειρουργεῖο, μέ τά μεταφορικά μέσα τοῦ Α' Σώματος Στρατοῦ, οἱ ἀπώλειες ὑγείας διακομίζονταν πρός τό Νοσηλευτικό Κέντρο Ἰωαννίνων.

Τό VIIIβ Ὀρεινό Χειρουργεῖο στίς 20–11–40 εἶχε μετασταθμεύσει στό χωριό Παρακάλαμος, ὅπου παρέμεινε προσωρινά χωρίς νά ἀναπτυχθεῖ. Στίς 24–11–40 μετά τήν ἐκκαθάριση τοῦ δάσους Μπούνας ἀπό τά τμήματα τῆς VIII Μεραρχίας τό χειρουργεῖο μεταστάθμευσε σ' αὐτό, ὅπου καί ἀναπτύχθηκε.

Γιά τή διευκόλυνση τῶν διακομιδῶν ἡ Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας VIII Μεραρχίας εἶχε ἱδρύσει ἀπό τίς 20 Νοεμβρίου 1940 τρία κέντρα συγκεντρώσεως τραυματιῶν. Τό πρῶτο στήν Κακαβιά, τό δεύτερο στή θέση Καλντιρίμι (γέφυρα ὁδοῦ Πωγωνιανῆς κοντά στό δάσος Μπούκας) καί τό τρίτο στήν Πωγώνιανη. Ἀπό τίς 24-11-40 τό VIIIβ Ὀρεινό Χειρουργεῖο δεχόταν τραυμαματίες τῶν 2ου καί 3ου Κέντρων Συγκεντρώσεως Τραυματιῶν.

Τό VIII (μεῖον) Νοσηλευτικό Τμῆμα παρέμεινε στόν παραλιακό τομέα στό Συγκρότημα Λιούμπα.

Ἡ Ὑγειονομική Ὑπηρεσία τῆς VIII Μεραρχίας λειτούργησε κανονικά. Ἡ ἀνάπτυξη τῶν διαφόρων ὑγειονομικῶν ὀργάνων εἶχε προβλεφτεῖ καί ἡ προσαρμογή τους ἔγινε κατά τέτοιο τρόπο, ὥστε οἱ διακομιδές νά ἐκτελοῦνται συνεχῶς καί κανονικά, παρ' ὅλη τήν τεράστια ἔκταση τοῦ μετώπου, τό ἐξαιρετικά δύσβατο ἔδαφος, τίς δυσμενεῖς καιρικές συνθῆκες καί τίς σοβαρές ἀπώλειες ὑγείας πού ἀντιμετωπίστηκαν (2).

179. Ἡ ΙΙΙ Μεραρχία διέθετε ὅλους τούς προβλεπόμενους ἀπό τή σύνθεσή της ὑγειονομικούς σχηματισμούς. Ἡ ΙΙΙ Μοίρα Τραυματιοφορέων, ἐπειδή δέ διέθετε ἕναν ἀπό τούς οὐλαμούς της, ἐνισχύθηκε κατά τίς ἐπιχειρήσεις μέ ἕναν οὐλαμό ἀπό τή Μοίρα Τραυματιοφορέων τοῦ Α' Σώματος Στρατοῦ καί διέθεσε ἀριθμό τραυματιοφορέων γιά ἐνίσχυση τῆς λειτουργίας τῶν διακομιδῶν τῶν μαχόμενων μονάδων.

---

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 683/Ι/, σελ. 3–6.
(2) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 695/Ε/1, σελ. 1–5 καί Φ. 695/Ε/2, σελ. 1.

Ἡ διάταξη καί λειτουργία τῶν χειρουργείων τῆς ΙΙΙ Μεραρχίας ἦταν ἡ ἀκόλουθη κατ' αὐτή τήν περίοδο. Τό ἕνα ἀπό τά χειρουργεῖα ἀναπτύχθηκε ἀρχικά στό Τεπελένι καί τό ἄλλο στούς Γεωργουτσάδες, ἀπό τίς 8 Δεκεμβρίου στό Δέλβινο καί Ἁγίους Σαράντα καί ἀπό τίς 12 Δεκεμβρίου τό ἕνα ἀπό τά χειρουργεῖα ἐγκαταστάθηκε στή Νιβίτσα καί τό ἄλλο ἀπό τίς 24 Δεκεμβρίου στό Κούτς.

Στίς παραπάνω τοποθεσίες τά χειρουργεῖα λειτούργησαν ὡς χειρουργεῖα διαλογῆς, ἐκτός ἀπό τή χρονική περίοδο, πού ἦταν στούς Ἁγίους Σαράντα καί στό Κούτς, ὅπου λειτούργησαν καί ὡς χειρουργεῖα θεραπείας. Ἡ ἀνάπτυξή τους γινόταν κυρίως σέ οἰκήματα, ἐνῶ οἱ σκηνές νοσηλείας χρησιμοποιήθηκαν πολύ λίγο. Ἡ χρησιμοποίηση τῶν σκηνῶν ἦταν ἐπισφαλής, ἐξαιτίας τῆς δράσεως τῆς Ἰταλικῆς ἀεροπορίας, πού πολλές φορές δέ σεβάστηκε τό σῆμα τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ καί βομβάρδισε τά ἀναπτυγμένα χειρουργεῖα στό Κούτς καί Ἁγίους Σαράντα, μέ ἀποτέλεσμα νά προκαλέσει θύματα καί μεταξύ τῶν νοσηλευόμενων.

Οἱ διακομιδές ἦταν πολύ δυσχερεῖς ἰδιαίτερα ἀπό τή γραμμή ἐπαφῆς μέχρι τά χειρουργεῖα διαλογῆς, ἐξαιτίας τοῦ ὀρεινοῦ ἐδάφους, τῆς ἐλλείψεως βατῶν ὁδεύσεων, τῶν δυσμενῶν καιρικῶν συνθηκῶν καί τῆς ἔντονης δράσεως τῆς ἀντίπαλης ἀεροπορίας. Οἱ ἀπώλειες ὑγείας ἀπό τούς σταθμούς ἐπιδέσεως τῶν μονάδων, διακομίζονταν ἀπό τούς τραυματιοφορεῖς μέ φορεῖα καί κτήνη, στά χειρουργεῖα τῆς ΙΙΙ Μεραρχίας καί ἀπό ἐκεῖ μέ ὑγειονομικά αὐτοκίνητα, πού τῆς εἶχαν διατεθεῖ, μεταφέρονταν στή Μονή Βελᾶς καί στά Ἰωάννινα.

180. Ὅταν ἡ ΙΙΙ Μεραρχία προωθήθηκε καί οἱ ἀπώλειες αὐξήθηκαν παράλληλα σημειώθηκε καί ἐπιδείνωση τοῦ καιροῦ μέ ἀποτέλεσμα οἱ διακομιδές νά γίνουν δυσχερέστερες, τά δύο χειρουργεῖα ἀναπτύχθηκαν στό Κούτς καί τούς Ἁγίους Σαράντα ἀντίστοιχα, ὡς χειρουργεῖα θεραπείας. Ἀπό τίς ἀρχές Ἰανουαρίου 1941 τό Χειρουργικό Χειρουργεῖο στούς Ἁγίους Σαράντα, πού εἶχε βομβαρδιστεῖ, ἀντικαταστάθηκε ἀπό τό Χειρουργεῖο τοῦ Α' Σώματος Στρατοῦ, πού εἶχε ἀναπτυχθεῖ στό Δέλβινο στίς ἀρχές Ἰανουαρίου, ὡς χειρουργεῖο θεραπείας. Ἡ διακομιδή πρός τά μετόπισθεν τῶν ἀπωλειῶν ὑγείας ἀπό τά χειρουργεῖα γινόταν, ἀνάλογα μέ τίς περιπτώσεις, μέ ὑγειονομικά αὐτοκίνητα τοῦ Α' Σώματος Στρατοῦ καί τά κενά φορτηγά αὐτοκίνητα ἐφοδιασμοῦ, πρός τό Νοσηλευτικό Κέντρο Ἰωαννίνων.

Ἡ ἀτομική καθαριότητα τῶν ἀντρῶν στίς μονάδες τῆς πρώτης γραμμῆς ἦταν πολύ ἐλλειπής καί ἡ φθειρίαση γενική σ' ὅλους τούς ἀξιωματικούς καί ὁπλίτες. Σ' αὐτό συνέβαλαν οἱ συνθῆκες, πού ἐπικρατοῦσαν κατά τίς ἐπιχειρήσεις αὐτές, καθώς καί ἡ παρενόχληση ἀπό τή δράση τῆς Ἰταλικῆς ἀεροπορίας. Μέ αὐτό τόν τρόπο ἡ ἀποφθειρίαση τῶν ἀντρῶν τῆς πρώτης γραμμῆς ἦταν ἀδύνατη μέ τά μέσα πού ὑπῆρχαν. Ἐπίσης ἦταν ἀδύνατη ἡ πλύση τοῦ ἱματισμοῦ καί ἡ λήψη λουτροῦ καθαριότητας. Πρόσθετος σοβαρός λόγος γιά τήν κακή ἀτομική καθαριότητα τῶν ἀντρῶν τῆς πρώτης γραμμῆς ἦταν καί ἡ ἔλλειψη ἐπαρκῶν ἐφεδρειῶν γιά συχνή ἀντικατάσταση τῶν μονάδων τοῦ μετώπου (1).

181. Ἡ IV Μεραρχία διέθετε καί αὐτή ὅλους τούς προβλεπόμενους ἀπό τή σύνθεσή της ὑγειονομικούς σχηματισμούς. Ἡ διάταξη καί λειτουργία τους, σ' αὐτή τήν περίοδο, ἦταν ἡ ἀκόλουθη :

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ.684/Η/σελ. 2-4.

Ἡ IV Μοίρα Τραυματιοφορέων ἐνίσχυσε τίς μαχόμενες μονάδες μέ ἀριθμό τραυματιοφορέων γιά διευκόλυνση τῆς λειτουργίας τῶν διακομιδῶν.

Ἀρχικά, ἀπό τίς 9 Δεκεμβρίου 1940, ἀναπτύχθηκε στό Λαζαράτι τό IVβ Ὀρεινό Χειρουργεῖο μετά τοῦ IV Νοσηλευτικοῦ Τμήματος, στό ὁποῖο διακομίζονταν οἱ ἀπώλειες ὑγείας ἀπό τούς σταθμούς ἐπιδέσεως τῶν μονάδων, μέ τραυματιοφορεῖς καί κτήνη. Ἀπό ἐκεῖ οἱ διακομιδές συνεχίζονταν μέ τά ὑγειονομικά αὐτοκίνητα τῆς IV Μεραρχίας καί μέ τά κενά φορτηγά αὐτοκίνητα ἐφοδιασμοῦ, πού ἐπέστρεφαν ἀπό τό μέτωπο, πρός τό Νοσηλευτικό Κέντρο Ἰωαννίνων.

Ἀργότερα ἀπό τίς 17 Δεκεμβρίου, ὅταν προωθήθηκε ἡ IV Μεραρχία, ἀναπτύχθηκε τό IVα Χειρουργεῖο στό Κολώνιο. Σ' αὐτό διακομίζονταν οἱ ἀπώλειες ὑγείας ἀπό τούς σταθμούς ἐπιδέσεως τῶν μονάδων μέ φορεῖα ἤ κτήνη καί ἀπό ἐκεῖ στό σταθμό ὑγειονομικῶν αὐτοκινήτων Παλαιοκάστρου μέ τά αὐτά μέσα. Ἀπό τό σταθμό αὐτό οἱ διακομιδές συνεχίζονταν, μέ ὑγειονομικά αὐτοκίνητα καί τά κενά φορτηγά αὐτοκίνητα ἐφοδιασμοῦ τῆς Μεραρχίας, πρός τό Νοσηλευτικό Κέντρο Ἰωαννίνων.

182. Γενικά σημειώθηκαν πολύ μεγάλες δυσκολίες στίς διακομιδές, γιατί οἱ ὁδεύσεις Προγκονάτι—Γκολέμι—Κολώνιο—Παλαιόκαστρο ἦταν δύσβατες καί ἀποκλείονταν συχνά ἀπό τά χιόνια, ἀπό τά μέσα Δεκεμβρίου. Παράλληλα ἡ ἐμφάνιση πολλῶν κρυοπαγημάτων ἀπό τά μέσα Δεκεμβρίου καί ὁ ἀεροπορικός βομβαρδισμός τοῦ χειρουργείου στό Κολώνιο στίς 19 τοῦ ἴδιου μήνα, ἐπέφεραν μεγάλες δυσχέρειες στό ἔργο τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας τόσο στόν τομέα διακομιδῶν, ὅσο καί στήν παροχή περιθάλψεως καί χειρουργικῶν ἐπεμβάσεων στούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς τῆς IV Μεραρχίας (1).

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 685/Α/2, σελ. 10–20 καί Φ. 685/Α/7, σελ. 182.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V

ΚΡΥΟΠΑΓΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΑΠΟ ΑΥΤΑ

Γενικότητες

183. Ὁ Ἑλληνικός Στρατός σ' αὐτό τόν πόλεμο δέν εἶχε νά ἀγωνιστεῖ μόνο ἐναντίον ἑνός ἀντίπαλου, πού ὑπερεῖχε σέ δύναμη καί ἰσχύ πυρός, ἀλλά καί ἐναντίον τῶν στοιχείων τῆς φύσεως.

Οἱ ἐπιχειρήσεις διεξάγονταν κυρίως σέ μεγάλα ὑψόμετρα, ὅπου τά ὄρη ἦταν σκεπασμένα μέ χιόνια, μέ πολύ περιορισμένες καί δύσβατες ὁδούς καί ἀτραπούς, πού ἐμπόδιζαν τίς διακομιδές καί τούς ἀνεφοδιασμούς. Τό δριμύ ψύχος στά ὑψηλότερα σημεῖα ἄρχισε ἀπό τά τέλη Νοεμβρίου 1940 καί ἐξακολούθησε μέχρι τίς 20 Μαρτίου 1941. Ὑπῆρξαν περιπτώσεις, πού ἡ θερμοκρασία ἔπεσε στούς 37 βαθμούς Κελσίου κάτω ἀπό τό μηδέν. Ἐπίσης χιόνι ἔπεσε στά ὀρεινά τοῦ μετώπου καί κατά τό διάστημα ἀπό τίς 8 μέχρι τίς 14 Ἀπριλίου 1941. Σύμφωνα μέ τίς διαβεβαιώσεις τῶν παλαιοτέρων κατοίκων τῆς περιοχῆς τοῦ μετώπου καί τῶν μετόπισθεν, ὁ χειμώνας τοῦ 1940—41 ἦταν ὁ πιό πρόωρος καί βαρύς κατά τά τελευταῖα εἴκοσι πέντε χρόνια.

Ὁ ὀρεινός ἀγώνας, πού διεξήχθηκε γιά μεγάλο χρονικό διάστημα, μέ τίς προαναφερόμενες δυσμενεῖς καιρικές συνθῆκες καί ἡ μή ἔγκαιρη μελέτη καί λήψη τῶν ἀπαραίτητων σχετικῶν μέτρων, εἶχαν σάν ἀποτέλεσμα τήν ἐμφάνιση κρυοπαγημάτων ἀπό τίς ἀρχές Δεκεμβρίου 1940. Ὁ ἀριθμός αὐτῶν τῶν περιστατικῶν συνεχῶς αὐξανόταν καί μάλιστα ἀπό τά μέσα τοῦ ἴδιου μήνα σέ βαθμό ἀνησυχητικό, ὥστε οἱ ἀπώλειες ὑγείας ἀπό κρυοπαγήματα νά ὑπερβαίνουν τίς ἀπώλειες τραυματιῶν.

Τά Πρῶτα Γενικά Μέτρα Προλήψεως τῶν Κρυοπαγημάτων

184. Τό θέμα τῆς ἀντιμετωπίσεως τῶν κρυοπαγημάτων ἀνῆκε σέ τριπλή ἁρμοδιότητα, δηλαδή διοικητική, ἐπιμελητειακή καί ὑγειονομική καί ἦταν ἕνα ἀπό τά βασικά προβλήματα διοικητικῆς μέριμνας. Τά μέτρα κατά τῶν κρυοπαγημάτων δέν εἶχαν μελετηθεῖ ἀπό τόν καιρό τῆς εἰρήνης, ὅπως ἄρβυλα εἰδικῆς κατασκευῆς κ.ἄ. Ὅταν σοβαρός ἀριθμός ἀντρῶν ἄρχισε νά προσβάλλεται ἀπό κρυοπαγήματα, διατάχθηκε καί πάρθηκαν τά ἑξῆς μέτρα :

— Κατασκευάστηκαν εἰδικές λεπτές βαμβακερές κάλτσες, πού φέρονταν πάνω ἀπό τίς μάλλινες κάλτσες, καθώς καί χοντρές μάλλινες κάλτσες σέ μεγάλες ποσότητες. Κατασκευάστηκαν εἰδικοῦ τύπου ταινίες ἀπό μάλλινο ὕφασμα μέ τίς ὁποῖες περιτυλίγονταν τά πόδια ἀντί καλτσῶν, ἀφοῦ προηγουμένως γινόταν λίπανση τῶν ποδιῶν. Ἐπίσης κατασκευάστηκαν εἰδικά ἀρβυλοειδή ἐλαστικά ὑποδήματα, μέ ἐσωτερική ἐπένδυση ἀπό ὕφασμα. Αὐτά τά μέτρα ὑπῆρξαν πολύ ἀποτελεσματικά.

— Διατάχτηκε ἡ λίπανση ἐσωτερικά καί ἐξωτερικά τῶν ἀρβυλῶν καί τῶν ποδιῶν. Γι' αὐτό ἐφοδιάστηκαν οἱ μονάδες μέ μικρά κυτία λίπους ἀρβυλῶν γιά τήν ἀτομική καί ὄχι ὁμαδική χρήση ἀπό τούς ὁπλίτες. Διατάχτηκε ἐπίσης ἡ χαλάρωση τοῦ δεσίματος τῶν περικνημίδων, γιά νά μήν ἐμποδίζεται ἡ κυκλοφορία τοῦ αἵματος.

— Τροποποιήθηκε, πρός τό μεγαλύτερο, ἡ ἑκατοστιαία ἀναλογία μεγεθῶν τῶν ἀρβυλῶν. Ἡ βραχεία περισκελίδα καί οἱ περικνημίδες καταργήθηκαν γιά τούς πεζούς καί καθιερώθηκε μόνο εὐρύχωρη περισκελίδα, πού μποροῦσε νά περισφιχτεῖ στά κάτω ἄκρα τῶν σκελῶν της μέ πόρπες, ὥστε νά μή χρησιμοποιοῦνται οἱ περικνημίδες πού ἐμπόδιζαν τήν ὁμαλή κυκλοφορία τοῦ αἵματος καί ἦταν ἀκατάλληλες γιά τό θέρος. Ἡ βραχεία περισκελίδα θά φερόταν μόνο ἀπό τούς ἔφιππους, χωρίς περικνημίδες.

— Διατάχτηκε ἡ ἐπίταξη ὅλων τῶν κλινοσκεπασμάτων πού βρίσκονταν στίς ἐριοβιομηχανίες καί στό ἐμπόριο, γιά νά καλυφτοῦν οἱ ἀνάγκες τοῦ μαχόμενου στρατοῦ, γιατί μέ τό βαρύτατο χειμώνα ἦταν ἀδύνατο νά ἐπαρκέσει ἕνα μόνο κλινοσκέπασμα πού εἶχε χορηγηθεῖ στούς μαχητές.

— Ὁ λαός, οἱ ὀρειβατικοί σύλλογοι καί διάφορες ἄλλες ὀργανώσεις, μετά ἀπό ραδιοφωνική ἔκκληση, δώρισαν διάφορα εἴδη κλινοσκεπασμάτων στό μαχόμενο στρατό, μέ τά ὁποῖα καλύφτηκαν καί οἱ ἀνάγκες, στό μεγαλύτερο ποσοστό, τῶν στρατιωτικῶν νοσοκομείων, πού συγκροτήθηκαν καί ἀναπτύχθηκαν ἐπιπλέον τῶν προβλεπομένων.

—Ἐξασφαλίστηκε ἐπαρκής παραγωγή μάλλινων καλτσῶν. Σ' αὐτό συνέβαλε σημαντικά ἡ πρόθυμη ἀνταπόκριση ὅλων τῶν Ἑλληνίδων στή ραδιοφωνική ἔκκληση τῆς Ὑπηρεσίας. Οἱ μάλλινες κάλτσες παραδίνονταν στό στρατό ἤ ἀποστέλλονταν ἀπ' εὐθείας στούς στρατιῶτες τοῦ μετώπου μέ ταχυδρομικά δέματα μαζί μέ ἄλλα μάλλινα εἴδη διά μέσου τῶν διαφόρων ὀργανώσεων, ὅπως τῆς «*ΚΥΑΜ*», τῆς «*Φανέλλας τοῦ Στρατιώτου*» κ.ἄ.

— Μελετήθηκε καί κατασκευάστηκε ἀρκετός ἀριθμός εἰδικοῦ τύπου καλτσῶν μέ χωριστό τό σωληνωτό μέρος τῆς κάλτσας, πού περιβάλλει τήν κνήμη, ἀπό τό κάτω μέρος της πού περιβάλλει τό ἄκρο τοῦ ποδιοῦ.

—Ἀποστάλθηκαν στό μαχόμενο στρατό κολόβια, φανέλλες, καλύμματα κεφαλῆς, χειρόκτια καί περιλαίμια, σέ ἀρκετό ἀριθμό, μέ τή βοήθεια τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας.

— Συμπληρώθηκε ὁ ἀριθμός τῶν καππῶν μέ τήν ἐπίταξη καί κατασκευή νέων. Ἐπίσης μελετήθηκαν καί κατασκευάστηκαν λευκοί ἐπενδύτες, σέ ἀρκετό ἀριθμό, πού χρησιμοποιήθηκαν κυρίως ἀπό τίς μονάδες τῆς πρώτης γραμμῆς, μέ ἱκανοποιητικά ἀποτελέσματα γιά τήν παραλλαγή τῶν μαχητῶν στά χιονισμένα ἐδάφη (1).

185. Συμπεραίνεται συνεπῶς ὅτι προκειμένου γιά στρατιωτικές ἐπιχειρήσεις σέ ὀρεινές περιοχές, κατά τή διάρκεια τοῦ χειμώνα, δέν μποροῦν νά παραβλεφτοῦν ἀπό τόν καιρό τῆς Εἰρήνης οἱ εἰδικές ἐπιμελητειακές (διοικητικῆς μέριμνας) ἀνάγκες τοῦ στρατοῦ, χωρίς σοβαρές ἐπιπτώσεις σέ βάρος τῶν ἐπιχειρήσεων.

Γι' αὐτό τό εἶδος τῶν ἐπιχειρήσεων ἡ Ὑπηρεσία τῆς Ἐπιμελητείας (σήμερα οἱ ἁρμόδιες Διευθύνσεις τῶν Σωμάτων Ὑλικοῦ Πολέμου καί Ἐφοδιασμοῦ–Μεταφορῶν) πρέπει νά ἔχει μελετήσει καί προβλέψει ὅλα τά ἐνδεχόμενα προβλήματα ἱματισμοῦ, ὑποδήσεως καί τροφοδοσίας.

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 633/Β/1α, σελ. 15–20 καί 25 καί Φ. 673 /Α/1α, σελ. 95–97.

Εἰδικά Μέτρα Προλήψεως καί Θεραπείας Κρυοπαγημάτων

186. Στήν ἀρχή τοῦ χειμώνα, ὅταν ἐμφανίστηκαν τά πρῶτα κρυοπαγήματα στούς ἄντρες τοῦ μετώπου, παρατηρήθηκαν νοσηλευτικές ἀνωμαλίες πού ὀφείλονταν στήν ἔλλειψη πείρας ἀπό τούς ὑγειονομικούς ἀξιωματικούς, γιατί δέν εἶχε προβλεφτεῖ καί συνεπῶς δέν εἶχε μελετηθεῖ τό θέμα τῆς νοσηλείας καί θεραπείας παρόμοιων περιστατικῶν. Αὐτό εἶχε σάν ἀποτέλεσμα τήν ἐμφάνιση ὁρισμένων περιστατικῶν τετάνου στούς παγόπληκτους, στούς ὁποίους δέν εἶχε γίνει ἀντιτετανικός ὀρός, καθώς καί ἡ ἐπιδείνωση τῆς καταστάσεως μερικῶν ἀπό αὐτούς, ἐξαιτίας τῆς μή ἔγκαιρης διακομιδῆς καί παροχῆς τῶν πρώτων βοηθειῶν.

Γιά τήν πρόληψη καί θεραπεία τῶν κρυοπαγημάτων, μετά ἀπό εἰσήγηση τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν, ἐκδόθηκε διαταγή (ὑπ' ἀριθ. 214624/19–12–40) τοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν καί τοῦ Ὑπουργείου Προνοίας, γιά τή σύγκληση τοῦ Ἀνώτατου Στρατιωτικοῦ Ὑγειονομικοῦ Συμβουλίου. Τό Συμβούλιο συνῆλθε καί κατέληξε στά ἀκόλουθα:

— Νά ἐπιστηθεῖ ἡ προσοχή τῶν ὑγειονομικῶν ἀξιωματικῶν στά συμπτώματα τῶν κρυοπαγημάτων, πού ἐκδηλώνονται μέ τούς ἑξῆς τρεῖς διάφορους βαθμούς:

. Ἁπλή ὠχρότητα, διαυλακωμένη ἀπό κηλίδες ἤ ταινίες ἐρυθροειδεῖς, μετ' ἐξοιδήσεως, καυσαλγίας, κνησμοῦ, πόνου καί ἀναισθησίας τοῦ δέρματος.

. Σχηματισμός φυσαλίδων ὀφειλόμενων στή διίδρωση, πού προκαλεῖται ἀπό τήν ἐπίσχεση τοῦ αἵματος στίς μικρές φλέβες καί τήν ὑπέγερση τῆς ἐπιδερμίδας ἀπό τό συλλεγόμενο διίδρωμα, κατά τό μεγαλύτερο μέρος αἱματηρό.

. Νέκρωση ξηρή ἤ ὑγρή τοῦ σχετικοῦ μέλους τοῦ σώματος, πού προκαλεῖται ἐξαιτίας ἀγγειοκινητικῶν διαταραχῶν μετά βλάβης τοῦ ἴδιου τοῦ πρωτοπλάσματος τῶν κυττάρων, ἡ ὁποία δύναται νά εἶναι περιορισμένου ἤ ἐκτεταμένου βαθμοῦ.

— Νά παίρνονται τά ἀκόλουθα προληπτικά μέτρα:

. Ν' ἀποφεύγεται ἡ περίσφιξη τῶν ποδιῶν ἀπό τίς ἀρβύλες καί τίς περικνημίδες γιά νά μήν ἐμποδίζεται ἡ κυκλοφορία τοῦ αἵματος στά πόδια. Ἐπιπλέον νά ἐπιδιώκεται, ὅσο γίνεται συχνότερα, ἡ ἀφαίρεση τῶν ἀρβυλῶν καί τῶν μάλλινων καλτσῶν γιά καθαρισμό τῶν ποδιῶν δι' ἐντριβῶν μέ ψυχρό νερό ἤ ἀκόμη καί μέ χιόνι γιά νά προκαλεῖται ὑπεραιμία καί νά διευκολύνεται ἡ κυκλοφορία τοῦ αἵματος.

. Οἱ ἄντρες νά μήν πλησιάζουν ἀπότομα σέ θερμότητα ἤ φωτιά τά ψυχρά ἄκρα τους μετά τήν ὑπηρεσία στό ὕπαιθρο, ἀλλά ἀφοῦ ἀφαιρέσουν τά ἄρβυλα καί τίς κάλτσες νά ἐκτελοῦν ἔντονη ἐντριβή αὐτῶν τῶν μελῶν μέ ψυχρό νερό ἤ χιόνι, νά φοροῦν στεγνές μάλλινες κάλτσες καί νά συνηθίζουν στό θερμό περιβάλλον προοδευτικά.

. Νά γίνεται ἐπάλειψη μαζί μέ ἔντονη ἐντριβή τῶν ἄκρων τῶν ἀντρῶν, τουλάχιστον δύο φορές τήν ἡμέρα, μέ λιπαρή οὐσία εἰδικῆς συνθέσεως, πού εἶχε σταλεῖ στίς μονάδες τοῦ μετώπου.

. Νά γίνεται ἐπάλειψη μέ λίπος ἤ ἄλλη ἐλαιώδη οὐσία τῶν ἀρβυλῶν τῶν ἀντρῶν, γιά τήν πρόληψη διαποτίσεώς τους ἀπό τήν ὑγρασία καί νά τοποθετοῦνται μέσα σ' αὐτές τεμάχια χαρτιοῦ ἤ φελλοῦ, πού νά ἀντικαθίστανται συχνά.

. Νά χρησιμοποιοῦνται, ἀπό τούς ἄντρες πού ἐκτίθενται γιά πολύ χρόνο στό δριμύ ψύχος, δερμάτινες καί εὐρύχωρες μπότες, ψηλές τουλάχιστον μέχρι τό γόνατο. Αὐτές οἱ μπότες πρέπει νά μήν πιέζουν καθόλου τίς κνῆμες καί γενικά τά κάτω ἄκρα.

— Γιά τή θεραπεία τῶν κρυοπαγημάτων νά ἐφαρμόζονται τά ἑξῆς:

. Στά κρυοπαγήματα τοῦ τρίτου βαθμοῦ νά ἀποφεύγεται ἀπόλυτα ἡ χρήση ὑγρῶν ἐπιδέσμων. Ἡ ἐπίδεση πρέπει νά εἶναι πάντοτε ξηρή καί νά χρησιμοποιεῖται ἀντισηπτική κόνη ἤ εἰδικές ἀντισηπτικές ἀλοιφές.

. Σέ κάθε τοπικό κρυοπάγημα ἐπιβάλλεται πρίν ἀπ' ὅλα, ἡ τοποθέτηση τοῦ μέλους σέ ἀνάρροπη θέση καί ἡ ἀκινητοποίησή του μέσα σέ νάρθηκα.

. Ὅταν πρόκειται γιά κρυοπαγήματα πρώτου βαθμοῦ, πρέπει νά καταβληθεῖ ἀμέσως κάθε προσπάθεια γιά νά ἐπέλθει ἡ ἀποκατάσταση τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος, μέ συνεχεῖς ἐντριβές μέ τήν ἴδια ἀλοιφή πού συνιστᾶται γιά προληπτικό σκοπό ἤ μέ καμφοροῦχο οἰνόπνευμα καί στήν ἀνάγκη μέ κρύο νερό ἤ χιόνι καί κατόπιν ἐπένδυση μέ μάλλινα καλύμματα.

. Ὅταν συνυπάρχει ἔκδηλη φλεβική τάση καί πρηξίματα πού δέν ὑποχωροῦν, ἐνδείκνυται ἡ ἐφαρμογή βδελλῶν στήν ἐσωτερική ἐπιφάνεια τῆς κνήμης. Ὅταν αὐτοί οἱ ἀσθενεῖς βρίσκονται στό χειρουργεῖο ἐπιβάλλεται καί ἡ χάραξη βαθειῶν ἐντομῶν κατά τίς ὀνυχοφόρες φάλαγγες, πού νά φθάνουν στό βάθος μέχρι τοῦ ὀστοῦ. Μετά τήν ἐκτέλεση τῶν ἐντομῶν τό ἄκρο πρέπει νά τοποθετεῖται πρός τά κάτω καί ἐάν εἶναι δυνατό νά γίνεται χρήση ἀναμυζητήρα γιά τήν ἐκροή ἀρκετῆς ποσότητος αἵματος καί λεμφικοῦ ὑγροῦ. Κάθε τέτοια ἐπέμβαση πρέπει νά γίνεται στό χειρουργεῖο καί νά δίνεται ἰδιαίτερη προσοχή στόν κίνδυνο τῆς λοιμώξεως ἀπό τέτανο, γι' αὐτό ἐπιβάλλεται συγχρόνως καί ἔνεση ἀντιτετανικοῦ ὀροῦ.

Ὁμοίως συστήθηκε καί ἐμποτισμός τοῦ συμπαθητικοῦ κοντά στήν ὀσφυϊκή μοίρα, μέ διάλυμα νοβοκαΐνης. Αὐτή ἡ ἐνέργεια προϋποθέτει χειρουργούς ἔμπειρους καί ἐκτέλεσή της σέ χειρουργεῖο.

— Νά τονιστεῖ σέ ὅλους τούς ὑγειονομικούς ἀξιωματικούς νά καταβάλλουν κάθε προσπάθεια γιά τήν ταχύτερη ἀνακάλυψη τῶν μαχητῶν, πού δικαιολογημένα ἀναφέρουν ὅτι πονοῦν στά κάτω ἄκρα, ἐάν πρόκειται γιά ἀρχόμενα κρυοπαγήματα πρώτου βαθμοῦ, ὁπότε ἐπιβάλλεται ἀμέσως ἡ περίθαλψη τοῦ παραπονούμενου καί ἡ ἐφαρμογή τῶν κατάλληλων θεραπευτικῶν μέτρων, πού προαναφέρθηκαν. Μόνο μ' αὐτό τόν τρόπο εἶναι δυνατό νά ἀποφευχτοῦν βαρύτερες βλάβες, πού ἀπολήγουν σέ νεκρωτικές ἐπεξεργασίες.

Ἐπίσης ἐκτός ἀπό τά προληπτικά μέτρα καί τά θεραπευτικά μέσα πού ἐκτέθηκαν, τό Συμβούλιο ἄφηνε στήν κρίση, τήν ἀντίληψη καί τήν πείρα τῶν ὑγειονομικῶν ἀξιωματικῶν, τήν ἀντιμετώπιση τῶν διαφόρων παρουσιαζόμενων εἰδικῶν περιπτώσεων.

187. Μέ ὅλα αὐτά τά μέτρα, τίς ὁδηγίες πού ἐκδόθηκαν ἀπό τή Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου καί τή μετάβαση ἐπί τόπου εἰδικῶν ὑγειονομικῶν ἀξιωματικῶν, σημειώθηκε βαθμιαία βελτίωση τῆς καταστάσεως μέ τά ἀκόλουθα ἀποτελέσματα:

—Ἡ μερική τουλάχιστον περιστολή τῶν κρυοπαγημάτων καί ἰδιαίτερα ἡ ἀποφυγή τῆς ἐπιδεινώσεως τῆς καταστάσεως, μέ τήν ἔγκαιρη διακομιδή τῶν ἀσθενῶν, τήν παροχή τῶν πρώτων βοηθειῶν καί τή λήψη τῶν κατάλληλων προληπτικῶν μέτρων.

—Ἡ τέλεια ἐξαφάνιση τῶν περιστατικῶν τετάνου μέ τήν ἐκτέλεση ἀντιτετανικοῦ ὀροῦ καί ἐπανάληψή του στίς βαρειές μορφές καί ἰδιαίτερα πρίν ἀπό κάθε χειρουργική ἐπέμβαση (1).

Ρυθμίσεις Νοσηλείας στά Νοσοκομεῖα Ἐσωτερικοῦ

188. Ἡ Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν, ἐξαιτίας τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν κρυοπαγημάτων σέ συνδυασμό μέ τίς ἀπώλειες ὑγείας ἀπό τραύματα, παθήσεις καί νόσους, μελέτησε τό ὅλο πρόβλημα, ὑπέβαλε σχετικές προτάσεις γιά τούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς τοῦ ἐσωτερικοῦ, πού εἶχε ὑπό τήν εὐθύνη της καί πέτυχε τά ἑξῆς :

— Τόν καθορισμό τῆς νοσηλείας στά ἀναπτυγμένα δέκα στρατιωτικά νοσοκομεῖα στήν περιοχή Ἀθηνῶν, ὡς παρακάτω :

. 1ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο. Κέντρο εἰδικοτήτων καί νοσοκομεῖο γιά παρατήρηση ὁπλιτῶν ἀπό λοιμώδη νοσήματα.

. 2ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο. Κέντρο εἰδικοτήτων καί νοσοκομεῖο γιά παρατήρηση ἀξιωματικῶν.

. 3ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο. Παθολογικό—Χειρουργικό—Ὀρθοπεδικό καί λοιμωδῶν νοσημάτων ἀξιωματικῶν.

. 4ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο. Χειρουργικό.

. 5ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο. Παθολογικό—Χειρουργικό—Ὀρθοπεδικό—Ὀρθοδοντικό.

. Εὐαγγελισμός. Χειρουργικό—Ὀρθοπεδικό.

. 7ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο. Κέντρο εἰδικοτήτων (πλήν παθολογίας)—Χειρουργικό.

. 8ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο. Κέντρο εἰδικοτήτων—Παθολογικό.

. 9ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο. Χειρουργικό.

. 10ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο. Παθολογικό.

— Τή νοσηλεία ὅλων τῶν εἰδῶν τῶν τραυμάτων καί τῶν χειρουργικῶν παθήσεων στά προαναφερόμενα νοσοκομεῖα καί κατά προτίμηση, ὡς ἑξῆς :

. Στόν Εὐαγγελισμό. Παθήσεις καί τραύματα κεφαλῆς, θώρακα, κοιλιᾶς καί ἄκρων.

. Στό 3ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο. Κατάγματα ἄκρων καί παθήσεις ἀρθρώσεων.

. Στό 5ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο. Τραύματα καί κατάγματα γνάθων καί ἄκρων.

. Στό 7ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο. Τραύματα νεύρων καί μετατραυματικά ἀνευρύσματα.

. Στό 9ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο. Τραύματα καί παθήσεις οὐροποιογεννητικοῦ συστήματος, θώρακα καί κοιλιᾶς.

— Τή χρησιμοποίηση ὡς ἐπιστημονικῶν συμβούλων τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, στά παρακάτω στρατιωτικά νοσοκομεῖα Ἀθηνῶν γιά τήν ἀποτελεσματική καί πιό ἐπιστημονική ἰατρική περίθαλψη τῶν τραυματιῶν, κρυοπαγημένων καί ἀσθενῶν ἀξιωματικῶν καί ὁπλιτῶν πού νοσηλεύονταν σ' αὐτά, δηλαδή :

---

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 625/Γ/1, σελ. 1-2 καί Φ. 633/Γ/1, σελ. 173-177.

. Στό 1ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο. Οἱ καθηγητές Κ. Μέρμηγκας καί Ν. Γεωργόπουλος.

. Στό 2ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο. Οἱ καθηγητές Γ. Καραγιαννόπουλος καί Μ. Γερουλάνος, καθώς καί ὅσοι ἄλλοι θεωροῦνταν ἀναγκαῖοι κατά τήν κρίση τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Νοσοκομείου.

. Στό 4ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο. Ὁ καθηγητής Μ. Γερουλάνος.

. Στό 5ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο. Οἱ καθηγητές Β. Μπένσης καί Γ. Καραγιαννόπουλος.

. Στό 8ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο. Ὁ καθηγητής Σ. Λιβιεράτος.

. Στό 9ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο. Οἱ καθηγητές Ν. Κόκκαλης καί Ν. Λοῦρος καί

. Στό 10ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο. Ὁ καθηγητής Β. Μπένσης.

Οἱ παραπάνω ἐπιστημονικοί σύμβουλοι θά περιορίζονταν μόνο στήν παροχή ἐπιστημονικῶν συμβουλῶν καί στίς ἀναγκαῖες ἐπεμβάσεις σέ περιστατικά τῆς εἰδικότητός τους. Τήν ὑπεύθυνη ὑπηρεσία ἀναλάβαιναν ἐξολοκλήρου οἱ ἀντίστοιχοι τμηματάρχες τοῦ νοσοκομείου.

Σταθμοί Ὑποδοχῆς καί Κέντρα Διαλογῆς στήν Ἀθήνα

189. Ὡς κέντρα διαλογῆς τραυματιῶν καί ἀσθενῶν στήν Ἀθήνα καθορίστηκαν τά Α' Γενικό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο καί τό 3ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο. Τά δύο κέντρα λειτουργοῦσαν μέ δύο ἰατρεῖα, τό ἕνα κοντά στό ἄλλο, ὥστε ἡ διαλογή νά γίνεται πολύ γρήγορα.

Στούς σιδηροδρομικούς σταθμούς Λάρισας καί Πελοποννήσου, στήν Ἀθήνα, ἐγκαταστάθηκαν σταθμοί ὑποδοχῆς ἀσθενῶν καί τραυματιῶν, πού μεριμνοῦσαν γιά τήν ἄμεση μεταφορά τους μέ ὑγειονομικά αὐτοκίνητα, στά κέντρα διαλογῆς τῶν παραπάνω νοσοκομείων.

Κενές κλίνες ἔδιναν, τά νοσοκομεῖα πού βρίσκονταν πρίν ἀπό τό τέρμα Ἀμπελοκήπων στό κέντρο διαλογῆς τοῦ Α' Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου, καί τά νοσοκομεῖα πού ἦταν βόρεια καί ἀνατολικά τοῦ παραπάνω τέρματος στό κέντρο διαλογῆς τοῦ 3ου Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου. Μόλις συμπληρώνονταν οἱ κλίνες σ' ἕνα ἀπό τά κέντρα διαλογῆς, αὐτό ἐρχόταν σέ τηλεφωνική ἐπαφή μέ τό ἄλλο καί ἐάν ὑπῆρχαν κλίνες διαθέσιμες σέ κάποιο νοσοκομεῖο τῆς περιοχῆς του, ἀποστέλλονταν σ' αὐτό οἱ ἀπώλειες ὑγείας.

Κατά τή διαλογή, προτεραιότητα στή διακομιδή εἶχαν ὅσοι ἔπασχαν σοβαρά. Σέ περίπτωση συμπληρώσεως τῶν κλινῶν καί ἀντιμετωπίσεως βαρειῶν περιστατικῶν, αὐτά γίνονταν ὁπωσδήποτε δεκτά ἀπό τά νοσοκομεῖα. Αὐτό τό ζήτημα ἐπιλυόταν ἤ μέ τή χρησιμοποίηση ἁπλῶν κλινοστρωμνῶν χωρίς κλίνη γιά τά ἐλαφρά περιστατικά ἤ ἐξέρχονταν ὅσοι ἔπασχαν ἐλαφρά μέ τήν ἔνδειξη στό ἐξιτήριο *«νά νοσηλευτεῖ στό ἀναρρωτήριο»*.

Κάθε σιδηροδρομικός σταθμός μποροῦσε νά περιλάβει 360 ἀσθενεῖς ἤ τραυματίες σέ φορεῖα, τά δέ διαθέσιμα ὑγειονομικά αὐτοκίνητα στούς σιδηροδρομικούς σταθμούς ἦταν συνολικά 20 καί κάθε ἕνα ἀπό αὐτά εἶχε τή δυνατότητα νά μεταφέρει 5 τραυματίες σέ φορεῖα. Συνεπῶς χρειαζόταν χρόνος περισσότερος τῶν 3 ὡρῶν γιά τήν ἐκκένωση τῶν σταθμῶν.

Γιά τό λόγο αὐτό ἡ Ὑγειονομική Ὑπηρεσία τοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν εἰσηγήθηκε τήν ἐπίταξη 50 τουλάχιστον κίτρινων αὐτοκινήτων τῆς Ἑταιρείας Μεταφορῶν, πού ἐάν διασκευάζονταν κατάλληλα θά χρησιμοποιοῦν-

ταν ὡς ὑγειονομικά αὐτοκίνητα. Παράλληλα εἰσηγήθηκε καί τή χρησιμοποίηση τῶν τράμ, σέ ἀνάγκη, γιά τή μεταφορά τῶν ἀπωλειῶν ὑγείας πρός τό 3ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο (κοντά στίς φυλακές 'Αβέρωφ) (1).

Λοιπά Γενικά καί Εἰδικά Μέτρα τῆς 'Υγειονομικῆς 'Υπηρεσίας

190. 'Η 'Υγειονομική 'Υπηρεσία τοῦ 'Υπουργείου Στρατιωτικῶν εἰσηγήθηκε ἐπιπλέον τά ἑξῆς μέτρα:

— Γιά τήν πρόληψη τοῦ τυφοειδοῦς πυρετοῦ, πού ἐνδημοῦσε σέ πολλά μέρη τῆς 'Ελλάδας καί περισσότερο στά διαμερίσματα τοῦ βορειοηπειρωτικοῦ καί τοῦ ἀλβανικοῦ ἐδάφους, τήν ἐνέργεια ἀντιτυφικοῦ ἐμβολιασμοῦ σέ κάθε στρατευόμενο καί πρίν ἀπό τήν ἀποστολή του στό μέτωπο ἤ στά μετόπισθεν.

— Γιά τήν ἐνίσχυση τοῦ βασικοῦ θέματος τῆς ἀνανήψεως, ἀνέθεσε στό Κέντρο 'Ερευνῶν καί 'Εμβολιοπαρασκευῆς καί στό Κέντρο Αἱμοδοσίας, τή μελέτη τοῦ προβλήματος τῆς διατροφῆς.

— Τή συγκρότηση ἐπιτροπῶν *«'Εφορείας Στρατιωτικῆς Περιθάλψεως»*, οἱ ὁποῖες θά ἔκαναν τή διαλογή καί τή διανομή ὅλων τῶν χρήσιμων ὑλικῶν, πού συγκέντρωνε ἡ 'Εθνική 'Οργάνωση Νεολαίας (ΕΟΝ) ἀπό δωρεές. 'Επίσης θέ ἐνεργοῦσαν ἐράνους, γιά τόν ἐφοδιασμό τῶν νοσοκομείων μέ ὅλα τά ἀπαραίτητα ὑλικά. Τίς ἐπιτροπές ἀποτελοῦσαν μητροπολίτες, δήμαρχοι, κοινοτάρχες, κυρίες κ.ἄ.

— Τήν πρόσληψη μελῶν τῆς ΕΟΝ ὡς γραφέων, κατά προτίμηση φοιτητῶν τῆς 'Ιατρικῆς, γιά τήν ἀναπλήρωση τοῦ μόνιμου ἰδιωτικοῦ προσωπικοῦ τῶν νοσοκομείων, πού εἶχε στρατευτεῖ.

— Γιά τήν ἀποσυμφόρηση τῶν κέντρων κατατάξεως καί τῶν νοσοκομείων ἀπό τούς ἀκατάλληλους γιά τή στρατιωτική ὑπηρεσία ἤ ἐκείνους πού ἔγιναν ἀνίκανοι προσωρινά ἤ μόνιμα ἀπό τραύματα, κρυοπαγήματα, παθήσεις κλπ., διατάχτηκαν τά ἑξῆς:

. 'Η ἐπιλογή, στά συντάγματα, τά φρουραρχεῖα καί στίς ὑπηρεσίες πού δέχονται στρατεύσιμους, νά γίνεται τήν ἴδια ἡμέρα, ἐνισχυόμενων τῶν ἰατρῶν τους μέ ὑγειονομικούς ἀξιωματικούς ἄλλων ὑπηρεσιῶν.

. Οἱ ἐνδείξεις καί οἱ παραπομπές νά γίνονται τήν ἴδια ἡμέρα ὥστε νά ἐξετάζονται τήν ἑπομένη ἀπό τίς ἐπιτροπές ἀπαλλαγῶν, οἱ ὁποῖες ὁμοίως τήν ἴδια ἡμέρα θά συντάσσουν τίς γνωματεύσεις καί νά τίς ἀποστέλλουν στίς οἰκεῖες μονάδες καί ὑπηρεσίες γιά τήν ἄμεση ἀπόλυσή τους.

. Τά νοσοκομεῖα, σέ περίπτωση ἐλλείψεως 'Αντίγραφου Φύλλου Μητρώου (ΑΦΜ), ἀπαραίτητου δικαιολογητικοῦ παραπομπῆς, γιά νά μήν καθυστεροῦν τήν ἐξέταση τῶν παραπεμπόμενων καί καταλαμβάνονται οἱ κλίνες τους, νά συντάσσουν ΑΦΜ ἀπό ἀποδεικτικά στοιχεῖα τῆς ταυτότητας πού οἱ παραπεμπόμενοι τυχόν ἔφεραν μαζί τους ἤ σέ ἀνάγκη νά τά συντάσσουν καθ' ὁμολογία τους σέ φύλλο χάρτου μέ ἐπικολλημένη τή φωτογραφία τους, ἡ ὁποία νά ἐπικυρώνεται μέ τή σφραγίδα τοῦ νοσοκομείου πού τούς παρέπεμπε. Αὐτά τά τελευταῖα ΑΦΜ νά συνοδεύονται ἀπό ὑπεύθυνη δήλωση τοῦ παραπεμπόμενου.

. 'Εάν ὑπάρχουν πολλές παραπομπές, οἱ ἐπιτροπές νά συνεδριάζουν δύο φορές τήν ἡμέρα, δηλαδή π.μ. καί μ.μ.

---

(1) 'Αρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 633/Γ/1, σελ. 154–155, 159, 168–170.

. Νά όριστοῦν άναπληρωματικοί πρόεδροι, μέλη καί γραμματεῖς καί νά ένισχυθεῖ τό κατώτερο προσωπικό τῶν ἐπιτροπῶν.

. Οἱ πρός παρατήρηση νά ἐξετάζονται ἀπό τά νοσοκομεῖα τήν ἴδια ἡμέρα ὡς ἐξωτερικοί ἀσθενεῖς, ἐκτός ἐκείνων πού ἔχουν ἀνάγκη νοσοκομειακῆς περιθάλψεως. Ἡ νοσηλεία τῶν τελευταίων νά εἶναι ὅσο τό δυνατό μικρότερη.

. Οἱ διευθυντές τῶν νοσοκομείων, σέ συμβούλιο μέ τούς τμηματάρχες καί λοιπούς ὑγειονομικούς ἀξιωματικούς, νά καθορίζουν τό σύστημα θεραπείας σέ κάθε περίπτωση, ὥστε ἡ θεραπεία νά εἶναι βραχύτερη καί νά μή γίνεται χρήση πολλῶν φαρμάκων, ἀλλά νά προτιμοῦνται τά φυσικά μέσα, ἐφόσον αὐτό εἶναι δυνατό.

191. Τέλος, κατόπιν προτάσεως τῆς Διευθύνσεως Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν, συνῆλθε ἐπανειλημμένα τό Ἀνώτατο Στρατιωτικό Ὑγειονομικό Συμβούλιο, τό ὁποῖο ἐκτός ἀπό τά κρυοπαγήματα ἀσχολήθηκε καί μέ τά ἑξῆς θέματα:

— Τήν ἔγκριση διαφόρων ἑλληνικῶν καί ξένων ἰδιοκατασκευασμάτων γιά τή χρησιμοποίησή τους ἀπό τή Στρατιωτική Ὑγειονομική Ὑπηρεσία.

— Τή χρησιμοποίηση μικτοῦ ἐμβολίου, πού παρασκευάστηκε ἀπό τό Κέντρο Ἐρευνῶν καί Ἐμβολιοπαρασκευῆς, ἐναντίον τοῦ τετάνου καί τῶν τυφικῶν καί παρατυφικῶν λοιμώξεων.

— Τήν αἱματομετάγγιση.

— Τή διατροφή τῶν στρατιωτῶν.

— Τή χρησιμοποίηση τῆς σταφίδας στό στρατό.

— Τήν παρασκευή ἀντιτετανικοῦ ὀροῦ καί τή δυνατότητα παρασκευῆς καί ἄλλων θεραπευτικῶν ὀρῶν στήν Ἑλλάδα.

— Τήν προφύλαξη ἀπό τόν ἐξανθηματικό τύφο.

— Τήν ὀργάνωση ὀρθοπεδικοῦ κέντρου.

— Τόν ἐφοδιασμό τῆς Ὑπηρεσίας μέ ἀεροθάλαμους ὀξυγονοθεραπείας.

— Τήν τροποποίηση τοῦ Βασιλικοῦ Διατάγματος ἀνικανότητας τῶν ἀξιωματικῶν, σχετικά μέ τή γαστροεντεροαναστόμωση καί τή γαστρεκτομή.

— Τήν τροποποίηση τοῦ ἄρθρου 15 τοῦ Βασιλικοῦ Διατάγματος γιά τή σωματική ἱκανότητα τῶν στρατεύσιμων.

Στίς παραπάνω συνεδριάσεις, ἐκτός τῶν εἰδικῶν στρατιωτικῶν μελῶν μόνιμων καί ἐφέδρων, συμμετεῖχαν καί οἱ ἑξῆς καθηγητές Πανεπιστημίου: Μ. Γερουλάνος, Κ. Μέρμηγκας, Βλ. Μπένσης, Σ. Λιβιεράτος, Ἀν. Ἀραβαντινός, Γ. Ἰωακείμογλου, Σπ. Δοντᾶς, Μ. Γεωργόπουλος, Μ. Μιχαηλίδης, Γερ. Ἀλεβιζᾶτος, Π. Φωτεινός, Β. Βλασσόπουλος καί Εὐάγ. Φωκᾶς. Ἐπίσης ἔλαβαν μέρος στίς συνεδριάσεις καί οἱ ἑξῆς Ἰατροί: Πλ. Παπαμάρκου, Μ. Μακκᾶς Κ., Μελανίδης, Ν. Σμπαρούνης, Ι. Καμινόπετρος καί Γ. Δεμπανέρας.

Ἐπίσης συνῆλθε τό Ἀνώτατο Στρατιωτικό Ὑγειονομικό Συμβούλιο, κατόπιν προτάσεως τῆς Διευθύνσεως Ἐπιμελητείας τοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν, γιά νά ἀποφανθεῖ γιά τήν ἐπίδραση τοῦ κονιάκ στήν ὑγεία τῶν ὁπλιτῶν. Σ' αὐτό μετεῖχαν καί οἱ καθηγητές τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Γ. Ἰωκείμογλου, Σπ. Δοντᾶς, Ἠλ. Βλασσόπουλος καί Γαλανός. Τό συμβούλιο ἀποφάνθηκε ὅπως, ἀντί τῆς χορηγούμενης ποσότητας τῶν εἴκοσι δραμίων κονιάκ νά χορηγοῦνται δέκα δράμια (32 γραμμάρια) τήν ἡμέρα, γιατί τό κονιάκ σέ μεγάλη ποσότητα ἐνεργεῖ διαστολή τῶν περιφερειακῶν ἀγγείων καί ἀπώλεια θερμότητας καί τό ἄτομο αἰσθάνεται θερμότερο, ἐνῶ στήν πραγματικότητα ψύχεται. Ὁμοίως ἐπιφέρει καί ἐλάττωση τῆς ἀντοχῆς τοῦ ἀτόμου στήν κόπωση (1).

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 633/Γ/1, σελ. 149–150, 152–153, 161–171 καί Φ. 633/ Γ/2, σελ. 2.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VI

ΧΕΙΜΕΡΙΝΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ

(7-1-1941 μέχρι 8-3-1941)

Γενικότητες

192. Ὁ Ἑλληνικός Στρατός, ἀφοῦ μέσα σέ δύο περίπου μῆνες καί κατόπιν σκληροῦ ἀγώνα ἐκδίωξε τούς Ἰταλούς ἀπό τό ἐθνικό ἔδαφος, εἰσέδυσε στό βορειοηπειρωτικό ἔδαφος σέ βάθος κυμαινόμενο ἀπό τριάντα μέχρι πενήντα χιλιόμετρα.

Οἱ ἑλληνικές δυνάμεις, στό Βορειοηπειρωτικό Θέατρο Ἐπιχειρήσεων τό βράδυ τῆς 6ης Ἰανουαρίου 1941, ἦταν δεκατρεῖς μεραρχίες πεζικοῦ καί μία μεραρχία ἱππικοῦ, μέ πρόβλεψη μεταφορᾶς μιᾶς ἀκόμη μεραρχίας, τῆς VI Μεραρχίας Πεζικοῦ, ἀπό τίς βρισκόμενες ἔναντι τῆς Βουλγαρίας.

Οἱ σκληρές συνθῆκες κάτω ἀπό τίς ὁποῖες διεξήχθηκαν οἱ ἐπιχειρήσεις μέχρι τίς 6 Ἰανουαρίου, ὁ πρόωρος βαρύς χειμώνας, οἱ σοβαρές δυσκολίες στούς ἀνεφοδιασμούς καί στίς διακομιδές καί οἱ μεγάλες ἀπώλειες ὑγείας ἀπό κρυοπαγήματα, ὑποχρέωσαν τό Γενικό Στρατηγεῖο νά ἀποφασίσει τήν προσωρινή ἀναστολή τῶν ἐπιθετικῶν ἐπιχειρήσεων μεγάλης κλίμακας.

Μέ βάση αὐτή τήν ἀπόφαση τό Γενικό Στρατηγεῖο ἐξέδωσε στίς 6 Ἰανουαρίου τίς ὁδηγίες του, μέ τίς ὁποῖες ἀνέστειλε τίς ἀποφασιστικές ἐπιθετικές ἐνέργειες καί καθόριζε τίς ἀποστολές τῶν μεγάλων μονάδων ὡς ἑξῆς :

— Τό Τμῆμα Στρατιᾶς Δυτικῆς Μακεδονίας (ΤΣΔΜ), δηλαδή τά Γ' καί Ε' Σώματα Στρατοῦ, θά περιορίζονταν στήν ἐξασφάλιση τοῦ ὑψίπεδου Κορυτσᾶς καί τοῦ σύνδεσμου μέ τό Β' Σῶμα Στρατοῦ.

— Τό Β' Σῶμα Στρατοῦ, ἀφοῦ θά καταλάμβανε τό συγκοινωνιακό κόμβο τῆς Κλεισούρας, θά προέβαινε στήν κάλυψη ἀπό δυτικά τῆς ὁμώνυμης στενωποῦ καί στήν κατάληψη τῆς γενικῆς γραμμῆς Γαρονίν (Ταρονίν)—Σούκα—Ποντγκοράνι.

— Τό Α' Σῶμα Στρατοῦ θά ἐνεργοῦσε στήν κοιλάδα τοῦ Ζαγοριᾶ καί θά περιοριζόταν στήν ἀπόρριψη τοῦ ἀντίπαλου βόρεια τοῦ Ἀώου.

— Οἱ μεγάλες μονάδες θά προσήρμοζαν τή διάταξή τους ὥστε νά ἀνταποκρίνεται στήν ἀποστολή διατηρήσεως τοῦ ἐδάφους, πού εἶχε καταληφτεῖ.

193. Ἡ γενική διάταξη τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ στή Βόρεια Ἤπειρο στίς 6 Ἰανουαρίου ἀπό βόρεια πρός νότια, παρουσιαζόταν ὡς ἑξῆς :

— Γ' Σῶμα Στρατοῦ :XIII—IX Μεραρχίες σέ πρῶτο κλιμάκιο, XVII Μεραρχία σέ δεύτερο κλιμάκιο.

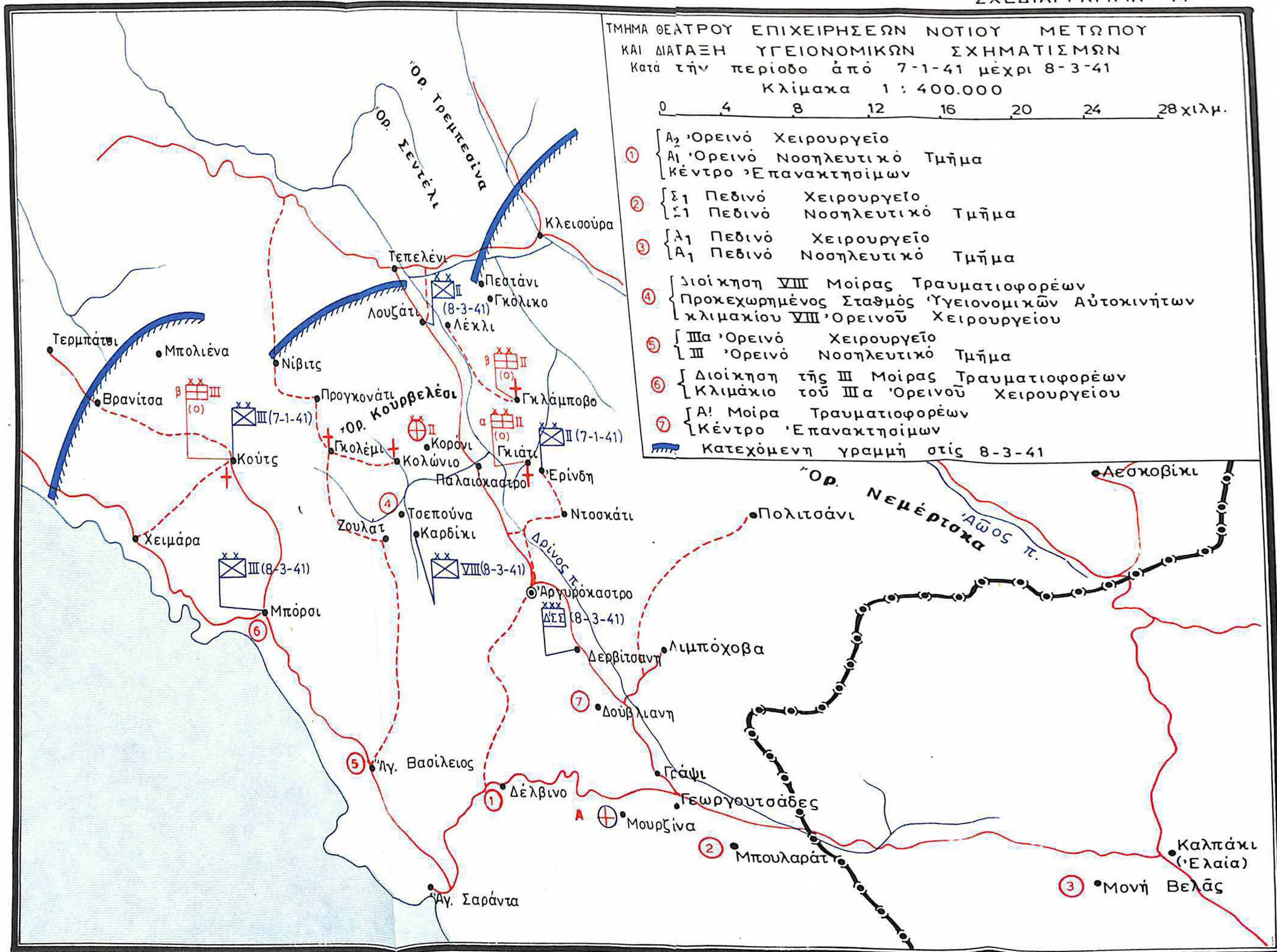
— Ε' Σῶμα Στρατοῦ (τέως Ὁμάδα Μεραρχιῶν «Κ») : X Μεραρχία σέ πρῶτο κλιμάκιο.

— Β' Σῶμα Στρατοῦ : XI, XV καί I Μεραρχίες στήν πρώτη γραμμή.

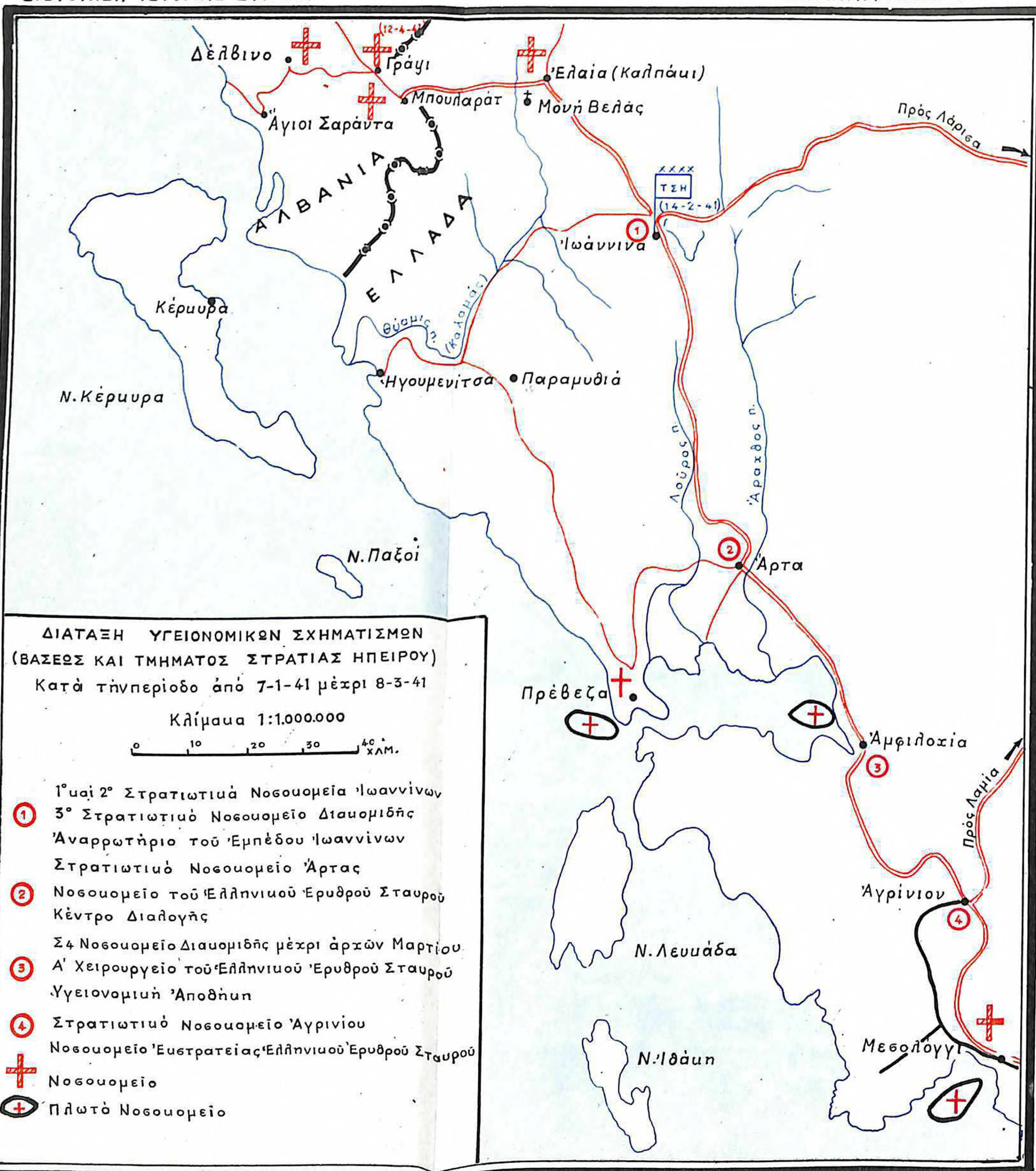
— Α' Σῶμα Στρατοῦ : II, VIII καί III Μεραρχίες στήν πρώτη γραμμή μέ μονάδες τους σέ δεύτερο κλιμάκιο ὡς τοπικές ἐφεδρεῖες.

— Γενική Ἐφεδρεία : V Μεραρχία στήν περιοχή Κορυτσᾶς, Μεραρχία Ἱππικοῦ στήν περιοχή Κόνιτσας—Ἐλαίας, IV Μεραρχία στήν περιοχή Λιμπόχοβας—Κακαβιᾶς καί XVI Μεραρχία στήν περιοχή Πτολεμαΐδας—Ἀμύνταιου.

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 14

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 15

Ἡ XVI Μεραρχία διατέθηκε στό Ε' Σῶμα Στρατοῦ ἀπό τίς 26 Ἰανουαρίου. Τά Γ' καί Ε' Σώματα Στρατοῦ ὑπάγονταν στό ΤΣΔΜ, τά Α' καί Β' Σώματα Στρατοῦ στό Γενικό Στρατηγεῖο καί ἀπό τίς 14 Φεβρουαρίου στό Τμῆμα Στρατιᾶς Ἠπείρου (ΤΣΗ), πού τότε συστήθηκε μέ ἕδρα τά Ἰωάννινα.

Τά δύο Τμήματα Στρατιᾶς χωρίζονταν ἀπό τόν Ἄψο ποταμό (1).

Γενική Στρατιωτική Κατάσταση—Ἐπιχειρήσεις

(Σχεδιαγράμματα 12, 13 καί 14)

194. Σύμφωνα μέ τίς ὁδηγίες τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου, οἱ ἐπιχειρήσεις, πού διεξήχθηκαν στό Βόρειο Μέτωπο ἀπό τά Γ' καί Ε' Σώματα Στρατοῦ, περιορίστηκαν ἀπό τίς 7 Ἰανουαρίου μέχρι τίς 8 Μαρτίου σέ τοπικές κυρίως ἐνέργειες γιά τήν κατάληψη ἐδαφῶν τακτικῆς σημασίας, μέ σκοπό τή βελτίωση τῆς διατάξεώς τους. Οἱ μονάδες ὑπέφεραν ἀπό τό ψύχος. Παχύ στρῶμα χιονοῦ κάλυπτε τό ἔδαφος, ἰδιαίτερα τῶν περιοχῶν IX , X καί XVII Μεραρχιῶν, ὅπου τό ὕψος του ξεπερνοῦσε τό ἑνάμισι μέτρο.

Στό Νότιο Μέτωπο (Α' Σῶμα Στρατοῦ), ἡ II Μεραρχία στά δεξιά καί νότια τοῦ ποταμοῦ Ἀώου ἀπέκρουσε τίς ἐπιθέσεις τῶν Ἰταλῶν καί διεξήγαγε σκληρό ἀγώνα, τό δεύτερο δεκαπενθήμερο τοῦ Φεβρουαρίου, γιά τήν κατάληψη τῆς τοποθεσίας Πεστάνι—Γκόλικο. Στό ὑπόλοιπο μέτωπο δέν σημειώθηκαν ἐνέργειες, ἐκτός ἀπό τοπικά ἐγχειρήματα γιά τή βελτίω η τῆς διατάξεως.

Στό Κεντρικό Μέτωπο (Β' Σῶμα Στρατοῦ), ἔγιναν σοβαρές ἐπιθετικές ἐνέργειες γιά τήν κατάληψη τοῦ κόμβου τῆς Κλεισούρας καί τήν ἐξασφάλισή του. Οἱ ἐπιχειρήσεις διεξήχθηκαν κυρίως ἀπό τίς XV καί I Μεραρχίες μέ τήν ὑποστήριξη καί τῆς XI Μεραρχίας.

195. Ἡ κύρια ἐπίθεση γιά τήν κατάληψη τοῦ παραπάνω κόμβου, ἄρχισε τό πρωί τῆς 8ης Ἰανουαρίου. Μέχρι τίς 10 Ἰανουαρίου καταλήφτηκε ἡ γραμμή Σεβράνι—Γαρονίν—Ποντγκοράνι—Κλεισούρα. Ἡ Ἰταλική ἀντίδραση ὑπῆρξε σοβαρή. Ἡ κατεχόμενη ἀπό τούς Ἰταλούς τοποθεσία καί ἰδιαίτερα στήν περιοχή τῆς Κλεισούρας, εἶχε ὀργανωθεῖ πλήρως μέ ἔργα ἐκστρατείας, χαρακώματα καί συρματοπλέγματα καί εἶχαν διατεθεῖ γιά τήν ἄμυνά της μονάδες πέντε μεραρχιῶν. Μέχρι τίς 28 Ἰανουαρίου, ἡ XV Μεραρχία μέ τή συνδρομή μέρους τῆς XI Μεραρχίας, ἀφοῦ διῆλθε τόν Ἄψο ποταμό, συμπλήρωσε τήν κατάληψη τῆς γραμμῆς Γαρονίν—Σπαντάριτ. Ἡ I Μεραρχία μέχρι τίς 25 τοῦ ἴδιου μήνα εἶχε φθάσει στίς βόρειες ἀντηρίδες τῆς Τρεμπεσίνας.

Μέ αὐτό τόν τρόπο ἔγινε προώθηση τῆς ἑλληνικῆς διατάξεως σέ βάθος εἴκοσι δύο χιλιομέτρων σέ εὐθεία γραμμή, μετά ἀπό σκληρούς ἀγῶνες πού διεξήχθηκαν κάτω ἀπό δυσμενεῖς καιρικές συνθῆκες διά μέσου χιονοσκεπῶν καί ἀνώμαλων ἐδαφῶν.

Ἡ συνεχής κακοκαιρία καί οἱ σφοδρές χιονοθύελλες ταλαιπωροῦσαν ὑπερβολικά τούς μαχόμενους, ἐνῶ τά περιστατικά ἀπό παγοπληξία αὐξάνονταν ἀλματωδῶς, μέ ἀποτέλεσμα νά ἀπομακρύνουν ἀπό τό πεδίο τῆς μάχης ἀριθμό μαχητῶν μεγαλύτερο ἀπό τόν ἀριθμό τῶν ἀπωλειῶν ἀπό τραύματα. Συγχρό-

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/ Φ. 601/Α/1, σελ. 82 καί 85 καί Φ. 622/Α, σελ. 25-27 καί 82. Ἔκδοση ΔΙΣ/ ΓΕΣ «Χειμεριναί Ἐπιχειρήσεις καί Ἰταλική Ἐπίθεσις Μαρτίου 1941», σελ. 2-4.

νως εἶχε ἐπιδεινωθεῖ ἡ κατάσταση στά κτήνη. Πολλές μονάδες εἶχαν ἀπωλέσει τό τρίτο τῆς δυνάμεως τῶν κτηνῶν τους, μέ συνέπεια ἡ μετακίνησή τους νά γίνεται προβληματική.

Ἐπακολούθησαν σφοδρές ἀντεπιθέσεις τῶν Ἰταλῶν γιά ἀνακατάληψη τοῦ κόμβου τῆς Κλεισούρας, πού ἀποκρούστηκαν ὅλες μέ σοβαρές γι' αὐτούς ἀπώλειες.

196. Ἀπό τίς 26 Ἰανουαρίου εἰσῆλθε στή ζώνη τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ ἡ V Μεραρχία (Κρήτης), πού ἀναπτύχθηκε ἀριστερά τῆς Ι Μεραρχίας. Ἡ V Μεραρχία μετά ἀπό ἐπιτυχή ἐπιθετική ἐνέργεια κατέλαβε τή χιονοσκεπή κορυφογραμμή τῆς Τρεμπεσίνας.

Στά μέσα περίπου Φεβρουαρίου, ἡ XVII Μεραρχία μετακινήθηκε ἀπό τό Βόρειο Μέτωπο στό Κεντρικό καί συγκεντρώθηκε στήν περιοχή Κλεισούρας. Ἡ Μεραρχία αὐτή, ἀφοῦ ἀναπτύχθηκε νότια τῆς V Μεραρχίας, ἐνήργησε ἐπιθετικά πρός Σεντέλι, κατά τό πρῶτο δεκαήμερο τοῦ Μαρτίου, κατέλαβε τίς ἀνατολικές προσβάσεις του καί ξεκαθάρισε τόν αὐχένα Μετζγκοράνι καί τό ἀνατολικό τμῆμα τῆς στενωποῦ Κλεισούρας. Καί αὐτή ἡ προώθηση ἔγινε μετά ἀπό σκληρούς ἀγῶνες, πού διεξήχθηκαν σέ πολύ ἀνώμαλα καί χιονοσκεπή ἐδάφη καί κάτω ἀπό πολύ δυσμενεῖς καιρικές συνθῆκες.

Συνεπῶς τό βράδυ τῆς 8ης Μαρτίου, παραμονή τῆς μεγάλης ἐαρινῆς ἰταλικῆς ἐπιθέσεως, τό Β' Σῶμα Στρατοῦ κατεῖχε, μεταξύ τῶν ποταμῶν Ἄψου καί Ἀώου, τή γενική γραμμή ὕψωμα Μάλι Σπαντάριτ—χωριό Μπούμπεσι—αὐχένας Ιετζγκοράνι—χωριό Μετζγκοράνι.

Οἱ ἐξακριβωμένες ἀπώλειες τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ ἀπό τίς 7 Ἰανουαρίου μέχρι καί τίς 8 Μαρτίου 1941 ἀναφέρονται κατά μεραρχία καί συνολικά στόν παρακάτω πίνακα (1).

Μονάδες	ΝΕΚΡΟΙ		ΤΡΑΥΜΑΤΙΕΣ		ΠΑΓΟΠΛΗΚΤΟΙ		ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ
	Ἀξκοί	Ὁπλῖτες	Ἀξκοί	Ὁπλῖτες	Ἀξκοί	Ὁπλῖτες	
(α)	(β)	(γ)	(δ)	(ε)	(στ)	(ζ)	(η)
Α' Σ. ΣΤΡΑΤΟΥ							
ΙΙ Μεραρχία (α)	20	331	32	1.034			(α) Ὁ ἀριθμός τῶν παγόπληκτων τῆς ΙΙ Μεραρχίας ἦταν σημαντικός, μή πλήρως ἐξακριβωμένος. Τά τμήματά της ἐπί τοῦ ὑψ. Γκόλικο στήν περίοδο 20-28/2/41 εἶχαν
ΙΙΙ Μεραρχία	2	43	3	135			
VIII Μεραρχία	5	106	20	546	5	1.465	
Β' Σ. ΣΤΡΑΤΟΥ							
Ι Μεραρχία	21	253	27	1.409		300	
V Μεραρχία	13	224	58	1.721	22	1.036	

(1) Τόμος ΔΙΣ/ΓΕΣ «Χειμεριναί Ἐπιχειρήσεις καί Ἰταλική Ἐπίθεσις Μαρτίου 1941», σελ. 9-104. Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 601/Α/1, σελ. 82 καί 85, Φ. 622/Α, σελ. 25-79 καί 82, Φ. 641/Α/1, σελ. 50-79, Φ. 643/Α/5, σελ. 31-32, Φ. 647/ Α/1α, σελ. 17, Φ. 681/Α/2, σελ. 309-411, Φ. 684/Α/2, σελ. 43-46, Φ. 686/Α/1, σελ. 56-104, Φ. 696/Α/1, σελ. 68-77, Φ. 697/Α/1α, σελ. 70-151, Φ. 698/Α/1, σελ. 124-186, Φ. 707/Α/2, σελ. 42-96, Φ. 704/Α/1α, σελ. 52-97, Φ. 709/Α/1α, σελ. 56-166 καί Φ. 711Α/2, σελ. 4-52.

(α)	(β)	(γ)	(δ)	(ε)	(στ)	(ζ)	(η)
XI Μεραρχία	2	1	1	21			60–80 περιστατικά ἡμερησίως (1)
XV Μεραρχία	27	467	58	1.282			
XVIII Μεραρχία		4		131			
Γ' Σ. ΣΤΡΑΤΟΥ							
IX Μεραρχία	4	32	5	80		400	(β) Οἱ ἀπώλειες τῆς Χ ΜΠ παρέμειναν ἀνεξακρίβωτες.
XIII Μεραρχία	2	47	6	327	1	127	
Ε' Σ. ΣΤΡΑΤΟΥ							
Χ Μεραρχία (β)	--	--	--	--	--	--	
XVI Μεραρχία	4	50	8	200	1	217	
Σύνολο	100	1.558	218	6.886	29	3.545	

Δραστηριότητα τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας κατά τίς Χειμερινές Ἐπιχειρήσεις

Α'. Στό Ἐσωτερικό τῆς Χώρας

197. Ἐξαιτίας τῆς συνεχίσεως τοῦ ἀγώνα καί τῆς δριμύτητας τοῦ ψύχους, οἱ ἀπώλειες ὑγείας αὐξήθηκαν μέ ἐπακόλουθο ἡ ὑγειονομική ὑπηρεσία νά ἀντιμετωπίσει ἐλλείψεις σέ νοσηλευτικούς χώρους καί σέ ὑγειονομικό ὑλικό. Τό γεγονός αὐτό ἀνάγκασε τή Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου, μετά ἀπό συνεργασία μέ τήν Ὑγειονομική Ὑπηρεσία τοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν, νά ἀναπτύξει ἄλλες εἴκοσι χιλιάδες κλίνες ἐπιπλέον τῶν τριάντα χιλιάδων κλινῶν, πού εἶχαν ἀναπτυχθεῖ μέσα στό πρῶτο εἰκοσαήμερο ἀπό τήν ἔναρξη τῆς ἐπιστρατεύσεως, δηλαδή εἴκοσι χιλιάδες κλίνες τῶν κινητῶν ὑγειονομικῶν σχηματισμῶν καί δέκα χιλιάδες κλίνες τῶν στρατιωτικῶν νοσοκομείων τῶν μετόπισθεν καί τοῦ ἐσωτερικοῦ.

Οἱ παραπάνω νέες κλίνες καλύφτηκαν ἀπό ὑλικά τῆς γενικῆς ἐφεδρείας, ἀπό ἐπιτάξεις καί γενικά ἀπό πόρους τῆς χώρας. Στήν κάλυψή τους πολύ συνέβαλε καί ὁ πατριωτισμός τῶν Ἑλλήνων , πού ἔσπευσαν νά προσφέρουν ὄχι μόνο τά πλεονάσματα ἀπό τά κλινοσκεπάσματά τους καί τά εἴδη ἱματισμοῦ τους, ἀλλά καί αὐτές τίς προῖκες τῶν θυγατέρων τους.

198. Τά μέσα καί τά ὑλικά διακομιδῆς στά μετόπισθεν καί τό ἐσωτερικό ἦταν ἐπαρκή. Στήν ἀρχή ὑπῆρχαν ἐννέα ὑγειονομικοί συρμοί καί ἕνα πλωτό νοσοκομεῖο. Οἱ ὑγειονομικοί συρμοί ἀποτελοῦνταν ἀπό φορτηγά ὀχήματα, τελείως ἀκατάλληλα, γιατί δέν εἶχαν θέρμανση καί δέν ἐπικοινωνοῦσαν μεταξύ τους. Ὕστερα ὅμως ἀπό τή χρησιμοποίηση τῶν ὀχημάτων—ψυγείων καί τήν ἐγκατάσταση σ' αὐτά θερμάνσεως καί τηλεφωνικῆς ἐπικοινωνίας, οἱ συρμοί ἔγιναν κατάλληλοι καί οἱ διακομιδές ἀρκετά ἄνετες γιά τούς τραυματίες, τούς ἀσθενεῖς καί τούς παγόπληκτους.

Τό πλωτό νοσοκομεῖο *«Ἀττική»*, πού χρησιμοποιήθηκε ἀρχικά ἀποδείχτηκε ἀνεπαρκές. Εἶχε προβλεφτεῖ γιά θαλάσσιες διακομιδές ἀπό τό λιμάνι τῆς

(1) Τόμος ΔΙΣ/ΓΕΣ «Χειμεριναί Ἐπιχειρήσεις καί Ἰταλική Ἐπίθεσις Μαρτίου 1941» σελ. 83.

Θεσσαλονίκης πρός τό ἐσωτερικό. Ὅμως, γιά τό θέατρο ἐπιχειρήσεων τῆς Ἠπείρου ἦταν ἀκατάλληλο, γιατί δέν μποροῦσε νά χρησιμοποιηθεῖ στό λιμάνι τῆς Ἀμφιλοχίας τοῦ ὁποίου τό στόμιο ἦταν στενό καί δέν ἐπέτρεπε τήν εἴσοδό του. Μετά ἀπό εἰσήγηση τῆς Διευθύνσεως Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου, ὀργανώθηκαν σέ πλωτά νοσοκομεῖα ἄλλα τρία κατάλληλα ἀτμόπλοια, τά *«Ἑλληνίς»*, *«Σωκράτης»* καί *«Πολικός»*.

Μέ τήν ἔλευση ὅμως τοῦ δριμύτατου καί πρωτοφανοῦς χειμώνα, γιά νά ἀντιμετωπιστοῦν οἱ διακομιδές τῶν ἀπωλειῶν ὑγείας, πού εἶχαν αὐξηθεῖ σημαντικά (700—800 ἡμερησίως), προστέθηκαν ἀκόμη τέσσερα τραυματιοφόρα ἐπιβατηγά ἀτμόπλοια. Στά πλωτά νοσοκομεῖα οἱ διακομιδές ἦταν ἐξαίρετες, γιατί ὑπῆρχαν ὅλα τά μέσα τῆς ἄνετης διακομιδῆς καί κατάλληλης νοσηλείας τῶν τραυματιῶν, ἀσθενῶν καί παγόπληκτων. Ἀντίθετα, στά τραυματιοφόρα πλοῖα ἡ παροχή νοσηλείας ἦταν πλημμελής καί ἡ διατροφή ὄχι καλή, ἀλλά μέ αὐτά διακομίζονταν οἱ ἐλαφρά τραυματίες, ἀσθενεῖς καί παγόπληκτοι, πού εἶχαν ἀνάγκη λιγότερων φροντίδων.

199. Ἐπειδή οἱ κάτοικοι τῶν περιοχῶν στίς ὁποῖες διεξήχθηκαν οἱ ἐπιχειρήσεις εἶχαν ψεῖρες, πολλοί ἄντρες ὑπέφεραν ἀπ' αὐτές. Γιά τήν προφύλαξη τῆς ὑγείας τοῦ Στρατοῦ ἀπό τίς ἀσθένειες πού μεταδίδονταν μέ τίς ψεῖρες, ἀγοράστηκε μεγάλος ἀριθμός ἀπολυμαντικῶν κάδων Ρισάρ.

Γιά τόν καλύτερο ἀνεφοδιασμό τῶν ὑγειονομικῶν σχηματισμῶν σέ ὑγειονομικό ὑλικό ὅλων τῶν εἰδῶν, ἱδρύθηκαν ὑγειονομικές βάσεις καί ἀποθῆκες στά κυριότερα σημεῖα τῶν περιοχῶν τοῦ μετώπου.

Στήν ἐνίσχυση τῆς νοσηλευτικῆς δυνάμεως τῶν μόνιμων ἀδελφῶν νοσοκόμων καί τοῦ κατώτερου ὑγειονομικοῦ προσωπικοῦ, μεγάλη συνδρομή πρόσφεραν οἱ Ἐθελόντριες Ἀδελφές τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ. Αὐτές συμπλήρωσαν ὄχι μόνο τά κενά τῶν νοσοκομείων τοῦ ἐσωτερικοῦ καί τῶν μετόπισθεν, ἀλλά καί αὐτά τῶν σχηματισμῶν ὑγειονομικοῦ τῶν πρόσω, ὅπου πρόσφεραν εὐεργετικές ὑπηρεσίες στούς τραυματίες, ἀσθενεῖς καί παγόπληκτους. Οἱ Ἐθελόντριες Ἀδελφές, ἐκτός τῶν ἄλλων ὑπηρεσιῶν τους, ἵδρυσαν στή ζώνη τῶν πρόσω καί τή *«Γωνιά τοῦ Στρατιώτου»*, δηλαδή σταθμούς πρώτων βοηθειῶν καί ψυχαγωγίας (1).

Β'. Στά Μετόπισθεν τῆς Βάσεως Ἠπείρου

(Σχεδιάγραμμα 15)

200. Ἡ περιοχή εὐθύνης τῆς Βάσεως Ἠπείρου ἐκτεινόταν ἀπό τά Ἰωάννινα μέχρι τό Μεσολόγγι. Ἡ ὅλη ὑγειονομική ὑπηρεσία σ' αὐτή, κατά τήν ἔναρξη τῆς ἐξεταζόμενης περιόδου (7/1/41 μέχρι 8/3/41), γινόταν σύμφωνα μέ τά παρακάτω διαλαμβανόμενα.

Οἱ τραυματίες καί οἱ ἀσθενεῖς ἀπό τή ζώνη τῶν πρόσω μεταφέρονταν γιά νοσηλεία στό Νοσηλευτικό Κέντρο Ἰωαννίνων καί ἀπό ἐκεῖ χωρίς εἰδική ἐπιμελημένη διαλογή κατευθύνονταν πρός τά Νοσηλευτικά Κέντρα Ἄρτας, Ἀμφιλοχίας, Ἀγρινίου καί Μεσολογγίου, ὅπου ἐπιβιβάζονταν πλωτῶν νοσοκομείων καί ἐπιβατηγῶν ἀτμοπλοίων γιά τή ζώνη τοῦ ἐσωτερικοῦ. Οἱ αἰχμάλωτοι τραυματίες καί ἀσθενεῖς μεταφέρονταν στή ζώνη ἐσωτερικοῦ μέ ἀτμόπλοια ἀπό τό λιμάνι τῆς Πρέβεζας.

---

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 633/Γ/2, σελ. 1-4.

Ἐξαιτίας τῆς μεγάλης κινήσεως τραυματιῶν, ἀσθενῶν καί παγόπληκτων στά Ἰωάννινα, ἡ πόλη αὐτή ὁρίστηκε ὡς ἕδρα τῆς Διευθύνσεως Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Βάσεως Ἠπείρου, μέ νέα σύνθεση ἀπό ἀνάλογο ἀνώτερο καί κατώτερο προσωπικό. Τά τμήματά της, πού ἦταν στήν Πρέβεζα (πλησίον τῆς Διοικήσεως τῆς Βάσεως) καί στήν Ἄρτα παρέμειναν στίς θέσεις τους καί συνέχιζαν νά λειτουργοῦν ὅπως καί πρίν.

201. Ἡ Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Βάσεως Ἠπείρου καθόρισε ὡς ἑξῆς τή διεξαγωγή τῆς ὑπηρεσίας, κατά τομεῖς:

α. Νοσοκομεῖα.

Κάθε πρωί τά νοσηλευτικά κέντρα τῆς Βάσεως ἔδιναν τηλεφωνικῶς τόν ἀριθμό τῶν διαθέσιμων κλινῶν. Παράλληλα οἱ Γενικοί Ἀρχίατροι τῶν Α' καί Β' Σωμάτων Στρατοῦ ἀνέφεραν κάθε ἡμέρα τόν ἀριθμό τῶν κατά προσέγγιση διακομιζόμενων ἀπό τή ζώνη τῶν ἐπιχειρήσεων, γιά τήν ἐξοικονόμηση κλινῶν καί χώρου στά Ἰωάννινα.

Τό Σ3 Νοσοκομεῖο Διακομιδῆς στά Ἰωάννινα μετατράπηκε ἀπό νοσοκομεῖο νοσηλείας σέ νοσοκομεῖο διαλογῆς καί ἀποφθειριάσεως. Κατ' ἀρχήν ὅλοι οἱ διακομιζόμενοι ἀπό τή ζώνη τῶν ἐπιχειρήσεων στά Ἰωάννινα τραυματίες, ἀσθενεῖς καί παγόπληκτοι κατευθύνονταν στό Σ3 Νοσοκομεῖο Διακομιδῆς, ὅπου γινόταν καί διαλογή. Οἱ τραυματίες, ἀσθενεῖς καί παγόπληκτοι διαχωρίζονταν σέ τρεῖς κατηγορίες, δηλαδή στούς βαρειά πάσχοντες μή δυνάμενους νά διακομιστοῦν πέραν τῶν Ἰωαννίνων, στούς βαρειά πάσχοντες δυνάμενους νά διακομιστοῦν καί πέραν τῶν Ἰωαννίνων καί στούς ἐλαφρά πάσχοντες δυνάμενους νά διακομιστοῦν μέχρι τό Μεσολόγγι καί ἀπό ἐκεῖ στή ζώνη ἐσωτερικοῦ.

Ὡς κέντρα νοσηλείας ὁρίστηκαν: Γιά τήν Α' κατηγορία,τά λοιμώδη νοσήματα καί τούς πρός παρατήρηση ἀπό τήν Ἐπιτροπή Ἀπαλλαγῶν τό Νοσηλευτικό Κέντρο Ἰωαννίνων, γιά τήν Β' κατηγορία τό Νοσηλευτικό Κέντρο Ἄρτας καί γιά τή Γ' κατηγορία τά Νοσηλευτικά Κέντρα Ἀμφιλοχίας, Ἀγρινίου καί Μεσολογγίου.

Γιά τήν κανονική νοσηλεία, τά νοσοκομεῖα καί τά παραρτήματά τους διαχωρίστηκαν κατά εἰδικότητα, ὥστε νά δέχονται ὁρισμένη κατηγορία τραυματιῶν, ἀσθενῶν καί παγόπληκτων. Σέ κάθε ἕνα ἀπ' αὐτά ὀργανώθηκαν θάλαμοι κατά βαθμό βαρύτητας. Ἐπικεφαλῆς τῶν θαλάμων τοποθετήθηκαν εἰδικευμένοι ὑγειονομικοί ἀξιωματικοί, γιά κάθε περίπτωση, ὡς τμηματάρχες καί βοηθοί τους. Σέ κάθε νοσοκομεῖο συγκροτήθηκε συνεργεῖο ἀποφθειριάσεως.

Τό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Ἰωαννίνων διαχωρίστηκε σέ δύο ἀνεξάρτητα διοικητικῶς καί οἰκονομικῶς νοσοκομεῖα, τά 1ο καί 2ο Στρατιωτικά Νοσοκομεῖα Ἰωαννίνων. Αὐτό ἔγινε μέ τήν ἀνάπτυξη κλινῶν καί σέ ἄλλα οἰκήματα τῶν Ἰωαννίνων, πού ἐπιτάχτηκαν.

Ἔγινε ἐκκαθάριση τῶν λόχων τοῦ Ἐμπέδου Ἰωαννίνων ἀπό τούς ὁπλίτες, πού εἶχαν ἀνάγκη νοσηλείας καί ἰατρικῆς περιθάλψεως. Ἡ ἐκκαθάριση ἔγινε μέ τή διακομιδή τους στά νοσηλευτικά κέντρα, μέ τή χορήγηση ἀναρρωτικῶν ἀδειῶν καί μέ τή μεταφορά ὁρισμένων στό κέντρο ἀναρρωνυόντων, πού ἱδρύθηκε στά Ἰωάννινα. Ἐπίσης ἀπαγορεύτηκε ἡ παραμονή στό Ἔμπεδο κάθε ὁπλίτη πού εἶχε ἀνάγκη νοσηλείας. Τό ἴδιο ἔγινε καί γιά τό ἀναρρωτήριο τοῦ Ἐμπέδου Ἰωαννίνων, πού πολλές φορές ὑποδεχόταν ὅσους εἶχαν ἀνάγκη νοσοκομειακῆς περιθάλψεως, ἐξαιτίας τῆς ἐλλείψεως κλινῶν στά νοσοκομεῖα. Κανείς πλέον ἀπό τή ζώνη τῶν ἐπιχειρήσεων δέ διακομιζόταν στά νοσηλευτικά κέντρα νοτιότερα τῶν Ἰωαννίνων, ἄν δέν εἶχε διέλθει προηγούμενα ἀπό τή διαλογή στό Σ3 Νοσοκομεῖο Διακομιδῆς.

Ἐκδόθηκαν αὐστηρές διαταγές ὅπως, κάθε ὑγειονομικό αὐτοκίνητο, πού μετέφερε ἀπό τή ζώνη τῶν ἐπιχειρήσεων τραυματίες, ἀσθενεῖς καί παγόπληκτους, τούς παραδίνει στό Σ3 Νοσοκομεῖο Διακομιδῆς, μέ τή μέριμνα τοῦ ὁποίου γίνονταν οἱ παραπέρα διακομιδές.

Ἡ ἔλλειψη ἐπαρκῶν αὐτοκινήτων γιά τήν ἐγκατάσταση κέντρου ἀναρρωνυόντων βόρεια τῶν Ἰωαννίνων, ἀνάγκασε τήν Ὑπηρεσία νά τό ἱδρύσει στά Ἰωάννινα, σέ ἐπιταγμένα οἰκήματα, χωρητικότητας τριακοσίων ἀντρῶν. Ἐπειδή ὑπῆρχε ἔλλειψη κλινῶν καί στρωμάτων χρησιμοποιήθηκαν ψάθες.

Στό Σ3 Νοσοκομεῖο Διακομιδῆς ὀργανώθηκε εἰδική ὑπηρεσία μέ τραυματιοφορεῖς καί νοσοκόμους ὑπό τίς διαταγές ὑγειονομικοῦ ἀξιωματικοῦ. Αὐτή ἡ ὑπηρεσία παραλάβαινε ἀμέσως ἀπό τά ὑγειονομικά αὐτοκίνητα τούς διακομιζόμενους, τούς μετέφερε στό γραφεῖο εἰσερχόμενων καί ἀπό ἐκεῖ στό χειρουργεῖο τοῦ νοσοκομείου, στούς θαλάμους του ἤ πάλι στά ὑγειονομικά αὐτοκίνητα γιά τή μεταφορά τους στά ἄλλα νοσοκομεῖα. Στό γραφεῖο εἰσερχόμενων εἶχαν τοποθετηθεῖ ἀρκετά καθίσματα, φορεῖα ἤ ψάθες ἀντί κλινῶν γιά τούς τραυματίες, ἀσθενεῖς καί παγόπληκτους, μέχρι νά συμπληρωθοῦν τά στοιχεῖα τους στή μηνιαία κατάσταση. Ἀπό ἐκεῖ οἱ τραυματίες καί οἱ παγόπληκτοι μεταφέρονταν ἀμέσως στό χειρουργεῖο τοῦ νοσοκομείου, ὅπου εἰδικά χειρουργικά συνεργεῖα, ἐναλλασσόμενα ἐπιλαμβάνονταν τά τῆς πρόχειρης χειρουργικῆς ἐπεμβάσεως καί τῆς διαλογῆς. Ἀπό τό χειρουργεῖο οἱ τῆς Α' κατηγορίας μεταφέρονταν στά νοσοκομεῖα Ἰωαννίνων καί στά παραρτήματά τους, ἀνάλογα μέ τήν εἰδικότητα καί τό βαθμό βαρύτητας, ἐνῶ τῶν ἄλλων κατηγοριῶν, μετά τήν πρόχειρη ἰατρική καί νοσοκομειακή περίθαλψη, διακομίζονταν τήν ἄλλη ἡμέρα ἀπό τό Σ3 Νοσοκομεῖο στά νοσηλευτικά κέντρα πού ἦταν νοτιότερα.

Κοντά στό γραφεῖο ὑποδοχῆς τῶν εἰσερχόμενων τοῦ Σ3 Νοσοκομείου, εἶχε ἐγκατασταθεῖ προσωρινά συνεργεῖο κουρέων γιά τό κούρεμα τῶν εἰσερχόμενων. Ὁμοίως σέ κάθε εἰσερχόμενο στό νοσοκομεῖο παρεχόταν ρόφημα ἤ συσσίτιο, ἀνάλογα μέ τήν ὥρα ἀφίξεώς του καί τοῦ βαθμοῦ τῆς βαρύτητάς του.

Κατόπιν αἰτήσεως τῆς Διευθύνσεως Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Βάσεως Ἠπείρου, ἔγινε ἐφοδιασμός τῶν μονάδων καί ὑπηρεσιῶν τῆς ζώνης τῶν ἐπιχειρήσεων καί μετόπισθεν μέ ἐπαρκή διαγνωστικά δελτία. Ἐπίσης ἐνισχύθηκε τό κατώτερο προσωπικό τῶν νοσοκομείων μέ τή διάθεση ὁπλιτῶν ἀπό τά ἔμπεδα καί μέ τήν πρόσληψη ἰδιωτικοῦ προσωπικοῦ (καθαριστριῶν, πλυντριῶν, κουρέων κ.λ.π. εἰδικοτήτων).

Γιά κάθε εἰσερχόμενο πρός νοσηλεία στά νοσοκομεῖα, ἐπιλαμβάνονταν ἀμέσως οἱ εἰδικοί γιά τή θεραπεία του. Γιά ὅσους ἦταν βαρειά, οἱ ἁρμόδιοι τμηματάρχες μποροῦσαν νά προκαλοῦν ἰατρικά συμβούλια μέ τή συμμετοχή καί ἄλλων ὑγειονομικῶν ἀξιωματικῶν. Καθορίστηκε παράλληλα ὅπως, κάθε ἀξιωματικός τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας μήν περιορίζεται μόνο στήν ἐκτέλεση τῆς ὑπηρεσίας πού τοῦ εἶχε ἀνατεθεῖ, ἀλλά νά ἀσχολεῖται μέ κάθε ζήτημα πού εἶχε σχέση μέ τή βελτίωση τῆς ἐξυπηρετήσεως τῶν ἀναγκῶν τῆς ὑπηρεσίας γενικά καί νά εἰσηγεῖται ἁρμοδίως.

Διατάχτηκε ἡ περιστολή τῆς ἀναγραφῆς στίς συνταγές εἰδικῶν φαρμακευτικῶν συσκευασμάτων ἐκτός τῶν ἀπόλυτα ἀναγκαίων, γιατί ὑπῆρχε ἔλλειψη καί ἡ ἐξεύρεσή τους στό ἐμπόριο ἦταν δύσκολη. Τέλος πρέπει νά σημειωθεῖ, ὅτι γινόταν ἀμέσως ἔνεση ἀντιτετανικοῦ ὀροῦ σ' ὅλους τούς διακομιζόμενους, μόλις ἔφθαναν ἀπό τό μέτωπο, ἄν δέν εἶχαν κάνει τέτοια ἔνεση ἐκεῖ (1).

---

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/ΓΕΣ, Φ. 636/Στ/3, σελ. 28–32.

β. Στρατωνισμοί.

Λαμβανόταν κάθε δυνατό μέτρο ἀπολυμάνσεως καί καθαριότητας τῶν θαλάμων, τῶν μαγειρείων καί τῶν λοιπῶν κοινόχρηστων χώρων. Ἐξαιτίας τῆς ἐλλείψεως αὐτοκινήτων ἤ διτρόχων ἀποκομιδῆς τῶν ἀπορριμμάτων, γινόταν διάνοιξη λάκκων κοντά στούς στρατῶνες γιά τήν ἐκκένωση τῶν ἀπορριμμάτων καί τῶν ὑπολειμμάτων τῶν τροφῶν. Οἱ λάκκοι ἐπιχωματώνονταν περιοδικά. Κατασκευάστηκαν ὑπαίθρια καλυμμένα ἀποχωρητήρια ἀπό ξυλεία κοντά στούς στρατῶνες, καθώς καί ἀνάλογοι βόθροι. Ἐπισκευάστηκαν οἱ ἐγκαταστάσεις τῶν λουτρῶν τῶν στρατώνων καί ἐνισχύθηκαν μέ ἀπολυμαντικούς κλιβάνους ἀπό μεγάλους κάδους Ρισάρ.

γ. Φρουραρχεῖα—Ὑπηρεσίες.

Δόθηκαν ὁδηγίες γιά τά καθήκοντα τῶν ὑγειονομικῶν ἀξιωματικῶν τῶν Φρουραρχείων καί τῶν Ὑπηρεσιῶν καί ἰδιαίτερα γιά τήν ἀνάγκη πού ὑπῆρχε νά στέλνονται στά νοσοκομεῖα οἱ ἀσθενεῖς, πού εἶχαν πραγματική ἀνάγκη νοσοκομειακῆς περιθάλψεως, ὥστε νά μή γεμίζουν τά νοσοκομεῖα μέ ἀσθενεῖς πού θά μποροῦσαν νά νοσηλευτοῦν ἐκτός αὐτῶν.

δ. Προσωπικό.

Τό ἀνώτερο προσωπικό κατανεμήθηκε στά νοσοκομεῖα καί στίς ὑπηρεσίες, μέ βάση τίς ἀνάγκες κατά εἰδικότητα, βαθμό καί ἱκανότητα ἀποδόσεως.

Οἱ ἀδελφές νοσοκόμες κατανεμήθηκαν ἐπίσης μέ βάση τίς ἀνάγκες τῆς ὑπηρεσίας καί μέ τρόπο ὥστε, ὅσες στεροῦνταν τεχνικῆς μορφώσεως νά εἶναι ὑπό τήν παρακολούθηση τῶν διπλωματούχων καί ἐθελοντριῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ.

Τό κατώτερο προσωπικό, ἐπειδή ὑπῆρχε ἔλλειψη σέ εἰδικούς στρατιῶτες νοσοκόμους καί τραυματιοφορεῖς, συμπληρωνόταν ἀπό ἄντρες μεγάλων κλάσεων τῶν ἐμπέδων, πού ἐκπαιδεύονταν γι' αὐτό τό σκοπό.

Τό ἐργατοτεχνικό προσωπικό (ὑδραυλικοί, ἠλεκτρολόγοι, κουρεῖς κ.ἄ.), συμπληρώνονταν ἀπό ἰδιῶτες, ὅταν δέ βρισκόταν στά ἔμπεδα προσωπικό τῶν εἰδικοτήτων αὐτῶν.

ε. Ὑλικά.

Τό ἀδιέξοδο στό ὁποῖο βρέθηκε ἡ Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Βάσεως Ἠπείρου ἀπό τίς πρῶτες ἡμέρες τοῦ πολέμου, ἐξαιτίας τῆς ἐλλείψεως τῶν ἀναγκαίων μέσων, τήν ἀνάγκασε νά ζητήσει τή συνδρομή τοῦ Μητροπολίτη Ἰωαννίνων καί τοῦ Γενικοῦ Διοικητῆ Ἠπείρου. Καί οἱ δύο ἔσπευσαν νά προσφέρουν μέ ἐνθουσιασμό τίς ὑπηρεσίες τους, πού ὑπῆρξαν σοβαρές καί πολύτιμες.

Ἀπό τά νοσοκομεῖα ἔγινε προμήθεια ψαθῶν, γιά νά χρησιμοποιηθοῦν σάν στρώματα, μέχρι νά φθάσει τό ὑλικό πού εἶχε ζητηθεῖ. Ἐπίσης ἔγινε προμήθεια στρωμάτων. Παράλληλα κατασκευάστηκαν τά ἀπαραίτητα ἔπιπλα γιά τά νοσοκομεῖα, δηλαδή φωριαμοί, τραπέζια, τραπεζίδια ἀσθενῶν κ.ἄ. καί χορηγήθηκαν σέ ὅλα σχεδόν τά νοσοκομεῖα καί τά παραρτήματά τους μέσα ψυχαγωγίας καί κυρίως ραδιόφωνα.

στ. Ἐγκαταστάσεις.

Ἔγινε ἡ ἐπισκευή καί ἡ συμπλήρωση τῶν βοηθητικῶν χώρων τῶν νοσοκομείων, δηλαδή μαγειρείων, ἀποθηκῶν, λουτρῶν, πλυντηρίων, στεγνωτηρίων, ἀποχωρητηρίων κ.ἄ. Στίς στέγες καί στά προαύλια τῶν νοσοκομείων καί τῶν παραρτημάτων τους, τοποθετήθηκε ἐμφανῶς τό σῆμα τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ.

Ἐπίσης τοποθετήθηκαν ὑαλοπίνακες, ὅπου ἔλλειπαν καί ἐπικολλήθηκαν σέ ὅλους τούς ὑαλοπίνακες ταινίες χάρτου, γιά τή συγκράτησή τους σέ περίπτωση θραύσεώς τους ἀπό τίς δονήσεις τῶν βομβαρδισμῶν.

Ἔγινε συσκότιση τῶν νοσοκομείων. Ἐπίσης αὐτά ἐφοδιάστηκαν μέ ἀναπληρωματικά μέσα φωτισμοῦ (λυχνίες πετρελαίου, καντήλια κ.ἄ.), γιά τή χρησιμοποίησή τους σέ περίπτωση διακοπῆς τοῦ ἠλεκτρικοῦ ρεύματος. Παράλληλα κατασκευάστηκαν πρόχειρα ὀρύγματα στά προαύλιά τους, γιά νά χρησιμοποιοῦνται σάν καταφύγια κατά τή διάρκεια τῶν βομβαρδισμῶν. Ἡ κατασκευή μόνιμων καταφυγίων δέν ἦταν δυνατή μέ τίς τότε συνθῆκες.

ζ. Διακομιδές.

Οἱ διακομιδές μέ ὑγειονομικά αὐτοκίνητα καθορίστηκε ὅπως γίνονται ἀμέσως μετά τό μεσημβρινό συσσίτιο. Μέ αὐτό τόν τρόπο ἀποφευγόταν ἡ ἄφιξη τῶν διακομιζόμενων στόν τόπο προορισμοῦ τους ἀργά τή νύκτα.

Πάρθηκαν μέτρα ὥστε ὅλα τά ὑγειονομικά αὐτοκίνητα πού μετέφεραν τραυματίες, παγόπληκτους καί ἀσθενεῖς ἀπό τό μέτωπο, νά τούς μεταφέρουν μέχρι τήν πύλη τοῦ Σ3 Νοσοκομείου στά Ἰωάννινα καί νά μήν ἀποχωροῦν ἀπό ἐκεῖ πρίν παραδώσουν τούς διακομιζόμενους στήν ἁρμόδια ὑπηρεσία. Ὁμοίως εἶχαν παρθεῖ μέτρα ὥστε νά περιορίζονται οἱ διακινήσεις ἀπό αὐτοκίνητο σέ αὐτοκίνητο στήν Ἄρτα, τῶν διακομιζόμενων ἀπό τά Ἰωάννινα στά νοσηλευτικά κέντρα νότια τῆς Ἄρτας, μέ τή χρησιμοποίηση, κατά τό δυνατόν, τῶν ὀχημάτων τῆς Διοικήσεως Ὑγειονομικῶν Αὐτοκινήτων Ἰωαννίνων.

Χορηγήθηκε ἀριθμός κλινοσκεπασμάτων στά ὑγειονομικά αὐτοκίνητα, γιά τή χρησιμοποίησή τους κατά τίς διακομιδές τῶν ἀπωλειῶν ὑγείας (1).

η. Νοσηλευτικά Κέντρα.

Ἡ κατάσταση πού παρουσιαζόταν σέ κάθε νοσηλευτικό κέντρο τῆς Βάσεως καθώς καί τά μέτρα, πού προτάθηκαν καί πάρθηκαν γιά τήν ἀντιμετώπισή της, ἦταν τά ἑξῆς :

— Νοσηλευτικό Κέντρο Ἰωαννίνων.

Αὐτό περιλάβαινε τούς παρακάτω ὑγειονομικούς σχηματισμούς :

. Τό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Ἰωαννίνων, δυναμικότητας 1.200 κλινῶν.

. Τό Σ3 Νοσοκομεῖο Διακομιδῆς, δυναμικότητας 500 κλινῶν.

. Τό Ἀναρρωτήριο τοῦ Ἐμπέδου Ἰωαννίνων, δυναμικότητας 800 κλινῶν.

Ὁ ἀριθμός τῶν νοσηλευόμενων στά Ἰωάννινα ξεπερνοῦσε τούς 2.500 ἄντρες. Πολλοί τραυματίες, ἀσθενεῖς καί παγόπληκτοι νοσηλεύονταν στούς προθάλαμους, στούς διαδρόμους τῶν νοσοκομείων καί τούς λόχους τοῦ Ἐμπέδου Ἰωαννίνων μέ συνθῆκες πολύ δυσμενεῖς. Ὁ ἀριθμός τῶν χειρουργῶν ἦταν πολύ μικρός. Γιά νά ἀντιμετωπίσουν τό μεγάλο ἀριθμό τῶν χειρουργικῶν περιπτώσεων ἀναγκάζονταν νά ἐργάζονται συνέχεια, μέ ἀποτέλεσμα τήν ἐξοντωτική κόπωσή τους.

Ἡ πλύση τοῦ ἀκάθαρτου ἱματισμοῦ γινόταν σέ πρόχειρα καί ἀνεπαρκῆ πλυντήρια στά νοσοκομεῖα καί ἡ στέγνωση γινόταν στούς διαδρόμους καί στούς θαλάμους τῶν ἀσθενῶν, κατά τίς βροχερές καί ὑγρές ἡμέρες. Τό νερό ἀπό τό ὑδραγωγεῖο τῆς πόλεως δέν ἦταν ἐπαρκές.

---

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 636/Στ/3, σελ. 32-35.

Γιά τήν ἀντιμετώπιση τῆς καταστάσεως πάρθηκαν τά ἑξῆς μέτρα:

. Μετά τόν καθορισμό τοῦ Σ3 Νοσοκομείου Διακομιδῆς, ὡς νοσοκομείου διαλογῆς, καί τό διαχωρισμό τοῦ Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου Ἰωαννίνων σέ 1ο καί 2ο Στρατιωτικά Νοσοκομεῖα, ὁρίστηκε ὅπως τά χειρουργικά κέντρα λειτουργοῦν μόνο στό κεντρικό κτίριο τοῦ 2ου Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου (Παιδαγωγική Ἀκαδημία) καί ἐπικουρικά χειρουργικά κέντρα στό Νοσοκομεῖο Χατζηκώστα γιά τούς ἀξιωματικούς καί στό Ἀγροτικό (παράρτημα τοῦ 1ου Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου) γιά τούς ὁπλίτες. Στήν Παιδαγωγική Ἀκαδημία τρεῖς αἴθουσες ὀργανώθηκαν σέ χειρουργεῖα καί συγκεντρώθηκαν ἐκεῖ ὅλοι οἱ διαθέσιμοι χειρουργοί ἀπό τά ἄλλα νοσοκομεῖα. Αὐτοί ἀποτέλεσαν εἰδικά συνεργεῖα, πού χειρουργοῦσαν μέ τή σειρά ἐπί 24ωρης βάσης.

. Ἔγινε συμπλήρωση τοῦ, ὑπό κατασκευή, περιπτέρου τοῦ ἐπιταγμένου Νοσοκομείου Χατζηκώστα καί χρησιμοποιήθηκε ὡς νοσοκομεῖο ὁπλιτῶν γιά παθολογικές περιπτώσεις.

. Στά τρία μεγάλα οἰκήματα πού εἶχαν ἐπιταχτεῖ καί εἶχαν συμπληρωθεῖ μέ ὑλικά μέ τή μέριμνα τῆς Ἐθνικῆς Ὀργανώσεως Νεολαίας (ΕΟΝ) Ἰωαννίνων ἀναπτύχθηκαν περίπου 200 κλίνες ἀσθενῶν, οἱ ὁποῖες χρησιμοποιήθηκαν σάν παράρτημα τοῦ 1ου Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου Ἰωαννίνων. Τό Ἐθνικό Ὀρφανοτροφεῖο *«Βελισσαρίου»* μετατράπηκε σέ νοσοκομεῖο ἀσθενῶν γιά παθολογικά περιστατικά.

. Γιά τούς αἰχμάλωτους χρησιμοποιήθηκε ἰδιαίτερο νοσοκομεῖο τό *«Μέκειον»* καί τό παραπλεύρως κτίριο, πού εἶχε ἰταλομαθή Διευθυντή καί ἐνισχύθηκε μέ αἰχμάλωτους ὑγειονομικούς ἀξιωματικούς καί νοσοκόμους.

. Στό ἰσόγειο τοῦ κεντρικοῦ οἰκήματος τοῦ Σ3 Νοσοκομείου Διακομιδῆς *«Καπλάνειος Σχολή»* καθώς καί στά ἀπέναντι καταστήματα, πού εἶχαν ἀδειάσει, ἄρχισε ἀπό τό μηχανικό, σύμφωνα μέ τίς ὑποδείξεις τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας, ἡ κατασκευή καί ἡ διαρρύθμιση πλήρους συγκροτήματος ἀποφθειριάσεως γιά τούς διακομιζόμενους ἀπό τό μέτωπο. Τό συγκρότημα περιλάβαινε αἴθουσα ἀναμονῆς, ἰατρεῖο, ἀποδυτήριο, λουτρά, ἐνδυτήριο καί ἐγκαταστάσεις ἀπολυμαντικῶν κλιβάνων. Ἡ πρός πλύση λινοστολή, τά σεντόνια κ.ἄ. εἴδη τῶν νοσοκομείων παραδίνονταν στό πλυντήριο τῶν Ἰωαννίνων.

. Ἐπειδή ὑπῆρχε ἔλλειψη στρατιωτικῶν ἱερέων στά Ἰωάννινα, ὁ Μητροπολίτης Ἰωαννίνων Σπυρίδων, μετά ἀπό παράκληση τῆς Διευθύνσεως Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας, διέθεσε ἱερεῖς τῆς πόλεως, πού περιέρχονταν τά νοσοκομεῖα καί ἐκτελοῦσαν τή θρησκευτική ὑπηρεσία. Μέ τήν παρουσία τους καί τήν κατάλληλη κατήχηση, ἐμψύχωναν τούς νοσηλευόμενους.

. Ἀπό τό Διευθυντή τοῦ Ὠδείου Ἀθηνῶν, πού τότε ὑπηρετοῦσε στά Ἰωάννινα, ὀργανώθηκε ἡ ψυχαγωγία τῶν νοσηλευόμενων στά νοσοκομεῖα. Γι' αὐτό τό σκοπό χρησιμοποιήθηκε καί ἡ μουσική τῆς Φρουρᾶς. Τά προγράμματα περιλάβαιναν συναυλίες, μαντολινάτες, θεατρικές παραστάσεις κ.ἄ. ἐκδηλώσεις.

— Νοσηλευτικό Κέντρο Ἄρτας.

Περιλάβαινε τίς ἑξῆς μονάδες:

. Τό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Ἄρτας, πού ἦταν ἐγκαταστημένο σέ πολλά παλαιά καί διάσπαρτα κτίρια, ἀκατάλληλα γιά νοσοκομεῖα. Οἱ βοηθητικές ἐγκαταστάσεις, ὅπου ὑπῆρχαν, δέν ἐκπλήρωναν τό σκοπό τους. Τά ἀποχωρητήρια, στίς περισσότερες περιπτώσεις, βρίσκονταν ἔξω ἀπό τά κτίρια νοσηλείας.

. Τό Νοσοκομεῖο τοῦ 'Ερυθροῦ Σταυροῦ, ἐγκαταστημένο στό Γυμνάσιο τῆς πόλεως.

. Τό Α' Χειρουργεῖο τοῦ 'Ερυθροῦ Σταυροῦ, ἐγκαταστημένο στό Δημοτικό Σχολεῖο. Τό Χειρουργεῖο μεταφέρθηκε στίς ἀρχές Φεβρουαρίου 1941 στήν 'Αμφιλοχία. Γιά τήν κάλυψη τοῦ κενοῦ πού δημιουργήθηκε, τό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο "Αρτας ἀνέπτυξε καί ἄλλες κλίνες.

. Τό Κέντρο Διαλογῆς, πού στεγαζόταν σέ παλιά κτίρια χωρίς βοηθητικούς χώρους.

Τό σύνολο τῶν ἀναπτυγμένων κλινῶν τοῦ Νοσηλευτικοῦ Κέντρου "Αρτας ἔφθανε τίς 400. Παρ' ὅλα αὐτά παρουσιαζόταν καί ἐδῶ ἔλλειψη κλινῶν, πού ὀφειλόταν κατά κύριο λόγο στίς διακομιδές ἀπωλειῶν ὑγείας ἀπό τά 'Ιωάννινα, οἱ ὁποῖες γίνονταν χωρίς ἐπιμελημένη διαλογή. Σέ πολλές περιπτώσεις διακομίζονταν περιστατικά γιά τά ὁποῖα ἡ "Αρτα δέ διέθετε εἰδικευμένους ἰατρούς καί σχετική κλινική. 'Επίσης σέ πολλές περιπτώσεις διακομίζονταν ἀπώλειες ὑγείας ἀπ' εὐθείας ἀπό τό μέτωπο, γιατί ὑπῆρχε ἔλλειψη χώρου καί κλινῶν στό Νοσοκομεῖο 'Ιωαννίνων.

Γιά τήν ἀντιμετώπιση τῶν παραπάνω ἀνωμαλιῶν τά νοσοκομεῖα διαχωρίστηκαν. Τό στρατιωτικό ἔγινε νοσοκομεῖο διακομιδῆς καί παθολογικῶν περιστατικῶν. Τά δύο τοῦ 'Ελληνικοῦ 'Ερυθροῦ Σταυροῦ ἀνέπτυξαν χειρουργικές κλινικές γιά χειρουργικά περιστατικά, παγόπληκτους καί τραυματίες β' κατηγορίας. Μέ αὐτό τόν τρόπο στήν "Αρτα διακομίζονταν περιστατικά μόνον τῶν προαναφερομένων κατηγοριῶν καί σέ ἀριθμό ἀνάλογο τῶν κλινῶν πού ὑπῆρχαν.

—Νοσηλευτικό Κέντρο 'Αμφιλοχίας.

Αὐτό περιλάβαινε μόνο τό Σ4 Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Διακομιδῆς, ἐγκαταστημένο σέ πολλά μικρά διάσπαρτα οἰκήματα, ἀκατάλληλα γιά νοσηλεία, μέ κακές ἐγκαταστάσεις καί ἀποχωρητήρια κυρίως στό ὕπαιθρο. Διέθετε 500 κλίνες. Καί ἐδῶ παρουσιάζονταν ἐλλείψεις πολλῶν κλινῶν. 'Η νοσηλεία τῶν ἀπωλειῶν ὑγείας γινόταν χωρίς διαχωρισμό κατά κατηγορία.

Γιά τή βελτίωση τῆς καταστάσεως πάρθηκαν τά ἑξῆς μέτρα :

. Τό Σ4 Νοσοκομεῖο Διακομιδῆς καθορίστηκε γιά τή νοσηλεία ἀσθενῶν, παγόπληκτων καί τραυματιῶν γ' κατηγορίας. Συγχρόνως ὁρίστηκε καί ὡς ἀκραῖος σταθμός τῶν διακομιζόμενων ἀπό τά 'Ιωάννινα καί τήν "Αρτα στή ζώνη τοῦ ἐσωτερικοῦ, μέ τά πλωτά νοσοκομεῖα πού κατέπλεανσ τήν 'Αμφιλοχία.

. Στίς 14 Φεβρουαρίου 1941, τό Σ4 Νοσοκομεῖο Διακομιδῆς μετακινήθηκε στό Γράψι τῆς Βόρειας 'Ηπείρου, μετά τήν ἐγκατάσταση στήν 'Αμφιλοχία τοῦ Α' Χειρουργείου τοῦ 'Ελληνικοῦ 'Ερυθροῦ Σταυροῦ. Μετά ἀπ' αὐτή τήν ἀλλαγή, ὁ ἀριθμός κλινῶν, πού ἀναπτύχθηκε στήν 'Αμφιλοχία, κάλυπτε τίς σχετικές ἀνάγκες.

—Νοσηλευτικό Κέντρο 'Αγρινίου.

Αὐτό περιλάβαινε τό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο 'Αγρινίου, πού ἦταν ἐγκαταστημένο στά ἐκπαιδευτήρια Παπαστράτου (Δημοτικό Σχολεῖο *«"Αγιος Χριστόφορος»*), τό Δημοτικό Νοσοκομεῖο, τήν Κλινική Μαυρομάτη καί τό Νοσοκομεῖο 'Εκστρατείας τοῦ 'Ελληνικοῦ 'Ερυθροῦ Σταυροῦ, ἐγκαταστημένο στίς ἀποθῆκες Παπαστράτου.

Τό σύνολο τῶν κλινῶν ἀνερχόταν σέ 450, ἀπό τίς ὁποῖες οἱ 200 ἦταν τοῦ Νοσοκομείου 'Εκστρατείας τοῦ 'Ελληνικοῦ 'Ερυθροῦ Σταυροῦ. Καί ἐδῶ παρουσιάζονταν ἐλλείψεις στά ὑλικά καί τό προσωπικό. Στά νοσοκομεῖα νοσηλεύονταν ἀσθενεῖς, παγόπληκτοι καί τραυματίες α', β' καί γ' κατηγοριῶν. 'Η ἀποφθειρίαση ἦταν δύσκολη, ἐξαιτίας τῆς ἐλλείψεως ἐπαρκῶν μέσων καί ἐγκαταστάσεων.

Γιά τή θεραπεία τῶν ἐλλείψεων καί τῶν ἀναγκῶν πάρθηκαν τά ἑξῆς μέτρα :

. Καθορίστηκαν τό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο 'Αγρινίου ὡς νοσοκομεῖο παθολογικό καί εἰδικοτήτων καί τό Νοσοκομεῖο τοῦ 'Ελληνικοῦ 'Ερυθροῦ Σταυροῦ ὡς χειρουργικό (παγόπληκτων καί τραυματιῶν γ' κατηγορίας).

. Ἔγινε ἐπίταξη τῶν ἀποθηκῶν Παπαπέτρου πού βρίσκονταν κοντά στό σιδηροδρομικό σταθμό καί χρησιμοποιήθηκαν ὡς παράρτημα τοῦ Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου 'Αγρινίου, πού συνολικά εἶχε ἀναπτύξει περί τίς 1.000 κλίνες. Οἱ προαναφερόμενες ἀποθῆκες χρησιμοποιήθηκανν ὡς κέντρο διαλογῆς καί διακομιδῶν, ἀφοῦ προηγουμένως συμπληρώθηκαν μέ μέσα ἀπολυμάνσεως καί ἀποφθειριάσεως. Κοντά στίς ἀποθῆκες δημιουργήθηκαν πρόχειροι σιδηροδρομικοί σταθμοί γιά τόν ὑγειονομικό σιδηροδρομικό συρμό 'Αγρινίου—Μεσολογγίου, πού ἐξυπηρετοῦσε τό Νοσηλευτικό Κέντρο 'Αγρινίου.

. Συγκροτήθηκε καί ἐδῶ 'Επιτροπή 'Απαλλαγῶν, πού ἀπέβλεπε κυρίως στήν ἀποσυμφόρηση τῶν νοσοκομείων 'Ιωαννίνων, στά ὁποῖα νοσηλεύονταν πολλοί μέ τήν ἔνδειξη *«πρός παρατήρησιν»* ἀπό τήν 'Επιτροπή 'Απαλλαγῶν 'Ιωαννίνων.

— Νοσηλευτικό Κέντρο Μεσολογγίου.

Διέθετε τό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Μεσολογγίου, πού ἦταν καί ἀκραῖος σταθμός τῶν διακομιζόμενων στή ζώνη τοῦ ἐσωτερικοῦ μέ τά πλωτά νοσοκομεῖα τά ὁποῖα κατέπλεαν στό Μεσολόγγι. Αὐτό ἦταν ἐγκαταστημένο στό Δημοτικό Νοσοκομεῖο Μεσολογγίου μέ παραρτήματα στά ἐκεῖ σχολεῖα καί σέ δύο ἄλλα οἰκήματα. Διέθετε συνολικά περί τίς 400 κλίνες. Καί ἐδῶ ὑπῆρχαν ἐλλείψεις σέ προσωπικό, ὑλικό καί μέσα γιά τήν ἀποφθειρίαση, πού γινόταν πλημμελῶς. Σ' αὐτό νοσηλεύονταν παγόπληκτοι καί τραυματίες α', β' καί γ' κατηγορίας, ἄν καί εἶχε ὁριστεῖ μόνο γιά παθολογικούς καί τραυματίες γ' κατηγορίας (1).

Γ'. Στά Μετόπισθεν τοῦ Τμήματος Στρατιᾶς 'Ηπείρου (ΤΣΗ)

(Σχεδιάγραμμα 15)

202. Τό Τμῆμα Στρατιᾶς 'Ηπείρου (ΤΣΗ) ,πού συγκροτήθηκε στίς 14 Φεβρουαρίου 1941, περιλάβαινε τίς παρακάτω μεγάλες μονάδες καί ὑπηρεσίες :

— Α' Σῶμα Στρατοῦ (ΙΙ, ΙΙΙ, IV καί VIII Μεραρχίες Πεζικοῦ-Μή Μεραρχιακές Μονάδες).

— Β' Σῶμα Στρατοῦ (Ι, V, ΧΙ καί XVII Μεραρχίες Πεζικοῦ-Μή Μεραρχιακές Μονάδες).

— Μεραρχία 'Ιππικοῦ.

— Στρατιωτική Διοίκηση 'Αργυροκάστρου.

— Στρατιωτική Διοίκηση 'Ιωαννίνων.

— Βάση 'Ηπείρου.

— Στρατιωτική Διοίκηση Μεσολογγίου.

— Διοίκηση Μηχανικοῦ 'Ηπείρου.

— Διεύθυνση Αὐτοκινήτων 'Ιωαννίνων.

— Λοιπές μονάδες καί σχηματισμούς ὑπό τίς διαταγές τοῦ Στρατηγείου τοῦ ΤΣΗ.

(1) 'Αρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 636/Στ /3, σελ. 47-50.

'Από αὐτές τά Α' καί Β' Σώματα Στρατοῦ, ἡ Μεραρχία 'Ιππικοῦ καί ἡ Διοίκηση 'Αργυροκάστρου βρίσκονταν στή ζώνη τῶν ἐπιχειρήσεων , ἐνῶ οἱ ὑπόλοιπες μονάδες καί ὑπηρεσίες στάθμευαν στή ζώνη τῶν μετόπισθεν.

203. 'Η Διεύθυνση 'Υγειονομικῆς 'Υπηρεσίας τοῦ ΤΣΗ ἦταν πλήρως ἐνημερωμένη γιά τίς συνθῆκες στή ζώνη τῶν 'Επιχειρήσεων καί μέ βάση τίς δυνατότητές της, ρύθμιζε τίς διακομιδές τῶν ἀπωλειῶν ὑγείας. Οἱ ἀνωμαλίες, πού εἶχαν δημιουργηθεῖ μέχρι τῆς συγκροτήσεως τοῦ ΤΣΗ, στά Νοσηλευτικά Κέντρα 'Ιωαννίνων, "Αρτας, 'Αγρινίου καί Μεσολογγίου, διορθώθηκαν μερικῶς μέ τά μέτρα, τά ὁποῖα εἶχαν παρθεῖ κατά τό μήνα 'Ιανουάριο 1941. 'Η τέλεια ἐξάλειψη αὐτῶν τῶν ἀνωμαλιῶν ἦταν ἀδύνατη, γιατί ὑπῆρχαν ἐλλείψεις σέ πολλά μέσα, πού ἔπρεπε νά προμηθευτοῦν ἀπό τό ἐμπόριο καί δέν ὑπῆρχαν.

Κατά τό μήνα Μάρτιο τοῦ 1941 ἔγινε ἡ ἀνάπτυξη 4.860 κλινῶν στά μετόπισθεν, δηλαδή στά 'Ιωάννινα, στήν "Αρτα, στήν 'Αμφιλοχία, στό 'Αγρίνιο καί στό Μεσολόγγι μέ δυνατότητα ὑποδοχῆς 1.900 διακομιζόμενων. Οἱ κλίνες εἶχαν κατανεμηθεῖ ὡς ἑξῆς:

—Στό Γράψι 500 κλίνες.

—Στό Μπουλαράτ 300 κλίνες.

—Στή Μονή Βελᾶς 300 κλίνες.

—Στά 'Ιωάννινα 1.750 κλίνες, μέ δυνατότητα ὑποδοχῆς 500 διακομιζόμενων.

—Στήν "Αρτα 350 κλίνες, μέ δυνατότητα ὑποδοχῆς 300 διακομιζόμενων.

—Στήν 'Αμφιλοχία 400 κλίνες, μέ δυνατότητα ὑποδοχῆς 200 διακομιζόμενων.

—Στό 'Αγρίνιο 750 κλίνες, μέ δυνατότητα ὑποδοχῆς 300 διακομιζόμενων.

—Στό Μεσολόγγι 510 κλίνες, μέ δυνατότητα ὑποδοχῆς 600 διακομιζόμενων, ἀπό τούς ὁποίους 400 σέ πλοῖα καί 200 σέ νοσοκομεῖα.

'Επί πλέον στά 'Ιωάννινα εἶχαν ἀναπτυχθεῖ καί περί τίς 120 κλίνες νοσηλείας αἰχμαλώτων (1).

204. Συμπληρωματικῶς ἀπό τή Διεύθυνση 'Υγειονομικῆς 'Υπηρεσίας τοῦ ΤΣΗ καθορίστηκε ὁ τρόπος λειτουργίας τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας καί ἡ νοσηλεία κατά κατηγορίες, δηλαδή:

—Τραυματίες ἑτοιμοθάνατοι, στά χειρουργεῖα διαλογῆς τῶν μεραρχιῶν.

—Α' ἀνάγκης, στά χειρουργεῖα ἐκστρατείας τῶν μεραρχιῶν, στά χειρουργεῖα τῶν σωμάτων στρατοῦ καί ἄν αὐτά δέν ἦταν ἐπαρκή, στό Σ4 Νοσοκομεῖο Διακομιδῆς (Γράψι) ἤ σέ ἀνάγκη στό Νοσηλευτικό Κέντρο 'Ιωαννίνων.

—Β' ἀνάγκης, στό Νοσηλευτικό Κέντρο 'Ιωαννίνων καί ἄν αὐτό δέν ἐπαρκοῦσε, διά μέσου τοῦ Σ3 Νοσοκομείου Διαλογῆς ('Ιωαννίνων) στό Νοσηλευτικό Κέντρο "Αρτας.

—Γ' ἀνάγκης, διά μέσου τοῦ Σ3 Νοσοκομείου Διαλογῆς στά Νοσηλευτικά Κέντρα "Αρτας, 'Αμφιλοχίας, 'Αγρινίου, Μεσολογγίου καί στά πλωτά νοσοκομεῖα 'Αμφιλοχίας καί Μεσολογγίου.

—'Ασθενεῖς ἀπό διάφορα νοσήματα, στά ἀναπτυγμένα νοσηλευτικά τμήματα καί ἀπό ἐκεῖ στό Νοσηλευτικό Κέντρο 'Ιωαννίνων τούς βαρειά ἀσθενεῖς καί στά νότια τῶν 'Ιωαννίνων νοσηλευτικά κέντρα τούς ὑπόλοιπους.

—'Ασθενεῖς ἀπό εἰδικά νοσήματα, στά Νοσηλευτικά Κέντρα 'Ιωαννίνων καί 'Αγρινίου, ὅπου λειτουργοῦσαν καί ἐπιτροπές ἀπαλλαγῶν.

---

(1) 'Αρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 635/Δ/2, σελ. 3 καί 30–33.

—'Ασθενεῖς ἀπό λοιμώδη νοσήματα, τῆς ζώνης ἐπιχειρήσεων, στό Νοσηλευτικό Κέντρο 'Ιωαννίνων καί στά νότια τῶν 'Ιωαννίνων νοσηλευτικά κέντρα.

—'Επανακτήσιμοι, στά κέντρα ἐπανακτήσιμων τῶν μεραρχιῶν, τῶν σωμάτων στρατοῦ καί τῶν 'Ιωαννίνων.

— Παγόπληκτοι Α' βαθμοῦ, στούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς, ἄν ὑπῆρχαν σ' αὐτούς δυνατότητες καί διά μέσου τοῦ Σ3 Νοσοκομείου Διαλογῆς στά Νοσηλευτικά Κέντρα 'Αμφιλοχίας, 'Αγρινίου καί Μεσολογγίου.

— Παγόπληκτοι Β' βαθμοῦ, στό Νοσηλευτικό Κέντρο "Αρτας διά μέσου τοῦ Σ3 Νοσοκομείου Διαλογῆς καί στό Νοσηλευτικό Κέντρο 'Ιωαννίνων.

— Παγόπληκτοι Γ' βαθμοῦ, στά χειρουργεῖα τῶν σωμάτων στρατοῦ, στό Σ4 Νοσοκομεῖο Διακομιδῆς καί στό Νοσηλευτικό Κέντρο 'Ιωαννίνων.

205. 'Υπό τίς διαταγές τῆς Διευθύνσεως 'Υγειονομικῆς 'Υπηρεσίας τοῦ ΤΣΗ, ἐκτός ἀπό τά νοσηλευτικά κέντρα τῆς δικαιοδοσίας του, ὑπήχθηκαν ἡ 'Υγειονομική 'Αποθήκη 'Αμφιλοχίας καί τό Παράρτημά της κοντά στό Κέντρο 'Εφοδιασμοῦ 'Ιωαννίνων. Μέ αὐτό τόν τρόπο ὑπῆρξε συντονισμός καί πραγματοποιήθηκε ὁ ἀπρόσκοπτος ἀνεφοδιασμός σέ ὑγειονομικό ὑλικό τῶν ὑγειονομικῶν σχηματισμῶν τῶν μεγάλων μονάδων καί ὑπηρεσιῶν.

Γιά τήν πρόληψη ἐμφανίσεως λοιμωδῶν νοσημάτων ἔγινε ἀντιτυφικός ἐμβολιασμός, ἐξυγίανση τοῦ περιβάλλοντος μέ τήν ταφή τῶν θνησιμαίων, ὕδρευση ὑπό ὑγιεινούς ὅρους, καλή ἀποχέτευση κ.ἄ.

Μέ τίς μηνιαῖες καταστάσεις τῶν μεγάλων μονάδων καί μονάδων, ἐνημερωνόταν ἡ Διεύθυνση 'Υγειονομικῆς 'Υπηρεσίας τοῦ ΤΣΗ γιά τήν κίνηση τῶν νοσηλευόμενων τραυματιῶν, παγόπληκτων κ.λ.π. Αὐτή ἡ ἐνημέρωση ἐπέτρεπε στή Διεύθυνση ὅπως προβαίνει ἔγκαιρα στίς ἀπαιτούμενες προβλέψεις γιά τή λήψη τῶν ἀναγκαίων μέτρων. Στούς ὑγειονομικούς ἀξιωματικούς δόθηκαν ἐντολές νά μεριμνοῦν προσωπικά γιά τήν ταχεία, ἄνετη καί ἀσφαλή ἐπιβίβαση τῶν διακομιζόμενων, νά ἐπιδεικνύουν προθυμία καί στοργή πρός τούς τραυματίες καί ἀσθενεῖς, νά ἐπισκέπτονται δωρεάν τούς ἀσθενεῖς κατοίκους τῶν περιοχῶν ἐπιχειρήσεων καί νά τούς παρέχουν ὑγειονομική περίθαλψη.

'Απαγορεύτηκε ἡ διακομιδή στά νοσηλευτικά κέντρα τῶν μετόπισθεν ἀξιωματικῶν καί ὁπλιτῶν ἡ πάθηση τῶν ὁποίων δέ δικαιολογοῦσε εἰσαγωγή σέ νοσοκομεῖο. Αὐτοί νοσηλεύονταν στά ἀναρρωτήρια τῶν μονάδων τους. 'Επίσης διατάχτηκε ὅπως οἱ τραυματίες καί ἀσθενεῖς, πού εἶχαν ἀνάγκη ὀλιγοήμερης ἄδειας, νά διακομίζονται στά Νοσηλευτικά Κέντρα 'Αγρινίου καί Μεσολογγίου.

206. Π ρ ο σ ω π ι κ ό—'Υ λ ι κ ό. Συντάχθηκαν πίνακες τῶν ὑγειονομικῶν ἀξιωματικῶν, τῶν ὁπλιτῶν ἰατρῶν, φαρμακοποιῶν καί ὀδοντίατρων. Στούς πίνακες ἀναγραφόταν ἐπίσης ἡ κλάση, ἡ εἰδικότητα καί ἡ ἱκανότητα τοῦ προσωπικοῦ. Μέ βάση αὐτούς τούς πίνακες γίνονταν οἱ πίνακες τοποθετήσεων. Κριτήρια γιά κάθε τοποθέτηση ἀποτελοῦσαν ἡ ἡλικία, ἡ εἰδικότητα καί ἡ ἱκανότητα. Στή ζώνη τῶν ἐπιχειρήσεων τοποθετοῦνταν οἱ νεώτεροι, στά νοσηλευτικά κέντρα, πού παρουσίαζαν αὐξημένη κίνηση, τοποθετοῦνταν ἰατροί εἰδικευμένοι μέ πείρα κ.λ.π. 'Ιδιαίτερη μέριμνα εἶχε παρθεῖ γιά τούς χειρούργους ἰατρούς, οἱ ὁποῖοι μέ βάση τίς ἱκανότητες καί τήν ἀπόδοσή τους τοποθετοῦνταν κατά σειρά προτεραιότητας ὡς ἑξῆς:

— Στά νοσηλευτικά κέντρα Α' κατηγορίας.

— Στά χειρουργεῖα τῶν σωμάτων στρατοῦ.

— Στά χειρουργικά συνεργεῖα.

— Στά νοσηλευτικά κέντρα Β' κατηγορίας.
— Στά νοσηλευτικά κέντρα Γ' κατηγορίας.
— Στά χειρουργεῖα τῶν μεραρχιῶν.

Τά νοσοκομεῖα διατάχτηκαν νά ἐκπαιδεύσουν γιά τήν ἀνάλογη εἰδικότητα τούς τοποθετούμενους σ' αὐτά, ἀπό τά ἔμπεδα, ὁπλίτες γιά τήν ὑπηρεσία τοῦ νοσοκόμου καί τοῦ τραυματιοφορέα.

Στό κινητό ἔμπεδο Ἰωαννίνων συγκροτήθηκε ἰδιαίτερο τμῆμα μέ τόν τίτλο *«Ἔμπεδο Νοσοκόμων καί Τραυματιοφορέων»*. Σ'αὐτά ἐκπαιδεύονταν, στά ἀντικείμενα τῆς εἰδικότητάς τους, οἱ νοσοκόμοι καί οἱ τραυματιοφορεῖς γιά νά καλύψουν τίς ἀνάγκες τῶν μεγάλων μονάδων, μονάδων καί ὑπηρεσιῶν τοῦ ΤΣΗ. Γιά τήν καλύτερη ἐποπτεία τῶν νοσηλευτικῶν κέντρων, ἡ Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Στρατιωτικῆς Διοικήσεως Μεσολογγίου καί τό Νοσηλευτικό Κέντρο Ἀγρινίου ὑπήχθηκαν σέ μία Διεύθυνση.

Στά Ἰωάννινα, τό Δέλβινο καί τούς Ἅγιους Σαράντα συγκεντρώθηκαν τά διασπαρμένα ὑγειονομικά ὑλικά ἀπό λάφυρα (ἀπολυμαντικοί κλίβανοι, κλίνες κ.ἄ), τά ὁποῖα καί διατέθηκαν καταλλήλως.

207. Διακομιδές. Οἱ διακομιδές ἀπό τή γραμμή τῆς μάχης μέχρι τούς σταθμούς ἐπιδέσεως τῶν συνταγμάτων γίνονταν μέ τή μέριμνα τῶν ἰατρῶν τῶν συνταγμάτων, κατόπιν συνεννοήσεως μέ τούς ἰατρούς τῶν ταγμάτων. Ἀπό τούς σταθμούς ἐπιδέσεως τῶν συνταγμάτων μέχρι τά χειρουργεῖα διαλογῆς καί τά χειρουργεῖα τῶν μεραρχιῶν, μέ τή μέριμνα τῶν ἀρχίατρων τῶν μεραρχιῶν καί τῶν διευθυντῶν τῶν IV Γραφείων τους. Ἀπό τά χειρουργεῖα τῶν μεραρχιῶν μέχρι τούς ἀναπτυγμένους νοσηλευτικούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς τῶν σωμάτων στρατοῦ, μέ τή μέριμνα τῶν ἀρχίατρων τῶν σωμάτων στρατοῦ καί τῶν διευθυντῶν τῶν IV Γραφείων τους, κατόπιν συνεννοήσεως μέ τούς ἀντίστοιχους ἀρχίατρους καί τούς διευθυντές IV Γραφείων τῶν μεραρχιῶν. Ἀπό τούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς τῶν σωμάτων στρατοῦ πρός τό Σ4 Νοσοκομεῖο Διακομιδῆς (Γράψι), πρός τό Α' Πεδινό Χειρουργεῖο (Μονή Βελᾶς) καί πρός τό Σ3 Νοσοκομεῖο Διακομιδῆς (Ἰωάννινα), μέ τή μέριμνα τῶν ἀρχίατρων καί τῶν διευθυντῶν IV Γραφείων τῶν σωμάτων στρατοῦ, κατόπιν συνεννοήσεως μέ τό Γενικό Ἀρχίατρο καί τό Διευθυντή τοῦ IV Γραφείου τοῦ ΤΣΗ.

Ἀπό τό Σ4 Νοσοκομεῖο Διακομιδῆς (Γράψι) καί τό Α' Πεδινό Χειρουργεῖο (Μονῆς Βελᾶς) μέχρι τά Ἰωάννινα καί νοτιότερα, οἱ διακομιδές συνεχίζονταν μέ τή μέριμνα τοῦ Γενικοῦ Ἀρχίατρου καί τοῦ Διευθυντῆ τοῦ IV Γραφείου τοῦ ΤΣΗ, κατόπιν συνεννοήσεως μέ τούς Διευθυντές τῶν προαναφερόμενων ὑγειονομικῶν σχηματισμῶν. Ἀπό τό Νοσηλευτικό Κέντρο Ἰωαννίνων συνεχίζονταν οἱ διακομιδές μέ τό Σ3 Νοσοκομεῖο Διακομιδῆς, κατά κατηγορίες στά νοσηλευτικά κέντρα νότια τῶν Ἰωαννίνων καί στά πλωτά νοσοκομεῖα. Οἱ διακομιδές ρυθμίζονταν ἀπό τό Γενικό Ἀρχίατρο καί ἀπό τό Διευθυντή τοῦ IV Γραφείου τοῦ ΤΣΗ. Οἱ θαλάσσιες διακομιδές ἀπό τό Μεσολόγγι καί τήν Ἀμφιλοχία γίνονταν κατόπιν συνεννοήσεως τοῦ ΤΣΗ μέ τό Γενικό Στρατηγεῖο.

Ὁ ἴδιος τρόπος διακομιδῆς ἐφαρμοζόταν καί γιά τούς βαρειά τραυματίες, ἀσθενεῖς καί παγόπληκτους αἰχμάλωτους. Οἱ λοιποί μεταφέρονταν στό ἐσωτερικό, ἀπό τήν Πρέβεζα, μέ τά πλωτά μέσα πού ἐπέστρεφαν.

208. Ἡ ἀπόσταση ἀπό τό μέτωπο μέχρι τήν Ἀμφιλοχία ἦταν 280 χιλιόμετρα καί μέχρι τό Μεσολόγγι 370. Ὁ ρυθμός τῶν διακομιζόμενων ἡμερησίως ἦταν ὁ ἑξῆς :

—Ἀπό τό μέτωπο στά Ἰωάννινα 300—1.200. Κύκλωμα 36 ὡρῶν, 180 ὑγειονομικά αὐτοκίνητα.

—Ἀπό τά Ἰωάννινα στήν Ἄρτα 250—300. Κύκλωμα 24 ὡρῶν, 30 ὑγειονομικά αὐτοκίνητα.

—Ἀπό τά Ἰωάννινα στήν Ἀμφιλοχία 100—150. Κύκλωμα 24 ὡρῶν, 15 ὑγειονομικά αὐτοκίνητα.

—Ἀπό τά Ἰωάννινα στό Ἀγρίνιο 200—250. Κύκλωμα 48 ὡρῶν, 40 ὑγειονομικά αὐτοκίνητα.

Ἀπό τήν Ἄρτα στήν Ἀμφιλοχία 100—150. Κύκλωμα 12 ὡρῶν, 8 ὑγειονομικά αὐτοκίνητα.

—Ἀπό τήν Ἄρτα στό Ἀγρίνιο 150—200. Κύκλωμα 24 ὡρῶν, 20 ὑγειονομικά αὐτοκίνητα.

—Ἀπό τήν Ἄρτα στό Μεσολόγγι 100—150. Κύκλωμα 48 ὡρῶν, 30 ὑγειονομικά αὐτοκίνητα.

—Ἀπό τό Ἀγρίνιο στό Μεσολόγγι 225–250, μέ τόν ὑγειονομικό συρμό τῶν σιδηροδρόμων Βορειοδυτικῆς Ἑλλάδας.

Ὁ ἀριθμός τῶν διακομιζόμενων ἀπό τό Μεσολόγγι, μέ τά πλωτά νοσοκομεῖα, στό ἐσωτερικό ἔφθανε ἡμερησίως τούς 600 περίπου καί ἀπό τήν Ἀμφιλοχία τούς 300, ὅταν χρησιμοποιοῦνταν τά πλωτά νοσοκομεῖα.

209. Οἱ διαδρομές τῶν πλοίων ἦταν οἱ ἑξῆς: Μεταξύ Μεσολογγίου—Πατρῶν κάθε ἡμέρα. Μεταξύ Μεσολογγίου—Λουτρακίου καί Πειραιᾶ, κάθε πλοῖο ἔκανε τή διαδρομή δύο ἤ τρεῖς φορές τήν ἑβδομάδα καί μεταξύ Ἀμφιλοχίας—Πατρῶν ἤ Ἀμφιλοχίας—Πειραιᾶ μία ἤ δύο φορές τήν ἑβδομάδα.

Ὡς πλωτά νοσοκομεῖα καί ἀσθενοφόρα πλοῖα χρησιμοποιήθηκαν τά παρακάτω ἀκτοπλοϊκά πλοῖα, τά ὁποῖα εἶχαν τεθεῖ στή διάθεση τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου:

—«*Ἄνδρος*» μεταφορική ἱκανότητα σέ κλίνες 200, καθήμενοι 100.

—«*Σωκράτης*» μεταφορική ἱκανότητα σέ κλίνες 350, καθήμενοι 100.

—«*Ἀρντένα*» μεταφορική ἱκανότητα σέ κλίνες καί καθήμενους 200.

—«*Ἀλμπέρτα*» μεταφορική ἱκανότητα σέ κλίνες καί καθήμενους 200.

—«*Πύλαρος*» μεταφορική ἱκανότητα σέ κλίνες καί καθήμενους 130.

—«*Πολικός*» μεταφορική ἱκανότητα σέ κλίνες καί καθήμενους 130.

—«*Τῆνος*» μεταφορική ἱκανότητα σέ κλίνες καί καθήμενους 130.

—«*Μοσχάνθη*» μεταφορική ἱκανότητα σέ κλίνες καί καθήμενους 80.

—«*Ἀττική*» μεταφορική ἱκανότητα σέ κλίνες καί καθήμενους 400.

—«*Ἑλληνίς*» μεταφορική ἱκανότητα σέ κλίνες καί καθήμενους 200.

Ἤτοι συνολικά ἡ μεταφορική ἱκανότητα ὅλων τῶν πλοίων ἔφθανε τούς 2.220 διακομιζόμενους σέ κλίνες καί καθήμενους (1).

Δ'. Στά Μετόπισθεν τοῦ Β' Ρυθμιστικοῦ Κέντρου (Β'ΡΚ)

(Σχεδιάγραμμα 16)

210. Τό Β' Ρυθμιστικό Κέντρο, πού εἶχε ἕδρα στή Φλώρινα, σ' αὐτή τήν περίοδο κάλυπτε τίς ὑγειονομικές ἀνάγκες τῶν μετόπισθεν τοῦ βόρειου τμήματος τοῦ

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 635/Δ/2, σελ. 35-40.

μετώπου (τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ) μέ τούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς Φλώρινας, Καστοριᾶς καί 'Αμυνταίου. Διέθετε καί Διεύθυνση 'Υγειονομικῆς 'Υπηρεσίας γιά τό συντονισμό καί ἐπίβλεψη τῆς ὅλης ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας τῆς δικαιοδοσίας του.

Προωθημένη νοσηλευτική μονάδα στό Βόρειο Μέτωπο ἦταν τό Νοσοκομεῖο Κορυτσᾶς, τό ὁποῖο ὅμως δέ διέθετε ἐπαρκή ἀριθμό κλινῶν. Πρόταση τῆς Διευθύνσεως 'Υγειονομικῆς 'Υπηρεσίας γιά ἀνάπτυξη στήν προωθημένη θέση Μπίγλιστα τοῦ Σ1 Νοσοκομείου Διακομιδῆς ἀπορρίφτηκε. Αὐτό ἐγκαταστάθηκε στή Φλώρινα, μέ ἀποτέλεσμα τήν ἀδυναμία ἀντιμετωπίσεως τῶν ἀναγκῶν νοσηλείας, ὅταν ἡ ὁδός πρός τή Φλώρινα διακοπτόταν ἀπό τά χιόνια στόν αὐχένα τοῦ Πισοδερίου. Στή Φλώρινα λειτουργοῦσε καί τό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Φλώρινας.

Τό Νοσηλευτικό Κέντρο Φλώρινας διέθετε περίπου 1.000 κλίνες, κατά τήν πλήρη ἀνάπτυξή του. 'Από τίς 27 Φεβρουαρίου 1941, ἡ νοσηλευτική δυνατότητα στή Φλώρινα αὐξήθηκε κατά 450 κλίνες μέ τή μεταστάθμευση τοῦ Σ2 Νοσοκομείου Διακομιδῆς, πού μέχρι τότε λειτουργοῦσε στό 'Αμύνταιο καί στό Ξυνό Νερό.

Μέ αὐτό τόν τρόπο τά 'Ιωάννινα ἔγιναν τό Νοσηλευτικό Κέντρο τῶν μετόπισθεν τοῦ Νότιου καί Κεντρικοῦ Μετώπου (Α'—Β' Σώματα Στρατοῦ) καί ἡ Φλώρινα τοῦ Βόρειου Μετώπου (Γ' Σῶμα Στρατοῦ).

211. Οἱ συνθῆκες νοσηλείας στή Φλώρινα ἦταν πολύ καλύτερες ἀπ' αὐτές στά 'Ιωάννινα. Αὐτό ὀφειλόταν στό μικρό ἀριθμό τῶν διακομιζόμενων καί στήν ἐπάρκεια καί πληρότητα τῶν νοσηλευτικῶν χώρων.

Τό Σ1 Νοσοκομεῖο λειτούργησε στή Φλώρινα καί στεγάστηκε σέ οἰκήματα, πού παρεῖχαν ὅλους τούς ὅρους τῆς καλῆς νοσηλείας. Αὐτά τά οἰκήματα ἦταν, ἡ Οἰκοκυρική Σχολή, τό Δημοτικό Νοσοκομεῖο καί ἡ Γεωργική Σχολή, δηλαδή κτίρια ἄριστα μέ κατάλληλη διαρρύθμιση γιά τήν ἀνάπτυξη νοσοκομείου. Διέθεταν κεντρική θέρμανση καί ἀρκετούς βοηθητικούς χώρους. Τό Δημοτικό Νοσοκομεῖο Φλώρινας ἦταν νέο καί συγχρονισμένο. Διέθετε ἄριστα ἐξοπλισμένο χειρουργεῖο, ἀκτινολογικό καί μικροβιολογικό ἐργαστήριο, ἀπολυμαντικούς κλιβάνους κ. ἄ. Μέ διαταγή τοῦ Β' ΡΚ ὑπήχθηκε στό Σ1 Νοσοκομεῖο Διακομιδῆς.

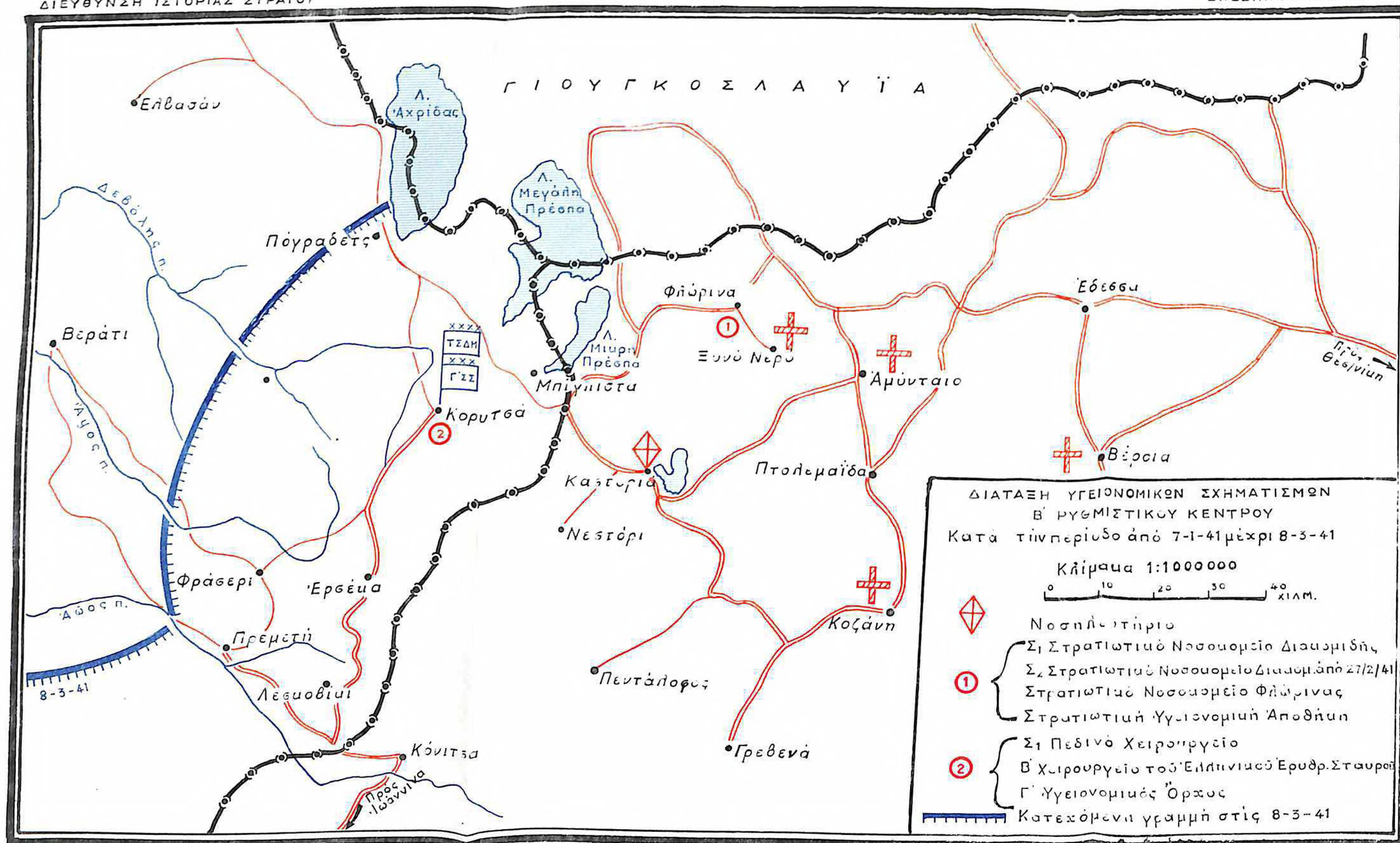
Τό Σ2 Νοσοκομεῖο Διακομιδῆς λειτούργησε στό 'Αμύνταιο καί στό Ξυνό Νερό μέσα σέ οἰκήματα. Οἱ νοσηλευτικοί χῶροι ἔγιναν σχετικά ἀνεκτοί μέ τήν προσπάθεια τῆς Διευθύνσεως τοῦ Νοσοκομείου.

Ὕστερα ἀπό τήν ὀργάνωση τῆς Διευθύνσεως 'Υγειονομικῆς 'Υπηρεσίας στό ΤΣΔΜ (περί τό τέλος τοῦ πρώτου δεκαήμερου τοῦ Δεκεμβρίου 1940), ἐκδόθηκε διαταγή μετασταθμεύσεως τοῦ Σ2 Νοσοκομείου Διακομιδῆς στή Φλώρινα. 'Η μεταστάθμευση ἔγινε καί τό Νοσοκομεῖο ἐγκαταστάθηκε στή Φλώρινα σέ πέντε σχολικά κτίρια σχεδόν ἐρειπωμένα, τά ὁποῖα ὅμως ἐπισκευάστηκαν. Μέ τή μέριμνα τοῦ Β' Ρυθμιστικοῦ Κέντρου, ἀνέπτυξε 450 κλίνες. Τό Νοσοκομεῖο παρέμεινε ἐκεῖ μέχρι τό τέλος αὐτῆς τῆς περιόδου καί στίς 10 Μαρτίου 1941 μεταστάθμευσε στήν 'Ελασσόνα, κατόπιν διαταγῆς τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου.

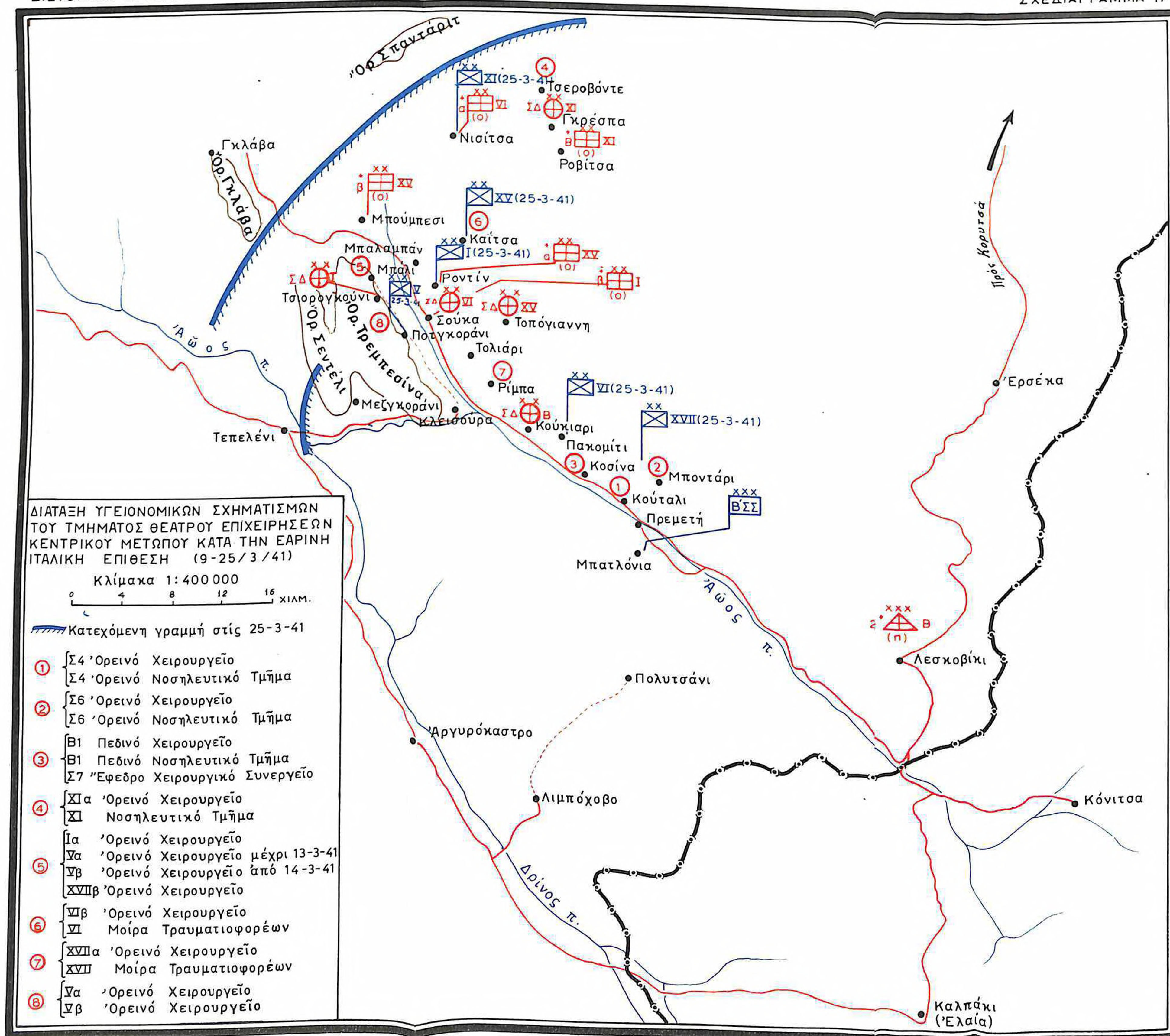
Στό 'Αμύνταιο ὀργανώθηκε κέντρο ἐπανακτήσιμων ἀπό τίς 25 Φεβρουαρίου 1941, πού λειτούργησε κανονικά σέ ὅλη αὐτή τήν περίοδο (1).

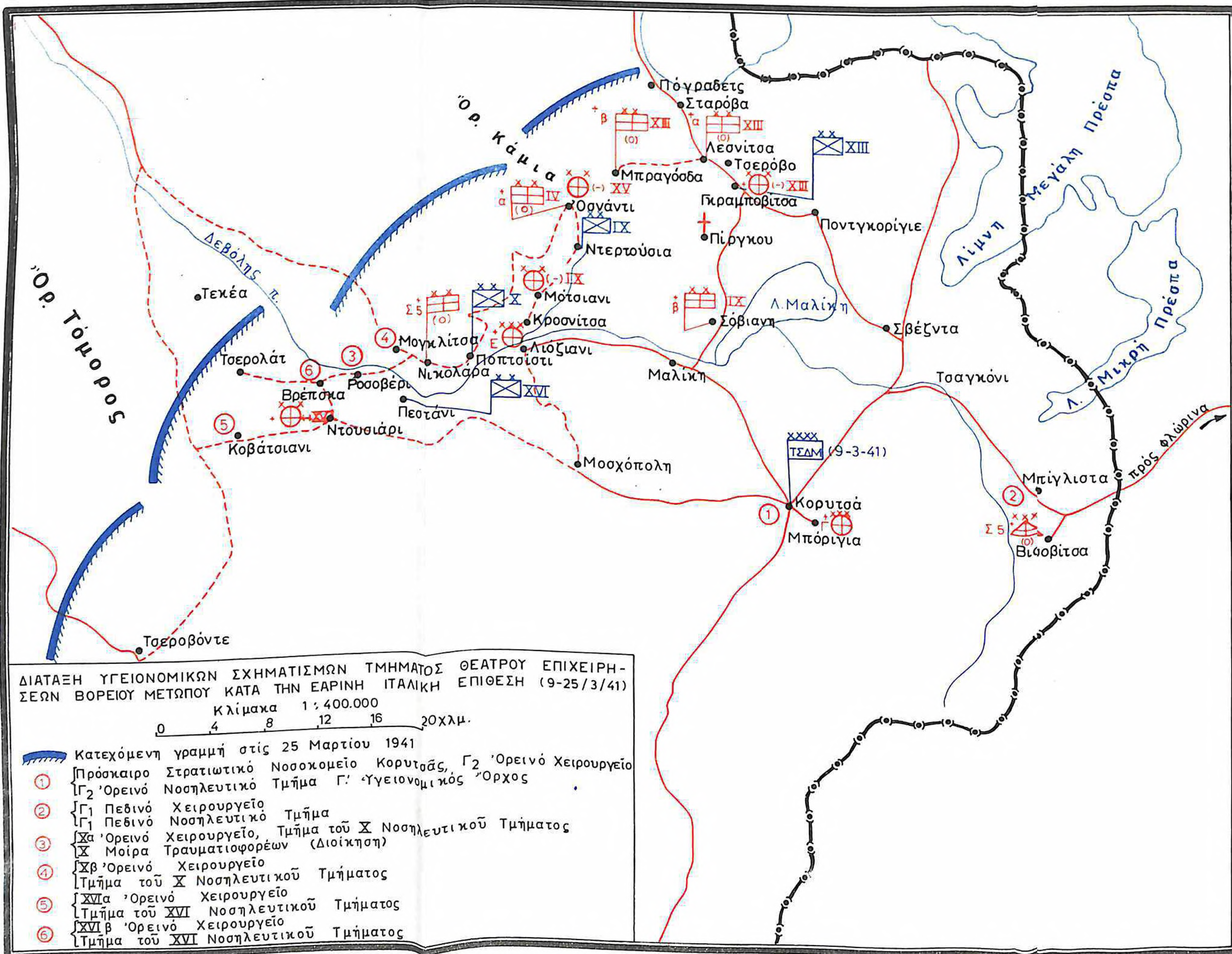
---

(1) 'Αρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 673/Ε/1, σελ. 1-2 καί Φ. 673/Α/1α, σελ. 178-181.

ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΥΪΑ
Ελβασάν
Λ. Αχρίδας
Λ. Μεγάλη Πρέσπα
Λ. Μικρή Πρέσπα
Δεβόλης π.
Πόγραδετς
Φλώρινα
Ξυνό Νερό
Έδεσσα
Προς Θεσ/νίκη
Βεράτι
ΤΣΔΜ
Γ΄ΣΣ
Μπιγκλίστα
Αμύνταιο
Κορυτσά
Αώος π.
Καστοριά
Πτολεμαΐδα
Βέροια
Νεστόρι
Φράσερι
Ερσέκα
Αώος π.
Πρεμετή
Κοζάνη
8-3-41
Λεσκοβίκι
Πεντάλοφος
Κόνιτσα
Γρεβενά
Προς Ιωάννινα
ΔΙΑΤΑΞΗ ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΩΝ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΩΝ
Β΄ ΡΥΘΜΙΣΤΙΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ
Κατά την περίοδο από 7-1-41 μέχρι 8-3-41
Κλίμακα 1:1000000
0 10 20 30 40 ΧΙΛΜ.
Νοσηλευτήριο
Σ1 Στρατιωτικό Νοσοκομείο Διακομιδής
Σ2 Στρατιωτικό Νοσοκομείο Διακομ. από 27/2/41
Στρατιωτικό Νοσοκομείο Φλώρινας
Στρατιωτική Υγειονομική Αποθήκη
Σ1 Πεδινό Χειρουργείο
Β΄ Χειρουργείο του Ελληνικού Ερυθρ. Σταυρού
Γ΄ Υγειονομικός Όρχος
Κατεχόμενη γραμμή στίς 8-3-41

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 17

Όρ. Κάμια
Όρ. Τόμορος
Δεβόλης π.
Πόγραδετς
Σταρόβα
Λεσνίτσα
Τσερόβο
Μπραγόσδα
Γκραμποβίτσα
Ποντγκορίγιε
Πίργκου
Οσνάντι
Ντερτούσια
Μότσιανι
Κροσνίτσα
Λιόζιανι
Ποπτσίστι
Μογκλίτσα
Νικολάρα
Ροσοβέρι
Βρέπσκα
Ντουσιάρι
Κοβάτσιανι
Τσερολάτ
Τεκέα
Πεστάνι
Μοσχόπολη
Μαλική
Λ. Μαλίκη
Σόβιανη
Σβέζντα
Τσαγκόνι
Κορυτσά
Μπόριγια
Μπίγλιστα
Βιτσοβίτσα
πρός Φλώρινα
Λίμνη Μεγάλη Πρέσπα
Λ. Μικρή Πρέσπα
Τσεροβόντε
ΤΣΔΜ (9-3-41)
ΔΙΑΤΑΞΗ ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΩΝ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΩΝ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΘΕΑΤΡΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΒΟΡΕΙΟΥ ΜΕΤΩΠΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΑΡΙΝΗ ΙΤΑΛΙΚΗ ΕΠΙΘΕΣΗ (9-25/3/41)
Κλίμακα 1:400.000
0 4 8 12 16 20χλμ.
Κατεχόμενη γραμμή στίς 25 Μαρτίου 1941
① Πρόσκαιρο Στρατιωτικό Νοσοκομείο Κορυτσάς, Γ2 'Ορεινό Χειρουργείο
Γ2 'Ορεινό Νοσηλευτικό Τμῆμα Γ' Ύγειονομικός Όρχος
② Γ1 Πεδινό Χειρουργεῖο
Γ1 Πεδινό Νοσηλευτικό Τμῆμα
③ Xα 'Ορεινό Χειρουργεῖο, Τμῆμα τοῦ X Νοσηλευτικοῦ Τμήματος
X Μοίρα Τραυματιοφορέων (Διοίκηση)
④ Xβ 'Ορεινό Χειρουργεῖο
Τμῆμα τοῦ X Νοσηλευτικοῦ Τμήματος
⑤ XVIα 'Ορεινό Χειρουργεῖο
Τμῆμα τοῦ XVI Νοσηλευτικοῦ Τμήματος
⑥ XVIβ 'Ορεινό Χειρουργεῖο
Τμῆμα τοῦ XVI Νοσηλευτικοῦ Τμήματος

212. Ἡ λειτουργία τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας στό χῶρο τῆς δικαιοδοσίας τοῦ Β' ΡΚ, πού κάλυπτε τίς ὑγειονομικές ἀνάγκες τῶν μετόπισθεν τοῦ Βόρειου Μετώπου καί ἰδιαίτερα στούς τομεῖς τῶν διακομιδῶν καί τῆς νοσηλείας, ὑπῆρξε ἡ ἑξῆς:

α. Διακομιδές.

Οἱ διακομιδές ἀπό τήν Κορυτσά ἦταν τό ἀντικείμενο συνεχοῦς μέριμνας τοῦ Β' ΡΚ. Οἱ αἰτήσεις διακομιδῶν τοῦ Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου Κορυτσᾶς ἱκανοποιοῦνταν μέ τά ὑγειονομικά μεταφορικά μέσα τοῦ Β' ΡΚ. Παρ' ὅλα αὐτά δέν ἔλειψαν τά ἀπρόοπτα περιστατικά, ἐξαιτίας τῶν ὁποίων ταλαιπωρήθηκαν πολλοί ἀπό τούς διακομιζόμενους τραυματίες καί ἀσθενεῖς. Κατ' ἐπανάληψη τά ὑγειονομικά αὐτοκίνητα ἀποκλείστηκαν ἀπό τά χιόνια καί ὑποχρεώθηκαν νά παραμείνουν ἀκίνητα γιά πολλές ὧρες στούς δρόμους μέ τούς τραυματίες, ἀσθενεῖς καί παγόπληκτους.

Οἱ διακομιδές πρός τό ἐσωτερικό γίνονταν μέ ὑγειονομικούς σιδηροδρομικούς συρμούς καί λειτουργοῦσαν ἀπρόσκοπτα. Δέν παρουσιάστηκαν δυσχέρειες στά Σ1 καί Σ2 Νοσοκομεῖα Διακομιδῶν στήν ὑποδοχή τῶν διακομιζόμενων ἀπό τό μέτωπο. Τό Σ2 Νοσοκομεῖο ὑποδεχόταν ἀπώλειες ὑγείας ἀπό τήν Κορυτσά, ὅσον καιρό στάθμευε στό Ἀμύνταιο. Ὅταν μεταστάθμευσε στή Φλώρινα τούς διακομιζόμενους ὑποδεχόταν τό Σ1 Νοσοκομεῖο Διακομιδῆς, τό ὁποῖο ὀργάνωσε εἰδικό τμῆμα ὑποδοχῆς. Οἱ διακομιζόμενοι κατανέμονταν στά Σ1 καί Σ2 Νοσοκομεῖα ἀνάλογα μέ τά κενά πού ὑπῆρχαν. Ἡ ὑπηρεσία ὑποδοχῆς τῶν διακομιζόμενων λειτουργοῦσε καθ' ὅλο τό 24ωρο. Μετά τήν ὑποδοχή γινόταν καθαριότητα, κούρεμα, ξύρισμα, ἀποφθειρίαση καί τέλος ἡ διαλογή. Μέ τή διαλογή καθορίζονταν οἱ ἀμέσως διακομιστέοι στό ἐσωτερικό καί οἱ εἰσαγόμενοι στά νοσοκομεῖα τῆς Φλώρινας.

β. Νοσηλεία.

Ἡ νοσηλεία στό Νοσηλευτικό Κέντρο Φλώρινας διεξαγόταν κατά τρόπο ἄρτιο. Ἡ συμπεριφορά γενικά τοῦ ἀνώτερου καί κατώτερου προσωπικοῦ τῶν νοσοκομείων πρός τούς τραυματίες, ἀσθενεῖς καί παγόπληκτους ἦταν στοργική, γι' αὐτό καί ἡ εὐγνωμοσύνη τῶν τελευταίων ἦταν ἔκδηλη. Ἀντίθετα, μέ ἄκαμπτη ἐπιμονή καί χωρίς ἐξαίρεση, ἀναζητοῦνταν οἱ ἐπιτήδειοι καί φυγοπόλεμοι στούς ὁποίους δίνονταν ἀμέσως ἐξιτήρια ἀπό τά νοσοκομεῖα.

Ἡ ὑγειονομική καί λογιστική τακτοποίηση τῶν διακομιστέων στό ἐσωτερικό γινόταν μέ ταχύτητα καί τάξη, ἐνῶ ἡ διακομιδή τους ἐξαρτιόταν ἀπό τούς διαθέσιμους σιδηροδρομικούς συρμούς, μέχρι τούς ὁποίους οἱ τραυματίες μεταφέρονταν μέ τή μέριμνα τῶν νοσοκομείων. Ὅσοι παρέμεναν γιά νοσηλεία στή Φλώρινα, κατανέμονταν ἀνάλογα μέ τήν πάθηση ἤ τό τραῦμα τους, στίς ἀντίστοιχες κλινικές τῶν νοσοκομείων.

Στήν καλή λειτουργία τῶν νοσοκομείων, ἐκτός ἀπό τό στρατιωτικό καί ἰδιωτικό προσωπικό, συνέβαλε σοβαρά καί τό Σῶμα τῶν Ἐθελοντριῶν Ἀδελφῶν Νοσοκόμων τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ. Αὐτό τό Σῶμα μέ τήν καθοδήγηση ἔμπειρων μόνιμων Ἀδελφῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, ὑπερέβαλε τόν ἑαυτό του σέ αὐταπάρνηση, ἄκαμπτη ἐργατικότητα καί στοργή στήν περίθαλψη τῶν τραυματιῶν, τῶν παγόπληκτων καί τῶν ἀσθενῶν τοῦ Βόρειου Μετώπου.

Ὁ Ἑλληνικός Ἐρυθρός Σταυρός (Τμῆμα Θεσσαλονίκης) σημαντικά βοήθησε τά νοσοκομεῖα τῆς Φλώρινας, στόν ἀνεφοδιασμό τους σέ φάρμακα, νοσηλευτικά μέσα καί συντηρημένο αἷμα. Πρέπει νά ἀναφερθεῖ πώς τόσο ἡ ὀργά-

νωση τῆς συσκευασίας καί τῆς μεταφορᾶς τοῦ αἵματος, ὅσο καί ὁ ἐπιστημονικός ἔλεγχος τῆς λήψεως καί τῆς συσκευασίας ἦταν ἄριστος. Σέ ἑκατό καί πλέον γενόμενες μεταγγίσεις, καμιά παρενέργεια δέν παρατηρήθηκε. Χάρις στήν ἀνάνηψη μέ τή μετάγγιση αἵματος, ἀρκετός ἀριθμός τραυματιῶν καί ἀσθενῶν σώθηκε ἀπό βέβαιο θάνατο. Γι' αὐτό δίκαια πρέπει νά ἐξαρθεῖ ἡ σπουδαιότατη συμβολή τοῦ τμήματος αἱμοδοσίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ.

Στό Νοσηλευτικό Κέντρο Φλώρινας ἐπικρατοῦσε ἀπόλυτη τάξη, ὀργάνωση καί ἐνημέρωση τοῦ ὑγειονομικοῦ προσωπικοῦ. Αὐτό ἀναγνωρίστηκε ἀπό τή Διοίκηση τοῦ Β' Ρυθμιστικοῦ Κέντρου μέ τήν ἔκδοση σχετικῆς διαταγῆς, μέ τήν ὁποία τονιζόταν ὅτι τό Νοσηλευτικό Κέντρο ἐκπλήρωσε πλήρως τήν ἀποστολή του καί πρόσφερε ἀνεκτίμητες ὑπηρεσίες στό μαχόμενο στρατό ([1]).

Ε'. Στή Ζώνη Ἐπιχειρήσεων τοῦ Κεντρικοῦ Μετώπου

(Σχεδιάγραμμα 12)

213. Τήν εὐθύνη καί τό συντονισμό τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας τῆς ζώνης τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ Κεντρικοῦ Μετώπου, εἶχε ἡ Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ. Ἡ ὑγειονομική ὑποστήριξη τῶν μαχόμενων μονάδων σ' αὐτό τό Μέτωπο, εἶχε ἀνατεθεῖ στό Νοσηλευτικό Κέντρο Ἰωαννίνων, πού ἐκτελοῦσε τίς διακομιδές πρός τά βρισκόμενα στά νότια αὐτοῦ νοσηλευτικά κέντρα. Τό Β' Σῶμα Στρατοῦ διέθετε τούς ἑξῆς ὑγειονομικούς σχηματισμούς:

- Β1 Πεδινό Χειρουργεῖο
- Β1 Πεδινό Νοσηλευτικό Τμῆμα
- Σ4 Ὀρεινό Χειρουργεῖο
- Σ4 Ὀρεινό Νοσηλευτικό Τμῆμα
- Σ6 Ὀρεινό Χειρουργεῖο
- Σ6 Ὀρεινό Νοσηλευτικό Τμῆμα

  } Διατέθηκαν ἀπό τό Γενικό Στρατηγεῖο
- Β2 Πεδινό Νοσηλευτικό Τμῆμα
- Β' Μοίρα Τραυματιοφορέων
- Β' Ὑγειονομικό Ὄρχο.

Μέ τούς παραπάνω ὑγειονομικούς σχηματισμούς καλύπτονταν οἱ ἀνάγκες τῆς διαλογῆς, τῆς περιθάλψεως, τῶν χειρουργικῶν ἐπεμβάσεων, τῶν διακομιδῶν, τῶν ἀπολυμάνσεων καί τῶν ὑγειονομικῶν ἀνεφοδιασμῶν τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ.

Δυσμενεῖς παράγοντες στή διεξαγωγή τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας ἦταν οἱ μεγάλες ἀποστάσεις, τό ὀρεινό καί δύσβατο ἔδαφος, ἡ μεγάλη κακοκαιρία καί ἡ συνεχής δράση τῆς ἰταλικῆς ἀεροπορίας.

214. Ἡ Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ καθόρισε ὡς ἑξῆς τή λειτουργία τοῦ συστήματος τῆς ἁρμοδιότητάς της:

–Ἡ Β' Μοίρα Τραυματιοφορέων, πού στάθμευε στό Κούκιαρι, συγκρότησε τρεῖς σταθμούς ὑγειονομικῶν αὐτοκινήτων, δηλαδή στό Χάνι Μπαλαμπάνη, στή Γκόριζα καί στήν Κλεισούρα. Διακόμιζε τίς ἀπώλειες ὑγείας μέ τά ὑγειονομικά αὐτοκίνητα πού τῆς εἶχαν διατεθεῖ καί μέ τά κενά φορτηγά πού ἐπέστρεφαν

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 673/Α/1α, σελ. 181–184, Φ. 678/ΙΣΤ /2, σελ. 4–5 καί Φ. 678/ΙΣΤ/1, σελ. 3–8.

ἀπό τό μέτωπο, στήν Κοσίνα, ὅπου ἦταν ἀναπτυγμένα τό Β1 Πεδινό Χειρουργεῖο, τό Β1 Πεδινό Νοσηλευτικό Τμῆμα καί τό Σ7 Ἔφεδρο Χειρουργικό Συνεργεῖο.

— Σέ κάθε σταθμό ὑγειονομικῶν αὐτοκινήτων καί κοντά στή δημόσια ὁδό, ἐγκαθιστόταν σταθμός ὑπό ὑγειονομικό ἀξιωματικό μέ τό ἀπαιτούμενο βοηθητικό προσωπικό, κτήνη, φαρμακευτικό, ἐπιδεσμικό καί σκηνικό ὑλικό. Σκοπός του ἦταν ἡ ἐπίδεση ξανά τῶν τραυματιῶν, ἰδιαίτερα αὐτῶν πού εἶχαν αἱμορραγία καί ἡ παροχή θερμοῦ ροφήματος στούς διακομιζόμενους. Ἡ Β' Μοίρα Τραυματιοφορέων εἶχε ἐγκαταστήσει σταθμό στή γέφυρα Πέτρανης. Ὁ σταθμός, ὑπό ὑγειονομικό ἀξιωματικό διέθετε ἀριθμό ἀντρῶν, κτηνῶν, φορείων καί ὑγειονομικό ὑλικό. Συνεπῶς ὅταν ἡ γέφυρα καταστρεφόταν ἀπό τήν ὑπερεκχείλιση τῶν ὑδάτων τοῦ ποταμοῦ Ἀώου, ὁ σταθμός ἐνεργοῦσε ὡς συνεργεῖο διακομιδῆς.

— Οἱ διακομιδές κατά κανόνα γίνονταν τή νύκτα, ἐξαιτίας τῶν καθημερινῶν ἐχθρικῶν ἀεροπορικῶν προσβολῶν.

— Νότια τῆς Κοσίνας ἦταν ἀναπτυγμένα στό Κούταλι τό Σ4 Ὀρεινό Χειρουργεῖο καί τό Σ4 Ὀρεινό Νοσηλευτικό Τμῆμα.

— Στό Μπουντάρι τό Σ6 Ὀρεινό Χειρουργεῖο καί τό Σ6 Ὀρεινό Νοσηλευτικό Τμῆμα.

— Στό Λεσκοβίκι τό Β2 Πεδινό Νοσηλευτικό Τμῆμα.

— Τό Β1 Πεδινό Χειρουργεῖο στήν Κοσίνα, ἐνισχυμένα μέ τό Β1 Πεδινό Νοσηλευτικό Τμῆμα καί τό Σ7 Ἔφεδρο Χειρουργικό Συνεργεῖο, εἶχε τό μεγαλύτερο βάρος ἐργασίας ἀπό ὅλους τούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς, γιατί ἦταν ὁ πιό προωθημένος σχηματισμός χειρουργικῶν ἐπεμβάσεων Α' ἀνάγκης τραυτιῶν, διαλογῆς καί διακομιδῆς πρός τούς μετόπισθεν ὑγειονομικούς σχηματισμούς, μέ τελικό πρ[illegible] ό τό Νοσηλευτικό Κέντρο Ἰωαννίνων.

— Γιά τόν ὑγειονομικό ἀνεφοδιασμό τῶν μονάδων τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ ὑπῆρχε ὁ Β' Ὑγειονομικός Ὄρχος προωθημένος στήν Πηγή Κενταύρων, ἕξι χιλιόμετρα νότια τῆς Κλεισούρας.

215. Οἱ ὑγειονομικοί σχηματισμοί πού διατέθηκαν καί ἡ ὑγειονομική ὑποστήριξη τῶν μεραρχιῶν τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ κατά τίς ἐπιχειρήσεις τῆς 7–1–41 μέχρι 8–3–41 εἶχαν ὡς ἑξῆς:

– Ἡ XV Μεραρχία διέθετε:

. Τή XV Μοίρα Τραυματιοφορέων στήν Τοπόγιανη.

. Τό XVα Ὀρεινό Χειρουργεῖο, πού μετακινήθηκε ἀπό τήν Κοσίνα καί ἐγκαταστάθηκε στό Ροντίν ἀπό τίς 14–2–41.

. Τό XVβ Ὀρεινό Χειρουργεῖο, πού μετακινήθηκε ἀπό τό Φράσερι καί ἐγκαταστάθηκε ἀπό τίς 14–2–41 στό Μπούμπεσι.

Οἱ ἀπώλειες ὑγείας τῆς XV Μεραρχίας διακομίζονταν στό Μπούμπεσι καί τό Ροντίν, ὅπου λειτουργοῦσαν τά προαναφερόμενα χειρουργεῖα ὡς σταθμοί διαλογῆς. Οἱ ἑτοιμοθάνατοι παρέμεναν ἐκεῖ. Οἱ Α' ἀνάγκης τραυματίες, ἀσθενεῖς καί παγόπληκτοι διακομίζονταν στό Κούταλι (Σ4 Ὀρεινό Χειρουργεῖο, Σ4 Νοσηλευτικό Τμῆμα) καί στό Μπουντάρι (Σ6 Ὀρεινό Χειρουργεῖο, Σ6 Νοσηλευτικό Τμῆμα). Οἱ λοιπές κατηγορίες διακομίζονταν στό Νοσηλευτικό Κέντρο Ἰωαννίνων.

Ἡ διακομιδή τῶν σοβαρά τραυματιῶν, ἀσθενῶν καί παγόπληκτων, γινόταν μέ τά ὑγειονομικά ὀχήματα τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ. Τῶν λοιπῶν ἡ διακομιδή γινόταν μέ τά κενά ὀχήματα γενικῆς χρήσεως, πού ἐπέστρεφαν ἀπό τό μέτωπο.

—Ἡ Ι Μεραρχία διέθετε:

. Τήν Ι Μοίρα Τραυματιοφορέων στή Σούκα ἀπό τίς 16–1–41 καί στό Τσιορογκούνι ἀπό τίς 21–2–41. Ἡ Μοίρα εἶχε ἀναπτύξει κλιμάκια στό Μπούμπεσι, στό Μπάλι καί στό Ψάρι.

– Τό Ια Ὀρεινό Χειρουργεῖο, πού μετακινήθηκε ἀπό τήν Κοσίνα στό Μπάλι στίς 14–2–41, ὅπου λειτούργησε ὡς σταθμός διαλογῆς.

. Τό Ιβ Ὀρεινό Χειρουργεῖο, πού μετακινήθηκε ἀπό τό Πακομίτι στή Σούκα, μέ τμῆμα του στό Χάνι Μπαλαμπάνη. Λειτούργησε ἐπίσης ὡς σταθμός διαλογῆς.

Οἱ ἀπώλειες ὑγείας τῆς Ι Μεραρχίας διακομίζονταν, μέ τά μεταφορικά μέσα της στά προαναφερόμενα χειρουργεῖα διαλογῆς, ὅπου παρέμεναν οἱ ἑτοιμοθάνατοι. Οἱ Α' ἀνάγκης διακομίζονταν στούς ἀναπτυγμένους ὑγειονομικούς σχηματισμούς τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ στήν Κοσίνα, ἐνῶ οἱ λοιπές κατηγορίες πρός τό Νοσηλευτικό Κέντρο Ἰωαννίνων, μέ τή μέριμνα τοῦ Σώματος καί τοῦ ΤΣΗ.

—Ἡ ΧΙ Μεραρχία διέθετε:

. Τήν ΧΙ Μοίρα Τραυματιοφορέων στήν Τρέσκα καί ἀπό τίς 29–1–41 στήν Γκρέπσκα.

. Τό ΧΙα Ὀρεινό Χειρουργεῖο στό Ποτάμι καί ἀπό τίς 14–2–41 στήν Τσεροβόντα μαζί μέ τό ΧΙ Ὀρεινό Νοσηλευτικό Τμῆμα, ὡς σταθμός διαλογῆς καί νοσηλείας.

. Τό ΧΙβ Ὀρεινό Χειρουργεῖο στήν Κιάφα καί ἀπό τίς 29–1–41 στή Ροβίτσα, ὡς σταθμός διαλογῆς.

Οἱ ἀπώλειες ὑγείας τῆς ΧΙ Μεραρχίας μέχρι τό τέλος Ἰανουαρίου 1941, μέ τή μέριμνά της, διακομίζονταν ἀπό τά χειρουργεῖα στόν ὑγειονομικό σταθμό αὐτοκινήτων στή Βοντίτσα καί ἀπό ἐκεῖ, μέ τή μέριμνα τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ, στό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Κορυτσᾶς. Ἀργότερα τό ρεῦμα τῶν διακομιδῶν, ἐξαιτίας τῆς προωθήσεως τῶν τμημάτων τῆς Μεραρχίας καί τῶν δυσμενῶν καιρικῶν συνθηκῶν, κατευθυνόταν, μέ τήν μέριμνά της, πρός τά χειρουργεῖα της καί ἀπό ἐκεῖ πρός τόν ὑγειονομικό σταθμό αὐτοκινήτων στή Γκορίτζα. Ἀπό τό σταθμό αὐτό, οἱ ἀπώλειες ὑγείας κατευθύνονταν πρός τούς ἀναπτυγμένους ὑγειονομικούς σχηματισμούς τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ στήν Κοσίνα, μέ τή δική του μέριμνα. Ἐκεῖ παρέμεναν οἱ Α' ἀνάγκης τραυματίες, ἀσθενεῖς καί παγόπληκτοι. Οἱ ὑπόλοιποι, μέ τή μέριμνα τοῦ Σώματος καί τοῦ ΤΣΗ, κατευθύνονταν πρός τό Νοσηλευτικό Κέντρο Ἰωαννίνων.

Ἡ V Μεραρχία, ὅταν εἰσῆλθε στόν ἀγώνα στίς 26 Ἰανουαρίου 1941, διέθετε ὅλους τούς προβλεπόμενους ὑγειονομικούς σχηματισμούς, δηλαδή:

. Ἡ V Μοίρα Τραυματιοφορέων μέ ἕδρα ἀρχικά τό Τολιάρι καί ἀπό τίς 14 Φεβρουαρίου 1941 βορειοδυτικά Κλεισούρας μέ προωθημένα κλιμάκια στήν Τρεμπεσίνα μεταξύ Μάλι καί Ψάρι, ἐνίσχυσε τόν τομέα τῶν διακομιδῶν τῶν μαχόμενων μονάδων καί τῶν χειρουργείων τῆς Μεραρχίας.

. Τό Vα Ὀρεινό Χειρουργεῖο μετακινήθηκε ἀπό τό Κούκιαρι καί ἀναπτύχθηκε ἀπό τίς 13 Φεβρουαρίου 1941, μεταξύ Ποντγκοράνι καί τοῦ χωριοῦ Μπάλι στήν ἀνατολική πλευρά τῆς Τρεμπεσίνας, ὡς χειρουργεῖο διαλογῆς.

. Τό Vβ Ὀρεινό Χειρουργεῖο, μή ἀναπτυγμένο, στήν περιοχή Τολιάρι.

. Τό V Νοσηλευτικό Τμῆμα, μή ἀναπτυγμένο, στή χαράδρα Γκορίτζα.

Οἱ ἀπώλειες ὑγείας τῆς V Μεραρχίας, πού ἦταν πολύ αὐξημένες σέ κρυοπαγήματα, διακομίζονταν στό ἀναπτυγμένο Vα Ὀρεινό Χειρουργεῖο μέ τά μεταφορικά της μέσα. Στό χειρουργεῖο γινόταν πιό ἐπιμελής ἐπίδεση τῶν τραυματιῶν καί ἀντιτετανικός ὀρός, καθώς καί κάθε ἐνδεικνυόμενη χειρουργική ἐπέμ-

βαση. Ἐπίσης παρέχονταν στούς διακομιζόμενους θερμαντικά ποτά, ρόφημα καί νερό ἀνάλογα μέ τίς περιπτώσεις. Χαρακτηριστική ἦταν ἡ δίψα τῶν διακομιζόμενων, πού ὀφειλόταν στήν ἔλλειψη νεροῦ, γιατί οἱ πηγές τῆς Τρεμπεσίνας βάλλονταν συχνά ἀπό τά ἐπισημασμένα πυρά τοῦ ἰταλικοῦ πυροβολικοῦ. Γι' αὐτό οἱ ἄντρες χρησιμοποιοῦσαν χιόνι ἀντί νεροῦ.

Οἱ ὑπόλοιποι τραυματίες καί ἀσθενεῖς διακομίζονταν μέ τά μέσα τοῦ χειρουργείου, ἐνῶ ὅσοι μποροῦσαν νά βαδίσουν ὁδηγοῦνταν στό σταθμό ὑγειονομικῶν αὐτοκινήτων τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ στό Χάνι Μπαλαμπάνη ἤ στή Σούκα. Μέ διαταγή τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ, ἡ διακομιδή τῶν τραυματιῶν καί ἀσθενῶν γινόταν στήν Κοσίνα ὅπου ἦταν ἀναπτυγμένο τό Β1 Πεδινό Χειρουργεῖο καί τῶν παγόπληκτων στό Κούταλι, ὅπου ἦταν ἀναπτυγμένο τό Σ4 'Ορεινό Χειρουργεῖο μαζί μέ τό Σ4 Νοσηλευτικό Τμῆμα, τά ὁποῖα εἶχαν συγχωνευτεῖ ἀπό τίς 27-12-40 σέ μία ὑγειονομική μονάδα, μέ τόν τίτλο Σ4 Χειρουργικό Συνεργεῖο. Οἱ διακομιδές, ἐξαιτίας τῶν ἐχθρικῶν προσβολῶν, γίνονταν στή διάρκεια τῆς νύκτας. Ἀπό τίς ἀπώλειες ὑγείας, οἱ Α' ἀνάγκης παρέμεναν στούς παραπάνω ὑγειονομικούς σχηματισμούς τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ, ἐνῶ οἱ λοιπές διακομίζονταν στό Νοσηλευτικό Κέντρο Ἰωαννίνων μέ τή μέριμνα τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ ἤ τοῦ ΤΣΗ.

Τέλος, τό Β' Σῶμα Στρατοῦ καί τό Τμῆμα Στρατιᾶς Ἠπείρου ἀντιμετώπισαν μεγάλες δυσκολίες σ' αὐτή τή χειμερινή περίοδο. Οἱ χιονοθύελλες καί ἡ ἐχθρική ἀεροπορία παρεμπόδιζαν τίς διακομιδές. Οἱ ἀπώλειες ὑγείας, ἰδιαίτερα ἀπό παγοπληξία, ἦταν πολύ αὐξημένες ἔναντι τῶν ἀπωλειῶν ἀπό πολεμικά τραύματα. Σάν παράδειγμα ἀναφέρεται πώς στίς 25 Φεβρουαρίου ἡ V Μεραρχία, σέ μιά καί μόνη ἡμέρα εἶχε 133 παγόπληκτους καί 26 τραυματίες. Στίς 21 Ἰανουαρίου βομβαρδίστηκαν ἀπό τόν ἀέρα στό Κούταλι, τό παραπάνω Σ4 Χειρουργικό Χειρουργεῖο καί τό Σ4 'Ορεινό Νοσηλευτικό Τμῆμα εὐτυχῶς χωρίς ἀπώλειες. Γι' αὐτό τό Σ6 Νοσηλευτικό Τμῆμα μετακινήθηκε στό Μπουντάρι (1).

ΣΤ'. Στή Ζώνη Ἐπιχειρήσεων τοῦ Βόρειου Μετώπου

(Σχεδιάγραμμα 13)

216. Ἡ ὑγειονομική ὑποστήριξη τῶν μονάδων, πού μάχονταν στό Βόρειο Μέτωπο, παρεχόταν ἀπό τό Νοσηλευτικό Κέντρο Φλώρινας καί σέ δεύτερο στάδιο ἀπό τό Νοσηλευτικό Κέντρο Θεσσαλονίκης. Τήν εὐθύνη καί τό συντονισμό τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας τοῦ μετώπου εἶχε ἡ Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ, ἡ ὁποία διέθετε τίς ἀκόλουθες ὑγειονομικές μονάδες:

- Πρόσκαιρο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Κορυτσᾶς
- Γ1 Πεδινό Χειρουργεῖο
- Γ1 Πεδινό Νοσηλευτικό Τμῆμα
- Σ10-Σ11-Σ12 Ἔφεδρα Χειρουργικά Συνεργεῖα
- Σ5 'Ορεινό Χειρουργεῖο
- Σ5 'Ορεινό Νοσηλευτικό Τμῆμα
- Β' Χειρουργεῖο τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 635/Δ/2, σελ. 7-9, Φ. 643/ΣΤ/4, σελ. 3, Φ. 686/Α/1, σελ. 95, Φ. 686/Ζ, σελ. 1-3 καί Φ. 643/ΣΤ/3, σελ. 3-4.

— Γ' Μοίρα Τραυματιοφορέων

— Γ' Ὑγειονομικό Ὄρχο.

Μέ αὐτές τίς ὑγειονομικές μονάδες καλύπτονταν οἱ ὑγειονομικές ἀνάγκες τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ, τό ὁποῖο μεριμνοῦσε καί γιά τίς ἀνάγκες τοῦ Ε' Σώματος Στρατοῦ. Τό τελευταῖο διατηρήθηκε μέχρι τό τέλος αὐτῆς τῆς περιόδου.

217. Ἡ Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ ἀνέπτυξε τούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς της ὡς ἑξῆς:

— Στήν Κορυτσά Πρόσκαιρο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο (διά τοῦ Σ1 Πεδινοῦ Χειρουργείου).

— Στήν Πόγιανη τό Γ1 Πεδινό Χειρουργεῖο μαζί μέ τό Γ1 Πεδινό Νοσηλευτικό Τμῆμα.

— Στήν Κάτω Μογκλίτσα τό Σ5 Ὀρεινό Χειρουργεῖο, πού ἐνισχύθηκε μέ τό Σ12 Χειρουργικό Συνεργεῖο, τό μεγαλύτερο κλιμάκιο τοῦ XVI Νοσηλευτικοῦ Τμήματος καί ἕναν οὐλαμό τραυματιοφορέων τῆς Χ Μοίρας Τραυματιοφορέων.

Ἡ νοσηλευτική δυνατότητα τῆς Κορυτσᾶς αὐξήθηκε ἀπό τίς 12 Ἰανουαρίου 1941, μέ τήν ἄφιξη καί ἀνάπτυξη τοῦ Β' Χειρουργείου τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ 120 κλινῶν, τό ὁποῖον ὀργάνωσε καί τμῆμα αἱμοδοσίας.

218. Οἱ ἐνέργειες τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας τῶν μεραρχιῶν τοῦ Βόρειου Μετώπου, ἦταν οἱ ἑξῆς ἀπό βόρεια πρός νότια:

— Ἡ XIII Μεραρχία διέθετε:

. Τή XIII Μοίρα Τραυματιοφορέων στήν περιοχή Γκραμποβίτσα. Ἀπό αὐτή διατέθηκε ἀνά ἕνας οὐλαμός τραυματιοφορέων σέ κάθε σύνταγμα γιά τίς διακομιδές.

. Τό XIIIα Ὀρεινό Χειρουργεῖο στή Λεσνίτσα.

. Τό XIIIβ Ὀρεινό Χειρουργεῖο στή Μπραγόζδα. Λειτουργοῦσε ὡς σταθμός διαλογῆς, μέ προωθημένο κλιμάκιο 4 χιλιόμετρα δυτικότερα.

. Τό XIII Νοσηλευτικό Τμῆμα, πού ἐξυπηρετοῦσε καί τά δύο αναπτυγμένα χειρουργεῖα.

Ἡ διακομιδή τῶν ἀπωλειῶν ὑγείας μέχρι τό XIIIβ Ὀρεινό Χειρουργεῖο γινόταν μέ τραυματιοφορεῖς καί ἀπό ἐκεῖ μέ ὑγειονομικά ὀχήματα μέχρι τά χειρουργεῖα. Ἀπ' αὐτά οἱ ἀπώλειες μάχης διακομίζονταν στό Γ1 Πεδινό Χειρουργεῖο στήν Πόγιανη καί οἱ ἀπώλειες μή μάχης στό Πρόσκαιρο Νοσοκομεῖο Κορυτσᾶς. Ἀπό τήν Πόγιανη καί τήν Κορυτσά οἱ διακομιδές συνεχίζονταν πρός τό Νοσηλευτικό Κέντρο Φλώρινας, μέ τή μέριμνα τοῦ Β' Ρυθμιστικοῦ Κέντρου, ὅπως προαναφέρθηκε στό παρόν κεφάλαιο.

Γιά τόν περιορισμό τῶν κρυοπαγημάτων χορηγήθηκαν στά τμήματα μάλλινα εἴδη ἱματισμοῦ καί γινόταν χρήση λίπους τῶν ποδιῶν σέ μεγάλη κλίμακα. Ἡ ἀποφθειρίαση γινόταν συστηματικά μέ ἀπολυμάνσεις καί χορηγήσεις ἀντιφθειρίνης. Παρόμοια μέτρα πάρθηκαν καί ἀπό τίς ὑπόλοιπες μεγάλες μονάδες.

— Ἡ IX Μεραρχία διέθετε:

. Τήν IX Μοίρα Τραυματιοφορέων στό Ποπτσίστι καί ἀπό τίς 18-1-41 στό Βαστόμι.

. Τό IXα Ὀρεινό Χειρουργεῖο στό Χοτσίστι καί ἀπό τίς 26-1-41 στό Βαστόμι.

. Τό IXβ Ὀρεινό Χειρουργεῖο στή Σοβιανή, μέ τμῆμα στό Ὀσνάντι.

Οἱ διακομιδές ἀπό τή ζώνη τῶν ἐπιχειρήσεων γίνονταν ὡς ἑξῆς: Μέχρι τό Ὀσνάντι μέ τή μέριμνα τῶν μονάδων. Ἀπό τό Ὀσνάντι μέχρι τό Νοσοκομεῖο Κορυτσᾶς, μέ ὑγειονομικά ὀχήματα, μέ τή μέριμνα τοῦ Ἀρχίατρου τῆς Μεραρχίας. Ἀπό τήν Κορυτσά πρός τό Νοσηλευτικό Κέντρο Φλώρινας μέ τή μέριμνα τοῦ Β' Ρυθμιστικοῦ Κέντρου.

Τά συνηθέστερα νοσήματα κατ' αὐτή τήν περίοδο ἦταν τοῦ ἀναπνευστικοῦ συστήματος, ὅπως βρογχίτιδες, τραχειοβρογχίτιδες, πνευμονίες ὡς καί κρυοπαγήματα πρώτου καί δεύτερου βαθμοῦ.

Οἱ διακομιδές ἦταν πολύ ἐπίπονες, ἐξαιτίας τῶν καιρικῶν καί ἐδαφικῶν συνθηκῶν. Πολλές φορές παρουσιάστηκε ἀνάγκη μεταφορᾶς τραυματιῶν ἐπί 15–18 ὧρες μέ φορεῖα. Ὅλες οἱ μεταφορές γίνονταν ἀπό τούς τραυματιοφορεῖς ἀγογγύστως, ἡ δέ συμπεριφορά τους καί πρός τούς Ἰταλούς τραυματίες ὑπῆρξε ἄμεμπτη.

Ὁ ἀνεφοδιασμός τῆς IX Μεραρχίας καί τῶν μονάδων της σέ ὑγειονομικό καί φαρμακευτικό ὑλικό γινόταν κανονικά ἀπό τόν Γ' Ὑγειονομικό Ὅρχο.

— Ἡ X Μεραρχία ἀνέπτυξε τούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς της ὡς ἑξῆς:

. Τήν X Μοίρα Τραυματιοφορέων στό Ροσοβέρι. Ἡ Μοίρα ἐνίσχυε τίς μαχόμενες μονάδες, ἀπό τό Σ5 Ὀρεινό Χειρουργεῖο, μέ οὐλαμό τραυματιοφορέων γιά τίς διακομιδές.

. Τό Χα Ὀρεινό Χειρουργεῖο μαζί μέ τό X Νοσηλευτικό Τμῆμα στό Ροσοβέρι. Αὐτό λειτουργοῦσε καί ὡς χειρουργεῖο καί ὡς σταθμός διαλογῆς.

. Τό Χβ Ὀρεινό Χειρουργεῖο στήν Κάτω Μογκλίτσα, ὅπου λειτούργησε ἀρχικά ὡς χειρουργεῖο καί ἀπό τίς 23-2-41 ὡς σταθμός διαλογῆς.

. Τό Σ5 Ὀρεινό Χειρουργεῖο τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ ἀναπτύχθηκε, ὁμοίως στίς 23-2-41, στήν ἴδια περιοχή Κάτω Μογκλίτσας, καί ἐκτελοῦσε τίς χειρουργικές ἐπεμβάσεις. Ἀργότερα τό Σ5 ἐνισχύθηκε ἀπό τό Σ12 Χειρουργικό Συνεργεῖο καί ἀπό τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ XVI Νοσηλευτικοῦ Τμήματος.

Οἱ ἀπώλειες ὑγείας τῆς X Μεραρχίας διακομίζονταν στό Σ5 Ὀρεινό Χειρουργεῖο, μέ τή μέριμνα τῶν χειρουργείων της, γιά τήν παραπέρα περίθαλψη.

Οἱ διακομιδές μέχρι τό προαναφερόμενο χειρουργεῖο καί ἀπό αὐτό μέχρι τήν ἁμαξιτή ὁδό Νικολάρα γίνονταν ἐφίππως μέ τά διερχόμενα μεταγωγικά ἤ μέ φορεῖα ἀπό τούς τραυματιοφορεῖς. Ἀπό τήν ἁμαξιτή ὁδό Νικολάρα μέχρι τό Νοσοκομεῖο Κορυτσᾶς, μέ ὑγειονομικά αὐτοκίνητα, μέ τή μέριμνα τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ καί ἀπό ἐκεῖ ἡ ἐκκένωση γινόταν πρός τό Νοσηλευτικό Κέντρο Φλώρινας, μέ ὑγειονομικά αὐτοκίνητα τοῦ Β' Ρυθμιστικοῦ Κέντρου.

Ἡ δριμύτητα τοῦ ψύχους, οἱ χιονοθύελλες, τό ὀλισθηρό ἔδαφος, οἱ καταρρακτώδεις βροχές, ἡ παχειά λάσπη, οἱ δύσβατες ὁδεύσεις, ἡ ἔλλειψη ἐπαρκοῦς τροφῆς σέ πολλές περιπτώσεις καί τό πυκνό σκοτάδι δέν ἔκαμψε καθόλου τούς ἡρωικούς τραυματιοφορεῖς καί ἡμιονηγούς στήν ἐκτέλεση τῶν διακομιδῶν. Σ' ἐκείνη τή περίοδο οἱ διακομιδές ἦταν τό μεγάλο καί δύσκολο πρόβλημα, πού ἀντιμετώπισε μέ ἐπιτυχία τό ἁρμόδιο ὑγειονομικό προσωπικό.

— Ἡ XVI Μεραρχία ἀνέπτυξε ὡς ἀκολούθως τούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς της, στό χρονικό διάστημα ἀπό 9-2-41 μέχρι 8-3-41:

. Τήν XVI Μοίρα Τραυματιοφορέων μέ ἕδρα τό Ζερέτσι καί ἀπό τίς 25-2-41 στό Κάτω Ντούσαρι. Η Μοίρα ἐνίσχυσε τίς μονάδες καί τά χειρουργεῖα τῆς XVI Μεραρχίας στίς διακομιδές.

. Τό XVIα Ὀρεινό Χειρουργεῖο (μεῖον) μέ τό ὑπόλοιπο τοῦ XV

Νοσηλευτικοῦ Τμήματος (πού δέν εἶχε διατεθεῖ στό Σ5 'Ορεινό Χειρουργεῖο τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ) στό Κοβάτσανι. Τμῆμα τοῦ XVIα 'Ορεινοῦ Χειρουργείου στή Ζέπα λειτουργοῦσε ὡς τμῆμα διαλογῆς.

. Τό XVIβ 'Ορεινό Χειρουργεῖο, μή ἀναπτυγμένο στό Ζερέτσι καί ἀπό τίς 26–2–41 στή Βρέπσκα.

'Από τό χειρουργεῖο διαλογῆς, οἱ Α' ἀνάγκης τραυματίες διακομίζονταν στό Κοβάτσανι μέ τή μέριμνα τοῦ χειρουργείου, ὅπου γίνονταν χειρουργικές ἐπεμβάσεις ἀπό τό XVIα 'Ορεινό Χειρουργεῖο. Οἱ Β' καί Γ' ἀνάγκης, ἀπό τό χειρουργεῖο διαλογῆς μέ τούς τραυματιοφορεῖς του, τά κενά μεταγωγικά τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ πού ἐπέστρεφαν ἀπό τό μέτωπο καί τούς τραυματιοφορεῖς πού διέθετε ὁ 'Αρχίατρος τῆς XVI Μεραρχίας, διακομίζονταν στό Χα 'Ορεινό Χειρουργεῖο στό Ροσοβέρι. 'Από τό Ροσοβέρι, μέ τά μέσα τῆς Μεραρχίας, οἱ ἀπώλειες ὑγείας διακομίζονταν στό ἀναπτυγμένο στή Μογκλίτσα Σ5 'Ορεινό Χειρουργεῖο τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ, γιά τήν παραπέρα περίθαλψη.

Οἱ διακομιδές καί στόν τομέα τῆς XVI Μεραρχίας ἦταν δυσχερεῖς, γιά τούς ἴδιους λόγους πού ἀναφέρθηκαν γιά τόν τομέα τῆς X Μεραρχίας. 'Ο ἀνεφοδιασμός τῶν μονάδων καί τῶν σχηματισμῶν τῆς XVI Μεραρχίας σέ ὑγειονομικό ὑλικό γινόταν ἀπό τήν XVI Μοίρα Τραυματιοφορέων. 'Η Μοίρα ἀνεφοδιαζόταν ἀπό τόν Γ' 'Υγειονομικό "Ορχο (1).

Ζ'. Στή Ζώνη 'Επιχειρήσεων τοῦ Νότιου Μετώπου

(Σχεδιάγραμμα 14)

219. Τήν ὑγειονομική ὑποστήριξη τῶν μονάδων, πού μάχονταν στό Νότιο Μέτωπο, παρεῖχε καί συντόνιζε ἡ Διεύθυνση 'Υγειονομικῆς 'Υπηρεσίας τοῦ Α' Σώματος Στρατοῦ διά μέσου τοῦ Νοσηλευτικοῦ Κέντρου 'Ιωαννίνων. 'Από αὐτό ἡ ἐκκένωση πρός νότια γινόταν μέ τή μέριμνα τῆς Διευθύνσεως 'Υγειονομικῆς 'Υπηρεσίας τοῦ Τμήματος Στρατιᾶς 'Ηπείρου.

Τό Α' Σῶμα Στρατοῦ σ' αὐτή τήν περίοδο διέθετε τούς ἀκόλουθους ὑγειονομικούς σχηματισμούς γιά τήν ὑγειονομική ὑποστήριξη τῶν μονάδων του:

— Α1 Πεδινό Χειρουργεῖο στή Μονή Βελᾶς.
— Α2 'Ορεινό Χειρουργεῖο στό Δέλβινο.
— Α' Πεδινό Νοσηλευτικό Τμῆμα στή Μονή Βελᾶς.
— Α' 'Ορεινό Νοσηλευτικό Τμῆμα στό Δέλβινο.
— Σ1 Πεδινό Χειρουργεῖο στό Μπουλαράτ.
— Σ1 Πεδινό Νοσηλευτικό Τμῆμα στό Μπουλαράτ.
— Α' Μοίρα Τραυματιοφορέων στή Δούβλιανη, μέ σταθμούς ὑγειονομικῶν αὐτοκινήτων στό Κούταλι, τό Μπόρσι, τήν Τσεπούνα καί τή γέφυρα Παλαιόκαστρου.
— Α' 'Υγειονομικό "Ορχο στή Μουρζίνα.
— Κέντρα 'Επανακτήσιμων Δέλβινου καί Δούβλιανης.

220. Οἱ διακομιδές ἀπό τά χειρουργεῖα τῶν μεραρχιῶν μέχρι τῶν ὑγειονομικῶν σχηματισμῶν τοῦ Α' Σώματος Στρατοῦ γίνονταν μέ τή μέριμνα τοῦ Γενικοῦ 'Αρχίατρου καί τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ IV Γραφείου τοῦ Α' Σώματος Στρα-

(1) 'Αρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 626/ΙΖ, σελ. 3 καί 10, Φ. 696/Η/1, σελ. 1–2, Φ. 697/Α/1α, σελ. 86 καί 96–98, Φ. 697/ΣΤ/2, σελ. 2 καί Φ. 709/Α/1α, σελ. 79–80, 117–119 καί 144.

τοῦ. Οἱ βαρειά τραυματίες καί ἀσθενεῖς διακομίζονταν μέ ὑγειονομικά αὐτοκίνητα καί οἱ ὑπόλοιποι μέ τά κενά ὀχήματα γενικῆς χρήσεως, πού ἐπέστρεφαν ἀπό τό μέτωπο.

Ἀπό ἐκεῖ οἱ διακομιδές συνεχίζονταν πρός τά ὀπίσω, μέ τή μέριμνα τοῦ Γενικοῦ Ἀρχίατρου καί τοῦ IV Γραφείου τοῦ Τμήματος Στρατιᾶς Ἠπείρου καί μέ τά αὐτά μέσα. Ἡ ἐκκένωση γινόταν πρός τό Νοσηλευτικό Κέντρο Ἰωαννίνων.

221. Ἡ δραστηριότητα τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας τῶν μεραρχιῶν τοῦ Νότιου Μετώπου, κατ' αὐτή τήν περίοδο, ὑπῆρξε ἡ ἑξῆς:

—Ἡ II Μεραρχία διέθετε:

. Τή II Μοίρα Τραυματιοφορέων στό Κορόνι. Ἐνίσχυσε μέ τραυματιοφορεῖς τίς μαχόμενες μονάδες.

. Τό IIα Ὀρεινό Χειρουργεῖο στή Μονή Ἅγιου Σώστη (κοντά στή Μέγκουλα), ὡς χειρουργεῖο διαλογῆς, μέ τμῆμα του στό Πολιτσάνι.

. Τό IIβ Ὀρεινό Χειρουργεῖο στίς ἀρχές Ἰανουαρίου στόν Ἅγιο Ἀθανάσιο (κοντά στήν Ἐρίνδη) καί ἀπό τίς 20/1/41 στό Γκιάτι, ὡς χειρουργεῖο διαλογῆς.

. Τό II Ὀρεινό Χειρουργικό Τμῆμα στή γέφυρα Δρίνου, ἡμιαναπτυγμένο.

. Τό II Ὀρεινό Νοσηλευτικό Τμῆμα στούς Λαζαράτες.

Οἱ ἀπώλειες ὑγείας, μέ τά μέσα τῆς Μεραρχίας, διακομίζονταν στά χειρουργεῖα της καί ἀπό ἐκεῖ μέ τά ἴδια μέσα στόν προωθημένο ὑγειονομικό σταθμό αὐτοκινήτων, στή γέφυρα Παλαιόκαστρου. Μόνο οἱ ἑτοιμοθάνατοι καί οἱ Α' ἀνάγκης παρέμεναν στά χειρουργεῖα. Ἀκολούθως οἱ διακομιδές συνεχίζονταν μέ ὑγειονομικά αὐτοκίνητα καί μέ τά κενά φορτηγά πού ἐπέστρεφαν ἀπό τό μέτωπο. Οἱ ἐπανακτήσιμοι διακομίζονταν στό Κέντρο Ἐπανακτήσιμων Δούβλιανης καί οἱ ὑπόλοιποι στούς ἀναπτυγμένους ὑγειονομικούς σχηματισμούς τοῦ Α' Σώματος Στρατοῦ στό Μπουλαράτ καί στή Μονή Βελᾶς ἤ πρός Ἰωάννινα, ἀνάλογα μέ τίς διαθέσιμες κενές κλίνες καί μεταφορικά μέσα.

Τό ἔργο τῶν διακομιδῶν καί στό Νότιο Μέτωπο ἦταν δύσκολο, γιά τούς ἴδιους λόγους πού ἀναφέρθηκαν στό παρόν κεφάλαιο γιά τό Κεντρικό καί Βόρειο Μέτωπο.

—Ἡ VIII Μεραρχία διέθετε:

. Τήν VIII Μοίρα Τραυματιοφορέων στήν Τσεπούνα, ἡ ὁποία ἐνίσχυσε μέ τραυματιοφορεῖς τίς μαχόμενες μονάδες, γιά τίς διακομιδές.

. Τό VIIIα Ὀρεινό Χειρουργεῖο μαζί μέ τό 1ο κλιμάκιο τοῦ VIII Νοσηλευτικοῦ Τμήματος. Αὐτό ἀναπτύχθηκε ὡς χειρουργεῖο καί ὡς σταθμός διαλογῆς στή συμβολή τοῦ χειμάρου Γκολεμίου μέ τό Γαρδικιώτη ποταμό.

. Τό VIIIβ Ὀρεινό Χειρουργεῖο, πού ἀνέπτυξε τό 1ο κλιμάκιο στό Γκολέμι καί τό 2ο κλιμάκιο στή σπηλιά Κολωνίου.

Οἱ ἀπώλειες ὑγείας τῆς VIII Μεραρχίας, μέ τά μέσα της, διακομίζονταν στά χειρουργεῖα καί ἀπό ἐκεῖ μέ τά ὑγειονομικά αὐτοκίνητα καί τά κενά φορτηγά, πού ἐπέστρεφαν ἀπό τό μέτωπο, πρός τούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς τοῦ Α' Σώματος Στρατοῦ. Ἀπό ἐκεῖ ἡ ἐκκένωση γινόταν πρός τό Νοσηλευτικό Κέντρο Ἰωαννίνων, μέ τή μέριμνα τοῦ Τμήματος Στρατιᾶς Ἠπείρου. Οἱ διακομιδές καί ἐδῶ ἦταν ἐπίπονες καί δύσκολες, ὅπως καί στούς ἄλλους τομεῖς τοῦ μετώπου.

—Ἡ ΙΙΙ Μεραρχία διέθετε:

. Τήν ΙΙΙ Μοίρα Τραυματιοφορέων, πού εἶχε ἕδρα στό Μπόρσι καί βοηθοῦσε τίς μαχόμενες μονάδες, μέ τούς τραυματιοφορεῖς της, στό δύσκολο ἔργο τῶν διακομιδῶν.

. Τό ΙΙΙα Ὀρεινό Χειρουργεῖο, ἀναπτυγμένο στόν Ἅγιο Βασίλειο, μέ χειρουργικό κλιμάκιο στό Μπόρσι.

. Τό ΙΙΙβ Ὀρεινό Χειρουργεῖο, ἀναπτυγμένο στό Κούτς, ὡς χειρουργεῖο διαλογῆς καί χειρουργικό.

. Τό ΙΙΙ Ὀρεινό Νοσηλευτικό Τμῆμα, ἀναπτυγμένο στόν Ἅγιο Βασίλειο.

Οἱ διακομιδές τῶν ἀπωλειῶν ὑγείας γίνονταν στούς προαναφερόμενους ὑγειονομικούς σχηματισμούς τῆς ΙΙΙ Μεραρχίας μέ τά δικά της μέσα καί ἀπό ἐκεῖ, μέ τή μέριμνα τοῦ Α' Σώματος Στρατοῦ, στούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς τοῦ Σώματος στό Δέλβινο. Ἀπό τό Δέλβινο ἡ ἐκκένωση γινόταν πρός τή Μονή Βελᾶς καί πρός τό Νοσηλευτικό Κέντρο Ἰωαννίνων, μέ τή μέριμνα τοῦ Τμήματος Στρατιᾶς Ἠπείρου, ἀνάλογα μέ τά περιστατικά καί τά διαθέσιμα μέσα μεταφορᾶς.

Δυσκολίες στίς διακομιδές ὑπῆρχαν καί ἐδῶ, ὄχι ὅμως τόσο μεγάλες ὅπως στίς ἄλλες μεραρχίες, γιατί τά τμήματα ἦταν στόν παραλιακό τομέα καί δέν ἀντιμετώπιζαν σκληρούς ἀγῶνες. Ἐπίσης τά ὑψόμετρα δέν ἦταν μεγάλα καί συνεπῶς οἱ περιπτώσεις κρυοπαγημάτων δέν ἦταν πολλές. Προβλήματα δημιούργησε ἡ Ἰταλική ἀεροπορία, ἡ ὁποία βομβάρδισε τούς ὑγειονομικούς σταθμούς στό Κούτς καί τούς Ἁγίους Σαράντα, παρά τά ἐμφανή σήματα τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ.

Ὁ ὑγειονομικός ἀνεφοδιασμός τῶν μεραρχιῶν γινόταν ἀπό τόν Α' Ὑγειονομικό Ὄρχο στή Μουρζίνα. Ὁ Ὄρχος ἀνεφοδιαζόταν, διά μέσου τοῦ Κέντρου Ἐφοδιασμοῦ Ἰωαννίνων, ἀπό τήν Ὑγειονομική Ἀποθήκη Ἀμφιλοχίας. Οἱ ἀνεφοδιασμοί γίνονταν κυρίως μέ τά κενά ὑγειονομικά αὐτοκίνητα πού ἐπέστρεφαν στό μέτωπο (1).

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 635/Δ /2, σελ. 8 καί 38–39, Φ. 683/Ι/1, σελ. 4–6 καί Ἀντιστράτηγου ἐ.ἀ. Κατσιμήτρου Χαρ. «Ἡ Ἤπειρος Προμαχοῦσα», σελ. 209 καί 230.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VII

ΕΑΡΙΝΗ ΙΤΑΛΙΚΗ ΕΠΙΘΕΣΗ ΚΑΙ ΟΙ ΜΕΤΕΠΕΙΤΑ ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ

(9–26 Μαρτίου 1941)

(Σχεδιαγράμματα 17,18 καί 19)

Γενικότητες

222. Οἱ Ἰταλοί εἶχαν ἀνάγκη μιᾶς ἐντυπωσιακῆς νίκης γιά τήν ἀποκατάσταση τοῦ γοήτρου τους, πού εἶχε σοβαρά κλονιστεῖ μετά τίς νίκες τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ. Γι' αὐτό τό σκοπό σχεδίασαν ἐπιμελῶς καί προπαρασκεύασαν μέ κάθε λεπτομέρεια τήν ἐαρινή ἐπίθεση, πού ἐκτελέστηκε ἀπό τίς 9 μέχρι τίς 14 Μαρτίου 1941. Γιά τήν ἐξασφάλιση τῆς ἐπιτυχίας εἶχαν συγκεντρώσει μόνο ἔναντι τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ, ὅπου καί ἡ κύρια προσπάθεια, περί τίς δέκα μεραρχίες. Ἡ ὑποστήριξη πυροβολικοῦ καί ἀεροπορίας ἦταν ἰσχυρότατη. Τήν ἐπίθεση παρακολούθησε προσωπικά ὁ Μουσολίνι.

Παρ' ὅλα αὐτά, ἡ περιβόητη ἐαρινή ἐπίθεση, ἡ ὁποία συνεχίστηκε μέ περιορισμένης ἐκτάσεως ἐνέργειες καί μετά τίς 14 Μαρτίου, κατέληξε σέ βάρος τῶν ἐπιδρομέων, ἐνῶ τά μαχόμενα Ἑλληνικά Στρατεύματα προσέθεταν καί ἄλλες δάφνες δόξας στήν ἱστορία. Οἱ ἀπώλειες τῶν Ἰταλῶν ἦταν βαρύτατες, ἀφοῦ γιά τήν ταφή τῶν νεκρῶν τους μπροστά ἀπό τό ὕψωμα 731 ζήτησαν ἐκεχειρία (1).

223. Οἱ ἐξακριβωμένες ἀπώλειες τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ (Κεντρικό Μέτωπο) ἦταν συνολικά 5.649 ἄντρες, ὅπως ἐμφαίνεται στόν παρακάτω πίνακα.

Μονάδες	Νεκροί		Τραυματίες		Ἀγνοούμενοι		Παρατηρήσεις
	Ἀξκοί	Ὁπλίτ.	Ἀξκοί	Ὁπλίτ.	Ἀξκοί	Ὁπλίτ.	
(α)	(β)	(γ)	(δ)	(ε)	(στ)	(ζ)	(η)
I Μεραρχία (Περιοχή Μπαλαμπάνη)	19	282	37	1.425	--	23	
19 Σύνταγμα (α)	8	249	22	603	--	42	(α) Διατέθηκε ἀπό τήν VI στήν I Μεραρχία.
V Μεραρχία (Τρεμπεσίνα)	2	85	24	360	--	--	

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ.601/Α/1, σελ. 87–88, Φ. 634/Α/2, σελ. 45–47 καί Φ. 687/Α/1α, σελ. 29–33.

(α)	(β)	(γ)	(δ)	(ε)	(στ)	(ζ)	(η)
VI Μεραρχία (β) (Ἐφεδρεία Τολιάρι)	4	107	13	333	--	--	(β) Δέν περιλαμβάνονται οἱ ἀπώλειες τοῦ 19 ΣΠ.
XI Μεραρχία (Περιοχή Ροβίτσας)	9	209	15	488	1	3	
XV Μεραρχία (Περιοχή Μπούμπεσι)	5	152	17	367	—	6	
XVII Μεραρχία (γ) (Ἀνατολικά κράσπεδα ὄρους Σεντέλι).	6	165	26	548	--	--	(γ) Οἱ ἀπώλειες εἶναι ἐνδεικτικές. Μᾶλλον ἦταν μεγαλύτερες. Πλέον αὐτῶν οἱ παγόπληκτοι ἀνῆλθαν περίπου σέ 200.
Σύνολο	53	1.249	154	4.124	1	68	

224. Στό Βόρειο Μέτωπο δέ σημειώθηκαν σοβαρά πολεμικά γεγονότα κατά τή διάρκεια τῆς ἰταλικῆς ἐπιθέσεως καί οἱ ἀπώλειες ἦταν περιορισμένες. Ἡ IX Μεραρχία εἶχε 1 τραυματία ἀξιωματικό καί 4 νεκρούς, 6 τραυματίες καί 12 ἀγνοούμενους ὁπλίτες. Ἡ XIII Μεραρχία εἶχε νεκρούς 2 ἀξιωματικούς καί 13 ὁπλίτες, τραυματίες 3 ἀξιωματικούς καί 65 ὁπλίτες. Ἡ XVI Μεραρχία εἶχε 8 ὁπλίτες τραυματίες καί 105 ὁπλίτες παγόπληκτους ἀπό τίς 9 μέχρι τίς 26 Μαρτίου 1941.

Κατ' ἐξαίρεση τό βρισκόμενο στό ἄκρο ἀριστερό τοῦ Βόρειου Μετώπου ἀπόσπασμα τοῦ 66 Συντάγματος Πεζικοῦ δέχτηκε μερικῶς τόν ἀντίκτυπο τῆς ἐπιθέσεως καί εἶχε νεκρούς 20 ὁπλίτες, τραυματίες 2 ἀξιωματικούς καί 93 ὁπλίτες καί ἀγνοούμενους 3 ὁπλίτες.

225. Στό Νότιο Μέτωπο ἡ ἐπίθεση στράφηκε κυρίως κατά τῆς II Μεραρχίας, πού κατεῖχε τό δεξιό τῆς διατάξεως τοῦ Α' Σώματος Στρατοῦ, ἀμέσως δυτικά τοῦ Ἀώου ποταμοῦ. Ὁ ἀριθμός τῶν ἀπωλειῶν τῆς II Μεραρχίας, κατ' αὐτή τήν περίοδο, δέν εἶναι πλήρως ἐξακριβωμένος. Αὐτές ὀφείλονταν κυρίως στή συνεχή δράση τῆς ἐχθρικῆς ἀεροπορίας καί στήν ἰταλική ἐπίθεση στόν τομέα Μαλέσοβας (Ἀπόσπασμα Συνταγματάρχου Τσιγκούνη). Τό Ἀπόσπασμα Τσιγκούνη στίς 18-3-41 δέχτηκε ἀλλεπάλληλες ἐπιθέσεις καί εἶχε κατ' αὐτή τήν ἡμέρα περισσότερους ἀπό 300 ἄντρες ἐκτός μάχης.

Ἡ VIII Μεραρχία, πού βρισκόταν στό κέντρο τοῦ Νότιου Μετώπου,

εἶχε νεκρούς 1 ἀξιωματικό καί 25 ὁπλίτες καί τραυματίες 1 ἀξιωματικό καί 146 ὁπλίτες. Οἱ ἀπώλειες τῆς ΙΙΙ Μεραρχίας στό ἄκρο ἀριστερό τοῦ ἴδιου Μετώπου εἶναι ἀνεξακρίβωτες [1].

Δραστηριότητα τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας

Α'. Στό Ἐσωτερικό τῆς Χώρας

226. Στίς παραμονές τῆς ἐκδηλώσεως τῆς ἐαρινῆς ἐπιθέσεως τῶν Ἰταλῶν, οἱ ἀπώλειες ὑγείας τῶν ἑλληνικῶν μεραρχιῶν παρουσιάζονταν αὐξημένες. Σ' αὐτό συνέβαλαν οἱ δυσμενεῖς καιρικές συνθῆκες καί ἡ ἀδυναμία ἀντικαταστάσεως τῶν μαχόμενων, ἐπί πολύ χρόνο, μεραρχιῶν. Ἐπειδή ἡ μεγάλη ἰταλική ἐπίθεση ἀναμενόταν, ἡ Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν ἔλαβε, ἀπό τίς 1–3–1941, τά παρακάτω μέτρα:

— Τό Τελωνεῖο Πειραιᾶ διατάχτηκε νά διαθέσει ἀπό τήν ἀποθήκη τῶν ἀζήτητων, στήν Α' Ὑγειονομική Ἀποθήκη, διάφορα ὑλικά κατάλληλα γιά νοσοκομειακή χρήση ἀπό τά συγκροτούμενα τότε νέα νοσοκομεῖα, δηλαδή εἴδη ἑστιάσεως, ξυλεία, σάκκους ἐμπορίου καί διάφορα ὑγειονομικά ὑλικά.

— Τά νοσοκομεῖα διατάχτηκαν νά παραδώσουν στήν Α' Ὑγειονομική Ἀποθήκη τά πλεονάζοντα ὑλικά, ὅπως φορεῖα, νάρθηκες, τρίγωνα ὀθόνια κ.ἄ., γιά τή συμπλήρωση τῶν ἀποστολῶν καί χορηγήσεων ὑλικῶν σέ διάφορες μονάδες.

—Ὑπογράφηκαν συμβάσεις γιά τήν προμήθεια 20 δίτροχων καί 5 τετράτροχων ἀπολυμαντικῶν κλιβάνων. Ἡ παράδοσή τους προβλεπόταν, τῶν πρώτων 10 μέσα σέ 45 ἡμέρες καί τῶν ὑπόλοιπων μέσα σέ 90 ἡμέρες.

—Ἡ Ἐφορεία Ὑλικοῦ Πολέμου διατάχτηκε νά ἐνεργήσει γιά τήν ταχεία ἐπισκευή τῶν τροχήλατων ἀπολυμαντικῶν κλιβάνων τοῦ Νοσοκομείου Ἐκστρατείας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ Ἀγρινίου καί τοῦ 12ου Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου Λουτρακίου καί τήν προώθησή τους, μέ τή μέριμνα τῆς Α' Ὑγειονομικῆς Ἀποθήκης.

—Ἡ Α' Ὑγειονομική Ἀποθήκη διατάχτηκε νά ἐπισπεύσει τήν παραλαβή ὑγειονομικῶν σκηνῶν, γιά τά ὑγειονομικά ἀποσπάσματα ὑποδοχῆς ἀεριόπληκτων.

— Τό Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν διατάχτηκε νά παραδώσει, μέ τήν ὑποχρέωση ἐπιστροφῆς, στήν Α' Ὑγειονομική Ἀποθήκη τά χειρουργικά ἐργαλεῖα τῆς προπαιδευτικῆς χειρουργικῆς κλινικῆς, πού δέ λειτουργοῦσε ἐκείνη τήν ἐποχή.

— Τό Ἵδρυμα Κοινωνικῶν Ἀσφαλίσεων (ΙΚΑ) διατάχτηκε νά χορηγήσει ἀπό τήν ἀποθήκη του μέ τήν ὑποχρέωση ἐπιστροφῆς, στό 8ο Ὀφθαλμολογικό Κέντρο, ἐργαλεῖα γιά ἐγχειρήσεις τραυμάτων, γιατί αὐτά δέν ὑπῆρχαν στό ἐλεύθερο ἐμπόριο.

—Ἀπό τό Ὑπουργεῖο Ἀγορανομίας ζητήθηκε ποσότητα 500 χιλιογράμ-

---

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ.601/Α/1, σελ. 87–91, Φ. 634/Α/2, σελ. 45–47, Φ. 702 /Γ/1β, σελ. 75–89, Φ. 686/Α/1, σελ. 105–119, Φ. 709/Α/1α, σελ. 166–229, Φ. 687/Α/1α, σελ. 29–36, Φ. 704/Α/1γ, σελ. 15–40, Φ. 696/Α/1, σελ. 85–86, Φ.711Α/Α/2, σελ. 50–86, Φ. 698/Α/1β, σελ. 135–147 καί 192 –196 καί Φ. 707/Α/2, σελ. 96–100. Τόμος ΔΙΣ/ΓΕΣ «Χειμεριναί Ἐπιχειρήσεις», σελ. 146–148.

μων κατάλληλου ἐλαστικοῦ, πού χορηγήθηκε στά ὑφαντήρια Παναγιωτίδη, γιά τήν κατασκευή 100.000 ἀτομικῶν ἐπίδεσμων γιά λογαριασμό τοῦ Στρατοῦ.

— Διατάχτηκε ἡ συγκρότηση καί ἡ ἀνάπτυξη τοῦ 21 Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου 1.000 κλινῶν στά κτίρια τοῦ «*'Ασύλου 'Αλητοπαίδων*» Κοκκινιᾶς, χωρίς ὅμως νά καταστεῖ δυνατή ἡ λειτουργία του.

— Τά στρατιωτικά νοσοκομεῖα 'Αθηνῶν διατάχτηκαν νά ἐφοδιαστοῦν μέ φωτόλουτρα καί παντοστάτες γιά θεραπεία τῶν διαταραχῶν πού προέρχονταν ἀπό τραύματα, κρυοπαγήματα κ.ἄ. αἴτια.

—'Η 'Ηλεκτρική 'Εταιρεία 'Αθηνῶν—Πειραιᾶ διατάχτηκε νά χορηγήσει ἠλεκτρικό ρεῦμα γιά τήν κίνηση τῶν ἐργοστασίων ὀρθοπεδικῶν μηχανημάτων, γιά τήν ταχύτερη κατασκευή εἰδῶν προσθετικῶν μηχανημάτων καί ὀρθοπεδικῶν μηχανημάτων τῶν ἀνάπηρων.

—'Η ἑταιρεία «*Κ.Υ.Δ.Ε.Σ*» διατάχτηκε νά χορηγήσει, ἀπό τά ὑλικά πού εἶχαν δεσμευτεῖ ὑπέρ τῆς Α' 'Υγειονομικῆς 'Αποθήκης, ποσότητα βάμβακα στά Χρωματουργεῖα Πειραιᾶ, τά ὁποῖα εἶχαν ἀναλάβει ἀπό τήν ἔναρξη τοῦ πολέμου τόν ἐφοδιασμό τῆς 'Αποθήκης μέ βάμβακα ὑδρόφιλο καί βάμβακα ναρθήκων. 'Επίσης διατάχτηκε ἡ 'Εταιρεία νά ἐπισπεύσει τή συγκέντρωση ἀκατέργαστου βάμβακα καί ἀποβάμβακα, γιά νά συνεχιστεῖ ἡ κατασκευή στρωμάτων καί προσκεφαλαίων καί νά ἐξασφαλιστεῖ ἡ ἐπάρκεια ὑδρόφιλου βάμβακα.

—'Ο Σύνδεσμος Κλωστοϋφαντουργῶν διατάχτηκε νά χορηγήσει πρῶτες ὕλες στά Χρωματουργεῖα Πειραιᾶ, γιά τή συνέχιση τῶν ἐργασιῶν τους πρός ὄφελος τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας.

—'Εκδόθηκε διαταγή γιά τήν ταχεία ἀποπεράτωση τοῦ περίπτερου τοῦ Λαϊκοῦ Νοσοκομείου, γιά νά ἐπεκταθεῖ τό 7ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο 'Αθηνῶν.

— Συγκροτήθηκε ἐπιτροπή ἀπό εἰδικούς ἀξιωματικούς, ἡ ὁποία περιῆλθε τίς χειρουργικές κλινικές 'Αθηνῶν καί Πειραιᾶ καί ἐπίταξε τά χειρουργικά ἐργαλεῖα, τά κυτία ἀποστειρώσεως γαζῶν καί τούς ἀποστειρωτικούς κλιβάνους, πού πλεόναζαν.

— Δόθηκαν ὁδηγίες στήν Α' 'Ανώτερη Στρατιωτική Διοίκηση, ὅπως τά ἐπαρχιακά νοσοκομεῖα τῆς δικαιοδοσίας της διακομίζουν στά στρατιωτικά νοσοκομεῖα τῶν 'Αθηνῶν τούς ἀνάπηρους, πού εἶχαν ἀνάγκη προσθετικῶν μηχανημάτων, ὀρθοπεδικῶν ὑποδημάτων, λεπτότερων χειρουργικῶν ἐπεμβάσεων, πλαστικῶν ἐγχειρήσεων, καθώς καί μακροχρόνιας νοσηλείας.

—'Υπογράφηκαν συμβάσεις γιά τήν προμήθεια 50 ἀποστειρωτικῶν κλιβάνων, 120 κυτίων ἀποστειρώσεως γαζῶν καί 10 χειρουργικῶν τραπεζῶν. Ὅμως αὐτά τά εἴδη δυστυχῶς δέν παραλήφθηκαν ἔγκαιρα.

— 'Υπογράφηκαν ἐπίσης συμβάσεις γιά τήν προμήθεια 2.926 φορείων, ὑγειονομικοῦ καί φαρμακευτικοῦ ὑλικοῦ, εἰδῶν λινοστολῆς, κλινοστρωμνῆς, ἑστιάσεως, πτυσσόμενων κλινῶν κ.ἄ.

—'Εκδόθηκαν διαταγές γιά τήν χορήγηση πρώτων ὑλῶν στήν 'Εταιρεία 'Εμαγιέ καί σέ ἄλλα ἐργοστάσια γιά τήν κατασκευή εἰδῶν ἑστιάσεως, χειρουργικῶν τραπεζῶν, ἀπολυμαντικῶν καί ἀποστειρωτικῶν κλιβάνων, γιά τίς ἀνάγκες τοῦ Στρατοῦ.

—'Η Στρατιωτική Φαρμακαποθήκη 'Αθηνῶν διατάχτηκε νά μεριμνήσει γιά τήν κατασκευή ἀτομικῶν ἐπίδεσμων.

—'Η Α' 'Υγειονομική 'Αποθήκη διατάχτηκε νά συγκεντρώσει τό ἀπαιτούμενο ὑλικό γιά τή συγκρότηση 5 ὀρεινῶν χειρουργείων, 5 νοσηλευτικῶν τμημάτων καί 5 μοιρῶν τραυματιοφορέων. 'Η δέ Στρατιωτική Φαρμακαποθήκη δια-

τάχτηκε νά ἐφοδιάσει αὐτούς τούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς μέ τό ἀπαραίτητο φαρμακευτικό ὑλικό.

—Ἡ Α' Ὑγειονομική Ἀποθήκη καί ὁ Ἑλληνικός Ἐρυθρός Σταυρός διατάχτηκαν νά ἐφοδιάσουν τήν Ὑγειονομική Ἀποθήκη τοῦ Ὑπουργείου Ναυτικῶν μέ ὑγειονομικά ὑλικά (1).

227. Ἐκτός ἀπό τά προαναφερόμενα μέτρα, ἡ Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν προέβη καί στίς ἑξῆς ἐνέργειες:

— Ζήτησε ἀπό τό Γενικό Στρατηγεῖο νά ἐπισπεύσει τήν παραλαβή τοῦ χειρουργικοῦ, φαρμακευτικοῦ καί ὑγειονομικοῦ ὑλικοῦ, πού εἶχε παραγγελθεῖ στήν Ἀγγλία καί στήν Ἀμερική.

— Ζήτησε ἀπό τό Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν νά μεριμνήσει γιά τήν ταχεία παραλαβή τῶν 5 ἀπολυμαντικῶν κλιβάνων, πού εἶχαν παραγγελθεῖ στήν Τουρκία.

— Διέταξε τήν Α' Ὑγειονομική Ἀποθήκη, νά παραδώσει στήν «*Α. Ε. Βόμβυξ*» νήματα γιά τήν ὕφανση γάζας, ἐπίδεσμων καί βυσμάτων γάζας. Γι' αὐτό τό σκοπό ἡ Ἑταιρεία διέθεσε δέκα ἀργαλειούς.

— Εἰδοποίησε τήν Α' Ὑγειονομική Ἀποθήκη νά προπαρασκευάσει τό ἀπαιτούμενο ὑλικό, γιά τή συγκρότηση τεσσάρων οὐλαμῶν τραυματιοφορέων. Ἡ διάθεση τοῦ ὑλικοῦ θά διατασσόταν ἀπό τό Γενικό Στρατηγεῖο.

—Ἐκδόθηκε διαταγή πρός τό VI Γραφεῖο τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου Στρατοῦ νά χορηγήσει στό «*Πατριωτικό Ἵδρυμα*» πρῶτες ὕλες γιά τήν κατασκευή ὀρθοπεδικῶν μηχανημάτων. Ἐπίσης μέ ἔγγραφο τοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν πρός τό Ὑφυπουργεῖο Ἀσφαλείας ζητήθηκε νά ἀπαγορευτεῖ στά ἐργοστάσια ὀρθοπεδικῶν μηχανημάτων νά κατασκευάζουν ὀρθοπεδικά γιά ἰδιῶτες, γιά νά μήν ἐπιβραδύνεται ἡ κατασκευή μηχανημάτων τῶν ἀνάπηρων πολέμου. Τήν ἐφαρμογή τοῦ μέτρου ἐπέβλεπε ἐπιτροπή ἀπό ὑγειονομικούς ἀξιωματικούς, πού συγκροτήθηκε γι' αὐτό τό σκοπό.

—Οἱ Σιδηρόδρομοι Ἑλληνικοῦ Κράτους (ΣΕΚ) ὑποχρεώθηκαν νά μεταφέρουν στόν Πειραιά τά ἀποθέματα βάμβακα, πού ὑπῆρχαν στά διάφορα ἐκκοκκιστήρια.

—Ἔγινε ἐνέργεια πρός τό Ὑπουργεῖο Προνοίας, γιά τήν ἀποπεράτωση τοῦ Σανατορίου Μαντινείας, προκειμένου νά χρησιμοποιηθεῖ ὡς στρατιωτικό νοσοκομεῖο.

—Ἐκδόθηκε διαταγή ἱδρύσεως:

. Παθολογικοῦ Ἀνατομικοῦ Κέντρου στό 7ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Ἀθηνῶν.

. Ἰατροδικαστικοῦ Κέντρου στό 15ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Ἀθηνῶν, γιά τά ἰατροδικαστικά ζητήματα, ὅπως αὐτοτραυματισμοί κ.ἄ.

— Συγκροτήθηκε Γναθοπροσωπικό Κέντρο στό 8ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Ἀθηνῶν.

— Γιά τήν ἐνίσχυση τοῦ ἀντιφυματικοῦ ἀγώνα συστήθηκε εἰδική ἐπιτροπή, κατόπιν συνεννοήσεως τῶν Ὑπουργείων Στρατιωτικῶν καί Προνοίας, μέ τόν τίτλο «*Κεντρική Ἐπιτροπή Κοινωνικῆς Ὑγιεινῆς*». Ἀποστολή της ἦταν ἡ διεξαγωγή ἔρευνας γιά τήν ἐξακρίβωση κυρίως τῶν φυματικῶν στρατιωτικῶν (ἀξιωματικῶν καί ὁπλιτῶν) καί τῶν οἰκογενειῶν τους.

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 633/Γ/2, σελ. 3-6.

Γιά τή διευκόλυνση τοῦ ἔργου τῆς ἐπιτροπῆς διατάχτηκαν τά στρατιωτικά νοσοκομεῖα καί θεραπευτήρια, καθώς καί τά πολιτικά, νά συμπληρώνουν ὅλες τίς ἐνδείξεις στά δελτία ὑγείας, πού στάλθηκαν γι' αὐτό τό σκοπό, ἐπακριβῶς γιά κάθε περίπτωση φυματιώσεως ὁποιουδήποτε ὀργάνου καί νά τά ὑποβάλουν ἀπευθείας στή Γενική Διεύθυνση Ὑγιεινῆς τοῦ Ὑπουργείου Προνοίας.

— Μετά ἀπό αἴτηση τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου, ἐκδόθηκε διαταγή, περί τό τέλος τοῦ δεύτερου δεκαήμερου τοῦ Μαρτίου 1941, γιά τίς ἑξῆς μετακινήσεις νοσοκομείων: Τοῦ Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου Ἀλεξανδρουπόλεως στή Μυτιλήνη, μέ τόν τίτλο 2ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Μυτιλήνης. Τοῦ Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου Δράμας στή Σύρο, ὡς Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου Σύρου. Τῶν 5ου καί 6ου Στρατιωτικῶν Νοσοκομείων Θεσσαλονίκης στήν Καλαμάτα, ὡς 1ου καί 2ου Στρατιωτικῶν Νοσοκομείων Καλαμάτας, ἀντίστοιχα. Ἐπίσης, κατά τό 3ο δεκαήμερο τοῦ Μαρτίου, διατάχτηκε ἡ μεταφορά τοῦ Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου Καβάλας στήν Τῆνο καί ἡ λειτουργία του ἐκεῖ ὡς Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου Τήνου.

228. Μέ τά παραπάνω μέτρα καί ἐνέργειες ἐπιδιώχτηκε ἡ συμπλήρωση τοῦ ἐπιστημονικοῦ καί λοιποῦ ἐξοπλισμοῦ τῶν ὑγειονομικῶν σχηματισμῶν, ἡ συγκρότηση νέων σχηματισμῶν καί ἡ μετακίνησή τους σέ χώρους πιό κατάλληλους γιά τήν παροχή τῆς ὑγειονομικῆς περιθάλψεως. Καταβλήθηκε προσπάθεια γιά τήν προώθηση τῆς προληπτικῆς ἰατρικῆς, μέ τήν ἐνίσχυση τῆς ἀπολυμάνσεως.

Τέλος ἔγινε συντομότερη ἡ ἀποθεραπεία τῶν τραυματιῶν καί ἀσθενῶν, καθώς καί ὁ ἐφοδιασμός τῶν ἀνάπηρων μέ προσθετικά καί ὀρθοπεδικά μηχανήματα (1).

Β'. Στά Μετόπισθεν τοῦ Τμήματος Στρατιᾶς Ἠπείρου (ΤΣΗ) καί τοῦ Β' Ρυθμιστικοῦ Κέντρου

(Σχεδιαγράμματα 17, 18 καί 19)

229. Ἡ Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ ΤΣΗ εἶχε τήν ἐποπτεία καί τήν εὐθύνη τῆς παροχῆς ὑγειονομικῆς ὑποστηρίξεως στά μετόπισθεν τοῦ Νότιου καί τοῦ Κεντρικοῦ Μετώπου. Βάση τῶν ὑγειονομικῶν σχηματισμῶν ἦταν τό Νοσηλευτικό Κέντρο Ἰωαννίνων καί ἀκραῖοι σταθμοί τά Νοσηλευτικά Κέντρα Ἀγρινίου καί Μεσολογγίου.

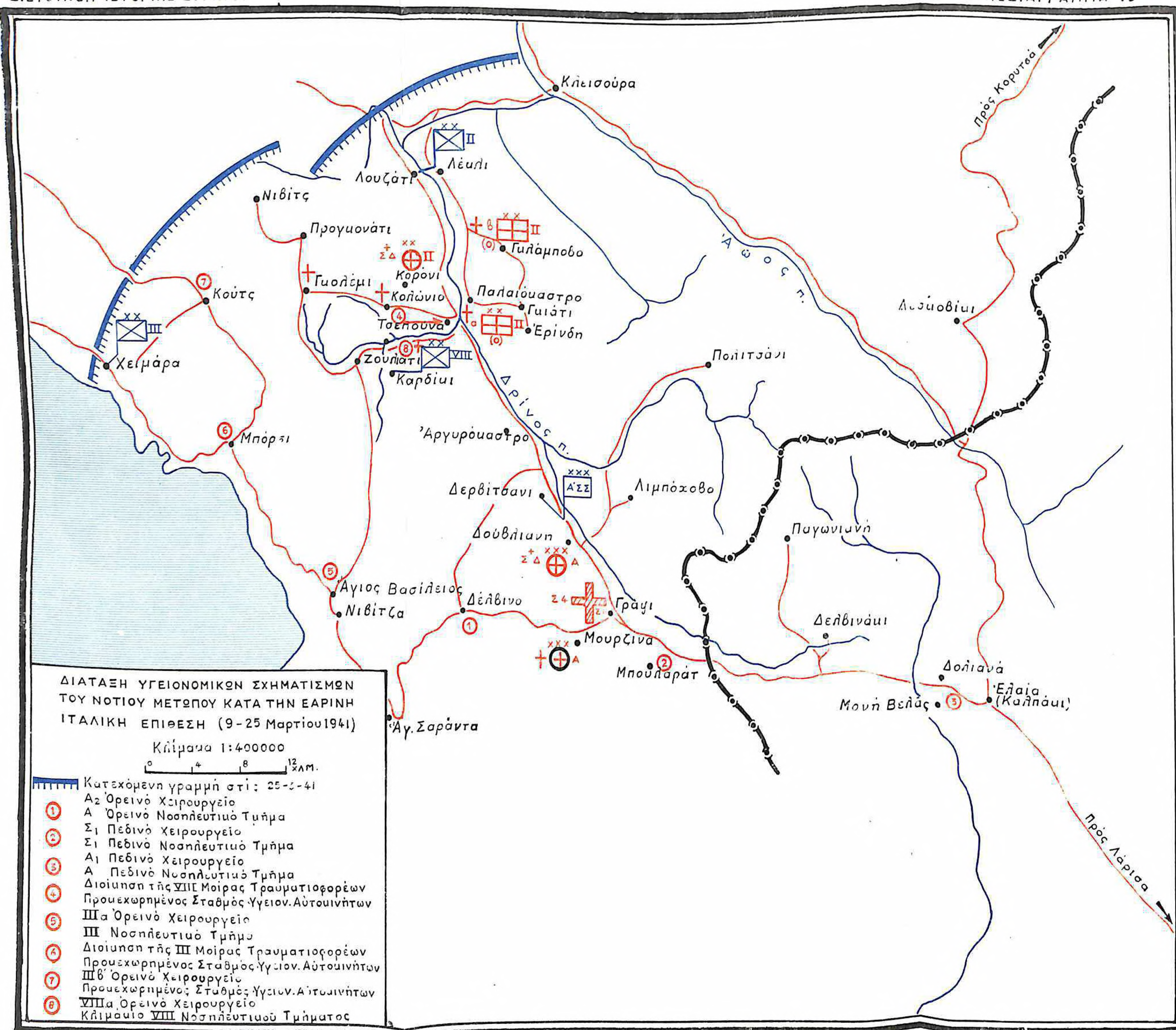
Ἡ κύρια προσπάθεια τῆς Διευθύνσεως κατά τό μήνα Μάρτιο, στράφηκε στήν αὔξηση τῶν νοσοκομειακῶν κλινῶν. Αὐτό ἔγινε γιατί κατά τίς ἀρχές Μαρτίου διακομίζονταν στά Ἰωάννινα 550–800 ἀπώλειες ὑγείας ἡμερησίως. Κατά τή μεγάλη ἰταλική ἐπίθεση, κυρίως ἀπό τίς 9 μέχρι τίς 18 Μαρτίου, ὁ ἀριθμός τῶν διακομιζομένων ἔφθασε τούς 800–1.000 ἡμερησίως. Σ' αὐτή τήν περίοδο μειώθηκε ὁ ἀριθμός τῶν παγόπληκτων καί αὐξήθηκε αὐτός τῶν τραυματιῶν.

Ἐκτός αὐτῶν τῶν προσπαθειῶν ἡ Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ ΤΣΗ προκάλεσε τήν ἔκδοση τῶν ἑξῆς διαταγῶν:

— Γιά τήν ἀπαγόρευση εἰσαγωγῆς στά νοσοκομεῖα ἀξιωματικῶν καί ὁπλιτῶν, δυνάμενων νά νοσηλεύονται στίς μονάδες.

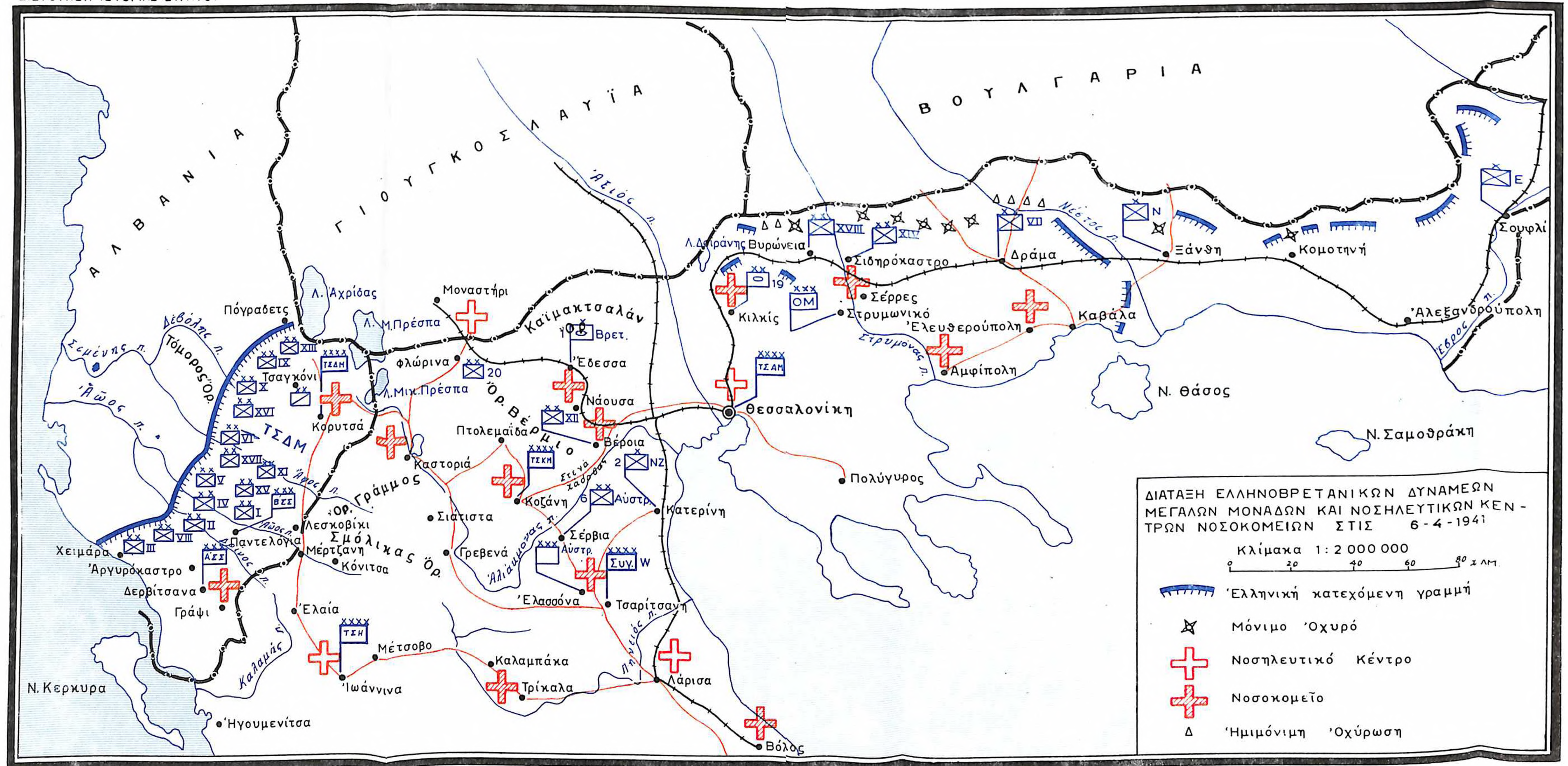
---

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 633/Γ/2, σελ. 6–8.

Κλεισούρα
Πρός Κορυτσά
Λέκλι
Λουζάτι
Νιβίτς
Προγκονάτι
Γκλάμποβο
Κορόνι
Γκολέμι
Κολώνιο
Παλαιόκαστρο
Γκιάτι
Έρινδη
Τσέπουνα
Κούτς
Χειμάρα
Ζουλιάτι
Καρδίκι
Πολιτσάνι
Άωος π.
Δρίνος π.
Αργυρόκαστρο
Μπόρσι
Δερβίτσανι
Λιμπόχοβο
Δούβλιανη
Παγωνιανή
Άγιος Βασίλειος
Δέλβινο
Νιβίτζα
Γράψι
Δελβινάκι
Μουρζίνα
Μπουλαράτ
Δολιανά
Ελαία (Καλπάκι)
Μονή Βελάς
Άγ. Σαράντα
Πρός Λάρισα
ΔΙΑΤΑΞΗ ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΩΝ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΩΝ
ΤΟΥ ΝΟΤΙΟΥ ΜΕΤΩΠΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΑΡΙΝΗ
ΙΤΑΛΙΚΗ ΕΠΙΘΕΣΗ (9-25 Μαρτίου 1941)
Κλίμακα 1:400000
0 4 8 12 χλμ.
Κατεχόμενη γραμμή στίς 25-3-41
1 Α2 Όρεινό Χειρουργείο
Α Όρεινό Νοσηλευτικό Τμήμα
2 Σ1 Πεδινό Χειρουργείο
Σ1 Πεδινό Νοσηλευτικό Τμήμα
3 Α1 Πεδινό Χειρουργείο
Α Πεδινό Νοσηλευτικό Τμήμα
4 Διοίκηση τῆς VIII Μοίρας Τραυματιοφορέων
Προκεχωρημένος Σταθμός Υγειον. Αὐτοκινήτων
5 IIIα Όρεινό Χειρουργείο
III Νοσηλευτικό Τμήμα
6 Διοίκηση τῆς III Μοίρας Τραυματιοφορέων
Προκεχωρημένος Σταθμός Υγειον. Αὐτοκινήτων
7 IIIβ' Όρεινό Χειρουργείο
Προκεχωρημένος Σταθμός Υγειον. Αὐτοκινήτων
8 VIIIα Όρεινό Χειρουργείο
Κλιμάκιο VIII Νοσηλευτικοῦ Τμήματος

ΓΕΝΙΚΟ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟ ΣΤΡΑΤΟΥ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΣΤΡΑΤΟΥ

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 20

— Γιά τή συγκέντρωση πληροφοριῶν ἀπό τούς ὑγειονομικούς Ἰταλούς αἰχμάλωτους γιά τά ἐπιδημικά νοσήματα, πού σημειώθηκαν στόν Ἰταλικό Στρατό.

— Γιά τή μή ἀποστολή στό ἐσωτερικό τῆς Χώρας ὅσων μποροῦσαν νά ἐπανέλθουν στίς μονάδες τους, μετά τή νοσηλεία τους.

— Γιά τήν ὑποβολή μηνιαίας ἐκθέσεως, πού περιελάμβανε τό σύνολο τῶν ὑφιστάμενων κλινῶν, τά γενικά ὑγειονομικά καί ἐπιδημιολογικά μέτρα πού πάρθηκαν, τόν ἀνεφοδιασμό σέ ὑλικά, τά ὑφιστάμενα ἀποθέματα στούς ὑγειονομικούς ὅρχους καί στίς ἀποθῆκες, ἡ ἐπάρκειά τους καί οἱ γινόμενες προβλέψεις. Ἐπίσης ἡ ἔκθεση περιλάβαινε τίς μεταβολές στήν ὀργάνωση καί τούς χώρους σταθμεύσεως τῶν σχηματισμῶν.

Μέ αὐτό τόν τρόπο ἔγινε δυνατό, ὥστε κατά τό μῆνα Μάρτιο, τό ΤΣΗ νά ἀναπτύξει 5.000 κλίνες στή ζώνη εὐθύνης του, ἀπό τίς ὁποῖες τίς 1.750 στά Ἰωάννινα.

230. Τήν ὑγειονομική εὐθύνη στά μετόπισθεν τοῦ Βόρειου Μετώπου εἶχε τό Β' Ρυθμιστικό Κέντρο (Β'ΡΚ), πού διέθετε τό Νοσηλευτικό Κέντρο Φλώρινας γιά τά ζητήματα ὑποδοχῆς, διαλογῆς, διακομιδῆς, νοσηλείας, χειρουργικῶν ἐπεμβάσεων, ἀπολυμάνσεως καί ὑγειονομικοῦ ἀνεφοδιασμοῦ.

Τό Νοσηλευτικό Κέντρο Φλώρινας μέ τά δικά του ὑγειονομικά αὐτοκίνητα καί μέ τά κενά φορτηγά, πού ἐπέστρεφαν ἀπό τό μέτωπο, διακόμιζε τίς ἀπώλειες ὑγείας ἀπό τό Νοσοκομεῖο τῆς Κορυτσᾶς στή Φλώρινα. Ἀπό ἐκεῖ ἡ ἐκκένωση πρός τό ἐσωτερικό τῆς χώρας γινόταν μέ τή μέριμνα τοῦ Β' ΡΚ μέ ὑγειονομικούς συρμούς, τούς ὁποίους διέθετε ἡ Α' Ἀνώτερη Στρατιωτική Διοίκηση Θεσσαλονίκης.

Στό Βόρειο Μέτωπο, κατά τήν παραπάνω περίοδο, δέν ἔγιναν ἐπιχειρήσεις καί συνεπῶς ὁ ἀριθμός τῶν ἀπωλειῶν ὑγείας τοῦ Τμήματος Στρατιᾶς Δυτικῆς Μακεδονίας (ΤΣΔΜ) ἦταν περιορισμένος. Γι' αὐτό τό λόγο δέν προέκυψαν δυσκολίες στή λειτουργία τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας τοῦ Β' ΡΚ τόσο στίς διακομιδές, ὅσο καί στήν ἐπάρκεια τῶν νοσηλευτικῶν χώρων καί τῶν ὑγειονομικῶν μέσων (1).

Γ'. Στή Ζώνη Ἐπιχειρήσεων τοῦ Κεντρικοῦ Μετώπου

(Σχεδιάγραμμα 17)

231. Ἡ Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ εἶχε τήν ἐποπτεία καί τήν εὐθύνη παροχῆς ὑγειονομικῆς ὑποστηρίξεως τῶν μονάδων τοῦ Σώματος. Τό Β' Σῶμα Στρατοῦ κατεῖχε τό Κεντρικό Μέτωπο καί κατά συνέπεια δέχτηκε τό βάρος τῆς μεγάλης ἐαρινῆς ἐπιθέσεως τῶν Ἰταλῶν. Οἱ ὑγειονομικές μονάδες του ἦταν οἱ ἑξῆς:

— Β1 Πεδινό Χειρουργεῖο
— Β1 Πεδινό Νοσηλευτικό Τμῆμα
— Β2 Ὀρεινό Νοσηλευτικό Τμῆμα
— Β2 Πεδινό Νοσηλευτικό Τμῆμα
— Β' Μοίρα Τραυματιοφορέων
— Β' Ὑγειονομικός Ὅρχος.

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 635/Δ/2, σελ. 30-34. Φ.673/Ε, σελ. 1 καί Φ. 673/Α/1α, σελ. 7-8 καί 178-180.

Γιά ἐνίσχυσή του διατέθηκαν ἀπό τό Γενικό Στρατηγεῖο καί οἱ παρακάτω ὑγειονομικοί σχηματισμοί :

– Σ4 Ὀρεινό Χειρουργεῖο
– Σ4 Νοσηλευτικό Τμῆμα
– Σ6 Ὀρεινό Χειρουργεῖο
– Σ7 Ἔφεδρο Χειρουργικό Συνεργεῖο.

Μέ τούς παραπάνω ὑγειονομικούς σχηματισμούς καλύπτονταν ὅλες οἱ ἀνάγκες τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ. Σ'αὐτή τήν περίοδο παρουσιάστηκαν πολλές δυσκολίες ὄχι μόνον ἀπό τίς μεγάλες ἀποστάσεις καί τό ὀρεινό ἔδαφος, ἀλλά καί ἐξαιτίας τῆς δράσεως τοῦ ἰταλικοῦ πυροβολικοῦ καί τῆς ἰταλικῆς ἀεροπορίας. Αὐτή ἡ δράση ἐκτός τοῦ ὅτι προκάλεσε σοβαρές ἀπώλειες, ἐπέβαλε ὅπως οἱ διακομιδές γίνονται κατά τή διάρκεια τῆς νύκτας. Ἐδῶ πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι οἱ ὑγειονομικοί σχηματισμοί κατ' ἐπανάληψη βομβαρδίστηκαν ἀπό τήν ἰταλική ἀεροπορία, ἄν καί ἦταν ἀναπτυγμένα σέ ἐμφανή σημεῖα τά σήματα τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ.

232. Οἱ ὑγειονομικοί σχηματισμοί τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ ἦταν ἀναπτυγμένοι ὡς ἑξῆς :

– Στό Κούταλι τά Σ4 Ὀρεινό Χειρουργεῖο καί Σ4 Ὀρεινό Νοσηλευτικό Τμῆμα.

– Στό Μπουντάρι τά Σ6 Ὀρεινό Χειρουργεῖο καί Σ6 Ὀρεινό Νοσηλευτικό Τμῆμα.

– Στό Λεσκοβίκι τό Β2 Πεδινό Νοσηλευτικό Τμῆμα.

– Στήν Κοσίνα τά Β1 Πεδινό Χειρουργεῖο, Β1 Πεδινό Νοσηλευτικό Τμῆμα καί τό Σ7 Ἔφεδρο Χειρουργικό Συνεργεῖο.

– Στό Κούκιαρι ἦταν ἡ Διοίκηση τῆς Β' Μοίρας Τραυματιοφορέων, ἡ ὁποία εἶχε ἀναπτύξει σταθμούς ὑγειονομικῶν αὐτοκινήτων 3–4 χιλιόμετρα ἐμπρός ἀπό τό Χάνι Μπαλαμπάνη, στή Γκόρυζα (Καταρράκτης) καί στήν Κλεισούρα.

Κάθε σταθμός διέθετε ἕνα ὑγειονομικό ἀξιωματικό μέ ἀνάλογο ἀριθμό τραυματιοφορέων καί ὑγειονομικῶν αὐτοκινήτων. Ἡ Μοίρα διέθετε 10 ὑγειονομικά αὐτοκίνητα. Γιά τήν ἀντιμετώπιση τῶν διακομιδῶν τῶν αὐξημένων ἀπωλειῶν, χρησιμοποιήθηκαν καί τά κενά φορτηγά, πού ἐπέστρεφαν ἀπό τό μέτωπο. Τήν πρώτη ἡμέρα τῆς ἐπιθέσεως οἱ τραυματίες ἔφθασαν τούς 1.000 περίπου. Μέ αὐτές τίς συνθῆκες γίνεται ἀντιληπτό τό βαρύ ἔργο τῶν διακομιδῶν, τό ὁποῖο ἐπωμίστηκαν ἡ Β' Μοίρα Τραυματιοφορέων καί οἱ ὑγειονομικοί σχηματισμοί τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ. Αὐτοί οἱ σχηματισμοί ὑποδέχτηκαν, χειρούργησαν, νοσήλευσαν καί διακόμισαν μεγάλο ἀριθμό ἀπωλειῶν ὑγείας.

Εἰδικότερα, τό ἀναπτυγμένο στήν Κοσίνα Β1 Πεδινό Χειρουργεῖο, δέχτηκε τό μεγαλύτερο ἀριθμό τραυματιῶν. Αὐτό ἐνισχύθηκε μέ τό Β1 Πεδινό Νοσηλευτικό Τμῆμα καί τό Σ7 Ἔφεδρο Χειρουργικό Συνεργεῖο. Ὁ σχηματισμός αὐτός ἦταν ὁ πλέον προωθημένος γιά τίς ἐπείγουσες χειρουργικές ἐπεμβάσεις, ἀλλά συγχρόνως καί σταθμός διαλογῆς καί διακομιδῆς πρός τούς μετόπισθεν ὑγειονομικούς σχηματισμούς, μέ τελικό προορισμό τό Νοσηλευτικό Κέντρο Ἰωαννίνων. Τό Νοσηλευτικό Κέντρο γιά νά ἀνταποκριθεῖ στίς ὑποχρεώσεις του ἐργαζόταν νύκτα καί ἡμέρα καί κάτω ἀπό τήν ἀπειλή τῆς ἰταλικῆς ἀεροπορίας. Κατά τό βομβαρδισμό τοῦ Β' Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου

('Ακαδημίας) στίς 20–4–1941, οἱ ἀπώλειες μέσα στό χειρουργεῖο ἀνῆλθαν σέ πενήντα ἀξιωματικούς καί ὁπλίτες. Μεταξύ τῶν θυμάτων ἦταν καί ὁ Διευθυντής τοῦ Νοσοκομείου Γενικός 'Αρχίατρος Μαρκάκης Γεώργιος καί ὁ καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου Κοντιάδης Ξενοφών (1).

233. 'Η δραστηριότητα τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας τῶν μεραρχιῶν τοῦ Κεντρικοῦ Μετώπου, πού ἀντιμετώπισαν τήν ἰταλική ἐπίθεση, ὑπῆρξε ἀπό δεξιά (βόρεια) πρός τά ἀριστερά (νότια) ἡ ἑξῆς:

—'Η XI Μεραρχία διέθετε ὅλους τούς προβλεπόμενους ὑγειονομικούς σχηματισμούς, οἱ ὁποῖοι ἦταν ἀναπτυγμένοι ὡς ἑξῆς:

. Τό XIα 'Ορεινό Χειρουργεῖο μαζί μέ τό XI Νοσηλευτικό Τμῆμα στήν Τσεροβόντα.

. Τό XIβ 'Ορεινό Χειρουργεῖο στή Ροβίτσα.

. 'Η XI Μοίρα Τραυματιοφορέων εἶχε τήν ἕδρα της στή Γκρέσπα καί διέθεσε τραυματιοφορεῖς στίς μαχόμενες μονάδες καί στά ἀναπτυγμένα χειρουργεῖα τῆς Μεραρχίας.

Οἱ ἀπώλειες ὑγείας, μέ τούς τραυματιοφορεῖς καί τά κτήνη, διακομίζονταν στά χειρουργεῖα. 'Από ἐκεῖ, μέ τή μέριμνα τῶν χειρουργείων, πρός τούς ὑγειονομικούς σταθμούς αὐτοκινήτων Σούκας καί Μπαλαμπάνη καί στή συνέχεια στήν Κοσίνα, ὅπου παρέμεναν οἱ ἀπώλειες Α' ἀνάγκης. Οἱ ὑπόλοιποι διακομίζονταν μέ τή μέριμνα τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ καί τοῦ Τμήματος Στρατιᾶς 'Ηπείρου πρός τό Νοσηλευτικό Κέντρο 'Ιωαννίνων.

—'Η XV Μεραρχία εἶχε ἀναπτυγμένους τούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς της ὡς ἑξῆς:

. Τό XVα 'Ορεινό Χειρουργεῖο στό Ροντίν.

. Τό XVβ 'Ορεινό Χειρουργεῖο στό Μπούμπεσι.

. 'Η XV Μοίρα Τραυματιοφορέων εἶχε τήν ἕδρα της στήν Τοπόγιαννη καί ἐνίσχυε τά μαχόμενα τμήματα καί τά χειρουργεῖα τῆς Μεραρχίας μέ τραυματιοφορεῖς.

Οἱ ἀπώλειες ὑγείας τῆς XV Μεραρχίας διακομίζονταν μέ τά μέσα της στά χειρουργεῖα της καί ἀπό ἐκεῖ, μετά τή διαλογή, μεταφέρονταν μέ τή μέριμνα τῆς Μεραρχίας στούς νοσηλευτικούς σχηματισμούς τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ, ὅπου παρέμεναν οἱ ἀπώλειες Α' ἀνάγκης. Οἱ ὑπόλοιποι διακομίζονταν στά 'Ιωάννινα.

—'Η I Μεραρχία εἶχε ἀναπτυγμένους τούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς της ὡς ἑξῆς:

. Τό Iα 'Ορεινό Χειρουργεῖο στό Μπάλι.

. Τό Iβ 'Ορεινό Χειρουργεῖο στή Σούκα.

. 'Η I Μοίρα Τραυματιοφορέων εἶχε τήν ἕδρα της στό Τσιορογκούνι (ὀροσειρά Τρεμπεσίνας) καί ἐνίσχυε μέ τραυματιοφορεῖς τά μαχόμενα τμήματα καί τά χειρουργεῖα τῆς Μεραρχίας.

Οἱ διακομιδές στό χῶρο τῆς I Μεραρχίας παρουσίασαν τίς μεγαλύτερες δυσκολίες. Αὐτή ἡ Μεραρχία δέχτηκε τό βάρος τῆς ἰταλικῆς ἐπιθέσεως καί εἶχε τίς περισσότερες ἀπώλειες. Οἱ ἀπώλειες ὑγείας διακομίζονταν μέ τά μέσα τῆς Μεραρχίας στά χειρουργεῖα της καί ἀπό ἐκεῖ, μετά τή διαλογή, κατευθύνονταν πρός τούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ στήν

---

(1) 'Αρχεῖο ΔΙΣ/Φ.635/Δ/2, σελ. 2–3 καί 8–9, Φ.643/ΣΤ/1, σελ. 1–2, Φ. 643/ΣΤ/3, σελ. 4–6, Φ. 643/ΣΤ/4, σελ. 4 καί Φ. 643/ΣΤ/5, σελ. 1–2.

Κοσίνα καί στό Κούταλι. Ἀπό ἐκεῖ ἡ ἐκκένωση γινόταν, μέ τή μέριμνα τοῦ Σώματος Στρατοῦ, πρός τό Νοσηλευτικό Κέντρο Ἰωαννίνων. Ἐξαιτίας τῶν συνεχῶν βομβαρδισμῶν οἱ διακομιδές ἐκτελοῦνταν τή νύκτα, ἀπό 18.00 μέχρι 05.00 ὥρας.

—Ἡ XVII Μεραρχία εἶχε ἀναπτυγμένους τούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς της ὡς ἑξῆς:

. Τό XVIIα Ὀρεινό Χειρουργεῖο στή Ρίμπα.

. Τό XVIIβ Ὀρεινό Χειρουργεῖο στό Μπάλι.

. Ἡ XVII Μοίρα Τραυματιοφορέων εἶχε τήν ἕδρα της στή Ρίμπα καί ἐνίσχυε τά μαχόμενα τμήματα καί τά χειρουργεῖα τῆς Μεραρχίας μέ τραυματιοφορεῖς.

Οἱ ἀπώλειες ὑγείας διακομίζονταν μέ τά μέσα τῆς Μεραρχίας τοῦ Βόρειου Συγκροτήματος στό χειρουργεῖο στό Μπάλι καί τοῦ Νότιου στό χειρουργεῖο στή Ρίμπα. Ἀπό ἐκεῖ οἱ διακομιδές συνεχίζονταν, μέ τή μέριμνα τῶν χειρουργείων, πρός τούς σταθμούς ὑγειονομικῶν αὐτοκινήτων τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ στή Σούκα καί στήν Κλεισούρα. Οἱ σταθμοί διακόμιζαν τίς ἀπώλειες στούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ. Ἀπό ἐκεῖ ἡ ἐκκένωση γινόταν πρός τό Νοσηλευτικό Κέντρο Ἰωαννίνων.

—Ἡ VI Μεραρχία μέχρι τίς 19 Μαρτίου 1941 ὑποστηρίχτηκε ὑγειονομικῶς ἀπό τά ἀναπτυγμένα χειρουργεῖα τῆς I Μεραρχίας στό Μπάλι καί στή Σούκα, γιατί τά τμήματά της ἀμύνονταν στούς τομεῖς Σούκας καί Μπούμπεσι.

Ἡ VI Μοίρα Τραυματιοφορέων, πού εἶχε τήν ἕδρα της στήν περιοχή Σούκας, ἐνίσχυε τά μαχόμενα τμήματα μέ τραυματιοφορεῖς. Ἀπό τά παραπάνω χειρουργεῖα, τό ρεῦμα διακομιδῶν ἀκολουθοῦσε αὐτό τῆς I Μεραρχίας, δηλαδή πρός Κοσίνα—Κούταλι—Ἰωάννινα.

Ἀπό τίς 20 Μαρτίου οἱ ὑγειονομικοί σχηματισμοί τῆς VI Μεραρχίας ἐγκαταστάθηκαν ὡς ἑξῆς:

. Τό VIα Ὀρεινό Χειρουργεῖο στή Νισίτσα.

. Τό VIβ Ὀρεινό Χειρουργεῖο στήν Καΐτσα.

. Ἡ VI Μοίρα Τραυματιοφορέων ἐπίσης στήν Καΐτσα.

Οἱ ἀπώλειες ὑγείας τῆς Μεραρχίας, μέ τά μέσα της, διακομίζονταν στά παραπάνω χειρουργεῖα, στή συνέχεια μέ τή μέριμνα αὐτῶν στό σταθμό ὑγειονομικῶν αὐτοκινήτων στό Χάνι Μπαλαμπάνη καί ἀπό ἐκεῖ στούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ στήν Κοσίνα καί στό Κούταλι. Ἀπό αὐτούς τούς σχηματισμούς, μέ τή μέριμνα τοῦ Σώματος Στρατοῦ καί τοῦ Τμήματος Στρατιᾶς Ἠπείρου, οἱ διακομιδές συνεχίζονταν πρός τό Νοσηλευτικό Κέντρο Ἰωαννίνων γιά τήν παραπέρα περίθαλψη.

Οἱ ὑγειονομικοί σχηματισμοί τῶν μεραρχιῶν ἀντιμετώπισαν τίς αὐτές, ἴσως καί μεγαλύτερες, δυσκολίες ἀπό ἐκεῖνες τῶν σχηματισμῶν τοῦ Σώματος Στρατοῦ. Οἱ ἐντατικοί βομβαρδισμοί τοῦ ἰταλικοῦ πυροβολικοῦ καί οἱ συνεχεῖς ἀεροπορικές ἐπιδρομές δυσχέραιναν σέ μεγάλο βαθμό τό ἔργο τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας. Σέ μερικές μάλιστα περιπτώσεις ὁ ἀριθμός τῶν νεκρῶν τραυματιοφορέων κατά τίς διακομιδές ἦταν μεγαλύτερος τῶν διακομιζόμενων τραυματιῶν.

Δ'. Στή Ζώνη Ἐπιχειρήσεων τοῦ Βόρειου Μετώπου

(Σχεδιάγραμμα 18)

234. Τήν ὑγειονομική κάλυψη στή ζώνη τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ Βόρειου Μετώπου εἶχε ἡ Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Τμήματος Στρατιᾶς

Δυτικῆς Μακεδονίας (ΤΣΔΜ), ὅπως μετονομάστηκε τό Γ' Σῶμα Στρατοῦ ἀπό τίς 8 Μαρτίου 1941.

Οἱ ὑφιστάμενοι ὑγειονομικοί σχηματισμοί ἦταν οἱ ἑξῆς:

— Ζώνη Ἐπιχειρήσεων

. Γ1 Πεδινό Χειρουργεῖο καί Γ1 Πεδινό Νοσηλευτικό Τμῆμα στή Μπίγλιστα, συνεπτυγμένα, χωρίς νά λειτουργήσουν.

. Γ2 Ὀρεινό Χειρουργεῖο καί Γ2 Ὀρεινό Νοσηλευτικό Τμῆμα στήν Κορυτσά, συνεπτυγμένα, χωρίς νά λειτουργήσουν.

. Σ5 Ὀρεινό Χειρουργεῖο στό Νικολάρα. Ἐκτελοῦσε χειρουργικές ἐπεμβάσεις.

. Σ5 Ὀρεινό Νοσηλευτικό Τμῆμα στή Βισοβίτσα, συνεπτυγμένο.

. Ε' Μοίρα Τραυματιοφορέων στό Λιόζανι (ἤ Λόζανι).

. Γ' Μοίρα Τραυματιοφορέων στή Μπόριγια.

. Γ' Ὑγειονομικός Ὄρχος στήν Κορυτσά.

. Ὑγειονομικοί Σταθμοί Αὐτοκινήτων στή Μπραγόζδα, Λεσνίτσα, Πίργκου καί Νικολάρα.

. Κέντρο Ἐπανακτήσιμων στή Μπόριγια, κοντά στή Γ' Μοίρα Τραυματιοφορέων.

— Ζώνη Μετόπισθεν

. Πρόσκαιρο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Κορυτσᾶς στήν Κορυτσά.

. Σ1 Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Διακομιδῆς στή Φλώρινα.

. Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Φλώρινας στή Φλώρινα.

. Κέντρο Ἐπανακτήσιμων στό Ἀμύνταιο.

. Διακομιστικός Σταθμός στό Ἀμύνταιο.

. Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Κοζάνης στήν Κοζάνη.

. Θεραπευτήριο Καστοριᾶς στήν Καστοριά.

235. Μέ διαταγή τοῦ ΤΣΔΜ καθορίστηκαν τά ζητήματα τῆς ὑγειονομικῆς ὑποστηρίξεως ὡς ἑξῆς:

— Οἱ τραυματίες καί οἱ ἀσθενεῖς Α' ἀνάγκης καί μή διακομιστέοι ἀποστέλλονταν στά ἀναπτυγμένα χειρουργεῖα τῶν μεραρχιῶν. Οἱ διακομιστέοι μεταφέρονταν στό Πρόσκαιρο Νοσοκομεῖο Κορυτσᾶς. Οἱ Β' ἀνάγκης τραυματίες καί ἀσθενεῖς διακομίζονταν στό Νοσηλευτικό Κέντρο Φλώρινας.

— Οἱ Γ' ἀνάγκης τραυματίες καί ἀσθενεῖς, διά μέσου τοῦ Νοσηλευτικοῦ Κέντρου Φλώρινας, μεταφέρονταν στή Θεσσαλονίκη καί ἐνδεχομένως στήν Κοζάνη. Οἱ ἐπανακτήσιμοι στέλνονταν στά Κέντρα Ἐπανακτήσιμων Μπόριγιας καί Ἀμυνταίου, ἐνῶ τά περιστατικά κρυοπαγήματα διακομίζονταν στή Φλώρινα. Τά λοιμώδη περιστατικά διακομίζονταν: Οἱ μή διακομιστέοι στό Πρόσκαιρο Νοσοκομεῖο Κορυτσᾶς καί οἱ διακομιστέοι στό Νοσηλευτικό Κέντρο Φλώρινας.

— Οἱ διακομιδές μέχρι τά χειρουργεῖα ἤ τούς σταθμούς ὑγειονομικῶν αὐτοκινήτων γίνονταν μέ τή μέριμνα τῶν μεραρχιῶν, οἱ ὁποῖες ἐνισχύονταν κατόπιν αἰτήσεώς τους. Ἀπό ἐκεῖ καί μέχρι τήν Κορυτσά συνεχίζονταν μέ τή μέριμνα τοῦ ΤΣΔΜ. Τή συνέχεια τῶν διακομιδῶν ἀναλάμβανε τό Β' ΡΚ μέχρι τή Φλώρινα καί τό Ἀμύνταιο, καθώς καί τήν ἐπιβίβαση στόν ὑγειονομικό συρμό. Ἐπίσης οἱ διακομιδές ἀπό τήν Καστοριά πρός τό Ἀμύνταιο ἤ πρός τήν Κοζάνη ἐκτελοῦνταν καί αὐτές μέ τή μέριμνα τοῦ Β' ΡΚ.

—Ὁ ἀνεφοδιασμός σέ ὑγειονομικό ὑλικό τῶν μεραρχιακῶν καί μή μεραρχιακῶν ὑγειονομικῶν σχηματισμῶν γινόταν ἀπό τόν Γ' Ὑγειονομικό

Όρχο κανονικά μέ βάση τίς δεκαπενθήμερες καταστάσεις, πού ύποβάλλονταν στή Διεύθυνση Ύγειονομικής Ύπηρεσίας τοῦ ΤΣΔΜ καί έκτακτα κατόπιν τηλεφωνικής αίτήσεως καί έγκρίσεως έπίσης τοῦ ΤΣΔΜ. Ό άνεφοδιασμός τῶν ὑγειονομικῶν σχηματισμῶν τῶν μετόπισθεν γινόταν ἀπό τό Κέντρο Έφοδιασμοῦ Κορυτσᾶς καί ἀπό τό Β' ΡΚ ὡς παραπάνω.

Μέ τούς προαναφερόμενους ὑγειονομικούς σχηματισμούς καί μέ τίς ὁδηγίες λειτουργίας τους, καλύπτονταν οἱ ὑγειονομικές ἀνάγκες τοῦ ΤΣΔΜ. Πάντως αὐτές οἱ ἀνάγκες δέν ἦταν μεγάλες, γιατί δέ γίνονταν σημαντικές ἐπιχειρήσεις στή ζώνη ἐνέργειας τοῦ ΤΣΔΜ καί συνεπῶς οἱ ἀπώλειες μάχης ἦταν περιορισμένες. Δυσμενεῖς παράγοντες γιά τήν ὑγειονομική ὑπηρεσία γενικά ἦταν τό ὀρεινό ἔδαφος, ἡ συνέχιση τῆς κακοκαιρίας καί ἡ συνεχής παρενόχληση τῆς ἰταλικῆς ἀεροπορίας (1).

236. Ἡ δραστηριότητα τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας τῶν μεραρχιῶν τοῦ ΤΣΔΜ κατ' αὐτή τήν περίοδο, περιορισμένη γιά τούς παραπάνω λόγους, ἦταν ἡ ἑξῆς :

—Ἡ XIII Μεραρχία εἶχε ἀναπτυγμένα στή Λεσνίτσα τό XIIIα Όρεινό Χειρουργεῖο γιά τά χειρουργικά περιστατικά καί στή Μπραγόζδα τό XIIIβ Όρεινό Χειρουργεῖο γιά τή διαλογή. Τό XIII Νοσηλευτικό Τμῆμα ἐνίσχυε τά δύο χειρουργεῖα τῆς Μεραρχίας σέ προσωπικό καί σέ μέσα. Ἡ XIII Μοίρα Τραυματιοφορέων μέ ἕδρα τή Γκραμποβίτσα εἶχε διαθέσει προσωπικό στίς μονάδες γιά ἐνίσχυσή τους.

—Ἡ IX Μεραρχία εἶχε ἀναπτυγμένο στό Όσνάντι τό IXα Όρεινό Χειρουργεῖο, πού ἀνέπτυξε στήν Πίργκου μικρό σταθμό ὑποδοχῆς. Ἐπίσης τό IXβ Όρεινό Χειρουργεῖο ἦταν ἀναπτυγμένο στό Σοβιάνι. Ἡ IX Μοίρα Τραυματιοφορέων, μέ ἕδρα στό Μότσιανι, εἶχε διαθέσει τραυματιοφορεῖς στά μαχόμενα τμήματα γιά ἐνίσχυσή τους.

—Ἡ Χ Μεραρχία εἶχε ἀναπτύξει τό Χα Όρεινό Χειρουργεῖο μετά κλιμακίου τοῦ Χ Νοσηλευτικοῦ Τμήματος στό Ροσοβέρι γιά τά χειρουργικά περιστατικά καί τό Χβ Όρεινό Χειρουργεῖο μέ τό ὑπόλοιπο τοῦ Νοσηλευτικοῦ Τμήματος στήν Κάτω Μογκλίτσα, ὡς χειρουργεῖο διαλογῆς. Ἡ Χ Μοίρα Τραυματιοφορέων εἶχε τήν ἕδρα της στό Ροσοβέρι καί ἐνίσχυε τά μαχόμενα τμήματα μέ τραυματιοφορεῖς.

— Ἡ XVI Μεραρχία εἶχε ἀναπτύξει τό XVIα Όρεινό Χειρουργεῖο καί κλιμάκιο τοῦ XVI Νοσηλευτικοῦ Τμήματος στό Κοβάτσιανι γιά χειρουργικά περιστατικά καί τό XVIβ Όρεινό Χειρουργεῖο μετά κλιμακίου τοῦ XVI Νοσηλευτικοῦ Τμήματος στή Βρέπσκα, ἐπίσης γιά χειρουργικά περιστατικά. Κλιμάκιο τοῦ XVIβ Όρεινοῦ Χειρουργείου εἶχε ἀναπτυχθεῖ στήν περιοχή Κομμένης Πέτρας ὡς χειρουργεῖο διαλογῆς. Ἡ XVI Μοίρα Τραυματιοφορέων εἶχε ἕδρα στό Ἄνω Ντουσιάρι καί διέθετε τραυματιοφορεῖς γιά ἐνίσχυση τῶν μαχόμενων τμημάτων.

237. Τά δρομολόγια διακομιδῶν τῶν μεραρχιῶν ἦταν τά ἑξῆς :

—Τ ῆ ς XIII Μ ε ρ α ρ χ ί α ς

. Σταρόβο—Λεσνίτσα—Σοβιάνι—Μαλίκη—Κορυτσά.

. Μπραγόζδα—Λεσνίτσα.

. Ἐνδεχομένως δέ τό δρομολόγιο : Γκραμποβίτσα—Ποντγκορίγιε—Ζβέζντα—Τσαγγόνι πρός Μπίγλιστα.

---

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ.709/Α/1α, σελ. 196–198.

— Τῆς IX Μεραρχίας: Ὀσνάντι—Πίργκου—Μαλίκη—Κορυτσά καί Κάμια—Κρόσνιστι πρός Μαλίκη—Κορυτσά.

— Τῆς X Μεραρχίας.: Κάτω Μογκλίτσα—ὑπό κατασκευή ἁμαξιτή ὁδός πρός Ποπτσίστι—Μαλίκη—Κορυτσά.

— Τῆς XVI Μεραρχίας: Οἱ ἡμιονικές ὁδοί Τσέρολατ—Βρέπσκα καί Κοβάτσιανι—Βρέπσκα. Στή συνέχεια ἡ ἡμιονική πρός γέφυρα Κάτω Μογκλίτσας—ὑπό κατασκευή ἁμαξιτή πρός Ποπτσίστι—Μαλίκη —Κορυτσά.

Οἱ διακομιδές δέν παρουσίασαν δυσκολίες, γιατί οἱ ἀπώλειες ἦταν, ὅπως προαναφέρεται, περιορισμένες. Δυσκολίες παρουσιάστηκαν μόνο στίς διακομιδές τῆς XVI Μεραρχίας, ἐξαιτίας τοῦ αὐξημένου σχετικά ἀριθμοῦ τραυματιῶν καί τῶν δύσβατων δρομολογίων (1).

Ε'. Στή Ζώνη Ἐπιχειρήσεων τοῦ Νότιου Μετώπου

(Σχεδιάγραμμα 19)

238. Τήν ἐποπτεία τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας τῆς ζώνης ἐπιχειρήσεων τοῦ Νότιου Μετώπου εἶχε ἡ Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Α' Σώματος Στρατοῦ, ἡ ὁποία κατ' αὐτή τήν περίοδο εἶχε διαθέσει τούς σχηματισμούς της ὡς ἑξῆς:

— Τό Α2 Ὀρεινό Χειρουργεῖο καί τό Α' Ὀρεινό Νοσηλευτικό Τμῆμα στό Δέλβινο, γιά τά χειρουργικά περιστατικά καί τή διαλογή.

— Τό Σ1 Πεδινό Χειρουργεῖο καί τό Σ1 Πεδινό Νοσηλευτικό Τμῆμα στό Μπουλαράτ, μέ τήν αὐτή ἀποστολή ἐπίσης.

— Τό Α1 Πεδινό Χειρουργεῖο καί τό Α' Πεδινό Νοσηλευτικό Τμῆμα λειτουργοῦσαν ὡς πρόσκαιρο νοσοκομεῖο στή Μονή Βελᾶς.

—Ἡ Α' Μοίρα Τραυματιοφορέων εἶχε τήν ἕδρα της στή Δούβλιανη καί προωθημένους σταθμούς ὑγειονομικῶν αὐτοκινήτων στό Κούτς καί τό Μπόρσι γιά τήν III Μεραρχία, στήν Τσεπούνα γιά τήν VIII Μεραρχία καί κοντά στή γέφυρα Παλαιόκαστρου (ὁδός Ἀργυρόκαστρου—Ἐρίνδης) γιά τή II Μεραρχία.

—Ὁ Α' Ὑγειονομικός Ὅρχος ἦταν ἐγκατεστημένος στή Μουρζίνα γιά τόν ὑγειονομικό ἐφοδιασμό τῶν Μονάδων.

— Στή ζώνη ἐνέργειας τοῦ Α' Σώματος Στρατοῦ ἀναπτύχθηκε καί λειτούργησε στό Γράψι τό Σ4 Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Διακομιδῆς.

Μέ αὐτούς τούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς καλύπτονταν οἱ ὑγειονομικές ἀνάγκες τοῦ Α' Σώματος Στρατοῦ, οἱ ὁποῖες δέν ἦταν μεγάλες, γιατί κατ' αὐτή τήν περίοδο δέν ἔγιναν σοβαρές ἐπιχειρήσεις καί κατά συνέπεια ὁ ἀριθμός τῶν τραυματιῶν δέν ἦταν σημαντικός. Δυσκολίες παρουσιάστηκαν μόνο ἀπό τή συνεχή παρενόχληση τῆς ἰταλικῆς ἀεροπορίας καί ἀπό τό δύσβατο τοῦ ἐδάφους στούς τομεῖς τῶν II καί III Μεραρχιῶν.

Οἱ διακομιδές γίνονταν σύμφωνα μέ τίς διαταγές τοῦ ΤΣΗ, πού κάλυπτε ἀπό ὑγειονομικῆς πλευρᾶς τά μετόπισθεν τοῦ Α' Σώματος Στρατοῦ καί ἡ δικαιοδοσία του ἔφθανε στά νοσηλευτικά κέντρα νότια τῶν Ἰωαννίνων (2).

---

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ.696/Η/1, σελ. 2 καί Φ. 709/Α/1α, σελ. 196–197 καί 199–200.

(2) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ.635/Δ/2, σελ. 8–39.

239. Ἡ δραστηριότητα τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας τῶν μεραρχιῶν τοῦ Α' Σώματος Στρατοῦ, κατ' αὐτή τήν περίοδο, ἦταν ἡ παρακάτω ἀπό βόρεια πρός νότια:

—Ἡ II Μεραρχία εἶχε ἀναπτυγμένους τούς ὑγειονομικούς της σχηματισμούς ὡς ἑξῆς:

. Τό IIα Ὀρεινό Χειρουργεῖο: 1ο κλιμάκιο στό Καλιάζι καί 2ο κλιμάκιο στό Γκιάτι, ὡς χειρουργεῖο διαλογῆς καί ὡς χειρουργικό.

. Τό IIβ Ὀρεινό Χειρουργεῖο: 1ο κλιμάκιο στό Λάμποβο καί 2ο κλιμάκιο στό Γκιάτι, ὡς χειρουργεῖο διαλογῆς καί ὡς χειρουργικό.

. Τή II Μοίρα Τραυματιοφορέων μέ ἕδρα στό Κορόνι. Διέθετε προσωπικό καί μέσα γιά τήν ἐνίσχυση τῶν μαχόμενων μονάδων τῆς Μεραρχίας.

Οἱ ἀπώλειες ὑγείας τῆς II Μεραρχίας διακομίζονταν σύμφωνα μέ τίς ὁδηγίες τοῦ Α' Σώματος Στρατοῦ καί τοῦ ΤΣΗ κατά τά δρομολόγια:

. Γκλάμποβα—Παλαιόκαστρο—Γράψι — Μπουλαράτ—Μονή Βελᾶς— Ἰωάννινα.

. Γκιάτι—Γράψι—Μπουλαράτ — Μονή Βελᾶς —Ἰωάννινα.

—Ἡ VIII Μεραρχία εἶχε ἀναπτυγμένους τούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς της ὡς ἑξῆς:

. Τό VIIIα Ὀρεινό Χειρουργεῖο μέ τό 1ο κλιμάκιο τοῦ VIII Νοσηλευτικοῦ Τμήματος, στή συμβολή τοῦ χειμάρου Γκολεμίου μέ τό Γαρδικιώτη ποταμό, γιά τά χειρουργικά περιστατικά καί τή διαλογή.

. Τό VIIIβ Ὀρεινό Χειρουργεῖο ἀναπτύχθηκε σέ δύο κλιμάκια. Τό 1ο κλιμάκιο στό χωριό Γκολέμι καί τό 2ο στίς Σπηλιές Κολωνίου. Καί τά δύο κλιμάκια λειτούργησαν ὡς διαλογῆς, χειρουργικά καί πρόχειρα ἀναρρωτήρια γιά τούς ἐλαφρά πάσχοντες.

. Τήν VIII Μοίρα Τραυματιοφορέων μέ τό 2ο κλιμάκιο τοῦ VIII Νοσηλευτικοῦ Τμήματος στήν Τσεπούνα. Ἡ Μοίρα ἐνίσχυε τά μαχόμενα τμήματα σέ προσωπικό καί μέσα.

Οἱ διακομιδές τῶν ἀπωλειῶν ὑγείας ἀκολουθοῦσαν τό δρομολόγιο Γκολέμι—Κολώνιο—Τσεπούνα—Γράψι—Μπουλαράτ—Μονή Βελᾶς—Ἰωάννινα.

—Ἡ III Μεραρχία εἶχε ἀναπτυγμένους τούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς της ὡς ἑξῆς:

. Τό IIIα Ὀρεινό Χειρουργεῖο μέ τό III Νοσηλευτικό Τμῆμα λειτουργοῦσε στόν Ἅγιο Βασίλειο γιά χειρουργικά περιστατικά, μέ κλιμάκιό του στό Μπόρσι ἐπίσης γιά χειρουργικές ἐπεμβάσεις.

. Τό IIIβ Ὀρεινό Χειρουργεῖο λειτουργοῦσε στό Κούτς ὡς χειρουργικό καί διαλογῆς.

. Τήν III Μοίρα Τραυματιοφορέων μέ ἕδρα στό Μπόρσι, ἡ ὁποία ἐνίσχυε τά μαχόμενα τμήματα σέ προσωπικό καί μέσα.

Τά δρομολόγια διακομιδῆς τῆς III Μεραρχίας ἦταν Κούτς—Μπόρσι καί Ἅγιος Βασίλειος—Δέλβινο—Μονή Βελᾶς—Ἰωάννινα (1).

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ.635/Δ/2, σελ. 6–10 καί Ἀντιστράτηγου ἐ.ἀ. Κατσιμήτρου Χαρ. «Ἡ Ἤπειρος Προμαχοῦσα», σελ. 220 καί 226.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VIII

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Μικροεπιχειρήσεις στό Βορειοηπειρωτικό Μέτωπο

(Σχεδιάγραμμα 20)

240. Κατόπιν τῆς ἀποτυχίας τῆς μεγάλης ἰταλικῆς ἐπιθέσεως, ἡ διάταξη τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ στή Βόρεια Ἤπειρο διαμορφώθηκε μέχρι τίς 5 Ἀπριλίου (παραμονή τῆς γερμανικῆς εἰσβολῆς), ὡς ἑξῆς:

– Τό ΤΣΔΜ, πού κατεῖχε τήν ἐδαφική ζώνη μεταξύ τῆς λίμνης Ἀχρίδας καί τοῦ ὄρους Τόμορος, εἶχε ἀναπτυγμένες ἀπό βόρεια πρός νότια τίς XIII, IX, X καί XVI Μεραρχίες. Ὡς ἐφεδρεῖες διέθετε τή Μεραρχία Ἱππικοῦ στήν περιοχή Κορυτσᾶς, τήν XX Μεραρχία στήν περιοχή Φλώρινας καί τήν 21η Ταξιαρχία Πεζικοῦ στήν περιοχή Μπίγλιστας.

– Τό ΤΣΗ, στό ὁποῖο ἀνῆκαν τά Α' καί Β' Σώματα Στρατοῦ, κατεῖχε τή ζώνη ἀπό τό ὄρος Τόμορος μέχρι τή θάλασσα. Ὁ Ἀῶος ποταμός ἦταν τό ὅριο τῶν δύο Σωμάτων Στρατοῦ. Τό Α' Σῶμα Στρατοῦ εἶχε τή II Μεραρχία ἀμέσως δυτικά τοῦ Ἀώου, τήν VIII Μεραρχία στό κέντρο τῆς διατάξεώς του καί τήν III Μεραρχία στόν παραλιακό τομέα. Τό Β' Σῶμα Στρατοῦ εἶχε ἀπό βορειοανατολικά πρός νοτιοδυτικά στήν πρώτη γραμμή τίς VI–XVII–V–IV Μεραρχίες καί ὡς ἐφεδρεῖες τήν I Μεραρχία, βόρεια τῆς Πρεμετῆς, πού τελοῦσε σέ κατάσταση ἀνασυγκροτήσεως καί τήν XV Μεραρχία στίς περιοχές Κλεισούρας, Μαρτίνι καί Ἄψου. Τέλος ἡ XI Μεραρχία ἦταν στήν περιοχή Ροντίν, Μπάλι καί Ψάρι, ὡς ἐφεδρεία τοῦ ΤΣΗ.

241. Κατά τό χρονικό διάστημα ἀπό τίς 26 Μαρτίου μέχρι τίς 5 Ἀπριλίου 1941 ὁ ἀγώνας, στό χῶρο τοῦ ΤΣΗ, περιορίστηκε σέ δράση πυροβολικοῦ τῶν ἀντιπάλων καί σέ ἀεροπορικές ἐπιδρομές, στό δέ χῶρο τοῦ ΤΣΔΜ διεξήχθηκε μέ τοπικά ἐγχειρήματα περιορισμένης ἐκτάσεως, στίς ζῶνες ἐνέργειας τῶν IX καί XVI Μεραρχιῶν (1).

Ἡ Δραστηριότητα τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας στό Βορειοηπειρωτικό Μέτωπο

(Σχεδιαγράμματα 17, 18, 19 καί 20)

242. Κατ' αὐτή τήν περίοδο δέν ἔγινε καμιά οὐσιώδης μεταβολή στή διάταξη τῶν ὑγειονομικῶν σχηματισμῶν (μονάδων), οὔτε στό σχέδιο διακομιδῶν καί νοσηλείας. Οἱ ἀπώλειες μάχης καί μή μάχης δέν ἦταν ἀξιόλογες. Βασικό νοσηλευτικό κέντρο στά μετόπισθεν τοῦ ΤΣΗ, ἦταν τά Ἰωάννινα. Προωθημένη νοσηλευτική μονάδα τῶν Ἰωαννίνων, ἦταν τό Σ4 Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο στό Γράψι Ἀργυροκάστρου.

---

(1) Τόμος ΔΙΣ/ΓΕΣ «Τό Τέλος μιᾶς Ἐποποιΐας», σελ. 95–97 καί Φ.601/Α/1, σελ. 92.

Γιά τά μετόπισθεν τοῦ ΤΣΔΜ, νοσηλευτικό κέντρο ἦταν ἡ Φλώρινα. Προωθημένη νοσηλευτική μονάδα τῆς Φλώρινας, ἦταν τό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Κορυτσᾶς.

243. Τό σχέδιο διακομιδῶν καί νοσηλείας ἀπό βόρεια πρός νότια ἦταν τό ἑξῆς:

—Τμῆμα Στρατιᾶς Δυτικῆς Μακεδονίας.

. Ἡ XIII Μεραρχία χρησιμοποιοῦσε γιά τίς διακομιδές της τά δρομολόγια ἀπό Σταρόβα καί Μπραγόζδα πρός Λεσνίτσα—Γκραμποβίτσα καί ἀπό ἐκεῖ πρός Σοβιάνι—Μαλίκη—Κορυτσά καί πρός Ποντγκορίγιε—Τσαγκόνι—Μπίγλιστα.

Στό XIIIα 'Ορεινό Χειρουργεῖο, πού λειτουργοῦσε στή Λεσνίτσα, παρέμεναν οἱ μή διακομιστέοι ἀσθενεῖς καί τραυματίες. Οἱ ὑπόλοιποι διακομίζονταν στήν Κορυτσά γιά τήν παραπέρα περίθαλψη.

. Ἡ IX Μεραρχία χρησιμοποιοῦσε γιά τίς διακομιδές τά δρομολόγια 'Οσνάντι—Πίργκου—Σοβιάνι—Μαλίκη — Κορυτσά καί Κάμια—Κροσνίτσι—Μαλίκη—Κορυτσά.

Στό IXα 'Ορεινό Χειρουργεῖο, πού ἦταν ἀναπτυγμένο στό 'Οσνάντι, παρέμεναν οἱ μή διακομιστέοι τραυματίες καί ἀσθενεῖς. Οἱ ὑπόλοιποι διακομίζονταν στήν Κορυτσά καί ἀπό ἐκεῖ στό Νοσηλευτικό Κέντρο Φλώρινας.

. Ἡ X Μεραρχία χρησιμοποιοῦσε γιά τίς διακομιδές τό δρομολόγιο Κάτω Μογκλίτσα—Ποπτσίστι—Μαλίκη—Κορυτσά.

Στά χειρουργεῖα Ροσοβέρι καί Κάτω Μογκλίτσα παρέμεναν οἱ μή διακομιστέοι. Οἱ ὑπόλοιποι διά τοῦ Νοσοκομείου Κορυτσᾶς διακομίζονταν στά Νοσηλευτικά Κέντρα Φλώρινας καί Θεσσαλονίκης.

. Ἡ XVI Μεραρχία, ἐξαιτίας τοῦ πολύ ὀρεινοῦ ἐδάφους τοῦ τομέα της, ἔκανε ἀναδιάταξη τῶν ὑγειονομικῶν σχηματισμῶν της, ὡς ἑξῆς: Τό XVIα 'Ορεινό Χειρουργεῖο μέ κλιμάκια τοῦ XVI Νοσηλευτικοῦ Τμήματος στό Κοβάτσανι, ὡς χειρουργικό. Κλιμάκιο τοῦ XVIα 'Ορεινοῦ Χειρουργείου στήν περιοχή Τεκέ δυτικά Τομορίτσα, ὡς χειρουργεῖο διαλογῆς. Τό XVIβ 'Ορεινό Χειρουργεῖο μέ κλιμάκιο τοῦ XVI Νοσηλευτικοῦ Τμήματος στή Βρέπσκα, ὡς χειρουργικό. Κλιμάκιο τοῦ XVIβ 'Ορεινοῦ Χειρουργείου στήν περιοχή Κομμένης Πέτρας, ὡς χειρουργεῖο διαλογῆς. Τό ὑπόλοιπο τοῦ XVI Νοσηλευτικοῦ Τμήματος στήν περιοχή Βρέπσκας. Τήν ἕδρα τῆς XVI Μοίρας Τραυματιοφορέων στό Ἄνω Ντούσαρι.

Στά χειρουργεῖα παρέμεναν οἱ τραυματίες Α' ἀνάγκης. Οἱ ἀπώλειες ὑγείας τῶν λοιπῶν κατηγοριῶν διακομίζονταν στήν Κορυτσά καί στή συνέχεια στό Νοσηλευτικό Κέντρο Φλώρινας. Ἡ Μεραρχία χρησιμοποιοῦσε γιά τίς διακομιδές της τά δρομολόγια Τσιροτάτι—Γκούρι—Πρέρ—Βρέπσκα, Τεκές—Κοβάτσανι—Κούμπαλα—Βρέπσκα καί ἀπό Βρέπσκα—γέφυρα Κάτω Μογκλίτσας—Ποπτσίστι—Μαλίκη —Κορυτσά.

. Οἱ ἀπώλειες ὑγείας τῶν ἐφεδρικῶν μονάδων τοῦ Βόρειου Μετώπου διακομίζονταν, τῆς Μεραρχίας Ἱππικοῦ καί τῆς 21ης Ταξιαρχίας Πεζικοῦ στό Νοσοκομεῖο Κορυτσᾶς καί ἀπό ἐκεῖ στό Νοσηλευτικό Κέντρο Φλώρινας καί τῆς XX Μεραρχίας Πεζικοῦ στό Νοσηλευτικό Κέντρο Φλώρινας καί ἀπό ἐκεῖ στό Νοσηλευτικό Κέντρο Θεσσαλονίκης.

—Τμῆμα Στρατιᾶς Ἠπείρου.

. Ἡ XI Μεραρχία χρησιμοποιοῦσε γιά τίς διακομιδές της τά δρομολόγια Τσεροβόντα—Σούκα—Κλεισούρα—Κοσίνα—Ἰωάννινα καί Ροβίτσα—Σούκα—Κλεισούρα—Κοσίνα—Ἰωάννινα.

Στά χειρουργεῖα τῆς Τσεροβόντα καί τῆς Ροβίτσας παρέμεναν οἱ μή διακομιστέοι τραυματίες καί ἀσθενεῖς. Οἱ ὑπόλοιποι διακομίζονταν στήν Κοσίνα, ὅπου οἱ μέν Α' ἀνάγκης παρέμεναν στίς ἐκεῖ ὑγειονομικές μονάδες, οἱ δέ λοιπές κατηγορίες διακομίζονταν στό Νοσηλευτικό Κέντρο Ἰωαννίνων.

. Ἡ VI Μεραρχία χρησιμοποιοῦσε γιά τίς διακομιδές της τόν ἄξονα Σούκα—Κλεισούρα—Κοσίνα—Κούταλι—Ἰωάννινα.

Οἱ ἀπώλειες ὑγείας ἀπό τά χειρουργεῖα τῆς Σούκας, ὅπου παρέμεναν οἱ μή διακομιστέοι, διακομίζονταν στήν Κοσίνα καί στό Κούταλι. Ἐκεῖ παρέμεναν οἱ Α' ἀνάγκης καί οἱ ὑπόλοιποι διακομίζονταν πρός τό Νοσηλευτικό Κέντρο Ἰωαννίνων.

. Ἡ XVII Μεραρχία χρησιμοποιοῦσε γιά τίς διακομιδές της τόν ἄξονα Ρίμπα—Κλεισούρα—Κοσίνα—Κούταλι—Ἰωάννινα.

Οἱ ἀπώλειες ὑγείας ἀπό τό χειρουργεῖο τῆς Ρίμπας διακομίζονταν στούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς (μονάδες) τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ στήν Κοσίνα καί τό Κούταλι. Ἐκεῖ παρέμεναν οἱ Α' ἀνάγκης τραυματίες καί ἀσθενεῖς, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι μεταφέρονταν στό Νοσηλευτικό Κέντρο Ἰωαννίνων.

. Ἡ V Μεραρχία χρησιμοποιοῦσε γιά τίς διακομιδές της τόν ἄξονα Μπάλι—Ποντγκοράνι—Κλεισούρα—Κοσίνα—Κούταλι—Ἰωάννινα καί ἡ IV Μεραρχία τόν ἄξονα Ποντγκοράνι—Κλεισούρα—Κοσίνα—Κούταλι—Ἰωάννινα.

Οἱ ἀπώλειες τῶν δύο Μεραρχιῶν διακομίζονταν στό χειρουργεῖο τοῦ Μπάλι. Ἐκεῖ παρέμεναν οἱ μή διακομιστέοι, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι μεταφέρονταν στούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ στήν Κοσίνα καί στό Κούταλι. Σ' αὐτούς τούς σχηματισμούς παρέμεναν οἱ Α' ἀνάγκης. Οἱ λοιπές κατηγορίες διακομίζονταν στό Νοσηλευτικό Κέντρο Ἰωαννίνων.

. Ἡ II Μεραρχία διακόμιζε τίς ἀπώλειες ὑγείας κατά τούς ἄξονες Γκιάτι—Γράψι—Μπουλαράτ—Μονή Βελᾶς—Ἰωάννινα καί Γκλάμποβο—Παλαιόκαστρο—Γράψι—Μονή Βελᾶς—Ἰωάννινα.

. Ἡ VIII Μεραρχία χρησιμοποιοῦσε γιά τίς διακομιδές της τόν ἄξονα Γκολέμι—Κολόνιο—Τσεπούνα—Γράψι—Μονή Βελᾶς—Ἰωάννινα.

. Ἡ III Μεραρχία χρησιμοποιοῦσε τόν ἄξονα Κούτς—Μπόρσι—Ἅγιος Βασίλειος—Δέλβινο—Μονή Βελᾶς—Ἰωάννινα.

Ἀπό τίς ἀπώλειες ὑγείας, οἱ μή διακομιστέοι παρέμεναν στά χειρουργεῖα στό Γκιάτι καί στό Γκλάμποβο τῆς II Μεραρχίας, στό VIIIα Ὀρεινό Χειρουργεῖο, ἀναπτυγμένο στό Γκολέμι, τῆς VIII Μεραρχίας καί στά Χειρουργεῖα στόν Ἅγιο Βασίλειο καί στό Κούτς τῆς III Μεραρχίας. Οἱ Α' ἀνάγκης διακομίζονταν στούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς (μονάδες) τοῦ Μπουλαράτ, τοῦ Γράψι, τῆς Μονῆς Βελᾶς καί τοῦ Δέλβινου. Οἱ λοιπές ἀπώλειες διακομίζονταν στά Ἰωάννινα.

. Ἡ XV Μεραρχία , μέχρι τίς 5 Ἀπριλίου, χρησιμοποιοῦσε τούς ἄξονες διακομιδῶν Μπούμπεσι—Σούκα—Κλεισούρα—Κοσίνα—Ἰωάννινα καί Ροντίν—Σούκα—Κλεισούρα—Κοσίνα—Κούταλι—Ἰωάννινα.

. Ἡ I Μεραρχία μέχρι τίς 2 Ἀπριλίου 1941 διακόμιζε τίς ἀπώλειες ὑγείας της κατά τόν ἄξονα Μπάλι—Σούκα—Κλεισούρα—Κοσίνα—Κούταλι—Ἰωάννινα.

Στά χειρουργεῖα στό Μπούμπεσι, Ροντίν καί Μπάλι παρέμεναν οἱ μή διακομιστέοι τραυματίες καί ἀσθενεῖς. Οἱ ὑπόλοιποι διακομίζονταν στά Ἰωάννινα, ἐκτός τῶν Α' ἀνάγκης πού παρέμεναν στήν Κοσίνα καί στό Κούταλι.

Ἀπό τίς 3 Ἀπριλίου 1941, ὅταν ἡ I Μεραρχία τέθηκε σέ ἐφεδρεία στήν περιοχή Κοσίνας—Σλεούτσιας, οἱ ἀπώλειες ὑγείας της διακομίζονταν στό Νοσηλευτικό Κέντρο Ἰωαννίνων ἀπό τόν ἄξονα Κοσίνα—Μονή Βελᾶς—Ἰωάννινα. Στούς νοσηλευτικούς σχηματισμούς τῆς Κοσίνας παρέμεναν οἱ Α' ἀνάγκης

ἀσθενεῖς καί τραυματίες. Οἱ λοιπές κατηγορίες διακομίζονταν στούς νοσηλευτικούς σχηματισμούς τῆς Μονῆς Βελᾶς καί τῶν 'Ιωαννίνων.

245. Οἱ ὑγειονομικοί ἀνεφοδιασμοί τῶν μεραρχιῶν καί τῶν μή μεραρχιακῶν ὑγειονομικῶν σχηματισμῶν τοῦ ΤΣΔΜ, γίνονταν ἀπό τόν Γ' 'Υγειονομικό Όρχο πού βρισκόταν στήν Κορυτσά καί τῶν ὑγειονομικῶν σχηματισμῶν τῶν μετόπισθεν, ἀπό τό Κέντρο 'Εφοδιασμοῦ Κορυτσᾶς καί ἀπό τό Β' Ρυθμιστικό Κέντρο Φλώρινας.

Οἱ ὑγειονομικοί ἀνεφοδιασμοί τοῦ ΤΣΗ γίνονταν, τῶν μονάδων τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ ἀπό τό Β' 'Υγειονομικό Ὄρχο πού εἶχε ἕδρα στήν Παντελόγια καί τῶν μονάδων τοῦ Α' Σώματος Στρατοῦ ἀπό τόν Α' 'Υγειονομικό Ὄρχο πού ἦταν στή Μουρζίνα.

Οἱ ὑγειονομικοί ἀνεφοδιασμοί τῶν μονάδων καί σχηματισμῶν τῶν μετόπισθεν γίνονταν ἀπό τό Κέντρο 'Εφοδιασμοῦ 'Ιωαννίνων καί ἀπό τήν 'Υγειονομική 'Αποθήκη 'Αμφιλοχίας.

Σ' αὐτή τήν περίοδο δέν παρουσιάστηκαν σημαντικές δυσκολίες στή διεξαγωγή τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας, γιατί δέ γίνονταν σοβαρές ἐπιχειρήσεις. 'Ο καιρός βελτιώθηκε καί τά κρυοπαγήματα ἄρχισαν νά ὑποχωροῦν. Οἱ μόνες δυσκολίες προέρχονταν ἀπό τό ὀρεινό ἔδαφος καί τή συνεχή παρενόχληση τῆς ἰταλικῆς ἀεροπορίας, ἡ ὁποία ἐπηρέαζε κυρίως τίς διακομιδές (1).

'Η Γερμανική 'Επίθεση

Γενικότητες

(Σχεδιάγραμμα 20)

246. Τήν 1η Μαρτίου 1941 ἄρχισε ἡ εἴσοδος ἰσχυρῶν γερμανικῶν δυνάμεων στή Βουλγαρία καί ἡ προώθησή τους πρός τήν ἑλληνοβουλγαρική μεθόριο. 'Εμπρός στήν ἀπειλή, πού σαφῶς διαγραφόταν κατά τῆς 'Ελλάδας, ἡ Μεγάλη Βρετανία ἔσπευσε νά ἐνισχύσει τή σύμμαχό της 'Ελλάδα μέ δύο μεραρχίες πεζικοῦ καί μιά τεθωρακισμένη ταξιαρχία.

Αὐτή ἡ δύναμη ἐγκαταστάθηκε ἀμυντικῶς στήν τοποθεσία Καϊμακτσαλάν—Βέρμιο—'Αλιάκμονας ποταμός, μαζί μέ τίς XII καί XX 'Ελληνικές Μεραρχίες Πεζικοῦ.

247. 'Η γενική διάταξη τῶν δυνάμεων πού θά ἀντιμετώπιζαν τίς γερμανικές δυνάμεις, στίς 5 'Απριλίου ἦταν ἡ παρακάτω :

—Τμῆμα Στρατιᾶς Κεντρικῆς Μακεδονίας (ΤΣΚΜ), πού εἶχε στρατηγεῖο στήν Κοζάνη καί διέθετε :

. Τή XII Μεραρχία Πεζικοῦ μέ τό στρατηγεῖο της στό Σοφουλάρ (περιοχή Χάδοβας).

. Τήν XX Μεραρχία Πεζικοῦ μέ τό στρατηγεῖο της στό Ξυνό Νερό.

. Τό Βρετανικό 'Εκστρατευτικό Σῶμα μέ τό στρατηγεῖο του στό Κολοκούρι Κατερίνης. Περιλάβαινε τή 2η Νεοζηλανδική Μεραρχία Πεζικοῦ μέ τό στρατηγεῖο της στό Κολοκούρι Κατερίνης, τήν 6η Αὐστραλιανή Μεραρχία Πεζικοῦ μέ τό στρατηγεῖο της στά Σέρβια καί τήν 1η Τεθωρακισμένη Βρετανική Ταξιαρχία μέ τό στρατηγεῖο της στήν Ἔδεσσα.

Στίς 4 'Απριλίου 1941 ἔφθασε στήν ἕδρα τοῦ Στρατηγείου τοῦ ΤΣΚΜ

(1) 'Αρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 709/Α/1, σελ. 196-200.

ὁ Στρατηγός Οὐΐλσων καί ἀνέλαβε τή διοίκηση τῶν Ἑλληνικῶν καί Βρετανικῶν δυνάμεων Κεντρικῆς Μακεδονίας, ἀφοῦ ἐγκατέστησε τό στρατηγεῖο του στήν Τσαρίτσανη Ἐλασσόνας. Οἱ δυνάμεις τοῦ ΤΣΚΜ ἔλαβαν τόν τίτλο «*Συγκρότημα W*» καί ὑπάγονταν ἀπευθείας στόν Ἕλληνα Ἀρχιστράτηγο.

— Τμῆμα Στρατιᾶς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας (ΤΣΑΜ) πού εἶχε τό στρατηγεῖο του στή Θεσσαλονίκη καί διέθετε:

. Τή XVIII Μεραρχία Πεζικοῦ μέ τό στρατηγεῖο της στή Βυρώνεια.
. Τή XIV Μεραρχία Πεζικοῦ μέ τό στρατηγεῖο της στίς Σέρρες.
. Τήν VII Μεραρχία Πεζικοῦ μέ τό στρατηγεῖο της στή Δράμα.
. Τή XIX Μηχανοκίνητη Μεραρχία μέ τό στρατηγεῖο της στό Κιλκίς.
. Τήν Ταξιαρχία Πεζικοῦ Νέστου μέ τό στρατηγεῖο της στή Ξάνθη.

Οἱ XIV καί XVIII Μεραρχίες ὑπάγονταν στήν Ὁμάδα Μεραρχιῶν τοῦ ΤΣΑΜ, ἡ ὁποία εἶχε τό στρατηγεῖο της στό χωριό Στρυμονικό.

Στίς παραπάνω δυνάμεις τοῦ ΤΣΑΜ συμπεριλαμβάνονταν καί 20 Ὀχυρά ἤ συγκροτήματα Ὀχυρῶν, ἐπανδρωμένα μέ 8.500 ἀξιωματικούς καί ὁπλίτες.

— Ταξιαρχία Πεζικοῦ Ἕβρου μέ τό στρατηγεῖο της στήν Ἀλεξανδρούπολη, στήν ὁποία ὑπαγόταν καί τό Ὀχυρό Νυμφαίας (1).

Οἱ Ἐνέργειες τῆς Διευθύνσεως Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν

248. Ἡ διαφαινόμενη γερμανική ἐπίθεση ἐπέβαλε τή λήψη τῶν ἑξῆς μέτρων ἀπό τή Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν:

— Περί τό τέλος Μαρτίου 1941 μετακινήθηκαν τά Νοσοκομεῖα Ἀλεξανδρουπόλεως στή Μυτιλήνη, Δράμας στή Σύρο, Καβάλας στήν Τῆνο καί τά 5ο καί 6ο Στρατιωτικά Νοσοκομεῖα Θεσσαλονίκης στήν Καλαμάτα. Ἐπίσης διατάχτηκε τό 1ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Θεσσαλονίκης μέσα στό πρῶτο δεκαήμερο τοῦ Ἀπριλίου, νά μεταφερθεῖ στό Σανατόριο Μαντινείας καί νά ἀναπτυχθεῖ ὡς Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Μαντινείας.

— Τό 8ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Θεσσαλονίκης μεταφέρθηκε στίς Σπέτσες καί λειτούργησε ἐκεῖ ὡς Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Σπετσῶν.

— Διατάχτηκε ἡ Α' Ὑγειονομική Ἀποθήκη νά παραλάβει πέντε ἀπολυμαντικούς κλιβάνους πού ἀγοράστηκαν ἀπό τήν Τουρκία καί νά τούς ἀποστείλει στά Κέντρα Ἐκπαιδεύσεως Ἀθηνῶν, Κορίνθου, Ναυπλίου, Καλαμάτας καί Τριπόλεως.

Μέ αὐτά τά μέτρα ἔγινε ἡ μεταστάθμευση νοτιότερα τῶν βαρύτερων ὑγειονομικῶν σχηματισμῶν, ὥστε νά διευκολύνεται ἡ ὑγειονομική ὑποστήριξη τοῦ στρατεύματος μετά τήν ἐκδήλωση τῆς γερμανικῆς ἐπιθέσεως.

249. Ἐκτός ἀπό τά παραπάνω μέτρα, ρυθμίστηκαν καί θέματα προληπτικῆς καί θεραπευτικῆς ἰατρικῆς. Γι' αὐτό τό σκοπό διατάχτηκε ἡ ἔκτακτη σύγκληση τοῦ Ἀνώτατου Στρατιωτικοῦ Ὑγειονομικοῦ Συμβουλίου, γιά νά ἀποφανθεῖ ἐπί τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν ἐνέσεων ἀδρεναλίνης σέ περιστατικά ἐντερίτιδων, γιά τή χρησιμότητα τοῦ ἀντιδυσεντερικοῦ ἐμβολίου πού εἶχε παρασκευαστεῖ

(1) Τόμος ΔΙΣ/ΓΕΣ «Ἀγῶνες εἰς τήν Ἀνατολικήν Μακεδονίαν καί τήν Δυτικήν Θράκην», σελ. 77–79 καί 85–86.

ἀπό τόν ἰατρό Καμινοπέτρου καί γιά τή χρησιμότητα διαφόρων ἰδιοσκευασμάτων. Ἐπίσης ρυθμίστηκε τό οἰκονομικό θέμα γιά τούς νοσηλευόμενους στρατιωτικούς στά κρατικά νοσοκομεῖα καί σέ ἄλλα νοσηλευτικά ἱδρύματα.

Ἡ Διάταξη τῶν Ὑγειονομικῶν Σχηματισμῶν

Α'. Βρετανικοί Ὑγειονομικοί Σχηματισμοί στό Ἐσωτερικό τῆς Χώρας.

250. Τό Βρετανικό Ἐκστρατευτικό Σῶμα, στό ἐσωτερικό τῆς χώρας, διέθετε τούς ἑξῆς ὑγειονομικούς σχηματισμούς:

– Τό Γενικό Βρετανικό Νοσοκομεῖο στήν Κηφισιά.

– Τήν 7η Προκεχωρημένη Ἀποθήκη Ὑγειονομικῶν Ἐφοδίων στήν Κηφισιά.

– Τό 1ο Κινητό Ἀνθελονοσιακό Ἐργαστήριο Ἐκστρατείας στήν Κηφισιά.

– Τό 2ο Ὑγειονομικό Συρμό στήν Ἀθήνα (1).

Β'. Ἑλληνο—Βρετανικοί Ὑγειονομικοί Σχηματισμοί στή Ζώνη τῶν Μετόπισθεν.

(Σχεδιάγραμμα 20)

251. Ἡ ὑγειονομική ὑποστήριξη τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων στή ζώνη τῶν μετόπισθεν παρεχόταν ἀπό τούς ἑξῆς ὑγειονομικούς σχηματισμούς:

– Τό Νοσηλευτικό Κέντρο Θεσσαλονίκης.

– Τό Β' Χειρουργεῖο Ἐρυθροῦ Σταυροῦ στήν Κοζάνη.

– Τό Σ2 Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Διακομιδῆς στήν Ἐλασσόνα.

– Τά Στρατιωτικά Νοσοκομεῖα Κοζάνης, Νάουσας, Βέροιας, Κιλκίς, Σερρῶν, Σιδηροκάστρου, Καβάλας, Ἐλευθερουπόλεως καί Ἀμφιπόλεως.

– Τούς Σ4 καί Σ Λόχους Ἀπολυμαντῶν στή Θεσσαλονίκη.

– Τήν Ὑγειονομική Ἀποθήκη Θεσσαλονίκης.

– Ὑγειονομικούς Συρμούς στή Θεσσαλονίκη.

– Τούς Ὑγειονομικούς Λόχους Αὐτοκινήτων στήν Κοζάνη καί Θεσσαλονίκη.

Τό Νοσηλευτικό Κέντρο Θεσσαλονίκης παρέμεινε μέ τά 1ο, 2ο, 3ο, 4ο καί 7ο Στρατιωτικά Νοσοκομεῖα, ὕστερα ἀπό τή μετακίνηση πρός νότια τῶν 5ου, 6ου καί 8ου Στρατιωτικῶν Νοσοκομείων.

Στήν περιοχή τῆς Δυτικῆς Θράκης, ὡς νοσηλευτικές μονάδες, χρησιμοποιοῦνταν τά πολιτικά νοσοκομεῖα Ξάνθης, Κομοτηνῆς καί Ἀλεξανδρουπόλεως.

Ὅλοι οἱ παραπάνω σχηματισμοί ὑπάγονταν στό ΤΣΑΜ ἤ στό ΤΣΚΜ, ἀνάλογα μέ τή θέση τους. Τό Νοσηλευτικό Κέντρο Θεσσαλονίκης ὑπαγόταν στή Γ' Ἀνώτερη Στρατιωτική Διοίκηση.

252. Ἡ ὑγειονομική ὑποστήριξη τοῦ Βρετανικοῦ Ἐκστρατευτικοῦ Σώματος στή ζώνη τῶν μετόπισθεν παρεχόταν μέ τούς ἑξῆς ὑγειονομικούς σχηματισμούς:

---

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 633/Γ/2, σελ. 7-10 καί ἡ «Medical history of the Second World War, Army Medical Services», σελ. 487.

— Τό 2/3 Αὐστραλιανό Κέντρο Διαλογῆς Τραυματιῶν στήν Ἐλασσόνα.
— Τό 1ο Νεοζηλανδικό Γενικό Νοσοκομεῖο στά Φάρσαλα.
— Τό 2/6 Ἀπόσπασμα Αὐστραλιανοῦ Γενικοῦ Νοσοκομείου στό Βόλο.
— Τό 24ο Κέντρο Διαλογῆς Τραυματιῶν στή Λάρισα.
— Τό 5ο Κινητό Βακτηριολογικό Ἐργαστήριο στή Λάρισα.
— Τόν 1ο Ὑγειονομικό Συρμό στή Λαμία.
— Τόν Ἀκραῖο Σιδηροδρομικό Σταθμό στή Λάρισα (1).

Γ'. Ἑλληνο—Βρετανικοί Ὑγειονομικοί Σχηματισμοί στή Ζώνη τῶν Ἐπιχειρήσεων.

(Σχεδιαγράμματα 21 καί 22)

253. Ἡ ὑγειονομική κάλυψη τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων στή ζώνη τῶν ἐπιχειρήσεων ἐξασφαλιζόταν μέ τούς ἑξῆς ὑγειονομικούς σχηματισμούς ἀπό τά δυτικά πρός τά ἀνατολικά:

— Τό Α' κλιμάκιο τοῦ ΧΧ Ὀρεινοῦ Χειρουργείου μετά νοσηλευτικοῦ τμήματος, ἀναπτυγμένο στήν Κέλλη.
— Τό Β' κλιμάκιο τοῦ ΧΧ Ὀρεινοῦ Χειρουργείου, μετά νοσηλευτικοῦ τμήματος, ἀναπτυγμένο στούς Πύργους Ἀμυνταίου.
— Τήν ΧΧ Μοίρα Τραυματιοφορέων στούς Πύργους, μέ οὐλαμό στήν Κέλλη.
— Τό ΧΙΙα Χειρουργεῖο στό Ρυάκι.
— Τό ΧΙΙβ Χειρουργεῖο στόν Πολύμυλο.
— Τό ΧΙΧ Ὑγειονομικό Ἀπόσπασμα στή Μαυροπλαγιά Κιλκίς.
— Τό XVIII Πεδινό Χειρουργεῖο (πρώην Σ2 Πεδινό Χειρουργεῖο), στό Θεοδώροβο, μέ κλιμάκιο στή Ροδόπολη.
— Τό XVIII Νοσηλευτικό Τμῆμα στό Νέο Πετρίτσι.
— Τό XVIIIα Οὐλαμό Τραυματιοφορέων στά Κάτω Πορρόϊα.
— Τό XVIIIβ Οὐλαμό Τραυματιοφορέων στό Νέο Πετρίτσι.
— Τό 41 Πεδινό Χειρουργεῖο (τῆς XIV Μεραρχίας) μέ τό Α' κλιμάκιο στό Σιδηρόκαστρο καί τό Β' κλιμάκιο στό 25ο χιλιόμετρο τῆς ὁδοῦ Σερρῶν—Κάτω Βροντοῦς.
— Τό VIIα Πεδινό Χειρουργεῖο στό 25ο χιλιόμετρο τῆς ὁδοῦ Προσωτσάνης—Κάτω Νευροκοπίου.
— Τό VIIβ Πεδινό Χειρουργεῖο μέ τό Α' κλιμάκιο στό Τουλουμπάρ καί τό Β' κλιμάκιο στήν Πλατανιά.
— Τό XIVβ Πεδινό Χειρουργεῖο τῆς Ταξιαρχίας Νέστου, μέ τό Α' κλιμάκιο στό Σκοπό καί τό Β' κλιμάκιο στή Γραβούνα.
— Τό Ὑγειονομικό Τμῆμα Ταξιαρχίας Ἕβρου στήν Ἀλεξανδρούπολη.

254. Ἡ ὑγειονομική κάλυψη τῶν Βρετανικῶν δυνάμεων στή ζώνη τῶν ἐπιχειρήσεων ἐξασφαλιζόταν μέ τούς ἑξῆς ὑγειονομικούς σχηματισμούς:

— Τό 4ο Ἐλαφρύ Χειρουργεῖο Ἐκστρατείας στήν Ἔδεσσα, μέ ἀπόσπασμα στά Γιαννιτσά καί στή Νέα Χαλκηδόνα.
— Τήν Ἐλαφρά Ὁμάδα Ὑγιεινῆς Ἐκστρατείας τῆς Τεθωρακισμένης Ταξιαρχίας στήν Κατερίνη.

---

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Πίνακες Εὑρετηρίου Μονάδων καί Σχηματισμῶν Γεν. Στρατηγείου καί «Medical history of the Second World War, Army Medical Services», σελ. 486–487.

—Τό 4ο Νεοζηλανδικό Χειρουργεῖο Ἐκστρατείας στό Κολοκούρι Κατερίνης.
—Τή Νεοζηλανδική Κινητή Ὀδοντιατρική Μονάδα στήν Κατερίνη.
—Τό 5ο Νεοζηλανδικό Χειρουργεῖο Ἐκστρατείας στό Δολίχι.
—Τό 6ο Νεοζηλανδικό Χειρουργεῖο Ἐκστρατείας στήν Κάτω Μηλιά Κατερίνης.
—Τήν 4η Νεοζηλανδική Ὁμάδα Ὑγιεινῆς Ἐκστρατείας, μετά τοῦ 4ου Χειρουργείου Ἐκστρατείας στό Κολοκούρι.
—Τό 2/1 Αὐστραλιανό Χειρουργεῖο Ἐκστρατείας νότια τῶν Σερβίων.
—2/3 Αὐστραλιανή Ὁμάδα Ὑγιεινῆς Ἐκστρατείας στά Γεράνια.
—Τό 24 Κέντρο Διαλογῆς Τραυματιῶν στά Σέρβια.
—Τό 168 Ἐλαφρύ Χειρουργεῖο στό Μαυροδένδρι (βόρεια Κοζάνης) (1).

Ἡ Ὑγειονομική Ὑπηρεσία κατά τίς Ἐπιχειρήσεις στήν Ἀνατολική Μακεδονία καί στή Δυτική Θράκη
(Σχεδιαγράμματα 20 καί 22)

255. Ἡ Γερμανική ἐπίθεση ἐξαπολύθηκε τίς πρωινές ὧρες τῆς 6ης Ἀπριλίου 1941. Οἱ ἐπιχειρήσεις κράτησαν μέχρι τίς 9 Ἀπριλίου, ὁπότε ὑπογράφηκε ἀνακωχή ἀπό τό ΤΣΑΜ.

Οἱ ἀπώλειες σέ νεκρούς καί τραυματίες, ἀπό ἑλληνικῆς πλευρᾶς, ὑπῆρξαν σχετικά περιορισμένες, παρά τή σφοδρότητα τοῦ ἀγώνα. Συνολικά αὐτές δέν ξεπέρασαν τούς 1.000 ἀξιωματικούς καί ὁπλίτες (2).

256. Ἡ δραστηριότητα τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας στήν Ταξιαρχία τοῦ Ἕβρου καί στίς μεγάλες μονάδες τοῦ ΤΣΑΜ ἦταν ἡ ἑξῆς :

—Γιά τήν Ταξιαρχία Ἕβρου εἶχε διατεθεῖ ὑγειονομικό τμῆμα μικρῆς δυνάμεως καί περιορισμένων δυνατοτήτων, πού ἦταν ἐγκαταστημένο στήν Ἀλεξανδρούπολη. Γερμανική ἐπίθεση δέχτηκαν τό Τάγμα τῆς Κομοτηνῆς καί τό Ὀχυρό Νυμφαίας. Οἱ ἀπώλειές τους μέ τή μέριμνα καί τά μέσα τοῦ Τάγματος συγκεντρώθηκαν στό σταθμό ὑποδοχῆς καί ἐπιδέσεως, πού εἶχε αναπτυχθεῖ βόρεια τῆς Κομοτηνῆς.

Κατά τή σύμπτυξη τῶν τμημάτων προκαλύψεως τῆς περιοχῆς στό προγεφύρωμα Ἀλεξανδρουπόλεως, οἱ ἀπώλειες ὑγείας μεταφέρθηκαν στήν Τουρκία, κάτω ἀπό πολύ δυσμενεῖς καιρικές συνθῆκες. Ἐκεῖ νοσηλεύτηκαν στό Τουρκικό Νοσοκομεῖο Περγάμου, στό ὁποῖο διατέθηκε καί Ἕλληνας ὑγειονομικός ἀξιωματικός, ὡς σύνδεσμος.

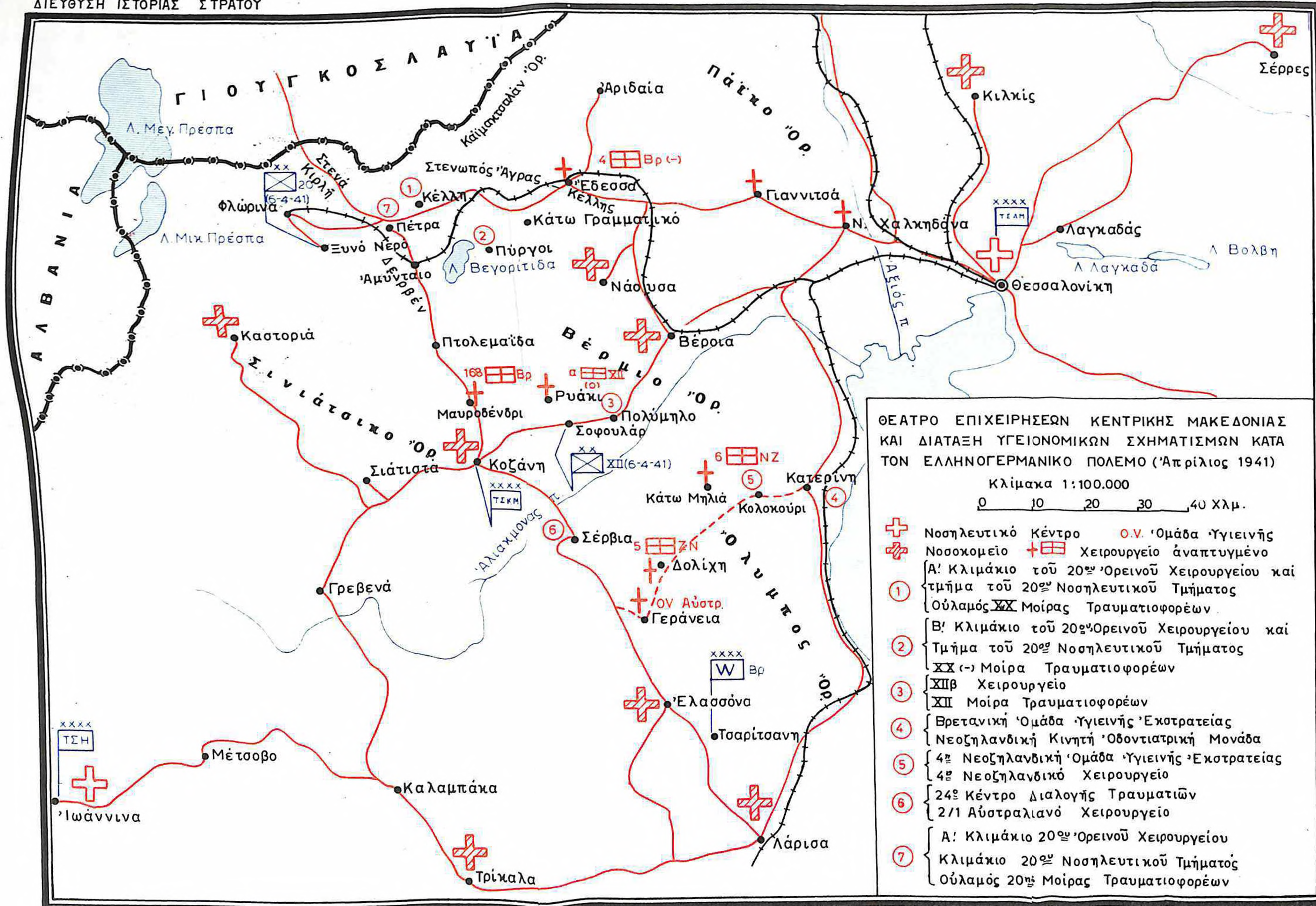
—Ἡ Ταξιαρχία Νέστου διέθετε τό XIV Πεδινό Χειρουργεῖο καί ἀριθμό τραυματιοφορέων. Ἀπ' αὐτούς εἶχε διαθέσει δύο οὐλαμούς στά τμήματα προκαλύψεως καί μία διμοιρία τηρήθηκε στή διάθεση τῆς Ταξιαρχίας στή Ξάνθη, ὅπου ἦταν καί τό στρατηγεῖο της.

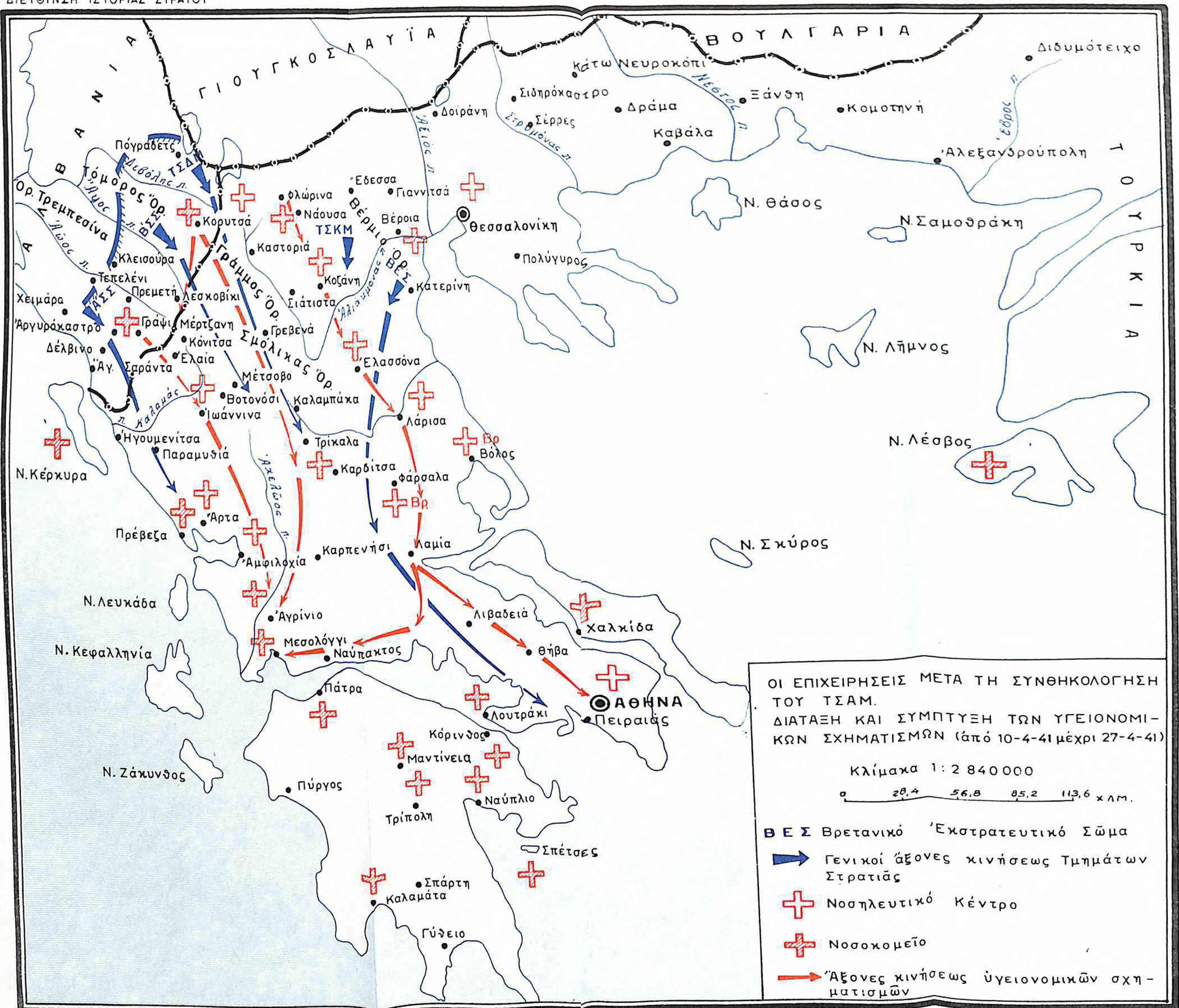
---

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 627/Θ/1 καί 2, σελ. 1-5, «Medical history of the Second World War, Army Medical Services», σελ. 485-486, Φ. 691/Ζ/2α καί 2β, σελ. 1-2, Φ. 712/Ζ, σελ. 1, Φ. 720/Α/1α, σελ. 1,2 καί 10, Φ. 713/Θ/1, σελ. 1-3, Φ. 719/Α/2, σελ. 2, Φ. 720/Ζ/1, σελ. 1-2 καί Φ. 720/Α/4 (Μητρῶο μονάδων σχηματισμῶν Ταξιαρχίας Νέστου).

(2) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 601/Α/1, σελ. 141-153, Φ. 690/Α/2β, σελ. 6-12, Φ. 706/Α/2α, σελ. 16-38, Φ. 712/Α/1α, σελ. 4-22, Φ. 719/Α/4β, σελ. 3-6 καί Φ. 720/Α/1, σελ. 4-21.

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 21

ΟΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΜΕΤΑ ΤΗ ΣΥΝΘΗΚΟΛΟΓΗΣΗ ΤΟΥ ΤΣΑΜ.
ΔΙΑΤΑΞΗ ΚΑΙ ΣΥΜΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΩΝ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΩΝ (άπό 10-4-41 μέχρι 27-4-41)
Κλίμακα 1: 2 840 000
0 28,4 56,8 85,2 113,6 χλμ.
ΒΕΣ Βρετανικό Έκστρατευτικό Σώμα
Γενικοί άξονες κινήσεως Τμημάτων Στρατιάς
Νοσηλευτικό Κέντρο
Νοσοκομείο
Άξονες κινήσεως ύγειονομικών σχηματισμών
ΑΛΒΑΝΙΑ
ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΥΪΑ
ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ
ΤΟΥΡΚΙΑ
ΤΣΔΜ
ΒΣΣ
ΤΣΚΜ
ΒΕΣ
ΑΣΣ
Πόγραδετς
Τόμορος Όρ.
Όρ. Τρεμπεσίνα
Δεβόλης π.
Άψος π.
Άώος π.
Κορυτσά
Κλεισούρα
Τεπελένι
Πρεμετή
Χειμάρα
Άργυρόκαστρο
Δέλβινο
Άγ. Σαράντα
Γράψη
Λεσκοβίκι
Μέρτζανη
Κόνιτσα
Ελαία
Γράμμος Όρ.
Σμόλικας Όρ.
Καλαμάς π.
Μέτσοβο
Βοτονόσι
Ίωάννινα
Ήγουμενίτσα
Παραμυθιά
Ν. Κέρκυρα
Άρτα
Πρέβεζα
Άμφιλοχία
Ν. Λευκάδα
Ν. Κεφαλληνία
Ν. Ζάκυνθος
Αχελώος π.
Καλαμπάκα
Τρίκαλα
Καρδίτσα
Καρπενήσι
Άγρίνιο
Μεσολόγγι
Ναύπακτος
Πάτρα
Πύργος
Φλώρινα
Νάουσα
Καστοριά
Κοζάνη
Σιάτιστα
Γρεβενά
Έδεσσα
Γιαννιτσά
Βέροια
Βέρμιο Όρ.
Αλιάκμονας π.
Κατερίνη
Ελασσόνα
Λάρισα
Βρ
Βόλος
Φάρσαλα
Λαμία
Λιβαδειά
Θήβα
Χαλκίδα
ΑΘΗΝΑ
Πειραιάς
Λουτράκι
Κόρινθος
Μαντίνεια
Ναύπλιο
Τρίπολη
Σπέτσες
Σπάρτη
Καλαμάτα
Γύθειο
Θεσσαλονίκη
Πολύγυρος
Δοϊράνη
Άξιος π.
Σιδηρόκαστρο
Σέρρες
Στρυμόνας π.
Κάτω Νευροκόπι
Δράμα
Καβάλα
Νέστος π.
Ξάνθη
Κομοτηνή
Διδυμότειχο
Έβρος π.
Αλεξανδρούπολη
Ν. Θάσος
Ν. Σαμοθράκη
Ν. Λήμνος
Ν. Λέσβος
Ν. Σκύρος

Μέ τήν έναρξη τῆς γερμανικῆς ἐπιθέσεως τό Χειρουργεῖο διαχωρίστηκε σέ δύο κλιμάκια. Τό Α' κλιμάκιο ἀναπτύχθηκε στό χωριό Σκοπός γιά χειρουργικά περιστατικά καί τό Β' κλιμάκιο στό χωριό Γραβούνα, ὡς χειρουργεῖο διαλογῆς.

Ἡ Ταξιαρχία διέθετε περιορισμένο ἀριθμό ὑγειονομικῶν αὐτοκινήτων. Κατά τό τετραήμερο διάστημα τῶν ἐπιχειρήσεων διακομίστηκαν καί στά δύο κλιμάκια τοῦ χειρουργείου περίπου 40 τραυματίες καί ἀσθενεῖς, ἀπό τούς ὁποίους 8 νοσηλεύτηκαν γιά περιορισμένο χρόνο, 4 χειρουργήθηκαν, 1 πέθανε καί οἱ ὑπόλοιποι διακομίστηκαν στό Νοσοκομεῖο Καβάλας. Στίς 10 Ἀπριλίου, ἐξαιτίας τῆς ἀνακωχῆς καί τῆς εἰσόδου τῶν Γερμανῶν στή χώρα, τό Χειρουργεῖο ὑποχώρησε ἀπό τή θέση του καί καθ' ὁδό διαλύθηκε. Οἱ ὁπλίτες ἀναχώρησαν γιά τά σπίτια τους.

—Ἡ VII Μεραρχία εἶχε στή διάθεσή της τά VIIα καί VIIβ Πεδινά Χειρουργεῖα, τό VII Πεδινό Νοσηλευτικό Τμῆμα καί τούς VIIα, VIIβ καί VIIγ Οὐλαμούς Τραυματιοφορέων. Ὁ Ἀρχίατρος τῆς Μεραρχίας εἶχε τήν ἕδρα του στή Δράμα, ὅπου ἦταν καί τό στρατηγεῖο της. Διέθετε 5 ὑγειονομικά ὀχήματα, πού συντόμως τέθηκαν ἐκτός ἐνέργειας γιατί δέν ἦταν σέ καλή κατάσταση καί οἱ διακομιδές γίνονταν μέ λεωφορεῖα, κατάλληλα διασκευασμένα.

Μέ τήν ἔναρξη τῆς γερμανικῆς ἐπιθέσεως τό VIIα Ὀρεινό Χειρουργεῖο βρισκόταν στό 25ο χιλιόμετρο τῆς ὁδοῦ Προσωτσάνης—Κάτω Νευροκοπίου μέ ἀποστολή τήν ὑποστήριξη τοῦ τομέα Φαλακροῦ. Τό Α' κλιμάκιο τοῦ VIIβ Ὀρεινοῦ Χειρουργείου ἦταν στό Τουλουμπάρ καί τό Β' κλιμάκιο στήν Πλατανιά, μέ ἀποστολή τήν ὑποστήριξη τῶν τομέων Τουλουμπάρ καί Παρανεστίου. Τό VII Νοσηλευτικό Τμῆμα ἐνίσχυσε σέ προσωπικό καί μέσα τά δύο χειρουργεῖα.

Ἀπό τήν ἔναρξη τῶν ἐπιχειρήσεων τά χειρουργεῖα ἄρχισαν νά δέχονται τούς τραυματίες ἡμέρα καί νύκτα. Ἡ διακομιδή πρός τό Νοσοκομεῖο Δράμας γινόταν μέ τά κενά ὀχήματα, πού ἐπέστρεφαν ἀπό τό μέτωπο. Τό VIIα Πεδινό Χειρουργεῖο ἀπό τή δεύτερη ἡμέρα τοῦ ἀγώνα ἀνέπτυξε ἕνα κλιμάκιο στό χωριό Καλαπότι.

Μετά τή συνθηκολόγηση τοῦ ΤΣΑΜ, διατάχθηκε ἡ διάλυση τῶν χειρουργείων καί οἱ ἀξιωματικοί τους διατέθηκαν στό Νοσοκομεῖο Δράμας, γιά τήν περίθαλψη τῶν νοσηλευόμενων ἐκεῖ τραυματιῶν Ἑλλήνων καί Γερμανῶν.

—Ἡ XIV Μεραρχία εἶχε στή διάθεσή της μόνο τό Δ1 Πεδινό Χειρουργεῖο πού ἦταν διαμοιρασμένο μέ τό 1/4 τῆς δυνάμεώς του στό Σιδηρόκαστρο καί τό ὑπόλοιπο παρά τό 25ο χιλιόμετρο τῆς ὁδοῦ Σερρῶν—Κάτω Βροντοῦς. Ὁ Ἀρχίατρος τῆς Μεραρχίας βρισκόταν στό Σιδηρόκαστρο, κοντά στό τακτικό στρατηγεῖο τῆς Μεραρχίας.

Μέ τήν ἔναρξη τῆς γερμανικῆς ἐπιθέσεως τέθηκε σέ ἐφαρμογή τό σχέδιο διακομιδῶν. Οἱ ἀπώλειες ὑγείας, μέ τά διαθέσιμα μέσα, διακομίζονταν, τοῦ Συγκροτήματος Σιδηροκάστρου στό κλιμάκιο τοῦ Δ1 Πεδινοῦ Χειρουργείου στό Σιδηρόκαστρο καί τοῦ Συγκροτήματος Καρά Ντάγ (Μαῦρο Βουνό) στό ἄλλο κλιμάκιο τοῦ ἴδιου χειρουργείου στό 25ο χιλιόμετρο τῆς ὁδοῦ Σερρῶν—Βροντοῦς. Ἀπό τά κλιμάκια τοῦ Χειρουργείου, οἱ ἀπώλειες ὑγείας διακομίζονταν στό Νοσοκομεῖο Σερρῶν. Μετά τή συνθηκολόγηση καί αὐτό τό Χειρουργεῖο ἀκολούθησε τήν τύχη τῶν ἄλλων μονάδων τοῦ ΤΣΑΜ.

—Ἡ XVIII Μεραρχία τίς παραμονές τῆς γερμανικῆς ἐπιθέσεως εἶχε διαθέσει τούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς της, ὡς ἑξῆς:

. Τό XVIII Πεδινό Χειρουργεῖο (πρώην Σ2 Πεδινό Χειρουργεῖο) μέ τό XVIII Νοσηλευτικό Τμῆμα στό Θεοδώροβο, μέ προωθημένο Σταθμό Α' Βοηθειῶν δυνάμεως 25 κλινῶν, στή Ροδόπολη. Διέθετε ἕνα μόνο ὑγειονομικό αὐτοκίνητο.

. Τό XVIIIα Οὐλαμό Τραυματιοφορέων στά Κάτω Πορρόϊα.

. Τό XVIIIβ Οὐλαμό Τραυματιοφορέων, μέ κλιμάκιο τοῦ χειρουργείου, στό Νέο Πετρίτσι.

Σύμφωνα πρός τό σχέδιο διακομιδῶν, οἱ διακομιδές ἀπό τό XVIII Χειρουργεῖο ἔπρεπε νά ἐνεργοῦνται, μέ τή μέριμνα τοῦ ΤΣΑΜ, πρός τό Νοσοκομεῖο Κιλκίς.

Ἡ δραστηριότητα τῶν ὑγειονομικῶν σχηματισμῶν τῆς XVIII Μεραρχίας ὑπῆρξε ἡ ἑξῆς:

. Στίς 6 Ἀπριλίου 1941 μετά τήν ἔναρξη τῶν ἐπιχειρήσεων τό Χειρουργεῖο, μέ τό μοναδικό αὐτοκίνητό του, διακόμισε ἀπό τά Ἄνω Πορρόϊα καί τά Πλατανάκια, ὅπου ἦταν οἱ σταθμοί τῆς μοίρας τραυματιοφορέων, ὅλους τούς τραυματίες στή Ροδόπολη. Τό αὐτοκίνητο μετέφερε τούς τραυματίες ὑπό τά πυρά τοῦ γερμανικοῦ πυροβολικοῦ.

. Μετά τήν προέλαση τῶν Γερμανῶν συμπτύχθηκαν ὁ Σταθμός Ἐπιδέσεως Πλατανακίων καί ὁ Σταθμός Α' Βοηθειῶν Ροδοπόλεως. Οἱ τραυματίες μεταφέρθηκαν, οἱ ἐλαφρά πρός τό Κιλκίς μέ κάρρα καί οἱ ὑπόλοιποι στό XVIII Χειρουργεῖο, ὅπου συγκεντρώθηκαν 115 τραυματίες περί τήν 18.00 ὥρα, ἐνῶ λίγο νωρίτερα τό Θεοδώροβο βομβαρδιζόταν ἀπό τή γερμανική ἀεροπορία. Παρ' ὅλα αὐτά ἔγιναν ὅλες οἱ ἐνέργειες γιά τήν περίθαλψη τῶν τραυματιῶν καί χειρουργήθηκαν ὅσοι ἀπό αὐτούς ἔπρεπε νά χειρουργηθοῦν.

. Γιά τούς παραπάνω λόγους τό Χειρουργεῖο διατάχτηκε ἀπό τήν XVIII Μεραρχία νά μετασταθμεύσει στό χωριό Κεντρικό. Ἡ XIX Μηχανοκίνητη Μεραρχία διέθεσε σ' αὐτό ἐπιβατικά καί φορτηγά αὐτοκίνητα, μέ τά ὁποῖα διακομίστηκαν οἱ τραυματίες στό Κιλκίς. Τό Χειρουργεῖο κινήθηκε ἐσπευσμένα πρός τό Κεντρικό καί τέθηκε ὑπό διοίκηση τῆς XIX Μηχανοκίνητης Μεραρχίας, ἡ ὁποία διέταξε τήν ἀνάπτυξή του νοτιότερα στό χωριό Ἀλέξια.

. Μετά τή συνθηκολόγηση τό Χειρουργεῖο κινήθηκε πρός τό Κιλκίς καί ἀπό ἐκεῖ πρός Θεσσαλονίκη, ὅπου διαλύθηκε σύμφωνα μέ τούς ὅρους τῆς συνθηκολογήσεως. Τό ἀνώτερο προσωπικό του μεταφέρθηκε καί πλαισίωσε τό Δ' Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Θεσσαλονίκης, στό ὁποῖο βρίσκονταν τραυματίες Ἕλληνες καί Ἰταλοί. Μετά ἀπό λίγες ἡμέρες αὐτό τό προσωπικό τοῦ Χειρουργείου μεταφέρθηκε στό Δημοτικό Νοσοκομεῖο Θεσσαλονίκης, ὅπου διακομίστηκαν καί οἱ τραυματίες τοῦ Δ' Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου. Ἐκεῖ παρέμεινε μέχρι τίς 4 Μαΐου 1941, ὅπου νοσήλευσε περισσότερους ἀπό 300 τραυματίες καί συνέδραμε, μέ τούς χειρουργούς, τό Νοσοκομεῖο κατά τίς χειρουργικές ἐπεμβάσεις.

. Τό κλιμάκιο τοῦ Χειρουργείου, πού ἦταν στό δεξιό τῆς Μεραρχίας—στό νέο Πετρίτσι—χειρούργησε 150 περίπου τραυματίες, οἱ ὁποῖοι διακομίστηκαν κάτω ἀπό πολύ δύσκολες συνθῆκες, ἐξαιτίας τῶν διεξαγόμενων ἐπιχειρήσεων. Συμπτύχθηκε, κατόπιν διαταγῆς, τήν 24.00 ὥρα τῆς 6ης Ἀπριλίου 1941 πρός τά ὑψώματα Κερκίνης. Ἀργότερα αἰχμαλωτίστηκε καί ὁδηγήθηκε στή Θεσσαλονίκη, ὅπου διαλύθηκε. Τό ἀνώτερο προσωπικό του χρησιμοποιήθηκε στό Δημοτικό Νοσοκομεῖο Θεσσαλονίκης.

—Ἡ Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τῆς XIX Μηχανοκίνητης Μεραρχίας τίς παραμονές τῆς γερμανικῆς ἐπιθέσεως βρισκόταν στό Κιλκίς, ὅπου ἦταν καί ἡ ἕδρα τοῦ στρατηγείου τῆς Μεραρχίας. Στή διάθεσή της εἶχε τό XIX Ὑγειονομικό Ἀπόσπασμα, πού περιλάβαινε 5 ὁμάδες τραυματιοφορέων καί 3 ὁμάδες νοσοκόμων. Ὅλες ἦταν πεζοπόρες.

'Από τή σύνθεση προβλέπονταν 22 ὑγειονομικά αὐτοκίνητα. 'Αντί αὐτῶν διατέθηκαν στό 'Απόσπασμα 2 ἐπιβατικά αὐτοκίνητα ἐξ ἐπιτάξεως καί ἀποσπάστηκαν ἀπό τήν Μεραρχία 3 φορτηγά αὐτοκίνητα, τά ὁποῖα διασκευάστηκαν σέ ὑγειονομικά.

Μέ τήν ἔναρξη τῆς γερμανικῆς ἐπιθέσεως, τό XIX 'Υγειονομικό 'Απόσπασμα μετακινήθηκε ἀπό τό Κιλκίς καί ἐγκαταστάθηκε στό χωριό Μαυροπλαγιά. Σύμφωνα μέ τό σχέδιο διακομιδῶν τῆς Μεραρχίας, τά τμήματα, πού μάχονταν βόρεια καί βορειοανατολικά τοῦ Κιλκίς, διακόμιζαν τίς ἀπώλειες ὑγείας τους στή Μαυροπλαγιά, τά δέ νοτιοανατολικά στό χωριό Στρυμωνικό. Μέχρι αὐτά τά χωριά οἱ διακομιδές γίνονταν μέ τή μέριμνα τῶν μαχόμενων μονάδων. 'Από αὐτά τά σημεῖα συγκεντρώσεως, μέ τή μέριμνα τοῦ 'Αρχίατρου τῆς Μεραρχίας καί μέ τά μέσα τοῦ XIX 'Υγειονομικοῦ 'Αποσπάσματος, οἱ ἀπώλειες ὑγείας διακομίζονταν, οἱ Α' ἀνάγκης στά Στρατιωτικά Νοσοκομεῖα Κιλκίς καί Σερρῶν καί οἱ ὑπόλοιπες κατηγορίες στό Νοσηλευτικό Κέντρο Θεσσαλονίκης.

Μετά τή συνθηκολόγηση τό 'Υγειονομικό 'Απόσπασμα, ἀφοῦ διακόμισε τίς τελευταῖες ἀπώλειες ὑγείας τῆς Μεραρχίας στό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Σερρῶν, διαλύθηκε.

257. Οἱ ἀπώλειες ὑγείας τῶν 'Οχυρῶν, ἐξαιτίας τῆς μορφῆς τοῦ ἀγώνα τους, παρέμεναν μέσα σ' αὐτά, ὅπου γίνονταν οἱ ἀπαιτούμενες χειρουργικές ἐπεμβάσεις καί παρεχόταν ἡ ὑγειονομική περίθαλψη. Τά 'Οχυρά ἦταν πλαισιωμένα μέ ἀνάλογο ὑγειονομικό προσωπικό καί ἐφοδιασμένα μέ τά ἀπαραίτητα ὑγειονομικά μέσα.

Μετά τή συνθηκολόγηση οἱ ἀπώλειες τῶν 'Οχυρῶν μεταφέρθηκαν στά Νοσοκομεῖα Κομοτηνῆς, Ξάνθης, Δράμας, Σερρῶν καί Θεσσαλονίκης μέχρι τῆς ἀποθεραπείας τους. Στά ἴδια νοσοκομεῖα πῆγαν καί οἱ ὑγειονομικοί ἀξιωματικοί τῶν 'Οχυρῶν.

Τό ἔργο τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας γενικῶς τοῦ ΤΣΑΜ στά 'Οχυρά ἦταν πολύ δύσκολο, γιατί τό ὑγειονομικό προσωπικό ἐργαζόταν ὑπό δυσχερέστατες συνθῆκες μέσα σέ μιά κόλαση πυρός καί ἀποπνικτικῆς ἀτμόσφαιρας. Τό ἴδιο δυσχερής καί προβληματική ὑπῆρξε καί ἡ δράση τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας τῶν μαχόμενων μονάδων ἐπιφανείας, ἰδιαίτερα στόν τομέα τῆς διακομιδῆς, ἐξαιτίας τῶν συνεχῶν ἐπιδρομῶν τῆς γερμανικῆς ἀεροπορίας *«καθέτου ἐφορμήσεως»*, πού κυριαρχοῦσε τοῦ ἐναέριου χώρου τοῦ ΤΣΑΜ (1).

Οἱ 'Επιχειρήσεις στήν Κεντρική Μακεδονία

(Σχεδιάγραμμα 21)

258. Μετά τή συνθηκολόγηση τοῦ ΤΣΑΜ οἱ δυνάμεις του διαχωρίστηκαν ἀπό τίς ἑλληνοβρετανικές δυνάμεις τῆς Κεντρικῆς Μακεδονίας.

Στίς 9 'Απριλίου γερμανικές φάλαγγες πέρασαν τόν 'Αξιό ποταμό καί προέλασαν πρός τήν 'Έδεσσα. 'Άλλες μηχανοκίνητες φάλαγγες, πού προ-

(1) 'Αρχεῖο ΔΙΣ/Φ.719/Α/2, σελ. 2, Φ. 719/Δ, σελ. 1–8, Φ. 720/Ζ/1, σελ. 1–2, Φ. 691/Ζ/2α, σελ. 1–2, Φ. 691/Ζ/2β, σελ. 1, Φ. 706/Α/3α, σελ. 33, Φ. 712/Ζ/1, σελ. 1–4, Φ. 713/Θ/1, σελ. 2–3 καί Φ. 713/Θ/3, σελ. 1–2.

ἔρχονταν ἀπό τή Γιουγκοσλαυΐα, εἰσῆλθαν στίς 10 Ἀπριλίου ἀπό τήν κατεύθυνση τοῦ Μοναστηρίου στό ἑλληνικό ἔδαφος καί κατέλαβαν τή Φλώρινα. Κατά τό βράδυ ἔλαβαν τήν ἐπαφή μέ τά ἑλληνοβρετανικά τμήματα τῆς γενικῆς τοποθεσίας Πισοδερίου—Κιρλί Δερβέν. Τήν ἴδια ἡμέρα οἱ Γερμανοί κατέλαβαν τήν Ἀχρίδα καί ἀποκατάστησαν ἐπαφή μέ τούς Ἰταλούς.

Κατά τήν ἔναρξη τῆς γερμανικῆς ἐπιθέσεως, τό ΤΣΚΜ κατεῖχε τήν τοποθεσία Καϊμακτσαλάν—Βερμίου μεταξύ τῶν συνόρων καί τῆς ἁμαξιτῆς ὁδοῦ Βέροιας—Κοζάνης, μέ τίς XX καί XII Μεραρχίες του. Ἀπ' αὐτές ἡ XX Μεραρχία, ἡ ὁποία περιλάβαινε τά 35 καί 80 Συντάγματα Πεζικοῦ, τό Σύνταγμα Δωδεκανησίων καί τόν X Συνοριακό Τομέα, βρισκόταν στήν περιοχή Καϊμακτσαλάν—Στενωποῦ Ἄγρα—Διαβάσεως Κέλλης καί νότια. Ἡ XII Μεραρχία μέ τά 82, 84, 86 καί 87 Συντάγματα Πεζικοῦ βρισκόταν ἐπί τοῦ Βερμίου. Καί οἱ δύο μεραρχίες διέθεταν τμήματα πυροβολικοῦ, ἱππικοῦ, μηχανικοῦ, ὑγειονομικοῦ καί ἐφοδιασμοῦ.

Στό δεξιό τοῦ ΤΣΚΜ βρισκόταν τό Βρετανικό Ἐκστρατευτικό Σῶμα, πού κατεῖχε θέσεις μεταξύ τῆς ὁδοῦ Βέροιας—Κοζάνης καί τῆς θάλασσας. Ἡ ὅλη διάταξη, ἡ ὁποία στήριζε τό ἀριστερό της στήν ἑλληνογιουγκοσλαυϊκή μεθόριο καί τό δεξιό της στή θάλασσα, εἶχε μέτωπο πρός τά ἀνατολικά.

259. Μετά τήν κατάληψη τῆς Φλώρινας οἱ Γερμανοί ἐπιδίωξαν τή διάνοιξη τῆς στενωποῦ Κιρλί Δερβέν (Κλειδίου). Ἐξαιτίας τῆς πιέσεως καί τῆς ἀπειλῆς τῶν νώτων τῆς τοποθεσίας Καϊμακτσαλάν—Βερμίου, ἀποφασίστηκε ἡ ἐκκένωσή της καί ἡ ἀμυντική ἐγκατάσταση ἐπί τῆς γενικῆς τοποθεσίας Σινιάτσικο—Ὄλυμπος. Ἐπ' αὐτῆς διεξήχθηκε ἀγώνας στίς 13 καί 14 Ἀπριλίου καί στή συνέχεια, ἐξαιτίας τοῦ ρήγματος πού δημιουργήθηκε στήν περιοχή Κλεισούρας τῆς Καστοριᾶς, οἱ δυνάμεις συμπτύχθηκαν πρός τήν Καλαμπάκα.

Οἱ γερμανικές φάλαγγες συνέχισαν τήν προέλασή τους στήν κοιλάδα τοῦ Ἁλιάκμονα, προωθήθηκαν διά τῶν Γρεβενῶν πρός τήν Καλαμπάκα, τήν ὁποία κατέλαβαν στίς 16 Ἀπριλίου καί παρεμβλήθηκαν μεταξύ τοῦ Βρετανικοῦ Ἐκστρατευτικοῦ Σώματος καί τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ, πού συμπτυσσόταν ἀπό τήν Ἀλβανία.

Τό Βρετανικό Ἐκστρατευτικό Σῶμα, ὕστερα ἀπό σκληρούς ἀγῶνες στίς διαβάσεις τοῦ Ὀλύμπου, συμπτύχθηκε σταδιακά κατά τόν ἄξονα Λάρισα—Λαμία—Ἀθήνα. Γιά νά καλύψει τήν ἀποχώρησή του ἀπό λιμένες τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδας καί τῆς Πελοποννήσου πρός τήν Κρήτη καί Αἴγυπτο κατέλαβε τή γραμμή τῶν Θερμοπυλῶν—Μπράλλου, μέ ἰσχυρές ὀπισθοφυλακές, οἱ ὁποῖες πέτυχαν νά συγκρατήσουν γιά δύο ἡμέρες τίς γερμανικές φάλαγγες, δηλαδή στίς 23 καί 24 Ἀπριλίου.

Ἡ ἀποχώρηση ἀπό τήν Ἑλλάδα τοῦ Βρετανικοῦ Ἐκστρατευτικοῦ Σώματος ἄρχισε τή νύκτα τῆς 24/25 Ἀπριλίου καί τελείωσε τήν 1η Μαΐου, ὑπό ἀρκετά δυσμενεῖς συνθῆκες. Οἱ περισσότερες Βρετανικές δυνάμεις μεταφέρθηκαν στήν Αἴγυπτο καί ἕνα μέρος στήν Κρήτη, τῆς ὁποίας ἡ εὐθύνη γιά τήν ἄμυνα εἶχε ἀναληφθεῖ ἀπό τούς Βρετανούς (1).

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 603/Α/1, Φ. 627/Θ/1, σελ. 1–3, Φ. 627/Θ/2, σελ. 2, Φ. 627/Α/1, σελ. 22–93, Φ. 703/Α/2/2β, σελ. 1–9. Ἔκδοση Τζηρίτα, «Στρατιωτική Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος», σελ. 755–764 καί ΔΙΣ/ΓΕΣ «Τό Τέλος μιᾶς Ἐποποιΐας — Ἀπρίλιος 1941», σελ. 45, 141, 142, 268–275.

Ἡ Δραστηριότητα τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας κατά τίς Ἐπιχειρήσεις στήν Κεντρική Μακεδονία

(Σχεδιαγράμματα 20 καί 21)

260. Ἡ δραστηριότητα τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων τοῦ ΤΣΚΜ, ἦταν ἡ ἑξῆς:

—Ἡ XX Μεραρχία διέθετε τό XX Ὀρεινό Χειρουργεῖο, τό XX Νοσηλευτικό Τμῆμα καί τήν XX Μοίρα Τραυματιοφορέων. Ὁ Ἀρχίατρος τῆς Μεραρχίας εἶχε τήν ἕδρα του στό χωριό Κάτω Γραμματικό, στίς 6 Ἀπριλίου 1941, ὅπου μεταστάθμευσε καί τό στρατηγεῖο τῆς Μεραρχίας.

Γιά τίς διακομιδές ἡ Μεραρχία διέθετε φορειοφόρα δίτροχα καί ὑγειονομικά αὐτοκίνητα. Ἐπίσης χρησιμοποιοῦσε τά κενά φορτηγά ὀχήματα καί κτήνη πού ἐπέστρεφαν ἀπό τό μέτωπο.

Σύμφωνα μέ διαταγή τῆς Διευθύνσεως Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Μεραρχίας, τό Α' κλιμάκιο τοῦ XX Χειρουργείου, μετά τμήματος τοῦ XX Νοσηλευτικοῦ Τμήματος, ἦταν ἀναπτυγμένο στήν Κέλλη ἀπό τίς 8 Μαρτίου 1941, ὡς χειρουργεῖο διαλογῆς. Τό Β' κλιμάκιο τοῦ ἴδιου Χειρουργείου, μετά τμήματος τοῦ XX Νοσηλευτικοῦ Τμήματος, στούς Πύργους, ὡς χειρουργεῖο διαλογῆς. Στήν Περαία καί στό Κάτω Γραμματικό ἀναπτύχθηκαν προωθημένοι ὑγειονομικοί σταθμοί.

Ἡ XX Μοίρα Τραυματιοφορέων, μέ ἕδρα στούς Πύργους, διέθεσε ἕναν οὐλαμό τραυματιοφορέων στήν Κέλλη καί ἀριθμό τραυματιοφορέων στούς παραπάνω προωθημένους ὑγειονομικούς σταθμούς καί στίς μαχόμενες μονάδες, γιά τήν ἐκτέλεση τῶν διακομιδῶν.

Κατά τήν περίοδο τῆς γερμανικῆς ἐπιθέσεως τό κλιμάκιο στούς Πύργους δέχτηκε καί περίθαλψε περί τίς 150 ἀπώλειες ὑγείας, μή προερχόμενες ἀπό τή Μεραρχία, τίς ὁποῖες καί διακόμισε στό Νοσοκομεῖο Κοζάνης. Κατόπιν διαταγῆς τῆς Μεραρχίας τό ὑγειονομικό αὐτό κλιμάκιο κινήθηκε τή νύκτα τῆς 10ης Ἀπριλίου, μέ συνεχή πορεία πρός τήν κατεύθυνση Κορυσσοῦ, στήν ὁποία ἔφθασε τό βράδυ τῆς ἑπομένης. Ἀπό τίς 12 Ἀπριλίου ἀναπτύχθηκε στήν Κορυσσό, ὅπου δεχόταν τραυματίες ἀπό διάφορες μονάδες.

Κατόπιν τῆς συμπτύξεως τῆς XX Μεραρχίας ἄρχισε καί ἡ σύμπτυξη τοῦ κλιμακίου ἀπό τίς 14 Ἀπριλίου, ἀφοῦ διακόμισε τούς νοσηλευόμενους μέ δύο μεγάλα αὐτοκίνητα πρός τήν Καλαμπάκα. Μέ νεώτερη διαταγή τό κλιμάκιο κινήθηκε πρός τό Μέτσοβο. Στό μεταξύ ἔγινε ἀνακωχή μέ τούς Γερμανούς, ὁπότε τό Χειρουργεῖο διαλύθηκε, ὅπως καί οἱ ἄλλες μονάδες τῆς Μεραρχίας.

Τό ὑγειονομικό κλιμάκιο, πού ἀναπτύχθηκε στήν Κέλλη, ἐνισχύθηκε μέ ἕναν οὐλαμό τραυματιοφορέων καί ἕνα ὑγειονομικό αὐτοκίνητο γιά τήν ἐκτέλεση τῶν διακομιδῶν. Στήν Κέλλη λειτούργησε μέχρι τίς 8 Ἀπριλίου καί δεχόταν τίς ἀπώλειες ὑγείας τῶν τμημάτων τῆς περιοχῆς του. Τίς βραδυνές ὧρες τῆς 8ης Ἀπριλίου διατάχθηκε νά μετασταθμεύσει στήν Πέτρα. Ἐκεῖ ἀναπτύχθηκε τήν ἑπομένη καί δέχτηκε περί τούς 15 τραυματίες στίς 10 καί 11 Ἀπριλίου. Οἱ νοσηλευόμενοί του ἀπό τό πρωί τῆς 12ης Ἀπριλίου διακομίστηκαν, διά μέσου Ἀμυνταίου, πρός τήν Κοζάνη καί τό κλιμάκιο ἀπαλλαγμένο τραυματιῶν ἀκολούθησε τήν κατεύθυνση πρός τήν Κοζάνη καί ἀπό ἐκεῖ πρός Σιάτιστα—Γρεβενά. Ὅμως, ἐξαιτίας τῆς ἀνακωχῆς μέ τούς Γερμανούς, τό κλιμάκιο διαλύθηκε.

— Ἡ XII Μεραρχία διέθετε τά XIIα καί XIIβ Πεδινά Χειρουργεῖα καί τούς Α',Β',Γ' καί Δ' Οὐλαμούς Τραυματιοφορέων. Γιά τήν ἐνίσχυση τῶν διακομιδῶν

τῆς Μεραρχίας διατέθηκαν βοήλατες ἅμαξες καί 2 ὑγειονομικά αὐτοκίνητα, τά ὁποῖα δόθηκαν στά χειρουργεῖα. Ἐπίσης δόθηκαν στά χειρουργεῖα καί κτήνη γιά τίς ὀρεινές διακομιδές. Καί ἐδῶ γιά τίς ἀνάγκες τῶν διακομιδῶν χρησιμοποιήθηκαν τά κενά ὀχήματα καί τά κτήνη, πού ἐπέστρεφαν ἀπό τό μέτωπο.

Ἀπό τά προαναφερόμενα δύο χειρουργεῖα, τό XIIα Πεδινό Χειρουργεῖο δέν ἀναπτύχθηκε κατ' αὐτή τήν περίοδο καί παρέμεινε συνεπτυγμένο καί τό XIIβ Πεδινό Χειρουργεῖο ἀναπτύχθηκε στόν Πολύμηλο. Γιά τή διευκόλυνση τῶν διακομιδῶν διατέθηκαν τραυματιοφορεῖς στά μαχόμενα τμήματα καί στά χειρουργεῖα, ἀπό τούς οὐλαμούς τραυματιοφορέων.

Κατά τίς πρῶτες ἡμέρες τῆς γερμανικῆς ἐπιθέσεως τό XIIβ Πεδινό Χειρουργεῖο δεχόταν τίς ἀπώλειες ὑγείας τῶν μαχόμενων τμημάτων, τίς ὁποῖες καί διακόμιζε πρός τό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Κοζάνης γιά τήν παραπέρα περίθαλψη.

Μετά τή σύμπτυξη τῆς XII Μεραρχίας, οἱ ὑγειονομικοί σχηματισμοί της συμπτύχθηκαν πρός νότια. Στό μεταξύ ὑπογράφηκε ἡ ἀνακωχή μέ τούς Γερμανούς στό Βοτονόσι Μετσόβου στίς 20 Ἀπριλίου καί ἐπῆλθε ἡ διάλυσή τους, ὅπως καί τῶν λοιπῶν μονάδων τῆς XII Μεραρχίας.

261. Ἡ ὑγειονομική ὑπηρεσία τῆς ζώνης τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ Βρετανικοῦ Ἐκστρατευτικοῦ Σώματος καλυπτόταν μέ τούς προωθημένους καί κεντρικούς σταθμούς ἐπιδέσεως, πού ἀνέπτυξαν τά χειρουργεῖα ἐκστρατείας του. Ἀπό αὐτούς τούς σταθμούς οἱ ἀπώλειες ὑγείας διακομίζονταν στά κέντρα διαλογῆς τραυματιῶν καί ἀπό ἐκεῖ στά βρετανικά νοσοκομεῖα.

Οἱ βρετανικοί ὑγειονομικοί σχηματισμοί τελικά συμπτύχθηκαν καί ἀποχώρησαν ἀπό τήν Ἑλλάδα μαζί μέ τίς ἄλλες βρετανικές δυνάμεις. Ἐξαιτίας ὅμως τῶν εἰδικῶν συνθηκῶν μέ τίς ὁποῖες ἔγινε ἡ ἀποχώρηση, παρέμειναν στήν Ἀθήνα τό 2/5 Αὐστραλιανό Γενικό Νοσοκομεῖο καί τό 26 Βρετανικό Νοσοκομεῖο, γιά νά συνεχίσουν τήν περίθαλψη τῶν τραυματιῶν, τῶν ὁποίων δέν κατέστη δυνατή ἡ ἀναχώρηση. Ὁ ἀριθμός τους ἔφθανε τούς 1.000 περίπου, ἀπό τούς ὁποίους οἱ 353 ἦταν σοβαρά. Τό σύνολο τῶν πάσης φύσεως ἀπωλειῶν τοῦ Βρετανικοῦ Ἐκστρατευτικοῦ Σώματος ἔφθασε τούς 12.000 περίπου. Ἐπί ἀρχικῆς δυνάμεως 62.562 ἀντρῶν, ἀποχώρησαν 50.732 καί ἀπό αὐτούς 27.000 περίπου μεταφέρθηκαν στήν Κρήτη, οἱ δέ λοιποί στήν Αἴγυπτο (1).

Ἡ Σύμπτυξη τοῦ Στρατοῦ στή Βόρειο Ἤπειρο (Τό Τέλος τῆς Μάχης τῆς Ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας)

(Σχεδιάγραμμα 23)

262. Ἐξαιτίας τῆς καταρρεύσεως τῆς ἀντιστάσεως τῶν Γιουγκοσλαύων καί τῆς πολύ δυσμενοῦς ἐξελίξεως τοῦ ἀγώνα στή Βόρειο Ἑλλάδα, τό Γενικό Στρατηγεῖο διέταξε τή σύμπτυξη τοῦ μαχόμενου στρατοῦ στή Βόρειο Ἤπειρο πρός τίς παραμεθόριες ἀμυντικές τοποθεσίες. Τό βράδυ τῆς 12ης Ἀπριλίου 1941 τό ΤΣΔΜ ἄρχισε τή σύμπτυξή του, χωρίς δυσκολίες, κατά τόν ἄξονα τῶν κοιλάδων Δεβόλη—Ἁλιάκμονα.

Ἡ XIII Μεραρχία, ἡ ὁποία εἶχε διατεθεῖ γιά τήν κάλυψη τοῦ ρήγματος πού δημιουργήθηκε στήν περιοχή Κλεισούρας, διεξήγαγε στίς 15 Ἀπριλίου

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ.627/Θ/2, σελ. 2, Φ.703/Θ/1, σελ. 1–2, Φ. 703/Θ/2,σελ. 1, Φ. 714/Ι/1, σελ. 2–8, Φ. 714/Ι/2, σελ. 1–4 καί «Medical history of the Second World War, Army Medical Services», σελ. 503–504».

σκληρούς ἀγῶνες παρά τό Ἄργος Ὀρεστικό. Μετά τήν κατάληψη τῆς Καστοριᾶς ἀπό τούς Γερμανούς καί τήν ἀποκοπή τῆς ὁδοῦ συμπτύξεως τοῦ ΤΣΔΜ, αὐτό κατηύθυνε τίς μεραρχίες του πρός τήν Ἤπειρο διά μέσου τῶν ὀρεινῶν δρομολογίων τῆς Πίνδου.

Τή νύκτα τῆς 13ης Ἀπριλίου ἄρχισε ἡ σύμπτυξη τοῦ ΤΣΗ. Τό ἠθικό τῶν ἀντρῶν ἄρχισε καί αὐτό νά κλονίζεται ἀπό τήν ἐντύπωση πού δημιουργήθηκε γιά τό μάταιο τῆς συνεχίσεως τοῦ ἀγώνα καί σημειώθηκαν ἀθρόες διαρροές. Παρ' ὅλα αὐτά γιά λόγους ὑψηλῶν ἐθνικῶν συμφερόντων ἐπιβαλλόταν ἡ συνέχιση τοῦ ἀγώνα.

Στίς 20 Ἀπριλίου ἡ κατάσταση ἔγινε κρίσιμη, ἐξαιτίας τῆς ταχείας γερμανικῆς προελάσεως ἀπό τήν Καλαμπάκα πρός τό Μέτσοβο. Τότε ὁ Ἀντιστράτηγος Τσολάκογλου Γεώργιος, Διοικητής τοῦ ΤΣΔΜ, ἀνέλαβε τήν πρωτοβουλία τῆς ἀνακωχῆς, ἀφοῦ συνεννοήθηκε μέ τούς διοικητές τῶν ἄλλων σωμάτων στρατοῦ καί τούς περισσότερους μεράρχους. Τό βράδυ τῆς 20ῆς Ἀπριλίου ὁ προαναφερόμενος Ἀντιστράτηγος ὑπέγραψε συνθηκολόγηση μέ τούς Γερμανούς στό χωριό Βοτονόσι τοῦ Μετσόβου. Ὁ Διοικητής τοῦ ΤΣΗ Ἀντιστράτηγος Πιτσίκας Ἰωάννης διαφώνησε καί ἀποχώρησε τήν ἑπομένη ἀπό τή διοίκηση τοῦ ΤΣΗ, τήν ὁποία ἀνέλαβε ὁ Ἀντιστράτηγος Τσολάκογλου (1).

263. Μετά τή σύναψη τῆς ἀνακωχῆς συνεχίστηκε ἡ σύντονη κίνηση τοῦ στρατοῦ πρός νότια, γιά νά βρεθεῖ τό βράδυ τῆς 23ης Ἀπριλίου νότια τῆς γραμμῆς Ἡγουμενίτσας–Μετσόβου καί νά ἀποφύγει τήν αἰχμαλωσία του ἀπό τούς Ἰταλούς.

Τίς πρῶτες ὧρες τῆς 23ης Ἀπριλίου ἀναχώρησε γιά τήν Κρήτη ὁ Βασιλεύς Γεώργιος Β' καί ἡ Κυβέρνηση Τσουδεροῦ , τήν δέ ἴδια ἡμέρα παραιτήθηκε ὁ Ἀρχιστράτηγος Ἀλέξανδρος Παπάγος.

Στίς 24 Ἀπριλίου ἡ συγκρότηση καί διάταξη τῶν σωμάτων στρατοῦ εἶχε διαμορφωθεῖ ὡς ἑξῆς :

— Τό Γ' Σῶμα Στρατοῦ, πού περιλάβαινε τίς IX, X, XI, XII, XIII καί XX Μεραρχίες Πεζικοῦ, τή Μεραρχία Ἱππικοῦ καί τήν 21η Ταξιαρχία Πεζικοῦ, βρισκόταν κατά μῆκος τῆς ἐθνικῆς ὁδοῦ Μετσόβου–Καλαμπάκας.

— Τό Β' Σῶμα Στρατοῦ, μέ τήν Ι Μεραρχία Πεζικοῦ καί δύο τάγματα μηχανικοῦ, βρισκόταν στήν περιοχή Μετσόβου.

— Τό Α' Σῶμα Στρατοῦ, πού περιλάβαινε τίς II, III, IV, VIII, XV καί XVII Μεραρχίες, στάθμευε στήν περιοχή νότια τῶν Ἰωαννίνων μέχρι τήν Πρέβεζα.

Στίς 25 Ἀπριλίου ὁ Ἀντιστράτηγος Τσολάκογλου, ἀφοῦ ἀνέθεσε τή διοίκηση τοῦ Στρατοῦ στήν Ἤπειρο στόν Ἀντιστράτηγο Δεμέστιχα, ἀναχώρησε γιά τήν Ἀθήνα, προκειμένου νά σχηματίσει κυβέρνηση.

Στίς 2 Μαΐου κοινοποιήθηκε ἡ ἀπόφαση τοῦ Χίτλερ γιά παροχή πλήρους ἐλευθερίας στούς Ἕλληνες ἀξιωματικούς καί ὁπλίτες, πού μέχρι τότε θεωροῦνταν αἰχμάλωτοι πολέμου. Οἱ μεραρχίες, ἀφοῦ παρέδωσαν τόν ὁπλισμό τους, κινήθηκαν πρός διαφόρους χώρους, ὅπου καί διαλύθηκαν.

Τόν ἔνδοξο ἀγώνα τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ ἀναγνώρισαν καί αὐτοί οἱ ἀντίπαλοι. Ὁ Χίτλερ σέ λόγο του, πού ἐκφωνήθηκε στίς 4 Μαΐου 1941 γιά τή λήξη τῆς Βαλκανικῆς ἐκστρατείας, μεταξύ ἄλλων εἶπε καί τά ἑξῆς :

---

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ.601/Α/1, σελ. 160–173, Φ.641/Α/2, σελ. 1–2, Φ. 647/Α/1, σελ. 21–28, Ἔκδοση Τζηρίτα «Στρατιωτική Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος», σελ. 760–781 καί τό «Τέλος μιᾶς Ἐποποιΐας-Ἀπρίλιος 1941», σελ. 139–141 καί 212–240.

«Χάριν τῆς ἱστορικῆς δικαιοσύνης εἶμαι ὑποχρεωμένος νά διαπιστώσω ὅτι ἐκ τῶν ἀντιπάλων, οἱ ὁποῖοι μᾶς ἀντιμετώπισαν, ὁ Ἕλλην στρατιώτης ἐπολέμησε μέ παράτολμον θάρρος καί ὑψίστην περιφρόνησιν πρός τόν θάνατον. Ἐσυνθηκολόγησε τότε μόνον ὅταν πᾶσα περαιτέρω ἀντίστασις ἀπέβαινεν ἀδύνατος καί ἐπομένως ματαία» (1).

Ἡ Δραστηριότητα τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας κατά τή Σύμπτυξη τοῦ Στρατοῦ στή Βόρειο Ἤπειρο (Σύμπτυξη ΤΣΔΜ καί ΤΣΗ)

(Σχεδιάγραμμα 23)

264. Προωθημένη νοσηλευτική μονάδα τοῦ ΤΣΔΜ ἦταν τό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Κορυτσᾶς καί κύρια νοσηλευτική μονάδα τῶν μετόπισθεν τό Νοσηλευτικό Κέντρο Φλώρινας.

Οἱ ὑγειονομικοί σχηματισμοί τῶν μεραρχιῶν, ἀφοῦ διακόμισαν ἔγκαιρα τούς νοσηλευόμενους σ' αὐτούς ἀσθενεῖς καί τραυματίες πρός τό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Κορυτσᾶς, ἀκολούθησαν τά δρομολόγια συμπτύξεως τῶν μεραρχιῶν τους, ὡς καί τήν μετέπειτα τύχη τους. Παράλληλα συμπτύχθηκαν οἱ ὑγειονομικοί σχηματισμοί πού λειτουργοῦσαν στή Φλώρινα, καθώς καί αὐτοί τοῦ Β' Ρυθμιστικοῦ Κέντρου.

Τό Σ1 Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Διακομιδῆς λειτούργησε στή Φλώρινα μέχρι τίς 8 Ἀπριλίου, ὁπότε διακόμισε ὅλους τούς νοσηλευόμενους σ' αὐτό τραυματίες καί ἀσθενεῖς καί κατόπιν διαταγῆς τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου μεταστάθμευσε στήν Κορυτσά. Ἀπό ἐκεῖ μέ αὐτοκίνητα μεταφέρθηκε στά Βασιλικά κοντά στά παλαιά ἑλληνοαλβανικά σύνορα καί τέθηκε στίς διαταγές τοῦ ΤΣΗ. Στά Βασιλικά ἀναπτύχθηκε μερικῶς στό ἐκεῖ δημοτικό σχολεῖο, ὅπου δέχτηκε καί νοσήλευσε γιά μερικές ἡμέρες λίγους ἀσθενεῖς καί τραυματίες. Στίς 13 Ἀπριλίου μεταφέρθηκε στά Ἰωάννινα, ὅπου παρέμεινε χωρίς νά ἀναπτυχθεῖ.

Στίς 16 Ἀπριλίου μεταστάθμευσε στό Ἀγρίνιο ὅπου τό Νοσοκομεῖο, ὅπως ἦταν πλῆρες σέ προσωπικό καί ὑλικό, ἀναπτύχθηκε σέ δύο κτίρια, στό δημοτικό σχολεῖο Ἁγίου Χριστόφορου (χειρουργικό) καί στίς καπναποθῆκες Παναγόπουλου καί λειτούργησε μέχρι τίς 8 Μαΐου 1941. Στή συνέχεια διαλύθηκε καί παρέδωσε τό ὑλικό του στή Χωροφυλακή Ἀγρινίου.

Τό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Φλώρινας διατάχτηκε στίς 8 Ἀπριλίου ἀπό τό Β' Ρυθμιστικό Κέντρο νά κινηθεῖ σιδηροδρομικῶς στή Λάρισα. Ἐπειδή ὅμως εἶχαν καταστραφεῖ οἱ γέφυρες κινήθηκε μέ αὐτοκίνητα διά μέσου Ἀμυνταίου—Κοζάνης. Μέ τά 20 αὐτοκίνητα, πού εἶχαν διατεθεῖ στό Νοσοκομεῖο, ἔγινε ἡ μεταφορά τῶν νοσηλευόμενων καί τοῦ προσωπικοῦ. Τό ὑλικό φορτώθηκε στό Σ7 Ὑγειονομικό Συρμό καί ἐγκαταλείφτηκε στό σιδηροδρομικό σταθμό Ἀμυνταίου μαζί μέ τήν ἁμαξοστοιχία. Οἱ ἀσθενεῖς καί οἱ τραυματίες παραδόθηκαν στό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Λάρισας καί τό προσωπικό μετακινήθηκε μέ φορτηγή ἁμαξοστοιχία καί ἔφθασε στή Λειβαδιά στίς 11 Ἀπριλίου, ὅπου ἐντάχθηκε στά Ἔμπεδα Θεσσαλονίκης πού εἶχαν φθάσει ἐκεῖ. Κατ' αὐτό τόν τρόπο διαλύθηκε τό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Φλώρινας.

---

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 601/Α/1, σελ. 168–183, ΔΙΣ/ΓΕΣ «Τό Τέλος μιᾶς Ἐποποιΐας, Ἀπρίλιος 1941», σελ. 212–243 καί ἔκδοση Τζηρίτα «Στρατιωτική Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος», σελ. 762.

Τό Κέντρο Ἐπανακτήσιμων Ἀμυνταίου λειτούργησε κανονικά μέχρι τίς 8 Ἀπριλίου, ὁπότε διαλύθηκε καί τό προσωπικό του τό παρέλαβε τό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Φλώρινας κατά τή διέλευσή του ἀπό τό Ἀμύνταιο πρός τή Λάρισσα.

Τό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Κορυτσᾶς καί τό Β' Χειρουργεῖο τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, πού λειτουργοῦσε στήν Κοζάνη, συμπτύχθηκαν πρός τά Τρίκαλα, ὅπου ὑπήχθηκαν στό Β' Ρυθμιστικό Κέντρο. Στή συνέχεια μετακινήθηκαν πρός Δεμερλή, Γραβιά, Ἄμφισσα καί ἀπό ἐκεῖ στό Ἀγρίνιο. Τό ἀνώτερο καί τό κατώτερο προσωπικό τοῦ Β' Χειρουργείου τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ διατέθηκε , μέ διαταγή τοῦ Β' Ρυθμιστικοῦ Κέντρου ἀπό τίς 19 Ἀπριλίου, στό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Μεσολογγίου γιά τήν ἐνίσχυσή του.

Τό Σ2 Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Διακομιδῆς, πού ἦταν ἀναπτυγμένο στήν Ἐλασσόνα, διατάχτηκε ἀπό τό Γενικό Στρατηγεῖο στίς 13 Ἀπριλίου, νά συμπτυχθεῖ πρός νότια. Αὐτό διά μέσου Δεμερλῆ, Γραβιᾶς, Ἀμφισσας, ἔφθασε στίς 19 Ἀπριλίου 1941 στό Ἀγρίνιο, ὅπου ὑπήχθηκε στό Β' Ρυθμιστικό Κέντρο, πού εἶχε μετασταθμεύσει ἐπίσης στό Ἀγρίνιο.

Τό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Τρικάλων ὑπήχθηκε στίς 14 Ἀπριλίου στό Β' Ρυθμιστικό Κέντρο, ὅταν αὐτό μεταστάθμευσε στά Τρίκαλα. Ἐξαιτίας τῶν σφοδρῶν βομβαρδισμῶν τῆς πόλεως δέχτηκε καί νοσήλευσε 150 τραυματίες, ἀπό τούς βομβαρδισμούς, στρατιωτικούς καί ἰδιῶτες. Στίς 15 Ἀπριλίου τό Νοσοκομεῖο διατάχτηκε νά μετασταθμεύσει στήν Καρδίτσα, ἐξαιτίας τοῦ σφοδροῦ βομβαρδισμοῦ τῆς προηγούμενης ἡμέρας. Κατόπιν διαταγῆς τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου τό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Τρικάλων μεταστάθμευσε ἀπό τήν Καρδίτσα στήν Ἀταλάντη καί τελικά στήν Ἀθήνα.

Τό Β' Ρυθμιστικό Κέντρο κατόρθωσε νά συμπτύξει κανονικά τίς ὑπαγόμενες σ' αὐτό ἀπό τήν ἀρχή ὑγειονομικές μονάδες καί νά βοηθήσει σέ μεταφορικά μέσα, κατά τό δυνατό καί ἐκεῖνες πού ἀκολούθησαν τόν ἴδιο ἄξονα συμπτύξεως. Ἡ βοήθεια ἀπέβλεπε κατ' ἀρχήν στή διακομιδή τῶν ἀπωλειῶν ὑγείας καί δευτερευόντως στή μεταφορά τῶν ὑλικῶν (1).

265. Προωθημένη νοσηλευτική μονάδα τοῦ ΤΣΗ κατά τήν σύμπτυξη ἦταν τό 4ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Διακομιδῆς στό Γράψι Ἀργυροκάστρου. Νοσηλευτικές μονάδες τῶν μετόπισθεν ἦταν αὐτές τοῦ Νοσηλευτικοῦ Κέντρου Ἰωαννίνων. Ἡ σύμπτυξη τῶν μονάδων τοῦ ΤΣΗ, πού διατάχτηκε κατόπιν τῆς γερμανικῆς εἰσβολῆς, ὄχι μόνο ἀνέστειλε κάθε ἐνέργεια γιά τήν ὁλοκλήρωση τῶν μέτρων πού εἶχε προτείνει ἡ Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ ΤΣΗ, ἀλλά ἀντίθετα διατάχτηκε ἡ ὅσο τό δυνατό ταχύτερη ἐκκένωση ὅλων τῶν ὑγειονομικῶν σχηματισμῶν τῶν συμπτυσσόμενων μεγάλων μονάδων ἀπό τούς τραυματίες, ἀσθενεῖς καί παγόπληκτους καί ἡ διακομιδή τους στά Ἰωάννινα. Οἱ ὑγειονομικοί σχηματισμοί, ἀφοῦ πραγματοποίησαν τίς προαναφερόμενες ἐκκενώσεις, κινήθηκαν πρός τά Ἰωάννινα.

Τά ὑλικά πού πλεόναζαν καί δέν μποροῦσαν νά μεταφερθοῦν μέ τά μέσα τῶν ὑγειονομικῶν σχηματισμῶν, συγκεντρώθηκαν σέ οἰκήματα τῶν Ἰωαννίνων, πού ἐπιτάχθηκαν γι' αὐτό τό σκοπό. Οἱ μεραρχιακοί ὑγειονομικοί σχηματισμοί ἀκολούθησαν τά δρομολόγια συμπτύξεως τῶν μεραρχιῶν τους. Οἱ περισσότεροι συμπτύσσονταν κανονικά, παρά τίς μεγάλες δυσκολίες τοῦ ὀρεινοῦ ἐδάφους, τῆς ἀνεπάρκειας καί τῆς ἀκαταλληλότητας τῶν μεταφορικῶν μέ-

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 673/Α/1α, σελ. 119-132 καί 143-184, Φ. 647/ΣΤ/1, σελ. 2-3, Φ. 678/ΙΣΤ/2, σελ. 2-3 καί Φ. 678/ΙΣΤ/1, σελ. 8-9.

σων καί παρά τήν ἔντονη δράση τῶν ἐχθρικῶν ἀεροποριῶν. Πολλοί ἀπό τούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς τῶν μεγάλων μονάδων ἐξακολούθησαν νά ἐργάζονται ἐντατικά καί νά καταβάλλουν φιλότιμες προσπάθειες μέχρι τῆς γενικῆς καταρρεύσεως τοῦ μετώπου (23–29 'Απριλίου 1941), ὁπότε καί διαλύθηκαν ἀφοῦ κατέστρεψαν τά ἀρχεῖα τους διά πυρᾶς καί διαμοίρασαν τά ὑλικά τους στούς κατοίκους τῶν γύρω χωριῶν.

266. 'Η δραστηριότητα τῶν ὑγειονομικῶν σχηματισμῶν στήν περιοχή 'Ιωαννίνων καί Γράψι ὑπῆρξε ἡ ἑξῆς:

–Τό 4ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Διακομιδῆς, πού εἶχε νοσηλεύσει μέχρι τίς 15 'Απριλίου 1.500 περίπου ἀσθενεῖς καί τραυματίες, διατάχτηκε νά συμπτυχθεῖ ἐπειγόντως πρός τά νότια. Μέ τά ὑγειονομικά αὐτοκίνητα, πού στάλθηκαν ἀπό τά 'Ιωάννινα, διακομίστηκαν ὅλοι οἱ νοσηλευόμενοι στό Νοσηλευτικό Κέντρο 'Ιωαννίνων.

Τήν ἑπόμενη ἡμέρα ἀναχώρησε τό προσωπικό τοῦ Νοσοκομείου μέ ὀχήματα πού στάλθηκαν γι' αὐτό τό σκοπό. Μέ τά ἴδια αὐτοκίνητα μεταφέρθηκαν καί ὅλα τά ὑλικά. Κατόπιν διαταγῆς τοῦ ΤΣΗ, τό Νοσοκομεῖο ἐγκαταστάθηκε στή θέση Σεφήκ Μπέη περί τά 30 χιλιόμετρα νότια τῶν 'Ιωαννίνων. 'Εκεῖ ἀνέπτυξε 100 κλίνες σέ σκηνές γιά τήν περίθαλψη ὅσων τυχόν ἔπασχαν κατά τήν ὑποχώρηση. Σ' αὐτή τήν τοποθεσία τό Νοσοκομεῖο λειτούργησε μέχρι τίς 27 'Απριλίου, ὁπότε διατάχτηκε νά κινηθεῖ πρός νότια καί στίς 3 Μαΐου ἔφθασε κανονικά στήν Κηφισιά 'Αθηνῶν, ὅπου καί διαλύθηκε. Στούς ἄντρες δόθηκαν προσωρινά ἀπολυτήρια γιά τά σπίτια τους.

–Τό Σ3 Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Διακομιδῆς, ἀφοῦ διακόμισε κατά τό μήνα 'Απρίλιο 11.275 τραυματίες, ἀσθενεῖς καί παγόπληκτους, λειτούργησε στά 'Ιωάννινα μέχρι τίς 27 'Απριλίου, δηλαδή 7 ἡμέρες μετά τή σύναψη τῆς ἀνακωχῆς καί ἀφοῦ εἶχαν εἰσέλθει οἱ Γερμανοί στήν πόλη. Τούς τραυματίες καί τούς ἀσθενεῖς τούς διακόμισε ὅλους πρός τό 'Αγρίνιο. Τό προσωπικό του ἀπολύθηκε γιά νά μεταβεῖ στά σπίτια του, χωρίς νά τοῦ χορηγηθοῦν φύλλα πορείας ἤ ἀπολυτήρια (1).

267. 'Η διακομιδή τῶν τραυματιῶν, ἀσθενῶν καί παγόπληκτων ἀπό τά 'Ιωάννινα πρός τά νοτιότερα νοσηλευτικά κέντρα γινόταν κανονικά μέχρι τίς 18 'Απριλίου. 'Από αὐτή τήν ἡμέρα ἡ διακομιδή συνάντησε μεγάλες δυσκολίες, ἐξαιτίας τῆς καταστροφῆς τῆς τηλεφωνικῆς ἐπικοινωνίας ἀπό τήν ἀντίπαλη ἀεροπορία μεταξύ τοῦ ΤΣΗ καί τῶν νότια τῶν 'Ιωαννίνων νοσηλευτικῶν κέντρων. Αὐτές οἱ δυσκολίες ἔγιναν μεγαλύτερες μετά τό βομβαρδισμό καί τήν ἀχρήστευση τοῦ 2ου Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου 'Ιωαννίνων (κεντρικοῦ). Οἱ ἀπώλειες ἀπό τό βομβαρδισμό τοῦ προσωπικοῦ καί τῶν νοσηλευόμενων ἔφθασαν τούς 50 περίπου. Μεταξύ τῶν νεκρῶν ἦταν καί ὁ Διευθυντής τοῦ Νοσοκομείου Γενικός 'Αρχίατρος Μαρκάκης Γεώργιος.

Μετά τήν ἐκκένωση τοῦ κεντρικοῦ οἰκήματος τῆς «*Παιδαγωγικῆς 'Ακαδημίας*», τό Νοσοκομεῖο στερήθηκε 400 περίπου κλινῶν, τοῦ ὑλικοῦ τοῦ χειρουργικοῦ του συγκροτήματος καί τοῦ ὑλικοῦ τῶν προσκολλημένων χειρουργικῶν συνεργείων.

Τό βράδυ τῆς 20ῆς 'Απριλίου, κατά τήν ὁποία βομβαρδίστηκε τό 2ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο, ἔγινε ἡ συνθηκολόγηση μέ τούς Γερμανούς. 'Η τη-

(1) 'Αρχεῖο ΔΙΣ/Φ.635/Δ/2, σελ. 47–59 καί Φ. 636/ΣΤ/10α, σελ. 7–8.

λεφωνική ἐπικοινωνία μέ τά νοσηλευτικά κέντρα νότια τῶν Ἰωαννίνων δέν μπόρεσε νά ἀποκατασταθεῖ. Τό ρεῦμα τῶν κινούμενων πρός τά πίσω καί ὁ βομβαρδισμός τοῦ Νοσοκομείου εἶχαν δυσμενή ἐπίδραση σέ μεγάλο ποσοστό στό ὑγειονομικό προσωπικό, τό ὁποῖο καί ἐγκατέλειψε τίς θέσεις του. Ἐξαίρεση ἀποτέλεσαν οἱ διπλωματοῦχες καί ἐθελόντριες ἀδελφές τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, καθώς καί ἐκεῖνες πού εἶχαν προσέλθει ἐθελοντικά γιά ὑπηρεσία στά Ἰωάννινα. Αὐτές παρέμειναν στίς θέσεις τους, ἐκτός ἐλάχιστων περιπτώσεων.

Στά ἄλλα νοσοκομεῖα τῶν Ἰωαννίνων τά παραπάνω φαινόμενα διαρροῆς σημειώθηκαν σέ μικρότερη κλίμακα τόσο στό προσωπικό, ὅσο καί στούς νοσηλευόμενους.

Παράλληλα διέρρευσαν νότια τῶν Ἰωαννίνων καί τά περισσότερα ἀπό τά ὑγειονομικά καί μή αὐτοκίνητα. Συνεπῶς στίς 23 Ἀπριλίου 1941, οἱ διακομιδές πρός νότια διακόπηκαν. Μέ τήν βοήθεια τῶν Γερμανικῶν Ἀρχῶν Κατοχῆς κατορθώθηκε νά ἐπιστρέψουν στά Ἰωάννινα μόνο περί τά 15 ὑγειονομικά αὐτοκίνητα ἀπό ἐκεῖνα πού εἶχαν ἀναχωρήσει αὐθαίρετα ἀπό τά Ἰωάννινα. Μέ αὐτά ἔγινε μία μόνο διαδρομή στό Ἀγρίνιο μέ τραυματίες καί ἀσθενεῖς.

Ὅλοι οἱ ὑπόλοιποι ἀσθενεῖς καί τραυματίες τοῦ 2ου Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου συγκεντρώθηκαν στό 1ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο, τό ὁποῖο συμπληρώθηκε μέ τούς ἀναγκαίους ἀξιωματικούς ἀπό αὐτούς πού παρέμειναν στά Ἰωάννινα.

Ἐπειδή τό ὑγειονομικό, τό χειρουργικό καί τό φαρμακευτικό ὑλικό, πού βρισκόταν στά Ἰωάννινα, ὑπῆρχε φόβος νά λεηλατηθεῖ, πάρθηκε πρόνοια καί τό δυνάμενο νά ἀποθηκευτεῖ παραδόθηκε στίς ἀποθῆκες τοῦ 1ου Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου Ἰωαννίνων. Αὐτό πού πλεόναζε, εἰδοποιήθηκαν, διά τοῦ Μητροπολίτη Ἰωαννίνων, νά τό παραλάβουν τά Δημόσια καί τά Κοινοτικά Νοσοκομεῖα Ἰωαννίνων, τά ὁποῖα καί παρέλαβαν μόνο μέρος του, γιατί τό περισσότερο κατασχέθηκε ἀπό τίς Ἀρχές Κατοχῆς.

Τό 1ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Ἰωαννίνων παρέδωσε τούς Ἰταλούς ἀσθενεῖς καί τραυματίες , πού νοσηλεύονταν σ' αὐτό, σέ ἐπιτροπή τῶν Ἰταλικῶν στρατευμάτων. Κατά τήν παράδοση οἱ Ἰταλοί αἰχμάλωτοι ἐκδήλωσαν τήν εὐγνωμοσύνη τους γιά τίς ὑπηρεσίες πού τούς παρασχέθηκαν. Τό ἴδιο Νοσοκομεῖο χορήγησε φύλλα πορείας στό ὑγειονομικό προσωπικό, πού πλεόναζε, γιά τό Ἀγρίνιο, μέ τό ὁποῖο δέν ἀποκαταστάθηκε τηλεφωνική ἐπικοινωνία μέχρι τίς 30 Ἀπριλίου.

Οἱ νοσηλευόμενοι στό 1ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Ἰωαννίνων εἶχαν ἐλαττωθεῖ μέχρι τίς 30 Ἀπριλίου σέ 280, ἀπό τούς ὁποίους οἱ 60 ἦταν τυφικοί καί δέν μποροῦσαν νά μετακινηθοῦν.

Ἀπό τή Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ ΤΣΗ καταβλήθηκαν μεγάλες προσπάθειες γιά τή συνέχιση τῆς νοσηλείας στά Ἰωάννινα καί μετά τίς 18 Ἀπριλίου, ἐκείνων πού δέν μποροῦσαν νά μετακινηθοῦν. Ἐπίσης καταβλήθηκαν προσπάθειες περισυλλογῆς καί διαφυλάξεως τοῦ δυνάμενου νά περισωθεῖ ὑγειονομικοῦ ὑλικοῦ. Κατά τή δύσκολη αὐτή περίοδο γιά τήν παροχή ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας σέ ὅσους ἔπασχαν, μεγάλη ὑπῆρξε ἡ συμβολή τοῦ Μητροπολίτη Σπυρίδωνα καί τοῦ Νοσηλευτικοῦ Κέντρου Ἰωαννίνων.

268. Τά Νοσηλευτικά Κέντρα Ἰωαννίνων, Ἄρτας, Πρέβεζας καί Ἀμφιλοχίας, ἀφοῦ διακόμισαν μέ διάφορα μέσα τούς νοσηλευομένους τους πρός τό ἐσωτερικό, διαλύθηκαν στίς 23 Ἀπριλίου.

Ἡ ὑγειονομική ὑποστήριξη τῶν συμπτυσσόμενων μονάδων καί γενικά τοῦ προσωπικοῦ πού διέρρεε ἀπό τήν περιοχή τῆς Ἠπείρου, παρασχέθηκε ἀπό τό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Ἀγρινίου.

Αὐτό καί μετά τήν κατάρρευση τοῦ μετώπου δέ διαλύθηκε. Συνέχισε τή λειτουργία του καί νοσήλευσε τά παθολογικά καί χειρουργικά περιστατικά τῶν νοσοκομείων Ἰωαννίνων πού διαλύθηκαν, παρ' ὅλες τίς ἐλλείψεις ἰδιαίτερα σέ τρόφιμα. Τό Νοσοκομεῖο Ἀγρινίου σ'αὐτή τήν περίοδο προσέφερε ἀνεκτίμητες ὑπηρεσίες, γιατί διέσωσε 100 ἀσθενεῖς πού ἔπασχαν ἀπό νοσήματα τῶν πνευμόνων καί ἰσάριθμους περίπου πάσχοντες ἀπό τύφο, οἱ ὁποῖοι κινήθηκαν μέ τά πόδια ἀπό τά Ἰωάννινα στό Ἀγρίνιο, καθώς καί πολλούς ἄλλους πού ἔπασχαν ἀπό μολυσμένα τραύματα.

Τό Νοσοκομεῖο Ἀγρινίου ἀφοῦ διακόμισε τούς δυνάμενους μέ αὐτοκίνητα διά μέσου Πατρῶν στήν Ἀθήνα καί τούς ὑπόλοιπους στό Νοσοκομεῖο Ἐκστρατείας Ἀγρινίου, διαλύθηκε στίς 30 Μαΐου, κατόπιν καταλήψεως τῶν οἰκημάτων του ἀπό τό Στρατό Κατοχῆς. Τό ὑλικό παραδόθηκε στό Νοσοκομεῖο Ἐκστρατείας καί στά Φιλανθρωπικά Ἱδρύματα τῆς πόλεως (1).

Ἡ Ὑγειονομική Ὑπηρεσία στό Ἐσωτερικό

269. Στίς 23 Ἀπριλίου, κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως, διαλύθηκαν τά στρατιωτικά νοσοκομεῖα Βόρειας Ἑλλάδας, Θεσσαλίας, Στερεᾶς καί Νήσων ἐκτός ἀπό ὁρισμένα στό Ἀγρίνιο, Λουτράκι, Πελοπόννησο καί Κρήτη, πού διαλύθηκαν τό Μάϊο. Τά νοσοκομεῖα τῶν Ἀθηνῶν διαλύθηκαν προοδευτικῶς ἐκτός τῶν:

— Α' Γενικοῦ Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου.

— 2ου Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου.

— Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου Ἀνάπηρων.

Οἱ ἐλαφρά τραυματίες καί ἀσθενεῖς ἐξῆλθαν τῶν νοσοκομείων καί ἔλαβαν ἀπολυτήρια γιά τά σπίτια τους. Ὅσοι εἶχαν ἀνάγκη παραπέρα νοσηλείας διακομίστηκαν στά νοσοκομεῖα τοῦ λεκανοπεδίου Ἀττικῆς, πού συνέχιζαν νά λειτουργοῦν καί στά κατά τόπους πολιτικά νοσοκομεῖα. Στά νοσοκομεῖα Ἀθηνῶν, πού λειτούργησαν μέ τήν ἄδεια τῶν Γερμανικῶν Ἀρχῶν συγκεντρώθηκε μεγάλος ἀριθμός τραυματιῶν καί κρυοπαγημένων.

270. Γιά τίς διακομιδές χρησιμοποιήθηκαν καί τά πλωτά νοσοκομεῖα, μόνιμα καί βοηθητικά. Τό βοηθητικό Πλωτό Νοσοκομεῖο «*Ἄνδρος*», πού τέθηκε σέ ὑπηρεσία ἀπό τίς 13 Φεβρουαρίου, πραγματοποίησε μέχρι τῆς βυθίσεώς του 17 διαδρομές καί μετέφερε συνολικά 5.041 τραυματίες καί ἀσθενεῖς. Ἀπό τίς 6 μέχρι τίς 21 Ἀπριλίου 1941, πραγματοποίησε τίς παρακάτω διαδρομές γιά τή μεταφορά τραυματιῶν:

—Ἀπό 6 μέχρι 8 Ἀπριλίου. Ἀπό τήν Καβάλα στή Μυτιλήνη μεταφέροντας 283 τραυματίες.

—Ἀπό 10 μέχρι 13 Ἀπριλίου. Ἀπό τήν Ἀμφιλοχία στό Λουτράκι μεταφέροντας 315 τραυματίες.

---

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ.635/Δ/2, σελ. 47–50, Φ. 678/ΙΒ/1, σελ. 6–7 καί Εὑρετήριο Μονάδων, Σχηματισμῶν καί Ὑπηρεσιῶν Γενικοῦ Στρατηγείου.

—'Από 14 μέχρι 17 'Απριλίου. 'Από τήν 'Αμφιλοχία στό Λουτράκι μεταφέροντας 321 τραυματίες.

—'Από 19 μέχρι 21 'Απριλίου. 'Από τήν 'Αμφιλοχία στό Λουτράκι μεταφέροντας 360 τραυματίες.

Τήν 10.28 ὥρα τῆς 24ης 'Απριλίου τό πλοῖο βρισκόμενο στό Λουτράκι, δέχτηκε ἐπίθεση γερμανικῶν ἀεροπλάνων. Αὐτά ἔρριψαν 27 βόμβες καί τό σκάφος βυθίστηκε μέσα σέ 7 λεπτά. 'Από τό πλήρωμά του σκοτώθηκαν 3 μέλη.

Τό Πλωτό Νοσοκομεῖο «*Σωκράτης*», πού τέθηκε σέ ἐνέργεια στίς 31 'Ιανουαρίου 1941, πραγματοποίησε 13 διαδρομές ἀπό τά λιμάνια 'Αμφιλοχίας καί Μεσολογγίου καί διακόμισε περίπου 10.000 τραυματίες καί ἀσθενεῖς. Βυθίστηκε ἀπό τή γερμανική ἀεροπορία στίς 22 'Απριλίου. Σκοτώθηκε ἕνας ναύτης.

Τό Πλωτό Νοσοκομεῖο «*'Αττική*» λειτούργησε ὅλο τό διάστημα τῆς ἐμπόλεμης περιόδου καί συνήθως μετέφερε τραυματίες ἀπό τά λιμάνια τοῦ Μεσολογγίου καί τῆς Θεσσαλονίκης. Βυθίστηκε ἀπό τήν γερμανική ἀεροπορία τή νύκτα τῆς 11/12 'Απριλίου μεταξύ τοῦ ἀκρωτηρίου Καφηρέας καί τῆς Ἄνδρου. 'Από τούς 176 ἐπιβαίνοντες τοῦ πλοίου, ἀπωλέσθηκαν 23, μεταξύ τῶν ὁποίων ὁ κυβερνήτης καί ὑγειονομικοί ἀξιωματικοί.

'Η 'Υγειονομική 'Υπηρεσία, πού ἐπί ἕνα ἑξάμηνο ἀντιμετώπισε μέ ἐπιτυχία τίς αὐξημένες ὑγειονομικές ἀνάγκες τοῦ 'Ελληνικοῦ Στρατοῦ ἀπό τό διμέτωπο ἀγώνα του ἐναντίον δύο Αὐτοκρατοριῶν, δέν ὑπέστειλε τή σημαία της, ἀλλά συνέχισε τήν ἀποστολή της καί κατά τή διάρκεια τῆς ἐχθρικῆς κατοχῆς. Κάτω ἀπό πολύ δύσκολες συνθῆκες, τόσο ἀπό πλευρᾶς ὑγειονομικῶν μέσων καί ἐγκαταστάσεων ὅσο καί ἀπό πλευρᾶς τροφίμων, ἀνέλαβε τήν περίθαλψη τῶν πολυάριθμων θυμάτων τοῦ πολέμου (1).

'Η Μάχη τῆς Κρήτης

Γενική Στρατιωτική Κατάσταση—'Υγειονομική 'Υπηρεσία πρίν ἀπό τή Γερμανική Εἰσβολή

(Σχεδιάγραμμα 24)

271. Συγχρόνως μέ τήν κατάληψη τῆς 'Ηπειρωτικῆς 'Ελλάδας, ἔγινε κατάληψη καί τῶν κυριότερων ἑλληνικῶν νησιῶν. Τελευταῖο προπύργιο τῆς ὑπόδουλης πιά 'Ελλάδας παρέμεινε ἡ Μεγαλόνησος Κρήτη, τῆς ὁποίας ἡ στρατιωτική ἀξία, ἐξαιτίας τῆς θέσεώς της, ἀνέκαθεν εἶναι ἀρκετά σημαντική.

Γιά τήν ἄμυνά της ὑπῆρχαν μία βρετανική μεραρχία, δύο ταξιαρχίες, μονάδες πυροβολικοῦ, ἀντιαρματικοῦ πυροβολικοῦ, λίγα ἅρματα καί μονάδες ὑγειονομικοῦ καί μεταφορῶν, συνολικῆς δυνάμεως 31.412 ἀντρῶν. 'Επίσης ἀπό ἑλληνικῆς πλευρᾶς ὑπῆρχαν 8 τάγματα νεοσύλλεκτων ὁπλιτῶν, ἡ Στρατιωτική Σχολή Εὐελπίδων, ἡ Σχολή 'Οπλιτῶν Χωροφυλακῆς καί Τμῆμα 'Οπλιτῶν τῆς 'Αεροπορίας, δηλαδή ἕνα σύνολο ἀπό 474 ἀξιωματικούς καί 10.977 ὁπλίτες. 'Εκτός αὐτῶν 3—4 χιλιάδες ἔνοπλοι πολίτες συνέδραμαν τόν ἀγώνα. Διοικητής τῶν ἑλληνοβρετανικῶν δυνάμεων Κρήτης ἦταν ὁ στρατηγός Φρέϋμπεργκ (2).

---

(1) 'Αρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 678/ΙΒ/1, σελ. 6–7, Φ. 678/ΙΗ/1, σελ. 1–2, Φ. 678/ΙΗ/2, σελ. 3–5, Φ. 678/ΙΗ/3, σελ. 2–3, Φ. 678/ΚΓ, σελ. 1–2, Φ. 678/ΙΑ, σελ. 7–9 καί 678/ΙΖ, σελ. 2.

(2) 'Αρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 674/Γ, σελ. 2, Φ. 674/ΚΑ, σελ. 4, Φ. 674/ΚΓ, σελ. 1, 2, 6, 7, 10–14 καί Ἔκδοση Τζηρίτα, «Στρατιωτική 'Ιστορία τῆς 'Ελλάδας», σελ. 771–774.

Σχ. 24. Θέατρο Επιχειρήσεων Κρήτης (20-31 Μαΐου 1941)- Διάταξη Υγειονομικών Σχηματισμών

Γιά τήν κατάληψη τῆς Κρήτης οἱ Γερμανοί διέθεσαν 22.750 ἀξιωματικούς καί ὁπλίτες καί 1.370 ἀεροσκάφη. Ἀπό αὐτά 220 καταστράφηκαν καί 150 ἔπαθαν σοβαρές ζημιές.

272. Οἱ ἑλληνικές δυνάμεις διέθεταν ὡς ὑγειονομική ὑποστήριξη τά ὑγειονομικά στοιχεῖα τους σέ ἰατρούς, νοσοκόμους καί τραυματιοφορεῖς καί τά Στρατιωτικά Νοσοκομεῖα Χανίων καί Ἡρακλείου.

Οἱ συμμαχικές δυνάμεις διέθεταν τίς ἑξῆς ὑγειονομικές μονάδες κατά περιοχή:

— Περιοχή Χανίων.

. Τό 7ο Βρετανικό Γενικό Νοσοκομεῖο περί τά 4 χιλιόμετρα δυτικά τῶν Χανίων.

. Τό 5ο Νεοζηλανδικό Χειρουργεῖο Ἐκστρατείας στό χωριό Μόδιο.

. Τό 6ο Νεοζηλανδικό Χειρουργεῖο Ἐκστρατείας, πού λειτουργοῦσε ὡς ἀναρρωτήριο σέ συνδυασμό μέ τό 7ο Βρετανικό Γενικό Νοσοκομεῖο.

. Τό 189ο Χειρουργεῖο Ἐκστρατείας (μεῖον) στή Χαλέπα.

. Τό Νοσοκομεῖο τοῦ Ὀργανισμοῦ Κινητῆς Ἄμυνας Ναυτικῶν Βάσεων (MNBDO), ἀναπτυγμένο σέ σκηνές στίς Μουριές.

. Τό 2/1 καί 2/2 Αὐστραλιανά Χειρουργεῖα Ἐκστρατείας στό Νέο Χωριό Γεωργιουπόλεως.

— Περιοχή Ἡρακλείου.

. Ἕνα ἀπόσπασμα τοῦ 189 Χειρουργείου Ἐκστρατείας στήν Κνωσσό, 5 χιλιόμετρα περίπου νοτιοανατολικά τοῦ Ἡρακλείου.

Ἀπό τίς συμμαχικές ὑγειονομικές μονάδες, τό 7ο Βρετανικό Γενικό Νοσοκομεῖο καί τό 189ο Χειρουργεῖο Ἐκστρατείας ἦταν πλήρη σέ προσωπικό καί ἐξοπλισμό, γιατί δέν εἶχαν μεταβεῖ προηγουμένως στήν Ἠπειρωτική Ἑλλάδα. Οἱ ὑπόλοιπες ὑγειονομικές μονάδες παρουσίαζαν μεγάλες ἐλλείψεις ἰδιαίτερα σέ μέσα καί ὑλικά, πού δέν κατόρθωσαν νά μεταφέρουν στήν Κρήτη κατά τήν ἀποχώρησή τους ἀπό τήν Ἠπειρωτική Ἑλλάδα. Αὐτές οἱ μονάδες διέθεσαν στό 7ο Βρετανικό Γενικό Νοσοκομεῖο καί στό 189ο Χειρουργεῖο Ἐκστρατείας μέρος τοῦ προσωπικοῦ τους, γιατί τά τελευταῖα εἶχαν ἀναλάβει σχεδόν ὅλο τό βάρος τῆς ὑγειονομικῆς ὑποστηρίξεως.

273. Οἱ ἀσθένειες στρατιωτικῆς σημασίας ἦταν ἡ ἑλονοσία, τά ἐντερικά, τά ἀφροδίσια καί ὁ πυρετός ἀπό μυῖγες ἄμμου (Santely Fever). Ἡ δερματική Λεϊσμανίαση καί τό Καλαζάρ ἦταν ἐνδημικές στήν Κρήτη.

Ἡ προμήθεια νεροῦ στίς ἀγροτικές περιοχές γινόταν ἀπό ρυάκια, πηγές καί πηγάδια, πού συχνά μολύνονταν. Πρίν ἀπό τή γερμανική εἰσβολή ἡ Κρήτη βομβαρδιζόταν συνεχῶς ἀπό τόν ἀέρα. Τήν 16.05 ὥρα 18ης Μαΐου βομβαρδίστηκε τό 7ο Βρετανικό Γενικό Νοσοκομεῖο. Δέχτηκε 12 βόμβες ἀπό τίς ὁποῖες σκοτώθηκαν 3 ἀξιωματικοί ὑγειονομικοῦ καί 2 ὁπλίτες καί τραυματίστηκαν 1 ἀξιωματικός καί 3 ὁπλίτες. Ἡ ἐπίθεση ἔγινε ἄν καί ὑπῆρχαν τά σήματα τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ καί τά ἀεροσκάφη πετοῦσαν σέ χαμηλό ὕψος. Μέ αὐτές τίς συνθῆκες γίνεται φανερό ποιές δυσκολίες ἀντιμετώπιζε ἡ ὑγειονομική ὑπηρεσία στήν Κρήτη, τόσο πρίν ἀπό τήν εἰσβολή, ὅσο καί κατά τή διάρκειά της, ὄχι μόνο στόν τομέα τῆς περιθάλψεως, τῶν ἐγχειρήσεων καί τῆς νοσηλείας, ἀλλά κυρίως στόν τομέα τῆς διακομιδῆς τῶν ἀπωλειῶν ὑγείας. Οἱ περισσότερες διακομιδές ἔπρεπε νά γίνονται κατά τή νύκτα. Οἱ τραυματίες, πού μποροῦσαν

νά βαδίσουν, άναγκαστικά πήγαιναν πεζή στούς ύγειονομικούς σταθμούς καί μόνον οί βαρειά τραυματίες διακομίζονταν μέ φορτηγά αύτοκίνητα (1).

Ἡ Ὑγειονομική Ὑπηρεσία κατά τή Γερμανική Εἰσβολή
(Σχεδιάγραμμα 24)

274. Ἡ γερμανική έπίθεση άπό τόν άέρα κατά τῆς Κρήτης άρχισε τό πρωί τῆς 20ῆς Μαΐου 1941. Μετά άπό σφοδρό βομβαρδισμό, πολυάριθμα σμήνη μεταφορικών άεροσκαφών έρριψαν άλεξιπτωτιστές στήν περιοχή Χανίων—Μάλεμε. Συγχρόνως άρχισε ή προσγείωση άνεμοπλάνων πλήρων άερομεταφερόμενων τμημάτων. Ὁ άγώνας στήν περιοχή διήρκεσε μέχρι τίς 27 Μαΐου.

Στίς περιοχές Ἡρακλείου καί Ρεθύμνου, ή έπίθεση άπό τόν άέρα έκδηλώθηκε τίς άπογευματινές ώρες τῆς 20ῆς Μαΐου. Οί άλεξιπτωτιστές, σ' αύτές τίς περιοχές, κατά τήν κάθοδο καί τήν προσγείωσή τους είχαν τρομακτικές άπώλειες καί δέν σημείωσαν καμιά έπιτυχία τίς πρώτες ήμέρες. Ὁ άγώνας στό Ἡράκλειο έληξε στίς 28 Μαΐου καί στό Ρέθυμνο στίς 30 Μαΐου. Ἡ όλη διεξαγωγή τῆς μάχης στήν Κρήτη περιγράφεται λεπτομερώς, στόν τόμο τῆς ΔΙΣ/ΓΕΣ *«Ἡ Μάχη τῆς Κρήτης»*.

Γιά τόν άγώνα τῆς Κρήτης ό τότε Πρωθυπουργός τῆς Ἀγγλίας Οὐΐνστων Τσώρτσιλ είπε: *«Εἰς τήν Κρήτην άπεκεφαλίσαμεν τό φοβερόν τέρας»* καί ό Χίτλερ κατά τήν διάρκειαν τῆς μάχης τηλεγράφησε: *«Διατί ή Κρήτη άντέχει άκόμη, ένῶ ολόκληρος ή Γαλλία έπεσε έντός όκτώ ήμερῶν;»*.

Οί άπώλειες τῆς μάχης ύπῆρξαν πολύ σοβαρές καί ήταν οί έξῆς:

—Τ ῶ ν Ἑ λ λ ή ν ω ν: Νεκροί άξιωματικοί 56 καί όπλίτες 400, αίχμάλωτοι 5.300 καί μεγάλος άριθμός τραυματιῶν.

—Τ ῶ ν Β ρ ε τ α ν ῶ ν: Νεκροί άξιωματικοί καί όπλίτες 1.742, τραυματίες 1.737, αίχμάλωτοι 11.835.

—Τ ῶ ν Γ ε ρ μ α ν ῶ ν: Νεκροί άξιωματικοί καί όπλίτες περίπου 2.000, άγνοούμενοι περίπου 1.900 καί πάρα πολλοί τραυματίες. Συνολικά, οί άπώλειες τῶν Γερμανῶν ξεπέρασαν τίς 8.000 (2).

275. Τό έργο τῆς ύγειονομικῆς ύπηρεσίας στήν Κρήτη ύπῆρξε άρκετά έπίπονο καί προβληματικό, έξαιτίας τῆς έλείψεως τῶν μέσων περιθάλψεως καί κυρίως τῶν δυσκολιῶν στίς διακομιδές πού όφείλονταν στίς συνεχεῖς άεροπορικές έπιδρομές.

Ἡ δραστηριότητα τῆς έλληνικῆς ύγειονομικῆς ύπηρεσίας άναφέρεται στό πλαίσιο τῆς ύγειονομικῆς ύπηρεσίας τῶν συμμαχικῶν δυνάμεων, πού είχαν καί τή διεύθυνση τοῦ άγώνα, γιατί διέθεταν τόν κύριο όγκο τῶν δυνάμεων γιά τήν άμυνα τῆς Κρήτης. Συνεπῶς ή έλληνική ύγειονομική ύπηρεσία δέν έδρασε ώς άνεξάρτητη, άλλά στά πλαίσια τῆς Συμμαχικῆς, τῆς όποίας ή δραστηριότητα ήταν ή έξῆς μέχρι τό τέλος τοῦ άγώνα στήν Κρήτη:

—Π ε ρ ι ο χ ή Χ α ν ί ω ν: Ἐδῶ ή σύγκρουση ήταν ή σφοδρότερη άπό όλες τίς άλλες περιοχές. Συνεπῶς έδῶ προκλήθηκαν καί οί περισσότερες άπώλειες μάχης.

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 674/ΚΑ/1 καί ή «Medical history of Second World War, Army Medical Services» Τόμος I, σελ. 515–516.

(2) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ.674/ΚΑ/1 καί ή «Medical history of Second World War, Army Medical Services» Τόμος I, σελ. 525.

Τό 7ο Βρετανικό Γενικό Νοσοκομεῖο καί τό 6ο Νεοζηλανδικό Χειρουργεῖο Ἐκστρατείας βομβαρδίστηκαν ἀπό τή γερμανική ἀεροπορία μέ τήν ἔναρξη τῆς εἰσβολῆς, παρά τά διεθνή σήματα τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ. Γι' αὐτό τό λόγο καί οἱ δύο ὑγειονομικές μονάδες μεταφέρθηκαν σέ μεγάλες σπηλιές, πού ὑπῆρχαν κατά μῆκος τῆς βραχώδους ἀκτῆς. Δέν ὑπῆρχε πλέον ἐμπιστοσύνη ὅτι ὁ ἐχθρός θά σεβόταν τά νοσοκομεῖα καί ἀποφασίστηκε νά μήν τοποθετοῦνται τά σήματα τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ ἤ καμιά ἄλλη ἔνδειξη γιά τή θέση τοῦ νοσοκομείου. Αὐτό ὅμως προκάλεσε μεγάλες δυσκολίες στίς διακομιδές. Ἐπίσης οἱ κινήσεις γίνονταν κατά τή νύκτα.

Ἡ διαμόρφωση τῶν σπηλιῶν σέ νοσοκομεῖα παρουσίασε πολλά προβλήματα. Δέν ὑπῆρχαν διαθέσιμες κλίνες καί οἱ νοσηλευόμενοι τακτοποιοῦνταν σέ φορεῖα ἤ στρώματα. Ἡ παρασκευή τοῦ ἀπαραίτητου συσσιτίου γινόταν μέ μηχανές PRIMUS σέ μία γωνία. Σέ κάθε σπηλιά, τό ὑγειονομικό τμῆμα πού στεγαζόταν ἦταν ὑπεύθυνο γιά τή δική του μαγειρική. Μία κεντρική προσωρινή ἀποθήκη εἶχε ἐγκατασταθεῖ σέ ἕνα κατάλληλο σημεῖο κάτω ἀπό τήν προεξοχή ἀπότομου βράχου.

Οἱ νοσηλευόμενοι βαρειά τραυματίες καί οἱ νέοι τραυματίες, πού εἶχαν ἀνάγκη ἐγχειρήσεως, συγκεντρώνονταν στή μεγαλύτερη καί καλύτερη σπηλιά. Ἐκεῖ εἶχε τοποθετηθεῖ ἕνα χειρουργικό τραπέζι στό ὁποῖο γίνονταν οἱ ἀπαραίτητες χειρουργικές ἐπεμβάσεις γιά ὅλους τούς τραυματίες, μεταξύ τῶν ὁποίων ἦταν καί τραυματίες Γερμανοί αἰχμάλωτοι. Ἡ ἐργασία γινόταν πολύ δύσκολα, ἐξαιτίας τοῦ περιορισμένου χώρου, τοῦ φτωχοῦ φωτισμοῦ, τῶν ἀπότομων βράχων καί τῆς ἐλλείψεως κατάλληλων μέσων ὑγιεινῆς. Τό νερό μεταφερόταν ἀπό πηγάδι πού βρισκόταν σέ μικρή ἀπόσταση καί ἔπρεπε νά διανέμεται μέ οἰκονομία.

Οἱ συνθῆκες μέ τίς ὁποῖες ἐργάστηκαν οἱ ὑγειονομικές μονάδες στήν Κρήτη περιγράφονται στά παρακάτω ἀποσπάσματα τῆς ἱστορίας ἑνός νεοζηλανδικοῦ χειρουργικοῦ συνεργείου, πού ἔδρασε στή μάχη τῆς Κρήτης:

«Κατά τήν διάρκειαν τῆς μεγαλυτέρας ἐντάσεως τοῦ ἀγῶνος ἕνας προωθημένος σταθμός ἐπιδέσεως ἐκ τοῦ 189 Χειρουργείου Ἐκστρατείας ἐγκατέστησεν ἕνα αὐτοσχέδιον νοσοκομεῖον εἰς τά Χανιά. Ἐκεῖ ἕνα περιωρισμένον ὑγειονομικόν προσωπικόν ἔπρεπε νά περιποιῆται ἕνα πολύ μεγάλον ἀριθμόν τραυματιῶν. Οἱ νοσηλευόμενοι ἐτακτοποιήθησαν εἰς ἕνα ἑλληνικόν νοσοκομεῖον, τό ὁποῖον εἶχε ἀδειάσει καί διέθετε μόνον ὀλίγας κλίνας, εἰς μίαν μεγάλην ἐκκλησίαν, εἰς ἕνα μοναστήριον εἰς ἀπόστασιν 400 μέτρων περίπου καί εἰς μίαν ἄδειαν οἰκίαν, ἡ ὁποία εὑρίσκετο ἐκεῖ πλησίον. Οἱ τραυματίαι τῆς τελευταίας οἰκίας μετεφέρθησαν ἐκ νέου εἰς τά ἄλλα οἰκήματα ὅταν ἡ παραπλεύρως οἰκία κατεστράφη ἀπό βόμβαν. Κατά τήν διάρκειαν τῶν ἑπομένων τεσσάρων ἡμερῶν εἰς τά ὡς ἄνω κτίρια ἐγίνοντο ἐγχειρήσεις ἡμέραν καί νύκτα ὑπό τριῶν συνεργείων, ἐκ τῶν ὁποίων τό ἕνα ἠσχολεῖτο μέ τάς βαρυτέρας περιπτώσεις, ἐνῷ τά ἄλλα δύο μέ ἐλαφροτέρας καί μέ ἐπιδέσεις τραυμάτων. Αἱ περισσότεραι ἐγχειρήσεις ἐγίνοντο κατά τήν ἡμέραν, διότι κατά τήν νύκτα τό μόνον διαθέσιμον τεχνητόν φῶς ἦτο τῆς «λυχνίας θυέλλης», τό ὁποῖον δέν ἐξυπηρετοῦσε τούς χειρουργούς καί αἱ ἐγχειρήσεις καθυστεροῦσαν πολύ. Χειρουργικά ἐργαλεῖα ἐχρησιμοποιοῦντο ὅσα μετεφέρθησαν ἀπό τήν Ἑλλάδα, ἄλλα τά ὁποῖα διεσώθησαν ἀπό διάφορα μέρη καθώς καί ἄλλα τά ὁποῖα εὑρέθησαν εἰς αἰχμαλώτους Γερμανούς ἀλεξιπτωτιστάς ....

Ὁ καθημερινός βομβαρδισμός, τόν ὁποῖον συνεπλήρωνεν ὁ ἀδιάκοπος πολυβολισμός τῆς ὅλης περιοχῆς, συνετέλει πολύ εἰς τήν πτῶσιν τοῦ ἠθικοῦ τῶν νοσηλευομένων. Τό προσωπικόν ἔπρεπε νά παραμένει εἰς τό ἐσωτερικόν τῶν κτιρίων,

διότι ὑπῆρχε κίνδυνος ἀκόμη κατά τήν μετάβασιν εἰς τό πηγάδι δι' ἄντλησιν νεροῦ. Πρέπει νά ἀναφερθῆ ἰδιαιτέρως ἡ ἐξαίρετος διαγωγή μιᾶς 'Ελληνίδος νοσοκόμου, τῆς μόνης διαθεσίμου, ἡ ὁποία παρέμενεν εἰς τήν θέσιν της εἰς τούς θαλάμους τοῦ μοναστηρίου κατά τήν διάρκειαν τῶν ἰσχυροτέρων βομβαρδισμῶν, ὅταν τό κτίριον ἐφαίνετο ὅτι θά κατέρρεεν. 'Η νοσοκόμος αὐτή κατά τήν ἀποχώρησιν μετεφέρθη εἰς Κάϊρον».

—Περιοχή Ρεθύμνου: Σ' αὐτή τήν περιοχή ἡ σύγκρουση ὑπῆρξε ἄγρια καί ἀμφίρροπη. 'Ο Β' Λόχος τοῦ 2/7 Αὐστραλιανοῦ Χειρουργείου 'Εκστρατείας γρήγορα ἀπομονώθηκε ἀπό τήν ὑπόλοιπη μονάδα. Στίς 21 Μαΐου ὁ προωθημένος σταθμός ἐπιδέσεως καταλήφτηκε ἀπό τούς Γερμανούς, ἀλλά ἡ λειτουργία του ἐξακολούθησε. Στίς 23 Μαΐου Αὐστραλοί καί Γερμανοί ὑγειονομικοί ἀξιωματικοί καί νοσοκόμοι ἐργάστηκαν μαζί, γιά νά περιθάλψουν περί τούς 147 Αὐστραλούς, 252 Γερμανούς καί 51 "Ελληνες τραυματίες.

'Υγειονομικά ἐφόδια γιά τόν προωθημένο σταθμό ἐπιδέσεως ρίχτηκαν ἀπό τόν ἀέρα ἀπό τή ΡΑΦ, καθώς καί ἀπό τούς Γερμανούς. Στίς 26 Μαΐου, στό Ρέθυμνο, συμφωνήθηκε μία ἐκεχειρία ἀπό 10.00 μέχρι 13.00 ὥρας γιά τόν ἐνταφιασμό τῶν νεκρῶν καί τήν συγκέντρωση τῶν τραυματιῶν.

—Περιοχή 'Ηρακλείου: Καί ἐδῶ ἡ σύγκρουση ὑπῆρξε σφοδρή. Τό νοσοκομεῖο, πού ἀναπτύχθηκε ἀπό τό 189 Χειρουργεῖο 'Εκστρατείας, στεγάστηκε στήν ἔπαυλη «*'Αριάδνη*» στήν Κνωσσό. Τό νοσοκομεῖο δέχτηκε προσβολή ἀπό ὅλμους καί πυρά πολυβόλων.

276. "Οταν ἡ στρατιωτική κατάσταση διαμορφώθηκε ὑπέρ τῶν Γερμανῶν καί ἐπιβλήθηκε ἡ ἐκκένωση τῆς Κρήτης ἀπό τίς συμμαχικές δυνάμεις, δημιουργήθηκε σοβαρό πρόβλημα γιά τήν ὑγειονομική ὑπηρεσία.

Μέ τή διαταγή ἐκκενώσεως, ἔγινε γνωστό στούς ἐνδιαφερόμενους ὅτι τό Ναυτικό δέν ἦταν σέ θέση νά ἐπιβιβάσει στά πλοῖα νοσηλευόμενους ἐπί φορείων. Αὐτοί ἔπρεπε νά παραμείνουν ἐκεῖ μέ ἀνάλογο ὑγειονομικό προσωπικό. Στά πλοῖα θά διακομίζονταν μόνο ὅσοι τραυματίες μποροῦσαν νά βαδίσουν, οἱ ὁποῖοι καί θά εἶχαν προτεραιότητα ἐπιβιβάσεως. "Οταν κοινοποιήθηκε αὐτή ἡ ἀπόφαση, πολλοί βαρειά τραυματίες προσπάθησαν νά συμπεριληφτοῦν στήν κατηγορία τῶν διακομιζόμενων τραυματιῶν γιά νά ἀποφύγουν τήν αἰχμαλωσία, παρά τό κίνδυνο πού διέτρεχε ἡ ζωή τους.

Οἱ τραυματίες τῆς περιοχῆς Χανίων, ἐπιβιβάστηκαν στά πολεμικά πλοῖα στούς ὅρμους Σφακίων. Γιά τούς νοσηλευόμενους σέ φορεῖα, πού παρέμειναν στίς σπηλιές ὅπου ἦταν τό 7ο Βρετανικό Γενικό Νοσοκομεῖο καί στούς θαλάμους ἄλλων προσωρινῶν νοσοκομείων, προσφέρθηκε νά παραμείνει μαζί τους καί νά αἰχμαλωτιστεῖ, περισσότερο ὑγειονομικό προσωπικό ἀπό τό ἀπαιτούμενο, γιά τήν περίθαλψη τῶν τραυματιῶν.

Οἱ τραυματίες τῆς περιοχῆς Ρεθύμνου, μετά τή γενική κατάσταση (περικύκλωση τῆς φρουρᾶς στίς 31 Μαΐου), πιάστηκαν αἰχμάλωτοι, μαζί μέ τόν προωθημένο σταθμό ἐπιδέσεως τοῦ 2/7 Αὐστραλιανοῦ Χειρουργείου 'Εκστρατείας, ἀπό τούς Γερμανούς. Μέχρι τήν 1η 'Ιουνίου, οἱ Γερμανοί εἶχαν διακομίσει τούς προαναφερόμενους τραυματίες στήν 'Ελλάδα, ὅπως καί τό Β' Λόχο (προωθημένο σταθμό) τοῦ παραπάνω στρατιωτικοῦ χειρουργείου.

Οἱ τραυματίες τῆς περιοχῆς 'Ηρακλείου κατόρθωσαν νά ἐπιβιβαστοῦν στίς 28/29 Μαΐου, στά βρετανικά πολεμικά πού εἶχαν φθάσει στό λιμάνι τοῦ 'Ηρακλείου (1).

(1) 'Αρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 674/ΚΑ, σελ. 3-4 καί ἡ «Medical history of the Second World War, Army Medical Services» Τόμος Ι, τεῦχος Β' σελ. 256-531.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IX

ΕΛΛΕΙΨΕΙΣ ΚΑΙ ΔΥΣΧΕΡΕΙΕΣ ΣΤΟΝ ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΟ ΤΟΜΕΑ

Α'. Στήν Ὑγειονομική Ἐξέταση τῶν Στρατεύσιμων

277. Ἡ εἴσοδος τῆς χώρας στόν πόλεμο, μετά τό ἰταμό ἰταλικό τελεσίγραφο τῆς 28ης Ὀκτωβρίου 1940, ἔγινε μέ ἐπίγνωση τῶν σκληρῶν δοκιμασιῶν καί ἀνυπολόγιστων θυσιῶν στίς ὁποῖες θά ὑποβαλλόταν τό Ἔθνος.

Μέ τήν κήρυξη τῆς γενικῆς ἐπιστρατεύσεως, ἡ ὑγειονομική ὑπηρεσία βρέθηκε στό στάδιο τῆς ὀργανώσεώς της ἀπό πλευρᾶς σχεδίων ἐπιστρατεύσεως. Στήν ἀρχή τῆς ἐπιστρατεύσεως σημειώθηκαν ἀνωμαλίες καί ἐλλείψεις κυρίως στήν προσέλευση, τή διαλογή, τίς ἀποστολές τῶν ἐφέδρων, τή νοσηλεία, τίς διακομιδές καί τόν ἐφοδιασμό.

Στά Ἔμπεδα τῶν Ἀθηνῶν ὑπῆρχε περιορισμένος ἀριθμός ὑγειονομικῶν ἀξιωματικῶν, ἀπό τούς ὁποίους οἱ περισσότεροι ἦταν ἔφεδροι. Αὐτό προκάλεσε σοβαρή βραδύτητα. Οἱ διατυπώσεις γιά τούς παραπεμπόμενους στίς ἐπιτροπές ἀπαλλαγῶν δημιουργοῦσαν ἀπαράδεκτη καθυστέρηση καί ἡ ἐξέταση τῶν ἐφέδρων τήν ἴδια ἡμέρα τῆς παρουσιάσεώς τους ἦταν ἀδύνατη. Τό ἴδιο συνέβαινε καί στά νοσοκομεῖα, ὅπου οἱ ἀσθενεῖς πού στέλνονταν ἐκεῖ γιά παρατήρηση βράδυναν νά ἐξεταστοῦν.

278. Γιά τήν ἀντιμετώπιση τῶν δυσχερειῶν αὐτῶν ἡ Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν ἔλαβε τά ἑξῆς μέτρα:

—Ἐνίσχυσε σέ ὑγειονομικούς ἀξιωματικούς τίς μονάδες καί ὑπηρεσίες, πού δέχονταν στρατεύσιμους, ὥστε ἡ ἐπιλογή καί οἱ παραπομπές νά γίνονται τήν ἴδια ἡμέρα.

— Συμπλήρωσε τή δύναμη τῶν ἐπιτροπῶν ἀπαλλαγῶν μέ ἀναπληρωματικούς προέδρους, μέλη καί γραμματεῖς. Μέ αὐτό τόν τρόπο ἡ συνεδρίαση τῶν ἐπιτροπῶν γινόταν δύο φορές τήν ἡμέρα καί οἱ γνωματεύσεις τους στέλνονταν στίς ἀντίστοιχες μονάδες καί ὑπηρεσίες αὐθημερόν, γιά τή χορήγηση τήν ἴδια ἡμέρα ἀπολυτηρίων στούς ἀκατάλληλους γιά στράτευση.

— Καθορίστηκε ὅπως οἱ ἐξετάσεις τῶν παραπεμπόμενων γιά παρατήρηση νά ἐνεργοῦνται ἀπό τά νοσοκομεῖα αὐθημερόν καί νά ἁπλουστεύονται οἱ διαδικασίες. Δόθηκε διαταγή, γιά ὅσους ἀπό τούς παραπεμπόμενους στίς ὑγειονομικές ἐπιτροπές στεροῦνταν φύλλου μητρώου, νά συντάσσεται αὐτό μέ βάση τά στοιχεῖα πού θά ἔδιναν οἱ ἴδιοι καί στό ὁποῖο ἔπρεπε νά ἐπικολλᾶται φωτογραφία τοῦ ἐνδιαφερόμενου. Οἱ ἐπιτροπές διατάχτηκαν νά ἀποστέλλουν στά νοσοκομεῖα ὅσους εἶχαν πραγματική ἀνάγκη νοσοκομειακῆς περιθάλψεως. Ἐπίσης ζητήθηκε μέ ἔγγραφο ὅπως, ὅσοι ἰατροί δέν ἐπιστρατεύτηκαν νά προσφέρουν ὑπηρεσία, ὅταν ἀπαιτεῖται, στόν τόπο ὅπου διέμεναν (1).

---

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/ Φ. 601/Α/1, σελ. 176, Φ. 625/Γ/1, σελ. 4 καί Φ. 633/Γ/1, σελ. 38–45.

Β'. Στή Νοσηλεία

279. Οἱ διευθυντές τῶν νοσοκομείων, οἱ περισσότεροι ἦταν ἔφεδροι ἐκ μονίμων, δέν ἦταν πλήρως ἐνημερωμένοι μέ τίς ἰσχύουσες διατάξεις καί στεροῦνταν βοηθῶν μόνιμων ὑγειονομικῶν ἀξιωματικῶν. Οἱ ὑγειονομικοί ἀξιωματικοί τῶν νοσοκομείων, οἱ περισσότεροι ἦταν ἔφεδροι ἐξ ἐφέδρων, δέν ἦταν τοποθετημένοι ἀνάλογα μέ τήν εἰδικότητά τους καί τήν ἐπαγγελματική τους ἱκανότητα. Ὑπῆρχαν στό ἴδιο νοσοκομεῖο ὑγειονομικοί ἀξιωματικοί μέ τήν αὐτή εἰδικότητα πού πλεόναζαν καί κυρίως ὀδοντίατροι. Σέ μερικά νοσοκομεῖα δέν ἦταν συμπληρωμένος ὁ ἀριθμός τῶν ἰατρῶν τῶν προβλεπομένων εἰδικοτήτων. Στά ἐπαρχιακά στρατιωτικά νοσοκομεῖα δέν ὑπῆρχαν ὑγειονομικοί ἀξιωματικοί διαφόρων ἀπαραίτητων εἰδικοτήτων.

Σύμφωνα μέ τό σχέδιο ἐπιστρατεύσεως, στά στρατιωτικά νοσοκομεῖα τοποθετήθηκαν ὀδοντίατροι, ἀφροδισιολόγοι, ἀκτινολόγοι, ὀφθαλμίατροι καί ἄλλων εἰδικοτήτων, πού πλεόναζαν, στούς ὁποίους ἀνατέθηκε ὑπηρεσία ξένη μέ τήν εἰδικότητά τους καί μάλιστα τοῦ παθολόγου καί χειρουργοῦ μέ βλαβερές συνέπειες στήν κατάσταση ὑγείας τῶν νοσηλευόμενων. Ἐξαιτίας τῆς ἐλλείψεως πείρας τῶν περισσοτέρων ἰατρῶν τῶν νοσοκομείων, ἡ νοσηλεία τῶν ἀσθενῶν παρατεινόταν πέραν τοῦ ἀπαιτούμενου χρόνου, μέ ἀποτέλεσμα νά δημιουργεῖται σοβαρό πρόβλημα διαθέσιμων κλινῶν, γιά τήν ὑποδοχή τῶν νέων τραυματιῶν πού ἔφθαναν συνεχῶς στά νοσοκομεῖα.

Ἀπό πλευρᾶς νοσοκόμων ἐπίσης ἡ κατάσταση δέν ἦταν καλή. Καί αὐτοί στεροῦνταν πείρας καί ἡ ἐκπαίδευσή τους ἦταν ἐλλειπής. Οἱ συνέπειες στήν ὑγεία τῶν νοσηλευόμενων ἦταν φανερές. Ἡ τοποθέτηση στά νοσοκομεῖα τῶν ἐφέδρων φοιτητῶν τῆς ἰατρικῆς ἤ τῶν ἰατρῶν, οἱ ὁποῖοι δέν εἶχαν ὀνομαστεῖ ὑγειονομικοί ἀξιωματικοί, δέν γινόταν κανονικά καί δέν καλύφτηκαν οἱ προαναφερόμενες ἐλλείψεις. Πολλοί ἀπό αὐτούς τοποθετήθηκαν σέ διάφορες μή ὑγειονομικές μονάδες καί ὑπηρεσίες. Οἱ νοσηλευόμενοι στά νοσοκομεῖα ἦταν περισσότεροι τῶν διατιθέμενων κλινῶν. Ἡ διακομιδή τῶν τραυματιῶν στά νοσοκομεῖα γινόταν, τουλάχιστον στίς ἀρχές, χωρίς συντονισμό μέ τά γνωστά ἀποτελέσματα. Ἐπίσης παρατηρήθηκε ἔλλειψη σέ ὑγειονομικό καί νοσηλευτικό ὑλικό, ἐξαιτίας τῆς μή κανονικῆς κατανομῆς τοῦ ὑπάρχοντος καί παραλείψεων τῶν ἁρμοδίων ὀργάνων γιά ἔγκαιρη συμπλήρωση.

280. Γιά τήν ἀντιμετώπιση τῶν παραπάνω προβλημάτων καθιερώθηκε σύσκεψη κάθε ἡμέρα, στά γραφεῖα τῆς Διευθύνσεως Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν, τῶν Διευθυντῶν Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Α' Ἀνώτερης Στρατιωτικῆς Διοικήσεως καί τῶν Διευθυντῶν Στρατιωτικῶν Νοσοκομείων καί Στρατιωτικῶν Ὑγειονομικῶν Ἀποθηκῶν. Μέ αὐτό τόν τρόπο γινόταν ἔγκαιρη ἐνημέρωση ὅλων τῶν ἁρμοδίων καί ἐπιλύονταν τά προβλήματα ἐπί τόπου.

Ἐλήφθη μέριμνα νά τοποθετοῦνται οἱ ὑγειονομικοί ἀξιωματικοί μέ βάση τίς εἰδικότητές τους καί σύμφωνα μέ τίς ἀνάγκες τῆς ὑπηρεσίας.

Συμπληρώθηκαν οἱ ἐλλείψεις τῶν νοσοκομείων Ἀθηνῶν σέ εἰδικούς ἰατρούς μέ τήν μετάθεσή τους ἀπό ἄλλες ὑγειονομικές μονάδες. Οἱ συμπληρώσεις τῶν ἐπαρχιακῶν στρατιωτικῶν νοσοκομείων γινόταν ἀπό τούς κατά τόπους ἰατρικούς συλλόγους.

Γιά τήν καλύτερη νοσηλεία καί τήν ταχύτερη θεραπεία τῶν τραυματιῶν καί ἀσθενῶν, τά 10 στρατιωτικά νοσοκομεῖα Ἀθηνῶν, πού ἀναπτύχθηκαν, καθορίστηκαν κατά εἰδικότητα, κατηγορία νοσηλείας καί βαθμό βαρύτητας.

'Επίσης όρίστηκαν, κατά νοσοκομεΐα, καθηγητές τής ιατρικής τοΰ Πανεπιστημίου 'Αθηνών ώς έπιστημονικοί σύμβουλοί τους.

Έγινε κατανομή τών προϊσταμένων καί άδελφών τοΰ Ερυθρού Σταυρού διπλωματούχων καί έθελοντριών, στά στρατιωτικά νοσοκομεία 'Αθηνών. 'Εξάλλου, έθελόντριες κυρίες καί δεσποινίδες διαφόρων όργανώσεων προσήλθαν καί άνέλαβαν τά σημαντικά άλλά καί έπίπονα καθήκοντα τής άδελφής νοσοκόμου.

Ζητήθηκε άπό τό Γενικό Στρατηγείο, όπως οί στρατιώτες πτυχιούχοι τής ιατρικής καί όδοντιατρικής τών διαφόρων μονάδων καί σχηματισμών τοποθετηθοΰν στά νοσοκομεία ώς νοσοκόμοι καί στά συντάγματα καί στίς ύπηρεσίες ώς βοηθοί τών ιατρών. 'Επίσης ζητήθηκε άπό τό Στρατηγείο ή χρησιμοποίηση μελών τής 'Εθνικής 'Οργανώσεως Νεολαίας (ΕΟΝ) καί κατά προτίμηση φοιτητών τής ιατρικής ώς γραφέων στά νοσοκομεία, γιατί ύπήρχε έλλειψη έγγράμματων νοσοκόμων.

Γιά τήν έξοικονόμηση κλινών σέ όσους τραυματίες διέθεταν στέγη στήν 'Αθήνα έπιτράπηκε νά παραμένουν έκτός τών νοσοκομείων νοσηλευόμενοι ώς έξωτερικοί άσθενεΐς , μέχρι τής άποθεραπείας τους. Αύτό βέβαια γινόταν μέ τήν προϋπόθεση ότι ή κατάστασή τους τό έπέτρεπε καί οί ίδιοι τό έπιθυμοΰσαν.

Τά Α' Γενικό Στρατιωτικό Νοσοκομείο καί 3ο Στρατιωτικό Νοσοκομείο 'Αθηνών, καθορίστηκαν ώς Κέντρα Διαλογής.

Στούς σιδηροδρομικούς σταθμούς Λαρισαϊκοΰ καί Πελοποννήσου έγκαταστάθηκαν σταθμοί ύποδοχής τών άπωλειών ύγείας.

Οί έλλείψεις τών νοσοκομείων σέ ύλικά πού δέν ύπήρχαν στίς στρατιωτικές άποθήκες, συμπληρώθηκαν, κατά τό δυνατό, μέ τήν προμήθειά τους διά μέσου διαφόρων όργανώσεων ('Επιτροπής 'Εράνων ύπό τήν προστασία τής τότε Πριγκίπισσας Φρειδερίκης, τοΰ Ελληνικού 'Ερυθρού Σταυρού, τής Λινοθήκης καί Φανέλλας τοΰ Στρατιώτου, τής Χριστιανικής 'Αλληλεγγύης, τής Νεολαίας κ.ά.), καθώς καί άπό διάφορες άτομικές δωρεές (1).

Γ'. Στίς Διακομιδές

281. Ή διακομιδή τών τραυματιών καί τών άσθενών, άπό τήν προκυμαία καί άπό τούς σιδηροδρομικούς σταθμούς στά στρατιωτικά νοσοκομεία τών 'Αθηνών, καθυστερούσε πολύ. 'Εξαιτίας αύτής τής καθυστερήσεως, οί τραυματίες καί οί άσθενεΐς, κουρασμένοι καί άπό τό ταξείδι, διαμαρτύρονταν μέ άγανάκτηση. Αύτό είχε δυσμενή ψυχολογική έπίδραση στό πλήθος πού άνέμενε στίς άποβάθρες καί στούς σιδηροδρομικούς σταθμούς καί άποτελοΰνταν κυρίως άπό συγγενεΐς τών διακομιζόμενων.

Οί διακομιζόμενοι σιδηροδρομικώς ταλαιπωρούνταν πολλές φορές. 'Εξαιτίας τών καθυστερήσεων τών συρμών δέ δινόταν έγκαιρα τροφή στούς τραυματίες καί άσθενεΐς, πού έπίσης ύπέφεραν άπό τό ψύχος, γιατί πολλοί συρμοί δέ θερμαίνονταν. Στούς σιδηροδρομικούς σταθμούς καί στίς άποβάθρες δέν είχε όριστεΐ ειδική ύπηρεσία τραυματιοφορέων γιά τήν άποβίβαση τών τραυματιών καί άσθενών. Τά ύγειονομικά αύτοκίνητα, πού είχαν διατεθεί άπό τήν ύπηρεσία γιά τή μεταφορά τών τραυματιών καί άσθενών άπό τίς άποβάθρες καί τούς σιδηροδρομικούς σταθμούς στά στρατιωτικά νοσοκομεία τών

(1) 'Αρχείο ΔΙΣ/Φ.633/Γ/1, σελ. 47-52.

'Αθηνῶν, ἦταν ἀνεπαρκή, παλαιά καί εἶχαν ἀνάγκη συνεχῶν ἐπισκευῶν. Γι' αὐτούς τούς λόγους οἱ διακομιδές βράδυναν καί τό προσωπικό ἀναγκαζόταν νά διανυκτερεύει, μέ ἀποτέλεσμα τή μειωμένη ἀποδοτικότητά του κατά τήν ἑπόμενη ἡμέρα.

282. Γιά τήν ἀντιμετώπιση τοῦ προβλήματος συγκροτήθηκε εἰδικό σῶμα τραυματιοφορέων ἀπό νοσοκόμους τοῦ Στρατοῦ καί τοῦ 'Ερυθροῦ Σταυροῦ, ἐφοδιασμένο μέ ἀνάλογο ἀριθμό φορείων. Αὐτό τό σῶμα χρησιμοποιήθηκε στά λιμάνια καί στούς σιδηροδρομικούς σταθμούς γιά τήν ταχεία ἀποβίβαση τῶν διακομιζόμενων. 'Επίσης κατόπιν αἰτήσεως τοῦ 'Υπουργείου Στρατιωτικῶν διαθέτονταν ὑγειονομικά αὐτοκίνητα ἀπό τό 'Υπουργεῖο 'Εθνικῆς Προνοίας, γιά τήν ἔγκαιρη μεταφορά τῶν τραυματιῶν καί ἀσθενῶν.

Μετά ἀπό συνεννόηση τῆς Διευθύνσεως 'Υγειονομικῆς 'Υπηρεσίας τοῦ 'Υπουργείου Στρατιωτικῶν μέ τόν 'Ελληνικό 'Ερυθρό Σταυρό, τόν Εὐαγγελισμό καί τό Δῆμο 'Αθηναίων, τά ὑγειονομικά αὐτοκίνητά τους, καθώς καί αὐτά τοῦ Σταθμοῦ Α' Βοηθειῶν, θέτονταν στή διάθεση τοῦ Στρατοῦ ὅταν ὑπῆρχε σχετική ἀνάγκη.

Ζητήθηκε ἀπό τό Γενικό Στρατηγεῖο ἡ ἐπίταξη 50 τουλάχιστον κίτρινων λεωφορείων τῆς 'Ηλεκτρικῆς 'Εταιρείας Μεταφορῶν καί ἡ χρησιμοποίηση τῶν τράμς, μετά ἀπό κατάλληλη μετατροπή τους, γιά τή μεταφορά τραυματιῶν καί ἀσθενῶν ἀπό τό σιδηροδρομικό σταθμό Λάρισας στά στρατιωτικά νοσοκομεῖα. 'Η αἴτηση αὐτή μέχρι τίς 22 Δεκεμβρίου 1940 δέν εἶχε πραγματοποιηθεῖ, οὔτε ἀπό ἄλλα ἱστορικά στοιχεῖα προκύπτει ὅτι ἀργότερα πραγματοποιήθηκε (1).

Δ'. Στούς 'Εφοδιασμούς

283. Σύμφωνα μέ τό σχέδιο ἐπιστρατεύσεως τοῦ Γενικοῦ 'Επιτελείου Στρατοῦ, ὁ ἐφοδιασμός σέ φάρμακα καί ὑγειονομικό ὑλικό ἦταν ὑποχρέωση τῆς Στρατιωτικῆς Φαρμακαποθήκης καί τῶν ὑγειονομικῶν ἀποθηκῶν. Τά φάρμακα παρασκευάζονταν καί τά ὑγειονομικά ὑλικά κατασκευάζονταν στίς ἀποθῆκες ἤ ἀγοράζονταν ἀπό τό ἐμπόριο ἤ γινόταν ἐπίταξή τους.

Τό Γενικό 'Επιτελεῖο Στρατοῦ, ἀπό τόν καιρό τῆς εἰρήνης, εἶχε καταρτίσει πίνακες τῶν ἐργοστασίων καί ὑλικῶν, τά ὁποῖα θά ἐπιτάσσονταν γιά τήν ἐπιστράτευση, ὅπως αὐτό προβλεπόταν ἀπό τό σχέδιο ἐπιστρατεύσεως. Γιά τά ὑλικά εἶχε καθοριστεῖ πῶς θά γινόταν ἡ ἐπίταξη. 'Από τήν πρώτη ἡμέρα τῆς ἐπιστρατεύσεως ἐπιτροπές ἀπό ἐφέδρους, πού τίς εἶχε ὁρίσει τό Α' Σῶμα Στρατοῦ, θά ἐνεργοῦσαν τήν ἐπίταξη.

Πρίν ἀπό τήν ἐπιστράτευση εἶχαν ἀποσταλεῖ μόνο στά Στρατιωτικά Νοσοκομεῖα 'Ιωαννίνων, Κοζάνης, Δράμας καί 'Αλεξανδρουπόλεως φάρμακα καί ἐπιδεσμικό ὑλικό σέ αὐξημένες ποσότητες. Μέ τήν κήρυξη τῆς ἐπιστρατεύσεως τά ὑλικά στίς ἀποθῆκες καί ἰδιαίτερα στίς ὑγειονομικές ἦταν ἀνεπαρκή γιά τήν κάλυψη τῶν ὑφιστάμενων σοβαρῶν ἀναγκῶν.

Πρῶτες ὕλες γιά τή λειτουργία τῶν μηχανημάτων τῶν στρατιωτικῶν ἀποθηκῶν ἦταν δύσκολο νά βρεθοῦν στό ἐμπόριο. Οἱ προβλεπόμενοι ἔφεδροι ἀξιωματικοί γιά τήν ἐπίταξη δέν παρουσιάστηκαν ἔγκαιρα. 'Από τό προβλεπόμενο ἀπό τό σχέδιο ἐπιτάξεων ὑλικό, μέρος του μόνο βρέθηκε.

---

(1) 'Αρχεῖο ΔΙΣ/Φ.633/Γ/1, σελ. 53–55.

Τά πρόσκαιρα στρατιωτικά νοσοκομεῖα, πού ἀναπτύχθηκαν, στεροῦνταν τῶν ἀπαραίτητων ὑλικῶν γιά τή λειτουργία τους (κλινοστρωμνῆς, λινοστολῆς, ἱματισμοῦ νοσηλείας κ.ἄ.). Ὑπῆρχαν πολλές αἰτήσεις γι' αὐτά τά ὑλικά τῶν στρατιωτικῶν διοικήσεων τῶν ἐπαρχιῶν.

Τά φορτηγά αὐτοκίνητα , πού διατέθηκαν στίς στρατιωτικές ἀποθῆκες, ἦταν πολύ λίγα γιά τίς μεταφορές ὑλικῶν στίς ἀποβάθρες καί στούς σιδηροδρομικούς σταθμούς, μέ ἀποτέλεσμα νά σημειωθεῖ μεγάλη καθυστέρηση στίς ἀποστολές.

284. Τά σχετικά μέτρα, πού πάρθηκαν ἦταν τά ἑξῆς:

— Ζητήθηκε ἐπειγόντως ἀπό τό Α' Σῶμα Στρατοῦ ἡ συγκρότηση καί ἀποστολή τῶν ἐπιτροπῶν ἐπιτάξεως στίς ἀποθῆκες καί ἡ ἐφαρμογή τοῦ μέτρου τῆς ἐπιτάξεως γιά περισσότερες ἡμέρες ἀπό αὐτές πού προβλέπονταν ἀπό τό σχέδιο ἐπιστρατεύσεως.

— Δόθηκε ἡ μεγαλύτερη δυνατή ἀνάπτυξη στίς βιομηχανικές ἐγκαταστάσεις τῶν ὑγειονομικῶν στρατιωτικῶν ἀποθηκῶν.

—Ἐξοικονομήθηκε ἀπό τά Χρωματουργεῖα Πειραιᾶ, τά ἐργοστάσια τοῦ Ρετσίνα καί Κλωστοϋφαντήρια Β.ΕΛ.Κ.Α. ἡ ἀπαιτούμενη ποσότητα σέ βαμβάκι γιά γάζα καί ἐπιδεσμικά εἴδη. Σ' αὐτό τό βαμβάκι γινόταν ἐπεξεργασία καί ὑδροφιλοποίηση.

—Ἐνισχύθηκε τό προσωπικό τοῦ ἐργοστασίου ὑφάνσεως γάζας τῆς Α' Ὑγειονομικῆς Ἀποθήκης καί καλύφτηκαν σχεδόν ὅλες οἱ ἀνάγκες τοῦ πολέμου. Ἐνισχύθηκαν τά συνεργεῖα ραφῆς τῆς ἴδιας Ἀποθήκης. Τά ἀπαραίτητα ὑλικά βρέθηκαν ἀπό ἐπίταξη ἤ ἀπό προσφορές (Ἑλληνικός Ἐρυθρός Σταυρός, Λινοθήκη τοῦ Στρατιώτου, Νεολαία, Χριστιανική Ἀλληλεγγύη κ.ἄ.). Ὕστερα ἀπό αὐτό τά συνεργεῖα κατασκεύαζαν εἴδη κλινοστρωμνῆς, ἱματισμοῦ, νοσηλείας καί ἄλλα εἴδη.

Παρά τόν ταχύ ρυθμό καί τή μεγάλη ἀπόδοση τῶν προαναφερόμενων ἐργοστασίων, ἡ παραγωγή τῶν ἀπαραίτητων ὑλικῶν νοσηλείας ἐπηρεάστηκε ἀπό τή δυσχερή ἐξεύρεση τῶν πρώτων ὑλῶν ἀπό τό ἐμπόριο. Αὐτό παρατηρήθηκε καί στά λοιπά ὑγειονομικά καί φαρμακευτικά ὑλικά.

— Ζητήθηκε ἀπό τό Ὑπουργεῖο Ἐθνικῆς Προνοίας νά ἐνισχύσει τή Στρατιωτική Ὑπηρεσία σέ ὑγειονομικά ὑλικά καί σέ ὀρούς μέχρις ὅτου φθάσουν οἱ παραγγελίες ἀπό τήν Ἀγγλία. Τό Ὑπουργεῖο ἀνταποκρίθηκε στήν αἴτηση μέ μεγάλη προθυμία.

— Ζητήθηκε ἀπό τό Γενικό Στρατηγεῖο νά ἐγκρίνει τή συγκρότηση ἀπό τούς Μητροπολίτες, Δημάρχους, Προέδρους Κοινοτήτων κ.ἄ. παράγοντες τῆς Πολιτείας, Ἐπιτροπῶν Ἐφορείας Στρατιωτικῆς Περιθάλψεως, γιά τή διενέργεια ἐράνων καί τή συλλογή τοῦ ἀπαραίτητου ὑλικοῦ γιά τά νοσοκομεῖα καί ἰδιαίτερα τοῦ ὑλικοῦ πού δέν βρισκόταν στήν ἀγορά.

— Διατάχτηκε ἡ μίσθωση ὅσο τό δυνατό περισσότερων μέσων μεταφορᾶς γιά ἐνίσχυση τῶν ἀνεπαρκῶν φορτηγῶν αὐτοκινήτων πού εἶχε διαθέσει ἡ ὑπηρεσία στήν Α' Ὑγειονομική Ἀποθήκη καί στή Στρατιωτική Φαρμακαποθήκη. Ἐπίσης διαθέτονταν στίς ἀποθῆκες αὐτές καί τά φορτηγά αὐτοκίνητα τῶν νοσοκομείων, ὅταν δέν ἐκτελοῦσαν ὑπηρεσία στά νοσοκομεῖα. Αὐτά τά ὀχήματα χρησιμοποιοῦνταν γιά τή μεταφορά ὑλικῶν ἀπό τίς ἀποθῆκες στήν ἀποβάθρα καί στούς σιδηροδρομικούς σταθμούς.

—Ἐπιτεύχθηκε ὁ γενικός ἐμβολιασμός καί δαμαλισμός τῶν στρατεύσιμων. Αὐτό ἔγινε μέ τήν ἐνίσχυση τοῦ Στρατιωτικοῦ Κέντρου Ἐρευνῶν καί Ἐμβολι-

οπαρασκευῆς μέ τό προσωπικό τοῦ 'Ινστιτούτου Παστέρ, τό ὁποῖο προσφέρθηκε ἐθελοντικά νά παρασκευάσει τά ἐμβόλια καί μέ τή χορήγηση τῆς ἀναγκαίας ποσότητας ἐμβολίων καί δαμαλίδας ἀπό τό 'Υπουργεῖο Προνοίας.

—Παράλληλα μέ τό Κέντρο Αἱμοδοσίας τοῦ 'Ελληνικοῦ 'Ερυθροῦ Σταυροῦ, ἡ Στρατιωτική 'Υπηρεσία δημιούργησε ἰδιαίτερο Κέντρο Αἱμοδοσίας στό Στρατιωτικό Κέντρο 'Ερευνῶν καί 'Εμβολιοπαρασκευῆς.

—Γιά τήν ἐξασφάλιση τῆς Στρατιωτικῆς Φαρμακαποθήκης ἀπό τίς ἐναέριες ἐπιδρομές καί γιά τήν πιό εὐχερή ἀποθήκευση τῶν ὑλικῶν, ζητήθηκε ἡ ἐξουσιοδότηση ἀπό τή Διεύθυνση Μηχανικοῦ τοῦ 'Υπουργείου Στρατιωτικῶν, ὅπως ἡ Στρατιωτική Φαρμακαποθήκη ἐπιτάξει ἰδιωτικές ἀποθῆκες γιά τή διασπορά τοῦ ὑλικοῦ (1).

Ε'. Στό Προσωπικό

285. Οἱ ὑγειονομικοί ἀξιωματικοί, μόνιμοι καί ἔφεδροι, ἀντιμετώπιζαν δυσχέρειες στήν ἐπίλυση διοικητικῶν καί τεχνικῶν ζητημάτων, ἐξαιτίας τῆς ἀπειρίας καί τῆς μή εἰδικῆς ἐκπαιδεύσεως. Ὅλοι καί ἰδιαίτερα οἱ νεώτεροι κατέβαλλαν μεγάλες προσπάθειες γιά νά καλύψουν τά κενά.

Κατά τήν ἐπιστράτευση δέν ἔγινε καλή κατανομή τοῦ προσωπικοῦ, ἀνάλογα μέ τίς εἰδικότητες, μέ ἀποτέλεσμα νά παρατηρηθοῦν πολλές ἀνωμαλίες στή λειτουργία τῶν ὑγειονομικῶν σχηματισμῶν. Σάν παράδειγμα ἀναφέρεται ὅτι χειρουργοί, μικροβιολόγοι, ἀφροδισιολόγοι εἶχαν διατεθεῖ σέ τάγματα ὡς ὑγειονομικοί ἀξιωματικοί μονάδας καί στά νοσοκομεῖα ὅπου χρειάζονταν εἰδικότητες εἶχαν τοποθετηθεῖ γενικοί ἰατροί (παθολόγοι). Σέ μερικά χειρουργεῖα ἐκστρατείας, παρά τή σοβαρότητα τῆς ἀποστολῆς τους, εἶχαν τοποθετηθεῖ ἀντί χειρουργῶν Α' κατηγορίας χειρουργοί κατώτερων κατηγοριῶν καί μαιευτῆρες. Σέ πολλά τάγματα καί σέ πολλούς σχηματισμούς τοποθετήθηκαν ὑγειονομικοί ἀξιωματικοί μεγάλων κλάσεων, ἐνῶ στή ζώνη τῶν μετόπισθεν ὑπηρετοῦσε ἱκανός ἀριθμός νεαρῶν ὑγειονομικῶν ἀξιωματικῶν.

Οἱ προαναφερόμενες παραλείψεις προκάλεσαν ἀνωμαλίες στή νοσηλεία καί στίς διακομιδές τῶν τραυματιῶν καί ἀσθενῶν. Γιά τή θεραπεία τους διατάχτηκε ἡ ὑποβολή ὀνομαστικῶν καταστάσεων ὅλων τῶν ἀξιωματικῶν τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας, καθώς καί τῶν στρατιωτικῶν ἰατρῶν, φαρμακοποιῶν καί ὀδοντιάτρων μέ τήν εἰδικότητα καί τήν κλάση τους, στίς Διευθύνσεις 'Υγειονομικῆς 'Υπηρεσίας τοῦ Τμήματος Στρατιᾶς 'Ηπείρου (ΤΣΗ) καί τοῦ Τμήματος Στρατιᾶς Δυτικῆς Μακεδονίας (ΤΣΔΜ). Μέ βάση τίς καταστάσεις αὐτές καί ἀνάλογα μέ τίς εἰδικότητες ἔγιναν οἱ ἀναγκαῖες μετακινήσεις τοῦ προσωπικοῦ.

'Ο ἀριθμός τῶν μόνιμων καί ἔκτακτων ἀδελφῶν νοσοκόμων ἦταν μικρός μέχρι τοῦ πολέμου 1940–1941, συμπληρούμενος μέ ὁπλίτες νοσοκόμους. Γιά τήν ἀντιμετώπιση τῶν αὐξημένων ἀναγκῶν νοσηλείας κατά τή διάρκεια τοῦ πολέμου, πολύ μεγάλη βοήθεια προσέφερε ὁ 'Ελληνικός 'Ερυθρός Σταυρός. Μέ τήν ἀθρόα κατάταξη ἐθελοντριῶν ἀδελφῶν νοσοκόμων, τῶν 'Ελληνίδων Κυριῶν καί Δεσποινίδων, καλύφτηκαν κατά τό δυνατό οἱ νοσηλευτικές ἀνάγκες τῶν ὑγειονομικῶν σχηματισμῶν τοῦ ἐσωτερικοῦ καί τῶν μετόπισθεν τῆς ζώνης τῶν πρόσω. Τήν τοποθέτησή τους στή ζώνη τῶν πρόσω ζητοῦσαν ἐπίμονα οἱ ἴδιες οἱ νοσοκόμες, οἱ ὁποῖες ὑπηρέτησαν μέ ἐξαιρετική ἀπόδοση καί μεγάλη ψυχική ἀντοχή.

---

(1) 'Αρχεῖο ΔΙΣ/Φ.633/Γ/1, σελ. 56–61.

Τό κατώτερο προσωπικό, δηλαδή νοσοκόμοι, τραυματιοφορεῖς κ.ἄ. ἀποτελοῦνταν ἀπό ἔφεδρους στρατιῶτες. Πολλοί ἀπό αὐτούς στεροῦνταν τῶν εἰδικῶν γνώσεων τῆς εἰδικότητάς τους, γιατί προέρχονταν ἀπό τά ἔμπεδα καί δέν εἶχαν ἐκπαιδευτεῖ ἐπαρκῶς στά καθήκοντά τους. Ἐπίσης πολλοί ἦταν μεγάλων κλάσεων καί ὑπηρετοῦσαν στήν πρώτη γραμμή, ἐνῶ ἄλλοι νεώτερων κλάσεων ὑπηρετοῦσαν στά μετόπισθεν. Σέ πολλούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς καί ἰδιαίτερα στίς μοῖρες τραυματιοφορέων δέν ἦταν συμπληρωμένος ὁ προβλεπόμενος ἀπό τή σύνθεση ἀριθμός νοσοκόμων καί τραυματιοφορέων, ἐξαιτίας τῶν ἀπωλειῶν κατά τίς ἐπιχειρήσεις. Ἡ κάλυψη τῶν κενῶν γινόταν μέ ἁπλούς στρατιῶτες, προερχόμενους κυρίως ἀπό τά ἔμπεδα χωρίς τή σχετική προεκπαίδευση.

Πολλοί ἡμιονηγοί ποτέ δέν εἶχαν ἀσχοληθεῖ μέ κτήνη, ἐνῶ οἱ βαθμοφόροι τους, ἐξαιτίας τῆς ἀπειρίας τους, γίνονταν αἴτιοι τοῦ θανάτου πολλῶν κτηνῶν τῶν ὑγειονομικῶν σχηματισμῶν.

Γιά τή θεραπεία τῶν αἰτίων τῶν παραπάνω ἀνωμαλιῶν διατάχτηκαν τά νοσοκομεῖα νά ἐκπαιδεύουν τούς τοποθετούμενους σέ αὐτά νοσοκόμους καί τραυματιοφορεῖς ἀπό τά ἔμπεδα. Στό Κινητό Ἔμπεδο Ἰωαννίνων συγκροτήθηκε ἰδιαίτερο τμῆμα «*Ἔμπεδον Νοσοκόμων καί Τραυματιοφορέων*» γιά τίς ἀνάγκες τῶν μονάδων, σχηματισμῶν καί ὑπηρεσιῶν, στό ὁποῖο γινόταν εἰδική ἐκπαίδευση τοῦ προαναφερόμενου προσωπικοῦ.

286. Οἱ μεταγωγικοί ὁπλίτες (ὁδηγοί, ἡμιονηγοί, σαγματοποιοί, πεταλωτές) τῶν ὑγειονομικῶν μονάδων ἦταν τελείως ἀπαραίτητοι γιά τήν κίνηση καί λειτουργία τους, γιατί ἀποτελοῦσαν τόν κύριο πυρήνα τοῦ σημαντικοῦ τομέα τῶν διακομιδῶν.

Οἱ εἰδικότητες αὐτές προβλέπονταν σέ ἀρκετούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς. Πολλές φορές ὅμως ὑπῆρχε ἔλλειψη σ' αὐτές τίς εἰδικότητες ἤ τοποθετοῦνταν ἄπειροι ὁπλίτες. Αὐτό ἐπέφερε ἀνωμαλία στήν ὁδήγηση τῶν δίτροχων καί τετράτροχων, στή φόρτωση καί περιποίηση τῶν κτηνῶν, στήν κανονική πετάλωση καί στήν κατασκευή ἤ ἐπισκευή τῶν σαγμάτων.

Οἱ δυσκολίες ἀπό τίς ἐλλείψεις τοῦ προσωπικοῦ ἀντιμετωπίζονταν, ὅσο ἦταν ἀνθρωπίνως δυνατό, μέ τήν ἐξαντλητική ἐργασία τοῦ προσωπικοῦ πού ὑπηρετοῦσε, μέ τή χρησιμοποίηση χωρικῶν ὡς τραυματιοφορέων καί μέ τούς ἡμιονηγούς τῶν κλιμακίων ἀνεφοδιασμοῦ τῶν μονάδων.

ΣΤ'. Σέ Μεταφορικά Μέσα—Ὑλικά—Ἐγκαταστάσεις

287. Ὁ ἀριθμός τῶν κτηνῶν δέν κάλυπτε τίς ἀνάγκες. Ἐπίσης, ἐπειδή τά κτήνη προέρχονταν ἀπό ἐπίταξη, πολλά ἀπό αὐτά ἦταν μικρόσωμα, καχεκτικά καί στεροῦνταν σαγμάτων ἤ ἔφεραν σάγματα τελείως ἀκατάλληλα. Ὁ πολύ βαρύς χειμώνας, τό ὀρεινό ἔδαφος, ἡ πλημμελής χορήγηση νομῆς (κριθῆς ἤ πιτύρων καί σπανίως χόρτου ἤ ἀχύρου) εἶχαν σάν ἀποτέλεσμα τήν ἀπώλεια ἀρκετῶν κτηνῶν. Οἱ προαναφερόμενες συνθῆκες ἐπικρατοῦσαν γενικά σέ ὅλους τούς σχηματισμούς πού διέθεταν κτήνη. Συνέπεια αὐτῆς τῆς καταστάσεως ἦταν νά παρουσιαστοῦν δυσχέρειες στόν τομέα τῶν διακομιδῶν καί στήν κίνηση καί λειτουργία τῶν ὀρεινῶν ὑγειονομικῶν σχηματισμῶν.

Τά δίτροχα καί τετράτροχα, προερχόμενα τά περισσότερα ἀπό ἐπίταξη, ἦταν σέ μεγάλη ἀναλογία παλαιά καί μερικά ἀπό αὐτά εἶχαν ἁμαξώματα σαθρά, τά ὁποῖα εἶχαν ἀνάγκη συνεχῶν ἐπιδιορθώσεων ἤ ἀντικαταστάσεων τμημάτων

τους. Αὐτά τά μεταφορικά μέσα δέν ἦταν μόνο βραδυκίνητα, ἀλλά καί φθείρονταν εὔκολα κατά τίς φορτώσεις, ἀπό τίς βροχές καί ἀπό τούς δρόμους πού ἦταν σέ κακή κατάσταση. Ἐπίσης τά ζῶα ἕλξεως αὐτῶν τῶν μέσων, πολλές φορές τραυματίζονταν ἤ θέτονταν ἐκτός ὑπηρεσίας ἐξαιτίας κάποιας παθήσεως. Ὅλες αὐτές οἱ αἰτίες ἐπέφεραν πολύ μεγάλη ἀνωμαλία στόν τομέα τῶν διακομιδῶν καί στή μετακίνηση καί λειτουργία τῶν πεδινῶν ὑγειονομικῶν σχηματισμῶν.

Πολλά ὑλικά ἀποτελοῦσαν φόρτους βαρεῖς καί δέν χρησιμοποιήθηκαν, ὅπως οἱ μεγάλες σκηνές, τά τροχήλατα φορεῖα καί τά λουτρά. Τά ὑλικά αὐτά δέν χρησιμοποιήθηκαν ἀπό τούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς τῶν σωμάτων στρατοῦ καί τῶν μεραρχιῶν, ἐξαιτίας τοῦ ὀρεινοῦ, δύσβατου καί λασπώδους ἐδάφους καί τῆς δράσεως τῆς ἰταλικῆς ἀεροπορίας. Πολλά ἀπό αὐτά ἐγκαταλείφτηκαν.

288. Τό ὑγειονομικό αὐτοκίνητο ἦταν τό καλύτερο μέσο διακομιδῆς τῶν ἀπωλειῶν ὑγείας μέχρι τῆς χειρουργικῆς καί νοσοκομειακῆς κλίνης. Ἡ καλή ἀπόδοσή του προϋποθέτει ἀρκετό ἀριθμό ἀπό τά αὐτοκίνητα αὐτά, καλή κατάσταση τοῦ ὀχήματος, ἐπαρκή βενζίνη, κατάλληλους ὁδηγούς, ἐπιμελή συντήρηση, κατάλληλο ὁδικό δίκτυο καί ἀποκλειστική χρήση του, ὅπως γίνεται διεθνῶς, γιά τίς μεταφορές ἀπωλειῶν ὑγείας.

Αἰσθητή ἦταν ἡ ἔλλειψη ἐλαφρῶν ὑγειονομικῶν αὐτοκινήτων καί αὐτοκινήτων χειρουργείων. Τά ὑγειονομικά αὐτοκίνητα πού διατέθηκαν ἦταν ἀνεπαρκή. Τά περισσότερα ἀπό αὐτά, ἦταν ἐπιταγμένα μεγάλα ὑπεραστικά λεωφορεῖα, πού μετατράπηκαν σέ ὑγειονομικά, γιά τά ὁποῖα δέν ἦταν εὔκολο νά φθάσουν στούς προωθημένους σταθμούς συγκεντρώσεως τῶν ἀπωλειῶν ὑγείας, ἐξαιτίας τοῦ ὄγκου τους, τοῦ κακοῦ ὁδικοῦ δικτύου καί τῶν ἀνωμαλιῶν τοῦ ὀρεινοῦ ἐδάφους. Γιά τήν κάλυψη τῶν ἀναγκῶν χρησιμοποιήθηκε κάθε διαθέσιμο μεταφορικό μέσο, ὅπως τραυματιοφορεῖς, ἡμιονηγοί καί τά κενά φορτηγά αὐτοκίνητα πού ἐπέστρεφαν ἀπό τό μέτωπο.

289. Ἐξαιτίας τῆς συνεχίσεως τοῦ ἀγώνα καί τῆς ἐντάσεως τοῦ ψύχους, οἱ ἀπώλειες μάχης καί μή μάχης (τραυματίες, ἀσθενεῖς καί κρυοπαγημένοι) ἦταν αὐξημένες καί συνεπῶς προέκυψε ἀνεπάρκεια νοσηλευτικῶν κέντρων καί ὑλικῶν. Γιά τήν ἀντιμετώπιση τοῦ προβλήματος, ἡ ὑπηρεσία μετέτρεψε μερικούς ὑγειονομικούς σχηματισμούς τῶν πρόσω (χειρουργεῖα καί νοσηλευτικά τμήματα) σέ κέντρα νοσηλείας μέ κλίνες περισσότερες ἀπό τίς προβλεπόμενες ἀπό τή σύνθεση καί ἔκανε ἐπίταξη κτιρίων στά μετόπισθεν καί στό ἐσωτερικό γιά τήν αὔξηση τῶν κλινῶν. Ἑπόμενο ἦταν νά παρατηρηθεῖ ἔλλειψη ὑλικῶν νοσηλείας (κλίνες, κλινοστρωμνές, προσκεφάλαια, σινδόνια, κελύφια κ.ἄ.). Οἱ ἀνάγκες αὐτές καλύφτηκαν μερικῶς μέ τήν ἐπίταξη καί ἐκμετάλλευση τῶν βιομηχανιῶν καί τῶν πόρων γενικά τῆς χώρας.

Στήν ἀντιμετώπιση τοῦ προβλήματος συνέβαλε ἀποφασιστικά καί ὁ πατριωτισμός τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι ἔσπευσαν νά προσφέρουν ὄχι μόνο τά κλινοσκεπάσματα καί εἴδη ἱματισμοῦ πού τούς πλεόναζαν, ἀλλά ἀκόμη καί αὐτές τίς προῖκες τῶν θυγατέρων τους.

Σέ μερικές περιπτώσεις ἡ ἐγκατάσταση τῶν ὑγειονομικῶν σχηματισμῶν τῶν μεραρχιῶν καί τῶν σωμάτων στρατοῦ ἔγινε σέ κτίρια παλαιά, μέ ἐλλειπή φωτισμό καί ἀερισμό. Ἡ θέρμανσή τους ἐπίσης ἦταν ἀτελής. Τά σοβαρά αὐτά μειονεκτήματα μειώθηκαν κατά τό δυνατό μέ τήν ἐγκατάσταση τῶν ὑγειονομικῶν σχηματισμῶν σέ λυόμενα ξύλινα παραπήγματα, μέ τή βοήθεια τοῦ Μηχανικοῦ.

Στά νοσοκομεῖα, πού ἀναπτύχθηκαν στά μετόπισθεν καί στό ἐσωτερικό μετά τήν ἐπιστράτευση, παρατηρήθηκε ἔλλειψη βοηθητικῶν χώρων (λουτρά, μαγειρεῖα, ἀποχωρητήρια, πλυντήρια, στεγνωτήρια κ.ἄ.), ἰδιαίτερα στήν περιοχή τῶν Ἰωαννίνων, ἡ ὁποία δέχτηκε καί τό μεγαλύτερο ἀριθμό ἀπωλειῶν ὑγείας ἀπό τά ἄλλα νοσηλευτικά κέντρα τῶν μετόπισθεν. Χάρις στή συνδρομή τοῦ Μηχανικοῦ ἔγιναν διάφορες ἐπισκευές καί συμπληρώσεις, ἀνάλογα βέβαια μέ τίς ὑφιστάμενες δυνατότητες (1).

Ζ'. Σέ Ἀπολυμαντικά Μέσα

290. Σέ κάθε σῶμα στρατοῦ ὑπῆρχε ἕνας μεγάλος ἀπολυμαντικός κλίβανος ἐπ' αὐτοκινήτου καί ἕνας τροχήλατος σέ κάθε ὑγειονομικό ὅρχο. Σέ ὅλες τίς μονάδες ὑπῆρχαν ἀπολυμαντικοί κάδοι Ρισάρ.

Μέ τά προαναφερόμενα μηχανήματα γινόταν ἡ ἀπολύμανση τῶν διαφόρων εἰδῶν ἱματισμοῦ τῶν τραυματιῶν καί ἀσθενῶν καί κατά τό δυνατόν ἡ καταπολέμηση τῆς φθειριάσεως τῶν τμημάτων τῆς πρώτης γραμμῆς, γιατί τότε δέν ὑπῆρχαν φθειροκτόνα φάρμακα τόσο ἀποτελεσματικά, ὅσο σήμερα. Τά ὑφιστάμενα ἀπολυμαντικά μέσα ἀποδείχτηκαν ἀνεπαρκή καί ἡ ὑπηρεσία ἀναγκάστηκε νά ἀγοράσει ἀπολυμαντικούς κλιβάνους, κάδους Ρισάρ κ.ἄ. Παράλληλα συγκεντρώθηκαν στά Ἰωάννινα, στό Δέλβινο καί στούς Ἅγιους Σαράντα τά διασπαρμένα ὑγειονομικά ὑλικά ἀπό λάφυρα καί διατέθηκαν καταλλήλως.

Ἡ προσπάθεια ἀποφθειριάσεως ἦταν ἀπαραίτητη, γιατί ὁ συνεχής ἀγώνας καί ἡ ἀδυναμία ἀντικαταστάσεως περιοδικῶς τῶν τμημάτων πρώτης γραμμῆς εἶχε σάν ἀποτέλεσμα ἡ φθειρίαση νά ἐξαπλωθεῖ σέ βαθμό ἐπικίνδυνο ἀπό πλευρᾶς ὑγείας γιά τίς μαχόμενες μονάδες. Ἡ ἀποφθειρίαση στά τμήματα τῶν πρόσω ἦταν δύσκολη , στά μετόπισθεν ὅμως γινόταν τακτικά καί στά νοσοκομεῖα ἦταν πολύ ἐπιμελημένη. Σχετικά μέ τήν ἀποφθειρίαση καί τόν κίνδυνο ἀσθενειῶν ἀπό τίς φθεῖρες, ἰδιαίτερα τοῦ ἐξανθηματικοῦ τύφου, εἶχαν ἐκδοθεῖ πολλές διαταγές καί τά ἀπολυμαντικά συνεργεῖα λειτουργοῦσαν συνεχῶς καί ἐντατικά.

291. Ἡ Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν ἔδινε πολύ μεγάλη σημασία στά ζητήματα τῆς ἀπολυμάνσεως. Γι' αὐτό εἰσηγήθηκε καί διατάχθηκε ἡ ἐπιθεώρηση καί ἡ ἐπισκευή ὅλων τῶν ἀπολυμαντικῶν κλιβάνων ἀπό συνεργεῖο ἐκ τεχνιτῶν ὁπλιτῶν μέ ἐπικεφαλῆς τό μόνιμο Λοχαγό Ἀρχιτεχνίτη Παπαθανασίου Ἰωάννη. Τό συνεργεῖο αὐτό περιόδευσε ἀπό τίς 16 Ἰανουαρίου 1941 μέχρι τίς 6 Ἀπριλίου 1941 στό Μεσολόγγι, Ἀγρίνιο, Ἄρτα, Ἰωάννινα, Λεσκοβίκι, Μόργιανη, Κορυτσά, Φλώρινα, Ἀμύνταιο, Θεσσαλονίκη, ἐπισκεύασε τά ἀπολυμαντικά μηχανήματα καί ἔδωσε ὁδηγίες στούς χειριστές τους.

Μεγάλη προσπάθεια καταβαλλόταν καί δινόταν ἰδιαίτερη μέριμνα στόν ἐπαρκή ἐφοδιασμό τῶν ὑγειονομικῶν μονάδων, τῶν λόχων ἀπολυμαντῶν, τῶν ἀπολυμαντικῶν συνεργείων καί τῶν ἐπιδημιολογικῶν τμημάτων τῶν σωμάτων στρατοῦ μέ ἀπολυμαντικά φάρμακα, ἐμβόλια καί ὀρούς. Αὐτά ἦταν τά κύρια ὅπλα μέ τά ὁποῖα προλαμβάνονταν τά λοιμώδη νοσήματα στή γένε-

---

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 625/Γ/1, σελ. 2,3 καί 7, Φ. 635/Δ/2, σελ. 26,28,29, 43 καί 44, Φ. 636/ΣΤ/12, σελ. 1, Φ. 643/ΣΤ/1, σελ. 1, Φ. 643/ΣΤ/2, σελ. 8, Φ. 643/ΣΤ/3, σελ. 6, Φ. 682/Η σελ. 8, Φ. 686/Ζ, σελ. 4, Φ. 691/Ζ/2α καί 2β, σελ. 1 καί Φ. 720/Ζ, σελ. 2.

σή τους. Ὁ θάνατος, ὡς γνωστό, δέν προέρχεται μόνο ἀπό τά βλήματα γενικῶς τοῦ ἐχθροῦ, ἀλλά καί ἀπό τίς λοιμώδεις νόσους. Γιά τήν ἀντιμετώπισή τους ἡ ὑγειονομική ὑπηρεσία μάχεται διαρκῶς, τόσο κατά τόν πόλεμο ὅσο καί κατά τήν εἰρήνη.

Γιά ὅλες τίς λοιμώδεις νόσους ἐκδόθηκαν ὁδηγίες τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου καί τῶν μεγάλων μονάδων πρός ὅλους τούς ὑγειονομικούς ἀξιωματικούς. Μέ αὐτό τόν τρόπο ἔγινε συντονισμένη ἀντιμετώπιση τοῦ φοβεροῦ ἐχθροῦ τῆς ὑγείας τοῦ στρατοῦ, τῶν λοιμωδῶν νοσημάτων. Παρ' ὅλες τίς δύσκολες συνθῆκες τοῦ πολέμου κανένα λοιμῶδες νόσημα δέν ἀναπτύχθηκε, χάρις στίς συνεχεῖς προσπάθειες τοῦ ὑγειονομικοῦ προσωπικοῦ ἀπό τοῦ ἰατροῦ μέχρι τοῦ κλιβανέα καί τοῦ ἀπολυμαντῆ ὁπλίτη (1).

Η'. Σέ Φαρμακευτικό καί Λοιπό Ὑγειονομικό Ὑλικό

292. Ὅπως ἀναφέρθηκε στήν ἀρχή τῆς συγγραφῆς, ἡ ἐπιστράτευση βρῆκε τήν ὑγειονομική ὑπηρεσία τοῦ στρατεύματος στό στάδιο τῆς ὀργανώσεως καί τῆς προμήθειας κάθε εἴδους ὑλικοῦ πού εἶχε σχέση μέ τή συγκρότηση καί λειτουργία τῶν ὑγειονομικῶν σχηματισμῶν. Ἡ προμήθεια τῶν ἀπαιτούμενων ὑλικῶν θά γινόταν ἀπό ἐγχώριους πόρους καί τό ἐξωτερικό.

Τά ὑλικά χορηγοῦνταν ἀπό τήν Α' Ὑγειονομική Ἀποθήκη Ἀθηνῶν, τή Φαρμακαποθήκη Ἀθηνῶν καί τή Γ' Ὑγειονομική Ἀποθήκη Θεσσαλονίκης. Ἡ ἐπιστράτευση δημιούργησε πρόσθετες ἀνάγκες, οἱ ὁποῖες ἐπέβαλαν τήν ἵδρυση ὑγειονομικῶν ἀποθηκῶν στήν Καβάλα, Λάρισα, Πρέβεζα καί Ἀμφιλοχία καί ὑγειονομικοῦ κέντρου ἐφοδιασμοῦ στίς Βάσεις Ἐφοδιασμοῦ τῶν Ἰωαννίνων καί τῆς Φλώρινας. Τά προωθημένα μεραρχιακά τμήματα ἀνεφοδιάζονταν ἀπό τίς μοῖρες τραυματιοφορέων καί οἱ μοῖρες ἀπό τούς Α', Β' καί Γ' Ὑγειονομικούς Ὅρχους.

293. Ἡ στενότητα τῶν ὑλικῶν ἀντιμετωπίστηκε μέ τήν οἰκονομία στή χρήση τους καί μέ προσφορές διαφόρων συλλόγων, σωματείων καί ἰδιωτῶν. Ἔτσι πραγματοποιήθηκε ἡ περίθαλψη 75.000 περίπου τραυματιῶν, παγόπληκτων καί ἀσθενῶν.

Οἱ Ὑγειονομικές Ὑπηρεσίες τοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν καί τοῦ Στρατοῦ εἰσηγήθηκαν καί πέτυχαν τόν ἐφοδιασμό τοῦ στρατοῦ μέ ὑλικά χημικοῦ πολέμου. Ἔτσι ἀγοράστηκαν ἀντιασφυξιογόνες προσωπίδες, εἰδικά φάρμακα θεραπευτικά καί ἐξουδετερώσεως τῶν χημικῶν πολεμικῶν ἀερίων. Ἐπειδή δέν ἔγινε χρήση ἀερίων κατά τή διάρκεια τοῦ πολέμου, τά ἀποσπάσματα ὑποδοχῆς ἀεριόπληκτων παρέμειναν ἀδρανή (2).

Θ'. Σέ Λοιπά Θέματα καί Δραστηριότητες τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας

294. Ἡ ὁμαλή λειτουργία τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας ἀντιμετώπισε πολλές

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 625/Γ/1, σελ. 3–4, Φ. 633/Γ/2, σελ. 2, Φ. 635/Δ/2, σελ. 18 καί 38, Φ. 636/ΣΤ/9, σελ. 2., Φ. 678/ΙΒ, ΙΣΤ καί ΚΒ, Φ. 684/Η, σελ. 3 καί Φ. 686/Ζ/1, σελ. 3.
(2) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 633/Γ/2, σελ. 2, Φ. 635/Δ/2, σελ. 25–26, Φ. 709/Α/1α, σελ. 80 καί Φ. 710/ΣΤ/1, σελ. 1.

δυσχέρειες, ἐξαιτίας τῆς συνεχοῦς δράσεως τῆς ἰταλικῆς ἀεροπορίας. Ἐνδεικτικά ἀναφέρονται οἱ βομβαρδισμοί ὑγειονομικῶν σχηματισμῶν στήν Κοσίνα, στό Κούτς, στούς Ἅγιους Σαράντα, τοῦ 2ου Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου Ἰωαννίνων, τῶν Πλωτῶν Νοσοκομείων «*Ἀττική*» καί «*Ἄνδρος*», τά ὁποῖα καί καταβυθίστηκαν. Οἱ βομβαρδισμοί γίνονταν παρά τά ἐμφανή σήματα τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ.

Γιά τήν ἀποφυγή τῶν ἀεροπορικῶν ἐπιδρομῶν οἱ διακομιδές πραγματοποιοῦνταν κατ' ἀνάγκην τή νύκτα, ἄν καί αὐτό εἶχε δυσμενεῖς ἐπιπτώσεις στούς διακομιζόμενους.

Ὅλο τό ὑγειονομικό προσωπικό ἐργάστηκε ἐντατικά καί ἐπικίνδυνα καί κατέβαλε αὐξημένο τό φόρο αἵματος κατά τήν ἐκτέλεση τοῦ καθήκοντός του (1).

295. Ἡ Ὑγειονομική Ὑπηρεσία τοῦ Στρατοῦ, γιά νά φέρει σέ πέρας τήν ἀποστολή της, ἀναπτύχθηκε καί ἔδρασε κάτω ἀπό τίς συνθῆκες πού ἐκτέθηκαν. Παρακάτω ἀναφέρονται ἐνδεικτικῶς ὁρισμένα ἀποσπάσματα ἀπό ἐκθέσεις γιά τή δραστηριότητα μερικῶν μόνο ὑγειονομικῶν σχηματισμῶν, γιά νά καταδειχθεῖ μέ ποιές δύσκολες συνθῆκες ἔζησαν καί ἔδρασαν οἱ σχηματισμοί αὐτοί, ἀλλά καί γενικότερα ἡ Ὑγειονομική Ὑπηρεσία τοῦ Στρατοῦ.

—Ὑγειονομική Ὑπηρεσία τῆς ΙΙΙ Μεραρχίας :

«Αἱ σκηναί νοσηλείας ἐλάχιστα ἐχρησιμοποιήθησαν. Ἡ χρησιμοποίησίς των ἐτύγχανεν ἐπισφαλής, λόγω τῆς δράσεως τῆς ἐχθρικῆς ἀεροπορίας, ἥτις πολλάκις δέν ἐφείσθη τοῦ σήματος τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ (βομβαρδισμός χειρουργείων εἰς Ἁγίους Σαράντα καί Κούτσι μετά θυμάτων ἐκ τῶν νοσηλευομένων)...».

—Ὑγειονομική Ὑπηρεσία τῆς V Μεραρχίας –V Ὀρεινοῦ Χειρουργείου :

«.... Κατά τό χρονικόν διάστημα τῆς λειτουργίας τοῦ χειρουργείου εἰσῆλθον καί διεκομίσθησαν 2.900 περίπου τραυματίαι, 1.050 παγόπληκτοι καί 300 ἀσθενεῖς, σύνολον 4.250 ἀπώλειαι ὑγείας...»

—Ὑγειονομική Ὑπηρεσία τῆς VIII Μεραρχίας :

«....Ἐλειτούργησεν ἀρτιώτατα καί πληρέστατα. Ἅπαντες οἱ τραυματίαι μετεφέροντο τάχιστα εἰς τά χειρουργεῖα καί τά νοσοκομεῖα διά τῶν ὑγειονομικῶν αὐτοκινήτων, ὑπό τήν ἐπίβλεψιν τῶν βοηθῶν τοῦ Διευθυντοῦ Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας, οἵτινες νυχθημερόν ἐκινοῦντο ἀπό τοῦ μετώπου πρός τά ὀπίσω καί τανάπαλιν. Τοῦτο ἔσχε λίαν εὐμενῆ ἐπίδρασιν ἐπί τοῦ ἠθικοῦ τῶν ἀνδρῶν, διότι ἐγνώριζον ὅτι ἐν περιπτώσει τραυματισμοῦ των, ἦταν ἕτοιμοι αἱ φιλόστοργοι χεῖρες, αἵτινες θά τούς περιέθαλπον. Ἅπαντες οἱ ὑγειονομικοί ἀξιωματικοί εἴτε ὡς ἰατροί ταγμάτων καί συνταγμάτων εἴτε ὡς διευθυνταί χειρουργείων ἤ τμημάτων τραυματιοφορέων, εἰργάσθησαν μετά παραδειγματικοῦ ζήλου καί ἀφοσιώσεως πρός τό καθῆκον, τιμήσαντες τό σῶμα τῶν ὑγειονομικῶν ἀξιωματικῶν....».

—Ὑγειονομική περίθαλψη τῆς XIII Μεραρχίας :

«.... λόγω τοῦ χειμῶνος καί τῆς παραμονῆς τῶν ἀνδρῶν εἰς καταυλισμούς παρουσιάσθησαν κρυοπαγήματα. Ἡ Μεραρχία ἐπέτυχε, παρά τάς ἀντιξόους περιστάσεις, νά τά περιορίσῃ εἰς τό ἐλάχιστον. Μεγάλως συνετέλεσεν εἰς τήν ἐλάττωσιν

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 635/Δ/2, σελ. 47–49, Φ. 678/ΙΗ/1, σελ. 2, Φ. 678/ΙΗ/2, σελ. 5, Φ. 683/Ι, σελ. 4–6 καί Φ. 684/Η/1, σελ. 1–4.

τούτων ή άθρόα χορήγησις μαλλίνων είδών καί ή συνεχής ύγειονομική έπίβλεψις. Διαρκώς έλειτούργουν οί κλίβανοι διά τήν άποφθειρίασιν τών άνδρών καί γενικώς είχον ληφθή όλως έξαιρετικά μέτρα διά τήν διατήρησιν τής ύγείας τών άνδρών τής Μεραρχίας......».

— ΤΣΔΜ–Σ5 'Ορεινό Χειρουργείο:

«.... Καθ' ήν χρονικήν περίοδον τό χειρουργείον ήτο έν άναπτύξει καί έλειτούργει, ώς χειρουργικόν τοιούτον, έδέχθη, ένοσήλευσε καί διεκόμισε περί τάς δύο χιλιάδας άσθενείς, παγόπληκτους καί τραυματίες πολέμου. 'Οφείλομεν νά έξάρωμεν όλως ίδιαιτέρως τόν πατριωτισμόν, τήν φιλοπονίαν καί τόν άλτρουϊσμόν τών τραυματιοφορέων καί τών μεταγωγικών όλων τών σχηματισμών, τούς μόχθους καί τάς ύπερανθρώπους πολλάκις προσπαθείας τών όποίων προσωπικώς παρακολουθήσαμεν καθ' όλην τήν διάρκειαν τής έκστρατείας. Αί καταψύχουσαι τό πάν φοβεραί χιονοθύελλαι, τό όλισθηρόν καί έπικίνδυνον «Χιόνι», ή δριμύτης τού ψύχους, τό σκότος, ή καταρρακτώδης βροχή, ή άπερίγραπτος λάσπη καί τό άνώμαλον καί κρημνώδες τών όδεύσεων, καθώς καί ή νηστεία πολλάκις δέν ήμπόδισεν τούς τραυματιοφορείς καί μεταγωγικούς νά έκτελέσωσι νύκτα καί ήμέρα τάς διακομιδάς καί μεταφοράς είς τόν τόπον τού προορισμού των. 'Ο πατριωτισμός, ή αύτοθυσία, ή συνεχής σκληρά πάλη μέ τά στοιχεία τής φύσεως, ό ένθουσιασμός καί ή εύσυνείδητος προσπάθεια άπάντων τών 'Ελλήνων άξιωματικών καί όπλιτών κατά τήν 'Εκστρατείαν τής 'Αλβανίας ύπήρξαν καί θά παραμείνουν έν τή 'Ιστορία τού Έθνους πρωτοφανή, προκαλούντα τόν σεβασμόν καί τήν είλικρινή συγκίνησιν παντός μελετητού τής έθνικής ταύτης έκδηλώσεως....».

— Διεύθυνση 'Υγειονομικής 'Υπηρεσίας Βάσεως 'Ηπείρου:

«.... ό άριθμός τών, είς τό Νοσηλευτικόν Κέντρον 'Ιωαννίνων, διακομιζομένων έκ τής ζώνης τών πρόσω ήτο δυσανάλογος πρός τά διατιθέμενα μέσα. Ούτος έκυμαίνετο μεταξύ 150-1.000 ήμερησίως, ένώ ό άριθμός τών είς 'Ιωάννινα άνεπτυγμένων κλινών δέν ύπερέβαινε τάς 1.800 τού άριθμού τών νοσηλευομένων ύπερβαινόντων ένίοτε καί τούς 2.500 ήμερησίως. Πολλοί τραυματίαι καί παγόπληκτοι ένοσηλεύοντο είς άναρρωτήριον τού έμπέδου 'Ιωαννίνων καί τούς λόχους τού έμπέδου....».

—'Ανώτερη Στρατιωτική Διοίκηση 'Ιωαννίνων:

«.... Περί τά τέλη Δεκεμβρίου είχον αύξηθή είς τά νοσοκομεία οί έκ κρυοπαγημάτων, πρός δέ νέοι άραιοί τραυματίαι ήρχισαν νά είσέρχονται είς αύτά...».

— Σ3 Νοσοκομείο Διακομιδής:

«.... έλειτούργησεν είς 'Ιωάννινα άπό τής 8-12-1940 μέχρι τής 23-4-41 ότε διελύθη ... 'Επιπροσθέτως τό Νοσοκομείον είχεν άναλάβει καί τήν διακομιδήν τών άσθενών τών δύο Νοσοκομείων 'Ιωαννίνων (Α' καί Β') έξ 'Ιωαννίνων πρός Άρταν, 'Αγρίνιον, 'Αμφιλοχίαν καί Μεσολόγγιον. 'Επιπροσθέτως διεκομίζοντο, ίδία τού Νοσοκομείου καί τής Μονής Βελάς. 'Η κίνησις τών διακομιζομένων ύπήρξεν 'Ιανουάριον 7.500, Φεβρουάριον 9.350, Μάρτιον 13.700, 'Απρίλιον μέχρι τών γεγονότων 11.275....».

— 6ο Στρατιωτικό Νοσοκομείο Λουτρακίου:

«.... Κατά τάς τελευταίας ήμέρας, ότε αί Γερμανικαί φάλαγγες είχον προωθηθή, κύματα άλλεπάλληλα Γερμανικών άεροπλάνων περιίπταντο τού 'Ισθμού τής Κορίνθου καί διήρχοντο έκ Λουτρακίου μεταβαίνοντα είς 'Ελευσίνα, Πειραιά, 'Αθήνας. 'Επομένως τό Νοσοκομείον εύρίσκετο είς διαρκή καθ' όλην τήν ήμέραν συναγερμόν. Όλαι δέ αί λειτουργίαι, άλλαγαί τραυματιών, διανομή συσσιτίου, έγένοντο είς τά καταφύγια...».

—'Από τήν Έκθεση τοῦ Διευθυντῆ τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Τμήματος Στρατιᾶς Ἠπείρου (ΤΣΗ) ἀπό 18-12-1940 μέχρι τῆς διαλύσεώς του :

«.... *Ἡ φύσις τοῦ ἐδάφους καί ἡ τακτική τοῦ πολέμου ἰδίως μέ τάς ἀεροπορικάς ἐπιδρομάς, ὡς καί αἱ ἐκτάσεις τῶν τομέων ἑκάστης μεραρχίας ἐκώλυον τήν ταχεῖαν καί ἔγκαιρον ἰατρικήν περίθαλψιν τῶν τραυματιῶν καί ἀσθενῶν...... Ἀπό τῶν προκεχωρημένων σταθμῶν ὑγειονομικῶν αὐτοκινήτων εἰς τά χειρουργεῖα καί τά νοσηλευτικά κέντρα τῶν μετόπισθεν, ὁ διατεθείς ἀριθμός τῶν ὑγειονομικῶν αὐτοκινήτων ἦτο αὐτόχρημα ἀνεπαρκής. Οὗτος ἀνήρχετο εἰς τά 305 ἐξ ὧν ἐν κινήσει 262 δυνάμενα νά μεταφέρωσι 262Χ4=1.048 κατακεκλιμένους ὡς καί 262Χ6=1.572 καθημένους ἐν συνόλῳ 2.620 διακομιζομένους εἰς ἀπόστασιν 24ώρου κυκλώματος 150-200 χιλιομέτρων .....*».

—'Από τήν Έκθεση τῆς Διευθύνσεως Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου :

«.... *Καθ' ὅλον τό ἑξάμηνον διάστημα διεκομίσθησαν ἑβδομήκοντα πέντε χιλιάδες (75.000) σχεδόν τραυματίαι, παγόπληκτοι καί ἀσθενεῖς ἤτοι ἀναλυτικῶς τριάκοντα χιλιάδες (30.000) περίπου τραυματίαι, εἴκοσι πέντε χιλιάδες (25.000) παγόπληκτοι καί εἴκοσι χιλιάδες (20.000) ἀσθενεῖς .....Ἐκτός τῶν ἀνωτέρω ἀπωλειῶν ὑγείας ἐκ τοῦ Ἑλληνοϊταλικοῦ πολέμου ὑπῆρξαν ἐπί πλέον καί αἱ ἐκ τοῦ Ἑλληνογερμανικοῦ πολέμου τοιαῦται κατά τό ἀπό 6ης Ἀπριλίου μέχρι τῆς 31ης Μαΐου 1941 χρονικόν διάστημα, αἵτινες ὑπῆρξαν σημαντικαί (μή ἐξακριβωμέναι) καί ἰδίως ἐκ τῆς ἐντόνου δράσεως τῆς Γερμανικῆς Ἀεροπορίας*».

296. Ἡ Ὑγειονομική Ὑπηρεσία κατά τήν παραπάνω πολεμική περίοδο ἐργάστηκε σκληρά γιά νά ἀνταποκριθεῖ στήν ἀποστολή της καί μέ συνθῆκες πολύ δυσμενεῖς, ὅπως ἀποδείχνεται ἀπό τά στοιχεῖα πού προαναφέρθηκαν.

Ὁ μεγάλος ὄγκος τῶν ἀπωλειῶν ὑγείας καί ἰδιαίτερα κατά τήν αἰχμή τοῦ δείκτη τους τό Δεκέμβριο 1940 καί τόν Ἰανουάριο 1941, ὅταν τά κρυοπαγήματα αὐξήθηκαν καί τό Μάρτιο, ὅταν ἔγινε ἡ μεγάλη ἐαρινή Ἰταλική ἐπίθεση, ἑπόμενο ἦταν νά δημιουργήσει δύσκολα προβλήματα στόν τομέα τῶν διακομιδῶν, ἀλλά καί στή νοσηλεία ὅπου σημειώθηκε ἀνεπάρκεια νοσηλευτικῶν χώρων καί μέσων ἰδιαίτερα στό Νοσηλευτικό Κέντρο Ἰωαννίνων, πού δέχτηκε τόν κύριο ὄγκο τῶν ἀπωλειῶν ὑγείας.

Ἡ πολεμική περίοδος δέν παρεῖχε τήν εὐχέρεια προμηθειῶν ὑλικῶν ἀπό τό ἐξωτερικό. Τά ἀποθέματα τῆς χώρας ἐλαττώνονταν συνεχῶς καί σέ χρόνο μάλιστα πού δεχόμεθα τό βάρος τῆς ἐπιθέσεως δύο αὐτοκρατοριῶν.

Παρ' ὅλες ὅμως τίς ἀντιξοότητες τοῦ πολέμου καί τό δυσανάλογο βάρος δύο πανίσχυρων στρατῶν, τό ἔργο τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ, εἰδικότερα τῶν ἀξιωματικῶν καί ὁπλιτῶν ὑπῆρξε τεράστιο. Πραγματοποιήθηκε ἡ περίθαλψη τόσο μεγάλου ἀριθμοῦ ἀπωλειῶν ὑγείας (μάχης καί μή μάχης) σέ τόσο μικρό χρονικό διάστημα καί δέν ἐμφανίστηκε λοιμώδης νόσος μέ ἐπιδημικό χαρακτήρα. Ἀλλά καί ὁ φόρος αἵματος τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας ὑπῆρξε βαρύς (1).

---

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 625/Γ/1, σελ. 2, Φ. 626/ΙΖ, σελ. 8-10, Φ. 635/Δ/2, σελ. 13 καί 18, Φ. 636/ΣΤ/3, σελ. 8, Φ. 676/ΙΑ 3, σελ. 7, Φ. 684/Η, σελ. 4, Φ. 686/Ζ, σελ. 2, Φ. 704/Α/1α, σελ. 56 καί Ἀντιστράτηγου ἐ.ἀ. Κατσιμήτρου Χαρ. «Ἡ Ἤπειρος Προμαχοῦσα», σελ. 141 καί 230.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ X

ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΡΥΘΡΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΝ ΚΑΙ ΑΤΟΜΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ 1940—1941

Α'. Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ (ΕΕΣ)

297. Σ' ὅλους τούς πολέμους τῆς Ἑλλάδας, ὁ ΕΕΣ ἦρθε συμπαραστάτης καί βοηθός τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ. Στόν πόλεμο 1940-1941, ὁ ΕΕΣ διέθεσε γιά τίς ὑγειονομικές ἀνάγκες τοῦ Στρατοῦ 2 χειρουργεῖα ἐκστρατείας, 1 νοσοκομεῖο διακομιδῆς, τό Νοσοκομεῖο του τῶν Ἀθηνῶν καί τό Τμῆμα του στή Θεσσαλονίκη.

Ἐπίσης συγκρότησε καί ἔθεσε στή διάθεση τοῦ μαχόμενου Στρατοῦ τά ἑξῆς τμήματα καί ὑπηρεσίες:

— Τίς Γωνιές τοῦ Τραυματία, τό Δέμα τοῦ Στρατιώτη, τό Τμῆμα Ψυχαγωγίας τοῦ Στρατιώτη, τό Γραφεῖο Αἰχμαλώτων καί τό Ὑγειονομικό Τμῆμα τῆς Ἀποθήκης του.

— Τίς Ἐθελόντριες Ἀδελφές Νοσοκόμες καί Γυναῖκες Οἰκονόμες, πού προσέφεραν πολύ μεγάλη συνδρομή στή νοσηλεία τῶν ἀπωλειῶν ὑγείας. Συνολικά διατέθηκαν 2.836 ἐθελόντριες πτυχιοῦχες καί βοηθοί ἀδελφές, καθώς καί 120 ἐθελόντριες οἰκονόμες.

Οἱ ὑπηρεσίες τοῦ ΕΕΣ δέν περιορίζονταν μόνο στή ζώνη τοῦ ἐσωτερικοῦ, ἀλλά ἐπεκτείνονταν στή ζώνη τῶν μετόπισθεν καί ἀκόμη στή ζώνη τῶν πρόσω, ὅπου οἱ τραυματίες, οἱ ἀσθενεῖς καί οἱ κρυοπαγημένοι μαχητές ἔβρισκαν τή θερμή μητρική στοργή καί περίθαλψη. Κυρίες καί δεσποινίδες προερχόμενες ἀπό τό σύνολο τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας καί ἀρκετές μέ πολλές ἀνέσεις καί οἰκονομική ἀνεξαρτησία, ἐγκατέλειψαν τήν ἄνετη ζωή τους καί προσέτρεξαν νά προσφέρουν τίς ὑπηρεσίες τους γιά νά ἀπαλύνουν τόν πόνο τῶν ἡρωικῶν μαχητῶν, συναγωνιζόμενες σέ ἐνθουσιασμό, ἐπιμέλεια καί ἐργατικότητα τίς μόνιμες ἀδελφές τοῦ Στρατοῦ καί τίς προϊστάμενές τους διπλωματοῦχες ἀδελφές νοσοκόμες.

298. Μέ τά ἀποσπάσματα ὑγειονομικῶν ἐκθέσεων, οἱ ὁποῖες διασώθηκαν, ἀντικατοπτρίζεται ἡ εἰδική δράση τοῦ ΕΕΣ κατά τήν πολεμική περίοδο 1940-41:

—Ἀπό τήν ἔκθεση τοῦ Διευθυντῆ Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Τμήματος Στρατιᾶς Ἠπείρου, Γενικοῦ Ἀρχίατρου Γκινάκα Ἐπαμεινώνδα:

«Ἀδελφαί Νοσοκόμοι:... προηῄρχοντο κατά τό πλεῖστον ἐκ τοῦ Σώματος Ἐθελοντῶν Ἀδελφῶν Νοσοκόμων τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, καταγόμεναι ἐξ Ἀθηνῶν καί τοποθετηθεῖσαι εἰς τήν ζώνην τῶν πρόσω τῇ ἐπιμόνῳ αἰτήσει των μέ ἐξαιρετικήν ἀπόδοσιν καί ὑποδειγματικήν ψυχικήν ἀντοχήν.....

Αἱ δυσχέρειαι τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας κατέστησαν ἔτι μεγαλύτεραι μέ τόν βομβαρδισμόν καί τήν ἀχρήστευσιν τοῦ 2ου Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου Ἰωαννίνων (Κεντρικοῦ), διότι μεταξύ τοῦ προσωπικοῦ καί τῶν νοσηλευομένων ὑπῆρξαν πεντήκοντα περίπου νεκροί καί τραυματίαι, στούς ὁποίους συμπεριελαμβάνετο νεκρός ὁ Διευθυντής τοῦ Νοσοκομείου Γενικός Ἀρχίατρος Μαρκάκης Γεώρ-

γιος, ὁ Ἔφεδρος Ἀρχίατρος Χειρουργός Κοντιάδης Καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου, ἡ Διευθύνουσα Ἀδελφή τῶν Ἀδελφῶν Νοσοκόμων τοῦ ΕΕΣ Παρασκευοπούλου, ἡ Διπλωματοῦχος Προϊσταμένη Ἀδελφή τοῦ ΕΕΣ Γιουλούντα, αἱ Ἐθελόντριαι Ἀδελφαί τοῦ ΕΕΣ Κυριακοῦ, Μητροπούλου, Καλογερίδου κ. ἄ., ὡς καί ἡ Ἐθελόντρια τῶν Γυναικῶν Οἰκονόμων τοῦ ΕΕΣ Τσάλη....».

Κατά τήν περίοδον τῆς συμπτύξεως ...

Ἐξαίρεσιν αἱ διπλωματοῦχοι καί Ἐθελονταί Ἀδελφαί τοῦ ΕΕΣ, ὡς καί αἱ λοιπαί ἐθελοντικῶς ἐν Ἰωαννίνοις προσελθοῦσαι δι' ὑπηρεσίαν εἰς τό Νοσηλευτικόν Κέντρον Ἰωαννίνων, αἵτινες πλήν ἐλαχίστων παρέμειναν εἰς τάς θέσεις των, ἐπεδείξασαι πλήν τῶν ἄλλων ἄκρως ἐξυπηρετικῶν διά τούς νοσηλευομένους καί τήν ὑπηρεσίαν προσόντων καί ψυχικήν ἀντοχήν ἀφάνταστον».

— Ἀπό τήν ἔκθεση τοῦ Διευθυντῆ τοῦ 6ου Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου Λουτρακίου, Ἀρχίατρου Μάνεση Ἀνδρέα:

«... Κατά τάς τελευταίας ἡμέρας ὁπότε αἱ Γερμανικαί φάλαγγες εἶχον προωθηθῆ, κύματα ἀλλεπάλληλα Γερμανικῶν ἀεροπλάνων περιΐπταντο τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου καί διήρχοντο ἐκ Λουτρακίου μεταβαίνοντα εἰς Ἐλευσῖνα, Πειραιᾶ, Ἀθήνας. Ἑπομένως τό Νοσοκομεῖον εὑρίσκετο ἐν διαρκῆ καθ' ὅλην τήν ἡμέραν συναγερμόν. Ὅλαι δέ αἱ ὑπηρεσίαι, ἀλλαγαί τραυματιῶν, διανομή συσσιτίου ἐγένοντο εἰς τά καταφύγια. Κατά τάς ἡμέρας ταύτας διεκρίθησαν διά τόν ζῆλον καί τήν ψυχραιμίαν των αἱ ἀδελφαί τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ Μαυρουδῆ, Μπότση, Παπαδάκη, ἡ Προϊσταμένη Ψυχαλινοῦ καί ἡ Προϊσταμένη τοῦ Τμήματος Ψυχαγωγίας Τσαμαδοῦ, αἵτινες παρ' ὅλον τόν ἐπακολουθήσαντα βομβαρδισμόν ὑπό Γερμανικῶν ἀεροπλάνων καθέτου ἐφορμήσεως τοῦ πλωτοῦ Νοσοκομείου «Ἄνδρος» ἐν πλήρει ἡμέρᾳ, ἀγκυροβολημένου πρό τοῦ 1ου Παραρτήματος (Πηγή Καραντάνη) καί τῆς κωμοπόλεως τοῦ Λουτρακίου καί τοῦ Σταθμοῦ αὐτοῦ, ἐξ ὧν βομβαρδισμῶν ὑπῆρξαν τρία μέν θύματα ἐκ τοῦ πληρώματος τοῦ «Ἄνδρος» καί δύο ἐκ τοῦ προσωπικοῦ τοῦ Νοσοκομείου, περιήρχοντο αὗται τά Παραρτήματα, ἐνοσήλευον καί περιεποιοῦντο τούς τραυματίας ....».

—Ἀπό τήν ἔκθεση τοῦ Διευθυντῆ τοῦ Σ3 Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου Διακομιδῆς, Γενικοῦ Ἀρχίατρου Κατσαροῦ Κυριάκου:

«... Κατά τήν λειτουργίαν του ἅπαν τό προσωπικόν τό τε ἀνώτερον καί κατώτερον ἐξεπλήρωσε τήν ἀποστολήν του μέ ζῆλον καί ἀφοσίωσιν πρός ἅπαντας τούς, ἐν τῷ Νοσοκομείῳ διακομιζομένους ἀσθενεῖς, τραυματίας καί παγόπληκτους καθ' ὅλην τήν διάρκειαν τῆς λειτουργίας του, μή διακόπτον τήν ἐργασίαν του, οὔτε κατά τάς ὥρας τῶν ἐναερίων βομβαρδισμῶν, ὁ καθείς παραμένων εἰς τήν θέσιν του, προσφέρων μέ κίνδυνον τῆς ζωῆς του τάς πρός τούς διακομιζομένους στρατιώτας τῆς Πατρίδος ὑπηρεσίας του».

—Ἀπό τήν ἔκθεση τοῦ Διευθυντῆ τοῦ Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου Ἀγρινίου, Γενικοῦ Ἀρχίατρου Βαλταδώρου Φιλάρετου:

«... Ἡ αὐτοθυσία ὅμως ἡ ἐπιδειχθεῖσα ὑπό τῶν μονίμων ἀδελφῶν τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, ὡς καί τοῦ Ἐθελοντικοῦ αὐτῶν Σώματος, ὑπερέβη πᾶσαν προσδοκίαν. Μετά συγκινήσεως ἀναμιμνήσκομαι ἐξαιρετικῶν περιστατικῶν αὐτοθυσίας Ἀδελφῶν παραμενουσῶν παρά τήν κλίνην τοῦ τραυματίου κατά τούς σφοδρούς δι' ἀεροπλάνων βομβαρδισμούς, παρ' ὅλας τάς προτροπάς ὅπως προσφύγωσιν εἰς τά καταφύγια...».

—Ἀπό τήν ἔκθεση τοῦ Διευθυντῆ τοῦ Β' Χειρουργείου τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, Ἔφεδρου ἐκ Μονίμων Ἰατροῦ Σεραφείμ Ἀναστασίου:

«... Ἀφιχθείς εἰς Καστοριάν τήν 14-10-40 ἀνέπτυξα ἀμέσως λόγω ἐξαιρετικῶν ἀναγκῶν 160 κλίνας, ἐλειτούργησε δέ τό ὑπ' ἐμέ χειρουργεῖον μέχρι τῆς 10ης Ἰανουαρίου 1941, ὅτε κατόπιν διαταγῆς τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου μετεστάθμευσα τήν 12-1-41 εἰς Κορυτσάν ἔνθα ἀνέπτυξα 120 κλίνας, τεθείς οἰκονομικῶς καί διοικητικῶς ὑπό τάς διαταγάς τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ καί τοῦ ΤΣΔΜ ἑδρεύοντος ἐν Βιγλίτσῃ. Ἐν Κορυτσᾷ εὑρισκόμενος ἀνέλαβον καί τήν Διεύθυνσιν τοῦ Κέντρου Αἱμοδοσίας, ὀργανωθέντος τότε ὑπό τοῦ ΕΕΣ».

—Ἀπό τήν ἔκθεση τοῦ Διευθυντῆ τοῦ Σ1 Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου Διακομιδῆς, Ἀρχίατρου Φραγκούλη Ἰωάννη:

«... Εἰς τήν καλήν λειτουργίαν τοῦ Νοσοκομείου συνέβαλε τά μέγιστα τό Σῶμα τῶν Ἐθελοντριῶν Νοσοκόμων τοῦ ΕΕΣ, τό ὁποῖον ὑπό τήν Προεδρίαν πεπειραμένων μονίμων ἀδελφῶν τοῦ ΕΕΣ ὑπερέβαλεν ἑαυτό εἰς αὐταπάρνησιν καί ἀκάματον ἐργατικότητα, ἀλλά καί μειλιχιότητα εἰς τήν περίθαλψιν τῶν τραυματιῶν καί τῶν ἀσθενῶν ἐν γένει τοῦ μετώπου τοῦ Βορείου Συγκροτήματος, τό ὁποῖον ἐξυπηρέτει τό Σ1 Νοσοκομεῖον...».

—Ἀπό τήν ἔκθεση τοῦ Διευθυντῆ τοῦ Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου Φλώρινας, Ἰατροῦ Ματσούκα Ἰωάννη:

«...Ἀδελφαί Νοσοκόμοι: 1. —Ἄννα Ἀραβανῆ Μόνιμος τῆς Στρατιωτικῆς Ὑπηρεσίας 2.—Τήν πρώτην ἑβδομάδα κατετάγησαν 12 ἐθελονταί τοῦ ΕΕΣ κάτοικοι Φλωρίνης. 3.—Μετά τινας ἡμέρας ἀπό τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου ἐτοποθετήθησαν 5 μόνιμοι τοῦ ΕΕΣ, 5 ἐθελονταί τοῦ ΕΕΣ κάτοικοι Ἐδέσσης καί 7 ἕτεροι ἐθελονταί τοῦ ΕΕΣ κάτοικοι Φλωρίνης ...».

—Ἀπό τήν ἔκθεση τοῦ Διευθυντῆ τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Γ' Ἀνώτερης Στρατιωτικῆς Διοικήσεως, Ἀνώτερου Γενικοῦ Ἀρχίατρου Χριστόπουλου Χρήστου:

«... Ὑπό τήν προσωπικήν συμπαράστασιν καί ἠθικήν ἐνίσχυσιν ἐν παντί τοῦ Ἀνωτέρου Στρατιωτικοῦ Διοικητοῦ, ἤρξατο ἡ συνεργασία μας μετά τῶν ἰθυνόντων τόν Ἑλληνικόν Ἐρυθρόν Σταυρόν κ.κ. Κ. Ζάννα, Βιργ. Ζάννα καί Ἀλ. Ζάννα. Ἐπακολουθήσασαι διαδοχικαί συσκέψεις μας καί πυκναί τηλεφωνικαί ἐπικοινωνίαι μας εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα ἀποδοτικωτάτην τήν συμβολήν τοῦ ΕΕΣ εἰς τό ἔργον τῆς περιθάλψεως καί νοσηλείας.

Συγκεκριμένως ὁ ΕΕΣ παρέσχεν εἰς τό ἔργον μας ἀνεκτιμήτους ὑπηρεσίας:

1ον. Διά τοῦ Α' Σταθμοῦ Βοηθειῶν τῆς Ἐλευθέρας Ζώνης καί τῶν ἐν συνεχείᾳ ὑπολοίπων 9 Σταθμῶν Ἐπιδέσεως ἐγκατασταθέντων εἰς διάφορα σημεῖα τῆς πόλεως.

2ον. Διά τῶν διακοσίων δέκα ἐκπαιδευμένων ἐθελοντριῶν ἀδελφῶν νοσοκόμων καί τριάκοντα ἑτέρων ἐπαγγελματιῶν ἀδελφῶν τοῦ ΕΕΣ δι' ὧν ἐπλαισιώθησαν ὑπέρ τά τριάκοντα Νοσοκομεῖα, Νοσηλευτικά Κέντρα καί Σταθμοί τῆς Μακεδονίας.

3ον. Διά τῆς ὁμάδος ἐννέα ὑγειονομικῶν αὐτοκινήτων (πέντε λεωφορείων τῶν ΣΕΚ, ἑνός Ἀμερικανικοῦ καί τριῶν ὑγειονομικῶν αὐτοκινήτων τῆς Ἐρυθρᾶς Ἡμισελήνου), μετά εἴκοσι εἰδικῶν τραυματιοφορέων, ἥτις διευθύνετο ὑπό τῶν κ.κ. Κ. Ζάννα καί Κ. Μοσκώφ ἐναλλάξ κατόπιν ἐντολῶν μας.

4ον. Διά τῆς ἐνισχύσεως καί συμπαραστάσεως τῆς ὁμάδος Κυριῶν Σταματίας Βαλαγιάννη καί τῆς καντίνας αὐτῶν ἐν τῷ Σιδηροδρομικῷ Σταθμῷ τοῦ Ὑπιάτρου μας Γ. Κωφοῦ, κατά τάς φορτοεκφορτώσεις τῶν τραυματιῶν καί τῆς παροχῆς ἀναψυκτικῶν.

5ον. Διά τῆς ὀργανώσεως ὑπό τοῦ ΕΕΣ ἀποστολῶν αἱμοδοσίας δι' αὐτοκινήτου πρός τά νοσοκομεῖα τοῦ ἐσωτερικοῦ καί βραδύτερον πρός τά προκεχωρημένα τοῦ Μετώπου.

6ον. Διά τῆς ὀργανώσεως περιπτέρων καί καντινῶν ὑπό τό ὄνομα Γωνιά τοῦ Στρατιώτου εἰς περιοχάς τοῦ μετώπου καί τῶν μετόπισθεν, πρωτοβουλίᾳ καί ὑπό τήν ἄμεσον ἐπίβλεψιν τῆς Κυρίας 'Αδοσίδου.

7ον. Διά τῶν χρηματικῶν δωρεῶν τῆς Κυρίας Βιργινίας Ζάννα (Κυρίας Δέλτα) ἐξ 150.000 δραχμῶν καί τῶν 4.500.000 δηναρίων τοῦ ὁμογενοῦς κ. Θωμᾶ Καραμήτσου τοῦ 'Ερυθροῦ Σταυροῦ Βελιγραδίου, κατωρθώσαμεν νά συμπληρώσωμεν ἐλλείψεις τῶν νοσοκομείων μας καί νά ἐξασφαλίσωμεν ἀντιτετανικούς ὀρούς, ἐμβόλια καί παντοειδές ὑγειονομικόν ὑλικόν ἐκ Βελιγραδίου.

8ον. Αἱ συνοδεῖαι τῶν ὑγειονομικῶν διακομιδῶν μας πρός νοσοκομεῖα τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Μακεδονίας διατελοῦσαι ὑπό τήν Διεύθυνσιν τῶν κ.κ. Ζάννα καί Μοσκώφ ὑπῆρξαν ταχεῖαι, ἀσφαλεῖς καί ἄνευ οὐδενός ἀτυχήματος.

'Η συμβολή τοῦ ΕΕΣ εἰς τό ἔργον μου ὡς ὑπευθύνου ρυθμιστοῦ τῆς ὑποδοχῆς, νοσηλείας, τῶν διακομιδῶν καί τῆς περιθάλψεως τῶν ἀπωλειῶν πολέμου τῆς Γ' 'Ανωτέρας Στρατιωτικῆς Διοικήσεως ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥστε ἐσαεί νά ἀναμιμνήσκωμαι μετ' εὐγνωμοσύνης τῶν ὀνομάτων τῶν ἀγαπητῶν τούτων συνεργατῶν μου Κ. Ζάννα, Βιργινίας Ζάννα, 'Αλεξ. Ζάννα, Κας Δέλτα, Κων. Μοσκώφ, Κας Σταματίας καί 'Εμμ. Βαλαγιάννη, Κου Μαγιάκου Δντοῦ ΕΕΣ καί Κας 'Αδοσίδου» (1).

Β' 'Ελληνικοῦ Κυανοῦ Σταυροῦ—Λοιπῶν 'Οργανώσεων καί 'Ατόμων

299. Τήν ὀργάνωση τοῦ Κυανοῦ Σταυροῦ ἐκπροσωποῦσε ἡ κυρία 'Ελένη Δημητρίου Σκούρα. Διέθετε ἐλάχιστες εἰδικευμένες ἀδελφές νοσοκόμες καί πολλές ἄπειρες νεαρές ἀπόφοιτες καί μαθήτριες παρθεναγωγείων, τῶν ὁποίων μεγαλύτερη ἦταν ἡ προθυμία παρά ἡ ἀπόδοση σέ ἐργασία. Πάντως οἱ ὑπηρεσίες τους ὑπῆρξαν ἀρκετά ὑποβοηθητικές.

Γιά τήν ἀποφυγή προστριβῶν μέ τίς ἀδελφές νοσοκόμες τοῦ ΕΕΣ, οἱ ἐθελόντριες τοῦ Κυανοῦ Σταυροῦ τοποθετοῦνταν σέ διάφορα ἱδρύματα, ἀντί τῶν νοσοκομείων καί τῶν ὑγειονομικῶν συρμῶν.

Γιά τήν προμήθεια ὑγειονομικοῦ ὑλικοῦ ἀπό τή Γιουγκοσλαυία ἔγιναν συσκέψεις κατά τά πρῶτα στάδια τοῦ πολέμου μεταξύ τοῦ 'Ανώτερου Γενικοῦ 'Αρχίατρου Χριστόπουλου Χρήστου, Διευθυντῆ τῆς 'Υγειονομικῆς 'Υπηρεσίας τῆς Γ' 'Ανώτερης Στρατιωτικῆς Διοικήσεως καί τῶν κ.κ. Κ. καί Α. Ζάννα. 'Υστερα ἀπό συνεννοήσεις μέ τούς πρεσβευτές μας Ρωσσέλη Ραούλ στό Βελιγράδι καί Ραφαηλίδη στήν Κωνσταντινούπολη καί μέ τήν ὑλική συνδρομή τῶν ὁμογενῶν στό Βελιγράδι Κακουλίδη καί Καραμήτσου Θωμᾶ—ὁ τελευταῖος ἐκποίησε τήν περιουσία του στή Σερβία ἐκ 4.500.000 δηναρίων—πληρώθηκαν σέ μετρητά στήν ἀγορά Βελιγραδίου ὀροί καί ὑγειονομικό ὑλικό, μέ ἀγοραστή τό Σερβικό 'Ερυθρό Σταυρό καί μέ δῆθεν δωρεά αὐτοῦ πρός τόν 'Ελληνικό 'Ερυθρό Σταυρό

(1) 'Αρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 633/Γ/1, σελ. 40–41, Φ. 633/Γ/2, σελ. 1, Φ. '635/Δ/2, σελ. 24, 47, 48 καί 49, Φ. 636/ΣΤ/10α, σελ. 8, Φ. 678/ΙΑ/1, σελ. 7–8, Φ. 678/ΙΣΤ/2, σελ. 5, Φ. 678/ΙΒ/1, σελ. 7, Φ. 647/ΣΤ/1, σελ.1 καί Φ. 676/Δ/2, σελ. 5.

Θεσσαλονίκης, ὁ ὁποῖος παρέδινε τό ὑγειονομικό ὑλικό στή Διεύθυνση Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Γ' Ἀνώτερης Στρατιωτικῆς Διοικήσεως. Ἡ διαδικασία αὐτή ἀκολουθήθηκε, ἐξαιτίας τῆς τότε οὐδετερότητας τῆς Γιουγκοσλαυΐας.

Ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη ἔγινε προμήθεια μεγάλων ποσοτήτων ὑλικοῦ ἐπιδέσεως, ὑγειονομικοῦ ὑλικοῦ καί τριῶν ὑγειονομικῶν αὐτοκινήτων πλήρων ὑλικοῦ, πού δωρήθηκαν ἀπό τήν Ἐρυθρά Ἡμισέληνο. Τά ὑλικά αὐτά χορηγήθηκαν χάρις στίς προσπάθειες τοῦ Ἑλληνικοῦ Προξενείου Κωνσταντινουπόλεως, τῶν ἀδελφῶν Ζάννα, ὁμογενῶν Κωνσταντινουπολιτῶν καί μελῶν τῆς Ἐρυθρᾶς Ἡμισελήνου. Ἡ πληρωμή τῶν ὑλικῶν ἔγινε κατά ἕνα ποσοστό ἀπό τήν Ἑλληνική Πρεσβεία Ἄγκυρας, ἀπό τήν Ἐρυθρά Ἡμισέληνο καί ἀπό πολλούς Ἕλληνες ὁμογενεῖς. Ἔτσι καλύφτηκαν πλήρως οἱ ἀνάγκες τῶν μονάδων τῆς γραμμῆς τῶν πρόσω σέ ἀντιτετανικούς ὀρούς, ἐμβόλια, δαμαλίδα καί σέ ὑγειονομικό ὑλικό κάθε εἴδους.

300. Ἡ συμβολή τῶν διαφόρων ὀργανώσεων καί ἀτόμων δέν περιοριζόταν στήν ἐνίσχυση τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας σέ προσωπικό καί ὑλικό, ἀλλά ἐπεκτείνονταν καί στήν ψυχαγωγία τῶν νοσηλευόμενων, βασικοῦ παράγοντα γιά τήν τόνωση τοῦ ἠθικοῦ τους καί τήν καλύτερη καί ταχύτερη θεραπεία τους.

Στά Ἰωάννινα, ὅπου λειτουργοῦσε τό μεγαλύτερο νοσηλευτικό κέντρο τῶν μετόπισθεν, ὁ Διευθυντής τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ ΤΣΗ, Γενικός Ἀρχίατρος Γκινάκας Ἐπαμεινώνδας, ἀνέθεσε στό Διευθυντή τοῦ Ὠδείου Ἀθηνῶν τότε Ἔφεδρο Δεκανέα Γεωργιάδη Θρασύβουλο, τήν ὀργάνωση καλλιτεχνικῶν συγκροτημάτων. Αὐτά μέ τή συνδρομή τῆς Μουσικῆς τῆς Φρουρᾶς Ἰωαννίνων καί ὀργανώσεων τῆς πόλεως ἐπισκέπτονταν τίς ἀπογευματινές ὧρες τά νοσοκομεῖα καί ὀργάνωναν συναυλίες, μανδολινάτες, θεατρικές παραστάσεις κ.ἄ. γιά τήν ψυχαγωγία τῶν νοσηλευόμενων.

Ἐπειδή ὑπῆρχε ἔλλειψη στρατιωτικῶν ἱερέων στά Ἰωάννινα, ὕστερα ἀπό αἴτηση τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ ΤΣΗ, διαθέτονταν ἱερεῖς τῆς πόλεως ἀπό τό μητροπολίτη Ἰωαννίνων Σπυρίδωνα, οἱ ὁποῖοι ἐπισκέπτονταν τά νοσοκομεῖα τῶν Ἰωαννίνων γιά τήν ἐνάσκηση τῶν θρησκευτικῶν καθηκόντων τῶν νοσηλευόμενων καί τήν ἐμψύχωσή τους.

Ψυχαγωγικές ἐκδηλώσεις γίνονταν καί στά νοσοκομεῖα ἐσωτερικοῦ. Ἔτσι στό 6ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο στό Λουτράκι διοργανώθηκε μανδολινάτα ἀπό νοσηλευόμενους καί ἄντρες τοῦ προσωπικοῦ τοῦ Νοσοκομείου, πού ἔδινε συναυλίες τρεῖς φορές τήν ἑβδομάδα μέ τή σύμπραξη καλλίφωνων νέων. Ἐπίσης μέ ἐνέργειες τοῦ Νοσοκομείου προσῆλθαν διαδοχικά τρεῖς χορωδίες καί μανδολινάτα τῆς ΕΟΝ, ὁ Ἀττίκ μέ τό θίασό του, ἡ Σοφία Βέμπο, ἡ Κάκια Μένδρη, ἄλλες ὁμάδες ἠθοποιῶν καί κινηματογράφος τῆς ΕΟΝ. Οἱ παραστάσεις γίνονταν σέ κατάλληλη αἴθουσα τοῦ ξενοδοχείου *«Πηγαί»* παραρτήματος τοῦ Νοσοκομείου. Σ' αὐτή τήν αἴθουσα γινόταν καί ἡ Θεία Λειτουργία ἀπό ἱερεῖς τοῦ Λουτρακίου καί θρησκευτικές ὁμιλίες μετά ἀπό σχετική ἐντολή τοῦ Ἐπισκόπου Κορινθίας.

301. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες καί ὅλες οἱ Ἑλληνίδες στρατευμένοι καί μή, ἀπό τή χωρική τῆς Ἠπείρου πού μετέφερε στούς ὤμους της ὑλικά στούς μαχόμενους, ἀπό τό γέροντα καί τό νεαρό χωρικό πού χρησιμοποιήθηκε ὡς ἡμιονηγός, τραυματιοφορέας καί ἐκχιονιστής, μέχρι τήν πλούσια Ἑλληνίδα καί τό νεαρό τῆς πόλεως, τάχθηκαν σάν ἕνας ἄνθρωπος στήν ὑπηρεσία τοῦ μαχόμενου Ἔθνους καί ἐπιτέλεσαν τό ὑπέρτατο πρός τήν Πατρίδα καθῆκον, μέ ἀπόλυτη ὁμοψυχία καί κατά τρόπο ἀξιομίμητο γιά τίς ἐπερχόμενες γενεές.

Χάρις στήν ὁμοψυχία αὐτή τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ, ἡ Ἑλλάδα ἀντιμετώπισε νικηφόρα τήν ἀντίπαλη Ἰταλία, παρά τή συντριπτική ὑπεροχή της σέ προσωπικό καί μέσα. Ὑπέκυψε μόνο ὅταν τῆς ἐπιτέθηκε καί ἡ ἄλλη μεγάλη δύναμη τοῦ Ἄξονα, ἡ Γερμανία. Ὅμως ἡ ψυχή τῆς Ἑλλάδας ἔμεινε ἀδούλωτη (1).

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ.601/Α/1, σελ. 182, Φ. 633/Γ/1, σελ. 41 καί 60, Φ. 636/ ΣΤ/3, σελ. 46–47, Φ. 676/Δ/2, σελ. 6,7,19, 20 καί 21 καί Φ. 678/ ΙΑ/1, σελ. 5–6.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ XI

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΟΙ ΠΙΝΑΚΕΣ ΑΠΩΛΕΙΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΠΟΛΕΜΟΥ 1940—1941

Γενικότητες

302. Στίς απώλειες υγείας κατά τόν πόλεμο 1940–1941, εκτός από τούς τραυματίες καί ασθενεῖς, πρέπει νά υπολογιστοῦν καί οἱ κρυοπαγημένοι, οἱ ὁποῖοι υπῆρξαν σέ μεγάλο αριθμό.

Γιά νά ἔχομε πλήρη στατιστικά στοιχεῖα τῶν απωλειῶν υγείας προϋποτίθεται ὅτι υπάρχουν ὅλα τά αρχεῖα μιᾶς περιόδου καί αὐτά νά ἔχουν συνταχτεῖ κατά ὁμοιόμορφο τρόπο από τίς μονάδες, τίς υπηρεσίες καί τούς σχηματισμούς.

Τά περισσότερα αρχεῖα, κατά τήν αποχώρηση τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ από τά διάφορα μέτωπα καταστράφηκαν. Ἀπό ὅσα διασώθηκαν, ἔγιναν οἱ παρακάτω στατιστικοί πίνακες, από τούς ὁποίους ὁ μελετητής μπορεῖ νά ἐξάγει σχετικά συμπεράσματα ὡς πρός:

— Τό μεγάλο αριθμό τῶν απωλειῶν υγείας κυρίως κατά τούς μῆνες Ἰανουάριο, Φεβρουάριο καί Μάρτιο 1941.

— Τίς ανυπέρβλητες δυσκολίες από απόψεως χώρου καί νοσηλευτικῶν μέσων ἰδιαίτερα στό Νοσηλευτικό Κέντρο Ἰωαννίνων καί συνεπῶς τίς αναπόφευκτες ανωμαλίες κατά τήν αἰχμή τῆς αὐξήσεως τῶν κρυοπαγημάτων καί τῶν τραυματιῶν, παρά τίς υπεράνθρωπες προσπάθειες καί τήν ἐξαντλητική ἐργασία ὁλόκληρου τοῦ υγειονομικοῦ προσωπικοῦ από τοῦ ἰατροῦ καί τῆς αδελφῆς μέχρι τοῦ τραυματιοφορέα, τοῦ νοσοκόμου, τοῦ ὁδηγοῦ καί τοῦ κλιβανέα ὁπλίτη.

Στατιστικοί Πίνακες—Κατάσταση Ἀπωλειῶν Ὑγείας

303. Παρακάτω παραθέτονται στατικοί Πίνακες απωλειῶν υγείας κατά τόν πόλεμο 1940–41, καθώς καί ὀνομαστική κατάσταση Ὑγειονομικῶν Ἀξιωματικῶν πού φονεύθηκαν, πνίγηκαν ἤ πέθαναν κατά τήν ἴδια περίοδο:

Πίνακας 1
Νοσηλευτικῆς Κινήσεως Δύο Ὀρεινῶν Χειρουργείων (1)

α/α	Ὑγειονομικοί Σχηματισμοί	Εἰσελθόντες καί Διακομισθέντες			Παρατηρήσεις
		Τραυματίες	Κρυοπαγημένοι	Ἀσθενεῖς	
1	Vα Ὀρεινό Χειρουργεῖο	2.900	1.050	300	Περίπου
2	Σ5 Ὀρεινό Χειρουργεῖο	Τραυματίες	2.000 Κρυοπαγήματα	Ἀσθενεῖς	Ἀπό 23/2/41 μέχρι 12/4/41

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 626/ΙΖ/1, σελ. 9 καί Φ. 686/Ζ/1, 11.

Πίνακας 2
Νοσηλευτικής Κινήσεως Σ3 Στρατ. Νοσοκομείου Διακομιδής

α. Τό μήνα Δεκέμβριο 1940 (1)

Ἡμερομηνία	Τραυματίες	Κρυοπαγημένοι	Ἀσθενεῖς	Παρατηρήσεις
1-12-1940	35	-	-	
2-12-1940	-	-	-	
3-12-1940	2	-	-	
4-12-1940	193	2	-	
5-12-1940	-	-	-	
6-12-1940	105	23	2	
7-12-1940	60	1	2	
8-12-1940	35	-	1	
9-12-1940	24	22	2	
10-12-1940	6	4	-	
11-12-1940	2	-	1	
12-12-1940	12	2	-	
13-12-1940	32	1	1	
14-12-1940	52	8	4	
15-12-1940	94	1	22	
16-12-1940	168	37	5	
17-12-1940	166	44	6	
18-12-1940	116	41	2	
19-12-1940	117	99	1	
20-12-1940	107	120	10	
21-12-1940	86	234	21	
22-12-1940	56	92	27	
23-12-1940	72	155	14	
24-12-1940	45	59	10	
25-12-1940	39	53	8	
26-12-1940	215	82	11	
27-12-1940	98	134	13	
28-12-1940	72	81	15	
29-12-1940	47	64	2	
30-12-1940	44	89	12	
31-12-1940	184	86	10	
Σύνολο	2.284	1.534	202	

β. Τό μήνα Ἰανουάριο 1941

1-1-1941	98	68	10	
2-1-1941	138	36	2	
3-1-1941	200	88	6	
4-1-1941	100	58	1	
5-1-1941	123	70	3	
6-1-1941	115	43	4	
7-1-1941	79	76	2	
8-1-1941	133	91	-	
9-1-1941	106	111	-	
10-1-1941	70	100	5	
11-1-1941	61	116	1	

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 635/Δ/2, σελ. 52–57.

Ἡμερομηνία	Τραυματίες	Κρυοπαγημένοι	Ἀσθενεῖς	Παρατηρήσεις
12-1-1941	45	50	3	
13-1-1941	73	98	-	
14-1-1941	69	90	-	
15-1-1941	56	54	13	
16-1-1941	53	77	-	
17-1-1941	63	62	52	
18-1-1941	156	91	30	
19-1-1941	82	111	81	
20-1-1941	72	189	170	
21-1-1941	120	160	154	
22-1-1941	153	177	91	
23-1-1941	201	102	170	
24-1-1941	175	227	149	
25-1-1941	86	128	100	
26-1-1941	173	178	90	
27-1-1941	403	256	202	
28-1-1941	265	184	131	
29-1-1941	471	261	68	
30-1-1941	127	91	66	
31-1-1941	423	251	125	
Σύνολο	4.489	3.694	1.729	
γ. Τό μήνα Φεβρουάριο 1941				
1-2-1941	99	146	114	
2-2-1941	98	166	132	
3-2-1941	109	176	105	
4-2-1941	109	120	75	
5-2-1941	8	21	77	
6-2-1941	12	34	70	
7-2-1941	106	341	142	
8-2-1941	193	447	133	
9-2-1941	204	288	137	
10-2-1941	290	225	137	
11-2-1941	119	241	104	
12-2-1941	185	150	115	
13-2-1941	142	150	128	
14-2-1941	144	127	74	
15-2-1941	234	162	122	
16-2-1941	270	79	108	
17-2-1941	305	67	128	
18-2-1941	248	104	122	
19-2-1941	308	122	143	
20-2-1941	168	100	104	
21-2-1941	155	213	136	
22-2-1941	152	187	117	
23-2-1941	96	322	160	
24-2-1941	89	350	177	
25-2-1941	59	233	117	
26-2-1941	75	284	135	
27-2-1941	58	179	163	
28-2-1941	69	120	131	
Σύνολο	5.154	4.103	3.362	

Ἡμερομηνία	Τραυματίες	Κρυοπαγημένοι	Ἀσθενεῖς	Παρατηρήσεις
		δ. Τό μήνα Μάρτιο 1941		
1-3-1941	101	163	111	
2-3-1941	155	139	167	
3-3-1941	161	169	101	
4-3-1941	154	137	173	
5-3-1941	67	102	68	
6-3-1941	70	77	94	
7-3-1941	153	117	163	
8-3-1941	287	71	83	
9-3-1941	316	56	129	
10-3-1941	597	99	141	
11-3-1941	603	54	86	
12-3-1941	506	110	131	
13-3-1941	363	78	147	
14-3-1941	423	73	94	
15-3-1941	451	143	165	
16-3-1941	185	147	136	
17-3-1941	109	122	131	
18-3-1941	202	135	167	
19-3-1941	189	155	132	
20-3-1941	129	70	101	
21-3-1941	134	124	167	
22-3-1941	92	106	146	
23-3-1941	96	73	96	
24-3-1941	185	103	122	
25-3-1941	112	73	116	
26-3-1941	140	55	154	
27-3-1941	73	61	111	
28-3-1941	86	56	140	
29-3-1941	67	63	123	
30-3-1941	83	65	156	
31-3-1941	–	–	–	
Σύνολο	2.777	6.407	3.911	
		ε. Τό μήνα Ἀπρίλιο 1941		
1-4-1941	76	42	137	
2-4-1941	35	76	123	
3-4-1941	32	15	117	
4-4-1941	22	15	143	
Σύνολο	165	148	520	
		στ. Γενικά Σύνολα		
Ἀπό 1/12/1940 μέχρι 4/4/1941	17.481	12.707	9.724	
Γενικό Σύνολο		39.912 (1)		

Συνολικά 39.912 νοσηλεύτηκαν καί διακομίστηκαν ἐντός τριῶν μηνῶν καί τεσσάρων ἡμερῶν ἀπό ἕνα Νοσοκομεῖο τοῦ Νοσηλευτικοῦ Κέντρου Ἰωαννίνων τοῦ Σ3 Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου Διακομιδῆς.

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 635/Δ/2, σελ. 58.

Πίνακας 3

Ἀναλογίας Τραυμάτων ἀπό Ὅπλα, τῶν Νοσηλευθέντων στό 3ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Διακομιδῆς ἀπό 17 μέχρι 31 Μαρτίου 1941 ἐπί 981 Τραυματιῶν

α/α	Κατηγορίαι ὅπλων	Τραυματίες	Παρατηρήσεις
1.	Ὅλμοι	617	
2.	Ἀεροπορία	28	
3.	Πυροβολικό	179	
4.	Πεζικό	63	
5.	Χειροβομβίδες	27	
6.	Ἀτυχήματα	67	
	Σύνολο	981	

Πίνακας 4 (1)

Περί Ἀναλογίας Τραυμάτων κατά Μέρη τοῦ Σώματος τῶν Νοσηλευθέντων στό 3ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Διακομιδῆς ἀπό 17 μέχρι 31 Μαρτίου 1941 ἐπί 970 Τραυματιῶν

Ὅλμοι	Πυρ/κό	Πεζικό	Χειροβομ.	Ἀεροπορ.	Ἀτυχήματα	Παρατηρήσεις
Α' Κατηγορίας : Ἐπανακτήσιμοι ἐντός τριμήνου 831 ἐπί συνόλου 970 τραυματιῶν						
Α =392 ΚΑ = 23 Θ = 37 Κ = 53 ΑΘ = 25 ΚΘ = 5 κ = 1 κΘ = 2	Α =95 κ = 2 Θ =17 ΑΘ =10 ΚΘ = 2 Σ = 1 Κ =19 ΚΗ = 2 ΚΤ = 1	Α =48 ΘΑ =2 Κ =1 κ =2 Θ =3 ΚΗ =1	Α =9 Κ =1 Θ =1	Κ = 4 Α =10 ΑΘ = 2 Θ = 1	Κ = 5 Α =50 Θ =2 ΚΗ =1 Τ =1	
538	149	57	11	17	59	
Β' Κατηγορίας : Ἐπανακτήσιμοι ἐντός ἔτους 63 ἐπί συνόλου 970 τραυματιῶν.						
Α =26 Κ = 4 Θ = 2 κΘ = 1	Α =13 ΑΚ = 1 ΘΚ = 1 Κ = 1			Α = 7 ΑΘ = 1	Α = 5 Θ = 1	
33	16	–	–	8	6	

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 635/Δ/2, σελ. 59–60

Ἐπεξήγηση Κ=Κεφαλή κ=Κοιλιά Η=Ἧπαρ
Τ=Τράχηλος Α=Ἄκρα
Θ=Θώρακας Σ=Σπονδ. στήλη

Γ' Κατηγορίας : 'Ανάπηροι 76 ἐπί συνόλου 970 τραυματιῶν						
'Ολμοι	Πυρ/κό	Πεζικό	Χειροβομ.	'Αεροπορ.	'Ατυχήματα	Παρατηρήσεις
Α =36 Κ = 6 ΚΑ = 3	Α =10 Κ = 2 ΚΑ = 2	Α =6	Κ = 4 Α = 10 Κ = 2	Α = 3	Α = 1 Κ = 1	
45	14	6	16	3	2	
Γενικό Σύνολο: Α'Κατηγορίας 831, Β' Κατηγορίας 63, Γ' Κατηγορίας 76						
Γενικό Σύνολο : 970 τραυματίες						

Πίνακας 5
Περί τῶν Διακομισθέντων διά τῶν Πλωτῶν Νοσοκομείων «"Ανδρος» καί «Σωκράτης» (1)

α/α	Πλοῖα	'Αριθμός Διακομισθέντων	'Αριθμός Διαδρομῶν	Παρατηρήσεις
1	«"Ανδρος»	5.111	17 (α)	(α) 'Από 3 Φεβρουαρίου μέχρι 21 'Απρ. 1941
2	«Σωκράτης»	10.000	13 (β)	(β) 'Από 31 'Ιαν. 1941 μέχρι 10 'Απρ. 1941
	Σύνολο	15.111	30	

(1) 'Αρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 678/ΙΗ/2, σελ. 3 καί Φ. 678/ΙΗ/3, σελ. 3.

Πίνακας 6

Περί τῶν Κριθέντων ἀπό τήν 'Ανώτατη τοῦ Στρατοῦ 'Υγειονομική 'Επιτροπή (ΑΣΥΕ) μέ ἀναπηρία 15-100% ἐξαιτίας τῶν Κακουχιῶν τοῦ Πολέμου 1940-1941 (1)

α/α	Αἰτιολογία	Ποσοστό 'Αναπηρίας 15-24%	25-50%	51-75%	76-100 %	Σύνολον	Παρατηρήσεις
1.	Τραύματα	709	3.078	919	405	5.111	Στήν κατάσταση αὐτή δέν συμπεριλαμβάνονται οἱ κριθέντες ὑπό τῶν ΑΥ 'Επιτροπῶν Θεσσαλονίκης, 'Ιωαννίνων καί Χανίων.
2.	Κρυοπαγήματα	156	830	660	632	2.278	
3.	Τραύματα καί κρυοπαγήματα εἰς τό αὐτό ἄτομο	6	7	15	25	53	
4.	Φυματίωση	8	136	157	56	357	
5.	Διάφορα νοσήματα	24	64	12	8	108	
	Σύνολο	903	4.115	1.763	1.126	7.907	

Νεκροί—ἀποβιώσαντες ἐκ τραυμάτων καί ἀσθενειῶν ἀπότοκων τῶν κακουχιῶν τοῦ πολέμου στά νοσοκομεῖα καί στίς οἰκίες τους: 943.

Πίνακας 7

Φονευθέντων, 'Εξαφανισθέντων καί Τραυματιῶν ὅλων τῶν Μετώπων καί Μαχῶν τοῦ Πολέμου 1940-1941

α. Φονευθέντες

'Αξιωματικοί: Μόνιμοι	'Εφεδροι ἐκ Μονίμων	'Εφεδροι ἐξ 'Εφέδρων	'Οπλίτες: 'Επιλοχίες	Λοχίες	Δεκανεῖς	Στρατιῶτες
313	34	342	26	906	1.074	10.630
Σύνολο: 689			Σύνολο: 12.636			
Γενικό σύνολο φονευθέντων: 13.325						

(1) 'Αρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 635/Δ/2, σελ. 62–63.

β. Ἐξαφανισθέντες
(Ἀλβανικοῦ Μετώπου)

Ἀξιωματικοί			Ὁπλῖτες
Μόνιμοι	Ἔφεδροι ἐκ Μον.	Ἔφεδροι ἐξ Ἐφ.	
1	Ø	10	1.237
Σύνολο : 11			Σύνολο 1.237
Γενικό σύνολο ἐξαφανισθέντων : 1.248			
(Μακεδονικοῦ Μετώπου)			
22	1	18	Δέν ὑπάρχουν τεκμηριωμένα στοιχεῖα
Σύνολο : 41			

γ. Τραυματίες

Ἀξιωματικοί			Ὁπλῖτες
476	53	955	61.179
Σύνολο : 1.484			Σύνολο : 61.179
Γενικό σύνολο τραυματιῶν : 62.663			

Παρατήρηση : Τό παρεχόμενο ἐπίδομα τῶν δέκα χιλιάδων δραχμῶν (10.000) ἀπό τόν Ἀμερικανικό Ἔρανο Περιθάλψεως ἔλαβαν ὅλοι σχεδόν οἱ κληρονόμοι ὅλων τῶν ἐξακριβωμένως φονευθέντων, θανόντων καί ἐξαφανισθέντων στρατιωτικῶν κατά τόν πόλεμο 1940-1941.

Πίνακας 8

α. Αἰχμαλώτων Πολέμου 1940-1941 (1)

Ἀξιωματικοί				Ὁπλῖτες
Μόνιμοι	Ἔφεδροι ἐκ Μονίμων	Ἔφεδροι ἐξ Ἐφέδρων	Σύνολο	
60	6	35	101	2.364
Γενικό σύνολο : 2.465				

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 635/Δ/2, σελ. 64.

β. Ἀνάλυση Αἰχμαλώτων

Στή Γερμανία		Στήν Ἰταλία	
Ἀξιωματικοί	Ὁπλίτες	Ἀξιωματικοί	Ὁπλίτες
14	59	87	2.305

304. Ὀνομαστική Κατάσταση Ὑγειονομικῶν Ἀξιωματικῶν πού φονεύθηκαν, πνίγηκαν ἤ πέθαναν κατά τόν Πόλεμο 1940-41 (1)

α/α	Βαθμός	Ὀνοματεπώνυμον	Παρατηρήσεις
1.	Γ/Ἀρτρος	Μαρκάκης Γεώργιος	Φονεύθηκε στά Ἰωάννινα
2.	Ἐφ. Ἀρτρος	Κοντιάδης Ξενοφών	Φονεύθηκε στά Ἰωάννινα
3.	Ἐπτρος	Πετρόπουλος Κων/νος	Πνίγηκε μέ τό «Ἀττική»
4.	Ἐφ. Ἰατρός	Μαραγκός Γεώργιος	Φονεύθηκε στή Β. Ἤπειρο
5.	Λγός Διαχ. Ὑγειον.	Δογαρόπουλος Κων/νος	Πνίγηκε μέ τό «Ἀττική»
6.	Ὑπλγός Διαχ. Ὑγειον.	Γουσέτης Διονύσιος	Φονεύθηκε ἀπό ἀερ. βομβαρ.
7.	Ἐφ. Ὑπτρος	Παπαχρήστου Χρῆστος	Πνίγηκε στό ποτ. Παύλα
8.	Ἐφ. Ὑπτρος	Πιπιλῆς Χαράλ.	Φονεύθηκε στή Β. Ἤπειρο
9.	Μόν. Ἀνθτρος	Δρίτσας Σωτήριος	Φονεύθηκε στή Β. Ἤπειρο
10.	Μόν. Ἀνθτρος	Παπαδόγιαννης Γεώργ.	Φονεύθηκε στή Β. Ἤπειρο
11.	Ἐφ. Ἀνθτρος	Τριανταφυλλίδης Κων.	Φονεύθηκε στή Β. Ἤπειρο
12.	Ἐφ. Ἀνθτρος	Τόμπρας Ἰγνάτιος	Φονεύθηκε στή Β. Ἤπειρο
13.	Ἐφ. Ἀνθτρος	Τσακίρης Ἐμμαν.	Φονεύθηκε στή Β. Ἤπειρο
14.	Ἐφ. Ἀνθτρος	Δήμου Ἰωάννης	Φονεύθηκε στή Β. Ἤπειρο
15.	Ἐφ. Ἀνθτρος	Κολοτοῦρος Νικόλαος	Φονεύθηκε σ ή Β. Ἤπειρο
16.	Ἐφ. Ἀνθτρος	Ζούβας Γεώργιος	Φονεύθηκε στά Ἰωάννινα
17.	Ἐφ. Ἀνθτρος	Βαζούρας Ἰωάννης	Πέθανε ἀπό πολ. τραῦμα
18.	Ἐφ. Ἀνθτρος	Μανιάτης Εὐστράτιος	Φονεύθηκε στή Β. Ἤπειρο
19.	Ἐφ. Ἀνθτρος	Παπαδόπουλος Ἰάκωβος	Φονεύθηκε στή Θεσ/κη
20.	Μόν. Ἀνθτρος	Πετρόπουλος Θεόδωρος	Φονεύθηκε στή Β. Ἤπειρο
21.	Ἐφ. Ἀνθτρος	Πετρόπουλος Διομήδης	Φονεύθηκε ἀπό ἀερ. βομβαρ.
22.	Ἐφ. Ἀνθτρος	Παπανικολάου Λεωνίδας	Πέθανε στή Β. Ἤπειρο
23.	Ἐφ. Ἀνθτρος	Χασαπογιάννης Νικόλ.	Φονεύθηκε ἀπό ἀερ. βομβαρ.

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 636/ΣΤ/10, σελ. 7, Φ. 678/ΙΗ/1, σελ. 2, Τόμος ΔΙΣ/ΓΕΣ «Αἱ Χειμεριναί Ἐπιχειρήσεις καί ἡ Ἰταλική Ἐπίθεσις τοῦ Μαρτίου 1941», σελ. 230–235, Κατάσταση Φονευθέντων καί Ἀποβιωσάντων Ἀξιωματικῶν καί ἐπικουρικῶς ἀντίστοιχη κατάσταση τοῦ 401 Γ.Σ.Ν.Ε.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ XII

Η ΚΤΗΝΙΑΤΡΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ 1940—41

Γενικότητες

305. Στά πλαίσια τῆς προπαρασκευῆς πρός πόλεμο τοῦ Στρατοῦ, κατά τήν περίοδο 1936—40, πάρθηκε σειρά μέτρων τόσο γιά τή βελτίωση τῆς ὀργανώσεως τῆς Κτηνιατρικῆς Ὑπηρεσίας στό σύνολό της, ὅσο καί γιά τή συμπλήρωση τοῦ ἐξοπλισμοῦ της.

Εἰδικότερα, στήν ὀργάνωση τό σπουδαιότερο μέτρο ἀναφέρεται στή σύνταξη νέων πινάκων συνθέσεως γιά ὅλες τίς κτηνιατρικές μονάδες καί στή συγκρότηση τῶν διαφόρων τύπων συλλογῶν κτηνιατρικοῦ ὑλικοῦ. Γιά τή συμπλήρωση τῶν ἐλλείψεων σέ κτηνιατρικό ὑλικό κατά τήν περίοδο 1936—40 διατέθηκαν 10.834.956 δραχμές. Κατά τήν αὐτή περίοδο διατέθηκαν ἐπίσης 91.834.956 δραχμές γιά κατασκευή σαγμάτων, ἱπποσκευῶν, εἰδῶν σαγῆς καί εἰδῶν ἱπποκομίας, 108.783.456 δραχμές γιά τήν προμήθεια 6.000 κτηνῶν καί ἀνεξακρίβωτες πιστώσεις γιά τή δημιουργία ἀποθέματος κριθοβρώμης 30 ἡμερῶν. Διευθυντής τοῦ Κτηνιατρικοῦ Σώματος κατά τήν περίοδο 1936—1941 ἦταν ὁ Γενικός Ἀρχικτηνίατρος Α. Τσιρίκος.

306. Ἡ συνολική δύναμη τῶν κτηνῶν κατά τόν πόλεμο 1940—41 ἀνερχόταν στίς 18 Φεβρουαρίου 1941 σέ 150.000 κτήνη περίπου, ἀπό τά ὁποῖα περισσότερα τῶν 100.000 ἦταν στίς μονάδες τῶν ΤΣΗ καί ΤΣΔΜ.

Τό Προσωπικό καί οἱ Μονάδες τῆς Κτηνιατρικῆς Ὑπηρεσίας μέ τήν Κήρυξη καί κατά τή Διάρκεια τοῦ Πολέμου

307. Μέ τήν κήρυξη τοῦ πολέμου καί ὕστερα ἀπό τήν ἐπιστράτευση πού ἐπακολούθησε, ὁ συνολικός ἀριθμός τῶν μόνιμων καί ἔφεδρων κτηνίατρων ἀνερχόταν σέ 150 ἀξιωματικούς. Κατά τή διάρκεια τοῦ πολέμου δημιουργήθηκαν ἄλλες 190 θέσεις κτηνίατρων, ἀπό τίς ὁποῖες καλύφτηκε ποσοστό 80% περίπου. Ὅμως παρά τή σημαντική αὐτή αὔξηση, οἱ ἀνάγκες ἦταν περισσότερες, καθόσον στά συντάγματα πεζικοῦ καί στούς λόχους ἡμιονηγῶν δέν προβλέπονταν θέσεις κτηνιάτρων. Ἐπίσης, ὁ συνολικός ἀριθμός σέ μόνιμους ἀρχιτεχνίτες καί τεχνίτες κτηνιατρικοῦ, τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1940, ὑπερέβη τούς 160.

308. Μέ τήν κήρυξη τοῦ πολέμου ὑπῆρχαν 4 Νοσοκομεῖα Κτηνῶν (ΝΚ), στήν Ἀθήνα, Λάρισα, Θεσσαλονίκη καί Ἐλευθερούπολη. Ἐπίσης 3 Ἀποθῆκες Κτηνιατρικοῦ Ὑλικοῦ (ΑΚΥ) στήν Ἀθήνα, Θεσσαλονίκη καί Καβάλα. Ἀπό τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ πολέμου καί κατά τή διάρκεια αὐτοῦ συγκροτήθηκαν ἐπίσης:

— Κτηνιατρικά Ἀποσπάσματα (ΚΑ) Σωμάτων Στρατοῦ 5, τά ὑπ' ἀριθ. Α', Β', Γ', Δ' καί Ε'.

—Κτηνιατρικά 'Αποσπάσματα (ΚΑ) Μεραρχιῶν 19, τά ὑπ' ἀριθ. I,II, III,IV,VII,VIII,IX,X,XI,XII (ὀνομασθέν, ἀπό 20—I—41, XVI), XIII, XIV, XV, XVII, XVIII,XX καί τῆς Μεραρχίας 'Ιππικοῦ.

—Ἕνα Νοσοκομεῖο Κτηνῶν (ΝΚ) καί μία 'Αποθήκη Κτηνιατρικοῦ 'Υλικοῦ (ΑΚΥ) στά 'Ιωάννινα.

Κέντρα 'Ιππωνιῶν

309. 'Εκτός τοῦ ὑπάρχοντος Κέντρου 'Ιππωνιῶν (ΚΙ) τῆς Στρατιᾶς στή Λάρισα, ἀναπτύχθηκαν στό πρῶτο δίμηνο ἀπό τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου καί ΚΙ στά 'Ιωάννινα (Α'ΚΙ), στό Ἄργος 'Ορεστικό (Β'ΚΙ), στή Θεσσαλονίκη καί Πάτρα. 'Επίσης τό Φεβρουάριο 1941 καί στήν 'Αθήνα.

'Ανεφοδιασμός σέ Κτήνη καί 'Υλικά Κτηνῶν

310. 'Η ἐπίταξη τῶν κτηνῶν τῶν ἔφιππων μονάδων ἔγινε μέ ἐπιτυχία, ἐξαιτίας τῆς κτηνιατρικῆς ἐπιβλέψεως καί τῆς ἐπιλογῆς τῶν καταλληλότερων κτηνῶν. 'Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα ἀναφέρεται ἡ Μεραρχία 'Ιππικοῦ. 'Αντίθετα, στίς ἐπιτάξεις κτηνῶν χωρίς κτηνιατρική ἐπίβλεψη δέν ἐπιτυχαινόταν πάντοτε ἡ ἐπιλογή κτηνῶν καλῆς σωματικῆς διαπλάσεως, ὑγιῶν καί ἱκανῶν γιά ἐκστρατεία καί ὁ ἀνεφοδιασμός τῶν μονάδων σέ κτήνη, μετά τή συγκρότησή τους, γινόταν κυρίως διά τῶν κτηνιατρικῶν ἀποσπασμάτων καί τῶν κέντρων ἱππωνιῶν.

311. Τό χειρουργικό ὑλικό ἐπιστρατεύσεως τῶν κτηνιατρικῶν ἀποσπασμάτων, καθώς καί τῶν συλλογῶν τῶν ἔφιππων μονάδων, βρέθηκε σέ ἐξαιρετική κατάσταση. 'Ο ἀνεφοδιασμός σέ φαρμακευτικό ὑλικό, κατά τή διάρκεια τοῦ πολέμου, γινόταν κανονικά καί χωρίς δυσχέρειες. Τό ρεῦμα ἀνεφοδιασμοῦ σέ κτηνιατρικό ὑλικό εἶχε ὡς ἑξῆς:

—'Η ΑΚΥ 'Αθηνῶν προωθοῦσε ὑλικό στίς ΑΚΥ 'Ηπείρου ('Ιωαννίνων) καί Θεσσαλονίκης, στό ΝΚ Λάρισας, στό Β'ΚΙ (Ἄργος 'Ορεστικοῦ) καί στά ΚΑ τοῦ ΤΣΔΜ.

—'Η ΑΚΥ 'Ηπείρου προωθοῦσε ὑλικό, μέ τό ρεῦμα ἀνεφοδιασμοῦ, στίς μονάδες τοῦ ΤΣΗ.

—'Η ΑΚΥ Θεσσαλονίκης, προωθοῦσε ὑλικό στήν ΑΚΥ Καβάλας, στά ΚΑ καί στίς μονάδες τοῦ ΤΣΑΜ.

312. Γιά τήν κάλυψη τῶν ἀναγκῶν σέ πεταλωτικό ὑλικό συγκροτήθηκαν στίς ΑΚΥ 'Αθηνῶν καί Θεσσαλονίκης συνεργεῖα παραγωγῆς πετάλων. 'Η ΑΚΥ 'Αθηνῶν παρήγαγε ἡμερησίως 4—5 χιλιάδες πετάλων. Στή Θεσσαλονίκη ἔγινε ἐπίταξη καί τοῦ ἐκεῖ λειτουργοῦντος ἐργοστασίου παραγωγῆς πετάλων. 'Ο ἀνεφοδιασμός τῶν μονάδων ἦταν κανονικός. Δυσχέρειες σημειώθηκαν μόνο στά μεγέθη τῶν πετάλων, τά ὁποῖα σέ ὁρισμένες περιπτώσεις ἦταν μεγάλα γιά τά ἐπίτακτα κυρίως κτήνη.

'Ο ἀνεφοδιασμός σέ νομή, κατά τή διάρκεια τοῦ πολέμου, παρουσίασε πολλές δυσχέρειες. Αὐτές ὀφείλονταν τόσο στήν ἔλλειψη νομῆς καί κυρίως χόρτου, ὅσο καί στήν ἀδυναμία τῆς ἔγκαιρης προωθήσεως σέ ταχυκίνητες μονάδες κατά τίς ἐπιθετικές ἐπιχειρήσεις στό βορειοηπειρωτικό μέτωπο. 'Επίσης

πρόσθετες δυσχέρειες ἦταν τό ἀνώμαλο καί ἀρκετά ὀρεινό ἔδαφος, καθώς καί οἱ κλιματολογικές συνθῆκες. Γιά τό σιτηρέσιο τῶν κτηνῶν, πλήν τῆς κριθοβρώμης, γινόταν χρήση σίτου καί ἀραβόσιτου καί σέ ὁρισμένες περιπτώσεις χρησιμοποιήθηκαν καί πίτυρα.

Συνθῆκες Διαβιώσεως καί Διαφροντίσεως τῶν Κτηνῶν

313. Ὁ σφοδρότατος χειμώνας τοῦ 1940, ἡ ἔλλειψη δυνατότητας προστασίας τῶν κτηνῶν ἀπό τό μεγάλο ψύχος στά μαχόμενα τμήματα καί κυρίως στίς κινούμενες μονάδες, εἶχε σάν συνέπεια τό θάνατο χιλιάδων ἀπ' αὐτά.

Κατά τό πρῶτο δίμηνο τοῦ πολέμου πάρα πολύ δοκιμάστηκε ἡ Μεραρχία Ἱππικοῦ καί μάλιστα ἡ ταξιαρχία πού ἔδρασε ὡς ταχυκίνητο τμῆμα πεζικοῦ κάτω ἀπό ἀρκετά δυσμενεῖς συνθῆκες καί μέ τελείως ἀνεπαρκή ἀνεφοδιασμό σέ νομή. Ἔτσι, οἱ ἀπώλειες τῆς Μεραρχίας ξεπέρασαν τό 50⁰/₀ τῆς δυνάμεώς της, παρά τά μέτρα πού εἶχαν ληφθεῖ κυρίως ἀπό τή Διεύθυνση τῆς Κτηνιατρικῆς Ὑπηρεσίας αὐτῆς (Διευθυντής Ἀρχικτηνίατρος Ἰ. Βικελίδης).

314. Μεταξύ τῶν αἰτίων τῆς αὐξήσεως τῶν ἀπωλειῶν κατά τόν πόλεμο 1940–41 προέχουσα θέση εἶχε καί ἡ μή κανονική διαφρόντιση τῶν κτηνῶν. Αὐτή ἦταν κυρίως ἐλλειπής σέ ἐπιστρατευθεῖσες μονάδες, οἱ ὁποῖες δέν διέθεταν κτηνίατρους. Στίς μονάδες αὐτές, ἄλλωστε, τό προσωπικό πού ἐπιστρατεύτηκε προερχόταν συχνά ἀπό πόλεις καί δέν εἶχε ἐκπαιδευτεῖ σέ ἱππωνιακά ἀντικείμενα. Εἰδικότερα, ἡ μή κανονική σάξη καί φόρτωση τῶν κτηνῶν καί ἡ μή τήρηση τῶν κανόνων πειθαρχίας πορείας, εἶχε σάν συνέπεια τήν αὔξηση τῶν τραυμάτων σαγῆς σέ τέτοιο ποσοστό, ὥστε αὐτά νά ἀποτελοῦν τό 80–90⁰/₀ τοῦ συνολικοῦ ἀριθμοῦ ὅλων τῶν τραυμάτων.

Ἡ Δραστηριότητα τῶν Κτηνιατρικῶν Μονάδων

315. Τά Νοσοκομεῖα Κτηνῶν (ΝΚ) Ἀθηνῶν καί Θεσσαλονίκης δέχονταν γιά νοσηλεία τά βαρέως πάσχοντα κτήνη ἀπό τό μέτωπο, καθώς καί ἀσθενή κτήνη ἀπό τά ἔμπεδα ἤ ἀπό τίς διερχόμενες ἀποστολές. Τό ΝΚ Ἀθηνῶν εἶχε μία ἡμερήσια κίνηση 25–30 ἐπεμβάσεων ἀκρωμίας μετά γάγγραινας καί συριγγίων. Τό ΝΚ Θεσσαλονίκης εἶχε ἐπίσης μία μεγάλη κίνηση νοσηλείας, ἡ ὁποία ὑπερέβη συνολικά τά 1.500 νοσηλευθέντα κτήνη. Οἱ διακομιδές πρός τό ΝΚ Θεσσαλονίκης γίνονταν κυρίως ἐκ τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ Ἀμυνταίου, ὅπου εἶχε συγκροτηθεῖ Διακομιστικός Σταθμός.

Τό ΝΚ Λάρισας, κατά τήν πρώτη περίοδο τῶν ἐπιχειρήσεων, δεχόταν πρός νοσηλεία κτήνη τόσο ἐκ τοῦ μετώπου, ὅσο καί ἀπό τίς παρακείμενες μονάδες. Τό ΝΚ Ἠπείρου (Ἰωαννίνων) ἱδρύθηκε μέ τή συγχώνευση τοῦ Α' Κτηνιατρικοῦ Ἀποσπάσματος (Α'ΚΑ) καί τοῦ προϋπάρχοντος ὑποτυπώδους ΝΚ τῆς VIII Μεραρχίας Πεζικοῦ, ὕστερα ἀπό εἰσήγηση τοῦ Διευθυντῆ τῆς Κτηνιατρικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Α' ΣΣ (Γενικοῦ Ἀρχικτηνίατρου Ε. Χατζῆ). Ἀργότερα ὅμως, ἐξαιτίας τῶν ἐπιχειρησιακῶν ἀναγκῶν, τό Α'ΚΑ προωθήθηκε γιά τήν ὑποστήριξη τῶν Μονάδων Διοικητικῆς Μέριμνας τοῦ Α'ΣΣ, ὁπότε τό ΝΚ Ἠπείρου ἐπανδρώθηκε μέ τό προσωπικό τοῦ ΝΚ Λάρισας. Τό ΝΚ Ἠπείρου προσέφερε πολύτιμες ὑπηρεσίες καί μόνο ἀπό τίς 20–12–40 μέχρι τίς 4–1–41 νοσήλευσε 463 κτήνη, τά ὁποῖα ἀποστάλησαν στίς μονάδες τους.

316. Τά κτηνιατρικά ἀποσπάσματα (ΚΑ) τῶν μεραρχιῶν προσέφεραν ἐπίσης σημαντικές ὑπηρεσίες. Χάρις σ' αὐτά δέν περιορίστηκε μόνον ἡ κίνηση κτηνῶν πρός τά ὀπίσω, ἀλλά μέ τόν ἀνεφοδιασμό τῶν μονάδων σέ κτηνιατρικό καί πεταλωτικό ὑλικό καί μέ τίς ἀναπληρώσεις τῶν ἀπωλειῶν τῶν μάχιμων μονάδων σέ κτήνη, ἔγινε δυνατή ἡ διατήρηση τῆς μεταφορικῆς ἱκανότητας τῶν τελευταίων. Ὁ ἀριθμός τῶν νοσηλευόμενων σ' αὐτά κτηνῶν παρουσίαζε ὑψηλές αἰχμές, δυσανάλογες πρός τίς δυνατότητές τους. Γιά παράδειγμα ἀναφέρεται ὅτι στό ΚΑ τῆς Μεραρχίας Ἱππικοῦ κατά τό τέλος Δεκεμβρίου 1940, πού ἦταν ἐγκατεστημένο στή Γεωργική Σχολή τῆς Κόνιτσας, ὁ ἀριθμός τῶν νοσηλευόμενων κτηνῶν ἔφθασε τά 700.

Τά ΚΑ τῶν μεραρχιῶν πεζικοῦ διακόμιζαν τά βαρέως πάσχοντα κτήνη στά ΚΑ τῶν σωμάτων στρατοῦ. Ἀπό τά τελευταῖα, τά ἔχοντα ἀνάγκη μακροχρόνιας νοσηλείας κτήνη μεταφέρονταν στά ΝΚ. Πάντως ὁ μή σαφής καθορισμός τοῦ *«μέτρου ἐπιτοπίου νοσηλείας»* στά διάφορα κτηνιατρικά κλιμάκια, εἶχε σάν συνέπεια τή μή ὀρθολογιστική διαλογή τῶν ἀσθενῶν κτηνῶν, ἀνάλογα μέ τό χρόνο πού ἀπαιτοῦνταν γιά τή νοσηλεία τους καί ἐπομένως τή συσσώρευσή τους σέ ὁρισμένες κτηνιατρικές μονάδες.

Τά ΚΑ τῶν σωμάτων στρατοῦ δέχονταν ἀσθενή κτήνη τόσο ἀπό τίς Μονάδες Διοικητικῆς Μέριμνας αὐτῶν, ὅσο καί ἀπό τά ΚΑ τῶν μεραρχιῶν. Ἡ νοσολογική κίνηση σ' αὐτά προερχόταν κυρίως ἀπό μονάδες πού δέν διέθεταν κτηνίατρους. Μεταξύ τῶν μονάδων τήν πρώτη θέση εἶχαν οἱ λόχοι ἡμιονηγῶν, στή δύναμη τῶν ὁποίων προβλέπονταν 21 ἵπποι καί 837 ἡμίονοι.

317. Ὡς πρός τή δραστηριότητα τῶν κέντρων ἱππωνιῶν (ΚΙ), παραθέτουμε τά παρακάτω ὑπάρχοντα τεκμηριωμένα στοιχεῖα γιά τά Α' καί Β'ΚΙ (Ἰωαννίνων ὑπό τό ΤΣΗ καί Ἄργους Ὀρεστικοῦ ὑπό τό ΤΣΔΜ, ἀντίστοιχα).

Τό Α'ΚΙ συγκροτήθηκε μέ πρωτοβουλία τοῦ Α'ΣΣ, γιά τήν ὑποδοχή τῶν ἐπίτακτων κτηνῶν, περισυλλογή ἀδέσποτων κτηνῶν καί τήν ἀνάρρωση τῶν ἀποθεραπευόμενων κτηνῶν ἀπό τό ΝΚ Ἰωαννίνων. Ἐγκαταστάθηκε στήν Πεδινή τῶν Ἰωαννίνων καί δέχτηκε ἀπό τό ΝΚ Ἰωαννίνων περί τά 2.000 κτήνη. Ἀπό τίς 24 Δεκεμβρίου 1940 ἄρχισε νά ἀποστέλλει κτήνη στίς μονάδες τοῦ μετώπου τῶν Α' καί Β'ΣΣ, γιά τήν ἀναπλήρωση τῶν ἀπωλειῶν τους. Κατά τό διάστημα 5—1—41 μέχρι 2—2—41 οἱ κατά μέσο ὅρο ἡμερήσιες ἀποστολές του ἀνέρχονταν σέ 230 κτήνη, ἀριθμός ἰδιαίτερα σημαντικός.

Τό Α' ΚΙ εἶχε ὑπέρμετρα ἀναπτυχθεῖ σέ 8 ἴλες, πού ἦταν ἐγκαταστημένες στήν Πεδινή, Ἀκραῖο, Φιλιππιάδα, Πέραμα, Ἐμίν Ἀγᾶ, Μπάφρα καί στό Θεσπρωτικό. Ἡ δύναμή του σέ κτήνη ἔφθασε τά 4.200. Σέ ὅλα τά κλιμάκιά του ὑπῆρχε μᾶλις, μέ διάφορες μορφές, συνολικά δέ θανατώθηκαν 24 μαλιόβλητα κτήνη καί ἀπομονώθηκαν ἄλλα 48. Σημειώνεται ὅτι ἡ νόσος αὐτή δέ διαπιστώθηκε σέ ἄλλες νοσηλευτικές ἤ ἔφιππες μονάδες.

Τό Β' ΚΙ συγκροτήθηκε στό Ἄργος Ὀρεστικό καί σταδιακά ἀναπτύχθηκε σέ 6 ἴλες. Ἀπό τό Φεβρουάριο τοῦ 1941 ἄρχισε σ' αὐτό νά λειτουργεῖ καί Νοσοκομεῖο Κτηνῶν, κατόπιν διαταγῆς τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου. Τό Β' ΚΙ δεχόταν ἀσθενή κτήνη ἀπό τά ΚΑ τῶν Μεραρχιῶν καί ἀπό τό Δ' ΚΑ. Προωθοῦσε ὑγιή κτήνη στίς μάχιμες μονάδες. Προωθοῦσε μή ἱκανά γιά ἐκστρατεία κτήνη στό ΚΙ τῆς Λάρισας. Ἐκτελοῦσε μαλεϊνισμό σέ ὅλα τά εἰσερχόμενα σ' αὐτό κτήνη, ἀνεξάρτητα ἀπό τήν προέλευσή τους. Ἀνεφοδιαζόταν σέ κτηνιατρικό ὑλικό ἀπό τήν ΑΚΥ Ἀθηνῶν.

Ἡ Δραστηριότητα Κτηνίατρων καί Τεχνιτῶν

318. Τό ἔργο γενικότερα τῶν κτηνίατρων, μονίμων καί ἐφέδρων, σ' ὅλα τά κλιμάκια, χαρακτηρίζεται ἀπό τίς ἐκθέσεις τῶν διοικητῶν καί ἐπιτελαρχῶν τῶν μεραχιῶν ὡς ἐξαίρετο. Παράλληλα ἀναφέρονται καί περιπτώσεις ἡρωϊσμοῦ, ὡς τοῦ Σ. Μαριακάκη, γιά τόν ὁποῖο ὁ Διοικητής τῆς XVII Ὁμάδας Ἀναγνωρίσεως γράφει ὅτι: «... *Κατά κρίσιμον στιγμήν ἔδραμεν μετ' ἀραβίδος αὐτοβούλως εἰς τήν πρώτην γραμμήν τῆς μάχης... ἔτρεχε πρός τά τραυματιζόμενα ζῶα καί τραυματισθέντος τοῦ ἰατροῦ τῆς Μονάδος, ἔσπευσεν καί τόν ἀντικατέστησεν εἰς τήν περίθαλψιν τῶν τραυματιῶν πλήρης αὐταπαρνήσεως καί ὑπό καταιγισμόν πυρός*».

Τέλος, στά πλαίσια τῆς δραστηριότητας τῶν κτηνίατρων, πρέπει νά σημειωθεῖ ἡ ἀπόκρυψη κτηνιατρικοῦ ἐπιστημονικοῦ ὑλικοῦ μετά τήν εἴσοδο στή χώρα τῶν Γερμανῶν καί τήν κατάρρευση τῆς Ἄμυνας. Τό ἐγχείρημα ἔγινε ἀπό τήν ΑΚΥ Ἠπείρου καί τήν ΑΚΥ Ἀθηνῶν καί ὅλες οἱ σχετικές ποσότητες πολύτιμου ὑλικοῦ διασώθηκαν καί χρησιμοποιήθηκαν μετά τήν ἀπελευθέρωση τῆς χώρας.

319. Ἄξιο προβολῆς εἶναι καί τό ἔργο τῶν ἀρχιτεχνιτῶν καί τεχνιτῶν τοῦ Κτηνιατρικοῦ Σώματος. Ὑπηρετοῦντες σέ ἔφιππες μονάδες, στίς ὁποῖες δέν προβλέπονταν κτηνίατροι, εἶχαν ὑπό τήν εὐθύνη τους ὅλα τά σχετικά μέ τή διαφρόντιση καί περίθαλψη τῶν κτηνῶν ἀντικείμενα αὐτῶν. Παράλληλα ἐκτελοῦσαν καί ἄλλες ἀποστολές, ὅπως οἱ μεταφορές ἐφοδίων καί σέ ὁρισμένες περιπτώσεις καθήκοντα σύνδεσμου μεταξύ πυροβολικοῦ καί πεζικοῦ. Οἱ περισσότεροι ἦταν νεαροί στήν ἡλικία καί προσέφεραν ὅλοι τους πολύτιμες ὑπηρεσίες μέ ἐνθουσιασμό πάντοτε καί αὐταπάρνηση (1).

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ Φ. 636/ΣΤ, Φ. 641/Η, Φ. 676/Δ/2, Φ. 683/Ζ. Ἐπίσης μονογραφία Ἀνώτ. Γενικοῦ Ἀρχικτηνίατρου ἐ.ἀ. Ἀλέξανδρου Γ. Καρδούλη «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατιωτικοῦ Κτηνιατρικοῦ Σώματος», Ἔκδοση Ἰατρικῆς Ἐπιθεωρήσεως Ἐνόπλων Δυνάμεων, ἔτος 1979.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ [1]

(Παραρτήματα—Βιβλιογραφία—Βασικές Συνθηματικές Παραστάσεις—Πίνακας Συντετμημένων Λέξεων—'Αλφαβητικό Εὑρετήριο)

(1) Ἡ μή πληρότης μερικῶν Παραρτημάτων ὀφείλεται στήν ἔλλειψη σχετικῶν στοιχείων.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «Α»

Κατάσταση Ὑγειονομικῶν Σχηματισμῶν Ὑφισταμένων καί Ἀναπτυχθέντων κατά τόν Πόλεμο 1940-1941.

α/α	1. Νοσοκομεῖα
(α)	(β)
	α. Ὑφιστάμενα
1.	Α' Γενικό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Ἀθηνῶν
2.	2ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Ἀθηνῶν
3.	3ο » » »
4.	Β' Γενικό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Λάρισας
5.	Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Ἰωαννίνων
6.	» » Τρικάλων
7.	» » Ἐλευθερουπόλεως
8.	Γ' Γενικό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Θεσσαλονίκης
9.	Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Θεσσαλονίκης
10.	» » Βέροιας
11.	» » Κιλκίς
12.	» » Σιδηροκάστρου
13.	» » Σερρῶν
14.	» » Ξάνθης
15.	Δ' Γενικό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Δράμας
16.	Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Καβάλας
17.	» » Κομοτηνῆς
18.	Ε' Γενικό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Ἀλεξανδρουπόλεως
19.	Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Μυτιλήνης
20.	» » Φλώρινας
21.	» » Κοζάνης
22.	» » Κέρκυρας
23.	» » Πατρῶν
24.	» » Ναυπλίου
25.	» » Κορίνθου
26.	» » Χαλκίδας
27.	» » Χανίων
	β. Ἀναπτυχθέντα
1.	4ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Ἀθηνῶν (Ἱπποκρ.)
2.	5ο » » » (Ψυχικοῦ)
3.	6ο » » » (Λουτρακίου)
4.	7ο » » » (Ἐρυθρός Σταυρός)
5.	8ο » » » (Βαρβάκειο)
6.	9ο » » » (Μαιευτήριο Μ. Ἠλιάδη)
7.	10ο » » » (Σχολή Φραίρ)
8.	11ο » » » (Λεόντιος Σχολή)
9.	12ο » » » (Λουτρακίου)
10.	13ο » » » (Πολυτεχνεῖο)
11.	14ο » » » (Ἰωσηφόγλειο Ὀρφανοτρ. Καλλιθέα)
12.	15ο » » » (Πανεπιστημιακή Λέσχη)
13.	16ο » » » (Παγκράτι 7ο Γυμνάσιο)
14.	17ο » » » (Σχολεῖα Ἀμαρουσίου)
15.	18ο » » » (Ζάππειο-Στρ. Λέσχη)
16.	19ο » » » (Κολλέγιο Ἑλληνικοῦ)
17.	20ο » » » (Βούλας)

(α)	(β)
18.	1ο » » Λαμίας
19.	2ο » » »
20.	1ο » » Λάρισας
21.	2ο » » » (1)
22.	1ο » » Αἰδηψοῦ
23.	4ο » » »
24.	Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Καμένων Βούρλων
25.	» » Βόλου
26.	1ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Θεσσαλονίκης
27.	2ο » » »
28.	3ο » » »
29.	4ο » » »
30.	5ο » » »
31.	6ο » » »
32.	7ο » » »
33.	Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Πρέβεζας
34.	1ο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Ἰωαννίνων (2)
35.	2ο » » » (2)
36.	3ο » » »
37.	Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Ἄρτας
38.	» » Ἀγρινίου
39.	» » Μεσολογγίου
40.	» » Τριπόλεως
41.	Σ1 Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Διακομιδῆς
42.	Σ2 » » »
43.	Σ3 » » »
44.	Σ4 » » »
45.	Πλωτό Νοσοκομεῖο «Ἀττική»
46.	» » «Ἄνδρος»
47.	» » «Σωκράτης»
48.	» » «Ἑλληνίς»
49.	» » «Πολικός»
50.	Πρόσκαιρο Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Κορυτσᾶς
	2. Χειρουργεῖα (ἀναπτυχθέντα),
1.	Α1 Πεδινό Χειρουργεῖο
2.	Β1 » »
3.	Γ1 » »
4.	Σ1 » »
5.	Α2 Ὀρεινό »
6.	Β2 » »
7.	Σ4 » »
8.	Σ5 » »
9.	Σ6 » »
10.	Α' Χειρουργεῖο Ἑλλην. Ἐρυθροῦ Σταυροῦ
11.	Β' » » » »
12.	Ια Ὀρεινό Χειρουργεῖο
13.	Ιβ » »
14.	ΙΙα » »
15.	ΙΙβ » »

(1) Στίς 2/3/41 μεταστάθμευσε στήν Αἰδηψό καί ἔλαβε τόν τίτλο 2ο Στρατ. Νοσοκομεῖο Αἰδηψοῦ.

(2) Δημιουργήθηκαν στίς 14–1–41 ἀπό τή διαίρεση τοῦ προϋπάρχοντος ἐκεῖ στρατιωτικοῦ νοσοκομείου.

(α)	(β)			
16.	IIIα	'Ορεινό	Χειρουργεῖο	
17.	IIIβ	»	»	
18.	IVα	»	»	
19.	IVβ	»	»	
20.	Vα	»	»	
21.	Vβ	»	»	
22.	VIα	»	»	
23.	VIβ	»	»	
24.	VIIα	Πεδινό	Χειρουργεῖο	
25.	VIIβ	»	»	
26.	VIIIα	'Ορεινό	»	
27.	VIIIβ	»	»	
28.	IXα	»	»	
29.	IXβ	»	»	
30.	Xα	»	»	
31.	Xβ	»	»	
32.	XIα	»	»	
33.	XIβ	»	»	
34.	XIIα	Πεδινό	»	
35.	XIIβ	»	»	
36.	XIIIα	'Ορεινό	»	
37.	XIIIβ	»	»	
38.	XIV	Πεδινό	»	
39.	Δ1	»	»	(XIV ΜΠ)
40.	XVα	'Ορεινό	»	
41.	XVβ	»	»	
42.	XVIα	»	»	
43.	XVIβ	»	»	
44.	XVIIα	»	»	
45.	XVIIβ	»	»	
46.	XVIII	Πεδινό	»	(πρώην Σ2 Πεδ. Χειρουργεῖο)
47.	206	'Ορεινό	»	
	3. Ἔφεδρα Χειρουργικά Συνεργεῖα (ἀναπτυχθέντα)			
	Σύνολο 19, δηλαδή τά Σ1, Σ2, Σ3, Σ4, Σ5, Σ6, Σ7, Σ8, Σ9, Σ10, Σ11, Σ12, Σ13, Σ14, Σ15, Σ16, Σ17, Σ18, Σ19			
	4. Νοσηλευτικά Τμήματα (ἀναπτυχθέντα)			
1.	A1	Πεδινό	Νοσηλευτικό Τμῆμα	
2.	A1	'Ορεινό	» »	
3.	B1	Πεδινό	» »	
4.	B2	»	» »	
5.	B2	'Ορεινό	» »	
6.	Γ1	Πεδινό	» »	
7.	Σ1	»	» »	
8.	Σ4	'Ορεινό	» »	
9.	Σ5	»	» »	
10.	Σ6	»	» »	
11.	I	»	» »	
12.	II	»	» »	
13.	III	»	» »	
14.	IV	»	» »	
15.	V	»	» »	
16.	VI	»	» »	

(α)	(β)			
17.	VII	Πεδινό	Νοσηλευτικό	Τμῆμα
18.	VIII	'Ορεινό	»	»
19.	IX	»	»	»
20.	X	»	»	»
21.	XI	»	»	»
22.	XII	»	»	»
23.	XIII	»	»	»
24.	XIV	Πεδινό	»	»
25.	XV	'Ορεινό	»	»
26.	XVI	»	»	»
27.	XVII	»	»	»
28.	XVIII	»	»	»
29.	20ό	»	»	»
30.	Δ1	Πεδινό	»	»
31.	Γ2	'Ορεινό	»	»
32.	Α2	»	»	»
33.	Σ3	Πεδινό	»	»
34.	21ο		»	»
	5. Μοῖρες Τραυματιοφορέων (ἀναπτυχθεῖσες)			
1.	Α'	Μοίρα	Τραυματιοφορέων	
2.	Β'	»	»	
3.	Γ'	»	»	
4.	Δ'	»	»	
5.	I	Μοίρα	Τραυματιοφορέων	
6.	II	»	»	
7.	III	»	»	
8.	IV	»	»	
9.	V	»	»	
10.	VI	»	»	
11.	VII	»	»	
12.	VIII	»	»	
13.	IX	»	»	
14.	X	»	»	
15.	XI	»	»	
16.	XII	»	»	
17.	XIII	»	»	
18.	XIV	»	»	
19.	XV	»	»	
20.	XVI	»	»	
21.	XVII	»	»	
22.	XIVII	»	»	
23.	20ή	»	»	
	6. Λόχοι 'Απολυμαντῶν (ἀναπτυχθέντες)			
	Σύνολο 7, δηλαδή οἱ Σ1, Σ2, Σ3, Σ4, Σ5, Σ6, Σ7 Λόχοι			
	7. Ὑγειονομικοί Ὅρχοι (ἀναπτυχθέντες)			
1.	Α'	Ὑγειονομικός	Ὅρχος	
2.	Β'	»	»	
3.	Γ'	»	»	
4.	Δ'	»	»	

(α)	(β)
	8. Ὑγειονομικές Ἀποθῆκες καί Φαρμακεῖα (ὑφισταμένες καί ἀναπτυχθεῖσες)
	α. Ὑφιστάμενες
1.	Α' Ὑγειονομική Ἀποθήκη
2.	Γ' Ὑγειονομική Ἀποθήκη
3.	Στρατιωτική Φαρμακαποθήκη
4.	Φαρμακεῖο Φρουρᾶς Ἀθηνῶν
5.	Φαρμακεῖο Φρουρᾶς Θεσ/νίκης
	β. Ἀναπτυχθεῖσες
6.	Ὑγειονομική Ἀποθήκη Λάρισας
7.	» » Καβάλας
8.	» » Πρέβεζας
	9. Ὀδοντιατρεῖα (ὑφιστάμενα)
1.	Ὀδοντιατρεῖο Φρουρᾶς Ἀθηνῶν
2.	Ὀδοντιατρεῖο Φρουρᾶς Θεσ/νίκης
	10. Ὑγειονομικοί Λόχοι Αὐτοκινήτων (ἀναπτυχθέντες)
	Σύνολο 6, δηλαδή οἱ Σ1, Σ2, Σ3, Σ4, Σ5, Σ6 Λόχοι.
	11. Ὑγειονομικοί Συρμοί (ἀναπτυχθέντες)
1.	Σ1 Ὑγειονομικός Συρμός
2.	Σ2 » »
3.	Σ3 » »
4.	Σ4 » »
5.	Σ5 » »
6.	Σ6 » »
7.	Σ7 » »
8.	Σ8 » »
	12. Λόχοι Νοσοκόμων (ὑφιστάμενοι)
1.	Α' Λόχος Νοσοκόμων
2.	Β' » »
3.	Γ' » »
4.	Δ' » »
5.	Ε' » »

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «Β»

Συγκεντρωτική Κατάσταση τῶν Ὑφιστάμενων καί Ἀναπτυχθέντων Ὑγειονομικῶν Σχηματισμῶν (Μονάδων—Μικρομονάδων) κατά τόν Πόλεμο 1940-1941 (1)

α/α	Κατηγορία Ὑγειονομικῶν Σχηματισμῶν	Ὑφιστάμενοι	Ἀναπτυχθέντες	Σύνολο	Παρατηρήσεις
1.	Νοσοκομεῖα	27	50	77	Συμπεριλαμβάνονται καί τά 5 Πλωτά Νοσοκομεῖα.
2.	Χειρουργεῖα	-	47	47	
3.	Ἔφεδρα Χειρουργικά Συνεργεῖα	-	19	19	
4.	Νοσηλευτικά τμήματα	-	34	34	
5.	Μοῖρες Τραυματιοφορέων	-	23	23	
6.	Λόχοι Ἀπολυμαντῶν	-	7	7	
7.	Ὑγειονομικοί ὅρχοι	-	4	4	
8.	Ὑγειονομικές ἀποθῆκες	3	3	6	
9.	Φαρμακεῖα Φρουρᾶς	2	-	2	
10.	Ὀδοντιατρεῖα »	2	-	2	
11.	Ὑγειονομικοί Λόχοι αὐτοκινήτων	-	6	6	
12.	Ὑγειονομικοί Συρμοί	-	8	8	
13.	Λόχοι Νοσοκόμων	5	-	5	Ἀπό αὐτά πλαισιώνονταν οἱ ὑγειονομικές μονάδες.
	Γενικό Σύνολο	39	201	240	

(1) Ἀρχεῖο ΔΙΣ/Φ. 601/Ε/7, σελ. 1-14. Ἀντιστράτηγου Ἀλέξανδρου Παπάγου «Ὁ Ἑλληνικός Στρατός καί ἡ πρός πόλεμον προπαρασκευή του», σελ. 247-253.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «Γ»

Κατάσταση Διευθύνσεων τῶν Ὑγειονομικῶν Ὑπηρεσιῶν τῶν Στρατηγείων Μεγάλων Μονάδων (Σχηματισμῶν) τοῦ Στρατοῦ καί Ἕδρες Σταθμεύσεώς τους κατά τόν Πόλεμο 1940-41

ΓΕΝΙΚΟ ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟ (28-10-40) (1)

ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἀνώτερος Γενικός Ἀρχίατρος Σερμπέτης Ἀριστοτέλης
ἀπό 28-10-40 μέχρι 16-12-40

Ἐφ. ἐκ Μονίμων Ἀνώτερος Γενικός Ἀρχίατρος Χριστόπουλος Χρῆστος
ἀπό 17-12-1940 μέχρι 27-4-41

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

Αὐτές τοῦ Στρατηγείου τοῦ ΓΣ
28-10-40 Ἀθήνα
27- 4-41 Εἴσοδος Γερμανῶν στήν Ἀθήνα.

ΤΜΗΜΑ ΣΤΡΑΤΙΑΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ (28-10-40) (1).

(ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟ)

ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

....

Ἐφ. ἐκ Μονίμων Ἀνώτερος Γενικός Ἀρχίατρος Δάβαρης Σταῦρος
ἀπό 3-3-41 μέχρι τῆς γενικῆς συνθηκολογήσεως.

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

Αὐτές τοῦ Στρατηγείου τοῦ ΤΣΔΜ
28-10-40 Καστοριά
30-11-40 Κορυτσά
17- 4-41 Βοτονόσι
23- 4-41 Γενική συνθηκολόγηση

ΤΜΗΜΑ ΣΤΡΑΤΙΑΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ (6-3-41) (1)

(ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟ)

ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Γενικός Ἀρχίατρος Τσακατίκας Ἠλίας
ἀπό 6-3-41 μέχρι τῆς γενικῆς συνθηκολογήσεως.

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

Αὐτές τοῦ Στρατηγείου τοῦ ΤΣΚΜ
6-3-41 Κοζάνη
23-4-41 Γενική συνθηκολόγηση

---

(1) Συγκρότηση.

ΤΜΗΜΑ ΣΤΡΑΤΙΑΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ (28 10 40) (1)

(ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟ)

ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Γενικός 'Αρχίατρος 'Αθανασάκος Εὐάγγελος
από 28-10-40 μέχρι 28-3-41
'Εφ. ἐκ Μονίμων 'Ανώτερος Γενικός 'Αρχίατρος Νινιός 'Ιωάννης
ἀπό 29-3-41 μέχρι τῆς συνθηκολογήσεως (9-4-41)

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

Αὐτές τοῦ Στρατηγείου τοῦ ΤΣΑΜ
28-10-40 Καβάλα
4- 3-41 Θεσσαλονίκη
9- 4-41 Συνθηκολόγηση

ΤΜΗΜΑ ΣΤΡΑΤΙΑΣ ΗΠΕΙΡΟΥ (14 2-41) (1)

(ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟ)

ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Γενικός 'Αρχίατρος Γκινάκας 'Επαμεινώνδας
ἀπό 16-2-41 μέχρι τῆς 30-4-41 καί μετά δηλαδή τή συνθηκολόγηση

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

Αὐτές τοῦ Στρατηγείου τοῦ ΤΣΗ
14-2-41 'Ιωάννινα
23-4-41 Γενική συνθηκολόγηση

ΤΜΗΜΑ ΣΤΡΑΤΙΑΣ ΘΡΑΚΗΣ (8-2-41) (1)

(ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟ)

ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Γενικός 'Αρχίατρος Τσακατίκας 'Ηλίας
ἀπό 8-2-41 μέχρι 5-3-41

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

Αὐτές τοῦ Στρατηγείου ΤΣΘ
8-2-41 'Αλεξανδρούπολη
6-3-41 Ἔπαυσε ὑφιστάμενο

Β' ΡΥΘΜΙΣΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ (28-10-40) (1)

(ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟ)

ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Γενικός 'Αρχίατρος Κατσαρός Κυριάκος
ἀπό 25-11-40 μέχρι 15-1-41

(1) Συγκρότηση

Γενικός 'Αρχίατρος Σαρικάκης 'Ιωάννης
από 16-1-41 μέχρι τῆς γενικῆς συνθηκολογήσεως

"Εδρες (Σταθμεύσεις)

Αὐτές τοῦ Στρατηγείου τοῦ Β' ΡΚ
28-10-40 Θεσσαλονίκη
10-11-40 Βέροια
20-11-40 'Αμύνταιο
27-11-40 Φλώρινα
9- 4-41 Κορυτσά
23- 4-41 Γενική συνθηκολόγηση

ΒΑΣΗ ΗΠΕΙΡΟΥ (28-10-40) (1)

(ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟ)

ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

'Επίατρος Παπαδόπουλος Χαρίλαος
από 28-10-40 μέχρι 7-1-41
Γενικός 'Αρχίατρος Γκινάκας 'Επαμεινώνδας
από 8-1-41 μέχρι 15-2-41

"Εδρες (Σταθμεύσεις)

Αὐτές τοῦ Στρατηγείου τῆς ΒΗ
28-10-40 Πρέβεζα
3-11-40 Μεσολόγγι
19-11-40 "Αρτα
'Αρχές 'Ιανουαρίου 1941 Πρέβεζα
23- 4-41 Γενική συνθηκολόγηση

Α' ΣΩΜΑ ΣΤΡΑΤΟΥ

(ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟ)

ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Γενικός 'Αρχίατρος Θεοφίλου Γεώργιος
από 28-10-40 μέχρι 4-12-40
Γενικός 'Αρχίατρος Παπαθεοδώρου Παναγιώτης
από 5-12-40 μέχρι .....

"Εδρες (Σταθμεύσεις)

Αὐτές τοῦ Στρατηγείου τοῦ Α' Σώματος Στρατοῦ
από 'Αθηνῶν μέχρι Δερβίτσανης Βόρειας 'Ηπείρου.
28-10-40 'Αθήνα
6-11-40 Εἴσοδος στόν ἀγώνα
23- 4-41 Γενική συνθηκολόγηση

Β' ΣΩΜΑ ΣΤΡΑΤΟΥ

(ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟ)

ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

"Εφ. ἐκ Μονίμων 'Ανώτερος Γενικός 'Αρχίατρος Δάβαρης Σταῦρος
από 28-10-40 μέχρι 8-1-41

(1) Συγκρότηση.

Γενικός 'Αρχίατρος 'Αργυρόπουλος Γεώργιος
από 9-1-41 μέχρι τῆς γενικῆς συνθηκολογήσεως

'Εδρες (Σταθμεύσεις)

Αὐτές τοῦ Στρατηγείου τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ
από Λάρισα μέχρι Μπαντελόγια Βόρειας 'Ηπείρου.
28-10-40 Λάρισα
31-10-40 Εἴσοδος στόν ἀγώνα
23- 4-41 Γενική συνθηκολόγηση

Γ' ΣΩΜΑ ΣΤΡΑΤΟΥ
(ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟ)
ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ
(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Γενικός 'Αρχίατρος Βούσουρας Γεώργιος
από 28-10-40 μέχρι τῆς γενικῆς συνθηκολογήσεως.

'Εδρες (Σταθμεύσεις)

Αὐτές τοῦ Στρατηγείου τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ
από Θεσσαλονίκης μέχρι Κορυτσᾶς Βορείου 'Ηπείρου
28-10-40 Θεσσαλονίκη
1-11-40 Εἴσοδος στόν ἀγώνα
23- 4-41 Γενική συνθηκολόγηση

ΟΜΑΔΑ ΜΕΡΑΡΧΙΩΝ ΤΣΑΜ (28-1-41) (1)
(ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟ)
ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ
(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

'Αρχίατρος Καραγεωργίου Δημήτριος
από 28-10-40 μέχρι 10-4-41 (συνθηκολόγηση τοῦ ΤΣΑΜ)

'Εδρες (Σταθμεύσεις)

Αὐτές τοῦ Στρατηγείου τῆς ΟΜΤΣΑΜ
28-10-40 Σιδηρόκαστρο
6- 4-41 Εἴσοδος στόν ἀγώνα
10- 4-41 Συνθηκολόγηση

Ι ΜΕΡΑΡΧΙΑ ΠΕΖΙΚΟΥ
(ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟ)
ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ
(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

'Αρχίατρος Μαντζουρανῆς 'Αριστείδης
από 28-10-40 μέχρι τῆς γενικῆς συνθηκολογήσεως

'Εδρες (Σταθμεύσεις)

Αὐτές τοῦ Στρατηγείου τῆς Μεραρχίας
από Λάρισα μέχρι Ροντίν Βορείου 'Ηπείρου.
28-10-40 Λάρισα
29-10-40 Εἴσοδος στόν ἀγώνα
22- 4-41 'Αποχώρηση ἐκ τοῦ Μετώπου κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως.

(1) Συγκρότηση.

II ΜΕΡΑΡΧΙΑ ΠΕΖΙΚΟΥ
(ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟ)
ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ
(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Γενικός Ἀρχίατρος Χαρώνης Γεώργιος
ἀπό 28-10-40 μέχρι 1-2-41

Ἀρχίατρος Τριανταφυλλάκος Δημήτριος
ἀπό 2-2-41 μέχρι τῆς γενικῆς συνθηκολογήσεως.

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

Αὐτές τοῦ Στρατηγείου τῆς Μεραρχίας
ἀπό Ἀθηνῶν μέχρι Λουκάτι – Τεπελενίου Βόρειας Ἠπείρου.

28-10-40 Ἀθήνα
17-11-40 Εἴσοδος στόν ἀγώνα
22- 4-41 Ἀποχώρηση ἐκ τοῦ Μετώπου κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως.

III ΜΕΡΑΡΧΙΑ ΠΕΖΙΚΟΥ
(ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟ)
ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ
(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἀρχίατρος Παπαλεωνίδας Δημήτριος
ἀπό 28-10-40 μέχρι 11-4-41

Ἀρχίατρος Ἀπαλλάκης Γεώργιος
ἀπό 12-4-41 μέχρι τῆς γενικῆς συνθηκολογήσεως.

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

Αὐτές τοῦ Στρατηγείου τῆς Μεραρχίας
ἀπό Πατρῶν μέχρι Κούτς Βόρειας Ἠπείρου.

28-10-40 Πάτρα
29-11-40 Εἴσοδος στόν ἀγώνα
22- 4-41 Ἀποχώρηση ἐκ τοῦ Μετώπου κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως.

IV ΜΕΡΑΡΧΙΑ ΠΕΖΙΚΟΥ
(ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟ)
ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ
(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἀρχίατρος Ἀνδρικόπουλος Χρῆστος
ἀπό 28-10-40 μέχρι μέσων Ἰανουαρίου 1941.

Ἐπίατρος Συλαϊδόπουλος Δημήτριος
ἀπό τά μέσα Ἰανουαρίου 1941 μέχρι τῆς γενικῆς συνθηκολογήσεως.

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

Αὐτές τοῦ Στρατηγείου τῆς Μεραρχίας
ἀπό Ναυπλίου μέχρι Ζουλιάτι Βόρειας Ἠπείρου.

28-10-40 Ναύπλιο
7-12-40 Εἴσοδος στόν ἀγώνα
22- 4-41 Ἀποχώρηση ἐκ τοῦ Μετώπου κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως.

V ΜΕΡΑΡΧΙΑ ΠΕΖΙΚΟΥ
(ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟ)
ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ
(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

'Αρχίατρος Φραγκουδάκης Γεώργιος
από 28-10-1940 μέχρι τής γενικής συνθηκολογήσεως τής Μεραρχίας.

Έδρες (Σταθμεύσεις)

Αυτές τού Στρατηγείου τής Μεραρχίας
από Χανιά Κρήτης μέχρι Τρεμπεσίνας Βόρειας 'Ηπείρου.
28-10-40 Χανιά
29- 1-41 Είσοδος στόν άγώνα
13- 4-41 'Αποχώρηση έκ τού Μετώπου

VI ΜΕΡΑΡΧΙΑ ΠΕΖΙΚΟΥ
(ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟ)
ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ
(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

'Αρχίατρος Καραγεωργίου Δημήτριος
από 28-10-40 μέχρι ....

Έδρες (Σταθμεύσεις)

Αυτές τού Στρατηγείου τής Μεραρχίας
από Σερρών μέχρι Μπούμπεσι Βόρειας 'Ηπείρου.
28-10-40 Σέρρες
9- 2-41 Είσοδος στόν άγώνα
22- 4-41 'Αποχώρηση έκ τού Μετώπου κατόπιν τής συνθηκολογήσεως.

VII ΜΕΡΑΡΧΙΑ ΠΕΖΙΚΟΥ
(ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟ)
ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ
(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

'Αρχίατρος Βλαχάκης Διονύσιος
από 28-4-40 μέχρι 10-4-41 (συνθηκολόγηση ΤΣΑΜ)

Έδρες (Σταθμεύσεις)

αυτές τού Στρατηγείου τής Μεραρχίας
28-10-40 Δράμα
6- 4-41 Είσοδος στόν άγώνα
10- 4-41 Συνθηκολόγηση (ΤΣΑΜ)

VIII ΜΕΡΑΡΧΙΑ ΠΕΖΙΚΟΥ
(ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟ)
ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ
(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

'Αρχίατρος Τσάπος 'Αμβρόσιος
από 28-10-40 μέχρι μέσων 'Ιανουαρίου 1941.
'Αρχίατρος Γουλιέλμος 'Ανάργυρος
από μέσων 'Ιανουαρίου 1941 μέχρι τής γενικής συνθηκολογήσεως.

Έδρες (Σταθμεύσεις)

Αυτές τού Στρατηγείου τής Μεραρχίας
από 'Ιωαννίνων μέχρι Καρδίκι Βόρειας 'Ηπείρου.

28-10-40 'Ιωάννινα
28-10-40 Εἴσοδος στόν ἀγώνα
22- 4-41 'Αποχώρηση ἐκ τοῦ Μετώπου κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως

IX ΜΕΡΑΡΧΙΑ ΠΕΖΙΚΟΥ

(ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟ)

ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

'Αρχίατρος 'Αντωνόπουλος Νικόλαος
ἀπό 28-10-40 μέχρι τῆς γενικῆς συνθηκολογήσεως.

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

Αὐτές τοῦ Στρατηγείου τῆς Μεραρχίας
ἀπό Καστοριᾶς μέχρι Ντερντούσια Βόρειας 'Ηπείρου.

28-10-40 Καστοριά
28-10-40 Εἴσοδος στόν ἀγώνα
22- 4-41 'Αποχώρηση ἐκ τοῦ Μετώπου κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως.

X ΜΕΡΑΡΧΙΑ ΠΕΖΙΚΟΥ

(ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟ)

ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

'Αρχίατρος Χατζηδάκης 'Απόστολος
ἀπό .... μέχρι τῆς συμπτύξεως τῆς Μεραρχίας.

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

Αὐτές τοῦ Στρατηγείου τῆς X Μεραρχίας
ἀπό Βέροιας μέχρι Ποπτσίτσι Βόρειας 'Ηπείρου.

28-10-40 Βέροια
14-11-40 Εἴσοδος στόν ἀγώνα
22- 4-41 'Αποχώρηση ἐκ τοῦ Μετώπου κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως.

XI ΜΕΡΑΡΧΙΑ ΠΕΖΙΚΟΥ

(ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟ)

ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

'Αρχίατρος Κοντογιάννης 'Ιωάννης
ἀπό .... μέχρι 20-12-40
'Αρχίατρος Καλλιγεράκης Κων/νος
ἀπό 21-12-40 μέχρι ....

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

Αὐτές τοῦ Στρατηγείου τῆς Μεραρχίας
ἀπό Θεσσαλονίκης μέχρι Σλατίνας Βόρειας 'Ηπείρου.

28-10-40 Θεσσαλονίκη
18-11-40 Εἴσοδος στόν ἀγώνα
15- 4-41 'Αποχώρηση ἐκ τοῦ Μετώπου

XII ΜΕΡΑΡΧΙΑ ΠΕΖΙΚΟΥ
(ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟ)
ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ
(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἀρχίατρος Θεοδοσιάδης Γεώργιος
ἀπό 28-10-40 μέχρι τῆς συμπτύξεως τῆς Μεραρχίας (15-4-41)

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

Αὐτές τοῦ Στρατηγείου τῆς Μεραρχίας
ἀπό Κομοτηνῆς μέχρι Σοφουλάρ (Βερμίου).
28-10-40 Κομοτηνή
6- 3-41 Μετακίνηση πρός Κεντρική Μακεδονία (ὑπό τό ΤΣΚΜ)
6- 4-41 Εἴσοδος στόν ἀγώνα
15- 4-41 Ἀποχώρηση ἐκ τοῦ Μετώπου

XIII ΜΕΡΑΡΧΙΑ ΠΕΖΙΚΟΥ
(ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟ)
ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ
(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἀρχίατρος Πλουμῆς Σταμάτιος
ἀπό 28-10-40 μέχρι ....

Ἕδρες (Σταθμεύσεως)

Αὐτές τοῦ Στρατηγείου τῆς Μεραρχίας
ἀπό Ἀλεξανδρουπόλεως μέχρι Γκραμποβίτσας Βόρειας Ἠπείρου.
28-10-40 Ἀλεξανδρούπολη
18-11-40 Εἴσοδος στόν ἀγώνα
22- 4-41 Ἀποχώρηση ἐκ τοῦ Μετώπου κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως.

XIV ΜΕΡΑΡΧΙΑ ΠΕΖΙΚΟΥ
(ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟ)
ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ
(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἀρχίατρος Σταθάκης Γεώργιος
ἀπό 28-10-40 μέχρι ....

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

Αὐτές τοῦ Στρατηγείου τῆς Μεραρχίας
28-10-40 Ξάνθη
6- 4-41 Εἴσοδος στόν ἀγώνα
10- 4-41 Συνθηκολόγηση

XV ΜΕΡΑΡΧΙΑ (τέως IV Ταξιαρχία) ΠΕΖΙΚΟΥ (1)
(ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟ)
ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ
(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἐπίατρος Μαστακούρης Βασίλειος
ἀπό 28-10-40 μέχρι 31-12-40

(1) Αὔγουστος 1940 συγκρότηση τῆς IV Ταξιαρχίας Πεζικοῦ. Στίς 6-12-40 μετονομάστηκε σέ XV Μεραρχία Πεζικοῦ.

'Επίατρος Πανόπουλος 'Ηλίας
από 1-1-41 μέχρι 19-3-41
'Αρχίατρος Φραγκούλης 'Ιωάννης
από 10-3-41 μέχρι τέλος Μαρτίου 1941
'Επίατρος Μαστακούρης Βασίλειος
από τέλους Μαρτίου 1941 μέχρι τῆς γενικῆς συνθηκολογήσεως.

"Εδρες (Σταθμεύασεις)

Αὐτές τοῦ Στρατηγείου τῆς Ταξιαρχίας—Μεραρχίας,
από Φλώρινα μέχρι Βινοκάτζι Βόρειας 'Ηπείρου.
28-10-40 Φλώρινα
28-10-40 Εἴσοδος στόν ἀγώνα
22- 4-41 'Αποχώρηση ἐκ τοῦ Μετώπου κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως.

XVI ΜΕΡΑΡΧΙΑ (τέως XVI Ταξιαρχία) ΠΕΖΙΚΟΥ (1)

(ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟ)

ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

'Επίατρος Καντάς Κων/νος
από 28-10-40 μέχρι τῆς 12-1-41
'Αρχίατρος Γιαννιτσιώτης Σταῦρος
από 13-1-41 μέχρι 16-2-41
'Αρχίατρος Μπούχαλης Γεώργιος
από 17-2-41 μέχρι τῆς γενικῆς συνθηκολογήσεως.

"Εδρες (Σταθμεύσεις)

Αὐτές τοῦ Στρατηγείου τῆς Ταξιαρχίας — Μεραρχίας
από Λαμίας μέχρι Πεστάνι Βόρειας 'Ηπείρου.
28-10-40 Λαμία
16- 1-41 Εἴσοδος στόν ἀγώνα
22- 4-41 'Αποχώρηση ἐκ τοῦ Μετώπου κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως.

XVII ΜΕΡΑΡΧΙΑ ΠΕΖΙΚΟΥ (28-10-40) (2)

(ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟ)

ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

'Ιατρός Κωνσταντακάκης Εὐάγγελος
από 28-10-40 μέχρις 23-1-41
'Επίατρος Παπαβασιλείου 'Αχιλλεύς από 24-1-41 μέχρι τῆς γενικῆς συνθηκολογήσεως.

"Εδρες (Σταθμεύσεις)

Αὐτές τοῦ Στρατηγείου τῆς Μεραρχίας
από Θεσ/νίκης μέχρι Ροντίν τῆς Βόρειας 'Ηπείρου.
28-10-40 Θεσσαλονίκη
30-11-40 Εἴσοδος στόν ἀγώνα
22- 4-41 'Αποχώρηση ἐκ τοῦ Μετώπου κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως.

---

(1) 28-10-40 Συγκρότηση τῆς XVI Ταξιαρχίας Πεζικοῦ.
12-12-40 'Ανάπτυξη σέ XVI Μεραρχία Πεζικοῦ.
(2) Συγκρότηση.

XVIII ΜΕΡΑΡΧΙΑ ΠΕΖΙΚΟΥ (11-12-40) (1)

(ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟ)

ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἰατρός Πολίτης Γεώργιος
ἀπό Δεκεμβρίου 1940 μέχρι τέλους Ἰανουαρίου 1941
Ἐπίατρος Κουτροβίδης Δημήτριος
ἀπό Φεβρουαρίου 1941 μέχρι 10-4-41 (συνθηκολόγηση)

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

Αὐτές τοῦ Στρατηγείου τῆς Μεραρχίας
11-12-40 Βυρώνεια
6- 4-41 Εἴσοδος στόν ἀγώνα
10- 4-41 Συνθηκολόγηση

19η ΜΗΧΑΝΟΚΙΝΗΤΟΣ ΜΕΡΑΡΧΙΑ (24-1-41) (1)

(ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟ)

ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἐπίατρος Φερμανιάν Ἀράμ
ἀπό 30-1-41 (συνθηκολόγηση)

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

Αὐτές τοῦ Στρατηγείου τῆς Μεραρχίας
ἀπό Ἀθηνῶν μέχρι Λαχανᾶ
24-1-41 Ἀθήνα
6-4-41 Εἴσοδος στόν ἀγώνα
10-4-41 Συνθηκολόγηση

XX ΜΕΡΑΡΧΙΑ ΠΕΖΙΚΟΥ (12-2-41) (1)

(ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟ)

ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἐπίατρος Ζαμπῖκος Κων/νος
ἀπό 12-2-41 μέχρι συμπτύξεως τῆς Μεραρχίας (15-4-41)

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

Αὐτές τοῦ Στρατηγείου τῆς Μεραρχίας
ἀπό Φλώρινα μέχρι Κάτω Γραμματικό.
12-2-41 Περιοχή Φλώρινα
6-4-41 Κάτω Γραμματικό
15-4-41 Τσοτύλι (σύμπτυξη—ἀποχώρηση ἐκ τοῦ Μετώπου)

21η ΤΑΞΙΑΡΧΙΑ ΠΕΖΙΚΟΥ (23-3-41) (2)

(ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟ)

ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἐπίατρος Νίκου Γεώργιος
ἀπό 23-3-41 μέχρι 24-4-41 (διαλύσεως), κατόπιν τῆς γενικῆς συνθηκολογήσεως.

(1) Συγκρότηση
(2) 5-3-41 Συγκρότηση

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

Αὐτές τοῦ Στρατηγείου τῆς Ταξιαρχίας
23-3-41 Μπίγλιστα
9-4-41 Ἀετός (Φλώρινα)
20-4-41 Μέτσοβο
23-4-41 Καλαμπάκα (διάλυση)

ΜΕΡΑΡΧΙΑ ΙΠΠΙΚΟΥ (28-10-40) (1)

(ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟ)

ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἀρχίατρος Φαρμακίδης Κων/νος
ἀπό 28-10-40 μέχρι τῆς γενικῆς συνθηκολογήσεως

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

Αὐτές τοῦ Στρατηγείου τῆς Μεραρχίας
ἀπό Λαγκαδᾶ μέχρι Μπιτίνσκα τῆς Βόρειας Ἠπείρου.
28-10-40 Λαγκαδάς
3-11-40 Εἴσοδος στόν ἀγώνα
22- 4-41 Ἀποχώρηση ἐκ τοῦ Μετώπου κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως

ΤΑΞΙΑΡΧΙΑ ΝΕΣΤΟΥ (5-3-41) (1)

(ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟ)

ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἐπίατρος Βάλβης Γεώργιος
ἀπό 5-3-41 μέχρι τῆς συνθηκολογήσεως τοῦ ΤΣΑΜ.

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

Αὐτές τοῦ Στρατηγείου τῆς Ταξιαρχίας
5-3-41 Ξάνθη
6-4-41 Εἴσοδος στόν ἀγώνα
10-4-41 Ἀποχώρηση ἐκ τοῦ Μετώπου.

ΤΑΞΙΑΡΧΙΑ ΕΒΡΟΥ (6-3-41) (2)

(ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟ)

ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἔφ. ἐκ Μονίμων Ἐπίατρος Κωνσταντινίδης Ἰωάννης
ἀπό 6-3-41 μέχρι διαπεραιώσεως στό Τουρκικό ἔδαφος (10-4-41)

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

Αὐτές τοῦ Στρατηγείου τῆς Ταξιαρχίας
6-3-41 Ἀλεξανδρούπολη
6-4-41 Εἴσοδος στόν ἀγώνα
10-4-41 Διαπεραίωση στό Τουρκικό ἔδαφος.

---

(1) 5-3-41 Συγκρότηση
(2) 6-3-41 Ἀνεξάρτητη ὑπό τό Γενικό Στρατηγεῖο.

ΤΑΞΙΑΡΧΙΑ ΙΠΠΙΚΟΥ
(ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟ)
ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ
(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

'Επίατρος Πανόπουλος 'Ηλίας
από 28-10-40 μέχρι 31-12-40 όταν διαλύθηκε τό Στρατηγείο τῆς Ταξιαρχίας.

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

Αὐτές τοῦ Στρατηγείου τῆς Ταξιαρχίας
από Θεσσαλονίκης μέχρι Φράσερι Βόρειας 'Ηπείρου.

28-10-40 Θεσσαλονίκη
1-11-40 Εἴσοδος στόν ἀγώνα
1- 1-41 Διάλυση Στρατηγείου τῆς Ταξιαρχίας

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «Δ»

Κατάσταση Διευθύνσεων καί Διοικήσεων τῶν Ὑγειονομικῶν Σχηματισμῶν (Μονάδων καί Μικρομονάδων) τοῦ Στρατοῦ κατά τόν Πόλεμο 1940-41

Α'. ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΑ

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΑΓΡΙΝΙΟΥ (28-10-40) ([1])

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

'Επίατρος Πρίφτης 'Αντώνιος
από 28-10-40 μέχρι ....
Ἔφ. ἐκ Μονίμων 'Επίατρος Μαστοράκος 'Ιωάννης
από .... μέχρι ....
Γενικός 'Αρχίατρος Βαλταδῶρος Φιλάρετος
από 11-1-41 μέχρι 30-5-41 (διάλυση)

1ο ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

'Αρχίατρος Πρίντζος 'Ιωάννης
από 28-10-40 μέχρι ἀρχῶν Μαΐου 1941

2ο ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ (14-1-41) ([2])

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Γενικός 'Αρχίατρος Μαρκάκης Γεώργιος
από 14-1-41 μέχρι 20-4-41 πού φονεύθηκε ἐκ τοῦ βομβαρδισμοῦ τοῦ Νοσοκομείου.
'Αρχίατρος 'Ανδρικόπουλος Χρῆστος
από 20-4-41 μέχρι 22-4-41

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἔφ. ἐκ Μονίμων 'Επίατρος 'Ηλιόπουλος Δημοσθένης
από .... μέχρι ....

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΦΛΩΡΙΝΑΣ

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

'Ιατρός Ματσούκας 'Ιωάννης
από 28-10-40 μέχρι 13-4-41 (διάλυση)

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΚΟΖΑΝΗΣ

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

'Αρχίατρος Μπούχαλης Γεώργιος
από 13-11-40 μέχρι 13-2-41

ΠΡΟΣΚΑΙΡΟ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΚΟΡΥΤΣΑΣ

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

'Ιατρός Νικολάκος Παναγιώτης
από 18-12-40 μέχρι ....

(1) Συγκρότηση.
(2) 'Ημερομηνία διαιρέσεως τοῦ Στρατ. Νοσοκομείου 'Ιωαννίνων σέ 1ο καί 2ο Νοσοκομεῖο.

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΒΕΡΟΙΑΣ
(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἐπίατρος Μουτάφης Κων/νος
από 28-10-40 μέχρι 20-12-40
Ἀρχίατρος Γιάνναρος Κων/νος
από 21-12-40 μέχρι τέλους τοῦ πολέμου.

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΚΙΛΚΙΣ
(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἔφεδρος ἐκ Μονίμων Γενικός Ἀρχίατρος Κώνστανς Γ.
από 28-10-40 μέχρι ....

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΣΙΔΗΡΟΚΑΣΤΡΟΥ
(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἰατρός Μοσχίδης ....
από 28-10-40 μέχρι ....
Ἐπίατρος Πάτσιος Δημήτριος
από......... μέχρι 2-4-41
Ἐφ. Ὑπίατρος Λεφάκης ....
από 3-4-41 μέχρι 14-4-41
Ἐφ. Ὑπίατρος Ζερβός Εὐστράτιος
από 15-4-41 μέχρι 20-4-41

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΣΕΡΡΩΝ
(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἐφ. ἐκ Μονίμων Γενικός Ἀρχίατρος Μοσχοβίτης Α.
από 28-10-40 μέχρι ....

Δ' ΓΕΝΙΚΟ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΔΡΑΜΑΣ
(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Γενικός Ἀρχίατρος Νικολόπουλος Γεώργιος
από 28-10-40 μέχρι 9-4-41 (συνθηκολόγηση)

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΚΑΒΑΛΑΣ
(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἔφεδρος ἐκ Μονίμων Γενικός Ἀρχίατρος Μαρίνος Ἰωάννης
από .... μέχρι 3-5-1941 (διάλυση τοῦ Νοσοκομείου).

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΠΟΛΕΩΣ
(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἐπίατρος Τσουκόπουλος Κων/νος
από 26-1-40 μέχρι τέλους τοῦ πολέμου

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΞΑΝΘΗΣ
(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἐπίατρος Γερανιώτης Βασίλειος
από 28-10-40 μέχρι 29-10-40
Ἐφ. ἐκ Μονίμων Ἀρχίατρος Πετρίδης Νικόλαος
από 30-10-40 μέχρι ....

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΚΟΜΟΤΗΝΗΣ (29-10-40) (1)

(ΔΙΕΘΥΝΤΕΣ)

'Επίατρος Μουντακαλάκης Δημήτριος
από 28-10-40 μέχρι 29-10-40

Ε' ΓΕΝΙΚΟ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥΠΟΛΕΩΣ (11-3-41) (2)

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Γενικός 'Αρχίατρος Τσακατίκας 'Ηλίας
από 28-10-40 μέχρι 29-10-40
'Επίατρος Μουντακαλάκης Δημήτριος
από 30-10-40 μέχρι 2-11-40
Έφ. 'Αρχίατρος Τρακόπουλος Δημήτριος
από 3-11-40 μέχρι 5-11-40

2ο ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΜΥΤΙΛΗΝΗΣ (12-3-41) (3)

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Γενικός 'Αρχίατρος Τσακατίκας 'Ηλίας
από 6-11-40 μέχρι 2-3-41
Έφ. 'Αρχίατρος Τρακόπουλος Δημήτριος
από 3-3-41 μέχρι 2-5-41
'Ιατρός Στενός Λουκάς
από 3-5-41 μέχρι 12-5-41
'Επίατρος Γεωργίου Κων/νος
από 13-5-41 μέχρι 31-7-41

Γ' ΓΕΝΙΚΟ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Γενικός 'Αρχίατρος Μαρίνος Ρήγας
από 28-10-40 μέχρι 2-12-40 καί
από 28-12-40 μέχρι 3-1-41
'Αρχίατρος 'Απαλλάκης Γεώργιος
από 3-12-40 μέχρι 27-12-40
....

1ο ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ (30-10-40) (4)

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

....
'Αρχίατρος 'Απαλλάκης Γεώργιος
από..........μέχρι..........
....

2ο ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ (30-10-40) (4)

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Έφ. έκ Μονίμων Ζαχαράκης Κων/νος
από 30-10-40 μέχρι......
....

(1) Μεταφέρθηκε στήν 'Αλεξανδρούπολη.
(2) Μετακινήθηκε στή Μυτιλήνη.
(3) 'Ονομάστηκε τό μεταφερθέν τῆς 'Αλεξανδρουπόλεως.
(4) Συγκρότηση.

3ο ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ (2-11-40) (1)

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἔφεδρος ἐκ Μονίμων Ἀρχίατρος Κοζαδῖνος Νικόλαος
ἀπό 1-11-40 μέχρι 26-11-40
Ἀρχίατρος Γιάνναρος Κων/νος
ἀπό 27-11-40 μέχρι 11-12-40

4ο ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ (31-10-40) (1)

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἔφεδρος ἐκ Μονίμων Γενικός Ἀρχίατρος Οἰκονόμου Ἀθ.
ἀπό 31-10-40 μέχρι ....
Ἔφεδρος ἐκ Μονίμων Γενικός Ἀρχίατρος Ναστόπουλος Ἀλέξανδρος
ἀπό .... μέχρι ....

5ο ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ (31-10-40) (1)

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἔφεδρος ἐκ Μονίμων Γενικός Ἀρχίατρος Παπαναργύρου Ν.
ἀπό 31-10-40 μέχρι ....
....

6ο ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ (2-11-40) (1)

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Γενικός Ἀρχίατρος Οἰκονομόπουλος Γ.
ἀπό 2-11-40 μέχρι ....
....

7ο ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ (3-1-41) (1)

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἀρχίατρος Ἀπαλλάκης Γεώργιος
ἀπό 3-1-41 μέχρι 5-4-41
Γενικός Ἀρχίατρος Ἀθανασάκος Εὐάγγελος
ἀπό 6-4-41 μέχρι 9-4-41 (συνθηκολόγηση)

Β' ΓΕΝΙΚΟ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΛΑΡΙΣΑΣ

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Γενικός Ἀρχίατρος Σκληβανιώτης Στέφανος
ἀπό 29-10-40 μέχρι 2-3-41
....

1ο ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΛΑΡΙΣΑΣ (18-11-40) (1)

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἔφεδρος ἐκ Μονίμων Ἀρχίατρος Ζερβός Μιχαήλ
ἀπό 18-11-40 μέχρι 21-11-40
Ἔφεδρος ἐκ Μονίμων Γενικός Ἀρχίατρος Σκυριανός Δημήτριος
ἀπό 22-11-40 μέχρι ....
....

4ο ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΑΙΔΗΨΟΥ (18-11-40) (1)

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἔφεδρος ἐκ Μονίμων Ἀρχίατρος Γαϊτανάρος Παναγιώτης
ἀπό 18-11-40 μέχρι 17-4-41

(1) Συγκρότηση.

Σ1 ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΔΙΑΚΟΜΙΔΗΣ (28-10-40) (1)
(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἀρχίατρος Φραγκούλης Ἰωάννης
ἀπό 28-10-40 μέχρι 8-5-41 (διάλυση)

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

28-10-40 Χαλκίδα
3-11-40 Σέρρες
10-11-40 Ὡραιόκαστρο Θεσσαλονίκης
21-11-40 Φλώρινα
10- 4-41 Βασιλικά
13- 3-41 Ἰωάννινα
17- 4-41 Ἀγρίνιο μέχρι 8-5-41 Διάλυση

Σ2 ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΔΙΑΚΟΜΙΔΗΣ
(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Γενικός Ἀρχίατρος Λογοθέτης Ἠλίας
ἀπό 28-10-40 μέχρι 12-4-41
Ἰατρός Μαριολόπουλος Δημήτριος
ἀπό 13-4-41 μέχρι 26-4-41

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

9-11-40 Σωτήρ (Ἀμύνταιο)
15-12-40 Ἀμύνταιο καί Ξυνό Νερό
27-12-40 Φλώρινα
10- 3-41 Ἐλασσόνα
20- 4-41 Ἀγρίνιο (Ἔνταξη στό Νοσοκομεῖο Ἀγρινίου)

Σ3 ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΔΙΑΚΟΜΙΔΗΣ (28-10-40) (1)
(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἀρχίατρος Γουλιέλμος Ἀνάργυρος
ἀπό 28-10-40 μέχρι 9-1-41
Γενικός Ἀρχίατρος Τσάπος Ἀμβρόσιος
ἀπό 10-1-41 μέχρι 19-1-41
Ἐπίατρος Κοντογιάννης Ἰωάννης
ἀπό 20-1-41 μέχρι 3-2-41
Ἐν τ. ἀπ. Ἐπίατρος Μαντούβαλος Δρακούλης
ἀπό 4-2-41 μέχρι 9-3-41
Γενικός Ἀρχίατρος Κατσαρός Κυριάκος
ἀπό 10-3-41 μέχρι 23-4-41 (διάλυση)

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

28-10-40 Χαλκίδα
4-11-40 Λάρισα
25-11-40 Ἐμίν Ἀγᾶ
9-12-40 Ἰωάννινα
23- 4-41 Διάλυση

Σ4 ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΔΙΑΚΟΜΙΔΗΣ (28-10-40) (1)
(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἰατρός Μαρκέτος Νικόλαος
ἀπό 28-10-40 μέχρι 15-11-40
Ἔφ. ἐκ. Μον. Ἐπίατρος Γαβαλᾶς Ἐμμανουήλ
ἀπό 16-11-40 μέχρι 25-12-40

---

(1) Συγκρότηση

'Επίατρος Καραπιστόλης Γεώργιος
από 26-12-40 μέχρι 11-2-41

Γενικός 'Αρχίατρος Χαρώνης Γεώργιος
από 12-2-41 μέχρι 3-5-41 (διάλυση)

Έδρες (Σταθμεύσεις)

28-10-40 Πάτρα
15-11-40 'Ασβεστοχώρι (Θεσσαλονίκης)
27-12-40 'Αμφιλοχία
14- 2-41 Γράψι
29- 4-41 'Αγρίνιο
3- 5-41 Διάλυση

ΠΛΩΤΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ «ΑΤΤΙΚΗ» (28-10-40) (1)

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

'Επίατρος Τσαπόγας Δημήτριος
από .... μέχρι 25-2-41

'Υποπλοίαρχος 'Ιατρός Θωμόπουλος Θ.
από 26-2-41 μέχρι 12-4-41 (Καταβύθιση τοῦ πλοίου)

ΠΛΩΤΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ «ΑΝΔΡΟΣ» (3-2-41) (1)

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Έφ. 'Υπίατρος Κορυάρος Νικόλαος
από 21-2-41 μέχρι 10-3-41

Έφ. 'Υπίατρος Π.Ν. Παπαγεωργίου 'Αντώνιος
από 11-3-41 μέχρι 24-4-41 (καταβύθιση πλοίου)

ΠΛΩΤΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ «ΣΩΚΡΑΤΗΣ» (29-12-40) (1)

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Έφ. ἐκ Μονίμων Πλωτάρχης 'Ιατρός Λαμπρούλιας Νικόλαος
από 29-12-40 μέχρι 22-4-41 (καταβύθιση τοῦ πλοίου)

Α' ΓΕΝ. ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Γενικός 'Αρχίατρος Τραγκογιάννης Δημοσθένης
από 28-10-40 μέχρι 5-2-41

Έφεδρος ἐκ Μονίμων 'Υποστράτηγος 'Υγειονομικοῦ Κανδρεβιώτης 'Αλέξανδρος
από 6-2-41 μέχρι 25-4-41

Γενικός 'Αρχίατρος Σαρικάκης 'Ιωάννης
από 26-4-41 μέχρι 30-5-41

Γενικός 'Αρχίατρος Μαρίνος Ρῆγας
από 1-6-41 μέχρι 1-7-41

2ο ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Γενικός 'Αρχίατρος Βαλταδῶρος Φιλαρέτος
από 28-10-40 μέχρι 9-1-41

Έφ. ἐκ Μονίμων 'Ανώτερος Γενικός 'Αρχίατρος Μαυραγάνης Βασίλειος
από 10-1-41 μέχρι 23-4-41

---

(1) Συγκρότηση.

3ο ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

'Αρχίατρος Μάνεσης 'Ανδρέας
από 28-10-40 μέχρι 8-11-40
'Εφ. έκ Μονίμων Γενικός 'Αρχίατρος Μπαλής 'Απόστολος
από 9-11-40 μέχρι 26-4-41.

4ο ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΑΘΗΝΩΝ (ΙΠΠΟΚΡΑΤΕΙΟ) (30-10-40) (1)
(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Γενικός 'Αρχίατρος Παπαθεοδώρου Παναγιώτης
από 30-10-40 μέχρι ....
"Εφεδρος έκ Μονίμων 'Υποστράτηγος 'Υγειονομικού Βασιλείου Δήμος
από .... μέχρι 21-4-41
Γενικός 'Αρχίατρος 'Αθανασάκος Εὐάγγελος
από 22-4-41 μέχρι 5-6-41

5ο ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΑΘΗΝΩΝ (ΑΡΣΑΚΕΙΟ–ΨΥΧΙΚΟΥ) (28-10-40) (1)
(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Γενικός 'Αρχίατρος Σαρικάκης 'Ιωάννης
από 28-10-40 μέχρι 8-1-41
"Εφεδρος έκ Μονίμων 'Αρχίατρος Μιχαλόπουλος 'Ιωάννης
από 9-11-41 μέχρι 22-2-41

6ο ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΑΝΘΗΩΝ (ΛΟΥΤΡΑΚΙ) (28-10-40) (1)
(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

'Επίατρος Καβαλιώτης Ζαχαρίας
από 28-10-40 μέχρι 12-11-40
'Αρχίατρος Μάνεσης 'Ανδρέας
από 13-11-40 μέχρι 14-4-41
'Εφ. έκ Μονίμων 'Αρχίατρος Ζαχαράκης Κων/νος
από 15-4-41 μέχρι 24-4-41
'Εφ. έκ Μονίμων 'Επίατρος Λέκκας Δημήτριος
από 25-4-41 μέχρι 2-5-41 (διάλυση)

7ο ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΑΘΗΝΩΝ (ΕΡΥΘΡΟΣ ΣΤΑΥΡΟΣ) (10-11-40) (1)
(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

'Εφ. έκ Μονίμων 'Αρχίατρος Γεωργαλάς Νικόλαος
από 10-11-40 μέχρι 8-5-41
'Αρχίατρος Φαρμακίδης Κων/νος
από 9-5-41 μέχρι 6-6-41
Γενικός 'Αρχίατρος 'Αθανασάκος Εὐάγγελος
από 7-6-41 μέχρι 8-7-41

8ο ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΑΘΗΝΩΝ (ΠΟΛΥΚΛΙΝΙΚΗ–ΒΑΡΒΑΚΕΙΟ ΑΘΗΝΩΝ) (17-11-40) (1)
(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

'Εφ. έκ Μονίμων Γενικός 'Αρχίατρος 'Αντωνόπουλος Γεώργιος
από 17-11-40 μέχρι 21-12-40

....

'Εφ. έκ Μονίμων 'Αρχίατρος Δελακοβίας Κων/νος
από 22-2-41 μέχρι 27-4-41
'Επίατρος Γερανιώτης Βασίλειος
από 28-4-41 μέχρι 7-5-41

---

(1) Συγκρότηση.

9ο ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΑΘΗΝΩΝ (ΜΑΙΕΥΤΗΡΙΟ Μ. ΗΛΙΑΔΗ)
(10-11-40) (1)
(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἔφεδρος ἐκ Μονίμων Ἀρχίατρος Βούσγρας Ἠλίας
ἀπό 10-11-40 μέχρι 27-5-41

10ο ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΑΘΗΝΩΝ (ΛΕΟΝΤΕΙΟΣ ΣΧΟΛΗ) (10-11-40) (1)
(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἔφεδρος ἐκ Μονίμων Ἀρχίατρος Κρητικός Δημήτριος
ἀπό 10-11-40 μέχρι 30-4-41
Ἀρχίατρος Γιάνναρος Κων/νος
ἀπό 1-5-41 μέχρι 11-5-41

11ο ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΑΘΗΝΩΝ (ΚΟΛΛΕΓΙΟ ΨΥΧΙΚΟΥ) (28-10-40) (1)
(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἔφ. ἐκ Μονίμων Ἀρχίατρος Βουδικλάρης Παναγιώτης
ἀπό 28-12-40 μέχρι 30-1-41

12ο ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΑΘΗΝΩΝ (ΛΟΥΤΡΑΚΙ)
(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἐπίατρος Καβαλιώτης Ζαχαρίας
ἀπό 2-1-41 μέχρι ....

13ο ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΑΘΗΝΩΝ (ΠΟΛΥΤΕΧΝΙΚΟ) (1-1-41) (1)
(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἔφεδρος ἐκ Μονίμων Ἀνώτερος Γενικός Ἀρχίατρος Θεριανός Σπυρίδων
ἀπό 1-1-41 μέχρι 26-4-41
Ἐπίατρος Φυλακτός Ἀδριανός
ἀπό 27-4-41 μέχρι 6-5-41
Γενικός Ἀρχίατρος Παπαθεοδώρου Παναγιώτης
ἀπό 7-5-41 μέχρι 31-5-41

14ο ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΑΘΗΝΩΝ (ΙΩΣΗΦΟΓΛΕΙΟ ΟΡΦΑΝΟΤΡΟΦΕΙΟ ΚΑΛΛΙΘΕΑΣ)
(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἔφεδρος Ἐπίατρος Μαλαμίδας Εὐστάθιος
ἀπό 9-1-41 μέχρι 18-2-41
....

15ο ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΑΘΗΝΩΝ (ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΛΕΣΧΗ) (11-1-41) (1)
(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἔφ. ἐκ Μονίμων Γενικός Ἀρχίατρος Μπρίνιας Ἀνδρέας
ἀπό 11-1-41 μέχρι 7-4-41
Γενικός Ἀρχίατρος Τσάπος Ἀμβρόσιος
ἀπό 8-4-41 μέχρι 26-7-41

16ο ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΑΘΗΝΩΝ (7ο ΓΥΜΝΑΣΙΟ ΠΑΓΚΡΑΤΙΟΥ) (31-1-41) (1)
(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἀρχίατρος Βάος Παντελῆς
ἀπό 31-1-41 μέχρι 10-4-41
....

(1) Συγκρότηση.

17ο ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΑΘΗΝΩΝ (ΣΧΟΛΕΙΑ ΑΜΑΡΟΥΣΙΟΥ) (5-2-41) (1)

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Έφεδρος έκ Μονίμων Γενικός 'Αρχίατρος Παπαθεοδώρου 'Ιωάννης
από 5-2-41 μέχρι 27-4-41

....

Γενικός 'Αρχίατρος Κατσαρός Κυριάκος
από 21-5-41 μέχρι ....

18ο ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΑΘΗΝΩΝ (ΖΑΠΠΕΙΟ—ΣΤΡ. ΛΕΣΧΗ)

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Έφ. 'Επίατρος Μαλαμίδας Εύστάθιος
από 6-2-41 μέχρι 26-4-41
Γενικός 'Αρχίατρος Σταθόπουλος Κων/νος
από 27-4-41 μέχρι τέλους Μαΐου 1941

19ο ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΑΘΗΝΩΝ (ΚΟΛΛΕΓΙΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΑΡΘΕΝΑΓΩΓΕΙΟΥ) (17-2-41) (1)

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Έφεδρος 'Επίατρος Πολυχρονόπουλος Κων/νος
από 17-2-41 μέχρι 25-2-41
Έφεδρος 'Αρχίατρος Πολ. Διαθεσιμότητος Περατζάκης 'Εμμανουήλ
από 26-2-41 μέχρι 6-3-41
'Αρχίατρος Μάνεσης 'Ανδρέας
από 7-3-41 μέχρι 6-4-41 (διάλυση)

20ο ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΑΘΗΝΩΝ (ΒΟΥΛΑΣ: ΠΑΙΔΙΚΕΣ ΕΞΟΧΕΣ ΚΑΙ ΒΡΕΦΟΚΟΜΕΙΟ) (17-2-41) (1)

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Έφεδρος 'Επίατρος Τσαπάρας Σπυρίδων
από 17-2-41 μέχρι 6-3-41
Έφεδρος έκ Μονίμων 'Αρχίατρος Ζορμπάς Χρήστος
από 7-3-41 μέχρι 2-5-41 (διάλυση)

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΝΑΥΠΛΙΟΥ

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

'Επίατρος Εύτυχιάκος 'Ιωάννης
από 28-10-40 μέχρι 5-2-41

....

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΤΡΙΠΟΛΕΩΣ (6-2-41) (1)

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

'Επίατρος Εύτυχιάκος 'Ιωάννης
από 6-2-41 μέχρι διαλύσεώς του (1-5-41)

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΠΑΤΡΩΝ

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

....

'Ανώτερος Γενικός 'Αρχίατρος Βασιλείου Σπυρίδων
από 27-4-41 μέχρι 30-4-41

(1) Συγκρότηση.

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΧΑΛΚΙΔΑΣ
(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἐπίατρος Παπαδόπουλος Χαρ.
ἀπό 30-10-40 μέχρι 5-11-40
Ἔφεδρος ἐκ Μονίμων Γενικός Ἀρχίατρος Ρηγόπουλος Παναγιώτης
ἀπό 6-11-40 μέχρι 20-4-41

Β'. ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΟΙ ΟΡΧΟΙ

Β' ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΟΣ ΟΡΧΟΣ (1-11-40) (1)
(ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ)

Ἐπίατρος Μανουσάκης Ἐμμανουήλ
ἀπό 1-11-40 μέχρι 20-3-41
Ἰατρός Μεταξᾶς Γεώργιος
ἀπό 21-3-41 μέχρι 2-4-41
Ἔφεδρος Ὑπίατρος Μυρεσιώτης Εὐάγγελος
ἀπό 3-4-41 μέχρι 17-4-41

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

1-11-40 Λάρισα
14-11-40 Ἑπταχώρι
25-11-40 Λεσκοβίκι
7- 1-41 Περιοχή Κλεισούρας
13- 4-41 Διαταγή συμπτύξεως
23- 4-41 Διάλυση κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως

Γ' ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΟΣ ΟΡΧΟΣ (28-10-40) (1)
(ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ)

Ἐπίατρος Παπαβασιλείου Ἀχιλλεύς
ἀπό 28-10-40 μέχρι 22-1-41
Ἰατρός Κωνσταντακάκης Εὐάγγελος
ἀπό 23-1-41 μέχρι πέρατος τοῦ πολέμου.

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

28-10-40 Θεσσαλονίκη
31-10-40 Φλώρινα
7-11-40 Βασιλικά Καστοριᾶς
24-11-40 Κρυσταλλοπηγή
30-11-40 Κορυτσά
12- 4-41 Διαταγή συμπτύξεως
23- 4-41 Διάλυση κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως

Γ'. ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΟΙ ΣΥΡΜΟΙ

Σ4 ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΟΣ ΣΥΡΜΟΣ (28-10-40) (1)
(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

....

Ἔφεδρος Ὑπίατρος Στουραΐτης Δημήτριος
ἀπό 19-3-41 μέχρι 26-4-41 (διάλυση)

(1) Συγκρότηση.

Σ6 ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΟΣ ΣΥΡΜΟΣ (31-10-40) ([1])

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἔφεδρος Ὑπίατρος Στουραΐτης Δημήτριος
ἀπό 31-10-40 μέχρι 1-2-41

....

Δ΄. ΛΟΧΟΙ ΑΠΟΛΥΜΑΝΤΩΝ

Σ1 ΛΟΧΟΣ ΑΠΟΛΥΜΑΝΤΩΝ (29-10-40) ([1])

(ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ)

....

Ἔφεδρος Ὑπολοχαγός Πυρ/κοῦ Γρηγοράκης Γεώργιος
ἀπό 6-11-40 μέχρι ....

....

Ἔφεδρος Ὑπίατρος Μαργαρίτης Ἰωάννης
ἀπό .... μέχρι ....

Ἔφεδρος Ἀνθυπολοχαγός Πεζικοῦ Παπαγεωργίου Σωτήριος
ἀπό 23-3-41 μέχρι ....

Σ4 ΛΟΧΟΣ ΑΠΟΛΥΜΑΝΤΩΝ (29-10-40) ([1])

(ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ)

Ἔφεδρος Ἀνθυπασπιστής Πυρ/κοῦ Πεταλωτής Περικλῆς
ἀπό 29-10-40 μέχρι 30-10-40

Ἔφεδρος Ἀνθυπολοχαγός Πυρ/κοῦ Ζαφειρόπουλος Θεόδωρος
ἀπό 31-10-40 μέχρι 19-4-41

Σ6 ΛΟΧΟΣ ΑΠΟΛΥΜΑΝΤΩΝ (28-10-40) ([1])

(ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ)

Ἔφεδρος Ἀνθυπολοχαγός Παπαμαργαρίτης Στέργιος
ἀπό 28-10-40 μέχρι ....

Σ7 ΛΟΧΟΣ ΑΠΟΛΥΜΑΝΤΩΝ (28-10-40) ([1])

(ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ)

Ἔφεδρος Ἀνθυπολοχαγός Πυρ/κοῦ Λαμπαδάκης Νικόλαος
ἀπό 28-10-40 μέχρι 22-2-41

Ε΄. ΦΑΡΜΑΚΑΠΟΘΗΚΕΣ—ΦΑΡΜΑΚΕΙΑ

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΦΑΡΜΑΚΑΠΟΘΗΚΗ ΑΘΗΝΩΝ

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Γενικός Ἀρχιφαρμακοποιός Σκανδαλάκης Κων/νος
ἀπό 28-10-1940 μέχρι 12-2-1944

ΦΑΡΜΑΚΕΙΟ ΦΡΟΥΡΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἀρχιφαρμακοποιός Κοκκάρης Νικόλαος
ἀπό 28-10-1940 μέχρι 10-11-1944

(1) Συγκρότηση.

ΦΑΡΜΑΚΕΙΟ ΦΡΟΥΡΑΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Φαρμακοποιός Θεοδωρόπουλος Ἐμμανουήλ
ἀπό 28-10-1940 μέχρι 20-4-1941

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

28-10-40 Λάρισα
8-11-40 Καλαμπάκα
7-12-40 Ἀσφάκα (Ἰωαννίνων)
1- 1-41 Μπουλαράτ (Ἀργυροκάστρου)
12- 4-41 Διαταγή συμπτύξεως καί κίνηση πρός Νότια
23- 4-41 Καλαμπάκα διάλυση

ΣΤ'. ΧΕΙΡΟΥΡΓΕΙΑ

Σ5 ΟΡΕΙΝΟ ΧΕΙΡΟΥΡΓΕΙΟ (28-10-40) (1)

(ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ)

Ἀνθυπίατρος Κουλούρης Περικλῆς
ἀπό 28-10-40 μέχρι 29-12-40
Ἔφ. Ὑπίατρος Λάσκαρης Σωτήριος
ἀπό 30-12-40 μέχρι 24-2-41
Ἰατρός Μαυρογένης Νικόλαος
ἀπό 25-2-41 μέχρι πέρατος τοῦ πολέμου

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

28-10-40 Χαλκίδα
10-11-40 Ἀσβεστοχώρι (Θεσσαλονίκης)
13-12-40 Ἀρμενοχώρι (Φλώρινας)
17- 1-41 Καπέστιστα (Ἀλβανίας)
7- 2-41 Μπίγλιτσα (Ἀλβανίας)
20- 3-41 Νικολάρο (Ἀλβανίας)
30-3-41 Βαστόμι (Ἀλβανίας)
10-4-41 Διαταγή συμπτύξεως καί κίνηση πρός Νότια
26-4-41 Τρίκαλα-διάλυση

Α' ΠΕΔΙΝΟ ΧΕΙΡΟΥΡΓΕΙΟ

(ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ)

Ἐπίατρος Ντούλας Κων/νος
ἀπό .... μέχρι ....

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

7- 1-41 Μονή Βελᾶς

Α' ΧΕΙΡΟΥΡΓΕΙΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΡΥΘΡΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ (29-10-40) (1)

(ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ)

Ἔφ. Ἰατρός Ζουμπούλης Σπυρίδων
ἀπό 29-10-40 μέχρι πέρατος τοῦ πολέμου.

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

....
17-11-40 Καστράκι—Καλαμπάκας
.... Ἀγρίνιο
.... Ἄρτα
1- 2-41 Ἀμφιλοχία

---

(1) Συγκρότηση

Β' ΧΕΙΡΟΥΡΓΕΙΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΡΥΘΡΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ (29-10-40) (1)

(ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ)

Έφ. έκ Μονίμων Ίατρός Σεραφείμ Άναστάσιος
από 29-10-40 μέχρι πέρατος τοῦ πολέμου

Έδρες (Σταθμεύσεις)

29-10-40 Άθήνα
11-11-40 Κοζάνη
4-12-40 Καστοριά
12- 1-41 Κορυτσά
16- 3-41 Κοζάνη μέχρι 8-4-41 (διαταγή συμπτύξεως καί κινήσεις πρός Νότια)
20- 4-41 Μεσολόγγι (ένταξη στό Στρατ. Νοσοκομεῖο Μεσολογγίου)
6- 5-41 Διάλυση κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως.

Ια ΟΡΕΙΝΟ ΧΕΙΡΟΥΡΓΕΙΟ (28-10-40) (1)

(ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ)

Ίατρός Σιατερλῆς Χρῆστος
από 28-10-40 μέχρι πέρατος τοῦ πολέμου

Έδρες (Σταθμεύσεις) (1)

9-11-40 Έπταχώρι
7- 1-41 Κοσίνα
14- 2-41 Μπάλι
15- 4-41 Διαταγή συμπτύξεως
23- 4-41 Διάλυση κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως

Ιβ ΟΡΕΙΝΟ ΧΕΙΡΟΥΡΓΕΙΟ (28-10-40) (1)

(ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ)

....
Ίατρός Γιούνης Δημήτριος
από 1-11-40 μέχρι πέρατος τοῦ πολέμου

Έδρες (Σταθμεύσεις)

....
9-11-40 Πεντάλοφο
7- 1-41 Πακομίτι
14- 2-41 Σούκα (Χάνι Μπαλαμπάνι προωθημένο κλιμάκιο)
15- 4-41 Διαταγή συμπτύξεως
16- 4-41 Διάλυση κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως

ΙΙα ΟΡΕΙΝΟ ΧΕΙΡΟΥΡΓΕΙΟ (28-10-40) (1)

(ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ)

Ύπίατρος Αύρηλιώνης Διονύσιος
από 28-10-40 μέχρι πέρατος τοῦ πολέμου

Έδρες (Σταθμεύσεις)

28-10-40 Άθήνα
25-11-40 Σταυροσκιάδι
7-12-40 Πολίτσιανη
6- 1-41 Μονή Άγ. Σώστη παρά τή Μέγκουλα, Τμῆμα του στό Πολιτσάνι
16- 4-41 Διαταγή συμπτύξεως πρός Νότια
23- 4-41 Διάλυση κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως

---

(1) Συγκρότηση.

IIβ ΟΡΕΙΝΟ ΧΕΙΡΟΥΡΓΕΙΟ (28-10-40) (1)

(ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ)

Ὑπίατρος Κρεμύδας Βασίλειος
ἀπό 28-10-40 μέχρι πέρατος πολέμου

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

28-10-40 Ἀθήνα
14-11-40 Μέτσοβο
15- 1-41 Γκιάτι
16- 4-41 Διαταγή συμπτύξεως πρός Νότια
23- 4-41 Διάλυση κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως

IIIα ΟΡΕΙΝΟ ΧΕΙΡΟΥΡΓΕΙΟ (28-10-40) (1)

(ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ)

Ἐφ. Ὑπίατρος Διαμαντάκος Κων/νος
ἀπό .... μέχρι ....

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

28-10-40 Πάτρα
30-11-40 Πέπελ
8-12-40 Δέλβινο
12-12-40 Νιβίτσα
24-12-40 Ἅγιοι Σαράντα
7- 1-41 Ἅγιος Βασίλειος
16- 4-41 Διαταγή συμπτύξεως
23- 4-41 Διάλυση κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως

IVα ΟΡΕΙΝΟ ΧΕΙΡΟΥΡΓΕΙΟ (28-10-40) (1)

(ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ)

Ἔφεδρος Ὑπίατρος Παπακωνσταντίνου Κων/νος
ἀπό 28-10-40 μέχρι πέρατος τοῦ πολέμου 9-5-41 (διάλυση)

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

28-10-40 Ναύπλιο
9-12-40 Λαζαράτες
13-12-40 Κολώνιο (Βομβαρδισμός 19-12-40)
20-12-40 Συμβολή Γαρδικιώτου (ποταμοῦ) καί Γκολεμίου (Χειμάρας)
15- 4-41 Διαταγή συμπτύξεως
9- 5-41 Διάλυση κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως

IVβ ΟΡΕΙΝΟ ΧΕΙΡΟΥΡΓΕΙΟ (28-10-40) (1)

(ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ)

Ἰατρός Κουτρολίκος Δρόσος
ἀπό 28-10-40 μέχρι πέρατος τοῦ πολέμου (14-5-41 διάλυση)

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

28-10-40 Ναύπλιο
9-12-40 Λαζαράτες
13-12-40 Κολώνιο
16-12-40 Γκολέμι
13- 2-41 Λιμπόχοβο
20- 3-41 Ρίμπα
15- 4-41 Διαταγή συμπτύξεως
14- 5-41 Διάλυση κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως

(1) Συγκρότηση.

Vα ΟΡΕΙΝΟ ΧΕΙΡΟΥΡΓΕΙΟ (28-10-40) (1)

(ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ)

Ὑπίατρος Μοσχολιός Κων/νος
 ἀπό 12-2-41 μέχρι πέρατος τοῦ πολέμου

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

28-10-40 Χανιά
26- 1-41 Κοκιάρι
13- 2-41 Μπάλι (Τρεμπεσίνας) μέχρι τίς 12-4-41 (διαταγή κινήσεως πρός Νότια)
19- 5-41 Διάλυση στόν Ψαθόπυργο Ἀχαΐας

Vβ ΟΡΕΙΝΟ ΧΕΙΡΟΥΡΓΕΙΟ (1-11-40) (1)

(ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ)

Ἔφεδρος Ὑπίατρος Μανοῦσος Νικόλαος
 ἀπό 1-11-40 μέχρι 27-1-41 (τραυματίστηκε ἀπό ἀεροπορικό βομβαρδισμό)

....

Ἔφεδρος Ὑπίατρος Καμπίτσης Σαράντης
 ἀπό 27-4-41 μέχρι 6-5-41

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

28-10-40 Χανιά
30-11-40 Ἀμύνταιο
14-12-40 Μπίγλιτσα
20- 1-41 Μπόροβα
14- 2-41 Τολιάρι
14- 3-41 Μπάλι (Τρεμπεσίνα)
13- 4-41 Διαταγή συμπτύξεως
6- 5-41 Διάλυση κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως

VIIα ΠΕΔΙΝΟ ΧΕΙΡΟΥΡΓΕΙΟ (28-10-40) (1)

(ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ)

Ἰατρός Κοδέλλας Κων/νος
 ἀπό 28-10-40 μέχρι τῆς συνθηκολογήσεως (10-4-41)

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

28-10-40 Δοξάτο (Δράμας)
1-11-40 Ξηροπόταμος (Δράμας)
1- 3-41 Στό 25ο χιλιόμετρο τῆς ὁδοῦ Προσωτσάνης — Κάτω Νευροκοπίου
10- 4-41 Διάλυση κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως

VIIβ ΠΕΔΙΝΟ ΧΕΙΡΟΥΡΓΕΙΟ (28-10-40) (1)

(ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ)

Ἰατρός Ἀνδρουλακάκης Ἀνδρέας
 ἀπό 28-10-40 μέχρι τῆς συνθηκολογήσεως (10-4-41)

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

28-10-40 Δοξάτο (Δράμας)
1- 3-41 Μυλοπόταμος (Δράμας)
7- 3-41 Ὑποτομέας Τουλουμπάρ τό ἕνα κλιμάκιο καί Πλατανιά (Δράμας) τό ἄλλο κλιμάκιο
10- 4-41 Διάλυση κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως

---

(1) Συγκρότηση.

VIIIα ΟΡΕΙΝΟ ΧΕΙΡΟΥΡΓΕΙΟ (28-10-40) (1)

(ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ)

'Ιατρός Παπαλάμπρου Εὐάγγελος
ἀπό 28-10-40 μέχρι πέρατος τοῦ πολέμου

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

28-10-40 'Ιωάννινα
29-10-40 Πετσάλι
14-11-40 'Ελαία
30-11-40 Δελβινάκι
17- 2-41 Στή συμβολή Γκολεμίου (Χειμάρας) καί Γαρδικιώτη (ποταμοῦ)
14- 4-41 Διαταγή συμπτύξεως
29- 4-41 Διάλυση κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως

VIIIβ ΟΡΕΙΝΟ ΧΕΙΡΟΥΡΓΕΙΟ (28-10-40) (1)

(ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ)

'Ιατρός Μαρινάκης Δημοσθένης
ἀπό 28-10-40 μέχρι πέρατος τοῦ πολέμου

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

28-10-40 'Ιωάννινα (Ζομβίλα)
29-10-40 Πετσάλι
1-11-40 'Αραχωβίτσα
9-12-40 Μαυρόπουλο
17- 2-41 Σπηλιές (Κλιμάκιο στό Γκολέμι)
14- 4-41 Διαταγή συμπτύξεως
29- 4-41 Διάλυση κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως

ΙΧβ ΟΡΕΙΝΟ ΧΕΙΡΟΥΡΓΕΙΟ (28-10-40) (1)

(ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ)

'Ιατρός 'Ελευθερίου Γεώργιος
ἀπό .... μέχρι 16-12-40
'Ιατρός Κορκολόπουλος 'Οδυσσεύς
ἀπό 17-12-40 μέχρι πέρατος τοῦ πολέμου

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

28-10-40 'Αγία Κυριακή
14-11-40 Βράτσιανη
25-11-40 Σοβιανή
22- 4-41 Διαταγή συμπτύξεως
23- 4-41 Διάλυση κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως

Χβ ΟΡΕΙΝΟ ΧΕΙΡΟΥΡΓΕΙΟ (28-10-40) (1)

(ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ)

'Ιατρός Μαυρογένης Νικόλαος
ἀπό 28-10-40 μέχρι 31-1-41
'Ιατρός Φιλιππίδης Γεώργιος
ἀπό 1-2-41 μέχρι ....

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

28-10-40 Ἔδεσσα
12-11-40 'Αμμούδα (Νεστορίου)
16-11-40 Μοσχόπολη (Βόρειας 'Ηπείρου)
6-12-40 'Οσόγια (» »)

(1) Συγκρότηση.

19-12-40 Κάτω Μογκλίτσα (Βόρειας Ἠπείρου)
12- 4-41 Διαταγή συμπτύξεως καί κίνηση πρός Νότια
23- 4-41 Διάλυση κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως

XIIα ΠΕΔΙΝΟ ΧΕΙΡΟΥΡΓΕΙΟ (29-10-40) (1)

(ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ)

Ἰατρός Καλαρᾶς Νικόλαος
ἀπό 29-10-40 μέχρι πέρατος τοῦ πολέμου

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

29-10-40 Διδυμότειχο
12- 3-41 Περιοχή Γρεβενῶν (μή ἀναπτυγμένο)
16- 4-41 Διαταγή συμπτύξεως
23- 4-41 Διάλυση κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως

XIIIα ΟΡΕΙΝΟ ΧΕΙΡΟΥΡΓΕΙΟ (28-10-40) (1)

(ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ)

Ὑπίατρος Κωστόπουλος Θεμιστοκλῆς
ἀπό 28-10-40 μέχρι πέρατος τοῦ πολέμου.

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

28-10-40 Ἀλεξανδρούπολη
14-11-40 Βατοχώρι
26-12-40 Λεσνίτσα (Βόρειας Ἠπείρου)
12- 4-41 Διαταγή συμπτύξεως
23- 4-41 Διάλυση κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως

XIVβ ΠΕΔΙΝΟ ΧΕΙΡΟΥΡΓΕΙΟ (28-10-40) (1)

(ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ)

Ἰατρός Γαϊτάνος Ἰωάννης
ἀπό 28-10-40 μέχρι τῆς συνθηκολογήσεως (10-4-41)

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

28-10-40 Μόρσα (Παλαιά Μορσίνη — Ξάνθης)
5-11-40 Νέος Ζυγός (Ξάνθης)
11- 3-41 Γραβούνα (Χρυσουπόλεως)
6- 4-41 Σκοπός Χρυσουπόλεως (Α' Κλιμάκιο τοῦ Χειρουργείου) — Γραβούνα Χρυσουπόλεως (Β' Κλιμάκιο τοῦ Χειρουργείου).
10- 4-41 Διάλυση κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως

XVα ΟΡΕΙΝΟ ΧΕΙΡΟΥΡΓΕΙΟ (28-10-40) (1)

(ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ)

Ἰατρός Ζούκιος Χαράλαμπος
ἀπό 28-10-40 μέχρι 15-1-41
Ἰατρός Μαστακούρης Βασίλειος
ἀπό 15-1-41 μέχρι 31-3-41

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

....
25-11-40 Κοσίνα
14- 2-41 Ροντίν
16- 4-41 Διαταγή συμπτύξεως
23- 4-41 Διάλυση κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως

---

(1) Συγκρότηση.

XVβ ΟΡΕΙΝΟ ΧΕΙΡΟΥΡΓΕΙΟ (28-10-40) (1)

(ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ)

Ἰατρός Γιαννίτσης Ἠλίας
από 23-11-40 μέχρι πέρατος τοῦ πολέμου

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

....
24-12-40 Μπόροβα
3- 1-41 Φράτταρι
14- 2-41 Μπούμπεσι
14 -4-41 Διαταγή συμπτύξεως
23 -4-41 Διάλυση κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως

XVΙβ ΟΡΕΙΝΟ ΧΕΙΡΟΥΡΓΕΙΟ (30-10-40) (1)

(ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ)

Ἔφεδρος Ὑπίατρος Θεολογίδης Δημήτριος
ἀπό 30-10-40 μέχρι 24-12-40 καί ἀπό 9-1-41 μέχρι 30-1-41.
Ἔφεδρος Ἀνθυπίατρος Παραμέας Νικόλαος
ἀπό 25-12-40 μέχρι 8-1-41
Ἰατρός Σαμαρᾶς Ἀναστάσιος
ἀπό 31-1-41 μέχρι πέρατος τοῦ πολέμου

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

30-10-40 Λαμία
17-12-40 Περιοχή Φλώρινας
16- 1-41 Περιοχή Δεβόλη—Τομορίτσα
9- 2-41 Ζεπέτς
26- 2-41 Βρέπσκα
14- 4-41 Διαταγή συμπτύξεως
24- 4-41 Διάλυση κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως

XVΙΙα ΟΡΕΙΝΟ ΧΕΙΡΟΥΡΓΕΙΟ (28-10-40) (1)

(ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ)

Ἰατρός Ρεντζέπης Ἠλίας
ἀπό 28-10-40 μέχρι πέρατος τοῦ πολέμου

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

28-10-40 Περιοχή Θεσσαλονίκης
25-11-40 Περιοχή Διποταμιᾶς
6- 1-41 Περιοχή Ζεμπάκ
9- 2-41 Περιοχή ἀνατολικῶς Κλεισούρας
25- 3-41 Ρίμπα
14- 4-41 Διαταγή συμπτύξεως
24- 4-41 Διάλυση κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως

XVΙΙβ ΟΡΕΙΝΟ ΧΕΙΡΟΥΡΓΕΙΟ (28-10-40) (1)

(ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ)

Ἰατρός Μόραλης Ἰωάννης
ἀπό 28-10-40 μέχρι πέρατος τοῦ πολέμου

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

28-10-40 Περιοχή Θεσσαλονίκης
25-11-40 Περιοχή Διποταμιᾶς
6- 1-41 Περιοχή Ζεμπάκ
9- 2-41 Περιοχή ἀνατολικῶς Κλεισούρας
14- 4-41 Διαταγή συμπτύξεως
24- 4-41 Διάλυση κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως

(1) Συγκρότηση.

XVIII ΠΕΔΙΝΟ ΧΕΙΡΟΥΡΓΕΙΟ (ΠΡΩΗΝ Σ2 ΠΕΔ. ΧΕΙΡ.) (28-10-40) (1)
(ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ)

Ἐπίατρος Κανατσούλης Ἀθανάσιος
ἀπό 28-10-40 μέχρι 6-2-41
Ἰατρός Πολίτης Γεώργιος
ἀπό 7-2-41 μέχρι 1 Μαΐου 1941, λειτούργησε καί μετά τήν συνθηκολόγηση στό κενό Δημοτικό Νοσοκομεῖο Θεσσαλονίκης.

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

28-10-40	Χαλκίδα
....	Κάτω Πορρόϊα (Σερρῶν)
15- 3-41	Θεοδώροβο (»)
7- 4-41	Ἀλέξια (Κιλκίς)
10- 4-41	Ἀποχώρηση ἐκ τῆς ζώνης τῶν ἐπιχειρήσεων ἐξαιτίας τῆς συνθηκολογήσεως
1- 5-41	Διάλυση (στή Θεσσαλονίκη).

20ο ΟΡΕΙΝΟ ΧΕΙΡΟΥΡΓΕΙΟ (20-2-41) (1)
(ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ)

Ἰατρός Καίσαρης Νικήτας
ἀπό 20-2-41 μέχρι πέρατος τοῦ πολέμου

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

20- 2-41	Ἀρμενοχώρι (Φλώρινας)
8- 3-41	Κέλλη (Φλώρινας Α' Κλιμάκ.)
16- 3-41	Πύργος (Κοζάνης Β' Κλιμάκ.)
10- 4-41	Διαταγή συμπτύξεως
23- 4-41	Διάλυση κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως

Ζ'. ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΑ ΤΜΗΜΑΤΑ

Α' ΠΕΔΙΝΟ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΟ ΤΜΗΜΑ
(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἐφ. Ὑπίατρος Ἀργείτης Νικόλαος
ἀπό .... μέχρι ....
....

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

....
....

7- 1-41	Μονή Βελᾶς
16- 4-41	Διαταγή συμπτύξεως
23- 4-41	Διάλυση κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως

Σ1 ΠΕΔΙΝΟ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΟ ΤΜΗΜΑ (28-10-40) (1)
(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἐφ. Ὑπίατρος Καραβᾶς Κων/νος
ἀπό 28-10-40 μέχρι ....

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

28-10-40	Λάρισα
15-11-40	Καλαμπάκα
28-11-40	Ἐμίν Ἀγᾶ

(1) Συγκρότηση.

28-12-40 Μπουλαράτ ('Αργυροκάστρου)
12- 4-41 Διαταγή συμπτύξεως
23- 4-41 Διάλυση κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως

Σ4 ΟΡΕΙΝΟ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΟ ΤΜΗΜΑ (29-10-40) (1)

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἔφ. Ἀνθστής Ὑγειονομικοῦ Βλαστός Κων/νος
από 29-10-40 μέχρι 2-11-41
Ἔφ. Ἀνθ/τρος Βεηζαδές Βασίλειος
ἀπό 3-11-40 μέχρι 6-1-41
Ἔφ. Ὑπίατρος Πεζᾶς Ἀντώνιος
ἀπό 7-1-41 μέχρι 14-2-41
Ὑπίατρος Σασάδης Γερμανός
ἀπό 15-2-41 μέχρι 2-3-41
Ἔφ. ἐκ Μον. Ἰατρός Κεραμεύς Ἰωάννης
ἀπό 3-3-41 μέχρι πέρατος τοῦ πολέμου

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

29-10-40 Χαλκίδα
10-11-40 Γρεβενά
10-12-40 Κόνιτσα
28-12-40 Πρεμετή (Βόρειας Ἠπείρου)
30-12-40 Κούταλι (» »)
13- 4-41 Διαταγή συμπτύξεως
27- 4-41 Διάλυση κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως

Σ6 ΟΡΕΙΝΟ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΟ ΤΜΗΜΑ (28-10-40) (1)

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἔφ. Ὑπίατρος Μερικάκης Στυλιανός
ἀπό 28-10-40 μέχρι πέρατος τοῦ πολέμου

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

28-10-40 Τεγέα ('Αρκαδίας)
30-10-40 Ἄρτα
20- 1-41 Κούταλι (Βόρειας Ἠπείρου)
28- 1-41 Μουτάρι (Βόρειας Ἠπείρου)
11- 4-41 Λεσκοβίκι (Βόρειας Ἠπείρου)
18- 4-41 Διαταγή συμπτύξεως
28- 4-41 Διάλυση κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως

ΙΙ ΟΡΕΙΝΟ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΟ ΤΜΗΜΑ (28-10-40) (1)

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ὑπίατρος Καλούλης Μιχαήλ
ἀπό 15-11-40 μέχρι 4-2-41

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

15-11-40 Καλαμπάκα
1-12-40 Πολίτσανι
6- 1-41 Λαζαράτες
16- 4-41 Διαταγή συμπτύξεως πρός Νότια
23- 1-41 Διάλυση κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως

(1) Συγκρότηση.

III ΟΡΕΙΝΟ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΟ ΤΜΗΜΑ (28-10-40) (1)

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Έφ. Ύπίατρος Παπαϊωάννου Γεώργιος
ἀπό .... μέχρι ....

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

28-10-40 Πάτρα
....
....
....
7- 1-41 Ἅγιος Βασίλειος (Βόρειας Ἠπείρου)
16- 4-41 Διαταγή συμπτύξεως
23- 4-41 Διάλυση κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως

VIII ΟΡΕΙΝΟ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΟ ΤΜΗΜΑ (28-10-40) (1)

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ύπίατρος Τσαγκαράκης Γεώργιος
ἀπό 28-10-40 μέχρι πέρατος τοῦ πολέμου

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

28-10-40 Ἰωάννινα
29-10-40 Πετσάλι (Τμῆμα στό Κεφαλόβρυσο)
....
17- 2-41 Τό 1ο Κλιμάκιο γιά ἐνίσχυση τοῦ VIIIα Ὀρ. Χειρουργείου καί τό 2ο στήν Τσεπούνα γιά ἐνίσχυση τῆς VIII Μοίρας Τραυματιοφορέων
14- 4-41 Διαταγή συμπτύξεως
29- 4-41 Διάλυση κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως

XV ΟΡΕΙΝΟ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΟ ΤΜΗΜΑ (28-10-40) (1)

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ύπίατρος Κόκορης Παναγιώτης
ἀπό 28-10-40 μέχρι πέρατος τοῦ πολέμου

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

....
25-11-40 Κοσίνα
14- 2-41 Καΐσα
16- 4-41 Διαταγή συμπτύξεως
23- 4-41 Διάλυση κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως

XVI ΟΡΕΙΝΟ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΟ ΤΜΗΜΑ (28-10-40) (1)

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

....
Έφ. Ύπίατρος Θεολογίτης Δημήτριος
ἀπό 1-2-41 μέχρι ....
....

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

30-10-40 Λαμία
17-12-40 Περιοχή Φλώρινας
16- 1-41 Περιοχή Δεβόλη—Τομορίτσα
26- 2-41 Κοβάτσι
14- 4-41 Διαταγή συμπτύξεως
24- 4-41 Διάλυση κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως

---

(1) Συγκρότηση.

20ο ΟΡΕΙΝΟ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΟ ΤΜΗΜΑ (20-2-41) ([1])

(ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ)

Ἰατρός Χαιρόπουλος Γεώργιος
ἀπό 20-2-41 μέχρι πέρατος τοῦ πολέμου

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

20- 2-41 Ἀρμενοχώρι (Φλώρινας)
8- 3-41 Κέλλη (Φλώρινας)
9- 4-41 Πέτρα (Ἀμυνταίου Φλώρινας)
12- 4-41 Διαταγή συμπτύξεως
13- 4-41 Διάλυση

Η'. ΜΟΙΡΕΣ ΤΡΑΥΜΑΤΙΟΦΟΡΕΩΝ

Β' ΜΟΙΡΑ ΤΡΑΥΜΑΤΙΟΦΟΡΕΩΝ (28-10-40) (1)

(ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ)

Ὑπίατρος Μοσχολιός Κων/νος
ἀπό 28-10-40 μέχρι 27-11-40
Ἐφ. Ὑπίατρος Παπανικολάου Δ.
ἀπό 28-11-40 μέχρι ....
Ἐφ. Ὑπίατρος Γιαννιτσιώτης Ν.
ἀπό .... μέχρι ....
Ὑπίατρος Μοσχολιός Κων/νος
ἀπό 21-1-41 μέχρι 10-2-41
Ἰατρός Διαμαντόπουλος Ἀντώνιος
ἀπό 11-2-40 μέχρι πέρατος τοῦ πολέμου

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

28-10-40 Λάρισα)
14-11-40 Σιάτιστα) Διοίκηση, γιατί ἀνέπτυσσε κλιμάκια μέ προωθημένους
21-11-40 Ἑπταχώρι) σταθμούς ὑγειονομικῶν αὐτοκινήτων
25-11-40 Μπόροβα)
6- 1-41 Κοκιάρι)
16- 4-41 Διαταγή συμπτύξεως
23- 4-41 Διάλυση κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως

Γ' ΜΟΙΡΑ ΤΡΑΥΜΑΤΙΟΦΟΡΕΩΝ (28-10-40) ([1])

(ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ)

Ἰατρός Ἀποστολόπουλος Γεώργιος
ἀπό 28-10-40 μέχρι πέρατος τοῦ πολέμου

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

28-10-40 Θεσσαλονίκη
31-10-40 Φλώρινα
7-11-40 Βασιλειάδα (Καστοριᾶς)
30-11-40 Κορυτσά (Βόρειας Ἠπείρου)
9- 3-41 Μπόριγια (Βόρειας Ἠπείρου)
13- 4-41 Διαταγή συμπτύξεως πρός Νότια
23- 4-41 Διάλυση κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως

Ι ΜΟΙΡΑ ΤΡΑΥΜΑΤΙΟΦΟΡΕΩΝ (28-10-40) ([1])

(ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ)

Ἰατρός Δελάκος Παναγιώτης
ἀπό 28-10-40 μέχρι 15-3-41

(1) Συγκρότηση.

Έφ. Ύπίατρος Κουνούπης Άπόστολος
από 16-3-41 μέχρι ....

Έδρες (Σταθμεύσεις)

28-10-40 Βόλος
12-11-40 Γρεβενά (ή Διοίκηση)
25-11-40 Πεντάλοφο
21-12-40 Νόκριτσα
1- 1-41 Πακομίτι
16- 1-41 Σούκα
21- 2-41 Τσιορογκούνι
15- 4-41 Διαταγή συμπτύξεως
23- 4-41 Διάλυση κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως

II ΜΟΙΡΑ ΤΡΑΥΜΑΤΙΟΦΟΡΕΩΝ (28-10-40) (1)

(ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ)

Ίατρός Άρβανίτης Κων/νος
από 28-10-40 μέχρι 8-3-41
Ίατρός Άνδρεόπουλος Άντώνιος
από 9-3-41 μέχρι πέρατος τοῦ πολέμου

Έδρες (Σταθμεύσεις)

28-10-40 Άθήνα
25-11-40 Κάτω Μερόπη
7-12-40 Πολίτσανι
6- 1-41 Κορόνι
16- 4-41 Διαταγή συμπτύξεως
23- 4-41 Διάλυση κατόπιν συνθηκολογήσεως

III ΜΟΙΡΑ ΤΡΑΥΜΑΤΙΟΦΟΡΕΩΝ (28-10-40) (1)

(ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ)

Έφ. ἐκ Μονίμων Έπίατρος Εὐκλείδης Κων/νος
από 28-10-41 μέχρι πέρατος τοῦ πολέμου
....

Έδρες (Σταθμεύσεις)

28-10-40 Πάτρα
....
....
7- 1-41 Άγιος Βασίλειος (Διοίκηση τῆς Μοίρας)
14- 2-41 Μπόρσι (Διοίκηση τῆς Μοίρας)
16- 4-41 Διαταγή συμπτύξεως
23- 4-41 Διάλυση κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως

VIII ΜΟΙΡΑ ΤΡΑΥΜΑΤΙΟΦΟΡΕΩΝ (28-10-40) (1)

(ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ)

Ίατρός Κατσίλας Δημήτριος
από 28-10-40 μέχρι 22-3-41
Ίατρός Στατήρης Άθανάσιος
από 23-3-41 μέχρι πέρατος τοῦ πολέμου

Έδρες (Σταθμεύσεις)

28-10-40 Ίωάννινα
29-10-40 Πετσάλι (1 οὐλαμός στό Κεφαλόβρυσο)
....
17- 2-41 Τσεπούνα

(1) Συγκρότηση.

14- 4-41 Διαταγή συμπτύξεως
29- 4-41 Διάλυση κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως

IX ΜΟΙΡΑ ΤΡΑΥΜΑΤΙΟΦΟΡΕΩΝ (28-10-40) (1)

(ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ)

Ἰατρός Τερζῆς Ἀργύριος
από 28-10-40 μέχρι πέρατος τοῦ πολέμου

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

28-10-40 Καστοριά
7-11-40 Ἁγία Κυριακή)
17-11-40 Κάτω Φτεριά)
21-11 40 Πολόσκα Βόρειας Ἠπείρου)
22-11-40 Χοτσίστι Βόρειας Ἠπείρου)
24-11-40 Ντίσνιτσα Βόρειας Ἠπείρου)
26-11-40 Πότσιστα Βόρειας Ἠπείρου)
18- 1-41 Βαστώμη Βόρειας Ἠπείρου)
15- 3-41 Μότσενι Βόρειας Ἠπείρου)

Ἡ Διοίκηση, γιατί οὐλαμοί της καί γενικά τραυματιοφορεῖς της διαθέτονταν γιά ἐνίσχυση τῶν μαχομένων τμημάτων καί τῶν σταθμῶν διακομιδῆς.

12- 4-41 Διαταγή συμπτύξεως
23- 4-41 Διάλυση κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως

XV ΜΟΙΡΑ ΤΡΑΥΜΑΤΙΟΦΟΡΕΩΝ (28-10-40) (1)

(ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ)

Ἰατρός Παπαδάκης Κων/νος
ἀπό 28-10-40 μέχρι πέρατος τοῦ πολέμου

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

....
15-11-40 Κοσίνα
14- 2-41 Τοπόγιαννη
16- 4-41 Διαταγή συμπτύξεως
23- 4-41 Διάλυση κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως

XVI ΜΟΙΡΑ ΤΡΑΥΜΑΤΙΟΦΟΡΕΩΝ

(ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ)

....
Ἰατρός Ντόβας Ἰωάννης
ἀπό 22-11-40 μέχρι πέρατος τοῦ πολέμου

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

30-10-40 Λαμία
17-12-40 Περιοχή Φλώρινας
16- 1-41 Περιοχή Δεβόλη — Τομορίτσα (Διοίκηση)
9- 2-41 Ζεπέτς
26- 2-41 Ντούσαρι
14- 4-41 Διαταγή συμπτύξεως
24- 4-41 Διάλυση κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως

XVIII ΜΟΙΡΑ ΤΡΑΥΜΑΤΙΟΦΟΡΕΩΝ (30-10-40) (1)

(ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ)

Ἔφεδρος Ἀνθυπίατρος Κοσμαδάκης Γεώργιος
ἀπό 30-10-40 μέχρι 31-10-40
Ἔφεδρος Ὑπίατρος Καλλέργης ....
ἀπό 31-10-40 μέχρι ....

(1) Συγκρότηση.

Ἕδρες (Σταθμεύσεις)

28-10-40	Περιοχή Θεσσαλονίκης
25-11-40	Περιοχή Διποταμιᾶς (Διοίκηση)
6- 1-41	Περιοχή Ζεμπάκ
9- 2-41	Περιοχή ἀνατολικῶς Κλεισούρας
14- 4-41	Διαταγή συμπτύξεως
24- 4-41	Διάλυση κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α' ΑΡΧΕΙΟ ΔΙΣ καί ΥΣΑ/ΓΕΣ

1. Ἀρχεῖο ΔΙΣ/ΓΕΣ Ἑλληνοϊταλικοῦ καί Ἑλληνογερμανικοῦ Πολέμου 1040—41. Οἱ φάκελλοι πού χρησιμοποιήθηκαν ἀπό αὐτό, ἀναφέρονται στίς σελίδες τοῦ Τόμου, ὅπου γίνεται παραπομπή σ' αὐτές.

2. Ἀρχεῖο ΥΣΑ/ΓΕΣ. Ἀπό αὐτό χρησιμοποιήθηκε ὅ,τι περισώθηκε ἀπό τά ἀρχεῖα τῶν Ὑγειονομικῶν Μονάδων.

Β' ΒΙΒΛΙΑ—ΜΟΝΟΓΡΑΦΙΕΣ

3. Ὁ Ἑλληνικός Στρατός καί ἡ πρός Πόλεμον Προπαρασκευή του (1923-40), ὑπό Ἀντιστρατήγου ἐ.ἀ. Ἀλέξ. Παπάγου. Ἔτος Ἐκδόσεως 1945.

4. Οἱ Πόλεμοι 1940—41. Ἐπιτυχίαι καί Εὐθῦναι, ὑπό Συνταγματάρχου ἐ.ἀ. Ἀθανασίου Κορόζη. Ἔτος ἐκδόσεως 1958.

5. Ἡ πρός Πόλεμον Προπαρασκευή τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ (1923-40), ὑπό ΔΙΣ/ΓΕΣ, ἔτος ἐκδόσεως 1969.

6. Ἱστορία τῆς Ὀργανώσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ 1821—1954, ὑπό ΔΙΣ/ΓΕΣ, ἔτος ἐκδόσεως 1957.

7. Ὁ Ἑλληνοϊταλικός Πόλεμος 1940—1941. Ἡ Ἰταλική Εἰσβολή (28 Ὀκτωβρίου μέχρι 13 Νοεμβρίου 1940), ὑπό ΔΙΣ/ΓΕΣ, ἔτος ἐκδόσεως 1960.

8. Ὁ Ἑλληνοϊταλικός Πόλεμος 1940—1941. Ἡ Ἑλληνική Ἀντεπίθεσις (Νοέμβριος 1940—Ἰανουάριος 1941), ὑπό ΔΙΣ/ΓΕΣ, ἔτος ἐκδόσεως 1966.

9. Ὁ Ἑλληνοϊταλικός Πόλεμος 1940—1941. Χειμεριναί Ἐπιχειρήσεις καί Ἰταλική Ἐπίθεσις Μαρτίου 1941, ὑπό ΔΙΣ/ΓΕΣ, ἔτος ἐκδόσεως 1966.

10. Ἀγῶνες εἰς τήν Ἀνατολικήν Μακεδονίαν καί Δυτικήν Θράκην 1941, ὑπό ΔΙΣ/ΓΕΣ, ἔτος ἐκδόσεως 1956.

11. Τό Τέλος μιᾶς Ἐποποιΐας (Ἀπρίλιος 1941), ὑπό ΔΙΣ/ΓΕΣ, ἔτος ἐκδόσεως 1959.

12. Ἡ Ἑλληνική Ἐποποιΐα 1940-41, ὑπό Ἄγγελου Τερζάκη, ἔτος ἐκδόσεως 1964.

13. Ἡ Ἤπειρος Προμαχοῦσα, ὑπό Ἀντιστρατήγου ἐ.ἀ. Χαρ. Κατσιμήτρου, ἔτος ἐκδόσεως 1954.

14. Στρατιωτική Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, ὑπό Ἐκδοτικοῦ Οἴκου Σπύρου Α. Τζηρίτα.

15. Medical history of the Second World War—Army Medical Services, ὑπό F. A. E. Crew, ἔτος ἐκδόσεως 1953.

16. Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατιωτικοῦ Κτηνιατρικοῦ Σώματος μονογραφία Ἀνώτ. Γενικοῦ Ἀρχικτηνίατρου ἐ.ἀ. Ἀλέξανδρου Γ. Καρδούλη. Ἔκδοση Ἰατρικῆς Ἐπιθεωρήσεως Ἐνόπλων Δυνάμεων ἔτους 1979.

ΒΑΣΙΚΕΣ ΣΥΝΘΗΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ

Τό παραλληλόγραμμο εἶναι ἡ βασική συνθηματική παράσταση μιᾶς μονάδας.

Τό σύμβολο τό βρισκόμενο μέσα στό τετράγωνο δείχνει τό ὅπλο ἢ σῶμα στό ὁποῖο ἀνήκει ἡ μονάδα.

ΜΟΝΑΔΕΣ - ΟΠΛΑ - ΣΩΜΑΤΑ

 Πεζικό

 Ἱππικό

 Ὑγειονομικό (ὀρθογώνιο μαῦρο, σταυρός ἐρυθρός)

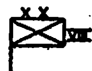
ΚΑΤΑΔΕΙΞΗ ΜΕΓΕΘΟΥΣ ΜΟΝΑΔΑΣ

Τά παρακάτω σύμβολα τοποθετούμενα ἐπάνω ἀπό τή βασική συνθηματική παράσταση τῆς μονάδας δείχνουν τό μέγεθός της.

X Ταξιαρχία Πεζικοῦ, Ἱππικοῦ
XX Μεραρχία
XXX Σῶμα Στρατοῦ
XXXX Γενικό Στρατηγεῖο

ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΑ–ΣΤΑΘΜΟΙ ΔΙΟΙΚΗΣΕΩΣ

Τό συνθηματικό τῆς μονάδας καί μία γραμμή, ἡ ἄκρη τῆς ὁποίας δείχνει τό χῶρο σταθμεύσεως π.χ.

Στρατηγεῖο VIII Μεραρχία

Στρατηγεῖο Γ΄ Σώματος Στρατοῦ

ΠΡΟΣΚΟΛΛΗΣΕΙΣ - ΑΠΟΣΠΑΣΕΙΣ

(+) Μονάδα ἐνισχυμένη
(-) Μονάδα ἔχουσα ἀπεσπασμένο Τμῆμα
+ Ὁποιαδήποτε ὑγειονομική μονάδα σέ λειτουργία.

ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΕΣ ΜΟΝΑΔΕΣ ΚΑΙ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ

+ Ὁποιαδήποτε ὑγειονομική μονάδα ἤ συγκρότημα πού λειτουργεῖ καί δέχεται τραυματίες, ἀσθενεῖς καί κρυοπαγημένους. Τό πάχος τοῦ ὑγειονομικοῦ συμβόλου ἐπεξηγεῖται στό ὑπόμνημα, ὡς ἐπίσης καί κάθε συνθηματικό ὑγειονομικό μή συμπεριλαμβανόμενο στό ἰσχύον δοκίμιο.

Ἐγκαταστάσεις χορηγοῦσες ὑγειονομικό γενικά ὑλικό, ὅπως ὑγειονομικές ἀποθῆκες, φαρμακαποθῆκες, προκεχωρημένες ἀποθῆκες (ὑγειονομικοί ὅρχοι) ἤ καί τμήματά τους.

- Νοσηλευτικό Κέντρο
- Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο
- Σταθμός Διακομιδῆς
- Στρατιωτικό Θεραπευτήριο
- Χειρουργεῖο
- Νοσηλευτικό Τμῆμα
- Μοίρα Τραυματιοφορέων
- Νοσηλευτήριο

(ἐρυθρά)

- Ὑγειονομικός ὅρχος, ὑγειονομική ἀποθήκη, φαρμακαποθήκη καθώς καί ὑγειονομικό τμῆμα γενικῆς βάσεως ἐφοδιασμοῦ (Κύκλος μπλέ, σταυρός ἐρυθρός)
- Πλωτό Νοσοκομεῖο (Κυκλικό μαῦρο, σταυρός ἐρυθρός)
- Ὑγειονομικός συρμός (ὀρθογώνιο καί γραμμή μαῦρα, σταυρός ἐρυθρός)

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

α ⊞ I (ο)	Ια 'Ορεινό Χειρουργεῖο τῆς Ι Μεραρχίας μή ἀναπτυγμένο	(ἐρυθρά)
+β ⊞ II (ό)	IIβ'Ορεινό Χειρουργεῖο τῆς II Μεραρχίας ἀναπτυγμένο	
+ IX	IX 'Ορεινό Νοσηλευτικό τμῆμα τῆς IX Μεραρχίας ἀναπτυγμένο	
+Σ1 ⊞ Β. (π)	Σ1 Πεδινό Χειρουργεῖο τοῦ Β' Σ.Σ. ἀναπτυγμένο	
Γ ΣΝ	ΣΝ Γ Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο	
Σ1Δ ΣΝ	ΣΝ Σ1 Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Διακομιδῆς	

Α' ⊕ ΥΑΑ = Α' 'Υγειονομική 'Αποθήκη 'Αθηνῶν (Κύκλος μαῦρος σταυρός ἐρυθρός)

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΕΤΜΗΜΕΝΩΝ ΛΕΞΕΩΝ

ΓΣ................Γενικό Στρατηγεῖο.
ΓΕΣ ....Γενικό Ἐπιτελεῖο Στρατοῦ.
ΤΣΗ ....Τμῆμα Στρατιᾶς Ἠπείρου.
ΤΣΔΜ ....Τμῆμα Στρατιᾶς Δυτικῆς Μακεδονίας.
ΤΣΚΜ............Τμῆμα Στρατιᾶς Κεντρικῆς Μακεδονίας.
ΤΣΑΜ ....Τμῆμα Στρατιᾶς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας.
ΤΣΘ ....Τμῆμα Στρατιᾶς Θράκης.
Α΄ ΣΣ, Β΄ ΣΣ ......Πρῶτο Σῶμα Στρατοῦ, Δεύτερο Σῶμα Στρατοῦ κ.ο.κ.
Ι ΜΠ, ΙΙ ΜΠ ......Πρώτη Μεραρχία Πεζικοῦ, Δευτέρα Μεραρχία Πεζικοῦ κ.ο.κ.
Β΄ ΡΚ ....Δεύτερο Ρυθμιστικό Κέντρο.
ΣΝΔ ....Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Διακομιδῶν.
ΑΣΥΕ ....Ἀνώτατη Στρατοῦ Ὑγειονομική Ἐπιτροπή.
ΕΕΣ ....Ἑλληνικός Ἐρυθρός Σταυρός.
Ἀξκός ....Ἀξιωματικός
Ὑπξκός ....Ὑπαξιωματικός
Δκτής ....Διοικητής
Δντής ....Διευθυντής
Ὑπτγος (ΥΓ) .....Ὑποστράτηγος Ὑγειονομικοῦ
Γ/Ἀρτρος ....Γενικός Ἀρχίατρος
Ἀρτρος ....Ἀρχίατρος
Ἐπτρος ....Ἐπίατρος
Ὑπτρος ....Ὑπίατρος
Ἀνθτρος ....Ἀνθυπίατρος
Ἔφ. ἐκ Μον. ......Ἔφεδρος ἐκ Μονίμων.
ΔΙΣ ....Δνση Ἱστορίας Στρατοῦ.
ΥΣΑ ....Ὑπηρεσία Στρατιωτικῶν Ἀρχείων.
ΚΙ ....Κέντρο Ἱππωνιῶν.
ΑΚΥ ....Ἀποθήκη Κτηνιατρικοῦ Ὑλικοῦ.
ΝΚ ....Νοσοκομεῖο Κτηνῶν.
ΚΑ ....Κτηνιατρικό Ἀπόσπασμα.

ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΟ ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

Α

Β

Γ

Δ

Ε

Ζ

Η

Θ

Ι

Κ

Λ

Μ

Ν

Φ

Χ

Ψ

Ω

Εἰκόνα 9.
Ὑπτγος (ΥΓ) Σερμπέτης Ἀριστοτέλης. Διτής Ὑγειον. Ὑπηρ. Γενικοῦ Στρατηγείου (ἀπό 28-10-40 μέχρι 16-12-40)

Εἰκόνα 10.
Ἀνώτερος Γ/Ἀρτρος Χριστόπουλος Χρῆστος. Διτής Ὑγειον. Ὑπηρ. Γενικοῦ Στρατηγείου (ἀπό 17-12-40 μέχρι 27-4-41)

Εἰκόνα 11.
Γ/Ἀρτρος Γκινάκας Ἐπαμ., Διτής Ὑγειον. Ὑπηρ. Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν - ΤΣΗ.

Εἰκόνα 12.
Ὑπτγος (ΥΓ) Ἔφ. ἐκ Μον. Λάβαρης Σταῦρος. Διτής Ὑγειον. Ὑπηρ. ΤΣΑΜ καί Β' ΣΣ.

Εἰκόνα 13.
ΓΓ Ἰατρὸς Ἀθανασάκος Εὐάγγ. Δντής Ὑγειον. Ὑπηρ. ΤΣΑΜ.

Εἰκόνα 14.
Ὕπατρος (ΥΓ) Ἐφ. ἐκ Μον. Ντινιός Ἰωάν. Δντής Ὑγειον. Ὑπηρ. ΤΣΑΜ.

Εἰκόνα 15.
ΓΓ Ἰατρὸς Σαρικάκης Ἰωάν. Δντής Ὑγειον. Ὑπηρ. τοῦ Β'Ρ.Κ.

Εἰκόνα 16.
ΓΓ Ἰατρὸς Ἀργυρόπουλος Γεώργ. Δντής Ὑγειον. Ὑπηρ. Β' ΣΣ.

Εἰκόνα 17.
Ἀρτρος Καραγεωργίου Δημήτρ. Δντής Ὑγειον. Ὑπηρ. VI ΜΗ-Ὁμ. Μεσ. ΤΣΑΜ.

Εἰκόνα 18.
Γ/Ἀρτρος Χαρώνης Γεώργ. Δντής Ὑγειον. Ὑπηρ. ΙΙ ΜΗ–Σ4 ΣΧΑ.

Εἰκόνα 19.
Ἀρτρος Παπαλεωνίδας Δημήτρ. Δντής Ὑγειον. Ὑπηρ. III ΜΗ

Εἰκόνα 20.
Ἀρτρος Ἀπαλλάκης Γεώργ. Δντής Ὑγειον. Ὑπηρ. III ΜΗ.

Εἰκόνα 21.
Ἐπτρος Σελαϊδόπουλος Δημήτρ.
Δντής Ὑγειον. Ὑπηρ. IV ΜΠ.

Εἰκόνα 22.
Ἀρτρος Φραγκουδάκης Γεώργ.
Δντής Ὑγειον. Ὑπηρ. V ΜΠ.

Εἰκόνα 23.
Ἀρτρος Βλαχάκης Ἰων. Δντής
Ὑγειον. Ὑπηρ. VII ΜΠ.

Εἰκόνα 24.
Γ/Ἀρτρος Τσάπος Ἀμβρ. Δντής
Ὑγειον. Ὑπηρ. VIII ΜΠ Σ3 ΣΝ1.

Εἰκόνα 25.
Ἰατρὸς Ἀντωνόπουλος Νικ.
Δντὴς Ὑγειον. Ὑπηρ. IX ΜΠ.

Εἰκόνα 26.
Ἰατρὸς Πλουμῆς Σταμάτιος. Δντὴς
Ὑγειον. Ὑπηρ. XIII ΜΠ.

Εἰκόνα 27.
Ἰατρὸς Μαστακούρης Βασίλ.
Δντὴς Ὑγειον. Ὑπηρ. XV ΜΠ.

Εἰκόνα 28.
Ἰατρὸς Πανόπουλος Ἠλίας.
Δντὴς Ὑγειον. Ὑπηρ. XV ΜΠ
Ταξ. Ἱππ.

Εἰκόνα 29.
Ἀρχίατρος Κωνσταντακάκης Εὐάγγ.
Δντής Ὑγειον. Ὑπηρ. XVII ΜΠ.

Εἰκόνα 30.
Ἰατρὸς Πολίτης Γεώργ. Δντής
Ὑγειον. Ὑπηρ. XVIII ΜΠ.

Εἰκόνα 31.
Ἐπίατρος Νίκου Γεώργιος. Δντής
Ὑγειον. Ὑπηρ. 21 Ταξ. Πεζ.

Εἰκόνα 32.
Ἀρχίατρος Πρέντζος Ἰωάννης.
Δντής Ιον Στρ. Νοσ. Ἰωαννίνων.

Εἰκόνα 33.
Ἰατρὸς Ματσούκας Ἰωάν. Δ/τὴς Στρ. Νοσ. Φλώρινας.

Εἰκόνα 34.
Γ/Ἀρτρος Νικολόπουλος Γεώρ. Δ/τὴς Στρ. Νοσ. Δράμας.

Εἰκόνα 35.
Ἔπτρος Μουντακαλάκης Δημήτρ. Δ/τὴς Στρ. Νοσ. Ἀλεξανδρουπόλεως.

Εἰκόνα 36.
Γ/Ἀρτρος Λογοθέτης Ἠλίας. Δ/τὴς Σ2 ΣΝ1.

Εἰκόνα 37.
Ἴατρος Καραποστόλης Γεώργ. Δντής ΣΑ ΣΝ 1.

Εἰκόνα 38.
Ἰατρός Ἄκογλου Ἀναστ. τοῦ Στρ. Νοσ. Ἀλεξανδρουπόλεως.

Εἰκόνα 39.
Λοχαγός Λογαρόπουλος Κων. Διαχειριστής Πλωτοῦ Νοσοκομείου «Ἀττική» (πνίγηκε στίς 15-4-41 μέ τό «Ἀττική»).

Εἰκόνα 40.
Προκεχωρημένος Σταθμός Ἐπιδέσεως στό μέτωπο Ἠπείρου.

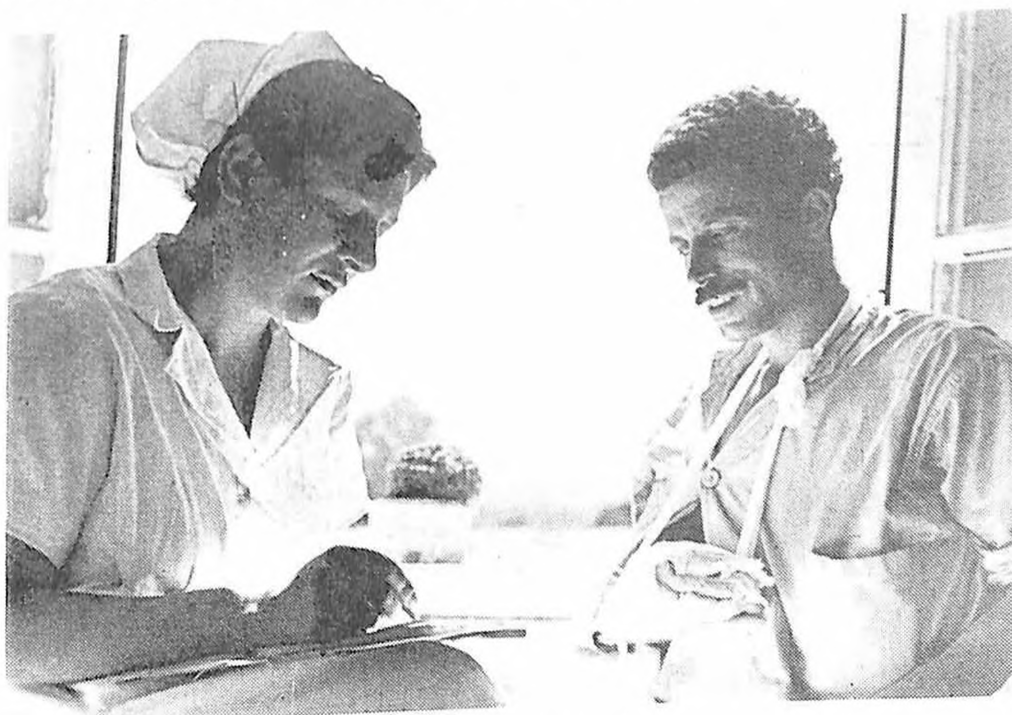

Εἰκόνα 41.
Προσωπικό Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου Ἰωαννίνων στό πλευρό τραυματία τοῦ μετώπου Ἠπείρου.

Εἰκόνα 42.

Τραυματίες τοῦ μετώπου Ἠπείρου σέ Στρατ. Νοσοκομεῖο Ἰωαννίνων.

Εἰκόνα 43.

Ἐπίδεση τραυματία σέ Στρατ. Νοσοκομεῖο στήν περιοχή Β.Δυτικῆς Μακεδονίας.

Εἰκόνα 44.
Μεταφορά τραυματία τοῦ μετώπου Β. Δυτικῆς Μακεδονίας.

Εἰκόνα 45.
Μεταφορά τραυματιῶν ἀσθενῶν στό μέτωπο Ἠπείρου.

Εἰκόνα 46.
Μεταφορά τραυματία ἀπό τίς θέσεις μάχης σέ σταθμό ἐπιδέσεως στό μέτωπο Ἠπείρου.

Εἰκόνα 47.
Μεταφορά τραυματία ἀπό κατοίκους τοῦ τομέα Πίνδου στίς ἀρχές τοῦ Ἑλληνοϊταλικοῦ πολέμου.

Εἰκόνα 48.
Ἰατροί καί νοσοκόμες τοῦ Στρατ. Νοσοκομείου Κοζάνης.

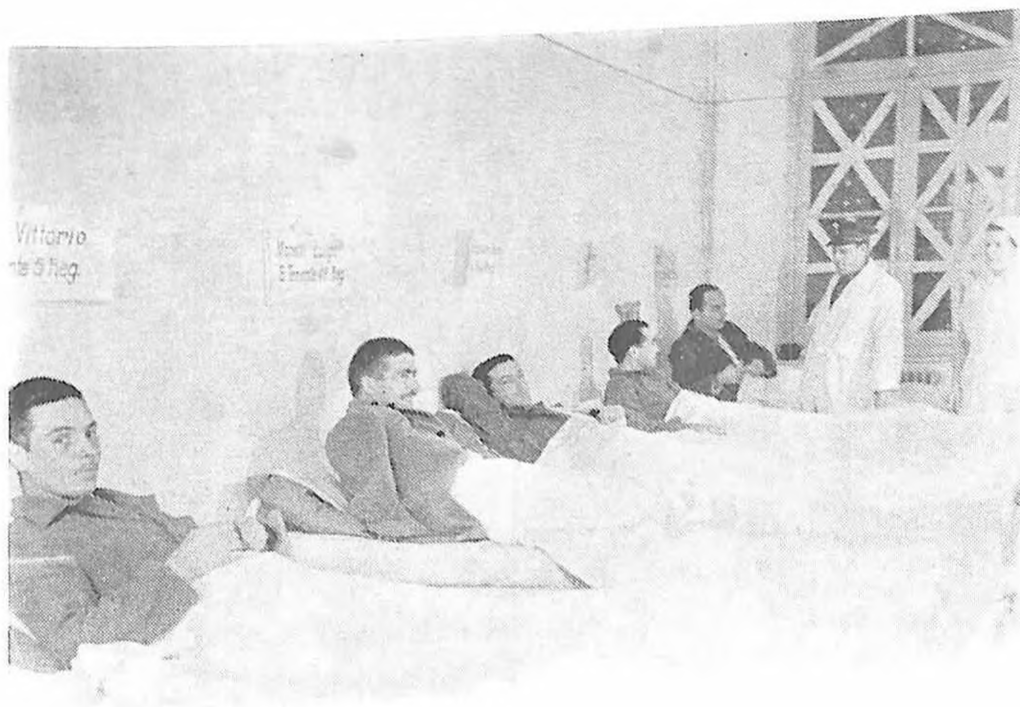

Εἰκόνα 49.
Τραυματίες καί ἀδελφές νοσοκόμες στήν Κορυτσά.

Εἰκόνα 50.

Διανομή κλιβανισθέντος ἱματισμοῦ στρατ. προσωπικοῦ τοῦ μετώπου Ἠπείρου.

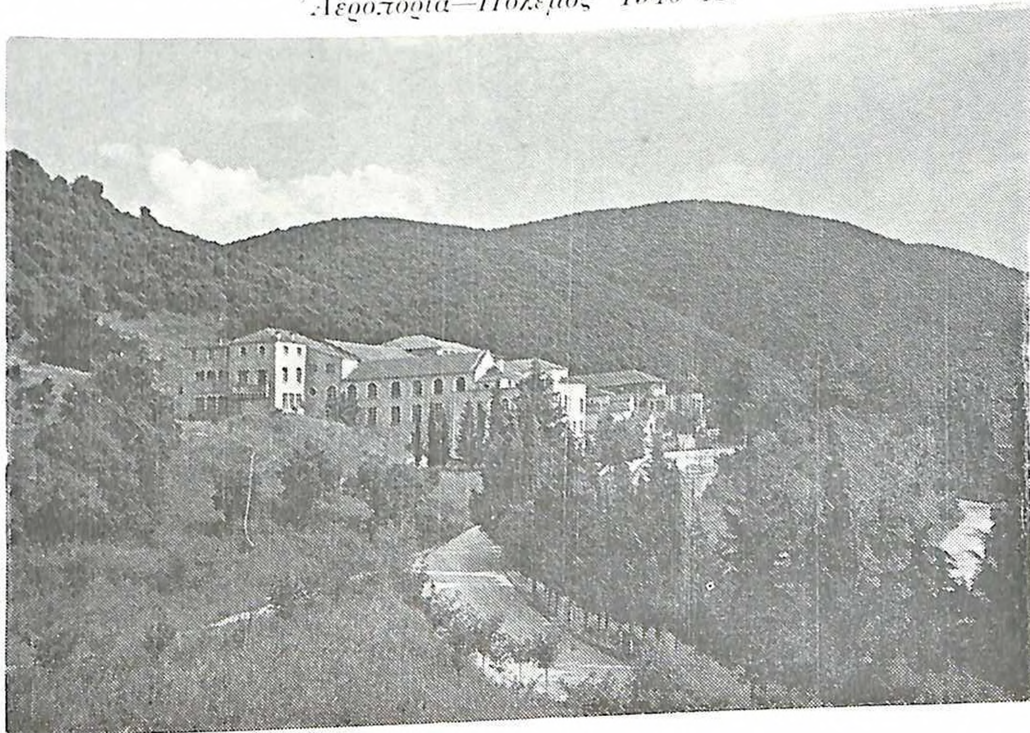

Εἰκόνα 51.

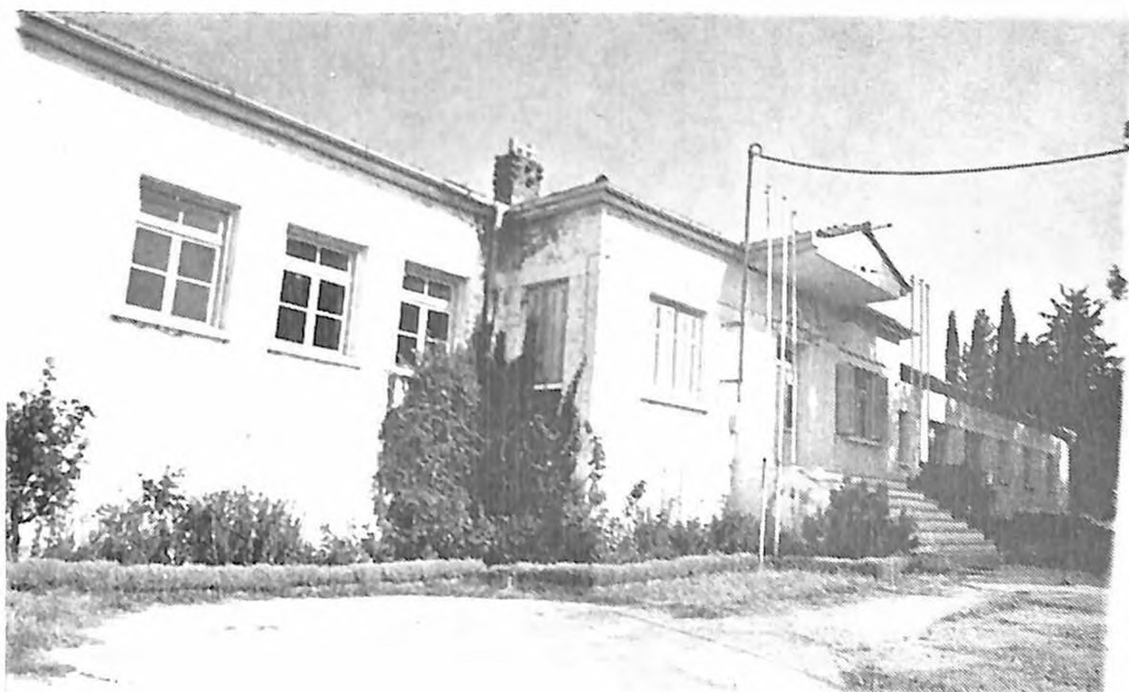
Τραυματίες αἰχμάλωτοι Ἰταλοί ἀξιωματικοί σέ Στρατ. Νοσοκομεῖο τῆς Ἀθήνας.

Εἰκόνα 52.
Τὸ Στρατ. Νοσοκομεῖο Ἰωαννίνων μετά τὸ βομβαρδισμό του ἀπό τήν Ἰταλική Ἀεροπορία—Πόλεμος 1940-41.

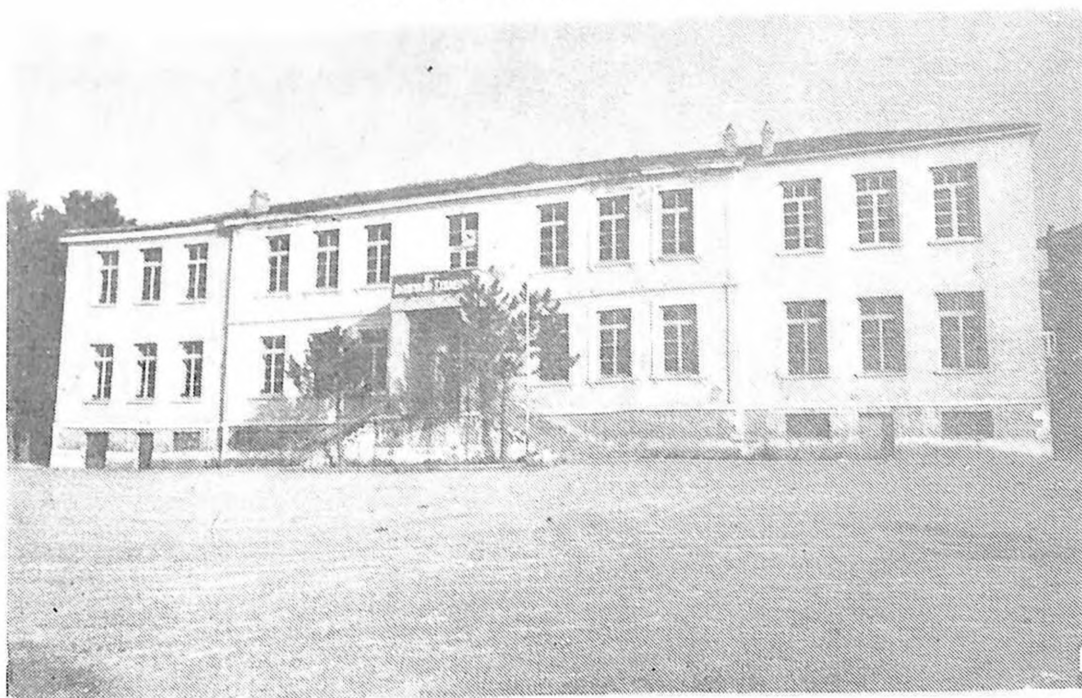

Εἰκόνα 53.
Ἡ Μονή Βελλᾶς—Ἤπειρος (Νότια Καλπακίου). Στρατ. Νοσοκομεῖο—Πόλεμος 1940-41.

Εικόνα 54.

[Ναρίσειος Γεωργική Σχολή Κοζάνη. Παράρτημα Στρ. Νοσοκομείου Κοζάνης—Πόλεμος 1940-41

Εικόνα 55.

Γ' Δημοτικό Σχολείο Φλώρινας—Φλώρινα. Στρατ. Νοσοκομείο—Πόλεμος 1940-41.

Εικόνα 56.

Δημοτικό Νοσοκομείο Φλώρινας—Φλώρινα. Παράρτημα Στρατ. Νοσοκομείου—Πόλεμος 1940-41

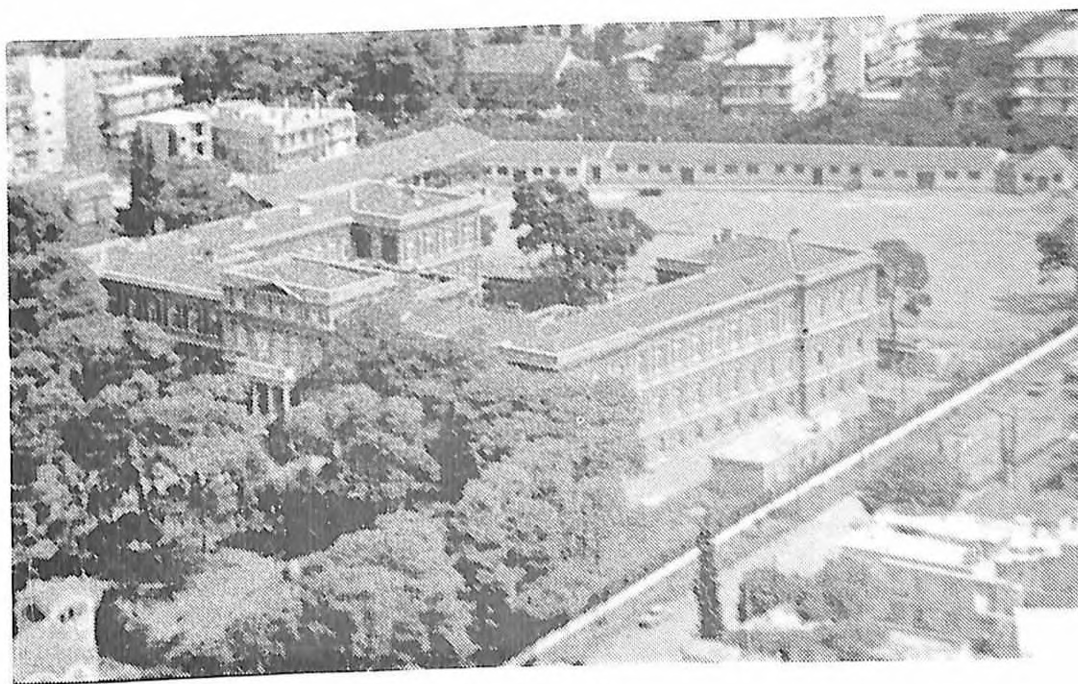
Εικόνα 57.

Γεωργική Σχολή Φλώρινας—Φλώρινα. Στρατ. Νοσοκομείο—Πόλεμος 1940-41.

Εικόνα 58.

Οικοκυρική Σχολή Φλώρινας Φλώρινα. Στρατ. Νοσοκομείο Πόλεμος 1940-41.

Εικόνα 59.

Ορφανοτροφείο Παπάφη Θεσσαλονίκη. Στρατ. Νοσοκομείο Πόλεμος 1940-41.

Εἰκόνα 60.

Τὸ 424 ΓΣΝΕ Θεσσαλονίκη. 3ο Γενικὸ Στρατ. Νοσοκομεῖο-Πόλεμος 1940-41.

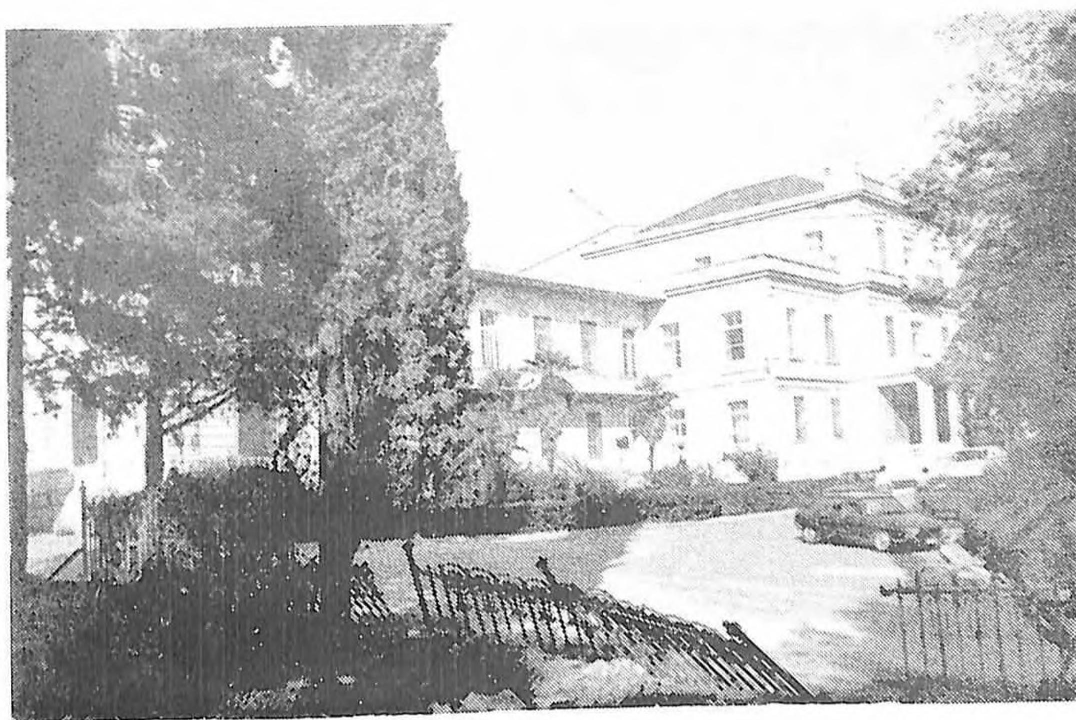

Εἰκόνα 61.

Ἡ βίλλα Ἀλατίνη Θεσσαλονίκη. 2ο Στρατ. Νοσοκομεῖο Πόλεμος 1940-41.

Εικόνα 62.
Νοσοκομείο Νίας (Ίπποκράτειο) Αθήνα. Στρατ. Νοσοκομείο Πόλεμος 1940-41.

Εικόνα 63.
Δημοτικό Νοσοκομείο ("Αγιος Δημήτριος)—Θεσσαλονίκη. Στρατ. Νοσοκομείο—Πόλεμος 1940-41.

Τιμή Δρχ. 270